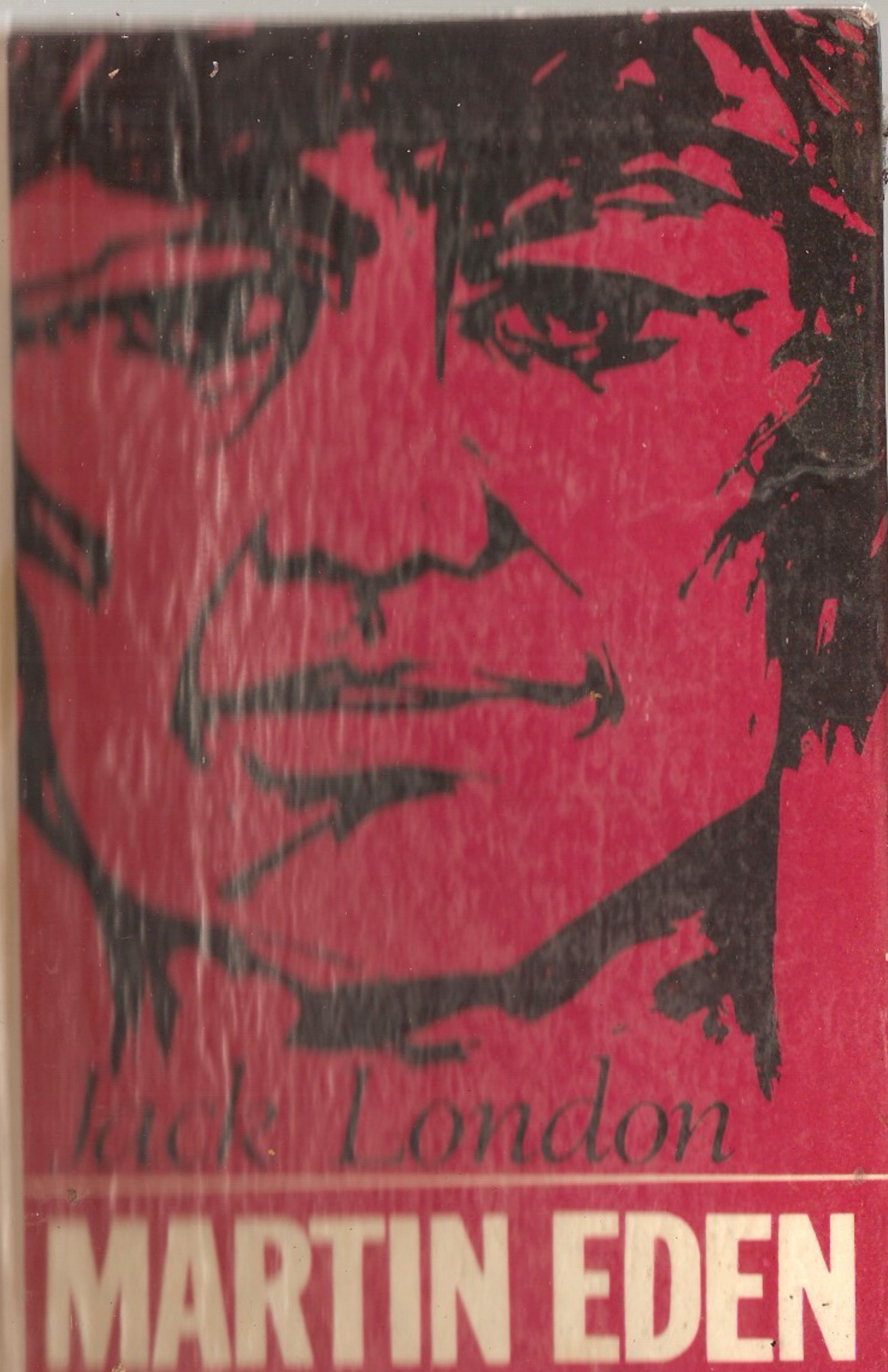

Rbl. 1.15

Jack London **MARTIN EDEN**

JACK LONDON

MARTIN EDEN

Tõlkinud Lia Rajandi

KUSTUTATUD

● KIRJASTUS «EESTI RAAMAT»

TALLINN 1972

T (Ameerika)
L 71

Originaali tiitel:

Jack London
Martin Eden

Foreign Languages Publishing House
Moscow 1960

Kunstiliselt kujundanud Tõnu Aru

34677

7-3-4
TL 6-71-17

I PEATÜKK

Mees avas sneprivõtmega ukse ja astus sisse. Nooruk järgnes talle, võttes kohmaka liigutusega mütsi peast. Ta kandis jämedatoimset ülikonda, millel oli mere hõng juures, ja tundis end ilmselt võõrkehana ruumikas hallis, kuhu ta äkki sattus. Ta ei teadnud, mis mütsiga teha, ja hakkas seda juba kuuetaskusse topima; kuni teine selle tal käest võttis. See sündis rahulikult ja loomulikult ning kohmetunud noormees oli selle eest tänulik.

«Ta saab aru,» mõtles nooruk. «Ta ei jäta mind hätta.»

Ta sammus õlgu kõigutades kaaslaste kannul, jalad tahtmatult harkis, nagu oleks siledat põrandat õõtsutanud merelaine. Avarad ruumid näisid liiga kitsukesed ja taaruva kõnnaku jaoks ning ta kartis, et uksepiidad ta latadele õlgadele ette jäävad või et ta iluasjakesed madalalt kaminasimsilt maha pühib. Kartlikult loovis ta mitmesuguste esemete vahel, suurendades nõnda kokkupõrkeohtu, mis tegelikult oli olemas üksnes ta enda kujutluses. Tiibklaveri ja raamatuid täis kuhjatud laua vahelt oleks kuus meest kõrvuti läbi mahtunud, tema aga lähenes sellele kohale hirmujudinaga. Jõulised käsi- värred ripnesid lõdvalt külgedel. Ta ei osanud oma kätega midagi peale hakata, ja kui ta ärevil kujutluses viirastus oht, et võib küünarnukiga laualt kergesti raamatuvirna ümber tõugata, rapsas ta kõrvale nagu ehmunud hobune ning oleks peaaegu klaveritooli otsa komistanud. Ta vaatas oma kaaslast, kes vabalt ja kergelt tema ees sammus, ja mõistis esimest korda, et tema ise kõnnab teistmoodi kui muud inimesed. Hetkeks kihvatas temas häbi selle rohmaka kõnnaku pärast. Lau-

bale tekkisid äkki tillukesed higipiisad. Ta jäi seisma ja tupsutas taskurätikuga oma pruuniks põlenud nägu.

«Pea kinni, Arthur, ole hea mees,» ütles ta, püüdes oma ähmi näljatooniga varjata. «Ausõna, seda on üheks korraks nagu natuke ülearu. Lase ma kogun veidi julgust. Ma ütlesin kohe, et ma ei taha tulla, ja ega sinu omad mind vist ka teab kui kangesti ei oota.»

«Ei ole häda midagi,» kõlas julgustav vastus. «Sul pole vaja meid karta. Oleme kõik kodused inimesed... Näe, mulle on kiri.»

Arthur läks laua juurde tagasi, rebis ümbriku lahti ja hakkas lugema, andes võõrale võimaluse ennast koguda. Külaline mõistis ja oli tänulik. Tal oli oskust mõista, teiste tundeid jagada — ja väline erutus ei suutnud seda võimet kärpida. Ta pühkis otsaesise kuivaks ja vaatas ennast valitsedes ringi, ehkki ta silmis oli samasugune ilme kui metsloomal, kes aimab lõksu. Teda ümbritses tundmatus, ees ootasid ähvardavad sündmused, ta ei teadnud, mida teha, mõistis, et ta kõnnak ja käitumine on kohmakad, ning kartis, et kõik ta muudki omadused ja võimed on niisamasugused. Ta oli äärmiselt tundlik, lootusetult iseteadlik, ja muigav pilk, mille teine salamisi kirja tagant tema poole heitis, põletas teda nagu noapiste. Ta nägi seda pilku, aga ei teinud välja, sest distsipliin kuulus asjade hulka, mis ta hästi selgeks oli õppinud. See noahoop tabas ta uhkust. Ta vandus ennast, et oli tulnud, aga otsustas samal hetkel, et kui juba kord on tulnud, siis paneb lõpuni vastu, saagu mis saab. Ta nägu kalgistus ja silmis süttis võitlushimuline helk. Ta silmitses ümbrust juba pisut rahulikumalt, terase tähelepanuga. Nägusa ruumi iga üksik-asi sööbis ta mällu. Ta silmad olid pärani. Kõik, mis nende nägemisvälja jäi, läks arvele, ja sedamööda kuidas nad jõid ta ees avanevat ilu, vaibus neis sõjakas säde ja asendus sooja säruga. Ta oli vastuvõtlik ilule ja siin oli seda rohkesti.

Seinal rippuv õlimaal köitis ta pilku ja vangistas selle. Raske murdlane veeres kohinal üle merre ulatuva kaljunuki; taevast varjasid madalad tormipilved; ja lainemurru taga, tormise loojakutaeva foonil, oli tihedasti vastu tuult halsitud lootskuunar nii sügavasse kal-

desse vajunud, et kõik teki üksikasjad selgesti paistsid. Heal oli ilu ja selle mõjule ei suutnud ta vastu panna. Ta unustas oma koperdava kõnnaku ja astus maalile lähemale, üsnä lähedale. Ilu haihtus lõuendilt. Vaataja näos peegeldus hämmeldus. Ta põrnitses jahmunult näiliselt lohakat plätserdust ja tõmbus jälle kaugemale. Ainasa välgatusega voogas ilu jälle lõuendile tagasi. «Vigurpilt,» mõtles ta ja pöördus kõrvale. Ent arvutute muude muljete hulgas, mis teda ründasid, tajus ta viivaks pahameeletorget, et tühipalja triki peale nii palju ilu raisati. Maalikunst oli talle võõras. Ta tundis vaid koloreeritud fotosid ja värvitrükipilte, mis olid alati selgepiiriliselt ja teravad, vaata neid lähedalt või kaugelt. Tõsi, kauplusevitriinides oli ta küll õlimaale näinud, aga aknakaas ei lasknud ta õpihimulisi silmi küllalt lähedale.

Ta vaatas oma sõbra poole, kes endiselt kirja luges, ja märkas siis laual raamatuid. Ja otsemaid tekkis ta pilku nukker igatsus — niisama äkki kui näljase inimese pilku, kes näeb toitu. Vaistlikult, õlgade õõtsudes, loivas ta ühe sammuga laua juurde ja hakkas hellalt raamatuid sorima. Ta silmitses pealkirju ja autorite nimesid, luges huupi üksikuid lõike, hellitas kõiteid silma ja peoga ning sattus korra ka ühele raamatule, mida ta oli lugenud. Ülejäänud teosed ja autorid olid kõik võõrad. Ta valis umbropsu ühe Swinburne'i kõite ja süvenes sellesse, nagu lõkendamas, unustades umbruse. Kaks korda pani ta raamatu kinni, jättis sõrme järjeks vahele ja vaatas autori nime. Swinburne! Helle nime ta peab meeles! Sel poisil oli silma! Ta oli näinud värve ja sähvatavat valgust. Aga kes see Swinburne on? Võib-olla on ta juba oma sadakond aastat surnud nagu enamjagu luuletajaid? Või elab ja kirjutab ta praegugi? Ta vaatas tiitellehte... Jah, ta on kirjutanud teilsigi raamatuid. Homme hommikul läheb ta kõigepealt kohe rahvaraamatukokku ja katsub sealt mõne Swinburne'i asja saada. Ta luges edasi ja unustas end jälle. Ta ei pannud tähelegi, kui noor naine tuppä tuli. Alles Arthuri hää äratas ta:

«Ruth, see on mr. Eden.»

Ta sünges raamatu, jättes sõrme vahele, ja veel enne kui ta jõudis ümber pöörata, rabas teda uus erutav

mulje. Ent selle põhjuseks polnud neiu tulek, vaid hoopis ta venna sõnad. Edeni lihaseline keha varjas endas ülipeent, tohutut tundelisust. Välismaailma õrningi puudutus pani ta teadvuse, ta mõtted, sümpaatiad ja tunded loitma nagu tulevärgi. Ta oli ebatavaliselt vastuvõtlik ja kergesti reageeriv, ning ta ergas kujutus töötas väsimatult sarnasuste ja erinevuste suhte kindlaksmääramisel. «Mr. Eden!» See pani ta südame magusalt värisema. Kogu elu oli teda hüütud Edeniks või Martin Edeniks või lihtsalt Martiniks. Ja nüüd mister! Südames otsustas ta, et sellel on sügavam tähendus. Ta kujutus muutus korraka hiiglasuureks pimekaameraks, mille keskpunktiks oli ta teadvus ja kus lõputu reana jooksid pildid ta endisest elust — katlaruumid ja ruhvid, laagriplatsid ja rannad, vanglakongid ja sadamakõrtsid, troopikahospidalid ja aguliuulitsad, ning assotsiatsioonideahela, mis neid pilte ühendas, moodustasid kõikvõimalikud viisid, kuidas teda neis erinevais olukordades oli nimetatud.

Siis pöördus ta ümber ja nägi neiu. See kustutas fatamorgaana ta ajast. Tütarlaps oli kahvatu, suurte hingestatud siniste silmadega ja lopsakate kuldsete juustega õhuline olend. Martin ei näinud, mis tal seljas oli, ta mõistis vaid, et neiu riietus oli niisama imeilus kui ta isegi. Ta võrdles tütarlast kahvatukuldse õiega hapra varre otsas. See oli vaim, haldjas, jumalanna. Maine ilu ei saanud nii ülev olla. Või rääkisid siis raamatud tõtt, et kõrgemates klassides oli palju temasuguseid. Temast oleks see Swinburne vabalt võinud luuletada. Vahest ehk oligi luuletajal keegi temataoline silma ees, kui ta kirjeldas Isoldet, kellest laualt võetud raamat jutustas. Kogu see vohav nägemus, tunne ja mõte mahtusid ühte hetkesse. Väline reaalsus, kus Martin liikus, arenes omasoodu. Neiu sirutas käe ja vaatas talle otse silma sisse, surudes Martini kätt otsekoheselt nagu mees. Naised, keda ta seni tundma oli õppinud, ei surunud niimoodi kätt. Oieti ütelda — enamasti ei tervitanud nad üldse kättepidi. Assotsiatsioonid ja mälestuspildid mitmesugustest erinevaist tutvumisviisidest naistega voogasid ta ajju ja ähvardasid seda üle ujutada. Aga ta tõrjus need tagasi ja vaatas neiu enda ees. Iial ei olnud ta näinud niisugust naist. Naised,

keda tema tundis! Otsemaid rivistusid mõlemale poole Ruthi kõrvale naised, keda ta oli tundnud. Lõppematu viiru vältel seisis ta portreedegaleriis, kus Ruthile kuulus keskne koht, tema kõrval aga seisis reas paljud naised, keda kõiki tuli üheainsa nobeda pilguga vaagida ja hinnata ning kelle jaoks Ruth oli mõõdupuu. Ta nägi vabrikutöökute närbe ja halglasi nägusid ja lollakalt naeratavaid lärmakaid pilkasid Market Streeti lõunaotsast. Oli karjafarmide lehmanaisi, oli mehhiko tõmmusid töökuid, kes armastavad sigarette suitsetada, Nende kõrval hulk nukulikke, puukingades tippivaid jaapanlannasid, õrnajumelisi euraaslannasid, degeneratsioonil pilser näol, pruune lillepärjalisi ja lopsakaid lõunamere saarte naisi. Kõik need aga tõrjus kõrvale pentsik ja õudne luupainajate suguharu, Whitechapeli uulitsal loivav kräämane tõug — bordellide džinnist tursunud nõiamoorid, kõik need arvutud ropu suuga ja räpased põrgusigidikud, harpüiad, kes koletus naiselikus maskeeritus peavad jahti meremeeste peale, inimliku mulka lige kobrutis.

«Palun võtke istet, mr. Eden,» ütles neiu. «Sellest ajast peale, kui Arthur meile kõigest jutustas, ootasid pikisilmi, millal teid näen. See oli teist nii vap- per...»

Martin Eden vehkis tõrjuvalt käega ja pobises, et ta pole teinud midagi erilist ja et igaüks tema asemel oleks sedasama teinud. Neiu pani tähele, et käsi, millega ta vilpas, oli kaetud värskete, alles paranema hakanud kriimustustega, ning teisele, lõdvalt allarippuvale käele vaadates tegi ta kindlaks, et see oli niisamasuguses seisukorras. Neiu kärmas uuriv pilk võttis arvele haava-armi Martini põsel, teise, mis laubal juuste all poolteldi peidus oli, ja veel kolmandagi, mis jooksis mööda kaela ja kadus tärgeldatud krae alla. Ta surus maha naeratuse, märgates punast triipu päevitanud kaelal, seal, kus krae vastu nahka hõõrus. Külaline polnud nähtavasti kõvade kraedega harjunud. Ühtlasi hindas ta naiselik pilk Martini rõivaid, nende labast näotut loiget, volti kuklas ja kortsunud käiseid, mis lasksid almata prinke lihaseid nende all.

Samal ajal kui ta käega lüües kinnitas, et pole teinud midagi erilist, püüdis ta neiu palvet täites end toolile

mahutada. Tal jätkus koguni aega imetleda kergust, millega neiu istet võttis. Siis lähenes ta kõikudes toolile tütarlapse vastas, tajudes teravalt oma füüsilist kohmakust. See kogemus oli talle uus. Kogu senise elu kestel polnud talle kordagi pähe tulnud näha oma liigutustes meeldivust või kohmakust. Sellised mõtted olid talle täiesti võõrad. Uljettevaatlikult toetas ta end tooliservale, olles suures mures oma käte pärast. Need olid igal pool tüliks — ükskõik kuhu ta nad pani. Arthur läks just toast välja ja Martin Eden vaatas talle igatsevalt järele. Ta tundis end üksi ja mahajäetuna siin ruumis selle kahvatü haldjaliku naise seltsis. Siin polnud kõrtsimeest käepärast, kellelt napsi tellida, ühtki poisikest, keda ümber nurga ölle järele saata, et siis selle seltskondliku vedeliku vahendusel sõbralikud tunded vabalt voolama panna.

«Teil on suur arm kaela peal, mr. Eden,» ütles neiu. «Kust te selle saite? Kindlasti on sellega seotud mingi seiklus.»

«Mehhiklase nuga, preili,» vastas ta, niisutades oma pakatanud huuli ja kõhatades enne kurgu puhtaks. «Harilik kaklus. Kui ma tal noa ära võtsin, tahtis ta mul nina peast hammustada.»

Kuigi ta ütles seda üsna lihtsalt, kerkis tal värvikalt silme ette too kuum tähine öö Salina Cruzis, rannaliiva valge lint, suhkruaurikute tuled sadamas, purjus mädaruste jamelemine kauguses, rüselevad laadijad, lõõmav raev mehhiklase näos, vilkuvad kiskjasilmad tähevalgusel, terase kõrvetus kaelas, pritsiv veri, rahvahulk ja kisa, kaks kokkupõimunud keha — tema ja mehhiklane —, kes veerlesid maas, nii et liiv tuiskas, ja kuskilt kaugelt-kaugelt kostev mahe kitarritilin. Selline oli too pilt ning ta nautis seda erutavat mälestust, kaaludes endamisi, kas kunstnik, kes oli maalinud seinal rippuva kuunari, suudaks maalida ka seda. Valge kaldaliiv, tähed ja suhkruaurikute tuled annaksid uhke pildi — nii ta mõtles — ja esiplaanil oleks võitlejate ümber kogunenud tume inimsumm. Ta leidis, et nuga peab pildil olema väärikal kohal; kui see öövalguses kuidagi särama panna, kukuks tore välja. Aga kõigest sellest polnud ta sõnades varjugi. «Ta katsus mul nina peast ära hammustada,» lõpetas Martin.

«Oot!» ütles neiu jõuetul kaugel häälel ja Martin märkas kokkumist ta väljendusrikkal näol.

Martingi kohkus ja ta põskedele tõusis päevituse all kerge õhetus, ehkki ta ise tundis seda kuumana nagu lahtise ahju paistet katlaruumis. Sellised räpased asjad nagu pussilood polnud leedi seltskonnas nähtavasti sobivaks jutuaiheks. Raamatutes tema klassist inimesed niisuguseid asju ei puudutanud — ja võib-olla nad ei teadnudki neist midagi.

Vestluses, mida nad püüdsid edenema panna, tekkis põgus paus. Siis küsis Ruth prooviks seletust põsearmi kohta. Ta ei jõudnud oma küsimust veel välja öelda, kui Martin juba taipas, et neiu püüab kõnelda külalisele omasel keelel, ning ta otsustas sellest kõrvale põigata ning kõnelda Ruthile arusaadaval viisil.

«See oli lihtsalt juhus,» seletas ta, puudutades käega põske. «Ühel ööl, kui tuult ei olnud ollagi, aga laine oli kõva, läks ots valla ja tali tagantjärele. Ots oli terastrossist ja vingerdas ringi nagu madu. Terve vaht katsus seda kinni krabada, mina kargasin ka juurde ja sain kiilaka.»

«Oot!» ütles Ruth — seekord arusaaval toonil, kuigi külalise jutt oli talle niisama hea kui hiina keel, ja ta juurdles salamisi, mis asi on ots ja mis tähendab kiilakas.

«See Swineburne...» alustas Martin, et oma plaani otsemaid ellu viia, hääldades i-d pikalt.¹

«Kes?»

«Swineburne,» kordas ta, ja ikka valesti. «See luuletaja.»

«Swinburne,» parandas neiu.

«Jah, seesama,» kogeles Martin, nagu jälle õhetamas. «Millal ta õige suri?»

«Millal suri? Ma pole kuulnud, et ta oleks surnud.» Ta vaatas uudishimulikult Martini poole.

«Kus te temaga tutvusite?»

«Ma ei ole teda ilmaski näinud,» oli vastus. «Aga ma lugesin paari tema luuletust raamatust, mis seal laual

¹ Martin Eden ütles Swinburne'i asemel Swineburne. Nime esimene osa lõnges seega hääldamise poolest kokku sõnaga *swine*, mis inglise keeles tähendab siga. (Tõlkija märkus).

on, just enne seda, kui te sisse tulite. Kuidas tema luuletused teile meeldivad?»

Nüüd hakkas neiu Martini poolt pakutud ainel kiiresti ja vabalt kõnelema. Martin tundis ennast mugavamini ja nihkus tooliservalt pisut tahapoole, hoides seejuures käetugedest kõvasti kinni, nagu oleks ta kartnud, et tool võib tema alt minema libiseda ja ta põrandale pillata. Tal oli korda läinud neiu kodusele jutuainele meelitada ning ta püüdis Ruthi vabalt voolavaid sõnu jälgida, aina imetledes kogu seda tarkust, mis oli mahutatud ta vestluskaaslase ilusasse pähe, ning juues täiel sõõmul ta näo kahvatut ilu. Tal läks tõepoolest korda neiu jälgida, ehkki ladusalt voolavad harjumatud sõnad ning kriitilised fraasid ja võõrad mõttekäigud teda segasid. Kõigest hoolimata kannustasid need Martini aju ja panid selle kibeleva. Siin elatakse vaimset elu, mõtles Martin. Siin oli sooja ning imelist ilu, millest ta iialgi polnud osanud unistada. Ta unustas end ja vahtis oma kaaslasele ahnelt, pärani silmi otsa. Siin oli, mille nimel elada, mille eest elada ja võita... ja olgu või surragi. Raamatud rääkisid õigust. Selliseid naisi oli tõepoolest olemas. Üks neist oli tema ees. Ruth andis tiivad ta kujutlusvõimele ja ta silme ees rullusid lahti suured helendavad lõuendid, kuhu visandusid luulelugude ja armastuse hiiglaslikud kangelsed. Sangariteod naiste pärast, ühe kahvatu naise pärast, kuldse õie pärast. Ning läbi selle õõtsuva ja virvendava nägemuse, läbi selle muinasjutuhaldja pettepildi vahtis ta lihast ja verest naist, kes istus otse tema ees ning kõneles kirjandusest ja kunstist. Martin kuulas küll, aga see ei takistanud tal neidu ennastunustavalt vahtimast. Ta ei aimanudki, kui puuriv pilk tal oli, ega sedagi, et kõik, mis ta loomuses tõeliselt mehelikku oli, põles selles pilgus. Ent tütarlaps, kes tundis nii halvasti meeste maailma, sest ta oli naine, tajus täie selgusega nende silmade tuld. Mehed ei olnud teda kunagi niimoodi vaadanud ja ta kohmetas. Ta keel komistas ja lause takerdus. Mõttelõng põgenes käest. Võõras kohutas teda, aga ühtlasi oli imelikult meeldiv lasta end niiviisi vaadata. Kasvatus hoiatas teda hädaohu ja eksimuse eest, hõrgutava, salapärase ja ahvatleva eksituse eest, vaistud aga huikasid temas trompetihäälel, õhutades ületama

seisuse ja ümbruse tõkkeid ning hoidma võõrast maailmast tulnud kohmaka, katkikriimustatud kätega noormehe poole, kellele harjumatu särgikrae oli kaela sisse punase triibu sooninud ja keda vääritud eluviis kahtlemata oli määrinud ja teotanud. Neiu oli puhas ja ta puhus tõstis mässu. Aga ta oli naine ja just nüüdsama oli ta hakanud tundma õppima naiselikkuse paradoksi.

«Nagu ma ütlesin... mis ma õieti ütlesin?» Ta peatus ja naeris rõõmsasti oma kimbatuse üle.

«Te ütlesite, et seesamane Swinburne ei ole suureks luuletajaks saanud, sest et... ja sinnamaale te jõudsite, preili,» kohmas Martin, tundes end äkki nagu nälgasena. Magusad väikesed judinad jooksid tal neiu naeru kuules mööda selga üles-alla. See naer on nagu hõbe, mõttes ta, nagu tilisev hõbekelluke. Ja samal hetkel — ning ainult hetkeks — kandus ta kaugele maale: ta suitsetas sigaretti roosades õites kirsipuu all ja keldid teravatipulises pagoodis manitsesid õlgsandaalides usklike jumalateenistusele.

«Jah, tänan,» sõnas neiu. «Tõtt ütelda jääb Swinburne'il midagi vajaka, sest ta on jäme. Tal on palju selliseid luuletusi, mida ei tohiks üldse lugeda. Tõesti suurte luuletajatel on iga rida täis kaunist tõde, mis paneb vastu helisema inimese kõige kõrgemad ja üllamad tunded. Suurte luuletajate loomingust ei saa välja jätta ainustki rida, ilma et maailm sellest hoopis vaesemaks ei jääks.»

«Minu meelest oli ta küll vägev,» arvas Martin kõheldes. «See natuke, mis ma lugesin. Mul ei olnud aimugi, et ta niisugune... niisugune lurjus on. Aga see lööb vist ta teistes raamatutes välja.»

«Sellestki raamatust, mida teie lugesite, võiks hulga värse välja jätta,» ütles Ruth. Ta hääli oli endiselt kindel ja dogmaatiline.

«Mina vist nende peale ei sattunud,» oletas Martin. «Need, mis mina lugesin, olid tõega head. See oli kõik nii valge ja särav ja paistis otse minu sisse ja valgustas mind seestpoolt nagu päike või helgiheitja. Minule see mõjus niimoodi, aga minust pole vist luules suurt asja, preili.»

Ta jäi abitult vait. Ta oli heitunud, tunnetas piinava selgusega oma kidakeelsust. Ta oli loetus tundnud elu

suurust ja sära, aga ta sõnad olid puudulikud. Ta ei osanud oma tundeid väljendada ja võrdles end mõttes madrusega, kes pimedal ööl võõra laeva tundmatus taglas ringi kobab. Kuid ta otsustas, et selle uue maailma tundmaõppimine ei käi talle üle jõu. Ta polnud iial näinud midagi seesugust, millest ta poleks jagu saanud, kui ta seda tõsiselt tahtis, ja praegu oli tal vaja tahtejõudu, et õppida kõnelema asjust, mida ta eneses tundis, nii et Ruth võiks teda mõista. Ruth oli tema silmis suur.

«Aga näiteks Longfellow...» alustas neiu.

«Jah, ma olen teda lugenud,» ütles Martin tormakalt vahele, kiirustades oma kasinat raamatutarkust välja näitama. Ta ihkas seda nii täielikult kui võimalik ära kasutada, tõendada neiu, et ta nii juhm mats ei olegi. ««Elu psalm», «Excelsior»¹ ja... see on vist kõik.»

Neiu noogutas ning naeratas, ja Martin tundis ähmaselt, et ta naeratus oli üleolevalt heatahtlik, haletsevalt leebe. Ta tegi end niisuguse eputamispüüdega narriks. Too Longfellow oli päris kindlasti kirjutanud lugematu hulga luuleraamatuid.

«Vabandage mind, preili, et ma nii rumalasti vahele segasin. Ega ma niisugustest asjadest tegelikult ikka vist suurt midagi ei tea. See pole minu mast. Aga ma teen selle oma mastiks.»

See kõlas nagu ähvardus. Ta hääli oli otsustav, silmad välkusid, näojooned kalgistusid ja ta lõuajoon näis neiu nööd hoopis teistsugusena. See oli ebameeldivalt pealetükkiv, ja samal ajal näis temast hoovavat jõulist mehelikkust, mis vallutas vestluskaaslase.

«Ma usun, et te suudate selle oma... oma mastiks teha,» lõpetas Ruth naerdes. «Te olete väga tugev.»

Viivuks peatus ta pilk soonilisel, lihaselisel, peaaegu härjalikul kaelal, mille päike oli pruuniks põletanud, mis oli tervisest ja elujõust pingul. Ja kuigi võõras istus seal alandlikult ja punastades, tajus neiu taas ta vastupandamatut külgetõmbejõudu. Teda üllatas riivatu mõte, mis tal peast läbi vilksas. Neiu tundus, et kui ta võiks oma käed selle kaela ümber panna, siis voolaks kogu selle jõud ja tervis temasse. See mõte jahmatas

¹ Nimetatud luuletused leiduvad peaaegu kõigis Ameerika koolilugemikes. (Tõlkija märkus.)

teda. See näis paljastavat mingi seniaimamatu pahe ta loomuses. Pealegi oli jõud tema silmis seni olnud midagi labast ja toorest. Tema meheliku ilu ideaal oli alati olnud sale paindlikkus. Aga see mõte püsis temas visalt. See iha panna oma käed võõra päevitanud kaela ümber häämmastas teda. Ta ise oli tegelikult tervisest väga kaugel ning ta keha ja vaim janunesid jõu järele. Aga ta ei teadnud seda. Ta teadis vaid, et ükski mees polnud iial tema peale sellist mõju avaldanud nagu see kooliline, kes teda hetkest hetkesse oma võimatu kõneviisiga äokeeris.

«Jah, ega ma just sant ei ole,» ütles ta. «Rasketel aegadel võin raudnaelu seedida. Aga praegu on mul küll kõht korrast ära. Suuremat osa sellest, mis te rääkisite, ma ei suuda ära seedida. Pole kunagi harjutanud, saate isegi aru. Raamatud ja luuletused meeldivad mulle. Nii kui ma aga aegasaan, loen neid. Aga ma ei ole kunagi niimoodi mõtisklenud nagu teie. Seepärast ma ei oskagi meist kõnelda. Ma olen nagu tüürimees, kes seilab võõral merel ilma kaardi ja kompassita. Aga nüüd ma tahan oma asukoha välja peilida. Vahest saate mind aidata? Kus te kõike seda õppisite, millest te rääkisite?»

«Arvan, et vist koolis ja raamatuid lugedes,» vastas Ruth.

«Ma käisin ka koolis, kui poisike olin,» väitis Martin vastu.

«Jah, aga mina mõtlen kolledžit ja ülikooliloenguid.»

«Te olete ülikoolis käinud?» küsis Martin siiras hämmastuses. Ta tundis, et neiu kaugenest temast vähemalt miljoni miili taha.

«Olin seal praegu. Kuulan inglise filoloogia erikursust.»

Martin ei teadnud, mis inglise filoloogia tähendab, aga valmus märkis ta selle teadmistelünga üles ja jätkas:

«Kui kaua ma peaksin õppima, enne kui võiksin ülikooli astuda?»

Martini teadmishimu pani neiu julgustavalt naeratama ning ta ütles:

«Oleneb sellest, kui palju te juba õppinud olete. Ega te ei ole kolledžis käinud? Muidugi mitte. Aga millal te algkooli lõpetasite?»

«Kaks aastat jäi veel käia, kui ma ära tulin. Aga ma sain koolis alati korralikult edasi.»

Järgmisel hetkel kirus ta ennast selle hooplemise pärast ja pigistas toolikäsipuid nii kõvasti, et sõrmeotsad löid kipitama. Samal hetkel märkas ta üht naist tuppa astuvat. Neiu tõusis ja läks kiiresti tulijale vastu. Nad suudlesid ja tulid siis teineteise piha ümbert kinni hoides Martini poole. «See on vist ema,» mõtles ta. See oli pikk blond naine, sale, väarikas ja nägus. Ta kleit oli just selline, nagu siin majas oodata võis. Martini silmad nautisid selle sujuvaid jooni. Majaproua ja ta riietus koosvõetuna meenutasid Martinile näitlejat laval. Siis meenus talle, et oli näinud samasuguseid suursuguseid leedisid ja kleite Londoni teatrite udest sisse astumas, kuna tema seisis ja seda pealt vahtis ning politseinikud teda varikatuse alt välja tibava vihma kätte tõrjusid. Järgmiseks hüppasid tema mälestused Yokohama «Grand-Hotelli», mille ees kõnniteel ta samuti peeni leedisid oli näinud. Siis hakkas Yokohama kesklinn ja sadam tuhandeis piltides ta silme ees virvendama. Kuid oleviku vajaduste sunnil heitis ta selle kaleidoskoobi mälust välja. Ta teadis, et peab püsti tõusma ja end esitleda laskma, ajas end vaevaliselt jalule ja jäi seisma, püksid põlve kohalt kottis, käed naeruväärselt kõrval tolgendamas, valmistudes kortsus kulmul eelseisvaks raskeks tuleprooviks.

II PEATÜKK

Teekond söögituppa oli Martinile nagu kuri unenägu. Ta takerdus ja komistas, koperdas ja tammus, nii et paiguti näis päris võimatu edasi pääseda. Aga viimaks sai ta sellega ikkagi hakkama ja päris koha Tema kõrval. Nugade ja kahvlite rivi hirmutas teda. Nad peitsid endas aimamatuid ohte ja ta kõõritas neid võlutuna, kuni nende sära muutus fooniks liikuvale pildiseeriale, mälestustele ruhvist, kus ta oma kaaslaste keskel tasku-
noa ja sõrmedega soolatud loomaliha söi, või laperguse lusikaga plekktoobist paksu hernesuppi larpis. Ta tundis selgesti halvaks läinud loomaliha lehka ja kõrvus

kumises kaarte nagin ja vaheseinte kääksumine, mis kajana saatis sööjate häälekat luristamist. Ta vaatas, kuidas nad sõid, ja leidis, et nad söövad nagu sead. Siin ta katsub igatahes ettevaatlik olla. Ta sööb vaikelt. Ta peab end selles suhtes kogu aeg silmas.

Ta vaatas ringi. Üle laua tema vastas istus Arthur koos oma venna Normaniga. Nad olid Ruthi vennad, meenutas ta, ja ta süda läks nende vastu soojaks. Kuidas selle perekonna liikmed küll üksteist armastasid! Ruthi ema kuhu kerkis uuesti ta silme ette, meenus tervitussuudlus ja see, kuidas nad kahekesi teineteise piha ümbert kinni hoides tema poole tulid. Tema maailmas lapsed ja vanemad üksteise vastu sellist kiindumust üles ei näidanud. See oli tõeline ilmutus kõrgema maailma ülevast elust. See oli senini kõige kaunim pilt, mida esimene põlvkond tutvumine selle maailmaga oli talle pakkunud. Ta nautis seda sügava liigutusega, ja sellele kaasa elades sulas ta süda. Kogu elu oli teda piinanud armastusenälg. Ta loomus janunes armastust. See oli ta olemuse orgaaniline vajadus, ometi oli ta pidanud ilma läbi ajama ja seejuures kalgistunud. Ta polnud iial aimanud, et vajab armastust, ta ei teadnud seda praegu. Ta lihtsalt nägi armastust tegutsemas, vaimustus sellest ja tunnistas selle mõttes oivaliseks, ülevaks, võratuks.

Tal oli hea meel, et mr. Morse'i kodus polnud. Oli niigi juba pingutav tuttavaks saada Ruthiga, tema emaga ja tema venna Normaniga. Arthurit ta juba natuke tundis. Aga perekonnapea oleks talle üle jõu käinud — seda tundis ta selgesti. Talle näis, et kogu oma elu jaoks pole ta nii ränka tööd teinud. Raskeimgi töö oli selle kõrval lapsemäng. Laubale imbusid tillukesed hügipilsad ja särk oli seljas vesimärg suurest pingutusest, mida läks vaja, et korraka teha nii paljusid harjumatu asju. Ta pidi sööma, nii nagu ta kunagi varem sõõnud ei olnud, käsitsema veidraid riistu, salamahti ringi püüma, et kõiki neid uusi asju õppida, et vastu võtta muljete voogu, mis talle kaela langes ja mida oli vaja vaimus arvele võtta ja klassifitseerida. Sealjuures oli ta teadlik valusast igatsusest Ruthi järele, mis täitis ta ahmase piinava rahutusega, tundis torkavat iha võtta kätte õigus astuda samale tee, millel tema sam-

mus, ning ta mõte tiirutas aina ringi, vaagides üduseid plaane, kuidas tema elusfääri jõuda. Ja kui ta piilus salaja üle laua vastasistuva Normani või mõne teise poole, et välja uurida, millist nuga või kahvlit ta peab ühel või teisel juhul kasutama, sööbisid selle inimese näojooned ta mällu ning ta aju hakkas neid masinlikult hindama ning eritlema, nende varjatud olemust kindlaks tegema. Aga kõike seda ikka ainult seoses Ruthiga. Lisaks oli tal tarvis rääkida, kuulata, mida talle öeldi, ja tähele panna, mida lauakaaslased omavahel kõnlesid, vastata, kui vaja, ning aina kammit seda oma lõdvavõitu keelt. Ta ähmi suurendas veelgi pidevalt ähvardav teenija, kes hääletult ilmus ta selja taha, — jube sfinks, kes esitas mõistatusi ja keerdküsimusi, mis nõudsid välkkiiret lahendamist. Kogu söögiaja ootas ta piinava ärevusega sõrmeloputuskausikeste laualetoomist. Kümneid kordi lendas tal peast läbi kohatu, painajalik küsimus — millal need esemed kohale ilmuvad ja misugused need on? Ta oli sellistest asjadest kuulnud, ja nüüd, varem või hiljem, igatahes juba lähemate minutite jooksul saab ta neid oma silmaga näha, istub ühe laua taga ülevate olevustega, kes neid kasutavad — jah! ja kasutab neid ka ise. Ent kõige tähtsam probleem, mis oli kõige sügavamal ja samal ajal ikkagi alatasa ta mõtete pealispinnal — kuidas nende inimestega käituda? Milline peab ta hoiak olema? Selle probleemiga maadles ta lakkamatult, valusas ängistuses. Ühest küljest kiusas argpükslik soov poseerida, teatud osa mängida, teisest küljest kummitas veel pelgurlikum hää, mis sosistas, et sellel teel ootab teda läbikukkumine, et ta loomus ei suuda sellega hakkama saada ja ta teeb end narriks.

Lõunasöögi esimese poole vältel, kus ta käitumisjoont valides iseendaga võitles, oli ta väga sõnaaher. Ta ei teadnud, et see vaikimine kuulutas vaks Arthuri eelmisel päeval lausunud sõnad. Ruthi vend oli nimelt teatanud, et ta toob koju lõunasöögile metsiku tüübi, aga et kodustel polevat vaja midagi karta, sest see olevat tõepoolest huvitav metsmees. Sel hetkel poleks Martin Eden mingil tingimusel uskunud, et Ruthi vend on võimaline selliseks reetlikkuseks — seda enam, et just nimelt Martin oli sellesama venna väga ebameeldivast

tõelist välja aidanud. Nii ta seal istus, vaevatuna omaenda saamatusest, aga ühtlasi võlutud kõigest, mis ta ümber toimus. Esimest korda mõistis ta, et söömine võib olla midagi rohkemat kui lihtsalt vajalik toiming. Ta ei teadnud, mida ta sõi. See oli lihtsalt toit. Temas pidutses hoopis ilukummardaja, sest siin laua taga oli söömisel oma esteetiline funktsioon. Ja samuti intellektuaalne funktsioon. Ta mõistus töötas palavikuliselt. Ta kuulis lausutavat sõnu, mis ei öelnud talle mitte midagi, ning teisi sõnu, mida ta oli näinud üksnes raamatuis ja mille suhuvõtmiseks ei jätkunud vaimset kaliibrit ühelgi mehel ega naisel, keda ta seni oli tundnud. Kui ta kuulis, kuidas selle imelise perekonna, Tema perekonna liikmed hooletult mokaotsast selliseid sõnu puistasid, tundis ta erutavat naudingut. Raamatute luule, ilu ja jõud läks tööks. Ta oli selles harva esinevas õndsalikus olekus, mis valdab inimest, kes näeb oma unistusi äkki fantaasia peiduurgastest välja astuvat ja tõelisuseks muutuvat.

Ta polnud ilal tõusnud sellistele elu tippudele ja seepärast hoidus ta tagaplaanile, kuulas, vaatles, nautis, vastas tõrksalt ja ühesilbiliselt, öeldes Ruthile «jah, preili» ja «ei, preili», ning tema emale «jah, proua, ei, proua». Ta kammitas oma meremeheharjumusi, et mitte öelda «ei, sir» ja «jah, sir» Ruthi vendadele.¹ Ta tundis, et see oleks kohatu ning annaks tunnistust ta alaväärsusest, mis mingil juhul ei kõlba, kui ta tahab Ruthi tasapinnale tõusta. Aga ühtlasi kirjutas seda ette ka ta uhkus, «Jumala eest!» hüüatas ta endamisi, «mille poolest ma nendest halvem olen? Ja kuigi nad teavad igaügu asju, mida mina ei tea, võiksin mina neile ka üht-teist õpetada.» Ent hetk hiljem, kui Ruth või ta ema kõnetasid Martinit kui «mr. Edeni», unustas ta sedamoodi oma sõjaka uhkuse ja lõi heameelest õhetama. Ta oli ju tsiviliseeritud inimene — kus sa sellega! —, istus lõunalaual külge külje kõrval inimestega, kellest ta oli seni vaid lugenud. Ta oli nüüd ise raamatukangelane, kes seikles läbi trükitud lehekülgede.

Kuigi ta Arthuri kirjeldusele sugugi ei vastanud ja

¹ Tähtliga «sir» kõnetavad meeskonnaliikmed laevaohvitseri (Tõlkija märkus.)

näis pigem vagura tallekesena kui metsmehena, murdis ta siiski kogu aeg pead tegevusplaani otsides. Ta polnud hoopiski mitte vagur talleke, ning teise viiuli osa ei vastanud tema valitsemishimulisele loomusele. Ta rääkis ainult siis, kui paratamatult vajalik, ning ta jutt oli niisamasugune kui ta kõnnak laua juurde tulles. See oli komistav ja takerduv, kuna ta oli sunnitud oma sõnavarast kobamisi sõnu otsima, kõheldes sõnade juures, mida ta teadis küll sobivat, kuid mille hääldamises ta kartis vigu teha, ning heites kõrvale teisi, mida ta teadis kuulajaile arusaamatud või siis toored ja läbased olevat. Ent kogu aeg rõhus teda teadmine, et see hoolikas sõnavalik teeb ta teiste silmis tohmaniks ega lase tal oma tõelisi mõtteid väljendada. Ning ta vabadusiha hõõrdus nende kitsenduste vastu umbes niisamuti, nagu ta kael hõõrdus vastu tärgeldatud krae range. Pealegi oli ta veendunud, et kuigi kaua ta selles vaimus jätkata ei suuda. Ta loomusele oli omane jõuline mõte ja peen tundelisuus. Ta loov vaim oli peru ja nõudlik. Väljendust ja vormi otsiv mõte või tunne, mis temas sünnitusvaludes rabeles, sai tõketest peagi jagu ning siis unustas ta enda ja koha, kus ta viibis, ning vanad sõnad — kõne tuttavad tööriistad — lipsasid välja.

Kord, kui ta selja taga varitsev tüütu teenija teda jälle mingi roaga kiusas, lükkas ta pakkumise tagasi ja ütles lühidalt ja südamest: «Paul!»

Kogu laudkond silmitses teda üleskrüvitud tähelepanuga ja äraootavalt, teenija näol peegeldus rahulolev võidurõõm ja Martin püherdas kõige sügavamas alanuses. Aga ta kogus end kähku.

«See tähendab kanaki keeles «jätta järele»,» seletas ta. «Ma ei mõelnudki, mis ma ütlesin. Kirjutatakse pee-aa-uu.»

Martin märkas, et Ruth silmitseb uudishimulikult ja mõttlikult pilgul ta käsi, ja olles kord juba seletusi andma hakanud, jätkas:

«Ma tulin hiljaaegu ühe Vaikse ookeani postiaurikuga piki rannikut põhja poolt alla. Aurik oli sõiduplaanist maas ja Puget Soundi sadamates rabasime laadimisel tööd teha nagu hobused — segapraht oli, kui see teile midagi ütleb. See võttiski naha maha.»

«Oh, ega ma seda ei mõelnud,» tõttas Ruth omakorda

selgitama. «Mulle näis, et teie käed on kehaga võrreldes liiga väikesed.»

Martinile lõi veri palgesse. Tema meelest oli see jällegi ühe ta puuduse paljastamine.

«Jah,» tunnistas ta hukkamõistvalt, «nad on liiga pisi-kesed — ei kannata koormust välja. Käsivartes ja õlgades on mul härja jõud. Nad on käte jaoks üleliia tugevad. Kui ma mõnel mehel hambad kurku löön, on mul rusikas kah puru.»

Need sõnad ei teinud teda põrmugi õnnelikumaks. Ta muutus iseendale vastikuks. Ta oli oma keelele voli andnud ja kõnelnud inetustest asjadest.

«See oli teist vapper, et te Arthurile tookord appi läksite, kuigi ta oli teile täiesti võõras,» sõnas Ruth taktitundeliselt, nähes Martinil kohmetust, kuigi ta selle põhjust ei almanud.

Martin omakorda sai neiu motiividest aru ja soe tänuvoog, mis ta südamesse tulvas, pani ta oma krobedakeelse jutu unustama.

«Pole kõne väärt,» kinnitas ta. «Seda oleks igaüks minu asemel teinud. See pättide kamp noris tüli, kuigi Arthur ei olnud nelle midagi teinud. Nad läksid talle kallale, mina tulin vahele ja panin paarile vastu vahtimist. Käenukkide nahk läks koos mõne mehe hammaslega. Ma ei oleks seda mingi hinna eest tegemata jätanud. Iga kord kui ma näen...»

Ta peatus ja jäi ammuli sul vahtima omaenda nurjatuse sügavikku, mis äkki ta ees avanes, ning tundis, et tal pole vähimatki õigust hingata Ruthiga sama õhku. Ja sellal, kui Arthur hakkas juba kahekümnendat korda pajatama oma selklusest purjus kaabakatega mootorparvel ja sellest, kuidas Martin Eden oli sekka lõõnud ja ta ära päästnud, mõtiskles selle loo kangeline ise kohtus kulmul, kuivõrd ta ennast narriks oli teinud, ja heitles aina jonnakamalt probleemiga, kuidas küll nende inimeste juuresolekul käituda. Siisamaani saatis teda täielik nurjumine, see oli kindel. Ta polnud nende tõugu, ta ei osanud nende moodi rääkida — nii seletas ta seda iseendale. Ta ei suutnud täpselt öelda, et on samasugune kui nemad. Selline maskeraad pidi tingimata lõppema läbikukkumisega. Ja pealegi oli igasugune maskeraad ta loomusele võõras. Silmakirjalikkusele ja teesklusele ei

leidunud temas kohta. Tulgu mis tuleb, ta peab jääma selleks, kes ta on. Praegu ta veel ei suuda kõnelda nendega ühist keelt, aga kunagi ta suudab. Seda oli ta kindlasti otsustanud. Aga senikaua tuleb tal ikkagi midagi rääkida, ning ta peab pruukima omaenda keelt, muidugi lahjendatud kujul, nii et see teistele arusaadav oleks ja neid üleliia ei ehmataks. Ja ta ei hakka ka teesklema, et saab aru asjadest, mis talle tegelikult arusaamatud on — ta ei püüa neist isegi vaikimisega mööda hiilida. Kui vennad oma ülikooliasju arutades mitu korda tarvitasid sõna «trigo», otsustas Martin Eden oma plaani kohe ellu viia ja küsis:

«Mis on «trigo»?»

«Trigonomeetria,» ütles Norman. «Uks mati osa.»

«Ja mis on matt?» oli järgmine küsimus, mis Normani millegipärast teiste naerualuseks tegi.

«Matemaatika, aritmeetika,» vastas ta.

Martin Eden noogutas. Viivuks avanes ta ees vaade inimteadmiste näiliselt piiritutele avarustele. See pilt võttis otsemaid kindla vormi. Tema ebaloomulikult võimas kujutus andis abstraktsioonidele kohe kindla näo. Ta aju alkeemia kujundas trigonomeetria, matemaatika, ja üldse kõik inimteadmised, mida need kaks mõistet tähistasid, konkreetseks maastikupildiks. Ta silme ette kerkiv vaade kujutas haljast lehestikku ja metsalagedikke, mis uppusid pehmesse helendusse, mida kohati läbisid eredad valgustriibud. Kauguses mähkusid üksikasjad purpursesse uttu, aga ta teadis, et selle purpurses udu taga kumab tundmatu, ahvatlev ja romantiline. See mõjus talle nagu vein. Siin oli seiklus. Siin võis ta midagi oma pea ja kätega korda saata. Siin oli vallutada terve maailm. Ja ta teadvuse sügavikust sööstis otse üles mõte — vallutada, võita endale see liilia-valge haldjas, kes tema kõrval istus.

Selle sätendava nägemuse lõhkus ja hajutas Arthur, kes kogu õhtu oli püüdnud oma metsmeest tema peidupaigast välja meelitada. Martinile meenus ta hiljutine otsus. Viimaks ometi muutus ta iseendaks. Algul toimis ta teadlikult ja ettekavatsetult, aga peagi unustas ta enda loomisrõõmus, mida ta koges, maalides kuulajate silme ette elu sellisena, nagu tema seda tundis. Ta oli teeninud salakaubaveo-kuunaril «Halcyon» parajasti

alla, kui see piirivalvekuuri poolt kinni püüti. Ta vaatas elu lahtiste silmadega ja ta oskas jutustada sellest, mida ta nägi. Ta tõi nende ette rahutu mere, meremehed ja laevad merel. Ta laskis neilgi osa saada oma kujutluse jõust, nii et nad nägid lõpuks tema silmadega seda sama, mida temagi oli näinud. Kunstniku käega tegi ta piirilust detailideküllusest õige valiku, luues elupilte, kus lõõskasid valgus ja värvid, pani need liikuma, nii et kuulajad lasksid end koos temaga kanda selle tahumatu ilukõne vaimustuse ja jõu hoovusest. Vahel šokeeris ta neid oma jutustuse elavuse ja oma kõneviisiga, aga vägivalla kannul käis tal alati ilu, traagikat mahendasid huumor ning madrusenalja pentsikud käänud ja väänud.

Ta rääkis, ja neiu jälgis teda pärani silmi. Martini tuli soojendada teda. Ta küsis endalt, kas ta senised elupäevad äkki pole kõik jälselt külmad olnud. Ta tundis vajadust nihkuda lähemale tolele põletavalt kuumale inimesele, kellest nagu vulkaanist purskus jõudu, värskust ja tervist. Ta tundis käskivat vajadust toetuda tema najale ja ta suutis selle soovi vaid suure jõupingutusega maha suruda. Sellele järgnes kohe vastupidine impulss, mis pani ta võpatades Martinist kaugemale tõmbuma. Teda peletasid eemale need kriimulised, raskest tööst parkunud käed, millesse elu rāpasus lihani sisse oli sööbinud, talle oli vastumeelne punane soon, mille krae oli kaelale vajutanud, ja Martini jõulised ühased, tga krobeline väljend riivas valusalt ta kõrva, tga tooremaiguline elujuhtum torkas talle südamesse. Ent ikka ja jälle tajus ta Martini külgetõmbejõudu, kuigi ta viimaks järeldusele jõudis, et ainult ebapuhtal inimesel võib selline vastupandamatu mõjuvõim olla. Ta kõige kindlamaltki juurdunud põhitõed löid vankuma. Martin Edenit ümbritsev luule ja seikluste vaim raputasid ahvardavalt kindlaskujunenud tavasid. Martin Eden oma muretu julguse ja varma naeruga ei võtnud elu enam kui pingutusi ja enesepiiramist nõudvat tõsisust, vaid kui lelu, millega võis mängida, mille võis pahupidi pöörata, millest võis kergemeelselt lõbu tunda ning mille võis kergemeelselt minema visata. «Ja sellepärast mängil!» hõiskas Ruthis kajav hääl. «Toetu tema najale, kui sul siisugune tahtmine on, ja pane oma käed tema kaela ümber!» Selle mõtte pöörasus tõi talle nutu-

maigu suhu ning asjata ülistas ta enda puhtust ja hari-
dust ning heitis kaalule kõik, mis tema oli, ja kõik, mis
Martin Eden mitte ei olnud. Ta vaatas ringi ja nägi, et
kõik teised jälgivad Martinit pärani silmi ja pingsa
tähelepanuga. Ja ta oleks alistanud, kui ta poleks näi-
nud õudust oma ema silmis, tõsi küll, võlutud õudust,
aga ikkagi õudust. See kauge maailma pimedusest tul-
nud inimene oli kurjast. Ema nägi seda ja emal oli
õigus. Ta otsustas usaldada oma ema tarkust selleski
asjas, nagu ta teda alati kõiges usaldanud oli. Martini
tuli ei soojendanud teda enam ja hirm, mida ta neius
äratas, ei piinanud teda enam.

Hiljem istus Ruth klaveri taha ja mängis Martinile,
nimelt Martinile, mängis ründavalt, ähmaselt soovides
rõhutada ületamatut kuristikku, mis nende vahel haigu-
tas. Muusika oli nagu nui, mille ta Martinile julmalt
vastu pead virutas. Aga kuigi ta oma ohvri sellega
uimastas ja maha paiskas, mõjus ta temasse samal ajal
ka sütitavalt. Martin vahtis teda üksisilmi ja aukartli-
kult. Nagu neiu, nii nägi temagi kuristikku laienevat,
aga kiiremini, kui see laienes, kasvas temas auahne iha
seda ületada. Kuid Martin oli liiga komplitseeritud ja
peen närvipõimik, selleks et terve õhtu vältel kuristiku
põhja põrnitseda, eriti veel muusikat kuulates. Ta oli
muusikale erakordselt vastuvõtlik. See oli nagu kange
jook, mis kihutas teda vaimsetele julgustükkidele, nagu
narkootikum, mis allutas endale ta kujutlusvõime ja len-
nutas selle pilvekõrgusele. See kihutas pakku labase
tegelikkuse, ujutas ta vaimuiluga üle, päästis valla
luule ja kinkis talle tiivad. Ta ei mõistnud muusikat,
mida Ruth mängis. See oli hoopis erinev tantsusaali
klaveriklimberdusest ja lajatatavast puhkpillimuusikast,
mida ta seni oli kuulnud. Aga ta oli leidnud raamatuis
vihjeid sellisele muusikale ning ta võttis Ruthi mängu
peamiselt hea usu peale, algul kannatlikult oodates tril-
lerdavaid, lihtsa ja selge rütmiga takte, ning tundes
hämmastust selle üle, et niisuguseid takte kuigi kauaks
ei jätkunud. Parajasti siis, kui ta tabas nende meloodia
ja oma stardivalmis kujutlusvõimele voli andis, kadusid
nad alati ja hajusid kaootilisse helide virvarri, millel
polnud tema jaoks mingit tähendust. Ta kujutus kaotas
hoo ja langes jõuetuna maa peale tagasi. Korraks hak-

kas ta juba kahtlema, kas see kõik ei ole mitte meelega
leitud tema eemalepeletamiseks. Ta aimas neiu tõrksat
meeleolu ja püüdis kõigest hingest lahti mõtestada sõnu-
mit, mille ta käed klaveriklahvidele kirjutasid. Siis heitis
ta selle oletuse kui vääritu ja täiesti võimatu kõrvale ja
allatus aliralt muusika mõjule. Endine õnnis meeleolu
hakkas temas taas maad võtma. Ta jalad polnud enam
maa küljes ja ta keha ei kammitsenud enam ta vaimu.
Ta silmis sätendas õndsus. Teda ümbritsevad esemed
kadusid kuhugi ning ta hõljus üle maailma, üle maa-
ilma, mis oli talle väga kallis. Tuntu ja tundmatu segu-
nesid unenäolises karnevalis, mis rüsinat ta kujutlusse
lungis. Ta sattus päikesepaistelistesse maade võorastesse
sadamatesse, sammus üle turuplatside metslaste seas,
keda ükski inimene polnud ilalgi näinud. Ta sõormeis
oli võrtisisaarte lõhn, nagu ta seda oli merel tundnud
soojadel tuuletutel õõdel, ta loovis pikkade troopikapäe-
vade vältel vastu kagupassaati, ta selja taga vajusid
palmitupsulised korallisaarekesed aegamööda türkiis-
sinisesse merre ja ees tõusid türkiissinisest merest uued
palmitupsulised korallisaarekesed. Pildid tulid ja läksid
kiirelt nagu mõte. Kord istus ta mustangi turjal, len-
nates läbi muinasjutuvärvilise Painted Deserti¹, järg-
misel hetkel avanes ta silme ees kuumuses petlikult vir-
vendav Hurmaoru² lubihaud, siis istus ta korraka paa-
dis, aer peos, ja sõudis jäätaval ookeanil, hiiglakõrgete
jäähägede vahel, mis päikeses sätendasid. Ta pikutas
korallisaare rannal, kus kookospalmid kõigutasid oma
vilja mahedalt kohiseva murdlainetuse kohal. Vana
laevavrakk põles sinaka leegiga ja selle valgel tantsiti
hula-hulat ja kõlas barbaarne armujanune laul, mida
saatis ukuleelede tilin ja tamtammide müdin. Oli meelas
troopikaöö. Tähtede foonil mustas vulkaani siluett. Tae-
vas ujus kahvatu noorkuu ja madalal horisondi kohal
hõõgus Lõunariist.

Ta oli harf ning kogu ta senine elu ja ta teadvus selle
harfi keeled. Muusika voog oli nagu tuul, mis puhus

¹ Painted Desert e. k. «Värvitud kõrb» — kõrbeala Arizona osa-
tüki põhjaosas, mille omapäraks on kirevatoonilised kaljud. (Tõlkija
märkus.)

² Põuane org Kalifornia osariigis, mis asub tublisti allpool mere-
pinna. (Tõlkija märkus.)

neile keeltele ja neil mälestused ning unistused helisema pani. Ta mitte üksi ei tundnud. Kõik ta elamused võtsid kindla kuju, ehtisid end värvirikka hiilgava rüüga. Ta julges kujutluses omandas kõik mingil õilistatud ja nõiduslikul viisil liha ja vere. Minevik, olevik ja tulevik segunesid, ta hõljus üle laia sooja maailma. Seikluse ja suurte tegude tiibadel lendas ta Tema juurde, jah, tõesti, koos temaga, saavutas tema, pani käe tema ümber ja tõmbas ta endaga kaasa pöörasel sööstul läbi omaenda mõtteriigi.

Ja kui Ruth üle õla Martin Edeni poole vaatas, nägi ta osakest kõigest sellest ta näol. See nägu oli nagu ümber muudetud, suurte säravate silmadega, mis vaatasid läbi muusikaloori ja nägid selle taga võimsalt pulseerivat elu ja vaimu hiiglaslikke varje. Neiu jahmus. Koperdavat mühakat ei olnud enam. Halvastiistuvad riided, krobelised käed ja pruuniks põlenud nägu olid küll alles, aga need tundusid nüüd olevat vanglatrellid, mille taga ta märkas suurt hinge, mis oma kongi aknast välja vaatas kidakeelsena ja sõnaahtrana, sest jõuetud huuled ei lasknud tal sõnu leida. Neiu nägi seda ainult üheainsa silmapilgu vältel. Kohe seejärel ilmus mühakas jälle nähtavale ja Ruth naeris oma veidra tuju peale. Ent selle vilksatava nägemuse mõju oli visa kustuma, ja kui Martinil tuli lõpuks haledalt lööduna võitlusväljalt lahkuda ning koju minema hakata, laenas neiu talle ühe Swinburne'i kõite ning ühe Browningi luuletuskogu — inglise kirjanduse eriseminaril võeti parajasti läbi Browningit. Punastav ja tänu sõnu pobisev Martin Eden näis nii poisikeselikuna, et Ruthi haaras sügav kaastunne, mis oma olemuse poolest oli emalik. Ta unustas mühaka, unustas vangistatud hinge ja mehe, kes teda nõjutult oli vahtinud ning oma ürgse mehelikkusega õnnelikuks teinud ja hirmutanud. Ta nägi veel vaid poisikest, kes surus ta kätt oma pahklikus peos, mis oli kare nagu liivapaber, ja kogeles:

«Kõige õnnelikum päev minu elus. Ma ei ole, teate, harjunud niisuguste asjadega...» Ta vaatas abitult ringi. «Niisuguste inimeste ja korteritega nagu siin. See on mulle kõik puha uus ja see meeldib mulle.»

«Ma loodan, et külastate meid jälle,» sõnas Ruth, kui Martin ta vendadega jumalaga jättis.

Martin surus mütsi pähe ja vankus päris segasena uksest välja.

«Mis te siis tema kohta ütlete?» küsis Arthur.

«Ta on äärmiselt huvitav, just nagu osoonipuhang,» vastas Ruth. «Kui vana ta on?»

«Kakskümmend. Varsti saab kakskümmend üks. Täna õhtupoollikul just küsisin. Ma ei oleks uskunud, et ta on nii noor.»

«Mina olen temast kolm aastat vanem,» mõtles neiu, kui ta head ööd soovides vendi suudles.

III PEATÜKK

Kui Martin Eden trepist alla läks, libises ta käsi nagu laevadest kumetaskusse. Ta võttis sealt pruuni riisipaberi tüki ja näputäie mehhiko tubakat ning rullis selle kohedasti sigaretti. Esimese mahvi tõmbas ta sügavalt kopsu ning puhus siis pika ohkega välja. «Issand jumal!» ütles ta valjusti, aukartlikul ja imetleval häälel. «Issand jumal!» kordas ta. «Issand jumal!» sosistas ta veel kord. Seejärel tõusis ta käsi, kiskus krae kaelast ja pistis taskusse. Sadas külma uduvihma, tema aga võttis mütsi peast, tegi vestinööbid lahti ja kihutas uhke heelmatusena edasi. Ta oli viimasajast vaid poolenisti teadlik. Elades unesti läbi juba unistatud unistusi ja asjaseid sündmusi, tundis ta ülevoolavat vaimustust.

Võimaks ometi oli ta kohanud naist — naist, kelle peale ta küll harva oli mõtelnud, sest tal ei olnud kombeks naistest unistada, aga keda ta oli siiski ähmaselt mõelnud ühel ilusal päeval kohata. Ta oli lauas tema kõrval istunud, ta oli tema kätt peos hoidnud, ta oli tema silmadesse vaadanud ja näinud neis kauni hinge peegeldust. Aga silmad, millest see hing paistis, ja ihu, mis sellele kuju ja väljendusjõu andis, ei jäänud sellest hingest ilu poolest maha. Ruthi keha ei olnud temale naise keha — ja see suhtumine oli tema juures uus, sest kõigis naistes, keda ta seni oli tundnud, oli ta alati ainult keha näinud. Ruthi keha oli kuidagi teistsugune, see ei olnud Martin Edeni silmis üldse tavaline inimkeha, inimese loomulike vigade ja nõrkustega. Ruthi

keha oli rohkem kui hinge kest. See oli tema vaimu avaldus, tema jumaliku olemuse puhas ja kaunis kristallsatsioon. Selle jumalikkuse tunnetamine jahmatas Martin Edenit. Ja see jahmatas kiskus ta unistustest taas tegelikkusse. Seni oli igasugune rada jumalikkuse juurde talle tundmatu olnud, ükski sõna ega viide polnud teda sinnapoole juhatanud. Ta polnud iialgi jumalasse uskunud. Ta oli alati uskmatu olnud, jutlustajate ja hinge surematuse üle alati mõnusaltselt naernud. Ta oli aina kinnitanud, et hauatagust elu ei ole olemas. Kõik, mis oli, oli siin, praegu, ja pärast seda tuli igavene pimedus. Aga Ruthi silmis oli ta äkki näinud hinge, surematut hinge, mis ei saanud kaduda olematusse. Ükski mees ega ükski naine, keda ta seni oli tundnud, polnud talle kuulutanud surematuse sõnumit. Aga Ruth kuulutas. Ta sosistas selle Martin Edenile kõrva sel hetkel, kui ta temale esimest korda otsa vaatas. Martin sammus edasi ja neiu nägu virvendas ta silme ees — kahvatu ja tõsine, leebe ja tundlik, naeratades kaastundlikult ja õrnalt, nagu ainult vaim võib naeratada, ja nii puhas, et Martin poleks varem iial sellise puhtuse olemasolusse uskunud. See puhtus tabas teda nagu löök. Ta oli hämmeldunud. Martin oli kogenud head ja halba, aga et puhtus võib ka üks elu külgi olla — selle peale polnud ta kunagi tulnud. Ruth tõestas talle, et puhtus seisab headusest ja vooresest kõrgemal ja et kõik need koos tähendavad igavest elu.

Ja äkki ärkas temaski auahne unistus elada igavesti. Ta teadis, et ta pole väärt neiu kingapaelu siduma. Oli üksnes imeline õnn, uskumatu kokkusattumus, et võis teda sel õhtul näha, temaga koos olla, temaga rääkida. See oli juhus. Martin Eden ei olnud seda millegagi ära teeninud. Ta ei olnud niisuguse õnne vääriline. Teda valdas usklik hardus. Ta oli tagasihoidlik ja leebe, tulvil enesealandust ja allaheitlikkust. Sellises meeolus astuvad patustajad pihpink. Ta oli pattu teinud. Ent nagu alandlikkudele ja tasastele patukahetsejatele avanevad pihtimisel nende tulevase taevase põlve säravad pildid, nii nägi temagi samasuguseid nägemusi sellest elust, mille ta võiks pärida, kui Ruth tema omaks saaks. See omandamisemõte aga oli ähmane ja udune ning hoopis erinev igasugusest omandamise vormist, mida ta

seni tundis. Pöörased lootused sööstsid linnutiivul edasi ja Martin tõusis koos Ruthiga ennenägematusesse kõrgusesse, jagas tema mõtteid, nautis koos temaga kauneid ja ülevaid asju. See omandamisiha oli ainult vaimne, kaugel igasugusest labasusest, vaba hingeline sõprus, millele ta ei osanud kindlat nime anda. Ta ei mõelnudki selle üle järele. Tõlt ütelda ei mõelnud ta üldse. Meeled tõrjusid arutleva mõistuse troonilt; ta võppus ja värises senitundmatuist elamustest, ta hõljus joobunud aistingute ookeanil, kus ta tunded õilistasid ja peenendused, ning lendas üle elu mäetippude.

Martin tulgerdas nagu purjus ja pomises valjusti ning kirelikult: «Issand jumal! Issand jumal!»

Politseinik tänavanurgal sihtis teda kahtlustaval pilgul ja märkas siis ta meremehekõnnakut.

«Kas te ennast täis võtsite?» küsis politseinik.

Martin tuli maapeale tagasi. Tal oli ülipainduv, kiirelt kahanev mõistus, mis just nagu vedelik võis voolata igasse soppi ja nurka. Politseiniku hüüde peale muutus ta jalamaid iseendaks ja taipas selgesti olukorda.

«Ole lahketa» naeris ta vastu, «ma ei teadnudki, et rääkisin valjusti.»

«Varsti hakkate veel laulma ka,» diagnoosis politseinik.

«Ei hakka. Pakkuge mulle tuld ja ma sõidan järgmise trammiga koju.»

Ta süütas sigaretti, soovis head ööd ja sammus edasi.

«Kena lugu küll!» turtsatas ta endamisi. «Võmm arvas, et olen täis.» Ta naeratas, jäi viivuks mõttesse ja lisas: «Ja eks ma vist olingi, aga ma ei oleks kunagi uskunud, et ühe naise näost võib purju jääda.»

Telegraafi avenüül istus ta Berkeley trammi. See oli puupõstli täis poisse ja noormehi, kes laulsid ja vahetpidamata rööksid traditsioonilisi ergutushüüdeid. Martin Eden uuris neid uudishimulikult. Need olid üliõpilased. Nad õppisid samas ülikoolis kus Ruth, kuulusid samasse ühiskonnaklassi, võisid temaga tutvuda, võisid teda iga päev näha, kui vaid tahtsid. Ta imestas endamisi, miks nad seda siis ei tahtnud, miks nad kuskil mujal lõbutsemas käisid, selle asemel et temaga koos õhtut veeta, temaga rääkida, hardas imetlevas

ringis tema jalge ees istuda. Ta mõtted rändasid edasi. Ta märkas üht pilusilmalist lõdva suuga noorukit ja otsustas, et see poiss on paheline. Laevas oleks ta tingimata pealekaebaja, iriseja, keelepeksja. Tema, Martin Eden, oli parem inimene kui see poiss. See mõte rõõmustas Martinit. Ta näis seeläbi nagu Ruthile lähenevat. Martin hakkas end üliõpilastega võrdlema. Ta sai teadlikuks oma lihaselisest kehast ning tundis selgesti, et füüsiliselt on ta neist üle. Aga nende pead olid täis tuubitud teadmisi, mis lasksid neil Temaga ühist keelt rääkida, — ja see oli masendav mõte. «Aga milleks on mul siis mõistus?» küsis ta endalt kirglikult. Seda, mida nemad on teinud, võib temagi teha. Nemad õppisid elu raamatutest, tema aga oli seda ise täiel sõõmul elanud. Tema aju oli niisamuti tulvil teadmisi kui nendegi oma. Kui palju on nende hulgas selliseid, kes oskavad talreppi sõlme teha, rooliratast hoida või vahis seista? Möödunud elu hargnes ta silme ees piltide reaks, kus oli hädaohte, puudust ja ränka tööd. Ta meenutas ebaõnnestumisi ja raskusi, mille najal tema oli õppinud. Selle poolest oli ta neist noorukeist igatahes üle. Kord peavad nemadki tõelist elu elama hakkama ja samade vesikikivide vahelt läbi käima kui temagi. Hüva. Sel ajal kui neil sellega tegemist on, võib tema, Martin Eden, raamatuid elu teist poolt tundma õppida.

Tramm sõitis läbi hõredalt hoonestatud rajooni Oaklandi ja Berkeley¹ vahel ning Martin ootas valvsalt, millal ilmub nähtavale tuttav kahekorruseline maja, mille fassaadi ehtis suureline silt «Higginbothami koloniaalkauplus». Selle maja juures läks ta maha ja jäi viivuks ärisilti silmitsema. Tema jaoks peitus neis sõnadest laiem sisu. Üksikud tähedki näisid lehkavat tühise kitsarinnalise ja väiklase autuse järele. Bernard Higginbotham oli ta õemes ja Martin Eden tundis teda hästi.

Ta avas sneprivõtmega ukse ja läks trepist üles teisele korrusele. Seal oli õemehe elukorter. Allkorrusel oli pood. Trepikoda haies tohletanud juurvilja järele. Kobamisi läbi esiku minnes komistas ta nukuvankri otsa;

¹ Oakland ja Berkeley — San Francisco äärelinnad, mida San Franciscost endast lahutab merelaht. Berkeley's asub Kalifornia ülikool. (Tõlkija märkus.)

mille üks ta arvukaist õelastest oli sinna unustanud, ja lendas mürtsudes vastu ust. «Kooner!» mõtles ta. «Peab paljaks paari sendi eest gaasi põletada, murra või kael ära.»

Ta leidis käsikaudu ukseingi ja astus valgustatud ruumi, kus istusid ta õde ja Bernard Higginbotham. Naine paikas mehe pükse. Higginbotham ise vedeles korraka kahel toolil, narmendavais tuhvrites jalad tõlgendamas üle teise tooli serva. Ta tumedad ja võltsid lorkavad silmad pillusid üle ajalehe, mida ta parajasti lugas. Martin Eden ei suutnud teda kunagi vastikuseta vaadata. Talle oli täiesti arusaamatu, mida õde võis talle mehes leida. Martinile igatahes mõjus Higginbotham nagu lutikas, kelle ta oleks hea meelega talla all muruks lüüsnud. Kuna ta siiski oli sunnitud teda taluma, lahutas ta ennast sageli mõttega: «Ükskord ma ta näo ära sisse löön!» Julmad nirkisilmad vaatasid teda hukkamõistvalt.

«Hüh, lao väljale» nõudis Martin.

«Alles möödunud nädalal lasksin selle ukse üle värvida,» seletas Higginbotham pooleldi jõhkralt, pooleldi hädaselt. «Ja sa tead küll, mis need ametiühingu palgad on. Sa peaksid rohkem ette vaatama.»

Martinil oli juba vastus valmis, aga äkki taipas ta selle täieliku kasutust. Ta vaatas üle selle rämpse hingega vändja seinal rippuvat õlitrükki. See üllatas teda. Pilt oli talle alati meeldinud, aga nüüd nägi ta seda otsakui esimest korda. See oli odav, nagu kõik muugi siin majas. Ta mõte pöördus tagasi sinna majja, kust ta tuli, ja esiteks nägi ta maale, seejärel Teda — kuidas ta temale sulava leebusega otsa vaatas ja jumalaga otuks kätt andis. Ta unustas ümbruse ning Bernard Higginbothami olemasolu, kuni too džentelmen lõpuks kistas:

«Vaimu nägid või?»

Martin kukkus pilvedest alla, vaatas õemehe irvitavaid, kalke ja pelglikke silmanööbikesi ning nägi äkki otsakui ekraanil neidsamu silmi sellistena, nagu need olid siis, kui Higginbotham all poes ostjat teenis — seal olid nad orjalikud, enesega rahul, õlised ja meelitavad.

«Jah,» vastas Martin. «Nägin vaimu. Head ööd. Head ööd, Gertrude.»

Ta läks ukse poole, komistades räpase vaiba rebene-
nud serva taha.

«Ära pauguta ust!» hoiatas mr. Higginbotham.

Martinil lõi veri soontes keema, aga ta ohjeldas end
ja tõmbas ukse tasakesi enda järel kinni.

Mr. Higginbotham vaatas naisele võidutsevalt otsa.

«Poiss on viina võtnud,» kuulutas ta kähedal sosi-
nal.

«Ma ütlesin sulle kohe, et nii see läheb.»

Naine noogutas alistuvalt. «Silmad läikisid, jah,»
möönis ta, «ja kraed ei olnud kaelas, aga kui ta välja
läks, siis oli. Kuid võib-olla ta võttis ainult paar pitsi.»

«Ta ei jaksanud sirgelt seistagi,» kinnitas mees. «Ei
saanud ilma koperdamata uksenigi. Sa ju ise kuulsid —
esikus pidi teine peaaegu maha kukkuma.»

«Ta vist komistas Alice'i nukuvankri otsa,» arvas
naine. «Esikus on pime.»

Mr. Higginbothami hääl ja viha hakkasid tõusma.
Terve päeva pidi ta poes ennast ohjeldama. Öhtul pere-
konna keskel võttis ta endale õiguse oma tõelist nägu
näidata.

«Ma ütlen sulle, see sinu kallid vend oli purjus.»

Ta hääl oli külm, terav ja resoluutne, ta huuled vor-
pisid sõnu nagu stantsimisemasin. Mrs. Higginbotham
ohkas ja pidas suu. Ta oli suurekasvuline paks naine,
alati räpakalt riides ja alati väsinud omaenda keha-
raskusest, tööst ja abikaasast.

«See on tal juba veres, usu mind. Isalt päritud,» jät-
kas mr. Higginbotham süüdistavalt. «Ja ta lõpetab
rentslis nagu seegi. Ma tean seda.»

Naine noogutas, ohkas ja laskis nõelal käia. Nad
uskusid üksmeelselt, et Martin oli purjuspäi koju tul-
nud. Ilu oli neile hingedele tundmatu asi, muidu olek-
sid nad mõistnud, et Martini säravad silmad ja õhetav
nägu reetsid nooruse esimest armastusenägemust.

«Lastele kena eeskujul!» turtsatas mr. Higginbotham
äkki keset vaikust, milles ta naine süüdi oli ja mis talle
viha tegi. Mõnikord oleks ta peaaegu tahtnud, et naine
tõrksam oleks. «Kui seda veel juhtub, siis vaadaku, et
ta siit kaob. Said aru! Ma ei või tema patramist kannatada —
joodik korrunteerib ilmsüüta lapsi!» See iseära-
lik sõna meeldis mr. Higginbothamile — ta oli selle

kuskilt ajaleheartiklist omandanud. «Just et korrun-
teerib — muud nime sellele asjale ei saa anda.»

Naine aga ainult ohkas, vangutas murelikult pead
ja nõelus edasi. Mr. Higginbotham võttis uuesti aja-
lehekätte.

«Kas ta on eelmise nädala üüriraha ära maksnud?»
torkas ta üle leheserva.

Naine noogutas ja lisas siis: «Tal on veel natuke raha
järel.»

«Millal ta jälle merele läheb?»

«Ikka vist siis, kui tal palk läbi on,» vastas naine.
«Eile ta käis San Franciscos laeva vaatamas. Aga
praegu on tal veel raha ja ta on nõudlik — ega ta iga
laeva peale lähe.»

«Temasugune merehulgas hoidku oma nina maas,»
nõustas mr. Higginbotham. «Nõudlik! Tema!»

«Ta rääkis midagi ühest kuunarist, mis pidada varsti
kuukile välismaale minema mahamaetud varandusi
otsima. Ta tahtvat seda oodata, kui raha nii kaua vastu
jääb.»

«Kui ta tahaks maale tööle jääda, ma annaksin talle
hobusemehe koha,» ütles mees, ent ta hääles polnud
hobusevõitluse jälgegi. «Tom võttis ennast lahti.»

Naine vaatas talle ehmunult ja küsivalt otsa.

«Täna öhtul ütles üles. Läheb Carrutherite juurde.
Need maksavad talle rohkem, kui mina võin endale
lubada.»

«Kas ma sulle vähe rääkisin, et sa jääd tast ilma!»
hüüdis naine. «Ta oli rohkem väärt, kui sa talle maksid.»

«Kuule, vanamoor,» ähvardas Higginbotham, «tuhat
korda olen ma sulle öelnud, et sa oma nina äriasja-
desse ei topiks. Viimast korda hoiatan!»

«Ükskõik,» nuutsatas naine, «aga Tom oli tubli poiss.»
Higginbotham põrnitses talle otsa. See oli ennekuul-
mata jultumus!

«Kui su vennast vähegi asja oleks, võiks ta hobuse-
meheks hakata,» turtsatas Higginbotham.

«Ta maksab ju üüri,» hakkas naine vastu, «ja ta on
minu vend. Niikaua kui ta sulle raha võlgu ei ole, pole
sul mingit õigust tema kallal närida. Mul on ka ikka
mingid lapsed, ehkki ma sinuga seitse aastat abielus
olen olnud.»

«Kas sa ütlesid talle, et tal tuleb sulle gaasi eest maksta, kui ta ikka veel voodis lugeda mõtleb?» päris mees.

Naine ei vastanud. Ta mässumeelsus haihtus, ta närtsinud vaim väsinud ihus vajus norgu. Higginbotham võidutses. Naine oli tal peos. Ta silmad pilkused kättemaksuhimuliselt ja kõrvad nautisid naise nutust nohinat. Nende mässukatsete mahasurumine pakkus Higginbothamile suurimat rõõmu. Viimastel aastatel andis naine õige kergesti alla, kuigi nende abielu alguses oli see teisiti olnud, enne kui lastekari ja mehe lakkamatu irisemine ta jõu välja kurnasid.

«Noh, siis ütled homme, ja asi tahe. Ja enne kui mul meelest läheb, tahtsin sulle veel ütelda, et sa homme Mariani laste juurde kutsuksid. Nüüd, kus Tom minema läks, pean ma ise vankriga väljas olema, ja võta teatavaks, et sul tuleb alla leti taha tulla.»

«Aga homme on pesupäev,» vaidles naine jõuetult vastu.

«Tõuse siis varem üles ja pese pesu ära. Ega ma enne kümnet välja ei sõida.»

Ta krabistas õelalt ajalehega ja luges edasi.

IV PEATÜKK

Martin Eden, kes sisemiselt veel kees kokkupuutest õemehega, läks kobamisi läbi pimedade koridori oma tuppa — tillukesse pugerikku, kuhu parajasti mahtus voodi, pesulaud ja tool. Mr. Higginbotham oli liiga kitsi, et pidada teenijat, kui ta oma naine ometi võis kogu töö ära teha. Pealegi võisid nad teenijatoa arvel pidada ühe üürilise asemel kahte. Martin pani Swinburne'i ja Browningi toolile, võttis kuue seljast ja istus voodile. Vedrud reageerisid ta keharaskusele astmaatilise äginaga, aga Martin ei pannud seda tähele. Ta hakkas kingi jalast võtma, aga unustas end jällegi ning jäi üksisilmi vahtima vastas asuvat krohvitud seina, mida vöötisid näotud mustad jutid, sest katus oli kohati läbi sadanud. Ja sel räpasel taustal löid taas leegitsema kiiresti vahelduvad nägemused. Kingad läksid meelest

ja Martin jäi tükiks ajaks enda ette vahtima, kuni hүүл viimaks liikuma hakkasid ja sosistasid:

«Ruth!»

«Ruth!» talle oli uudiseks, et see lihtne sõna võib nii ilusasti kõlada. Ta nautis seda ja joobus selle kordamisest. «Ruth!» See oli talisman, nõiasõna, millega võis vaimu välja kutsuda. Iga kord, kui ta seda nime sosistas, lõi Ruthi nägu ta silme ees kumama, ujutades räpase seina kuldse hiilgusega üle. Sein ei suutnud seda kiirgust peatada, see levis lõpmatusse ja läbi põhjatule kuldsete sügavuste lendas Martini hing talle iratsevalt järele. Kõik, mis temas head oli, tulvas uhkelt ülespoole. Paljas mõte Ruthist õilistas ja puhastas teda, tegi teda paremaks, äratas temas iha saada paremaks. See oli talle uus. Ta polnud ilal kohanud naisi, kes oleksid teda paremaks teinud. Vastuoksa, nad tegid temast alati hürjuse. Ta ei teadnud, et paljud neist olid andnud oma parima — oli see siis nii vilets kui tahes. Ta ei teadnud iseennast ega teadnud, et temas oli midagi, mis pani naised teda armastama ja janunema tema nooruse järele. Naised olid talle küll sageli tüli teinud, kuid ta polnud ilal nende pärast südant valutanud ja talle ei tulnud pähegi, et mõni neist oli tema tõttu paremaks saanud. Kuni tänase päevani oli ta elanud ülimes muretuses. Ja nüüd näis talle, et kõiki naisi, kes teda kõita olid pöödnud, ajendas alatu tagamõte. See oli tema poolt ebaõiglane nii nende kui iseenda suhtes. Aga ta oli alles äsja hakanud iseennast tundma õppima ega osanud inimeste üle otsustada ning ta kunagise riivaluse mälestus tekitas ta südames põletavat häbi.

Ta tõusis järsult püsti ning püüdis end vaadata määratud peeglis, mis rippus pesulaua kohal. Ta pühkis peegli käterätikuga üle ja vaatas uuesti, kaua ja hooliga. Esimest korda elus nägi ta end tõeliselt. Ta silmad oskasid näha, aga kuni selle hetkeni olid need pööratud maailma igavesti muutuvale panoraamile, kus oli nii palju vaadata, et tal ei jäänud aega silmitseda iseennast. Ta nägi kahekümneaastase noormehe nägu ja pead, aga kuna ta polnud harjunud niisuguseid asju hindama, ei teadnud ta, millist väärtust oma välimusele anda. Lata kumerat laupa piiras tumedavõitu lainjas kaetanpruun harjasjuus, lühikeste lokihakatustega, mis

rõõmustavad iga naise silma, panevad käed sügelema soovist neid silitada, ja mida hellitades sõrmed mõnusaltsalt kihelema hakkavad. Ent Martin Eden ei uurinud neid pikemalt, arvates, et sel Tema silmis mingit väärtust pole, ning silmitses kaua ja mõtlikult kõrget laia laupa, nagu püüdes sellest läbi tungida. Milleks on võimaline selle taga peituv aju? See küsimus piinas teda. Mida see on suuteline korda saatma? Kui kaugele võib see teda aidata? Kas see suudab Martini Tema juurde viia?

Ta otsis hinge terashallidest silmadest, mis tihti näisid hoopis sinistena ja milles sädeles soolaste päikese-paistelist mereavaruste jõud. Vaadates omaenda silmadesse, püüdis ta ennast kujutleda Ruthina, aga see trikk ei läinud tal korda. Tal polnud kuigi raske seada end teiste inimeste vaatekohale, aga need pidid olema inimesed, kelle elulaadi ta tundis. Ruthi elulaad oli talle võõras. Ruth oli saladus, oli ime — kuidas võis Martin tema ainsatki mõtet ära aimata? Ent olgu muidu mis tahes, need silmad olid vähemalt ausad — nii otsustas Martin —, väiklust ja alatust neis polnud. Päevitus ta näol tundus üllatavana. Ta ei oleks osanud arvata, et on nii pruuniks põlenud. Ta keeras sargikäise üles ja võrdles käsivarre valget sisekülge näoga. Jah, ta oli ikkagi valge inimene. Aga ka käsivarred olid päevitanud. Ta väänas käsivarre tagasi, muljus teise käega lihase kõrvale ja vaatas päris kaenla alla, kus nahk kõige vähem päikest oli saanud. Sealt oli ta päris valge. Martin naeris peeglist, mõeldes, et see nägu oli kunagi niisama valge kui käsivars. Tal polnud aimugi, et maailmas oli vähe kahvatuid ja haldjalikke naisi, kes oleksid võinud hoobelda valgema ja õrnema nahaga kui tema — seal, kus päike seda parkima ei pääsenud.

Tal oleks võinud olla lausa keerubi suu, poleks tal harjumuseks olnud oma lopsakaid meelaid huuli kõvasti vastu hambaid pigistada, kui vähegi oli vaja end pingutada. Tihti surus ta need nii tugevasti kokku, et suu omandas range, kalgi, koguni askeetliku ilme. Need olid võitleja ja armastaja huuled. Nad võisid isukalt maitsta elu magusaid ande, võisid aga ka sellest loobuda ja elu käsutada. Jõud oli tasakaalus meelelisusega, mida see muide virgutada aitas, sisendades Martinisse armas-

lust terve, rikkumata ilu vastu ning tehes ta vastuvõtlikuks puhastele tunnetele. Hambad, mis paistsid huulte vahelt, polnud iial vajanud hambaarsti abi. Oma hambaid uurides leidis Martin, et need on valged ja korrapärased. Ometi muutus ta äkki murelikuks. Kuskil ajusopis ärkas ähmane mälestus, ebakindel teadmine, et on inimesi, kes iga päev hambaid pesevad. Inimesed kõrge-mast klassist, Tema klassist. Kindlasti peseb ka Ruth iga päev hambaid. Mida neiu temast küll mõtleks, kui saaks teada, et tema, Martin, pole kordagi elus hambaid pesnud? Ta otsustas jalamaid hambaharja osta ja selle kasutamise harjumuseks muuta. Kohe homme hakkab pihita. Kui ta tahab Ruthi endale võita, siis ei piisa ainult kangelastegudest. Ta peab oma isikliku elu põhjalikult ümber kujundama kõigis üksikasjades, kaasa arvatud hambaharja ja tärgetatud krae kasutuselevõtt, kuigi viimane tundus talle orjastava ahelana.

Ta pööras peopesa ülespoole, hõõrus pöidlaga sarvestunud möhke ja silmitses mustust, mis oli nahasse sööbinud ning mida ühegi harjaga ei saanud välja nühkida. Kui erinev see oli Ruthi peost! Seda meenutades tundis Martin õndsat erutust. Nagu roosi õieleht, mõtles ta. Jahe ja pehme nagu lumehelves. Uskumata, et naise käsi võib nii magusalt pehme olla! Ta tabas end kujutluselt, kui imeline võiks küll sellise käe hellitus olla, ja punastas süüdlaslikult. Oli labane Ruthist nii mõelda. See näis kuidagi riivavat ta ülevat vaimsust. Ruth oli habras ja valge, otsekui kehatu haldjas. Ent ta pehme peopesa püsis Martinil visalt mõttes. Ta oli harjunud vabrikuneide ja töölisnaiste kõvakspargitud pihkudega. Ta ju teadis, millest nende käed karedad olid. Aga Ruthi käed... Need olid pehmed, sest ta polnud nendega kunagi tööd teinud. Inimene, kellel polnud tarvis iga-päevase leiva teenimiseks töötada, äratas Martinis alati sügavat aukartust, ja sellele mõeldes näis kuristik Ruthi ja tema vahel taas laienevat. Äkki nägi ta seinal enda ees töösundusest vaba inimklassi aristokraatiat. Upsakana ja vägevana vaatas see nagu pronkskuju tema peale alla. Ta ise oli kogu elu tööd teinud. Ta kõige varasemad mälestused olid seotud tööga, kogu ta perekond oli töötanud. Näiteks Gertrude. Kui ta käed ei olnud lõpmatust majapidamistööst karedad, siis olid

nad pesupesemisest paistes ja punetavad nagu pooltoores loomaliha. Või ta teine õde Marian. Möödunud suvel oli tüdruk töötanud konservivabrikus ja ta ilusad saledad käed olid tomatihakkimise noast üleni armilised. Pealegi olid kahe sõrme otsad jäänud lõikamismasinasse kartonaaživabrikus, kus ta töötas eelmisel talvel. Martinile meenus, kui krobelsed olid olnud ema käed, kui ta kirstus lebas. Ja isa oli töötanud viimse hingetõmbeni. Kui ta suri, oli sarvestunud kiht ta pihkudel küll vist oma poole tolli paksune. Aga Tema käed olid pehmed, ja tema ema käed ja ta vendade käed. See viimane mõte oli tema meelest kuidagi üllatav. See oli nende kasti äärmiselt tähtis tunnus ja näitas selgesti tohutut vahemaad, mis teda Ruthist lahutas.

Martin naeris mõrult, vajus seljakile vastu sein ja võttis viimaks ometi kingad jalast. Ta leidis, et on täielik narr. Ühe naise nägu, ühe naise pehmed valged käed olid ta purju pannud. Siis äkki ilmus rāpasele krohvitud seinale nägemus. Martin seisis Londoni East Endis ühe sünge üürikasarmu uksele ja tema ees seisis Margey, väike viieteistkümnepäevane töolistüdruk. Martin oli ta peolt koju saatnud. Tüdruk elas rāpases üüriurkas, mis poleks sealaudakski kõlvanud. Martin soovis head ööd ja sirutas neiule kae. Tüdruk pööras suudlust oodates nāo ülespoole, aga Martin ei tahtnud teda suudelda. Ta nagu kartis seda tüdrukut. Siis võttis Margey ta kae oma pihku ja pigistas seda palavikuliselt. Martin tundis, kuidas tüdruku krobeline rakkus pihk kraapis ta enda karedate peomōhnade vastu, ja ta südamesse tulvas piiritu kaastunne. Ta nägi neiu igatsemaid, nālaseid silmi, lahjat naisekeha, mis oli lapsepōlvest vägivaldselt kihutatud hirmuäratavasse ja julma küpsusse. Oma suures hellusetuhinas võttis Martin tal ümbert kinni, kummardus alla ja suudles teda huultele. Martini kõrvus kajatas neiu rõõmus tasane kiljatus. Tüdruk klammerdus tema külge nagu kass. Vaene nālginud konnake! Ennast unustades jälgis Martin üksisilmi seda ammu-mōōdunud stseeni. Ta värises, nagu ta oli värisenud tol ööl, kui tüdruk temast kramplikult kinni hoidis, ja ta süda oli täis sooja kaastunnet. See oli hall stseen, porihall tibutav vihm pani sillutisekivid rasvaselt läikima. Siis aga lõi sein hōōguvalt sārāma ja läbi eelmise pildi,

seda kõrvale tõrjudes, kumas Tema kahvatu nägu kuldse juuksakrooni all, kaugel ja kättesaamatu nagu täht taevast.

Ta võttis Browningi ja Swinburne'i toolilt ja suudles neid järgemōōda. «Ükskōik, ta kutsus mind ikkagi unesti külla,» mõtles Martin. Ta vaatas end veel kord peeglis ja ütles siis valjusti ja väga pūhalikult:

«Martin Eden, homme on sul esimene asi minna raamatukokku ja lugeda midagi kombeōpetuse kohta. Selget!»

Ta kustutas gaasilambi ja voodi vedrud nagisesid ta kehaskuse all.

«Aga vandumise pead maha jātma, vanapoiss,» sõnas ta valjusti. «Vandumise pead maha jātma.»

Siis jäi ta magama ja nägi unenāgusid, mis oma pōōrasuse ja hulljulguse poolest olid narkomaani nāgemuste vāärilised.

V PEATUKK

Jārgmisel hommikul ärkas ta oma roosilistest unenāgudest seebivee ja musta pesu järele lehkavas auru-ees atmosfāāris, mis huugas tūlpinud tūlist ja jagelemisest. Toast väljudes kuulis ta mahaloksuva vee lirtsatust, teravat hūūatust ja lajatavat laksu, millega ta õde oma pahameele Higginbothamite arvuka noorema põlvkonna ühe esindaja peale välja valas. Lapse kisa lõikas Martinile südamesse nagu nuga. Ta mõistis, et kogu kupatus, isegi selle maja õhk on eemaletōukavalt vastik. Kui erinev see oli Ruthi isamajas valitsevast ilu ja rahu õhkkonnast. Seal oli kõik vaimne. Siin oli kõik materiaalne, ja madalalt materiaalne.

«Tule siia, Alfred!» kutsus ta nutvat last ja pistis kae pōksitaskusse, kus ta kandis oma raha lahtiselt ja hooletu muretusega, mis iseloomustas kogu ta ellusuhtumist. Ta pistis poisikesele veerand dollarit pihku ja hoidis tal pisut aega ümbert kinni, et lapse nuuksumist vaigistada. «Lippa nūūd, too endale kommi ja vaata, et sa oma vendadele ja õdedele ka annad. Võta tingimata neid, mis kõige aeglasemalt sulavad.»

Õde tõstis õhetava näo pesupali kohalt ja vaatas Martinile otsa.

«Viielisest oleks küllalt olnud,» ütles ta. «Niisuke sa just oled — raha väärtusest pole sul aimugi. Laps rikub oma kõhu ära.»

«Ei ole häda midagi, õeke,» vastas Martin joviaalselt. «Küll ma juba oma raha eest hoolitsen. Kui sul nii palju tegemist ei oleks, annaksin sulle hea meelega ühe hommikuse musi.»

Ta tahtis südamlilik olla oma õe vastu, kes oli põhiliselt hea ja kellest Martin teadis, et see teda omal viisil armastab. Aga aastatega muutus ta Martini silmis aina võõramaks ja mõistatuslikumaks. Martin leidis, et selle muudatuse põhjuseks on raske töö, lastekari ja mehe ilkumine. Ta taipas äkki oma kujundlikul viisil, et õe iseloomuomadusi mõjutas tohletanud juurvilja lehk, liisunud pesupära ning räpased sendid, viielised ja kahekümneviielised, mida ta poes leti taga vastu võttis.

«Mis sa ootad, hakka sööma,» ütles Gertrude tusaselt, ent südames rõõmustades. Kõigist maailma mööda hulkuvaist vendadest oli Martin alati ta lemmik olnud. «Võta teatavaks, et minul on kindel tahtmine sind suudelda,» ütles ta äkilises õrnustuhinas.

Pöidla ja nimetissõrmega pühkis ta, alguses ühelt, siis teiselt käsivarrelt vedela seebivahu ja tuli siis venna juurde. Martin võttis õe laia piha ümbert kinni ja suudles ta pesuaurust märgi huuli. Gertrude'ile valgusid pisarad silma — mitte niivõrd sügava heldimuse pärast kui kroonilisest ületöötamisest tingitud jõuetusetundest. Ta lükkas Martini eemale, aga viimane pani siiski ta pisaraid tähele.

«Söök on praeahjus, võta ise,» ütles Gertrude ruttu. «Jim on vist juba üles ärganud. Mina pidin täna hommikul varakult tõusma, et pesu ära pesta. Vaata, et sa kähku teed ja kiiresti majast kaod. Täna siin nalja ei ole, sest Tom läks meilt minema ja Bernardil ei jää muud üle kui ise vankriga välja sõita.»

Martin läks löödult kööki. Õe punetav nägu ja räpaskas välimus kõrvetas ta ajus nagu hape. Küllap õde armastaks teda, kui tal vähegi aega oleks, otsustas ta. Aga Gertrude tapab end tööga. Bernard Higginbotham oli elajas, et ta teda niimoodi tööga kurnas. Aga ei

olnud midagi parata — teisest küljest tundis Martin tahtmatult, et selles suudluses ei olnud midagi ilusat. Tõsi, see oli üsna ebaharilik suudlus. Viimastel aastatel oli õde teda suudelnud üksnes siis, kui Martin merele läks või merelt tuli. Aga sellel suudlusel oli seebivee maitse. Martin märkas, et õe huuled olid lõdvalt pehmed. Ei olnud selles toda kiiret, tugevat survet, mis iga õige suudluse juures peab olema. See oli sellise naise suudlus, kes juba nii kaua aega väsinud oli, et oli unustanud, kuidas suudelda. Martinil oli meeles, milline ta oli enne abiellumist, neiupõlves, kui ta pärast rasket päevatööd pesumajas tantsis öö läbi kõige toredamate poistega ega pannud paljaks otse pärast tantsupidu jälle uut rasket tööpäeva alustada. Siis meenus Martinile Ruth ja ta kujutles, et neiu huultes on vististi seesama mahe jahedus, mis iseloomustas kogu ta olekut. Ruthi suudlus on kindlasti samasugune kui ta käepigistus või ta silma-vaade — tugev ja siiras. Südamepõhjas sõandas ta kujutleda Ruthi huuli oma huultel — ning see kujutus oli nii elav, et pani pea pööritama. Martinile tundus, nagu hõljuks ta roosilehtede pilves, ja nagu imbuks nende aroom ta südamesse.

Jim, teine kostiline, istus juba köögis ja sõi roidunud ilmel kaerahelbeputru, silmis haiglane, hajameelne pilk. Jim oli torulukksepa õpilane, kelle nõrk lõug ja hedonistlik temperament, millele lisandus teatud närviline totrus, ei töötanud talle elu võidujooksus kuigi head kohta. «Miks sa ei söö?» küsis ta, kui Martin kurblikult oma jahtunud pooltoorest putru sonkis. «Kas võtsid eile õhtul kärakat?»

Martin raputas pead. Teda ümbritsev põhjatu närusus oli masendav. Ruth Morse näis temast kaugemal olevat kui ilal enne.

«Mina küll võtsin,» jätkas Jim närvilise hoopleva hääletusega. «Olin täis kui toru. Mul oli üks täitsa plika. Billy tiris mu koju.»

Martin noogutas, andes märku, et kuulab — tal oli loomupärane harjumus alati ja igasuguse kaasvestleja vastu tähelepanelik olla — ning kallas endale tassi leiget kohvi.

«Kas sa täna Lootoseõie Klubisse lähed?» päris Jim. «Neil on seal õllemüük ja kui see Temescali kamp

platsis on, siis tuleb kõva mürgel. Mul ükskõik. Võtan oma tüdruku ikkagi kaasa. Oi sa põrgujuku, küll mul on suus ilge mekk!»

Ta tegi kõvera näo ja katsus seda vastikut maitset kohviga alla loputada.

«Kas sa Juliat tunnend?»

Martin raputas pead.

«See ongi minu tüdruk,» selgitas Jim, «täitsa kompu, tead. Teeksin su temaga tuttavaks, aga sa lööd ta mult üle. Ma ei saa aru, mis plikad sinus leiavad, ausõna, aga see, kuidas sa nad iga mehe käest üle lööd, ajab hinge täis.»

«Sinult ma ei ole kunagi kedagi üle võtnud,» vastas Martin ükskõikselt. Söögiaeg tuli kuidagi üle elada.

«Miks ei võtnud,» vaidles teine tuliselt vastu. «Näiteks Maggie.»

«Mul ei ole temaga mingit pistmist olnud. Ja ma pole temaga rohkem tantsinud kui sel ühel õhtul.»

«Jah, aga sellest aitab!» pahvatas Jim. «Sa ainult tantsisid temaga ja vaatasid talle otsa, ja valmis! Sa müidugi ei mõelnud sellega midagi. Aga minu šansud olid igaveseks läbi. Ta ei vaata enam minu poolegi. Küsib muudkui sinu järele. Ta oleks sinuga jalamaid kohtama tulnud, kui sa aga oleksid tahtnud.»

«Aga ma ju ei tahtnud.»

«Mis see enam aitab. Mina olin ikkagi lolliks tehtud.» Jim yahtis teda imetlevalt.

«Ütle, Mart, kuidas sa seda teed?»

«Ma ei hooli neist.»

«See tähendab, sa paned nad uskuma, et ei hooli neist üldse?» uuris Jim õhinal.

Martin mõtles hetke ja vastas siis:

«Sellest võib ehk tõesti abi olla, aga ma arvan, et minuga on vist teine lugu. Ma pole neist kunagi hoolinud... mitte just eriti. Aga kui sa oskad siisuguse näo pähe teha, siis on edu minu meelest päris kindel.»

«Sa oleksid pidanud eile õhtul Riley küünis olema,» jätkas Jim seosetult. «Hulka poisse oli poksimas. Seal oli üks peenike vend West Oaklandist. Hüüti teist Rotiks. Kõva mees oli. Keegi ei saanud talle vastu. Me kõik tahtsime, et sa oleksid seal olnud. Kus sa õieti käisid?»

«Oaklandis,» vastas Martin.

«Teatris või?»

Martin lükkas taldriku eemale ja tõusis püsti.

«Kas sa täna tantsima tuled?» käis Jim peale.

«Ei, vist ei tule.»

Martin läks trepist alla ja astus tänavale, hingates täie söömuga värsket õhku. Ta lämbus selle maja õhkonnas, õpipoisi loba ajas ta endast välja. Mitu korda suutis ta end hädavaevalt vaos hoida — tal oli tuline tahtmine kummarduda üle laua ja vajutada Jim peadpidi pudrukaussi. Mida kauem poiss vatras, seda kaugemale näis Ruth nihkuvat. Kuidas võis ta siisuguse lojusekarja hulgas elades iial Tema vääriliseks saada? Martinil kohutas ta ees seisev probleem, rõhus raske koormana ta proletaarne päritolu. Kõik rippus tal siin pommina jalus — öde, õe maja ja pere, õpipoiss Jim, kõik ta tuttavad, ta senise elu juured hoidsid teda kõvasti kinni. Nüüd oli sellel elul mõru maitse. Liikudes ja tegutsedes omaenda elemendis oli ta elu siinamaani võtnud kui hüvet. Ta polnud seda hüvet iial küsimärgi alla seadnud, või kui oligi, siis ainult raamatuid lugedes. Aga raamatud olid ikkagi vaid raamatud — muinaslood kaunistamast, aga kättesaamatust maailmast. Ent nüüd oli ta seda maailma näinud kui võimalikku ja tõelist, ning selle maailma keskpunktiks oli lilletaoline naine, nimega Ruth. Sellepärast pidi ta nüüd elu mõrudust maitsma, tundma igatsust, mis on kõrvetav nagu valu, ja taluma lootusetuse ahastust, mis oli seda piinavam, et juurdus lootuses.

Ta kõhkles tükk aega Berkeley Avaliku Raamatukogu ja Oaklandi Avaliku Raamatukogu vahel ja valis lõpuks viimase, sest Ruth elas Oaklandis. Kes teab? Raamatukogu oli temale kõigiti sobiv paik — võib-olla juhtub Martin teda seal nägema. Ta ei tundnud raamatukogu süsteemi ja luusis kaua ilukirjanduse lõpmatu pikkade riiulite vahel, kuni lõpuks üks prantsuspärase õrna näoga neiu, kes nähtavasti kuulus personali hulka, teatas talle, et teatmeteoste osakond on ülal. Martin ei teadnud niigi palju, et oleks osanud laua taga istuvalt mehelt midagi küsida, ja alustas oma otsinguid hea õnne peale filosoofia riiulite juures. Ta oli kuulnud filosoofiast, aga polnud iial aimanud, et selle kohta on nii

palju kirjutatud. Kõrged riiulid, mis olid tulvil mahukaid köiteid, tegid Martini araks, aga samal ajal ka õhutasid teda. Siin oli töö, mis vastas ta jõulisele mõistusele. Matemaatikasektsioonis leidis ta trigonomeetriaõpikuid, lappas nende lehekülgi, vahtis pärani silmi arusaamatuid valemeid ja jooniseid. Ta oskas inglise keelt lugeda, aga siin nägi ta hoopis võõrast keelt. Norman ja Arthur oskasid seda. Ta oli kuulnud neid selles keeles kõnelevat. Ja need olid Tema vennad. Masenduses loobus ta matemaatikast. Raamatud rõhustasid teda igast küljest, otsekui oleksid tahtnud teda hävitada. Iial poleks ta osanud arvata, et inimteadmiste hulk on nii tohutu. Ta lõi kartma. Kuidas suudab tema aju kõik selle vallutada? Siis meenus talle, et on inimesi, palju inimesi, kes sellest jagu on saanud. Ja ta andis endamisi sosinal pühaliku, kirgliku vande, töötades, et tema aju tuleb toime sellega, millega teised on toime tulnud.

Nii ta aina uitas ringi, kord masendatud, kord vaimustuses, silmitsedes riiuleid, mis olid tulvil tarkust. Ühes segasektsioonis avastas ta Norrise epitoomi ja lehitses seda hardalt. See kõneles juba arusaadavamal keelel — raamatut ja Martinit sidus meri. Seejärel leidis ta veel ühe Bowditchi ja mõned Leckey ning Marshalli¹ teosed. Käes! Ta hakkab navigatsiooni õppima. Ei joo enam, töötab ennast üles, saab kapteniks. Kaptenina võib ta Ruthiga abielluda (kui neiu teda tahab). Ja kui ta ei taha — siis elab Martin vähemalt õiget elu inimeste hulgas — Tema nimel — ja joomise jätab ikkagi maha. Siis mõtles ta merekindlustuse esindajale ja laevaomanikule — kahele isandale, keda kapten peab teenima, kes mõlemad võivad ta hävitada ja sageli hävitavadki ning kelle huvid on risti vastukäivad. Ta vaatas ruumis ringi ja ümberringi seisvad kümme tuhat raamatut sundisid teda hetkeks silmi sulgema. Ei, mere sõitjat temast enam ei saa. Kogu selles raamatutekülles oli jõud, ja kui ta tahab suuri tegusid teha, peab ta neid tegema kuival maal. Pealegi ei tohi kaptenid naisi merele kaasa võtta.

Jõudis kätte lõuna, siis pärastlõuna. Ta unustas

¹ Klassikaliste navigatsiooniõpikute autorid. (Tõlkija märkus.)

õõglajad ja jätkas oma otsinguid, lootuses leida raamatuid kombeõpetuse kohta, sest lisaks karjäärimuredele vaevas teda lihtne ja väga konkreetne probleem: *Kui te tulvute noore daamiga ja ta palub teid külla — millal te siis võite minna?* Nii ta selle küsimuse endamisi sõnastas. Aga kui lõpuks õige riiul oli leitud, otsis ta asjata vastust. Viisakuseeskirjade ääretu džungel kohutas teda ja ta eksis kõrgema seltskonna visiitkaardireeglite labürinti. Lõpuks jättis ta otsimise. Ta ei leidnud, mida vajas, kuigi ta avastas, et viisakuse peale võib kulutada terve elu ja et temal on esialgu vaja eelkursus läbi teha.

«Kas te leidsite, mida otsisite?» küsis kirjutuslaua taga istuv mees, kui Martin minema hakkas.

«Jah, sir,» vastas ta. «Teil on siin tore raamatukogu.»

Mees noogutas. «Meil oleks hea meel, kui te sageli siin käiksite. Te olete vist madrus?»

«Jah, sir,» vastas Martin. «Ma tulen varsti jälle.»

«Kust ta teadis, et ma meremees olen?» imestas ta trepist alla minnes.

Ja esimese tänavanurgani kõndis ta väga sirgelt, väga kohmakalt ning kangelt, kuni ta mõtted mujale rändasid ja ta vaba õõtsuv kõnnak jälle tagasi tuli.

VI PEATÜKK

Martin Edenit valdas väljakannatamatu rahutus, mis väga sarnanes näljaga. Kogu ta olemus ihkas näha neiu, kelle õrnad käed olid tema elust hiiglase jõuga kinni haaranud. Tal ei jätkunud julgust Ruthi külastada. Ta kartis minna liiga vara ja sellega kuulmatul kombel rikkuda seda õudset seadust, mida nimetati etiketiks. Ta veetis palju tunde Oaklandi ja Berkeley raamatukogudes ja täitis lugejakaarte küll iseenda, küll oma õdede Gertrude'i ja Mariani ning koguni Jimi nimele. Viimase nõusoleku saamiseks kulus mitu kannu õlut. Nelja kaardiga sai ta rohkesti raamatuid võtta. Ta põletas teenijatoas gaasi hilise ööni ning mr. Higginbotham pani selle eest viiskümmend senti nädalas kostirahale juurde.

Kõik need raamatud aina õhutasid ta rahutust. Iga

teose iga lehekülg oli vaatepilü tarkuse riiki. Luges kasvas nälg ja muutus aina teravamaks. Ka ei teadnud ta, kust otsast alata, ja kannatas pidevalt oma ettevalmistuse puudulikkuse pärast. Kõige harilikumadki viited, mis ilmselt arvati lugejale mõistetavad olevat, olid talle arusaamatud. Sama lugu oli ka luulega, mida ta luges ja mis teda pööraselt vaimustas. Ta luges veelgi Swinburne'i, lisaks sellele, mis leidis Ruthi käest laenuks saadud köites. «Dolores» oli talle läbini mõistetav. Aga ta jõudis otsusele, et Ruth ei või sellest aru saada. Kuidas ta võiski mõista, elades ise nii kõrget elu? Seejärel sattus ta Kiplingi poeemide peale, teda haaras see trallitav hoog ja salapärase võlu, mis oli peidetud kõige tavalisematesse asjadesse. Teda hämmastas selle inimese elujaatamine ning vahe psühholoogia. *Psühholoogia* oli Martini sõnavaras uus sõna. Ta oli ostnud sõnastiku, mis oli ta rahatagavara tublisti kahandanud ja toonud lähemale päeva, kus ta pidi merele minema, et seda täiendada. Pealegi oli see ost ärritanud mr. Higginbothamit, kes oleks sõnastikule kulutatud summa hea meelega kostiraha kujul oma taskusse pistnud.

Päeva ajal ei julgenud Martin Ruthi elukoha lähedusse minna, aga kui pimedaks läks, luuras ta nagu varas Morse'ide maja ümber, piilus akendest sisse ja tundis hellust isegi seinte vastu, mis Teda varjasid. Paar korda oleksid Ruthi vennad ta peaaegu tabanud ja kord jälitas ta mr. Morse'i kuni kesklinna välja, uuris tänavalaternate valgelt ta nägu ja ootas kogu aeg, et Ruthi isa kuskil surmaohtu satuks ja tema võiks elupäästjana appi söösta. Uhel hilisõhtul sai ta oma valvuse eest tasu, nähes korra viilksamisi Ruthi teise koruse akna taga. Martin nägi vaid ta pead ja õlgu, kui neiu peegli ees seistes juukseid kammis. See nägemus püsis ainult hetke, aga Martinile tundus see hetk pikana, silmapilgu vältel muutus ta veri veiniks ja laulis soonetes. Siis tõmbas Ruth ruloo alla. Martin teadis nüüd, kus oli Tema tuba, ja tollest õhtust peale hakkas ta õige sageli Ruthi akna all käima. Peites end varjulise puu alla teisel pool tänavat, suitsetas ta lugematuid sigarette.

Uhel pärastlõunal nägi ta Ruthi ema pangast väljuvat ja sai sellega järjekordse tõendi tohutust vahemaast, mis

teda neist lahutas. Ruth kuulus nende inimeste klassi, kellel oli suhteid pankadega. Ta ise polnud kordagi elus üheski pangas käinud ja kujutles, et siisuguseid asutusi külastavad üksnes kõige rikkamad ja vägevamad.

Martinis oli toimunud omamoodi kõlbeline revolutsioon. Neiu puhtus ja süütus olid talle mõju avaldanud ja ta tundis teravat vajadust ka ise puhas olla. Ta pidi puhas olema, kui tahtis omandada õigust hingata Ruthiga sama õhku. Ta pesi hambaid ja nühkis oma käsi köögiharjaga, kuni ta märkas apteegi aknal küüneharja ja aias ära selle otstarbe. Kui ta seda küsima läks, heitis müüja pilgu ta kätele ja soovitas küüneviili, ja nii sai ta veel ühe tualettvahendi omanikuks. Raamatukogus lehitses ta läbi ühe üldhügieeni-alase teose ja muutis otsekohe hommikuse külma veega pesemise iga-päevaseks harjumuseks, mis pani Jimi imestama ja viis lausa hämmeldusse mr. Higginbothami, kes nii peentest eluviisidest lugu ei pidanud ja kaalus juba tõsiselt, kas mitte Martinilt täiendavat veeraha sisse nõuda. Teine muudatus toimus püksipressimise osas. Nüüd, kus Martin sellistes asjades juba äratust oli saanud, märkas ta peagi erinevust tööliste põlve kohalt kottis pükste ja kõrgemas kihti kuuluvate meeste säärevarjude vahel, mis olid ülalt kuni jalaseljani sirges viigis. Ta uuris välja ka selle erinevuse põhjuse ning pööras triikrauda ja pressimislauda otsides õe köögi pahupidi. Alguses juhtus tal äpardus — ta põletas ühe püksipaari lootusetult ära ja pidi uued ostma —, millega merelemineku tähtaeg jälle lähemale tuli.

Aga need reformid ulatusid siiski pealispinnast sügavamale. Seni ajani oli viinavõtmine tema arvates mees-tele kõigiti sobiv tegevus, ja ta oli uhke olnud oma kõvale kandmisele, mis laskis tal enamiku võistlejaist laua alla juua. Kui ta nüüd kohtas mõnd kunagist meeskonnakaaslast — ja neid oli tal San Franciscos rohkesti —, kostitas ta neid ja laskis välja teha nagu ennagi, aga endale tellis ta mõdu või ingveriõlut ja kannatas nõokamise heasüdamlikult ära. Ning kui sõbrad härdaks muutusid, jälgis ta, kuidas elajas neis võimust võttis, ning tänas taevast, et tema enam siisugune pole. Nad tahtsid kõigest hingest oma piiratust unustada, ja kui nad purjus olid, tundis nende hägune juhm vaim end

jumalaga võrdsena ning igaüks valitses omaenda joobunud ihalduste taevast. Martinil ei olnud enam tarvidust kangemate jookide järele. Tema oli nüüd hoopis uut moodi ja põhjalikumalt joobunud — Ruthist, kes oli äratanud temas armastuse sädeme ja lasknud tal koraks vaadata kõrgemasse, igavesse ellu. Ta oli joobunud raamatuist, mis olid tema ajus süüdanud piinavate auahnete igatsuste müriaadi. Ta oli joobunud omaenda puhtuse tundest, mis aina tugevnes ja andis talle veelgi raudsema tervise, nii et kogu ta keha hõiskas füüsilisest heaolust.

Lapsikus lootuses Ruthi näha läks Martin ühel õhtul teatrisse — ja nägi teda teiselt rõdult imekombel tõepoolest. Ta nägi, kuidas neiu mööda vahekäiku alla tuli Arthuri ja prille kandva, jalgpallurisoenguga võõra noormehe saatel, kes temas jalamaid kõige halvemaid kartusi ja armukadedust äratas. Ta nägi, kuidas Ruth parteri esimestes ridades istet võttis, ja muud peale tema ta tol õhtul suurt ei näinudki — kauguses ähmase paistvad õrnad valged õlad ja lopsakas kuldne juus. Kuid leidis teisi, kes nägid. Vahetevahel ringi piiludes märkas Martin eelmises reas, umbes tosin kohta eemal, kaht tütarlast, kes üle öla tema poole vaatasid ja talle julgesti naeratasid. Martin oli alati olnud kergesti sõbrunev. Ta iseloomus ei olnud külma tõrkust. Varemalt oleks ta vastu naeratanud ja ise tüdrukuid naeratama julgustanud. Ta naeratas nüüdki vastu, siis aga pööras pilgu kõrvale ega vaadanud meelega enam sinna poole. Kuid ta unustas mitu korda tüdrukute olemasolu ja püüdis tahtmatult nende naeratused kinni. Ta ei suutnud end päevapealt ümber muuta ega ka maha suruda oma loomupärast lahkust. See pärast saatis ta neil kordadel tütarlastele naeratuse täis sooja inimlikku sõbralikkust. Talle polnud selles midagi uut. Ta teadis, et nad sirutavad talle oma naisekäe. Aga midagi oli nüüd siiski muutunud. All parteri esireas istus ainus naine maailmas, nii erinev, nii vapustavalt erinev neist kahest tema enda klassi kuuluvast tüdrukust, et ta oskas neid ainult kahetseda ja haletseda. Südamepõhjas soovis ta, et neis oleks killukenegi Ruthi headusest ja ülevusest. Mitte mingi hinna eest poleks ta tahtnud neid nende väljakutsuvuse pärast solvata. See

ei meelitanud teda — ta tundis isegi pisut häbi oma madaluse pärast, mis sellise käitumise lubatavaks tegi. Ta teadis, et kui ta oleks Ruthi klassi kuulunud, poleks neid selliseid lähenemiskatseid teinud. Tüdrukute silmategemise puhul oli tal iga kord tunne, nagu oleksid ta oma klassi käed temast kinni haaranud, et teda all kinni hoida.

Ta lahkus oma kohalt enne viimase vaatuse lõppu, lootes Ruthi väljumisel näha. Pärast etendust kogunes väljapääsu juurde kõnniteele alati hulk rahvast, pealegi võis Martin mütsi sügavale silmadele tõmmata ja ennast kellegi selja taha peita, kartmata, et neiu teda märkab. Ta väljus teatrist esimeste hulgas. Vaevalt oli ta aga endale kõnnitee serval vaatluspaiga välja valinud, kui mõlemad tüdrukud nähtavale ilmusid. Martin teadis, et nad otsivad teda, ja hetkeks oli ta valmis maa põhja vanduma seda, millega ta naise ligi tõmbas. See, kuidas nad Martinile lähenedes näiliselt täiesti juhuslikult aina kõnnitee välisserva poole nihkusid, kuulutas Martinile, et ta on avastatud. Martini kohale jõudes sattusid nad kõige tihedamasse rahvasumma ja aeglustasid sammu. Üks tüdrukutest riivas teda ja tegi näo, nagu oleks ta Martinit alles nüüd märganud. Ta oli sale tõmmu neiu tumedate jultunud silmadega. Kuid ta silmad naeratasid Martinile ning Martin naeratas vastu.

«Halloo!» ütles Martin. See tuli täiesti tahtmatult. Ta oli seda varem samasugustel asjaoludel juba nii tihti öelnud. Ja muide, tagasihoidlikum ta enam ei osanudki olla. Ta loomupärane suuremeelne leplikkus ja sõbralikkus ei lasknud tal olla tõrjuvam. Mustasilmaline tüdruk naeratas tänulikult ja tuttavlikult ja näis juba kavatsevat seisma jääda, itsitav sõbratar ta käevangus oli nähtavasti samuti otsustanud peatuda. Martin kaalus kiiresti olukorda. Oli täiesti lubamatu, et Ruth teatrist väljudes näeks teda nende tüdrukutega vestlemas. Ilma vähimagi kohmetuseta, täiesti loomulikult, trügis ta mustasilmalise kõrvale ja kõndis koos temaga edasi. Siin polnud Martin põrmugi kohmetunud ega kida-keelne. Ta tundis end nagu kodus, lõõpimise kunst oli tal meisterlikult käes, ta hiilgas argoo tundmise ja teravmeelsusega, mis siisugustes kiirelt edenevates tutvustes alati oli tavakohaseks sissejuhatuseks. Jõudes

järgmisele nurgale, kust suurem osa rahvast otse edasi liikus, hakkas Martin põiktäna poole nihkuma. Aga mustasilmaline tüdruk haaras tal käsivarrest kinni ning järgnes talle sõbratari kaasa vedades, ja hüüdis:

«Pea kinni, Bill! Kuhu sa tormad? Kas sa mõtled, et saad meist nii lihtsalt lahti?»

Martin jäi seisma ja hakkas naerma, pööras ümber ja vaatas neile otsa. Tüdrukute selja taga voolas tänavalaternate valgel rahvahulk. Seal, kus seisis Martin, oli hämaram, ja ta võis ise märkamatuks jäädes Rūthi möödumas näha. Ja Ruth pidi tingimata mööduma, sest siit läks tema kodutee.

«Mis ta nimi on?» küsis Martin lõkerdajalt, viidates peaga mustasilmalise poole.

«Eks küsige tema enda käest,» tuli naerust luksuv vastus.

«Noh, kuidas siis?» päris Martin, pöördudes otsekoheselt mustasilmalise poole.

«Teie pole veel enda nime öelnud,» nähvati vastu.

«Te ju ei küsinud,» naeratas Martin. «Muuseas, te aimasite kohe esimese ropsuga ära. Bill ongi, Bill jah.»

«Mis te puhutel?» Neiu kuumalt kirglikud ja väljakutsuvad silmad vaatasid Martinile otse näkku. «Mis teie nimi on, öelge ausalt.»

Tüdruk vaatas veel kord Martinile otsa. Ta silmis paistis igavene naiselikkus, mis on niisama vana kui inimsugu. Martin mõotis neidu hooletul pilgul ja mõistis sedamaid, et tüdruk hakkab arglikult ja õrnatundeliselt taganema, niipea kui ta pealetungi jätkab, on aga sealjuures kogu aeg valmis jälle ründavaks pooleks hakama, kui vastane julguse kaotab ja mängust tüdineb. Ning Martin oli ka ikkagi inimene, ta tajus tüdruku külgetõmbejõudu ja oli ta lahkusest tahes-tahtmata meelitatud. Oh, kõik see oli talle teada, ta tundis neid tüdrukuid nagu oma viit sõrme. Nad olid head tüdrukud — selles mõttes, mida nende klassis heaks peeti, rühkisid viletsa palga eest tööd teha, põlastasid neid, kes end kergema elu nimel müüsid, otsisid elu kõrbes palavikuliselt õnnetilgakest ja läksid vastu tulevikule, mis kujutas endast valikut halli lõpmatu töö ja pahe mustava sügaviku vahel — viimane tee on küll lühem, aga tasuvam.

«Bill,» vastas ta noogutades. «Bill jah, usu või ära usu.»

«Ilma naljata?» käis tüdruk peale.

«Ei ole hoopiski Bill!» segas teine vahele.

«Kust te teate?» küsis Martin. «Te pole mind ju kunagi varem näinud.»

«Pole vajagi — kohe näha, et valetate,» tuli varmas vastus.

«Öelge nüüd ausalt, Bill, mis teie nimi on?» nõudis mustasilmaline.

«Ega Billilgi viga ole,» hakkas Martin järele andma.

Tüdruk sirutas käe ja raputas Martinit naljatades. «Ma teadsin kohe, et te valetate, aga minu meelest olete sellegipoolest hea poiss.»

Martin püüdis neiu kutsuva käe kinni ja tundis ta peopesal tuttavat haavu ja arme.

«Millal te konservitehasest jalga lasksite?» küsis ta.

«Kust teie seda teate?» ja «Issand, ega te mõtete-lugeja ole?» imestasid tüdrukud kooris.

Ja sellal kui ta tüdrukutega neid rumala inimese mõtetuid ja lamedaid ütlemisi vahetas, kerkisid ta vaimu silma ette raamatukogu kõrged riiulid täis sajandite tarkust. Ta naeratas kibedalt selle kohatu võrdluse peale ja äkki ründasid teda kahtlused. Ent kujutluspiltide ja naljatava lobisemise kõrval jätkus tal veel aega mööda-vooriva teatripubliku silmitsemiseks. Ja siis nägi ta Teda. Neiu möödus tänavalaterna valguses oma venna ja võõra, prillidega noormehe saatel. Martinil ähvardas süda seisma jääda. Ta jõudis tähele panna kerget ja ohulist nimetut eset, mis varjas neiu printseslikku pead, ta peeneid näojooni gaassalli raamistuses, ta kõnnaku graatsiat ja kätt, millega ta oma seelikut hoidis. Siis kadus ta silmist ja jättis Martini põrnitsema kaht konservivabriku tüdrukut. Ta nägi läbi nende odavad püüded uhkelt riietuda, nende traagilised pingutused oma tualetti puhta ja korralikuna hoida, märkas nende laadapoe paelakesi ja kassikullast sõrmuseid. Keegi sikutas teda käsivarrest ja üks hääl ütles:

«Argake üles, Bill. Mis teil viga on?»

«Mis te ütlesite?»

«Ah, niisama!» vastas tõmmu neiu pead selga visates.

«Ma ütlesin ainult, et...»

«Mida?»

«Noh, ma sosistasin teile kõrva, et oleks tore, kui te kuskilt ühe kavaleri välja nõiuksite... tema jaoks,» (tüdruk viitas oma sõbratari poole) «siis võiksime minna kuskile jäätist süüa või kohvi jooma või...»

Martin tundis äkki vaimset südamepööritust. Üleminek Ruthi juurest selleni oli liiga järsk. Tõmmu neiu julgete trotslikkude silmade kõrval nägi Martin äkki Ruthi selgeid säravaid pühakusilmi, mis puhtuse mõõtmatus sügavusest tema poole vaatasid. Ta tundis, et need andsid talle mingi erilise jõu. Martin seisis oma ümbrusest kõrgemal. Elu tähendas temale midagi suuremat kui neile kahele tüdrukule, kelle mõtted ei ulatunud kavalerist ja jäätisest kaugemale. Talle meenus, et ta oli mõttes alati teist, varjatud elu elanud. Ta oli püüdnud neid mõtteid jagada, aga polnud iial leidnud ühtki naist — ega ühtki meest —, kes oleks suutnud teda mõista. Ta oli nii mõnigi kord proovinud, ent kuulajad sellega vaid segadusse viinud. Ja nüüd järelendas ta, et kuna ta mõtted neile kättesaamatud on, siis peab ta ka ise neist kõrgemal seisma. Ta tundis endas jõudu tuksatavat ja surus käed rusikasse. Kui elu tähendab talle midagi rohkemat, siis on tal õigus elult rohkem nõuda. Aga niisugustelt kaaslastelt nagu need kaks ei olnud tal midagi nõuda. Neil julgetel tumedatel silmadel polnud talle midagi pakkuda. Ta teadis, millised mõtted nende taga peitusid — jäätis ja veel midagi muud. Aga pühakusilmad nende kõrval pakkusid talle kõike, mida ta kujutleda oskas, ja palju muud, mida ta aimatagi ei osanud. Nad pakkusid raamatuid ja kunsti, ilu ja tasakaalu, kogu kõrgema elu peent elegantsust. Iga mõttekäik nende mustade silmade taga oli talle tuttav. See oli nagu üleskeeratav kellavärk. Oli selgesti näha, kuidas iga üksik ratas pöörles. Nad lubasid madalat naudingut — kitsast ja tühja kui haud, ja haud ootas ka kõige selle taga. Pühakusilmad aga töötasid saladusi ja sõnulseletamatuid imesid, igavest elu. Ta nägi neis põgusalt hinge peegeldust ja ka omaenda hinge vastuhelki.

«Selles plaanis on ainult üks väike viga,» ütles ta valjusti. «Mul on juba üks kokkusaamine määratud.»

Neiu silmis sähvatas pettumus.

«Eks vist mõne haige sõbra voodi juures,» pilkas ta.

«Ei, päris õige ja aus kohtamine ühe...» Ta kõhkles.

«Ühe tütarlapsiga.»

«Ega te ei tüssa mind?» küsis tüdruk tõsiselt.

Martin vaatas talle silma ja vastas:

«See on tõsi, ausõna. Aga me võiksime ju mõni teine kord kokku saada. Te pole mulle veel oma nime öelnud. Ega aadressi.»

«Lizzie,» vastas neiu leebudes, pigistas ta käsivart ja toetus korraks Martini najale. «Lizzie Connolly. Ja ma elan Viienda avenüü ja Market Streeti nurgal.»

Martin puhus tüdrukutega veel paar minutit juttu ja soovis siis head öhtut. Ta ei läinud veel koju. Seistes puu all, kus ta oma palvetunde pidas, vaatas Martin üles akna poole ja sosistas:

«See kohtumine oli sinuga, Ruth. Ma ei petnud sind.»

VII PEATÜKK

Ruth Morse'iga tutvumisest oli juba möödunud terve nädal täis ränka lugemistööd, ent Martin ei julgenud teda ikka veel külastada. Mitu korda oli ta selleks hoogu võtnud, aga ründavate kahtluste surve lõi ta otsusekindlus jälle kõikumale. Ta ei teadnud, mis kellaajal sobib minna, ega olnud ka kelleltki küsida, ja ta kartis, et võib parandamatu vea teha. Nüüd, kus ta oli end vanadest tuttavatest ja vanadest eluviisidest lahti ütelnud, ei jäänud tal muud teha kui aina lugeda. Ta pühendas raamatutele palju tunde, mis oleksid päästmatult rikkunud tosina harilikku silmapaari. Aga tal olid tugevad silmad ja neid toetas teraskõva keha. Ja ta valm oli nagu söötijäänud põld. See oli söötis olnud kogu elu — vähemalt selles osas, mis puutus abstraktsesse mõtlemisse ja raamatuisse, ning oli külviks küps. Seda pinnast polnud õppimisega kunagi kurnatud ja Martin lõi oma teravad hambad tugevasti teadmistesse ega lasknud enam lahti.

Nädala lõpuks tundus talle, nagu oleks ta läbi elanud terveid sajandeid — nii kaugale seljataha oli jäänud endine elu ja maailmapilt. Ent talle oli komistus-

kiviks puudulik ettevalmistus. Ta püüdis lugeda raamatuid, mis nõudsid aastatepikkust eeltööd. Täna luges ta antiikfilosoofiat, järgmisel päeval ultramoodsat teost, nii et ta pea lõi üksteisele risti vastukäivate ideede möllust huugama. Sama lugu oli majandusteadusega. Ühel ja samal riiulil leidis ta Karl Marxi, Ricardo, Adam Smithi ja Milli, ja ühe udused formuleeringud ei aidanud tal selgusele jõuda, et teise seisukohad on vananenud. Ta oli hämmelduses, aga ta tahtis siiski teada saada. Uheainsa päevaga ärkas temas huvi ökonoomika, tööstuse ja poliitika vastu. Läbi Raekoja pargi minnes pani ta tähele inimesterühma, mille keskel pool tosinat lõkendavanäolist meest tõsiselt ja õhinal vaidlesid. Ta ühines publikuga ja kuulis rahva mõttetarkade suust uut võõrast keelt. Üks vaidlejaist oli hulgas, teine töölisagitaator, kolmas õigusteaduse üliõpilane, ülejäänud lihtsalt sõnaohtrad töölised. Esimest korda elus kuulis ta sotsialismist, anarhismist ja proportsionaalsest maksustamisest ning sai teada, et sotsiaalfilosoofid on omavahel sõjajalal. Ta kuulis sadu oskussõnu, mis talle uued olid ja kuulusid aladele, millele ta oma kasinatel kokkupuudetel raamatutega ei olnud seni üldse sattunud. Seepärast ei saanud ta vaidlejate mõttekäiku vabalt jälgida ning võis sellesse imelikku väljenduslaadi kätketud ideede kohta ainult ähmaseid oletusi teha. Üksteise järel kuulas ta pruunisilmalist kelnerit, kes oli teosoof, pagarite ametiühingu tegelast, kes oli agnostik, eakat meest, kes lõi kõik tummaks oma imeliku filosoofiaga — kõik mis on, on õige —, ja veel teist vanakest, kes heietas lõputult kosmosest, isaatomist ja ema-aatomist.

Kui Martin Eden mitme tunni pärast minema läks, podises ta pea nagu pudrupada ning ta tõttas kohe raamatukokku, et tosina tundmatu sõna tähendust välja uurida. Raamatukogust lahkudes hoidis ta kaenlas nelja köidet — need olid Madame Blavatsky «Salajane doktriin», «Progress ja viletsus», «Sotsialismi kvintessents» ja «Võitlus religiooni ja teaduse vahel». Õnnetuseks hakkas ta peale «Salajasest doktriinist». Siin kubises iga rida paljusilbilistest arusaamatutest sõnadest. Ta luges voodis istudes ja sõnastik oli tal sagedamini ees kui teos ise. Ta vaatas sõnastikust nii palju sõnu, et

unustas nende tähenduse enne, kui nad teistkordselt ette tulid. Siis otsustas ta sõnaseletused märkmikku üles kirjutada ja täitis nendega ühe lehekülje teise järel. Aga aju ei saanud ta ikkagi. Ta luges kella kolmeni hommikul, ta aju kihises, ja ometi ei tabanud ta loetust mitte ainatki olulist mõtet. Kui ta tõstis silmad, näis tuba ootavat, üles-alla kõikuvat nagu laev merel. Seejärel virutas ta «Salajase doktriini» sajatuste saatel nurka, kustutas tule ja sundis ennast magama jääma. Palju paremini ei läinud tal ka ülejäänud kolme kõitega. Ta mõistus polnud sugugi jõuetu ega vilets. Ta oleks võimeline olnud neid mõtteid mõtlema, puudus üksnes mõttetreening ning puudusid mõtte tööriistad, mille abil mõelda. Ta aimas seda ja kaalus korra juba tõsiselt, kas ta ei peaks mitte loobuma igasugusest muust lektüürist peale sõnastiku, kuni see tal kaanest kaaneni peas on. Luule oli talle siiski troostiks ja ta luges seda palju, leides suurimat rõõmu lihtsamate poetide loominguks, mis talle mõistetavam oli. Ta armastas ilu ja siin ta leidis seda. Luule, nagu muusikagi, mõjutas teda sügavalt, ja ehkki ta seda ise ei teadnud, valmistas ta mõistust ette tulevaseks raskeks tööks. Ta aju leheküljed olid valged, ning paljugi sellest, mis ta luges ja mis talle meeldis, sööbis värss värssi järel vähimagi pingutuseta neile lehekülgedele, nii et ta oma suureks rõõmuks oli peagi võimeline valjusti või sosinal deklameerides taastama nende trükitud sõnade muusikat ja ilu. Siis sattus ta Gayley «Klassikalistele müütidele» ja Bullfinchi «Muinaslugude ajastule», mis seisid raamatukogu riiulil kõrvuti. See oli nagu ilmutus, nagu hele valgus teadmatus pimeduses. Ja ta neelas luulet ahnemalt kui iial enne.

Mees, kes raamatukogus kirjutuslaua taga istus, oli Martinit juba nii sageli seal näinud ja tema vastu õige sõbralikuks muutunud. Kui Martin sisse astus, tervitas ta teda alati naeratuse ja peanoogutusega. Seepärast saigi Martin hakkama hulljulge teoga. Kord, kui ta jälle laua juures raamatuid võtmas oli ja ametnik parajasti tema kaarte tembeldas, pahvatas ta äkki:

«Teate, ma tahaksin teilt midagi küsida.»

Mees naeratas ja jäi ootama.

«Kui te saate tuttavaks noore daamiga ja ta kutsub teid külla, millal te võite siis minna?»

Martin tundis, kuidas ta selg lõi suurest pingutusest higiseks, nii et särk ihu külge kleepus.

«Minu arvates igal ajal,» vastas mees.

«Jah, aga see ei ole niisama lihtne,» väitis Martin vastu. «Tema... mina... asi on selles, et võib-olla ta ei ole kodus. Ta käib ülikoolis.»

«Siis minge teinekord uuesti.»

«Ma ei ütelnud just päris seda, mis ma mõtlesin,» pihtis Martin kõheldes ja otsustas siis kõiges oma vestluskaaslase heasoovlikkusele lootma jääda.

«Mina olen lihtne poiss ja pole kunagi seltskonnas käinud. See neiu pole üldse niisugune nagu mina ja mind ei saa temaga üldse võrreldagi. Öelge, kas te peate mind narriks?» lisas ta siis järsult.

«Ei, sugugi mitte, uskuge mind,» protesteeris teine. «Teie küsimus ei kuulu küll päriselt informatsiooniosakonna kompetentsi, aga ma olen suurima heameelega valmis teid aitama.»

Martin silmitses teda imetlusega.

«Kui mul ka nii libedalt välja tuleks, mis siis viga oleks,» ütles ta.

«Vabandage, ma ei mõista hästi.»

«Ma mõtlen, et kui ma ka nii ladusalt ja nii viisakalt rääkida oskaks ja üldse...»

«Ahaa,» noogutas mees arusaavalt.

«Millal on küllaminekuks kõige parem aeg? Öhtupoolikul? — Vast ehk mitte kohe pärast lõunasööki? Või päris öhtul? Või pühapäeval?»

«Teate mis!» — raamatukoguhoidja nägu lõi särama. «Helistage talle ja küsige järele.»

«Seda ma teen,» kinnitas Martin, korjas oma raamatud kokku ja hakkas minema. Kuid ta pöördus tagasi ja küsis:

«Kui te räägite noore daamiga, võtame näiteks miss Lizzie Smithiga, kas te ütlete siis «miss Lizzie» või «miss Smith?»»

«Öelge alati «miss Smith», seni kuni te temaga paremini tuttavaks saate.»

Nii Martin oma probleemi viimaks lahendaski.

«Tulge ükskõik millal, ma olen terve öhtupooliku kodus,» kõlas telefonis Ruthi vastus, kui Martin oli

kogeldes küsinud, millal ta võib laenatud raamatud ära tuua.

Ruth ise avas ukse ning ta naiselik pilk märkis jalamaid ära Martini viikis püksid ja mingi vaevalt märgatava, seletamatu muutuse paremuse poole kogu ta olemuses. Ja Martini nägu rabas teda. Sellest paistis peaaegu metsik tervis, see otse kiirgas temast ja mõjutas neidu nagu võimas raadiolaine. Tal oli vastupandamatu soov toetuda Martini najale, et osa saada ta soojusest, ja ta tajus jälle hämmeldusega seda erilist toimet, mida Martini juuresolek temale avaldas. Ja kui Martin tervituseks Ruthi kätt surus, tundis ta neiu sõrmede puudutusest omakorda jälle vana tuttavat peadpööritavat õndsust. Peamine erinevus nende vahel oli selles, et Ruth oli jahe ja enesekindel, kuna Martin punastas juuksejuurteni. Ta koperdas neiu kannul niisama kohmakalt nagu eelmisel korral ning ta kõnnak oli ohtlikult õõtsuv. Kui nad aga juba elutoas istusid, hakkas Martin end vabamalt tundma, hoopis vabamalt, kui ta lootnud oli. Ruth tegi ülesande talle kergeks. Ja armsus, millega ta seda tegi, pani Martini teda veel pöörasemalt armastama. Algul vestlesid nad laenuks võetud raamatuid — Swinburne'ist, keda Martin hardalt austas, ja Browningist, keda ta ei mõistnud. Ruth juhtis vestlust ühelt ainelt teisele, juureldes endamisi küsimuse kallal, kuidas võiks ta Martinile kasuks olla. Nende esimesest kohtumisest saadik oli ta sellele sageli mõelnud. Ta tahtis teda aidata. Martin äratas temas kaastunnet ja hellust, mida ta siamaani veel kellegi vastu polnud tundnud. Ja kui ta Martinit haletses, siis mitte üleolevalt, vaid oma emalikele vaistudele voliandes. See ei olnud mitte tavaline kaastunne, sest mees, kes seda temas äratas, oli ometi nii mehelik, et tegi ta tütarlapselikult kartlikuks ning süütas ta peas ja veres kummalisi erutavaid mõtteid ja tundeid. Martini kael peibutas teda jälle ning taas kummitas magus mõte, kui hea võiks olla seda kätega puudutada. See oli tema meelest ikka veel vääritud impulss, aga nüüd oli ta sellega juba pisut harjunud. Ta ei teadnud, et vastsündinud armastus end sageli sellise maski taha peidab. Ta kujutles, et noormees huvitab teda üksnes kui haruldane tüüp, kelles peituvad paljud suurepäraseid eeldused, ning

ta arvas end koguni mängivat filantroobi osa. Ta ei teadnud, et ihaldas Martinit. Ent Martiniga oli teine lugu. Ta teadis, et armastab Ruthi, ning ta ihaldas teda, nagu ta veel iial elus midagi ihaldanud ei olnud. Siamaani oli ta luules armastanud ilu, aga sellest peale, kui ta kohtas Ruthi, olid tema ees pärani avanenud väravad armastuslührika avarale põllule. Ruth oli teda õpetanud luulet mõistma veel paremini kui Bullfinch ja Gayley. Ta oli leidnud värsirea, mille juurde ta alles nädala eest mingil juhul poleks tagasi tulnud: «Paradiis on meeletu päralt, kes elu annab suudluse eest». Nüüd aga mõlkus see tal aina meeles. Ta imetles selles peituvat ilu ja tõde. Ning kui ta Ruthi vaatas, tundis ta, et oleks rõõmuga valmis surema ühe suudluse pärast. Ta nägi iseendas seda meeletut armastajat ning ühegi aadlitiitli üle poleks ta suuremat uhkust tundnud. Ta oli leidnud elu mõtte ja teada saanud, mille jaoks ta oli sündinud.

Ruthi vaadates ja kuulates sündisid ta peas hulljulged mõtted. Ta elas uuesti läbi metsikut rõõmu, mida ta oli tundnud Ruthi käesurvest ukseävel, ja igatses seda veel kord tunda. Ta pilk peatus sageli Ruthi huulil ja ta tundis valusat ihaldust nende järele. Ent selles ihalduses polnud midagi labast ega maist. Ultima naudinguga jälgis ta Ruthi huulte iga liigutust ja kurdu, kui need ükshaaval sõnu vormisid. Ent need ei olnud tavalised huuled, sellised nagu kõigil teistel meestel ja naistel, nad ei olnud tehtud mitte tavalisest inimlikust materjalist. Need huuled olid puhtalt vaimsed ja ihaldus, mida ta nende järele tundis, oli põhjalikult erinev ihaldusest, mis teda kunagi teiste naiste huulte juurde oli meelitanud. Ta oleks küll tahtnud neid huuli suudelda, neid omaenda maistele huulte suruda, aga ta oleks seda teinud üleva ja aupakliku tuhinaga, millega suudeldakse jumala rüüpalistust. Ta polnud teadlik sellest väärtuste ümberhindamisest, mis temas oli toimunud, ega teadnud, et tuli, mis säras ta silmis, kui ta Ruthi vaatas, oli just samasugune kui see, mis särab kõigi meeste silmis, kui neis on armuiha. Ta ei aimanudki, kui põletav ja mehelik oli ta pilk, ega sedagi, et ta silmade soe leek mõjutas juba neiu vaimu alkeemiat. Ruthi puhas neitsilikkus ülendas Martini tundeid ega

lasknud tal nende olemust õigesti mõista, tõstis ta mõtte lähise taeva laotuse jahedasse kargusse, ning ta oleks olnud jahmunud teada saades, et tema enda silmade ääri voogas neiusse kuuma lainetusena ja äratas seal samasuguse soojuse. See oli kõditavalt häiriv, ja rohkem kui üks kord juhtus — kuigi Ruth ei teadnud, miks —, et ta selle õrna rünnaku all mõttelõnga käest kaotas ning oli sunnitud poolelijäänud lausele kobades järe otsima. Sõnad tulid tal tavaliselt väga kergesti ning need takerdumised oleksid teda hämmastanud, poleks ta kindlasti uskunud, et selle põhjuseks on Martini ainulaadne omapära. Ta oli väga vastuvõtlik välistele muljetele ning lõpuks polnud selles midagi iseäralikku, et tolle teise maailma saadiku aupaste teda nii tugevasti mõjutas.

Ruthi teadvuse foonil püsis kogu aeg probleem, kuidas Martinit aidata, ja sinnapoole ta vestluse tüüriski. Ent just Martin tuli esimesena asja juurde.

«Ei tea, kas ma tohiksin teilt natuke nõu küsida,» alustas ta ja sai vastuseks soostuva noogutuse, mis ta südame hüppama pani. «Mäletate, eelmine kord, kui ma teil olin, ütlesin, et ma ei oska raamatutest ja muust niisugusest rääkida, ei tea lihtsalt, kuidas see käib. Vahepeal mõtlesin kõvasti järele. Käisin tihti raamatukogus ka, aga enamjagu raamatuid, mis ma ette võtsin, olid mulle üle jõu. Kõige targem oleks ikka päris otsast peale hakata. Mul ei ole elus hõlpu olnud. Lapsest saati on tööd murtud. Nüüd, kus ma hakkasin raamatukogus käima ja vaatasin raamatuid uue pilguga — ja eks need raamatudki olid mulle uued —, hakkasin jagama, et ma olen seniajani hoopis valesid raamatuid lugenud. Teate küll — neid, mis kuskil karjafarmis või ruhris käest kätte liiguvad. Näiteks teie kodus niisuguseid ei ole. See oligi senini minu harilik lugemisvara. Aga ikkagi — ja ega see paljas kelkimine olegi — ma olin teistsugune kui need, kellega ma koos elasin. Mitte et ma oleksin kuidagi parem olnud kui madrused ja lehmakarjused, kellega ma ringi rändasin — jah, ma töötasin raasuke aega karjasena —, aga raamatud on mulle alati meeldinud, lugesin kõike, mis aga pihku sattus, ja ... Noh, ma arvan, et ma mõtlen teistmoodi kui enamjagu neist.

Nüüd ma tulen kohe asja juurde. Esimest korda elus tõstsin jala niisugusesse majja nagu teie kodu. Kui ma mineva nädal siin käisin ja nägin kõike seda ja teid ja teie ema ja vendi ja üldse... siis, noh, see hakkas mulle meeldima. Ma olin niisugustest asjadest kuulnud, ma olin neist lugenud, ja kui ma siin teie juures ringi vaatasin, siis läksid raamatud tõeks. Ma ei oska öelda, kuidas see mulle meeldis. Ma hakkasin kah seda tahtma. Ma tahan seda ka praegu. Ma tahan hingata sama-sugust õhku kui teie majas, seda raamatute ja piltide ja ilusate asjade õhku, kus inimesed räägivad vaikselt häälega ja on puhtad, ja kus nende mõtted on puhtad. Mina olen kogu aeg elanud toidu- ja üüriraha murede sees, näaklemise ja lakkumise õhustikus — ja ega muust seal üldse ei räägitudki. Aga teate, kui teie läksite läbi toa emale vastu ja suudlesite teda, siis minu meelest oli see kõige ilusam asi, mis minu silmad on näinud. Ma olen üsna palju elu näinud ja miskipärast ma nägin alati hulga rohkem kui enamik neist, kes minu ümber olid. Teate, mulle meeldib vaadata ja ma tahan veel rohkem näha, kuid ma tahan seda näha teistmoodi.

Aga ma ei ole ikka veel asja juurde jõudnud. Nüüd ütlen otse välja: ma tahan leida tee sellisesse ellu, nagu teie kodus elatakse. Elus on midagi rohkemat kui joomine, töölohkumine ja mööda maailma ringi tolgendamine. Kuidas ma võiksin seda saavutada? Kust ma peaksin kinni hakkama, millest algust tegema? Arge arvake, et ma tööd kardan, ja kui asi tõsiselt läheb, siis töö peale naljalt minust kõvemat meest ei ole. Kui algus juba käes, töötan kas või ööd ja päevad otsa. Võib-olla on see teie meelest naljakas, et ma just teilt niisugust asja küsin. Ma tean, et teie olete viimane, kelle poole mul oleks õigust pöörata. Aga ma ei tunne mitte kedagi, kellelt võiksin küsida — muudkui vahest Arthurilt. Võib-olla oleksingi pidanud temalt küsima. Kui ma oleks...»

Sõnad surid ta suus. Oma kindlalt kavandatud tegevusplaani teostamisel takerdus ta äkki õudse võimaluse ees, et oleks tõesti pidanud küsima Arthurilt ja et ta on ennast narriks teinud. Ruth ei vastanud kohe. Ta püüdis kõigest väest Martini kogelevat katkendlikku juttu ja mõttelihtsust kokku sobitada sellega, mis ta tema näos

nägi. Iial varem polnud neiu näinud silmi, millest oleks võinud lugeda sellist jõudu. See oli mees, kellele miski polnud võimatu — niisugust sõnumit luges ta sealt, ja seda oli raske lepitada ta mõtte saamatu sõnalise väljendusega. Kuna Ruthi enda mõte töötas nii painduvalt ja ruttu, ei osanud ta Martini lihtsust õiglaselt hinnata. Ometi tajus ta jõudu Martini kobavais mõtteiski. Martin tundus talle köidikuks piinleva ja viskleva liiglasena. Ta näos säras sügav poolehoid, kui ta viimaks rääkima hakkas.

«Te mõistate ise, mida teil tarvis on — nimelt haridust. Peaksite uuesti õppima hakkama, lõpetama algkooli, keskkooli ja siis ülikooli.»

«Aga see võtab raha,» katkestas teda Martin.

«Oh, ma unustasin selle!» hüüdis neiu. «Aga teil on ehk mõni sugulane, keegi, kes võiks teid toetada?»

Martin raputas pead.

«Isa ja ema on surnud. Mul on kaks õde, üks on mehel, teine teeb kah varsti pulmad. On küll trobikond vendasid — mina olen kõige noorem —, aga ei nemad ole kunagi mitte kedagi aidanud. Need kolavad maailma mööda ja on ainult iseenda eest väljas. Kõige vanem vend suri Indias. Kaks tükki on praegu Lõuna-Aafrikas, üks on vaalapüügil ja üks rändab tsirkusega ringi — töötab trapetsil. Ja eks mina ole vist sama-sugune kui nood. Teenin ise endale leiba, sest ajast kui üheteistkümneseks sain — kui ema ära suri. Küllap ma pean omal käel õppima ja ega ma muud taha, kui et kust otsast peale alata.»

«Minu arvates oleks teil esimene asi endale keeleõpik muretseda. Teie keel on...» Ruth pidi juba ütleva «kohutav», aga ta mahendas seda ja lõpetas: «...veidi konarlik.»

Martin punastas ja läks higiseks.

«Jah, ma tean, ma räägin tänavakeelt, millest teie tihti aru ei saa, aga muud keelt ma ei oskagi... rääkida. Mul on peas küll teistmoodi sõnu ka — raamatutest on meelde jäänud —, aga ma ei tea, kuidas neid hääldatakse, ja nii ma neid parem ei tarvita.»

«Asi ei ole niivõrd selles, mida te räägite, vaid selles, kuidas te räägite. Ega te ei pahanda, kui ma avameelne olen? Ma tõesti ei taha teid solvata.»

«Ei, ei!» hüüdis Martin, õnnistades Ruthi südames sellise headuse eest. «Laske aga tulla. Ma pean ju teada saama, ja parem teie suust kui mõnelt teiselt.»

«Noh, näiteks te ütlete «põld», aga peab ütlema «polnud». Te ütlete «võtt», aga peab ütlema «võtnud». Te kasutate kahekordset eitust...»

«Mis asi see kahekordne eitus on?» küsis Martin ja lisas alandlikult: «Näete ise, ma ei saa seletadeski aru.»

«Seda ma vist küll ei seletanudki,» naeratas Ruth. «Kahekordne eitus... las ma mõtlen natuke... Te ütlete: «Ei ole kunagi mitte kedagi aidanud.» «Ei ole kunagi» on eitus. «Mitte kedagi» on veel teine eitus. On reegel, et kaks eitust annavad jaatuse. «Ei ole kunagi mitte kedagi aidanud» tähendab, et kuna nad mitte kedagi mitte ei aidanud, siis kedagi nad aitasid.»

«Täitsa selge,» kinnitas Martin. «Ma ei ole ilmaski selle peale mõeld. Aga see ei tähenda ju, et nad just tingimata kedagi aitasid, ega? Minu meelest «ei ole kunagi mitte kedagi aidanud» ei ütle midagi selle kohta, kas nad aitasid kedagi või ei aidanud. Ma ei ole selle peale enne mõeld, aga ma ei ütle seda enam kunagi.»

Martini kiire ja kindel taip rõõmustas ja üllatas õpetajat. Niipea kui tal võti käes oli, mõistis ta kõike ja parandas veel pealegi Ruthi enda vea.¹

«Kõik see on grammatikaõpikus sees,» jätkas Ruth. «Aga ma panin teie kõnes veel midagi tähele. Te ütlete «põld». «Põld» tähendab tegelikult üht teist sõna, mis omakorda on kokku sulanud kahest sõnast — kas teate, mis sõnad need on?»

Martin mõtles hetke ja vastas: «Polnud — ei olnud.» Ruth noogutas ja sõnas: «Ärge siis öelge «põld», kui mõtlete «ei olnud.»

Martin sattus pisut segadusse ega taibanud kohe.

«Tooge üks näide,» palus ta.

«Hm...» Ruth kortsutas järele mõeldes kulmu ja ajas huuled torru, Martin vaatas teda ja leidis, et see ilme

¹ Kogu arutlus kahekordse eituse ümber põhineb inglise keele erilisel joonel, millel eesti grammatikas vastet ei ole. Eesti keeles on kahekordne eitus loomulik, seepärast pole siin võimalik veenvat tõlget anda. (Tõlkija märkus.)

on jumalikult kaunis. «Meie põld ei olnud suur. Pange nüüd «ei olnud» asemele «põld», ja te saate «meie põld-põld suur», mis on täielik mõttetudus.»

Martin vaagis seda endamisi.

«Kas see teie kõrvale valus ei ole?» nõudis Ruth vastust.

«Tõtt ütelda ei ole,» möönis Martin ausalt.

«Miks te ei ütelnud: «Tõtt ütelda põle?»» küsis Ruth.

«Kõlab valesti,» vastas Martin aeglaselt. «Aga eelmise näite üle ma ei oska otsustada. Minu kõrv põle vist niisugust õpetust saand kui teie oma.»

«Niisugust sõna nagu «põle» ei ole olemas,» parandas Ruth õige rõhutatult.

Martin punastas jälle.

«Ja «olnud» asemel te ütlete «old,» jätkas ta. «See, kuidas te lõpud alla neelate, on otse hirmus.»

«Mis te sellega mõtlete?» Martin kummardus ettepoole, tundes, et niisuguse imelise tarkuse ees peaks põlvili põrmu langema. «Kuidas ma neelan?»

«Te ei ütle sõnu lõpuni välja. «Võtnud» kirjutatakse «võtnud», teie aga ütlete «võtt». «-nud» kirjutatakse «-nud», mõnikord te ütlete «-nud», mõnikord jätate «u» välja. Ja sõnade esimesed häälikud ja diftongid sööte te ka ära. «Hea» hääldatakse «hea», aga mitte «ää». Teie ütlete... Hea küll, pole tarvis kõike loendada. Teil on vaja grammatikat. Ma toon ühe ja näitan teile, millest alata.»

Kui Ruth tõusis, torkas Martinile midagi meelde, mis ta kombeõpetuse käsiraamatuist oli lugenud ja temagi tõusis kohmakalt püsti, muretsedes, kas ta ikka õigesti talitab, ja kartes, et Ruth võib seda tõlgendada kui lahkumiskavatsust.

«Muide, mr. Eden,» pöördus Ruth lävelt tagasi, «mis tähendab «tropid»? Eelmine kord te tarvitasite seda sõna mitu korda?»

«Ah, tropid!» naeris Martin. «See on tänavakeel. Tähendab viskit või õlut — kõike, mis sind purju paneb.»

«Ja veel üks asi,» naeris neiu vastu. «Ärge öelge «sina», kui te räägite ebaisikuliselt. «Sina» on väga isikuline, ja praegu te näiteks ei öelnud päriselt seda, mis te mõtlesite.»

«Sellest ma küll aru ei saa.»

«Noh, te just praegu ütlesite: «viski või õlu — kõik, mis sind purju paneb... mis mind purju paneb, kas te ei mõista?»»

«Aga kas ta siis ei pane?»

«Jah, muidugi,» naeratas neiu. «Aga kenam oleks mind sellesse mitte segada. Jätke «sina» lihtsalt välja ja te näete, et kõlab hoopis paremini.»

Ruth tuli grammatikaga tagasi, tõi endale tooli ja istus Martini kõrvale, kes ei teadnud, kas oleks pidanud teda tooli toomisel aitama või mitte. Neiu pööras raamatu lehekülgi ja nende pead kaldusid teineteisele lähemale. Martin suutis vaevalt jälgida tööplaani, mille Ruth talle visandas — nii võlutud oli ta tema õnnestavast lähedusest. Aga kui neiu talle verbi konjugeerimise tähtsust seletama hakkas, unustas ta seletaja isiku. Ta polnud iial konjugeerimisest kuulnud ja jälgis põnevusega keele sisemist talastikku, mis talle nüüd nähtavaks sai. Ta kummardus raamatule lähemale ja neiu juuksed riivasid ta põske. Martin oli ainult kord elus minestanud, aga nüüd kartis ta, et minestab teist korda. Ta julges vaevalt hingata, süda pumpas verd kaelasoon-tesse ja tal oli lämbumise tunne. Iial ei olnud Ruth ligipääsetavam tundunud kui praegu. Hetkeks sirutus sild üle suure kuristikku, mis neid lahutas. Aga aukartus neiu ees ei vähenenud sellest põrmugi. Ruth ei olnud tema tasapinnale laskunud. Martin ise oli pilvedesse tõstetud ja tema juurde lennanud. Martini austus tema vastu oli selgi hetkel täiesti usulise hardumuse ja fanatismi laadi. Martinile näis, otsekui oleks ta kõige pühamasse paika sisse tunginud, ja aeglaselt ning ettevaatlikult tõmbas ta oma pea tagasi, katkestades kokkupuute, mis ta kehast nagu elektrilööki läbi käis ja mida Ruth ise ei olnud märganudki.

VIII PEATÜKK

Möödus mitu nädalat, mille kestel Martin Eden uuris oma grammatikat, lehitses korduvalt seltskondlikku etiketileksikone ja neelas ahnelt raamatuid, mis ta tähelepanu köitsid. Tütarlapsed, Lootoseõie Klubist imesta-

sid, mis temaga küll juhtunud võis olla, ja painasid Jimi küsimustega, ning mõnedki poisid, kes Riley juures poksimas käisid, rõõmustasid, et Martin ennast seal enam ei näidanud. Ta leidis raamatukogus uue aarde. Nii nagu ta grammatika abil oli hakanud nägema keele kondikava, nii avastas ta selles raamatus luule varjatud talastiku ja hakkas tundma õppima värsi meetrumit, skeeme ja vorme, tundes avastajarõõmu ilu tööriistadest ja vahendeist. Ta leidis veel ühe kaasaegse teose, kus luulet käsitleti kui kujutavat kunsti. See oli põhjalik käsitus, varustatud rohkete näidetega parimaist kirjandusteoseist. Iial polnud Martin ühtki romaani sellise raugematu põnevusega lugenud, kui ta nüüd neid raamatuid uuris. Ning ta värske mõistus, mida kahekümne aasta vältel miski polnud koormanud ja mida kannustas küps sihikindlus, haaras kõike loetut tavalisele õpilasele kättesaamatu meheliku jõuga.

Kui ta oma äsja vallutatud positsioonilt tagasi vaatas vanale maailmale, mida ta varem tundis — randade ja merede ning laevade, madruste ja nõiamooritaoliste naiste maailmale —, siis näis see talle väga tillukesena. Aga ometi sulas vana maailm kuidagi selle uue maailmaga kokku ja avarus. Martini mõistus püüdis ühtsuse poole ja ta oli üllatatud, märgates esimesi kokkupuutepunkte nende kahe maailma vahel. Samal ajal tundis ta, kuidas ülevad ja kaunid mõtted, mida ta raamatutest leidis, teda õilistasid. See süvendas temas juba niigi kindlat usku, et kõrgemais klassides, seltskonnas, kuhu kuulus Ruth ja tema perekond, mõtlevad kõik mehed ja naised selliseid mõtteid ja elavad nende järgi. All madalas aga, kus tema elas, valitses alatus, ja Martin ihkas end puhtaks pesta sellest alatusest, mis oli rüvetanud kõik ta senised elupäevad, ning tõusta ülla vaimuse kuningriiki, kus elasid kõrgemad kihid. Läbi kogu lapsepõlve ja noorusaastate oli teda rõhunud ebamäärane rahutus. Ta ei saanud aru, mida ta õieti tahtis, aga ta oli alati nagu midagi tahtnud ja seda asjata püüdnud kätte saada — kuni tolle päevani, kus ta kohtas Ruthi. Nüüd muutus see rahutus painavaks ja teravaks ja ta mõistis lõpuks, selgesti ja lõplikult, et see, mida ta vajab, on ilu, tarkus ja armastus.

Nende mõne nädala vältel nägi ta Ruthi pool tosinat

korda, ja iga kord sai ta vaimustus uut toitu. Neiu aitas teda inglise keeles, parandas ta hääldamist ja pani ta ka aritmeetikat õppima. Aga nende vestlused ei olnud sugugi tervenisti õppetööle pühendatud. Martin oli liiga palju elu näinud, ta mõistus oli liiga küps, et rahulduda murdudega, kuupjuurtega, lauseanalüüsi ja sõnaliikide määramisega. Mõnigi kord kaldus jutt teisale — viimasele luuleraamatule, mida Martin oli lugenud, viimasele poeedile, kelle loominguga Ruth oli tutvunud. Ning kui Ruth talle oma lemmikvärssse ette luges, tõusis Martin seitsmendasse taevasse. Uhelgi naisel, keda ta oli kuulnud kõnelevat, polnud sellist häält. Iga üksik häälik neiu suust õhutas ta armastust, iga sõna pani ta tunnetulvast värisema. Martinit võlus selle hääle eriline, mahe ja varjundirikas tämber — hariduse ja südameheaduse täpsemalt määratlematu koosmõju tulemus. Kui ta Ruthi kuulas, kõlasid ta mälus tsiviliseerimata värviliste naiste ja vanamooride lõikavad karjed ja pisut vähem toorelt ta oma klassi naiste ja tüdrukute kalgid hääled. Sageli hakkas ta nägemustekeemia taas tööle ja minevikukujud defileerisid nagu paraadil läbi ta aju, kusjuures kontrasti tõttu igaüks neist aina suurendas Ruthi au ja hiilgust. Martini õndsalikku meeleolu kõrgendas veelgi teadmine, et neiu mõistab seda, mida ta loeb, ja naudib iga närviga kirjapandud mõtte ilu. Ruth luges ette pikki katkendeid «Printsessist» ja sageli nägi Martin tal pisaraid silma valguvat — ta esteetiline loomus oli nii tundlikult häälestatud. Neiu tundeelamused ülendasid Martinitki, kuni ta tundis end jumalataolisena, ja Ruthi kuulates ning vaadeldes näis talle, et vaatab elule näkku ja loeb sealt olemise kõige sügavamaid saladusi. Ning oma tundelisuse hämmastavast peenenemisest teadlikuks saades otsustas Martin, et kõige selle põhjuseks on armastus ja et midagi armastusest suuremat maailmas ei ole. Ning ta mälukanalites defileerisid jällegi kõik möödunud läbielamused ja kired — veini joovastus, naiste hellitused, kakluste toores mäng, saadud ning antud hoobid. Kõik need näisid labased ja väiklased, võrreldes tulise hardusega, mida ta nüüd tundis.

Ruth ei näinud olukorda nii selge pilguga. Ta süda oli seni täiesti puutumata olnud. Ainsad kogemused

pärinesid raamatuist, kus igapäevase elu tõsiasjad olid tõlgitud ebareaalsesse muinasjutukeelde. Vaevalt ta aimaski, et see kare meremees oli vähehaaval ta südamesse tungimas ja talletas sinna aheldatud jõude, mis ähvardasid end ühel päeval lahti rebida ning kuumat laienena kogu ta olemuse vallutada. Armastuse tõeline tuli oli talle tundmatu. Ta tundis armastust üksnes teoreetiliselt — see oli tema meelest virvendav tuluke, mahe nagu langev kaste, tasane kui lainekurd vaikselt veel, jahe kui sametine suveöö. Armastus oli tema arusaamises pigem leebe kiindumus, armastatu ümmardamine lillelõhnalise ja hämara eeterliku rahu õhkkonnas. Ta ei osanud unistadagi armastuse vulkaanilistest pursest, selle kõrvetavast hingusest ja kuumast viljatust tuhasajust. Ta ei tundnud omaenda võimeid ega võimalusi, mida maailm pakkus. Elu sügavused olid talle vaid illusioonide ookean. Ta isa ja ema abieluline kiindumus oli talle armastusliidu ideaaliks ja temagi lootis kunagi koos armastatud inimesega ilma vapustuste ja vastuoludeta samasugusesse mahedasse rahulikku ellu purjetada.

Ja seepärast võttis ta Martinit kui uudset nähtust, kummalist tüüpi, ning kirjutas kogu mõju, mida Martin temale avaldas, ainuüksi uudsuse ja kummalisuse arvele. Ta oli saanud umbes samalaadseid ebatavalisi elamusi loomaaias metsloomi jälgides või tormi vaadeldes või säravast välgu siksakist võpatades. Seesugustes asjades oli midagi kosmilist ja Martiniski oli midagi kosmilist. Tema juures oli laia silmapiiri ja avaruse hõngu. Ta näos oli troopikapäikese lõõsk, ta nõtketes võimsates lihastes oli primitiivset elujõudu. Ta kandis arme ja vermeid, mida oli lõõnud karmide inimeste ja veel karmimate tegude maailm, mille esimesedki eelpostid asusid väljaspool Ruthi vaateulatust. Martin oli taltsutamatu, metsik, ja salamahti tundis Ruth edevat uhkustki, et see mees nii alandlikult tema kae alla paindus. Neiu ajendas tema üldinimlik vaist — soov sellist metsikut olendit taltsutada. See oli alateadlik loomusund ja ta ei tunnistanud endale iialgi, et ihkas Martinit ümber voolida oma isa sarnaseks, kes tema silmis kehastas kõige täiuslikumat olevust maailmas. Sellise täieliku kogematususe tõttu ei olnud tal lootustki taibata, et kosmiline

tunne, mille Martin temas äratas, oli kosmilisem kõigist asjust — nimelt armastus, mis igas maailma ääres seob ühesuguse jõuga mehi ja naisi, paneb hirvesokud inna-ajal elu ja surma peale võitlema ning istutab looduse elutuisse elementidessegi vastupandamatu ühinemispüüde.

Martini kiire areng oli talle üllatuse ja huvi allikaks. Ruth avastas temas aimamatu vaimunõtkuse, mis näis päev-päevalt punghaaval õitsele puhkevat nagu lill sobivas mullapinnas. Ta luges Martinile valjusti Browningit ette ning oli sageli hämmeldunud ootamatuist tõlgendustest, mida Martin vaieldavaile lõikudele andis. Ta ei suutnud mõista, et kogemuste tõttu, mis Martin meestest, naistest ja elust oli kogunud, olid viimase tõlgendused kaugelt sagedamini õiged kui tema enda omad. Martini arusaamad näisid Ruthile naiivsetena, kuigi teda sageli sütitasid Martini hulljulged seletused, millede orbiit ulatus nii kaugete tähtede taha, et Ruth ei suutnud teda enam jälgida ning võis üksnes istuda ja nautida selle varjatud jõu erutavat mõju. Siis mängis ta Martinile — ja mitte enam Martiniga — ning sondeeris teda muusika abil, mis ulatas neiu enda loodjoo-dest sügavamale. Martini hing avanes muusikale nagu lill päikesele. Martin orienteerus õige ruttu töölisklassi neegrimuusikalt ja vasekõlinalt ümber klassikalistele näidispaladele, mida Ruth peaaegu peast oskas. Siiski ilmutas ta demokraatlikku armastust Wagneri vastu, ja «Tannhäuseri» avamäng, mida Ruth tal aitas lahti mõtestada, köitis teda rohkem kui miski muu, mida neiu talle mängis. See oleks nagu täiesti vahetult kajastanud ta enda elu. Kogu ta enda minevik oli «Venusbergi» motiiv, Ruthi seostas ta millegipärast «Palverändurite koori» motiiviga, ning ülevas joovastuses, kuhu see ta viis, sööstis ta edasi hämarasse varjude riiki, kus hea ja kuri läbi igaviku teineteisega võitlevad.

Mõnikord esitas ta küsimusi ja äratas sellega neius ajuti kahtlusi tema enda muusikaliste määratluste ja tõekspidamiste õigsuses. Aga Ruthi laulu kohta ta küsimusi ei esitanud. See oli liiga isiklik ja Martin istus ja kuulas alati nagu lummuses ta puhast sopranit. Tahtmatult pidi ta seda kõrvutama alatoidetud ja harimatute vabrikuneide jõuetu piiksumise ja kõõrutamisega

ning sadamalinnade naiste viinast kähisema lõõnud kareda kiilumisega. Ruthile pakkus suurt rõõmu Martini laulda ja mängida. Tõtt öelda oli tal esimest korda elus võimalus mängida inimhingega, ning Martini elastset savi oli nauding voolida — vähemalt Ruth ise uskus, et voolib seda, ja tal olid kõige paremad kavatsused. Pealegi oli Martini seltsis meeldiv viibida. Martin polnud sugugi eemaletõukav. Vastumeelsus, mida Ruth esimesel kohtamisel oli tundnud, oli tegelikult vaid hirm omaenda tundmatute vaistude ees ja see hirm oli nüüd uinunud. Ehkki neiu seda ise ei teadnud, pidas ta Martinit teatud mõttes oma seaduslikuks omanduseks. Ja Martinil oli Ruthile tervendav mõju. Neiu võttis oma õpinguid ülikoolis väga tõsiselt ja ta sai nagu uut jõudu, pääsedes aeg-ajalt tolmunud raamatute keskelt ning lastes Martini isikust hoovavat värsket merehõngu endale näkku puhuda. Jõud! Just jõudu ta vajaski ja Martin kinkis seda talle heldel käel. Oli nii julgustav viibida Martiniga ühes rüümis, võtta teda uksele vastu. Ja kui ta läinud oli, pöördus Ruth endisest suurema innuga ja värskes energiavaruga jälle raamatute juurde tagasi.

Ruth tundis küll oma Browningit, aga ta ei osanud arvata, et on ohtlik mängida hingedega. Ta huvi Martini vastu kasvas aina ja selle elu ümberkujundamise soov muutus talle kireks.

«Võtame näiteks mr. Butleri,» ütles ta ühel pärastlõunal, kui grammatika, aritmeetika ja luule olid oma osa saanud. «Tal ei olnud mingeid erilisi eeldusi. Ta isa oli küll kunagi pangaametnik, aga ta oli aastaid töötanud ja suri lõpuks Arizonas tiisikusse. Pärast isa surma leidis mr. Butler — Charles Butler on ta nimi — end päris üksinda maailmas. Tema isa oli Austraaliast pärit ja tal ei olnud Kalifornias sugulasi. Siis ta läks trükitööle — ma olen teda mitu korda kuulnud seda jutustavat — ja sai seal alguses kolm dollarit nädalas. Praegu on ta sissetulek vähemalt kolmkümmend tuhat aastas. Kuidas ta nii kaugete jõudis? Ta oli aus, ustav, töökas ja kokkuvõtteks. Ta loobus lõbustustest, mida enamik poisse endale lubab. Ta võttis kindlalt nõuks iga nädal nii ja nii palju kõrvale panna — ükskõik millest ta ka pidi ilma jääma, et seda summat säästa. Muidugi

hakkas ta peagi teenima rohkem kui kolm dollarit nädalas, ja sedamööda kuidas palk tõusis, pani ta ikka rohkem ja rohkem kõrvale.

Päeval ta töötas, õhtul käis õhtukoolis. Ta vaatas alati tulevikku. Hiljem õppis ta õhtukeskkoolis. Juba seitsmeteistkümnenda aastalt sai ta trükiladujana head palka, aga ta oli auahne. Ta tahtis karjääri teha, mitte lihtsalt ülalpidamist teenida, ja lõppeesmärgi nimel tõi ta hea meelega ajutisi ohvreid. Ta otsustas valida õigusteaduse ja tuli isa büroosse jooksupoisiks — mõelda vaid! Ta sai ainult neli dollarit nädalas. Aga ta oli õppinud kokku hoidma ja oskas sellest neljast dollaristki midagi kõrvale panna.»

Ruth peatus, et hinge tagasi tõmmata ja jälgida, kuidas ta jutt mõjub. Martini näos peegeldus elav huvi mr. Butleri noorpõlveraskuste vastu, aga kulmude vahel oli tal sügav korts.

«Minu meelest pidid sel noormehel küll õige kibedad päevad olema,» märkis ta. «Neli dollarit nädalas! Kuidas ta sellega üldse ära elas? Vean kihla, et see ei olnud meelakkumine, mina maksan paljalt korteri eest viis dollarit, ja võite uskuda, et kiita pole seal küll midagi. Ta pidi elama koeraelu. See, mis ta sõi...»

«Ta keetis ise süüa,» selgitas Ruth. «Väikesel priimusel.»

«See, mis ta sõi, pidi küll sandim olema kui madruse-lobi kõige viletsamal kaugesõidulaeval — ja sellest kehvamast paljut enam polegi.»

«Aga mõelge, kuhu ta nüüd on jõudnud!» hüüdis Ruth vaimustatult. «Mõelge, mida ta sissetulek talle praegu võimaldab! Ta kunagised loobumised on nüüd tuhandekordselt tasutud.»

Martin vaatas neiu teravalt otsa.

«Uhes asjas olen ma täitsa kindel,» ütles ta, «ja nimelt selles, et nüüd, oma headel päevadel, pole mr. Butler kuigi lõbus vend. Kui ta poisikesepõlves aastate kaupa siisugust sööki sõi, siis on kindel, et nüüd on tal kõht hukas.»

Ruth langetas ta uuriva pilgu all silmad.

«Annan pea, et praegu on tal seedimine rikkis,» kuulutas Martin väljakutsuvalt.

«On tõesti,» tunnistas Ruth. «Aga...»

«Ja ma annan pea,» ründas Martin edasi, «et ta on tusane ja sünge nagu vana öökull ega hooli kogu oma kolmekümne tuhande juures ühestki ajaviitest. Ja ma annan pea, et tal on moka viltu, kui teistel on lõbus. Eks mul ole õigus?»

Ruth noogutas ja tõttas selgitama:

«Aga ta ongi kohe sellist tüüpi. Ta on juba loomult range ja tõsine. Lapsepõlvest peale.»

«Selge, et lapsepõlvest peale,» hüüdis Martin. «Poiss, kes saab kolm dollarit nädalas, neli dollarit nädalas, kes endale ise priimuse peal süüa teeb, raha kogub, päev otsa tööd rügab, öö otsa õpib, aina töötab ja ei mängi kunagi, ei lõbutse kunagi ega õpigi lõbusasti aega veetma —, eks siisugusele tuleb kolmkümmend tuhat muidugi liiga hilja kätte.»

Martini osavõtlik kujutlusvõime maalis talle vaimu-silma ette tolle poisi elu kõigi ta arvutute üksikasjadena — vaimselt nii kitsakese arengutee, mis viis mr. Butleri lõpuks kolmekümnetuhandese aastatuluni välja. Lihtrahvaliku mõttekiiruse ja detailsusega projitseerus Charles Butleri kogu elu Martini kujutluseekraanile.

«Kas teate,» lisas ta, «mul on mr. Butlerist hale. Ta oli liiga noor, et seda mõista, aga ta varastas endalt elu kolmekümnetuhandese aastasissetuleku pärast, mis on tema puhul küll puhtalt maha visatud... Andku nüüd või kolmkümmend tuhat peo peale — enam ei saa ta tagasi osta seda, mis ta lapsena oleks kokkuhoitud kümne sendi eest saanud — peotäie kompvekke või hiina pähkleid või tsirkusepileti.»

Ruthi jahmataski just selliste mõtteavalduste omapärasus. Need polnud talle mitte üksnes uued ja ta enda tõekspidamistest erinevad, vaid ta tajus neis ka alati tõe idu, mis ähvardas kõigutada või ümber vormida ta enda veendumusi. Oleks ta olnud neljateistkümnenda aastane ja mitte kahekümne neljane, oleksid need tõeterad teda ehk muutnudki, aga ta oli kakskümmend neli aastat vana, iseloomult ja kasvatuse poolest konservatiivne, ning juba juurdunud sellesse elulahtrisse, kus ta oli sündinud ja välja kujunenud. Tõsi, Martini kentsakad arvamusavaldused viisid Ruthi segadusse sel hetkel, kui ta neid kuulis, aga ta pidas selle põhju-

seks Martini iseloomu erandlikkust ja tema elulaadi võõrapärasust ning unustas need mõttekillud peagi. Aga ehkki ta nõusse ei jäänud, erutas teda alati jõuline väljendusviis, mida Martin neile mõtetele andis, tuline pilk ja sügav tõsidus, millega ta neid esitas, ja see tõmbas teda Martini poole. Ruth poleks iial osanud aimata, et see mees, kes oli tulnud temale tundmatu horisondi tagant, ulatus neil hetkedel oma avarama ja sügavama arusaamisega vaatama ka selle horisondi taha, mida neiu silm üldse ei seletanudki. Ruth kandis oma vaatevälja piire iseendas. Ent piiratud inimene oskab piiratud näha ainult teistes. Seepärast pidas Ruth oma vaatevälja väga avaraks ja punktid, kus tema maailma-vaade Martini omaga kokku põrkas, luges ta Martini piiratud tähisteks. Ta lootis õpetada Martinit nägema seda, mida ta ise nägi, unistas, et avardab Martini silmapiiri seni, kuni see ühtib tema enda omaga.

«Kuid ma ei ole oma lugu veel lõpetanud,» ütles ta. «Isa ütleb, et ta töötab nii, nagu ta veel ühtki jooksupoissi pole töötamas näinud. Mr. Butler oli alati igaks tööks valmis. Ta ei jäänud kunagi hiljaks ja oli tavaliselt juba mõni minut enne määratud aega büroos. Ja ta oskas aega kokku hoida. Iga vaba hetke pühendas ta õppimisele. Ta õppis raamatupidamist ja masinakirja, ja ta tasus kiirkirjatundide eest sellega, et dikteeris õhtuti ühele kohtureporterile, kellel oli praktikat vaja. Ta sai peagi ametnikuks ja osutus hindamatuks tööjõuks. Isa pidas temast lugu ja nägi, et ta jõuab tingimata edasi. Isa nõuandel ta astuski juriidilisse kooli. Temast sai advokaat, ja üsna varsti pärast seda, kui ta büroosse tagasi tuli, võttis isa ta nooremaks äriosanikuks. Nüüd on ta suur mees. Mitu korda on ta keeldunud kandideerimast Senatisse ja isa ütleb, et ta võiks iga vakantsi ajal Ülemkohtu liikmeks saada, kui ainult tahaks. Selline elu on meile kõigile ergutuseks. See näitab, et tahtejõuline inimene võib oma ümbrusest kõrgemale tõusta.»

«Ta on suur mees,» ütles Martin siiralt.

Aga selles jutustuses tundus olevat midagi, mis riivas Martini ilu- ja elutunnetust. Ta ei suutnud leida küllaldast motiivi, mis oleks mr. Butleri vaesuse ja kröönimise piinu õigustanud. Oleks ta seda teinud armastuse

pärast mõne naise vastu või lhates ilu juurde jõuda, oleks Martin seda mõistnud. Jumala enda pöörane armastaja peab küll kõik ohvriks tooma suudluse eest, aga mitte kolmekümne tuhande dollari eest aastas. Mr. Butleri karjäär ei rahuldanud teda. Selles oli kõigest hoolimata midagi haledat. Kolmkümmend tuhat aastas oli muidugi hea, aga seedimisrikked ja võimetus inimlikult õnnelik olla võtsid sellelt vürstlikult sissetulekult igasuguse väärtuse.

Martin püüdis enamikku neist mõtteist Ruthile edasi anda, kuid ainult kohutas teda ja tõendas, et juba alustatud ümbervormimine nõuab veel palju tööd. Ruthi juures ilmnis tavaline ühekülgsus, mis paneb inimolendid arvama, et nimelt nende nahavärv, uskumus ja poliitika on parimad ja et teiste, üle maailma laialipillatud inimeste vastu pole saatus nii helde olnud. Just seesama kitsarinnalisus sundis vanu heebrealasi jumalat tänama, et see ei lasknud neil naistena sündida, ja saadab tänapäeva misjonäre maailma otsa jumalaid ümber vahtama. Ja seesama tunne äratas Ruthis soovi kujundada see teisest elulahtrist pärit mees ümber niisuguseks nagu need, kes elasid Ruthi enda lahtrikeses.

IX PEATÜKK

Martin Eden tuli merelt tagasi Kaliforniasse, süda armutunnetest tulvil. Kui ta rahatagavara otsa sai, oli ta lihtmadrusena aardeotsijate kuunarile läinud ja purjetanud Saalomoni saartele. Pärast kaheksa kuud kestnud edutut varandusejahti lagunes ekspeditsioon. Mehed maksti Austraalias maha ja Martin oli otsemaid ookeani-kaubalaeval San Franciscosse sõitnud. Nende kaheksa kuu jooksul teenis ta küllalt raha, et tükiks ajaks maale jääda. Pealegi sai ta selle reisi kestel tublisti lugeda ja õppida.

Tal oli vastuvõtlik mõistus ja ta töövõime aluseks oli ta alistumatu loomus ja armastus Ruthi vastu. Reisile kaasavõetud grammatika luges ta palju kordi kaanest kaaneni läbi, kuni ta värske jõuline aju selle täielikult omandas. Ta pani tähele, kui halba keelt ta laevakaas-

lased kõnelesid, ja hakkas neid nimme mõttes parandama ja nende kõnekonarusi siluma. Oma suureks rõõmuks avastas Martin, et ta kõrv muutub tundlikuks ja et temas hakkab tekkima grammatiline vaist. Kahekordne eitus lõi kas talle nüüd kõrva nagu valenoot ja praktika puudumise tõttu tuli see ebakõla tihti ta enda suust. Ta keel ei jõudnud uusi vigureid mõne päevaga ära õppida.

Kui ta oli grammatika mitu korda läbi võtnud, asus ta sõnastiku kallale ja täiendas oma sõnavara iga päev kahekümne uue sõnaga. See osutus õige raskeks ülesandeks ja roolis või valves seistes kordas ta visalt oma aina pikenevat hääldamisjuhendite ja sõnaseletuste loendit, sedasama tegi ta ka alati enne uinumist. «Ei teinud midagi», «kui ma oleksin», «millelegi» — neid fraase kordas ta endamisi paljudes variatsioonides, et harjutada end selle keelega, mida kõneles Ruth. Tuhandeid kordi heietas ta pöörd sõna vorme, ning koges lõpuks üllatusega, et ta on hakanud kõnelema puhtamat ja korrektsemat inglise keelt kui laevaohvitserid ja koguni härrasseiklejadki, kes ekspeditsiooni finantseerisid.

Kapteniks oli kalasilmne norralane, kes oli kogemata kombel kuskilt saanud täieliku Shakespeare'i teoste kogu, mida ta ise kunagi ei lugenud. Martin pesi kapteni pesu ja vastutasuks võimaldati tal nende hindamatute köidetega tutvuda. Mõnda aega oli ta nii läbi imbinud näidendeist ja lemmikridadest, mis peaaegu ilma pingutuseta pähe jäid, et kogu maailm näis võtvat Elizabethi-aegse tragöödia või komöödia näo ja Martin mõtles oma mõtteidki blankvärssis. See treenis ta kõrva, õpetas teda vana uhket inglise keelt austama. Teisest küljest tõi see tema sõnavarasse palju arhailist ja iganenut.

Need kaheksa kuud olid kasulikult veedetud ja lisaks õigele kõnekeelele ja kõrgetele mõtetele, mis ta sel ajal omandas, õppis ta ka iseennast hoopis sügavamalt tundma. Alandliku tagasihoidlikkuse kõrval, mida põhjustas oma teadmiste vähesuse tunnetamine, hakkas temas idanema usk oma jõusse. Ta tajus teravalt vahet enda ja meeskonnakaaslaste vahel ning ta oli küllalt taibukas mõistma, et see erinevus seisnes rohkem eeldus-

tes kui tegelikes saavutustes. Seda, mida tema teinud oli, võisid teisedki teha, kuid ta tundis endas mingit ebaselget fermenti, mis ütles talle, et ta on võimeline rohkemaks. Teda piinas ümbritseva maailma ülev ilu ja ta soovis, et Ruth oleks saanud seda temaga jagada. Ta otsustas neiu kirjeldada Lõunamere ilu paljusid erinevaid külgi. Selle mõtte juures lõi loov vaim temas leegitsema ja sisendas talle, et ta peaks selle ilu taastama laiema kuulajaskonna jaoks kui üksnes Ruth. Ja siis, sära ja hiilgusega, tuli suur idee. Ta hakkab kirjutama. Temast saab üks neid silmi, mille kaudu maailm näeb, kõrv, mille kaudu ta kuuleb, süda, millega ta tunneb. Ta hakkab kirjutama — kõike — luulet ja proosat, romaane ja reisikirju, ja näidendeid nagu Shakespeare. Seal oli karjäär ja võimalus Ruthi endale võita. Kirjanikud on selle maailma hiiglased, ja Martin tajus, et neis on midagi hoopis suuremat kui mr. Butleris, kes teenib kolmkümmend tuhat aastas ja võib igal ajal Ulemkohtu liikmeks saada, kui aga ise tahab.

Kord juba idanema hakanud, vallutas see idee ta täielikult ja tagasisõit San Franciscosse läks nagu unenäos. Ta oli purjus oma aimamatust jõust ning tundis, et miski pole tema käes võimatu. Keset suurt üksildast merd lõi ta endale perspektiivi. Esimest korda nägi ta selgesti Ruthi ja tema maailma. See kehastus ta vaimusilma ees nagu ainealine asi, mida võis kätte võtta, pöörata, keerata ja uurida. Selles maailmas oli veel rohkesti ähmast ja udust, aga ta nägi seda nüüd kui tervikut, mitte üksikasjades, ja ta nägi ka teed, kuidas seda endale allutada. Kirjutada! See mõte käis temast läbi nagu tulejuga. Ta alustab otsekohe, niipea kui tagasi jõuab. Esimeseks asjaks olgu talle jutustus aareteotsijate reisist. Ta müüb selle mõnele San Francisco ajalehele. Ta ei räägi sellest Ruthile sõnakestki, ja küll Ruth alles üllatub ja rõõmustab, kui näeb Martini nime lehes trükituna. Ta kirjutab ja samal ajal jätkab õpinguid. Päevas on kakskümmend neli tundi. Ta on võitmatu. Ta teab nüüd, kuidas töötada, ja kõik kindlused avavad talle oma väravad. Tal pole enam tarvis merele minna — vähemalt madrusena mitte. Hetkeks ilmus ta silme ette juba aurujaht. Leidub kirjanikke, kellel on jahtlaev. Muidugi on edu algul aeglane tulema — ma-

nõttes ta end ettevaatusele. Mõnda aega peab ta rahul olema, kui teenib niigi palju, et võib oma õpinguid jätkata. Aga kunagi — millal just, selle ta jättis täiesti lahtiseks —, kui ta on oma õpingutega lõpule jõudnud ja ennast kõigiti ette valmistanud, hakkab ta kirjutama suuri asju ja ta nimi on kõigi inimeste suus. Aga mis veel tähtsam, lõpmatult palju tähtsam, kõigest tähtsam — ta tõendab sellega, et on Ruthi vääriline. Kuulsus on muidugi hea, aga see ülev unistus sündis ainult Ruthi jaoks. Martin ei janune kuulsust, ta on lihtsalt üks pöörane armastaja.

Kui ta, palk taskus, Oaklandi jõudis, üüris ta rahuliku südamega jälle oma vana toa Bernard Higginbothami juures ja asus tööle. Ta isegi ei teatanud Ruthile oma tagasijõudmisest ja otsustas teda alles siis külastada, kui artikkel aareteotsijaist on valmis. Loominguline palavik, mis temas hõõgus, tegi Ruthist eemalehoidumise mõneti kergemaks. Ja pealegi töötas just seesama artikkel teda Ruthile lähemale tuua. Ta ei teadnud, kui pikk see kirjutus peaks olema, aga ta luges «San Francisco Examineri»¹ pühapäevases kirjanduslikus lisas üle kahe lehekülje ulatuva artikli sõnad ära ja võttis tulemuse endale tähiseks. Kolm päeva metsikut tööd ja jutustus oli valmis. Aga kui ta oli selle suure hoolega oma laias, selgesti loetavas lapsekäekirjas ümber kirjutanud, sai ta raamatukogust võetud stilistikaõpikust teada, et on olemas niisugused asjad nagu lõigud ja jutumärgid. Ta polnud sellele varem mõelnud ja jalamaid hakkas ta artiklit uuesti ümber kirjutama, konsulteerides vahetpidamata stilistikaõpikut, kust ta ühe päevaga kompositsioonireeglite kohta rohkem teada sai kui tavaline koolipoiss aastaga. Kui artikkel oli teist korda ümber kirjutatud ja korralikult rulli keeratud, juhtus ta ajalehest lugema näpunäiteid algajatele kaastöölislitele ning avastas raudse seaduse, et käsikirju ei tohi kunagi rulli keerata ja et need peavad olema kirjutatud ainult lehe ühele küljele. Ta oli seda reeglit kahekordselt rikkunud. Samast kirjutisest luges ta veel, et esmaklassilised ajalehed maksavad kaastöö eest vähemalt kümme dollarit veerust. Kui ta oma käsikirja kolmandat

¹ «San Francisco Vaatleja». (Tõlkija märkus.)

korda ümber kirjutas, lohutas ta end sellega, et korruptas aina kümnet veergu kümne dollariga. Tulemus oli alati üks ja sama — sada dollarit, ja Martin leidis, et see on hoopis tulusam kui meresõit. Kui ta poleks neid prohmakaid teinud, oleks ta artikli kolme päevaga valmis saanud. Kolme päevaga sada dollarit! Merel oleks tal selle summa väljateenimiseks kulunud kolm kuud või rohkemgi. Narr on see, kes merd sõidab, selle asemel et kirjutada, otsustas ta, kuigi rahal iseendast polnud tema jaoks mingit tähtsust. Rahal oli väärtust vaid niipalju, kui see andis talle sõltumatuse, lubas muretseda korralikud riided ja lähendas teda seega kiiresti saledale kahvatule neiuale, kes oli kogu ta elu pahupidi pööranud ja talle inspiratsiooni andnud.

Ta pistis artikli suurde ümbrikusse ja adresseeris selle «San Francisco Examineri» toimetajale. Ta kujutles, et kõik, mis avaldamiskõlblikuks tunnistatakse, trükitakse sedamaid ära, ja kuna ta oli oma kirjutise reedel posti pannud, lootis ta seda juba järgmisel pühapäeval lehes leida. Martini arvates oleks tore olnud Ruthile sel viisil oma tagasijõudmisest märku anda. Pühapäeva pärastlõunal tahtis ta teda külastama minna. Vahepeal tegeles ta uue ideega, mida ta uhkusega pidas erakordselt mõistlikuks, ettevaatlikuks ja tagasihoidlikuks plaaniks. Ta otsustas kirjutada seiklusjutu poistele ja müüa selle «Youth's Companionile»¹. Ta läks raamatukogu lugemissaali ja vaatas läbi terve virna «Youth's Companioni». Ta leidis, et järgnevad jutud trükiti enamasti ära viies osas, iga osa kolm tuhat sõna. Aga ta leidis mitu lugu, mis jooksid läbi üheteistkümne numbri, ja otsustas kirjutada niisama pika.

Martin oli kord käinud Arktikas vaalapüügil — reis pidi kestma kolm aastat, oli aga lõppenud avariiga juba kuue kuu pärast. Martinil oli küll peru, vahel koguni fantastiline kujutlusvõime, aga siiski armastas ta üle kõige tõsielu, ja see sundis teda kirjutama asjadest, mida ta tundis. Vaalapüük oli talle tuttav ala ning selle elulise materjali najal hakkas ta nüüd seiklusi välja mõtlema. Peakangelasteks valis ta kaks poissi. Laupäeva õhtuks jõudis ta veendumusele, et see on kerge töö. Ühe

¹ «Noorte Sõber». (Tõlkija märkus.)

päevaga valmis tal esimene kolme tuhande sõna pikkune osa, mis Jimi suuresti lõbustas ja mr. Higginbothami varjamatu pilkamise ohvriks langes. Kogu lõunasöögi aja irvitas ta «literaadi» üle, kes ootamatult nende perekonnas esile oli kerkinud.

Martin lohutas end, kujutledes õemehe jahmatust, kui ta pühapäeva hommikul oma «Examiner» lahti lööb ja leiab sealt artikli aardeotsijaist. Ise läks ta varahommikul alla uksele ja lappas õhinal paljuleheküljelise ajalehe läbi. Ta vaatas selle suure hoolega veel teist kordagi üle, voltis siis uuesti kokku ja pani sinnasamasse tagasi, kust ta selle oli leidnud. Ta tänas õnne, et polnud kellelegi oma artiklist rääkinud. Järele mõeldes otsustas ta, et kaastöö avaldamine ei lähe nähtavasti nii ruttu, kui ta algul oli arvanud. Liiatigi ei olnud tema artiklis midagi päevakajalist ja tõenäoliselt tuleb tal esialgu toimetajalt kirja oodata.

Pärast hommikueinet asus ta jälle oma järgneva jutu kallale. Sõnad voolasid sule otsast, kuigi ta kirjutamise sageli katkestas, et sõnastikust sõnaseletusi uurida või stilistikaõpikut konsulteerida. Selliste pauside ajal luges ta peatüki tihti uuesti üle ja trööstis ennast mõttega, et kuigi ta ei kirjuta suuri asju, mida ta endas ometi tundis peituvat, õpib ta vähemalt kompositsiooni, harjutab mõtete vormimise ja väljendamise oskust. Ta vehkis kuni pimedani tööd teha, seejärel läks lugemissaali ja uuris seal ajakirju ja nädalalehti kuni kella kümneni, mil raamatukogu suleti. Sellisest programmist pidas ta kinni nädal otsa. Iga päev kirjutas ta oma kolm tuhat sõna ja õhtuti tuhnis ta ajakirjades, uurides jutte, artikleid ja luuletusi, mida toimetajad olid avaldamiskõlblikuks tunnistanud.

Üks oli talle selge — see, mida need arvutud kirjaniidud korda olid saatnud, polnud temalegi üle jõu; antagu talle vaid aega ja ta teeb midagi niisugust, millega nemad hakkama ei saa. Ta meeleolu tõusis tublisti, kui ta leidis «Book Newsis»¹ sõnumi ajakirjanduses töötavate kirjanike honorarimääradest. Seal polnud küll öeldud, et Rudyard Kipling saab dollari sõna pealt, aga teatati, et esmaklassiliste ajakirjade miinimumhonorar on kaks

¹ «Raamatu Teataja» (bibliograafiline ajakiri).

senti sõna. «Youth Companion» oli kahtlemata esmaklassiline ja selle tasumäära järgi töötasid samal päeval kirjutatud kolm tuhat sõna tuua talle kuuskümmend dollarit — madruse kahe kuu palga.

Reede õhtul lõpetas ta oma sarijutu, mis sai kakskümmend üks tuhat sõna pikk. Ta arvutas, et kui saab kaks senti sõnalt, siis toob see talle nelisada kakskümmend dollarit. See oli tubli nädalatöö. Tal polnud kunagi elus korraga nii palju raha olnud ja ta ei teadnud, kuidas seda kõike ära kulutada. Ta oli leidnud kullaaugu. Ja ta võib sealt ammutada veel rohkem. Ta kavatses uusi rõivaid osta, tellida hulga ajakirju ja muretseda tosinate kaupade teatmeteoseid, mida ta seni oli sunnitud raamatukogus vaatamas käima. Ja ikkagi veel jäi neljasaja kahekümnest dollarist suur osa üle. Ta muretses selle üle tükk aega, enne kui tuli mõttele palgata Gert-rude'ile teenija ja osta Marianile jalgratas.

Ta saatis oma kõhuka käsikirja «Youth's Companionile» ja pühapäeva pärastlõunal, pärast seda kui oli valmis kavandanud artikli pärlipüüdjaist, läks Ruthi külastama. Ta helistas ette ja Ruth tuli ise talle ust avama. Vana tuttav tervisepuhang hoovas neiu üle vastu nagu varengi ja rabas teda otsekui hoop. See näis tungivat ta ihhu ning voolavat läbi soonte nagu vedel tuli. Jõud, mida see mees temaga jagas, pani neiu värisema. Martin ise punastas sügavalt, kui ta võttis Ruthi käe ja vaatas neiu sinisilmadesse, aga kaheksa päikese-paistelise kuu värske pronkspruun peitis selle punastamise, ehkki see ei päästnud ta kaela kõva krae ärritavast hõõrumisest. Ruth märkas tuttavat punast vööti ja muigas lõbustatult, aga see muie kadus ruttu, kui ta silmitses Martini riideid. Need sobisid talle tõesti — Martin kandis oma esimest rätsepaülikonda —, ta näis saledamana ja parema kehaehitusega. Lisaks oli ta sonimütsi asendanud pehme kaabuga. Ruth laskis Martinil selle uuesti pähe panna ja tegi ta välimuse kohta komplimendi. Ruth ei mäletanudki enam, millal ta viimati nii õnnelik oli olnud. See muudatus oli tema kätetöö, ta oli selle peale uhke ja otsustas auahne õhinaga Martinit ka edaspidi abistada.

Aga kõige sügavam muutus — mis Ruthi ka kõige rohkem rõõmustas — oli toimunud Martini kõneviisis.

Ta rääkis nüüd palju korrektsemalt ja ka hoopis ladusamalt, ta sõnavaras oli hulk uusi sõnu. Ent kui ta erutus või vaimustus, hakkas ta jälle endist viisi sõnalgusi alla neelama ja lõppkonsonante ära jätma. Mõnikord oli ta jutus ka märgata kohmakat kõhklevust, kui ta proovis rakendada äsja õpitud uusi sõnu. Teisest küljest aga oli Martin koos eneseväljendusega õppinud ka kergemalt ja naljatlevalt mõtlema, mida Ruth rõõmuga tähele pani. Just Martini huumorimeel ja lobisemisoskus olid ta varem oma klassis üldiseks lemmikuks teinud, kuid parajate sõnade ja treeningu puudumise tõttu polnud ta seda Ruthi juuresolekul seniajani kasutada osanud. Nüüd aga hakkas Martin endale vähehaaval seltskonnas õiget kohta leidma ja tundis esimest korda, et ta polegi päriselt soovimatu sissetungija. Ent ta oli väga ettevaatlik, piinlikult ettevaatlik, jättes naljale ja vaimukusele suuna andmise Ruthi hooleks. Ta pidas neiuga sammu, aga ei sõandanud kunagi temast ette minna.

Martin jutustas Ruthile, mis ta oli vahepeal teinud, ning pihtis oma plaanist hakata kirjutamisega ülalpidamist teenima, sealjuures õpinguid jätkates. Aga tema suureks pettumuseks ei leidnud see heakskiitu. Ruthi arvates polnud see plaan suurem asi.

«Vaadake,» ütles Ruth avameelselt, «kirjutamine on elukutse nagu iga teinegi. Ma ei tea sellest muidugi mitte midagi. Väljendan lihtsalt enamiku arvamust. Teil pole lootust sepaks saada, ilma et te kulutaksite kolm aastat ameti õppimisele — või viis! Kirjanik saab oma töö eest kaugelt kõrgemat tasu kui sepp, ja seepärast on kahtlemata õige palju neid, kes tahaksid meeeldi kirjutada, kes... püüavad kirjutada.»

«Aga võib-olla on mul erilisi eeldusi kirjanikuks saada?» oletas Martin, olles hingepõhjas vaimustatud oma ilusast lausest. Ja juba projitseeris ta karmas kujutlusvõime kogu praeguse stseeni ja atmosfääri suurele ekraanile, ning koos sellega oma elu tuhat teist stseeni, mis olid karmid ja toored, labased ja loomalikud.

Kogu see kujutelmade kompositsioon valmis ainsa silmapilguga, ilma et vestluses selle pärast pausi oleks tekkinud ja ilma Martini sujuvat mõttevoolu katkestamata. Nagu kinolinal nägi ta iseennast ja seda malbet kaunist neiut, kes vestlesid haritud inglise keeles, istu-

des ruumis, mis oli täis raamatuid, maale, head maitset ja kultuuri, ning kogu seda pilti valgustas püsiv hele sära. Ekraani ähmasevõitu serval, ümber keskse kujutise hargnesid vastandlikud stseenid, kusjuures iga kõrvalstseen kujutas omaette pilti, ja Martin tundis ennast pealtvaatajana, kellel on vaba voli vaadata, mida parajasti tahab. Ta nägi neid teisi stseene otsekui läbi rulluvate aurupilvede ja väänlevate süngete udukan-gaste, mis hajusid ereda punaka valguse vihkudes. Ta nägi kauboisid baarileti ees jälki viskit joomas — kõrt-siruum oli täis rõvedust ja roppusi, ning Martin nägi iseennast oma kaaslaste keskel täie suuga joovat ja vanduvat, või suitsevate petrooleumilampide all koos nendega lauas istuvat; mängumargid klõbisesid ja jagati kaarte. Ta nägi ennast «Susquehanna» ruhvis, vööni paljana, pidamas ilma kinnasteta oma suurt matši Liverpooli Punapeaga; ta nägi «John Rogersi» verist tekki tol hallil hommikul pärast mässukatset, pea-luugil surmakrampides visklevat tüürimeest ja tuld ning suitsu sülitavat revolvrit kapteni peos, ja metsikute moondunud nägudega madruseid, kes tooreid needmisi ja teotusi röökides tema ümber kokku varisesid. Siis pöördus ta tagasi peamise stseeni juurde, mis püsis rahulikuna ja puhtana muutumatus valguses ja kus istus Ruth ning jutles temaga raamatute ja maalide keskel. Ta nägi suurt tiibklaverit, millel neiu talle hiljem tavaliselt mängis; ja ta kuulis omaenda valitud ja korrektseid sõnu: «Aga võib-olla on mul erilisi eeldusi kirjanikuks saada?»

«Ükskõik kui head eeldused kellelgi sepatöök-oleksidki,» naeris Ruth, «ma ei ole iialgi kuulnud, et mõni on sepaks hakanud, ilma et ta enne õpipoisiaega läbi poleks teinud.»

«Millist nõu te mulle annate?» küsis Martin. «Ja ärge unustage, ma tunnen, et mul on selleks võimeid. Ma ei oska seda seletada — ma lihtsalt tean, et need on minus olemas.»

«Te peate saama põhjaliku hariduse,» oli vastus. «Ükskõik kas teist kunagi saab kirjanik või mitte. Haridus on hädavajalik, olenemata sellest, millise elukutse te valite, ja see ei tohi olla pealiskaudne ega lünklik. Te peate minema gümnaasiumi.»

«Jah...» alustas Martin, aga Ruthile meenus veel midagi.

«Muidugi, te võite samal ajal ka kirjutada.»

«Ma pean,» ütles Martin rõõmutult.

«Miks?» Ruth silmitses teda üsna hämmastunult, sest talle ei meeldinud eriti visadus, millega Martin oma idee külge klammerdus.

«Sest ilma kirjutamata ei tule gümnaasiumist midagi välja. Te ju mõistate — ma pean millestki elama ja raamatuid ja riideid ostma.»

«Oh, selle ma unustasin,» hakkas Ruth naerma. «Miks te ei sündinud sissetulekuga?»

«Ma eelistan head tervist ja kujutlusvõimet,» vastas Martin. «Sissetulek on minu enda teha, aga see muu on puhtalt näkkamise asi...» Ta pidi peaaegu ütlema — «sul kas on seda või ei ole», aga ta parandas oma lause ja lõpetas: «See ei olene inimesest endast.»

«Ärge öelge «näkkamise asi»,» hüüdis Ruth magusalt pirtsutades, «see on släng ja hirmus kuulda.»

Martin punastas ja kogeles: «Õige... Ma ei tahagi muud, kui et te mind iga kord parandaksite.»

«Ma... teen seda hea meelega,» lausus Ruth kõhklevalt. «Teis on nii palju head, et ma ei taha seal näha midagi, mis pole laitmatu.»

Otsemaid muutus Martin jälle saviks tema käes ja soovis niisama kirglikult end Ruthi poolt voolida lasta, kui neiu ihkas teda oma ideaalkujuks vormida. Ja kui Ruth juhtis ta tähelepanu sellele, et on just sobiv aeg ennast sisse kirjutada keskkooli vastuvõtueksameile, mis pidid algama järgmisel esmaspäeval, siis otsustas Martin otsemaid õnne proovida.

Seejärel mängis neiu klaverit ja laulis, kuna Martin jälgis teda näljasel pilgul, joobudes Ruthi armsusest ja imestades endamisi, miks pole seal veel sadu teisi austajaid tema armastatut kuulamas ja ihaldamas.

X PEATÜKK

Sel korral jäi Martin lõunasöögile ja jättis Ruthi suureks rahulduseks isale hea mulje. Nad vestlesid mere-mehe elukutsest, mida Martin tundis kui oma viit sõrme,

ja mr. Morse tähenidas hiljem, et Martin näib väga selge peaga noormees olevat. Kuna ta püüdis iga hinna eest argood vältida ja sobivaid sõnu leida, oli ta sunnitud aeglaselt rääkima. Seetõttu oli tal võimalik leida kõige paremaid mõtteid, mis tal üldse varuks oli. Ta tundis end vabamalt kui eelmisel korral, millest oli peaaegu aasta möödas, ning ta ujedus ja tagasihoidlikkus leidsid heakskiitmist isegi mrs. Morse'i poolt, kes rõõmustas külalise märgatavate edusammude üle.

«See on esimene mees, keda Ruth kunagi on tähele pannud,» seletas ta oma abikaasale. «Ruth on meeste suhtes nii ebatavaliselt tõrjuv, et ma hakkasin juba tõsiselt muretsema.»

Mr. Morse vaatas naisele huvitatult otsa.

«Kas sa kavatsed kasutada seda noort madrust tema ülesäratamiseks?» küsis ta.

«Ma tahan öelda, et niipalju kui minust oleneb, ei tohi ta surmani vanapiigaks jääda. Kui noor Eden suudab temas meessoo vastu pisutki huvi äratada, siis võib selle üle ainult rõõmustada.»

«See on muidugi väga hea,» arutas mr. Morse edasi. «Aga oletame — ja elus on mõnikord vaja oletusi teha, mu armas —, oletame, et Ruth hakkab iseäranis just tema vastu huvi tundma. Mis siis?»

«Võimatu!» naeris mrs. Morse. «Ruth on temast kolm aastat vanem ja see on üldse täiesti võimatu. Midagi sellelaolist ei juhtu. Võid mind uskuda.»

Nõnda määrati Martini osa ette kindlaks. Martin ise aga plaanitses Arthuri ja Normani õhutusel samal ajal hoopis suurejoonelist raharaiskamist. Noormehed kavatsesid minna pühapäeva hommikul mägedesse jalgrattamatkale, mis Martinit esialgu üldse ei huvitanud, kuni ta teada sai, et Ruth oskab ka jalgrattaga sõita ja läheb kaasa. Martin ei osanud ega olnud tal jalgratastki, aga ta leidis, et kui Ruth harrastab jalgrattasporti, siis peab temagi pihta hakkama. Ta jättis jumalaga ja astus koduteel jalgrattaarri sisse, kulutades nelikümmend dollarit jalgratta peale. See oli rohkem kui vaevaga teenitud kuupalk ning kahandas kardetavalt ta rahatagavara. Aga kui ta liitis kolmsada dollarit, mis ta lootis «Examinerist» saada, neljasaja kahekümnele, mis pidi olema «Youth's Companioni» miinimumhonorar, siis tun-

dis ta, et kimbatus, millesse oodatav maast leitud jõukus ta viimasel ajal oli viinud, hakkab vähehaaval lahenema. Martin ei hoolinud sellestki, et ta koduteel jalgrattasõitu harjutades oma ainsa ülikonna ära rikkus. Samal õhtul helistas ta mr. Higginbothami poest rätsepale ja tellis uue. Seejärel tassis ta ratta mööda kitsukest tulekahjuredeli-taolist tagatreppi üles, ja kui ta voodi seinast eemale nihutas, leidis ta, et väikeses toakeses jätkub parajasti ruumi talle endale ja rattale.

Pühapäeva oli Martin kavatsenud pühendada gümnaasiumi vastuvõtueksamiteks ettevalmistamisele, aga pärilpüüdjate lugu peibutas ta ära ning ta veetis selle päeva kõrvetavas loomingupalavikus, püüdes edasi anda ilu ja romantikat, mis temas põles. Asjaolu, et pühapäevane «Examiner» polnud veel ta aareteotsijate artiklit ära toonud, ei jahutanud ta vaimustust. Ta hõljus selleks liiga kõrgel pilvedes, ning kuna ta kahekordsele kutsele ei vastanud, jäi ta ilma pühapäevasesest ohtrast lõunasöögist, millega mr. Higginbotham kord nädalas järjekindlalt oma lauda õnnistas. Higginbothami meelest pidi see olema tema võrratute saavutuste ja jõukuse tunnistajaks. Ta tähistas seda alati läilade jutlustega ameerika elukorraldusest ning tõusuvõimalusest, mida seesinane elukorraldus igale tublile töömehele annab. Ta ei jätnud ial märkimata, et tema puhul näiteks tähendas see tõusu vürtspoe sellist «Higginbothami koloniaalkaupluse» omanikuks.

Esmaspäeva hommikul heitis Martin ohates pilgu lõpetamata «Pärilpüüdjatele» ja sõitis siis trammiga Oaklandi eksamitele. Kui ta mõne päeva pärast läks tulemusi vaatama, kuulis ta, et on kõiges läbi kukkunud peale grammatika.

«Teie grammatika on laitmatu,» teatas õpetaja Hilton, pörnitsedes Martinit läbi paksude prilliklaaside; «aga kõigest muust ei tea te mitte midagi, absoluutselt mitte midagi. Ühendriikide ajalugu on teil aga järelestatav — muud sõna selle jaoks ei ole, lihtsalt järelestatav. Ma annaksin teile nõu...»

Professor Hilton peatus hetkeks ning vahtis Martinit osavõtmatult ja tuimalt nagu mõnda oma katseretorti. Hilton õpetas gümnaasiumis füüsikat; tal oli suur pere, vilets palk ja paras jagu valitud papagoitarkust.

«Jah, sir,» vastas Martin alandlikult, soovides eba-teadlikult, et professor Hiltoni asemel oleks sel hetkel mees, kes raamatukogus laua taga istus.

«Ma annaksin teile nõu vähemalt paariks aastaks progümnaasiumi tagasi minna. Head päeva.»

Martinit see äpardus eriti ei masendanud, kuigi teda ällatas Ruthi rabatud ilme, kui ta neiule professor Hiltoni nõuandest rääkis. Neiu pettumus oli nii ilmne, et Martin hakkas oma läbikukkumist tõsiselt kahetsema — ent peamiselt ikkagi Ruthi pärast.

«Näete nüüd, et mul oli õigus,» ütles Ruth. «Te teate rohkem kui ükski teine sisseastuja, aga ometi ei saa te eksamil läbi. Ja seda just sellepärast, et teie haridus on lünklik, süsteemitu. Teil on vaja õppetöö distsipliini, mida ainult vilunud õpetajad võivad teile anda. Teil on tarvis põhjalikku ettevalmistust. Professor Hiltonil on õigus, ja kui mina oleksin teie asemel, astuksin õhtukooli. Poolteise aastaga jõuaksite ehk kahe aasta kursuse läbi teha. Seejuures jääksid teil päevad vabaks, nii et võiksite kirjutada, või kui te kirjandusliku tööga ei saa endale ülalpidamist teenida, võiksite päeval mõnda muud mõistlikku ametit pidada.»

«Aga kui ma päeval töotan ja õhtul õpin, millal ma siis teid näen?» — selline oli Martini esimene mõte, aga ta hoidis selle endale. Selle asemel ütles ta:

«Minu meelest on küll päris lapsik õhtukooli minna. Aga ma ei küsiks sellest, kui teaksin, et see ennast tasub. Kuid ma ei usu, et tasub. Ma suudan töötada rutem, kui nemad mind õpetavad. See oleks raisatud aeg» — ta mõtles Ruthi peale ja sellele, kuidas ta neidu igatses — «ja ma ei tohi aega raisata. Mul õieti ütelda ei olegi aega, mida raisata.»

«Kuid ometi on vaja nii palju õppida.» Neiu vaatas talle lahkesti otsa ja Martin leidis, et on elajalik talle vastu puigelda. «Näiteks füüsika ja keemia — te ei tule nendega toime, kui te ei soorita laboratoorseid töid. Ja küll te näete — ilma juhatuseta on peaaegu lootusetu algebrat ja geomeetriat selgeks saada. Te vajate vilunud õpetajaid, inimesi, kes oma teadmisi teistele jagavad.»

Martin vaikis pisut aega, otsides kõige vähem upskat viisi oma mõtte väljendamiseks.

«Palun ärge arvake, et ma hooplen,» alustas ta. «Mul ei ole seda mõtteski. Aga ma tunnen, et ma olen loodud õppijaks. Ma võin omal käel õppida. Õppimine tõmbab mind nagu vesi parti. Te nägite, kuidas mul grammatikaga läks. Ja ma olen õppinud palju muidki asju — te ei kujutlegi, kui palju. Ja see on alles algus. Oodake, kuni ma ...» ta kõhkles ja kontrollis mõttes hääldamist, enne kui jätkas... «Aklimatiseerun. Ma alles hakkan õieti aru saama, hakkan olukorda jagama ...»

«Palun ärge öelge «jagama»,» katkestas teda Ruth.

«Joone peale saama ...» parandas Martin kähku.

«See ei tähenda korrektset keeles mitte kui midagi,» väitis Ruth.

Martin läks ähmi täis ja tegi huupi veel kord katset:

«Ma tahan ütelda, et asjad hakkavad mul vähehaaval klaarima.»

Kaastundest leppis Ruth sellega ja Martin jätkas:

«Teadus on minu meelest nagu kaardikamber. Alati kui ma raamatukogusse lähen, on mul niisugune tunne. Õpetajate ülesanne on õpilasele kaardikambri sisust süstemaatiline pilt anda. Õpetajad on lihtsalt teejuhid selles kaardikambris, muud midagi. Ega see neil endal peas ole. Nemad ei ole kaarte teinud, ei ole nende loojad. Tarkus on riulitel, nemad teavad, kus, ja nende asi on võõrale teejuhatajaks olla — muidu võib ta ära eksida. Aga mina ei eksi nii kergesti. Mul on olemas kohameel. Ma enamasti tean, kus ma omadega olen... mis nüüd viltu läks?»

«Ärge öelge — kus ma omadega olen.»

«Õige,» möönis Martin tänulikult. «... Kus ma olen. Aga kuhu ma omadega jäin? See tähendab — kuhu ma jäin? Ah jaa, kaardikamber! Noh, mõni on nisuke ...»

«Niisugune,» parandas Ruth.

«Mõni on niisugune, et vajab teejuhti. Enamik on. Aga mina arvan, et saan ilma nendeta läbi. Ma olen nüüd juba hulk aega kaardikambris istunud ja mulle hakkab vähehaaval selgeks saama, millist teed purjetada, millistelt kaartidelt on vaja järele vaadata ja milliseid randu ma tahan uurida. Ja mina sätin asjad nii, et jõuan oma käe peal hoopis rohkem ja rutem läbi uurida. Te teate ju, et laevastiku kiirus on kõige aeglasema laeva kiirus ja õpetamise kiirus kujuneb niisamuti.

Õpetaja jõuab edasi parajasti nii kiiresti kui kõige lõpus sõrkivad õpilased, aga mina saan hoopis kõvema tempo võtta kui nemad terve kooliklassiga.»

«Kõige kiiremini reisib see, kes reisib üksinda,» tsiteeris Ruth.¹

«Aga mina rändan siiski kõige kiiremini koos teiega!» pidi Martin juba peaaegu välja pahvatama. Vaimus hõljus ta juba läbi piiritu päikesepaistelise laotuse, läbi tähise avaruse, käsi Ruthi piha ümber, neiu lehviv kuldne juus silitamas ta nägu. Samal hetkel tajus ta oma keele haledat saamatust. Jumal! Kui ta suudaks sõnastada seda, mis ta nägi, nii et Ruthki seda näeks. Ta tundis endas midagi tuksatavat, nagu sünnitusvalu lorge läbistas teda piinav igatsus maalida sõnades neid kutsumata nägemusi, mis sähvasid ta kujutluspeeglis. Ah, nüüd oli seetal käes! Saladus avanes talle. Just see ongi, mida suured kirjanikud ja luulemeistrid teevad. Sellepärast nad ongi hiiglased. Nad oskavad väljendada seda, mida mõtlevad, mida tunnevad ja näevad. Päikesepaistel tukastavad koeradki niutsuvad ja haugatavad, aga nad ei oska jutustada, mida nad näevad ja mis neid niutsuma ja haukuma paneb. Martin oli sageli endamisi juurelnud, mis see võiks olla. Aga ta polnud ise põrmugi parem — ta oli vaid päikesepaistel tukkuv koer. Ta nägi ülevaid ja kauneid nägemusi, aga Ruthi ees oskas ta üksnes niutsuda ja haukuda. Kuid ta ei taha enam päikese käes magada. Ta tõuseb üles, avab silmad, võitleb ja töötab ja õpib palehigis, kuni ta võib selgel pilgul ja köidikuist vabanenud keelel oma nägemuste aardeid Ruthiga jagada. Teised olid eneseväljenduse kunsti avastanud, olid õppinud sõnu oma kuulekaiks teenreiks muutma ja andma sõnade kombinatsioonidele suuremat sisu kui üksikute sõnade tähenduse lihtne summa. See põgus pilk, mille ta saladusliku ukse taha oli heitnud, pani temas kõik kihama ning jälle haarasid teda nägemused päikesepaistelisest kosmosest ja tähistest avarustest... kuni ta lõpuks tajus valitsevat vaikust ja nägi Ruthi, kes silmitses teda lõbusal ilmel ja naeratusega silmis.

«Ma nägin suurt nägemust,» ütles Martin, ja kui ta

¹ Kiplingi poeemist «Võitjad». (Tõlkija märkus.)

enda sõnad ta kõrvus kajasid, seisatas hetkeks ta süda. Kust need sõnad tulid? Nad tähistasid õigesti seda pausi, mis Martini nägemuse tõttu nende vestlusse oli tekkinud. See oli ime. Kunagi varem polnud ta nii kõrgelennuliselt edasi andnud kõrgelennulist mõtet. Ent ta polnud iial püüdnudki kõrgelennulisi mõtteid sõnadesse panna. See'p see oli. See seletas kõik. Ta polnud iial katset teinud. Aga Swinburne oli, ja Tennyson ja Kipling ja kõik teised luuletajad. Martin põikas mõttes oma «Pärli-püüdjate» juurde. Ta polnud kunagi julgenud suuri asju teha, polnud sõandanud välja kutsuda ilu vaimu, mis temas hõõgus. Aga sellest artiklist, kui ta selle ükskord valmis saab, tuleb midagi hoopis uut. Teda hirmutas piiritu ilu, mis seaduspäraselt selle juurde kuulus. Jällegi kihvatas temas julgus ning ta küsis endalt, miks ei või tema ülevates värssides ülistada ilu, nagu suured luuletajad seda teevad. Ning kogu see müstiline rõõm ning ta vaimse armastuse ime — miks ei või ta sellestki laulda nagu luuletajad? Nemad ju laulavad armastusest. Ka tema tahab seda teha. «Oh kurat!...» See hüüatus kumises ta ehmunud kõrvus tükk aega. Ennast unustades oli ta selle valjusti välja ütelnud. Kuuma lainena tõusis veri talle näkku, varjutas ta pronkspruuni jumet häbipunaga, mis levis kraetriibust kuni juuksejuurteni.

«Ma... ma palun vabandust,» kogeles Martin. «Ma mõtlesin...»

«See kõlas peaaegu nagu palve,» ütles neiu vapralt, aga sisemiselt värises ta ja oli vapustatud. Esimest korda elus kuulis ta vandesõna mehe suust, keda ta tundis, ning ta oli šokeeritud mitte üksnes oma põhimõtete ja kasvatuse tõttu, vaid see elu karm tuulepuhang, mis käis läbi ta vagase neitsilikkuse aiakese, puudutas ka ta hinge.

Aga ta andestas, olles seejuures ise üllatatud kergusest, millega see andustus tuli. Martinile oli millegipärast väga kerge kõike andestada. Tal ei olnud võimalust olnud saada niisuguseks nagu teised mehed, aga ta püüdis kõigest südamest ja tal oli ka edu. Ruthile ei tulnud üldse pähe, et tema lahkusel Martini vastu võis olla ka mingi muu põhjus. Ta tundis hellust Martini vastu, aga ei teadnud seda ise. Ja ta ei võinudki seda

teada. Need kakskümmend neli aastat, mis ta oli elanud vaguras rahu, ilma ühegi armuloota, polnud teda õpetanud omaenda tundeid eritlema. Ja kuna tõeline armastus polnud teda iial soojendanud, ei teadnud ta, et nüüd see soojendas teda.

XI PEATÜKK

Martin asus jälle oma «Pärli-püüdjate» kallale. Ta oleks artikli hoopis rutem valmis saanud, poleks ta nii sageli tööd katkestanud, et luuletusi kirjutada. Ta luuletused olid Ruthist inspireeritud armastuslaulud, aga ta ei lõpetanud ühtegi. Kõrget luulekunsti ei suutnud ta ühe päevaga ära õppida. Riim ja värsimõõt olid iseenest juba tõsised asjad, aga peale nende ja neist sügavamal oli too kättesaamatu, kinnipüüdmatu miski, mida ta igas tõelises luuleteoses tajus, mida ta aga ei suutnud kinni haarata ja oma loomingusse vangistada. See, mida ta tundis olemas olevat ja mida ta tagajärjetult otsis, oli luule tabamatu vaim. See oli nagu mingi kuma, nagu mingi soe rulluv udujoon, mida ta kunagi kätte ei saanud, kuigi tal õnnestus mõnikord selle üksikuid löimi kinni püüda ja lausetesse kududa, mis tal painajalikult peas kumisesid või enneolematult kaunite piltidena nägemuslikus hägus ta silme eest mööda hõljusid. See oli suur mõistatus. Ta piinles väljendamise vajaduses, ent suutis vaid vaterdada nagu iga teinegi. Ta luges oma luulekatkendeid endale valjusti ette. Värs sammus täiesti kindlal jalal, riim trummeldas sinna juurde oma aeglasemat, ent niisamuti täiesti eksimatut rütmi, aga joovastavat vaimustuselõõma, mida ta eneses tundis, ei olnud. Ta ei saanud aru, ja kaotanud lootuse, asus lööduna ning masendatuna ikka jälle oma artikli kallale. Proosa oli talle kahtlemata jõukohasem.

Lõpetanud «Pärli-püüdjad», kirjutas ta artikli mere-mehe elukutsest, teise kilpkonnapäügist ja kolmanda kirdepassaadist. Seejärel tegi ta katset lühijutuga ega peatunud enne, kui oli kuus tükki valmis kirjutatud ja mitmesugustele ajakirjadele laiali saatnud. Ta kirjutas

väledasti ja pingsalt, hommikust hilja õhtuni ja tegi vaheaegu ainult selleks, et lugemissaali külastada, raamatukogust raamatuid tuua või Ruthi vaatama minna. Ta oli sügavalt õnnelik. Elu laine käis kõrgelt, Martinit oli vallanud palavik, mis viivukski ei alanenud. Temas oli loomingurõõm, mida peetakse jumalate päris- osaks. Kogu elu tema ümber — tohletanud aedvilja ja pesuvee lehk, õe räämas kuju, mr. Higginbothami irvitav lõust — oli nagu unenägu. Tegelik maailm oli Martinis endas, ja jutud, mis ta kirjutas, olid lihtsalt sealt võetud tõelisuse killukesed.

Päevad olid liiga lühikesed. Nii palju oli vaja õppida. Ta vähendas uneaega viie tunnini ja leidis, et sellega võib läbi ajada. Ta katsetas ka nelja ja poole tunniga ja tuli kahetsedes viie tunni juurde tagasi. Martin oleks rõõmuga pühendanud kõik oma päeva tunnid üheleainsale tegevusele. Kahetsusega katkestas ta kirjutamise, et õppima hakata, kahetsusega kiskus ta end lahti õpinguist, et raamatukogusse minna, vastumeelselt lahkus ta tollest teadmiste kaardikambrist või lugemissaalist ja ajakirjadest, mis varjasid nende kirjaniike saladusi, kellel oli õnnestunud oma toodangut müüa. Kui ta Ruthi juures pidi püsti tõusma ja minema hakkama, oli tal tunne, nagu kisuks ta katki oma südame keeled. Tulise kiiruga sööstis ta läbi pimedate tänavate, et võimalikult lühikese ajaga koju oma raamatute juurde jõuda. Ja kõige raskem oli sulgeda algebra- või füüsikaõpik, panna kõrvale kaustik või pliiats ning oma väsinud silmadele unes puhkust anda. Teda ajas vihale mõte, et peab oma elus pausi tegema, kuigi nii lühikeseks ajaks, ning ta ainsaks trööstiks oli, et viie tunni pärast tiriseb jälle äratuskell. Lõpuks kaotab ta ikkagi vaid viis tundi ning siis kisub tirisev kell ta teadvusetusest välja ja tal on jälle üks suurepärane üheksateistkümnepäevane pikkune päev ees.

Vahepeal aga möödusid nädalad, ta rahatagavara sulas kokku ja täiendust ei tulnud kuskilt. Kuu aega pärast seda, kui ta oli oma poiste seiklusjutu «Youth's Companionile» ära saatnud, tuli see talle tagasi. Eitav vastus oli nii peenetundeliselt sõnastatud, et ta oli toimetajale südamest tänulik. Aga «San Francisco Examineri» toimetaja vastu polnud ta sugugi nii leebe.

Kui ta oli tervelt kaks nädalat oodanud, saatis Martin talle kirja. Nädala pärast kirjutas ta uuesti. Kuu lõpul sõitis ta San Franciscosse ja läks isiklikult toimetaja jutule. Ent tänu lapseohtu punapäisele jooksupoisile, kes Kerberosena väravas valvas, ei pääsenud ta üldse selle tähtsa isiku juurde. Viienda nädala lõpul tuli käsi-kiri talle ühegi märkusega posti teel tagasi. Ei olnud seal eitavat vastust, ei mingit seletust, mitte midagi. Samasugune saatus tabas ta teisi artikleid San Francisco teiste juhtivate ajalehtede juures. Kui ta oma tööd tagasi sai, läkitas ta need idaosariikide ajakirjadele, kust need kiiremini ja alati koos valmistrükitud eitava vastusega tagasi tulid.

Niisamuti tulid tagasi ka lühijutud. Ta luges neid uuesti ja uuesti ning need hakkasid talle nii meeldima, et ta tagasilükkamise põhjust kuidagi taibata ei suutnud, kuni ta ühel päeval ajalehest luges, et kõik käsi-kirjad peavad olema masinal kirjutatud. See seletas kõik. Toimetajad olid loomulikult nii tööga koormatud, et neil polnud võimalik kulutada aega ja energiat käsitsi kirjutatud tööde lugemisele. Martin üüris kirjutusmasina ja kulutas ühe päeva masinakirjakunstile. Nüüd kirjutas ta iga päev masinal ning lõi ümber ka varasemad käsikirjad, sedamööda kuidas need talle tagasi tulid. Ta oli üllatatud, kui ka masinal kirjutatud käsi-kirjad hakkasid tagasi tulema. Ta lõug näis muutuvat kandilisemaks ja agressiivsemaks ning ta läkitas käsi-kirjad uutele toimetajatele.

Ta tuli mõttele, et vahest ei oska ta ise oma tööde üle otsustada. Ta proovis neid Gertrude'i juures ja luges talle oma jutud valjusti ette. Õe silmad särasid, ta vaatas Martinile uhkustundega otsa ja ütles:

«Kes oleks võinud arvata, et sina niisuguseid asju kirjutama hakkad!»

«Jah muidugi,» vastas Martin kannatamatult, «aga jutt ise — kuidas see sulle meeldis?»

«Imekena,» oli vastus, «imekena ja põnev ka. Mul jäi päris hing kinni.»

Aga Martin nägi, et ta ei olnud kõike südame pealt ära öelnud. Ta heasüdamlikul näol paistis aina süvenev kohmetus. Martin jäi ootama.

«Aga ütle, Martin,» sõnas õde pärast pikka pausi,

«kuidas see lõppes? Kas see noormees, kes nii suurte sõnadega rääkis, sai tüdruku kätte?»

Ja kui ta oli õele ära seletanud lõpplahenduse, mille ta enda meelest ometi nii kunstipäraselt ilmseks oli teinud, ütles Gertrude:

«Seda ma just tahtsingi teada. Mispärast sa oma jutus niimoodi ei kirjutanud?»

Kui Martin oli talle hulga jutte ette lugenud, sai talle üks asi selgeks: nimelt et Gertrude armastab õnnelikku lõppu.

«See jutt oli tõesti imeilus,» teatas ta, sirutades väsinud ohkega pesupali kohal selga ja pühkides punase aurava käega laubalt higi. «Aga see teeb meele kurvaks. Mul tuleb nutt peale. Maailmas on niigi juba palju kurbi asju. Ma olen õnnelik, kui saan mõelda rõõmsatest asjadest. Kui poiss oleks temaga abiellunud ja kui... Ega sa pahaseks saa, Mart?» küsis ta kartlikult. «Ma vist mõtlen sellepärast niimoodi, et olen väsinud. Aga jutt oli sellegipoolest imeilus, tõesti imeilus. Kuhu sa mõtled selle müüa?»

«See on juba teine ooper,» naeris Martin.

«Aga kui sa ta tõega ära müüksid, mis sa arvad, palju sa ta eest saad?»

«Noh, oma sada dollarit kõige vähem, siisugused need hinnad umbes on.»

«Issand, et sa ta ometi maha müüksid!»

«Kerge teenistus, mis?» Ja ta lisas uhkelt: «Kirjutasin selle kahe päevaga, see teeb umbes viiskümmend dollarit päevas.»

Ta oleks kangesti tahtnud oma jutte Ruthile ette lugeda, aga ei julgenud. Ta otsustas oodata, kuni mõni ära trükitakse. Küllap neiu siis mõistab, mille nimel Martin kogu aeg on töötanud.

Vahepeal aga rassis ta aina edasi. Kunagi polnud ta tundnud põletavamalt seiklusiha kui sel hämmastaval uurimisretkel vaimu kuningriigis. Ta ostis lisaks algebrale veel füüsika- ja keemiaõpiku ning lahendas ülesandeid ja sooritas mõttes katseid. Ta uskus kirjeldatud laboratoorseid katseid ilma tõestuseta ja ta erakordne kujutlusvõime laskis tal keemilisi reaktsioone hoopis sügavamalt näha, kui keskmine õpilane neid laboratooriumis näeb. Martin rändas edasi läbi keeruliste lehe-

külgede, rabatuna seletustest, mis ta sealt asjade loomuse kohta leidis. Seni oli ta maailma võtnud sellisena, nagu see oli, aga nüüd hakkas ta aru saama selle ülesehitusest, energia ja mateeria mängust ja seosest. Lakamatult leidis ta nüüd spontaanseid vastuseid ammustele probleemidele. Kangid ja hoovad võlusid teda. Ta mõte rändas tagasi laevale, antspaakide, plokkide ja talide juurde. Navigatsiooniteooria, mis võimaldas laevadel keset rajatud ookeani eksimatult õiget kurssi hoida, sai talle nüüd selgeks. Tormi, vihma ja mõõna müsteeriumid tulid avalikuks, ja kui talle selgus passattuulte tekkepõhjus, jäi ta mõtlema, kas ta ehk mitte liiga vara ei kirjutanud oma artiklit kirdepassaadist. Igatahes oli ta kindel, et nüüd oleks ta selle paremini kirjutanud. Ühel õhtupoolikul läks ta Arthuriga Kalifornia Ülikooli, astus uskliku hardumusega ja hinge kinni pidades laboratooriumidesse, jälgis katseid ja kuulas üht füüsikaproffessorit, kes oma üliõpilastele loengut pidas.

Aga kirjutamist ei jätnud ta siiski hooletusse. Ta sulest voolas jõena lühijutte ning ta tungis ka kerge-mate luulevormide alale, püüdes luua samasuguseid, nagu ta ajakirjades leidis. Sealjuures kaotas ta pea ja pillas kaks nädalat blankvärssis tragöödiaks. See lükati poole tosina ajakirja poolt viivitamatult tagasi, mis teda suuresti hämmastas. Siis avastas ta Henley ja kirjutas «Haigla visandite» eeskujul rea mereluuletusi. Need olid kerged ja värvikad lihtsad luuletused, täis romantikat ja seiklusi. Ta nimetas nad «Merelüürikaks» ja pidas neid ise parimaiks, mis ta seni teinud oli. Luuletusi oli kokku kolmkümmend, ta kirjutas need ühe kuuga, pärast oma tavalist päevatööd proosa kallal, mis mahult võrdus keskmise eduka kirjaniku nädalatoodanguga. Raske töö ei tähendanud talle midagi. See ei olnudki töö. Ta keel oli köidikuist valla pääsemas, ja kogu see imeline ilu, mis aastate jooksul oli ta jõuetute huulte taha lukutatud, voolas nüüd võimsa taltsutamatu hoo-vusena välja.

Ta ei näidanud «Merelüürikat» ühelegi hingele, isegi mitte toimetajatele. Aga seda mitte eneseusalduse puudumisest. Need olid Martini meelest nii ilusad, et ta tundis end nagu kohustatud olevat neid alal hoidma ja

talletama ühe kauge üleva päevani, kuni ta võib neid neiuga jagada, kuni ta julgeb Ruthile ette lugeda, mis ta on kirjutanud. Selle päeva ootel otsustas ta nad endale hoida, deklameeris neid valjusti ikka ja jälle, kuni nad talle pähe jäid.

Martin elas pingsat elu oma päeva igal minutil, ning ta elas magadeski. Ta ainulaadne vaim heitles ja rähkles ka selle viietunnilise puhkepausi ajal, põimides päevased mõtted ja sündmused pentsikuteks ja võimatuteks imelugudeks. Tegelikult ei puhanud ta kunagi ning iga nõrgem keha ja ebakindlamalt tasakaalustatud aju oleks selle tagajärjel kokku varisenud. Ta õhtueelsed külas käigud Ruthi juurde jäid viimasel ajal harvemaks, sest oli lähenemas juunikuu, kus neiu pidi ülikooli lõpetama ja teadusliku kraadi saama. Bakalaureus! Alati kui Martin selle tiitli peale mõtles, näis Ruth tema eest põgenevat — kiiremini kui Martin teda jälitada suutis.

Neiu ohverdas talle nüüd ühe õhtupooliku nädalas. Kuna Martin tuli hilja, jäi ta enamasti õhtust sööma ja pärast seda muusikat kuulama. Need olid Martini pühapäevad. Selle maja õhkkond, mis oli nii erinev Martini enda kodus valitsevast atmosfäärist, ja juba üksnes neiu lähedus süvendasid temas iga kord niigi kindlat otsust ronida kõige kõrgematele mäetippudele. Kuigi Martinis elas ilu ja põles piinav loomisiha, võitles ta tegelikult Ruthi pärast. Ta oli eeskätt armastaja. Kõik muu allutas ta armastusele. Seiklus armastuses oli suurem kui seiklus mõtete maailmas. Maailm polnud imeline mitte niivõrd sellepärast, et see koosnes aatomitest ja molekulidest, mida valitses võitmatu energia tõukejõud, vaid just seepärast, et selles maailmas elas Ruth. Tema oli imelisem kõigest, mida Martin iial tundnud või oletanud oli, imelisem kõigist ta unistustest.

Aga Martinit masendas alati see, et neiu temast nii kaugel oli. Ta oli nii tohutu kaugel ja Martin ei teadnud, kuidas talle läheneda. Oma klassi neidude ja naiste juures oli ta alati edukas olnud, aga ta ei olnud ühtki neist armastanud. Ruthi ta aga armastas. Klassivahe ei olnud ainus takistus. Martini enda armastus fõstis ta kõigist klassidest kõrgemale. Ruth oli hoopis erilise olend, nii erinev kõigist, et Martin ei teadnud, kuidas talle armastajana läheneda. Tõsi küll, ta lähenes, seda

mööda kuidas ta keeleoskus ja teadmised kasvasid, ta õppis kõnelema neiuga ühist keelt, avastas temaga ühiseid ideid ja rõõme. Aga see ei rahuldanud tema kui armastaja igatsusi. Oma armunud kujutluses tegi Martin ta pühaks, liiga pühaks, liiga ebamaiseks, nii et neiu ei võinud enam millegi maisega sugulust olla. Martini enda armastus viis Ruthi temast kaugemale, muutis neiu ta silmis kättesaamatuks. Armastus ise röövis temalt selle, mida ta üle kõige igatses.

Ja siis, ühel päeval, ilma mingi ettekuulutusega kaardus hetkeks sild üle kuristikku, mis oli nende vahel. Ning kuigi kuristik püsis, jäi ta siitpeale aina kitsamaks. Nad sõid kirsse, suuri magusaid tõmmusid kirsse, mille mahl oli tumeda veini värvi. Ja hiljem, kui Ruth valjusti «Printsessi» ette luges, märkas Martin juhtumisi kirsimahla jälge neiu huulil. Hetkeks lõi Ruthi jumalikkus kõikuma. Temagi oli mullast võetud, mullast võetud nagu kõik inimesed, ja temagi ihu allus elu seadustele nagu Martini enda ja iga teise ihu. Ta huuled olid lihast ja verest nagu Martinilgi ja kirsimahla värvis neid, nagu see värvis Martini enda omi. Ja kui see tema huultega nii oli, siis oli see nii ka kõiges muus. Ta oli naine, läbini naine, nagu iga teine naine. See kõik tuli Martinile äkki pähe, oli nagu ilmutus, mis ta uimaseks lõi. Nagu oleks päike tema nähes taevast alla kukkunud, või nagu oleks tema juuresolekul jumalikku pühadust rüvetatud.

Siis mõistis ta selle tähendust ning ta süda hakkas taguma, õhutades teda mängima armastuse mängu selle naisega, kes polnud vaim teisest maailmast, vaid tavaline naine, kelle huuli kirsimahla võis värvida. Selle mõtte hulljulge pani Martini värisema, aga ta süda laulis ning mõistus kinnitas talle võiduka hümniga, et tal on õigus. Osake sellest muudatusest, mis Martinis toimus, ulatus nähtavasti Ruthi meelten, sest ta katkestas lugemise, vaatas Martinile otsa ja naeratas. Martini pilk vajus Ruthi sinisilmadelt ta huultele ja see kirsimahla jälg tegi ta pööraseks. Ta käsi tuksatas juba, et neiu poole sirutada, tal ümbert kinni võtta — nii nagu vanul muretuil päevil. Ruth näis Martini poole kummarduvat, ootavat, ja Martin suutis end vaid suure tahtepingutusega ohjeldada.

«Te ei kuulnud mind üldse,» mossitas neiu.

Siis hakkas ta naerma, tundes lõbu Martini kohmetusest. Ja kui Martin ta siirastesse silmadesse vaatas ning mõistis, et Ruth ei aimanudki, mis temas toimus, siis tundis ta sügavat häbi. Ta oli oma jultunud mõtteis liiga kaugele läinud. Kõigi naiste hulgas, keda Martin tundis, polnud ühtki, kellele see oleks märkamatuks jäänud — välja arvatud Ruth. Tema ei aimanud midagi. Selles oligi vahe. Ruth oli erinev. Martinit kohutas ta enda labasus, ta kummardas aukartuses neiu puhta süütuse ees ja vaatas uuesti üle kuristikku. Sild oli sisse varisenud.

Kõigest hoolimata lähendas see vahejuhtum teda Ruthile. Mälestus sellest püsis ja kõige sügavama masenduse hetkedel trööstis Martin end sellega meeleldi. Kuristik ei olnud enam nii lai kui varem. Martin oli ületanud vahemaa, mis oli nii lai, et ükski bakalaureusekraad, tosingi bakalaureusekraadi poleks seda täitnud. Tõsi, Martin poleks iial uskunud, et keegi võib nii puhas olla kui Ruth, aga kirsimahl värvis ikkagi ta huuli. Ta allus universumi seadustele niisama vääramatult nagu Martin. Ta pidi sööma, et elada, ja kui ta jalad märjaks tegi, sai ta nohu. Aga mitte sellis polnud asi. Kui Ruth võis tunda nälga ja janu, kuuma ja külma, siis võis ta tunda ka armastust — armastust mehe vastu. Martin oli ju mees. Ja miks ei võiks tema olla just see mees. «See on minu enda teha!» sosistas ta kirglikult. «Ma tahan olla see mees. Ma teen endast selle mehe. Ma teen seda.»

XII PEATÜKK

Uhel varasel õhtupoolikul, kui Martin heitles sonetiga, milles moondus kogu see ilu ja mõte, mis ta ajus uduiselt kumas, kutsuti ta telefoni juurde.

«Leedi hääl, peene leedi hääl,» irvitas mr. Higginbotham, kes teda kutsuma tuli.

Martin läks telefoni juurde, mis seisis toa nurgas, ning Ruthi häält kuuldes hoovas temast läbi soe laine. Sonetiga võideldes oli ta unustanud Ruthi olemasolu, ent neiu häält kuuldes rabas ta armastus teda nagu

ootamatu löök. Milline hääl see oli! Õrn ja mahe nagu kauge nõrk lauluviis, või parem veel — nagu hõbekelluke, täiuslik kristallpuhas heli. Uhelgi maisel naisel ei võinud sellist häält olla. Tolles hääles oli midagi taevalikku ja see tuli teisest maailmast. Martin kuulis vaevalt, mida see hääl ütles. Nii võlutud oli ta. Ent ta kontrollis oma näoilmet, sest ta teadis, et mr. Higginbothami nuhisilmad vahivad teda ainiti.

Ruthil polnudki midagi erilist öelda, üksnes seda, et Norman oli pidanud temaga täna õhtul ühele loengule minema. Aga tal oli peavalu ning Ruth oli nii pettunud ja tal olid piletid ning ta tahtis küsida, kas Martin ei oleks nii kena ja tuleks talle saatjaks, kui ta juhtub vaba olema.

Kas ta tuleks! Martin püüdis kõigest hingest summutada õhinat oma hääles. See oli suurepärane. Ta oli näinud neiu alati vaid tema kodus ning ta polnud iial julgenud teda endaga kuhugi kaasa paluda. Täiesti seotult, veel telefonitoru peos hoides ja Ruthiga rääkides tundis ta äkki vastupandamatut soovi neiu eest surra, ning nägemused kangelaslikust eneseohverdamisest vormusid ja hajusid ta tormitsevas ajus. Martin armastas teda nii väga, nii pööraselt, nii lootusetult. Sel hetkel, meeletult õnnelikuna, et Ruth temaga välja tuleb, temaga, Martin Edeniga loengule tuleb, nägi ta neiu äkki nii kättesaamatus kõrguses, et ainus, mida ta teha võis, oli Ruthi eest surra. See oli ainus sobiv viis, kuidas ta võis väljendada seda mõõtnatut ja üllast hardust, mida ta neiu vastu tundis. See oli tõelise armastuse ülim enesesalgamine, mida kogevad kõik armastajad, ning tema sai selle kogemuse seal, telefoni juures, leegitseva õndsuse keerises. Surra tema eest, leidis Martin, tähendaks seda, et ta on hästi elanud ja hästi armastanud. Ja ta oli ainult kahekümne ühe aastane ega olnud iial varem armastanud.

Ta käsi värises, kui ta telefonitoru üles riputas. Pärast õnne kõrgeimale tipule jõudmist tundis ta end jõuetuna. Ta silmad särasid nagu inglil. Ta nagu oli muutunud, puhastatud kõigest maisest, selge ja püha.

«Määrad muudkui linnas kohtamisi,» ilkus õemees. «Sa tead küll, kuhu see viib. Sa veel lõpetad politseikohtus.»

Aga Martin ei suutnud kõrgustest alla laskuda. Isegi mitte selle vihje toorus ei toonud teda maa peale tagasi. Ta seisis vihast ja solvumisest kõrgemal. Ta oli suurt nägemust näinud, ta oli nagu jumal ning võis inimvagliakese vastu vaid sügavat ja piiritut haletsust tunda. Ta ei vaadanud Higginbothami peale. Ja kuigi ta pilk temast üle libises, ei näinud ta teda. Nagu unenäos väljus ta ruumist ja läks ümber riietuma. Alles siis, kui ta oma tuppa jõudis ja juba lipsusõlme sidus, sai ta teadlikuks mingist ebameeldivast helist, mis ta kõrvus kajas. Ta uuris seda heli ning identifitseeris selle lõpuks kui Bernard Higginbothami viimase kraaksatuse, mis mingil põhjusel alles nüüd ta ajju suutis tungida.

Martin sattus suurde segadusse, kui Ruthi kodu välisuks nende selja taga sulgus ja ta koos neiuga trepist alla tuli. Koos Ruthiga loengule minek polnud talle mitte üksnes puhta rõõmu allikaks. Martin ei teadnud, kuidas käituda. Ta oli tänaval näinud, et Ruthi klassi kuuluvad naised meestel käe alt kinni hoidsid. Aga sageli nad ei hoidnud ka. Ning Martin juurdles endamisi, kas käevangus kõndimine on kombeks ainult õhtuti või siis ainult abikaasade ja sugulaste vahel.

Parajasti enne kõnniteele jõudmist meenus talle Minnie. Minnie oli olnud suur peenutseja. Juba teisel õhtul, kui nad kahekesi koos välja läksid, oli ta Martinile märkuse teinud, et see sammus kõnnitee sisemisel poolel, ning seletanud, et džentelmen käib alati kõnnitee välisküljel — kui ta on koos daamiga. Ja Minnie oli talle alati järjekindlalt kanna peale astunud, kui nad üle tänava läksid, ja sellega Martinile meelde tuletanud, et see jälle välisküljele asuks. Martin ei teadnud, kust Minnie selle viisakusreegli oli õppinud, kas see üldse oli pärit kõrgemast klassist ja kas see asi on ikka tõesti nii.

Kui nad kõnniteele asusid, leidis Martin, et võib seda siiski kartuseta proovida. Ta laskis Ruthi ette ja asus kõnnitee välisküljele. Siis kerkis üles teine probleem. Kas ta peab neiu oma käsivart pakkuma? Ta polnud kordagi elus kellelegi oma käsivart pakkunud. Tütarlapsed, keda tema tundis, ei võtnud kunagi poistel käe alt kinni, sest alguses kõndisid nad mitmel õhtul vabalt

kõrval, hiljem aga, eriti valgustamata tänavatel, kõnniti piha ümbert kinni hoides ja pead noormehe õlale toetades. Aga see oli teine asi. Ruth ei olnud niisugune tüdruk. Martin pidi midagi ette võtma.

Ta kõverdas neiupoolset käsivart — kõverdas seda üsna vähe, otsekui salamahti, mitte pakkuvalt, otsekui juhuslikult — nagu olekski tal kombeks niimoodi kõndida. Ja siis see imeline asi juhtuski. Ta tundis Ruthi kätt oma käsivarrel. See kokkupuude tekitas temas õndsallikke judinaid ning mõne magusa hetke vältel näis, nagu oleks kindel maa jalge alt kadunud ja ta hõljuks koos Ruthiga läbi õhu. Ent varsti tuli ta maa peale tagasi, sest üles kerkis uus küsimus. Nad läksid üle tänava. Seega jäi Martin nüüd siseküljele, aga ta peaks olema välisküljel. Kas see tähendab, et ta peab Ruthi käe vabastama ja teisele poole minema? Kui ta aga seda teeb, kas tal tuleb seda manöövrit siis järgmisel korral korrata? Ja ülejärgmisel korral jälle? Siin oli midagi viltu, ning ta otsustas mitte narri kombel edasi-tagasi keksima hakata. Ta süda ei jäänud selle otsusega siiski päris rahule ning iga kord, kui ta kõnnitee siseküljele sattus, rääkis ta kiiresti ja tõsiselt, teeseldes, nagu oleks ta oma jutust sedavõrd kaasa kistud, et kui ta eksiski, jättes poole vahetamata, võis seda jutuõhinast tulenevaks tähelepanematuses pidada.

Kui nad üle Broadway läksid, sattus Martin vastamisi uue probleemiga. Elektritulede heledas säras märkas ta Lizzie Connollyt ja tema lõkerdavat sõbratari. Vaid viivuks kõhkles ta, siis tõusis ta käsi ja kergitas kübarat. Ta ei suutnud omaenda klassi reetlikult hülgata, ning see kübarakergitus tähendas rohkemat kui vaid lugupidamisavaldust Lizzie Connollyle. Lizzie noogatas ja vaatas Martinile julgesti otsa, kuid mitte Ruthi pehme ja lahke pilguga. Ta ilusad silmad olid karmid ning ta vaade libises Martinilt Ruthile ja uuris viimase nägu, riietust ning märkis ära klassikuuluvuse. Ja Martin aimas, et Ruthki vaatas teda oma arglike mahe-date, ent teraste tuvisilmadega ning hindas ühe silmapilguga õigesti töölisneiu odavalt toretsevat tualetti ning veidrat kübarat — sellist, nagu kõik töölisneiud neid tollal parajasti kandsid.

«Kui nägus tütarlaps,» ütles Ruth hetke pärast.

Martin õnnistas teda südames nende sõnade eest, ent vastas: «Ei tea. Ma arvan, et see on maitseküsimus. Aga minu meelest ta eriti kena ei ole.»

«Mispärast? Kümne tuhande naise hulgas on vaevalt üks nii korrapäraste näojoontega. Tal on imeilus nägu. Puhaste piirjoontega nagu kamee. Ja tal on kaunid silmad.»

«Arvate?» vastas Martin hajameelselt, sest tema jaoks oli maailmas olemas vaid üksainus kaunis naine ning see oli tema kõrval, käsi tema käevangus.

«Mis siin veel arvata? Kui sellel tütarlapsel oleks võimalus hästi riietuda ja kui talle head kehahoiakut õpetataks, siis oleksite temast otse pimestatud ja niisamuti kõik teised mehed.»

«Teda tuleks kõigepealt rääkima õpetada,» arvas Martin, «muidu ei saa enamjagu mehi temast üldse aru. Ma olen kindel, et te ei mõistaks veeranditki tema jutust, kui lasta tal päris loomulikult rääkida.»

«Rumalus! Te olete oma veendumustes niisama kangakaelne kui Arthur.»

«Te unustate, kuidas ma rääkisin siis, kui te mind esimest korda nägite. Vahepeal olen ma hoopis uue keele ära õppinud. Enne seda rääkisin ma niisamuti kui see tütarlaps. Nüüd suudan ma teile arusaadavas keeles üsna rahuldavalt selgeks teha, et te ei oska selle tütarlapse keelt. Ja kas te teate ka, mispärast tal selline kehahoiak on? Nüüd oskan ma selliseid asju tähele panna, kuigi ma varem selle peale ei mõelnud, ja ma olen hakanud mõistma ... paljutki.»

«Mispärast siis?»

«Hulga aastaid töötab ta iga päev palju tunde masina taga. Kui inimene on noor, siis annab ta keha end kergesti painutada ja raske töö vormib seda nagu kitti vastavalt töö iseloomule. Kõnnaku järgi võin ma ainsa pilguga ütelda, millist ametit peab see või teine tööline, keda ma tänaval kohtan. Võtke näiteks mind. Mispärast ma aina niimoodi taarun? Sellepärast, et ma olen aastaid merel olnud. Kui ma oleksin needsamad aastad töötanud kauboina ja minu keha oleks niisama noor ja paindlik olnud, siis ma ei taaruks nüüd, vaid kõnniksin ringi rangisjalu. Niisamuti ka see tütarlaps. Te märkasite, et ta silmad olid kalgid, kui nii võiks ütelda. Ta

pole end kunagi kindlalt ja muretuna tundnud. Ta on pidanud ise enda eest hoolitsema. Ja noor tütarlaps ei saa enda eest hoolitseda, nii et ta silmad sealjuures pehmeks ja lahkeks jääksid nagu ... nagu näiteks teil.»

«Teil on vist õigus,» ütles Ruth tasa, «ja see on kurb. Ta on ometi nii ilus tüdruk.»

Martin vaatas Ruthi poole ja nägi ta silmis säravat kaastunnet. Siis meenus talle, et ta armastab teda, ning ta langes sügavasse hämmeldusse selle suure õnne pärast, et võib Ruthi armastada ning oma käevangus loengule viia.

«Kes sa oled, Martin Eden?» küsis ta endalt peegli ees, kui ta õhtul oma tuppa tagasi jõudis. Ta silmitses end kaua ja uurivalt. «Kes sa oled? Mis sa oled? Kuhu sa kuulud? Oiguse poolest kuulud sa niisugustele tüdrukutele nagu Lizzie Connolly. Sa kuulud tööleegioni, kõige selle juurde, mis on madal, vulgaarne ja inetu. Sa kuulud koormavedajate ja tööorjade hulka. Sa kuulud räpasesse, haisvasse, lehkavasse ümbrusse. Tunned, all on tohletanud juurvili. Poolmädanenud kartulid. Nuusuta neid! Kurat võtaks, nuusuta neid! Ja ometi julged sa avada raamatuid, kuulata ilusat muusikat, julged õppida armastama kauneid maale, kõnelema head inglise keelt, julged mõtelda mõtteid, mida ükski sinuataoline ei mõtle, julged end lahti rebida koormahärgade ja Lizzie Connollyde hulgast ning armastada kahvatut haldjataolist naist, kes on sinust miljon miili kõrgemal ja elab tähtede seas. Kes sa oled? Ja mis sa oled? Kurat sind võtaks! Kas sa loodad, et sind ootab edu?»

Ta näitas endale peeglis rusikat, istus voodiservale ja jäi veidiks ajaks lahtisi silmi unistama. Siis võttis ta jälja kaustiku ja algebraõpiku ning sukeldus ruutvõrrandesse. Tunnid möödusid, tähed kahvatasid ja akna taga hakkas hahetama aovalgus.

XIII PEATUKK

Martin tegi oma suure avastuse tänu sõnaohtratele sotsialistidele ja töölisfilosoofidele, kes soojadel õhtupoolikutel Raekoja pargis kõnekoosolekuid pidasid. Paar

korda kuus juhtus, et Martin teel raamatukogusse pargis ratta seljast maha tuli ja kuulama jäi. Vaidlusel oli siin hoopis teine toon kui mr. Morse'i lõunalaua taga. Need mehed siin ei olnud tõsised ega väarikad. Nad kaotasid kergesti kannatuse ja kukkusid sõimlema, vandesõnad ja ropud vihjed olid neil aina keelel. Paar korda nägi Martin neid käsitsi kokku minemas. Siiski — Martin ei teadnud, mispärast — nende meeste mõtetes näis midagi elulist olevat. Nende sõnasõda kiskus Martini hoopis rohkem kaasa kui mr. Morse'i vaikne reserveeritud dogmatism. Need mehed, kes õigekeelele ränka ülekohut tegid, vehklesid nagu kuutõbised ja kummutasid üksteise tõekspidamisi primitiivse vihavaenuga, näisid hoopis rohkem elus olevat kui mr. Morse ja tema südamasõber mr. Butler.

Martin oli pargis Herbert Spenceri nime varemgi mitu korda kuulnud, aga ühel õhtupoolikul esines keegi Spenceri jünger, narmendav hulgas, kes kandis räpast kuube, mis oli kurguni kinni nõõbitud, et varjata särgi puudumist. Lugematute sigarettide suitsus ja tubakarõga väljakõhimise saatel löödi hiilgav lahing, kus hulgas oma positsioone edukalt kaitses, — isegi siis, kui üks sotsialistlik tööline irvitades hõikas: «Ei ole muud jumalat peale Teadmatu ja Herbert Spencer on tema prohvet!» Vaidluse objekt jäi Martinile segaseks, aga raamatukogu poole sõites kandis ta kaasas uuesti tärpanud huvi Herbert Spenceri vastu. Kuna hulgas oli nii sageli nimetanud «Algprintsiipe», siis võttis Martin selle teose raamatukogust välja.

Nii ta suur avastus algaski. Ta oli juba kord Spenceri kallal jõudu proovinud, aga kuna ta oli alguseks valinud «Psühholoogia alused», oli ta armetult läbi kukkunud, just nagu *Madame Blavitskyga*. Ta ei saanud teosest midagi aru ja viis selle lugemata raamatukokku tagasi. Ent sel õhtul, pärast algebrat, füüsikat ja sonetikatsetust, heitis ta voodisse ja avas «Algprintsiipe». Hommik leidis ta ikka veel lugemas. Ta ei suutnud magama jääda. Ka ei kirjutanud ta sel päeval midagi. Ta lebas voodis, kuni keha hakkas valutama, siis heitis kõvale põrandale, luges selili, raamatut silmade kohal hoides, või siis käsipõsakil, aeg-ajalt ühelt küljelt teisele keelates. Järgmisel ööl ta magas ning asus hommikul oma

kirjatöö juurde, siis aga viis raamat ta jälle kiusatusse ja ta langes, lugedes terve pärastlõuna, unustades kõik, unustades koguni, et täna oli Ruthi päev. Ta sai oma vahetust ümbrusest alles siis teadlikuks, kui Bernard Higginbotham ukse lahti tõmbas ja küsis, kas Martin peab tema maja restoraniks, kus söök ette kantakse.

Kogu elu oli uudishimu Martinit taga kihutanud. Ta tahtis teada, ja see iha sundiski teda seigeldes läbi maailma rändama. Kuid Spencerilt õppis ta nüüd, et ta pole iial midagi teada saanud ning et mööda maid ja meresid rännates polekski ta iial midagi teada saanud. Ta oli vaid libisenud üle asjade pealispinna, oli vaadelnud üksikuid seoseta nähtusi, kogunud faktide pudemeid, teinud tühiseid pealiskaudseid üldistusi, ning nii jäi kõik täiesti seostamatuks kapriisses ja korratus maailmas, mida valitses juhuse tuju. Ta oli vaadelnud lindude lendu ning sellele asjatult seletust otsinud, kuid talle polnud iial pähe tulnud katsuda seletada seda arengukäiku, mis oli kujundanud linnud — orgaanilised lendavad mehhanismid. Ta polnud iial aimanud, et selline arengukäik on olemas. Talle oli uudiseks, et linnud olid pidanud millestki välja arenema. Tema meelest olid need alati olemas olnud. Nad lihtsalt olid.

Ja nii nagu see oli lindudega, nii oli see ka kõige muuga. Ta piiratud ja halvasti ettevalmistatud katsed tungida filosoofiasse olid seni viljatuks jäänud. Kanti keskaegne metafüüsika polnud teda kuhugi viinud ning oli ta üksnes oma vaimsetes võimetes kahtlema pannud. Samal viisil olid ka ta katsed tutvuda evolutsiooniteooriaga piirdunud Romanese lootusetult detailidesse tungiva kõitega. Martin ei saanud millestki aru ning kõigest sellest ei osanud ta järeldada muud, kui et evolutsiooniteooria on saepuruna kuiv õpetus, mille on loonud tühised mehikesed, kelle tarkus seisnes üksnes tohutu laias arusaamatus sõnavaras. Nüüd aga sai ta teada, et evolutsioon pole mitte paljas teooria, vaid üldtunnustatud arenguprotsessi kirjeldus, et teadlased on selles suhtes juba ühel nõul, ning et neil on eriarvamusi veel vaid evolutsiooni meetodite suhtes.

Siin aga oli nüüd see Spencer, kes pakkus talle kõigist inimeste teadmistest organiseeritud pilti, kes ühtlustas kõik, töötas välja algtõed ning esitas ta hämmastunud

pilgule maailma nii konkreettsel kujul, et see näis otsekui laevamudel, mida meremehed armastavad ehitada ja pudelisse pista. Polnud mingit tuju ega juhist. Kõik oli vaid seadus. Seadusele alludes lendasid linnud ning samale seadusele alludes oli kääriv muda liigutama ja vingerdama hakanud, saanud jalad ja tiivad ning muutunud linnuks.

Samm-sammult oli Martin mööda intellektuaalset astmestikku ülespoole tõusnud, ent nii kõrgel astmel polnud ta seni veel seisnud. Kõik asjad laotasid oma peidetud saladused ta ette. Ta oli arusaamisest jõobunud. Öösel, kui ta magas, rändas ta koos jumalatega läbi viirastuslike maailmade, päeval aga käis ta ringi nagu kuutõbine, silmitsedes nõitutuna seda maailma, mille ta äsja oli avastanud. Söögilauas läksid ta kõrvust mööda kõik jutud tühistest ja madalatest asjadest, ta ohjeldamatu vaim otsis ja jälitas põhjust ning tagajärge kõiges, mida ta nägi. Lihatükk vaagnal äratas ta kujutluse säravast päikesest ning ta ajas selles peituva energia jälgi läbi kõigi ta muundumiste kuni saja miljoni miili kaugusel asuva algallikani, või siis jälitas seda energiat tema edaspidisel liikumisel oma enda käelihastesse, nii et ta võis lihatüki katki lõigata, ning ajju, kus sündis tahe, mis pani lihased lihatükki katki lõikama, ja ta sisepoole pöördunud pilk nägi viimaks sedasama päikest oma ajus säramas. See ilmutus vaimustas teda nii, et ta ei kuulnudki, kuidas Jim sosistas: «Hullumeelne,» ei näinud ärevust oma õe näole ega märganud, kuidas Bernard Higginbotham sõrmega ringe vedas, millega ta mõista andis, et naise-venna peas on kruvid logisema löönud.

Teatud mõttes jättis Martinile kõige sügavama mulje just teadmiste seos — kõigi teadmiste sisemine seos. Ohinal oli ta asju tundma õppinud ning ta oli kõik omandatud teadmised oma aju eraldatud lahtritesse salvestanud. Näiteks meresõidust oli tal neid kogunenud tohutu tagavara. Ka naiste kohta oli tal kenake hulk teadmisi. Aga need kaks ala olid seostamata. Nende kahe mälulahtri vahel polnud ühendust. Martini meelest oleks olnud naeruväärne ja võimatu oletada, et võiks olla mingi seos hüsteerilise naise ja kuunari vahel, mis püüab tormi ajal kurssi muuta või ankrusse

jääda. Kuid Herbert Spencer tõestas talle nüüd, et selles oletuses polnud midagi naeruväärset, veel enam, et oli täiesti võimatu oletada, nagu poleks seal mingit seost. Kõik asjad olid seostatud kõigi teiste asjadega, alates kaugeimast tähest kosmose avaruses ning lõpetades aatomite müriaadidega liivaterakeses inimese jala all.

See uus vaatepunkt oli Martinile lakkamatu hämmelduse allikaks ning alailma tabas ta end otsimas seoseid kõigi asjade vahel päikese all ja teisel pool päikest. Ta koostas loendeid kõige kokkusobimatumaist asjust ja piinles seni, kuni tal viimaks korda läks leida sugulust kõigi nende vahel. Sugulust armastuse ja luule, maavärisemise, tule, latsutajamadude, vikerkaare, juveellide, vördjate, päikeseloojangu, mõirgavate lõvide, valgustusgaasi, inimeseliha söömise, ilu, mõrva, kangi ja loetuspunkti ning tubaka vahel. Nii ühtlustas ta universumi, allutas selle endale ja uuris seda või rändas mööda selle kõrvalradu ja tihnikuid, ent mitte kui hirmunud rändur, kes otsib saladuste rägestikus teadmata mida, vaid kui vaatleja ja kaardistaja, kes tutvub kõigega, mis seal leida on. Ja mida rohkem ta teada sai, seda kirglikumalt imetles ta universumit ja elu ja oma enda elu kõige selle keskel.

«Sina narri!» hüüdis ta oma peegelpildile. «Sa püüdsid kirjutada, ja ometi polnud sinus endas midagi, millest kirjutada! Mis sinus oli? Mõned lapsikud ideed, mõned poolkõpsed tunded, hulk lahtimõtestamata ilu ja tumedat teadmatust, armastusest lõhkemiseni tulvil süda ja auahnus, mis oli niisama suur kui su armastus ja niisama viljatu kui su teadmatust. Ja sa tahtsid kirjutada! Ometi hakkab alles nüüd sinus tekkima midagi, millest kirjutada. Sa tahtsid luua ilu, aga kuidas võisid sa seda teha, kui sa ilu loomusest midagi ei teadnud! Sa tahtsid kirjutada elust, kuigi sa elu põhilistest tunnustest midagi ei teadnud. Sa tahtsid kirjutada maailmast ja elu mõttest, ehkki maailm oli sulle nagu hiina keel ja elu mõttest kirjutades oleksid sa osanud näidata ainult seda, et sa sellest midagi ei tea. Aga ära heida meelt, Martin, sa kirjutad veel. Sa tead juba natuke, üsna natuke, ja sa oled õigel teel ning saad veel rohkem teada. Kui sul õnne on, võid sa ühel ilusal päeval teada peaaegu kõike, mida üldse teada võib. Siis kirjutad.»

Ta avaldas oma suure avastuse Ruthile, jagades temaga oma rõõmu ja hämmeldust. Ruth aga ei näinud sellest eriti vaimustatud olevat. Ta nõustus vaikides ning näis sellest kõigest oma koolitarkuse põhjal ühteist teadvat. See ei puudutanud teda sügavalt nagu Martinit ning Ruthi huvipuudus oleks Martinit ehk üllatanud, poleks ta endale sisendanud, et Spencer pole neiu uue ja värske nagu temale, Martinile. Nagu selgus, uskusid Arthur ja Norman evolutsiooniteooriasse ning olid lugenud Spencerit, kuigi see neisse nähtavasti eriti sügavat mõju polnud avaldanud. Ja prillidega ning harjasjuustega noormees Will Olney irvitas koguni inestult Spenceri üle, korrates epigrammi: «Pole muud jumalat peale Teadmatu ja Herbert Spencer on tema prohvet.»

Ent Martin andestas selle pilke, sest talle hakkas selguma, et Olney ei ole Ruthisse armunud. Hiljem taipas ta suure jahmatusega mitmetest väikestest asjadest, et Olney suhtub Ruthisse täieliku ükskõiksusega, veel enam, et neiu on talle koguni otseselt vastumeelne. Sellest ei suutnud Martin aru saada. See oli üks selliseid nähtusi, mida ta ei osanud vastavusse viia teiste universumi nähtustega. Ometi oli tal noormehest kahju, et see teatud iseloomuomaduste puudumise tõttu ei võinud õigesti hinnata Ruthi vaimupeenust ja ilu. Mitmel pühapäeval sõitsid nad jalgratastel mägedesse ja Martinil oli rohkesti võimalusi jälgida relvastatud vahe- rahu, mis valitses Ruthi ja Olney vahel. Viimane sõbrustas peamiselt Normaniga, jättes Ruthi Arthuri ja Martinil seltsi, mille eest Martin talle südamest tänulik oli. Need pühapäevad olid Martinile suulpäevad eeskätt muidugi seepärast, et ta sai Ruthiga koos olla, aga osalt ka seepärast, et need matkad teda Ruthi klassi kuuluvatele noormeestele lähendasid. Ehkki neil oli sel- jataga aastatepikkune süstemaatiline haridustee, tun- dis Martin end nendega vaimselt võrdsena, ning tunnid, mis ta veetis nendega vesteldes, olid teretulnud prak- tikaks, kus ta sai oma ränga tööga omandatud gramma- tikat kasutada. Martin oli seltskonnaelu leksikonidest loobunud ja tulnud tagasi vaatlusmeetodi juurde, mis õpetas talle, kuidas on parajasti vaja käituda. Mar- tin oli alati hoolega valvel — välja arvatud üksnes

neil kordadel, kui ta millestki vaimustus. Ta jälgis tähelepanelikult oma kaaslaste tegutsemist ning õppis ära nende väikesed viisakusvõtted ja käitumisreeg- lid.

Tõik, et Spencerit väga vähe loeti, oli Martinile mõnda aega suurte üllatuste allikaks. «Herbert Spen- cer!» ütles mees, kes raamatukogus laua taga istus. «Jah, muidugi — geniaalne mõistus.» Aga ta ei tead- nud nähtavasti mitte kui midagi selle geniaalse mõis- tuse sisust. Ühel õhtul, kui ka mr. Butler külas oli, viis Martin jutu Spenceri peale. Mr. Morse süüdistas inglise filosoofi kibedasti tema agnostitsismi pärast, aga tun- nistas, et ei ole «Algprintsiipe» lugenud. Mr. Butler aga kuulutas, et ta ei või Spencerit silmaotsas sallida, et ta pole temast ridagi lugenud ja et ta on ilma Spencerita väga hästi elus läbi saanud. Martinil südamel tärkas kahtlus, ja kui ta vähem iseseisev oleks olnud, oleks ta enamuse seisukohaga leppinud ja Spenceri peale käega löönud. Martin aga leidis ikkagi, et Spenceri sele- tused asjade loomuse kohta on väga veenvad, ja nagu ta seda endamisi formuleeris — Spencerist loobudes oleks ta talitanud nagu tüürimees, kes viskab kompassi ja kronomeetri üle parda. Niisiis jätkas ta evolutsiooni- teooria õppimist, hakkas ise ainekst ikka sügavamini ja sügavamini aru saama ning kogus lisatõendusi tuhandelt teiselt iseseisva mõtlemisega autorilt. Mida rohkem ta õppis, seda laiemalt avanesid ta pilgule veel uurimata teadusalad, ning kahetsus, et päeva pikkus on ainult kakskümmend neli tundi, muutus tal kroonili- seks kurtmiseks.

Kuna päevad nii lühikesed olid, otsustas ta lõpuks algebrast ja geomeetriast hoopis loobuda. Trigono- meetriaga polnud ta veel üldse algust teinud. Siis tõm- bas ta oma õppeplaani maha keemia, jättes alles üks- nes füüsika.

«Ma ei ole selle ala eriteadlane,» seletas ta Ruthile oma teguviisi õigustades. «Ja ma ei kavatse selleks saada. Erialasid on nii palju, et üks inimene ei jõua terve elu jooksul neist kümnendikku omandada. Ma pean süvendama oma üldteadmisi. Kui mul eriteadlase töid vajaläheb, võin alati nende teostest järele vaa- data.»

«Aga see pole ikkagi see, mis omaenda teadmised,» vaidles Ruth vastu.

«Kuid need teadmised on tarbetud. Me kasutame eriteadlaste töid. Selleks need olemas ongi. Kui ma siia tulisin, nägin korstnapühkijaid töös. Nemad on ka eriteadlased, ja kui nad on oma töö teinud, võite rõõmustada hea tõmbuse üle, ilma et teil korstnate ehitusest mingit aimu oleks.»

«Ma kardan, et see näide ei pea paika.»

Ruth vaatas Martinile uurivalt otsa ja viimane tajus tema pilgus ja hoiakus etteheidet. Aga Martin oli endas kindel.

«Mõtteteadlased, kes uurivad kõige üldisemaid küsimusi, kõige targemad pead maailmas, toetuvad eriteadlastele. Näiteks Herbert Spencer. Tema üldistas tuhandete uurijate avastused. Ta oleks pidanud elama tuhat elu, et kõike seda ise ära teha. Niisamuti Darwin. Tema kasutas ära kõik, mida taimeteadlased ja tõuaretajad olid avastanud.»

«Teil on õigus, Martin,» ütles Olney. «Teie teate, mida te tahate, aga Ruth ei saa sellest aru. Ta ei tea sedagi, mille poole ta ise püüab.»

«...Jaa, jaa,» tõttas Olney jätkama, vältides Ruthi vastuväiteid. «Ma tean, te nimetate seda üldhariduseks. Aga kui teie ajate taga üldharidust, siis on täiesti ükskõik, mida te õpite. Te võite õppida prantsuse keelt, võite õppida saksa keelt, võite loobuda neist mõlemast ja õppida esperantot. Üldhariduse saate ikkagi kätte. Samal eesmärgil võite õppida kreeka või ladina keelt, ehkki teil sellest iial mingit kasu pole. Ometi on see haridus. Ruth ju õppis vanasaksi keelt, õppis põhjalikult — see oli kaks aastat tagasi — ja praegu ei mäleta ta sellest muud kui: «Whan that sweet Aprile with his showers soote»¹ — nii see kuidagi vist oli? Aga kultuurilihvi see teile ikkagi andis,» naeris Olney, põigeldes jälle Ruthi vastuväidete eest kõrvale. «Ma tean, me olime ju ühel kursusel.»

«Kuid te räägite kultuurist, nagu oleks see vahend millegi taotlemiseks!» hüüdis Ruth. Ta silmad välgusid

¹ Aprillikuul, kui pehmed sajuhood — Chauceri «Canterbury lugude» esimene rida. «Canterbury lood» muide ei ole kirjutatud vanasaksi keeles. (Tõlkija märkus.)

ja ta põskedel olid punased laigud. «Kultuur aga on eesmärk omaette.»

«Aga see pole see, mida Martin tahab.»

«Kust teie seda teate?»

«Mida te õieti tahate, Martin?» küsis Olney, pöördu- des tema poole.

Martin tundis end väga ebamugavalt ja heitis Ruthile abiotsiva pilgu.

«Jah, öelge, mida te tahate. See selgitaks kõik.»

«Jah, muidugi, ma tahan kultuuri,» möönis Martin kõhklevalt. «Ma armastan ilu. Ja kultuur annab mulle läpsema ja parema mõõdupuu ilu hindamiseks.»

Ruth noogutas ja näis oma võidus kindel olevat.

«Tühi jutt, ja te teate seda ise ka,» kommenteeris Olney. «Martini eesmärgiks on karjäär, mitte kultuur. Ja juhuslikult on kultuur tema karjääri puhul oluline, muud midagi. Kui ta tahaks hakata apteekriks, oleks kultuur talle tarbetu. Martin tahab kirjutada, aga ta kardab seda ütelda, sest sellega ta lükkaks teie väited ümber.»

Ja mispärast Martin tahab kirjutada?» jätkas ta. «Sellepärast, et ta just ei püherda raha sees. Mispärast teie aga koormate oma pead vanasaksi keele ja üldharidusega? Sest teil pole tarvis võidelda oma koha pärast elus. Selle eest hoolitseb teie papa. Tema ostab teile riided ja kõik muu mis vaja. Kas teie või minu või Arthur või Normani haridusest on küünevõrragi kasu? Meid on kultuuri sees leotatud, aga kui meie papakesed täna pankrotti läheksid, siis ei jääks meil homme muud paremat üle kui õpetaja kutseeksamil õnne proovida. Parim, millele teie, Ruth, loota võiksite, on külakooli-õpetaja koht või klaveripreili amet tütarlastepansionis.»

«Ja mis teie ise teeksite, kui küsida tohib?» sähvas Ruth.

«Mitte kui midagi. Võiksin ehk lihttöölisena teenida poolteist dollarit päevas. Võiksin ehk saada järelevaataja koha Hanley lollidekoolis — ma ütlen võiksin, pange tähele —, aga väga võimalik, et ma nädala lõpul puhtalt saamatuse pärast sealtki tänavale lendaksin.»

Martin jälgis vaidlust sügava tähelepanuga. Ta oli veendunud, et Olney'l on õigus, ent samal ajal tekitas see kaunikesti tõre viis, kuidas noormees Ruthi kohtles,

temas vastumeelsust. Nende juttu pealt kuulates sündis temas uus arusaamine armastusest. Mõistusel polnud armastusega midagi ühist. Polnud vähematki tähtsust, kas naine, keda armastatakse, arutleb õigesti või mitte. Armastus seisis arutlusest kõrgemal. Ja kuigi neiu ehk tõesti täielikult ei mõistnud, kui tähtis oli Martinile elus edasi jõuda, polnud ta Martinile sellepärast sugugi vähem armast. Sellel, mis ta mõtles, polnud armastusega mingit tegemist.

«Mis?» ärkas ta, kui Olney mingi küsimus ta mõtetelõnga äkki katkestas.

«Ma ütlesin, et loodetavasti ei tee te seda suurt lolust, et hakkate ladina keelega pihta.»

«Aga ladina keel on midagi rohkemat kui kultuur,» sõnas Ruth vahele. «See on hädavajalik vaimne pagas.»

«Kas te tõesti kavatsete seda õppima hakata?» käis Olney endiselt peale.

Martin oli lausa kimpus. Ta nägi, et Ruth ootab põnevusega tema vastust. «Ma kardan, et mul ei jää selle jaoks aega,» ütles ta lõpuks. «Tahaksin küll hea meelega, aga aega ei jätku.»

«Näete nüüd, Martin ei aja kultuuri taga,» vaimustus Olney. «Ta tahab kuhugi välja jõuda, midagi korda saata.»

«Aga see on ju vaimne treening. See on mõtledistsipliin. Ladina keel distsiplineerib meie vaimu.» Ruth vaatas lootusrikkalt Martinile otsa, nagu oodates, et see oma otsust muudab. «Te ju teate, et jalgpallurid peavad enne otsustavat mängu tugevasti treenima. Niisamuti on ladina keel vajalik mõtlevale inimesele. See treenib.»

«Tühi jutt ja sõnakõlks! Seda räägiti meile siis, kui lapsed olime. Aga ühte meile siiski ei räägitud, vaid lasti meil endil hiljem välja uurida.» Efekti pärast pidas Olney väikese pausi ja lisas siis: «Meile ei räägitud, et iga õige džentelmen peab olema ladina keelt õppinud, aga et ühelgi džentelmenil ei ole vaja seda osata.»

«See ei ole teist aus,» hüüdis Ruth. «Ma teadsin kohe, teil oli vaja juttu sellele teemale viia ainult selleks, et oma mõtet südame pealt ära öelda.»

«See on siiski arukas mõte. Ja täitsa aus. Ainukesed, kes ladina keelt oskavad, on farmatseudid, advokaadid ja ladina keele õpetajad. Kui Martin sihib nende elukut-

sete poole, siis jookseb minu mõte muidugi tühja. Aga mis sellel kõigel üldse Herbert Spenceriga pistmist on? Martin avastas Spenceri alles hiljuti ja on tulist vaimustust täis. Mispärast? Sellepärast, et Spencer aitab teda edasi. Mind ei oleks Spencer kuhugi välja viinud ja teid ka mitte. Meil pole kuhugi minna. Teie lähete ühel ilusal päeval mehele, minul aga pole muud teha kui hoida silma peal advokaatidel ja ärijuhtidel, kelle hoole all on raha, mille isa mulle kord jätab.»

Olney tõusis püsti, et minema hakata, kuid pöördus veel uksele ümber ja laskis lendu viimase noole.

«Teie, Ruth, jätke Martin rahule. Ta teab ise, mida talle kõige rohkem vaja läheb. Mõelge, mis ta juba korda on saatnud. Mõnikord teeb ta mul lihtsalt meele haigeks ja ma hakkan iseennast häbenema. Juba praegu teab ta maailmast ja elust ja inimese kohast elus ja kõigest muust rohkem kui Arthur või Norman või mina või minu pärast isegi teie — hoolimata kõigest meie ladina ja prantsuse ja vanasaksi keelest ja kultuurist.»

«Aga Ruth on minu õpetaja,» vastas Martin rüütelikult. «See vähene, mis ma õppinud olen, on tema teene.»

«Lobal!» Olney vaatas Ruthi poole ja ta ilme oli salakaval. «Varsti te vist kinnitate mulle, et lugesite Spencerit Ruthi soovitusel. Ainult et nii see ikkagi ei olnud. Ruth teab Darwinist ja evolutsiooniteooriast niisama vähe kui mina kuningas Saalomoni varakambritest. Mis kaelamurdev definitsioon see oli, ja mis asja kohta see öieti käis, millega te mõne päeva eest meile pähe virutasite — teate ju, see, mis Spencer selle määramatu inkoherentsuse ja homogeensuse värgi kohta ütles? Laske see Ruthi pihta lahti ja vaadake, kas ta sellest aimustki sõna aru saab. See, teate, ei ole üldharidus. Trallallaa ja aidaa! Ja kui te tõesti ladina keelt tuupima hakkate, Martin, siis mina teist küll enam lugu ei pea.»

Kogu aeg, kui Martin seda vaidlust huvitatult kuulas, tundis ta selles ka midagi, mis teda häiris. Juttu oli õpinguist ja loenguist, selles puudutati teadmiste pealiskaudseid pudemeid ning vestluse koolipoisilik toon ei harmoneerunud nende suurte asjadega, mida Martin endas idanemas tundis. See polnud kooskõlas tema näl-

jase ihaga elust kinni haarata, mis selgi hetkel kõverdas ta sõrmi nagu kotkaküüsi, see oli kokkusobimatu kosmiliste elamustega, mis teda piinasid, ning vaevalt tärnanud teadmisega oma jõust. Ta võrdles end luuletajaga, keda laevahukk on paisanud kummalise maa randa, luuletajaga, kes on tulvil jõudu ja ilu tundmist, ent kes kidakeelselt kogeldes ja asjatult püüab laulda oma uute kaasmaalaste barbaarsel keelel. Nii oli see ka temaga. Ta tajus, tajus piinava selgusega suuri universaalseid tõdesid, aga ometi oli ta sunnitud nõkitsema ja kobama koolipoisi mõtete kallal ning vaidlema selle üle, kas tal on tarvis ladina keelt õppida või ei ole.

«Mis põrgut on ladina keelel sellega tegemist?» küsis ta endalt õhtul peegli ees seistes. «Ma ei taha, et surnud rahvad ellu tõuseksid. Miks pean mina ja miks peab ilu, mis minus on, alluma surnute seadusele? Ilu on elav ja igavene, keeled tulevad ja lähevad. Nad on surnute põrm.»

Ta järgmine mõte oli, et on oma mõtteid väga hästi sõnastanud, ning ta heitis voodisse, juureldes selle üle, miks ta ei suuda Ruthi juuresolekul niisamuti kõnelda. Kui Ruth juures viibis, siis oli Martin ainult koolipoiss ja ta sõnad koolipoisi sõnad.

«Andke mulle aega,» ütles ta valjusti, «andke mulle ainult aega.»

«Aega, aega, aega!» oli ta igavene kaebus.

XIV PEATÜKK

Mitte Olney pärast, samal ajal ka hoolimata Ruthist ja oma armastusest neiu vastu, otsustas ta lõpuks ladina keelest loobuda. Raha tähendas tema jaoks aega. Oli nii palju tähtsamat kui ladina keel, nii paljud muud alad kutsusid teda käskival häälel. Ja ta pidi kirjutama. Pidi raha teenima. Seni polnud ühtki tema tööd vastu võetud. Oma paarkümmend käsikirja rändasid lõputus ringkäigus ajakirjade vahet. Kuidas teised autorid toime tulid? Martin veetis pikki tunde raamatukogu lugemissaalis, luges, mida teised olid kirjutanud, uuris innukalt ja kriitiliselt nende töid, võrdles neid enda omadega ja

lmestas endamisi, mis salatarkuse nemad küll avastanud olid, et nad oma loomingut müüa oskasid.

Teda hämmastas surnud trükisõna tohutu hulk. Ei olnud selles valgust, eluvälgatust ega värvi. Aga ometi oli sel minekut — kaks senti sõna, tuhat sõna kaks-kümmend dollarit — nii ajalehed kinnitasid. Teda panid lmestama lugematud lühijutud, mis olid, tõsi küll, ladusalt ja targalt kirjutatud, milles aga ei olnud elujõudu ja tõde. Elu oli ometi nii kummaline, nii imeline, tulvil arvutuid probleeme, unistusi, sangaritöid, aga need lookesed puudutasid ainult elu igapäevast palet. Martin tundis elu ränkust ja pinget, selle palavikulisi erutusi, vaeva ja metsikut mässu — selles igatahes oli, millest kirjutada. Ta tahtis ülistada kadunud lootuste kandjaid, pööraseid armastajaid, hiiglast, kes võitlesid keset hirme ja õnnetusi, küsimata vaevast ja viletsusest, nii et maailm nende jõulistest pingutustest pragises. Ajakirjades ilmuvate lühijuttude sihiks aga näis olevat kiitust laulda Butleritele, närustele dollarikröönijatele, ning labaste tühiste meeste ja naiste labastele tühistele armulugudele. Tuli see sellest, et ajakirjade toimetajad olid ka ise labased? Või kartsid nad elu — kõik need kirjanikud, toimetajad ja lugejad?

Martini peamiseks mureks aga oli, et ta ei tundnud ühtki toimetajat ega kirjanikku. Veel enam, ta ei tundnud ühtki inimest, kes oleks kunagi kirjanduses katsetanud. Tal polnud ühtki nõuandjat, ühtki juhatajat, mitte kedagi, kes oleks teda sõnakesegagi suunanud. Ta hakkas kahtlema, kas toimetajad üldse ongi lihast ja verest inimesed. Nad olid otsekui hammasrattad mingis masinas. Jah, just masinas. Ta valas oma hinge juttudesse, artiklitesse, luuletustesse ja usaldas need siis masina hoolde. Ta murdis nad kokku, pani nõutavad margid käsikirja juurde pikka ümbrikusse, kleepis teised margid peale ja laskis saadetise postkasti. Käsikiri rändas üle terve kontinendi, ja mõne aja pärast tõi kirjakeandja selle talle tagasi teises pikas ümbrikus, millele olid kleebitud needsamad margid, mis ta oli käsikirjale kaasa pannud. Ahela teises otsas ei olnud ühtki inimlikku toimetajat, oli vaid teravmeelne masinavärk, mis vahetas ühe ümbriku teisega ja kleepis uued margid peale. Nagu automaat, kuhu võib mündi sisse lasta ja mis siis metalse

klõpsatusega annab paki närimiskummit või tahvli šokolaadi. Olenevalt pilust, kuhu mündi lasksid, saad närimiskummit või šokolaadi. Samasugune lugu oli kirjastamismasinaga. Üks pilu andis tšekke ja teine tagasilükkamisteatise. Seni oli Martin saanud üksnes viimaseid.

Just need tagasilükkamisteatiseid andsidki kogu protsessile õudse puhtmasinliku ilme. Need olid standardised valmistrükitud sedelikesed ja Martinil oli neid kogunenud sadade kaupa — varasemate tööde puhul tosin või rohkemgi käsikirja kohta. Oleks ta saanud üheainsa rea, üheainsa isiklikult temale määratud rea — ta oleks õnnelikum olnud. Aga mitte ükski toimetaja polnud endast niisugust elumärki andnud. Ja ta ei osanud järeldada muud, kui et ahela teises otsas ei olnud inimlikult sooje südameid, olid vaid hammasrattad, oli vaid hästi õlitatud, ladusalt töötav masinavärk.

Martin oli visa võitleja, hingega asja juures ja jonakas, ning ta oleks nõus olnud masinat aastate kaupa toorainega varustama. Aga ta jooksis verest tühjaks ja võitluse lõpp ei olnud aastate, vaid nädalate küsimus. Korteriarve tõi lüüasaamise iga nädalaga lähemale ja neljakümne käsikirja postikulud kurnasid teda peaaegu niisama rängalt. Ta ei ostnud enam raamatuid, hoidis kokku kus sai ja püüdis paratamatut lõppu edasi lükata. Aga ta ei osanud raha säästa ja lähendas katastroofi veelgi nädala võrra, kinkides Marianile viis dollarit kleidi ostmiseks.

Martin võitles pimeduses, ilma nõuandjateta, ilma julgustajateta, hoides vaevaga lootuse sädet hõõgumas. Isegi Gertrude hakkas venna peale viltu vaatama. Algu oli ta õeliku leebusega talunud Martini veidruse, pidades neid lapsikuks rumaluseks. Aga nüüd ärkas temas õelik mure ja ta muutus rahutuks. Venna narrused hakkasid tema silmis hullumeelsuseks kasvama. Martin teadis seda ja kannatas selle pärast hoopis valusamini kui Bernard Higginbothami avaliku ilkuva põlguse all. Martin uskus iseendasse, aga ta oli oma usuga üksinda. Isegi Ruthil polnud usku. Neiu tahtis, et Martin end õpingutele pühendaks, ja kuigi ta tema kirjatööd avalikult hukka ei mõistnud, ei kiitnud ta seda ka kunagi heaks.

Martin polnud oma töid talle iialgi lugeda pakkunud.

Mingi range tagasihoidlikkus takistas tal seda tegemast. Pealegi töötas neiu pingsalt ülikoolis ja Martin ei tahtnud temalt mingi hinna eest aega röövida. Aga kui neiu diplom käes oli, palus ta ise Martinit, et see talle mõnda oma tööd näitaks. Martin oli vaimustuses, aga ühtlasi umbusklik. Viimaks ometi oli tal õiglane kriitik käepärast. Ruth oli bakalaureus. Ta oli õppinud kirjandust vilunud õpetajate juhatusel. Võib-olla olid ka toimetajad võimelised õigesti otsustama. Aga Ruthiga oli asi siiski teisiti. Ruth ei ulata talle standardset tagasilükkamisteatist ega kuuluta, et kuigi tema töö järele nõudmist pole, ei tähenda see veel, et sel puuduks kirjanduslik väärtus. Ruth räägib temaga nagu sooja südamega inimlik olend, kõneleb oma kärmel vaimukal viisil, ja mis peaasi — ta saab kas või osaliseltki näha tõelist Martin Edenit. Need tööd aitavad neiu leida Martini südant ja hinge, ja ta hakkab natukesehaaval mõistma Martini unistuste olemust, aimama tema tõelist jõudu.

Martin valis välja mõnede lühijuttude koopiad, kõhkles hetke ja lisas neile siis oma «Merelüürika». Ühel juunikuu õhtupoolikul istusid nad jalgratastele ja sõitsid linnast välja mägedesse. See oli teine kord, kus nad kahekesi välja läksid. Ja kui nad sõitsid läbi leebelt maheda õhtu, mida parajal määral jahutas värske mere tuul, tunnetas Martin sügavalt, kui ilus ja kui hästi korraldatud on neid ümbritsev maailm ning et hea on elada ja armastada. Nad jätsid jalgrattad tee äärde ja ronisid üles lagedale päikesest pruuniks kõrvetatud mäeharjale, kus kuivanud rohust hoovas magusat küpsset heinalõhna.

«Tema töö on tehtud,» ütles Martin, kui nad ennast künkale puhkama seadsid. Ruth istus Martini kuuale, Martin ise aga heitis pikali soojale maapinnale. Ta hingas sisse kõrbenud rohu magusat aroomi, mis tungis ta ajju ja pani ta mõtetes keerlema üldistuste karusselli. «Ta on oma eluülesande täitnud,» jätkas ta, silitades peoga õrnalt üle kuivanud rohu. «Täis auahnust tärkas ta möödunud talve kurbade vihmavalingute all, võitles karmi varase kevadega, õitses ja meelitas juurde putukaid ning mesilasi, puistas oma seemned laiali, õiendas oma kohustused maailma vastu ja...»

«Miks te vaatate alati kõigele nii kohutavalt asjaliku pilguga?» katkestas teda Ruth.

«Vist sellepärast, et olen viimasel ajal tegelnud evolutsiooniteooriaga. Alles üsna hiljuti läksid mu silmad lahti ja ma sain teada tõde.»

«Ent mulle näib, et nii asjalik olles ei suuda te enam näha ilu. Te hävitate ilu nagu poisike, kes püüab liblikaid ja hõõrub maha värvid nende kaunitelt tiibadelt.»

Martin raputas pead. «Ilul on oma tähtsus, ent varem ma tema osa ei mõistnud. Ilu oli minu meelest ilma iga-suguse tähenduseta, mõttetu ja arusaamatu. Ma ei teadnud ilust midagi. Kuid nüüd ma tean, või õieti hakkan teada saada. See rohi on minu silmis hoopis ilusam nüüd, kus ma tean, miks ta on rohi, ja kuidas päikese, mulla ja vihma varjatud keemia tema tekitab. Iga rohu-korre eluloos on romantikat ja seiklusi. Juba paljas mõte sellele sütitab mind. Kui ma mõtlen energia ja materia mängule, mõõtmatu heitlusele, mis seda saadab, siis tunnen, et võiksin kirjutada rohukõrrest eepose.»

«Kui hästi te kõnelete,» lausus Ruth hajameelselt, ja Martin märkas, et neiu vaatab teda uurivalt.

Jalamaid haaras Martinit piiritu segadus ja kohmetus. Ta laup ja kael löid õhetama.

«Ma loodan, et õpin vähehaaval kõnelema,» kogeles ta. «Ma tunnen, et mul on nii palju ütelda. Aga see on kõik nii suur. Ma ei leia sõnu, et väljendada kõike seda, mis tegelikult minus on. Mõnikord näib mulle, nagu oleks kogu maailm, kogu elu, kõik, mis on, minu sees aset võtnud ja nagu nõuaks ta minult, et mina tema nimel räägiksin. Ma tunnen — oh, ma ei oska seda kirjeldada —, ma tunnen selle suurust, aga kui ma rääkima hakkan, lalisen nagu väeti laps. Tohtu raske ülesanne on muuta tunded ja aistingud kõneks, kirjalikuks või suuliseks kõneks, mis omakorda võiks lugejas või kuulajas taas samasuguseks tundeks või aistinguks muutuda. See on ülev ülesanne. Vaadake, ma peidan oma nāo rohtu, ja lõhn, mis mu sõrmeisse kerkib, sünnitab minus tuhat mõtet ja kujutelm. Ma tunnetan universumi hingust. Ma kuulen laule ja naeru, näen õnne ja valu ja võitlust ja surma. Ma näen nägemusi, mis tārka-

vad minu ajus sellest rohulõhnast, ja ma tahaksin jutustada neist ka teile, maailmale. Aga kuidas ma suudan seda teha? Minu keel on köidikuks. Praegu ma püüdsin teile sõna abil kirjeldada seda mõju, mida rohu lõhn minule avaldas. Aga see ei läinud mul korda. Saamatul keelel suutsin ma sellele vaid ähmaselt vihjata. Mu sõnad tunduvad mulle tühja lobana. Aga ometi lämmitab mind iha jutustada. Oh! —» Ta sirutas käed välja just nagu meeletult. «Ma ei suuda! Seda pole võimalik mõista. Seda ei saa edasi anda.»

«Aga siiski kõnelete hästi,» kordas Ruth. «Mõelge ainult, milliseid edusamme te olete teinud selle lühikese aja jooksul, mis mina teid tunnen. Mr. Butler on tunnustatud kõnemees. Osariigi Parteikomitee palub teda valimiskampaania ajal alati kõnesid pidama. Ometi kõnelesite teie praegu niisama hästi kui tema eile õhtusöögi ajal. Ainult et tema hoiab end rohkem vaos. Teie erutute liialt, aga harjutamisega saate sellest üle. Teist saaks hea oraator. Võite kaugele jõuda... kui tahate. Teil on talenti. Olen kindel, et oskate inimesi juhtida, ja ma ei näe mingit põhjust, miks te ei võiks kõigega, mida ette võtate, niisama ladusalt toime tulla kui grammatikaga. Teist saaks hea advokaat. Te hiilgaksite poliitikas. Miski ei takista teid niisamasugust karjääri tegemast kui mr. Butler. Ja seejuures ilma oma seedimist rikkumata,» lisas ta naeratades.

Nad jätkasid vestlust. Ruth toonitas talle omase maheda visadusega ikka ja jälle, kui vajalik on tõhus üldharidus ja milliseid põhilisi eeliseid annab ladina keele oskus igas elukutses. Ta visandas eduka mehe ideaalkuju, kes üldiselt sarnanes ta oma isaga ning kellele ta lisas mõningaid selgesti äratuntavaid jooni ja varjundeid mr. Butlerist. Martin kuulas õhinal, tähelepanelikult. Ta lamas selili, vaatas Ruthile otsa ja tundis rõõmu oma vestluskaaslase igast huuleliigutusest. Aga ta vaim viibis mujal. Pildis, mille Ruth maalis, polnud midagi ahvatlevat, ja Martin tajus tumedat pettumusevalu ja samal ajal armastuse piinavat torget. Kõiges, mis neiu rääkis, ei olnud ühtki viidet Martini kirjanduslikule tööle, ja käsikirjad, mis ta lugemiseks kaasa oli võtnud, lebasid hüljatuina rohus.

Viimaks, lühikese pausi ajal, vaatas Martin päikese

poole, mõõtis selle kõrgust silmapiirist ja korjas oma käsikirjad maast üles, et neid meelde tuletada.

«Oh, ma unustasin,» sõnas Ruth kärmesti. «Ja ma tahan kangesti kuulda.»

Martin luges talle ühe jutu, mida ta endamisi oma loomingu paremiku hulka arvas. Ta oli sellele pealkirjaks pannud «Elu vein», ja vein, mis talle juttu kirjutades pähe oli tõusnud, joovastas teda uuesti, kui ta seda ette luges. Jutu algidees peitus mingi nõjavägi ja Martin oli seda sõna- ja kujundinõidusega veelgi ehtinud. Tuli ja kirg, mida ta seda kirjutades oli tundnud, ärkasid temas taas endise jõuga, ta laskis end nii kaasa kiskuda ja pilvedesse tõsta, et jäi pimedaks ja kurdiks kõigi jutu puuduste suhtes. Ent Ruthiga oli lugu hoopis teine. Tema vilunud kõrv tabas puudujäägid ja liialdused, märkas algajalikult ülepaisutatud tundetulva ega jätnud vahele ühtki lauset, kus rütm lonkama ja takerduma kippus. Muidu ta rütmi õieti ei märganudki — välja arvatud vahest siis, kui see liiga uhkeldavaks muutus ja oma diletantlikkusega ebameeldivalt kõrva riivas. Selline ta lõppotsus kogu jutu kohta oligi — diletantlik. Aga ta ei öelnud seda välja. Kui Martin lugemise lõpetas, juhtis Ruth tema tähelepanu üksnes tühistele puudustele ja kinnitas, et lugu meeldib talle.

Aga Martin oli pettunud. Ruthi kriitika oli õiglane. Martin tunnistas seda endale, aga ta ei olnud oma tööd Ruthile selleks tutvustanud, et ennast nagu koolipoiss parandada lasta. Üksikasjad polnud olulised. Need ei muutnud üldmuljet. Neid võis parandada. Võis õppida neid kohendama. Ent ta oli elust enesest tabanud midagi suurt ja püüdnud seda oma jutusse valada. Ta oli lugenud Ruthile suurt elutõde, mitte lausekonstruktsioone ja semikooloneid. Ta tahtis, et Ruthki tunnetaks seda suurt tõde, mis temas peitus, mida ta oli oma silmaga näinud, mille tema aju oli kinni püüdnud ja mille ta oli oma käega paberile sõnastanud. See oli tal luhtunud — nii ta südames otsustas. Võib-olla oli toimetajatel õigus. Ta oli tundnud midagi suurt, aga polnud suutnud seda ridadesse valada. Ta varjas oma pettumust ning leppis nii varmalt Ruthi arvustusega, et neiuale jäi märkamatuks tugev mõttehoovus, mis sügaval pealispinna all voolas hoopis vastassuunas.

«Järgmise jutu pealkirjaks panin «Kruus»,» ütles Martin käsikirja lahti lüües. «See on juba nelja-viie ajakirja poolt tagasi lükatud, aga ma leian ikkagi, et see on mul õnnestunud. Tõtt ütelda ma ei oska sellest muud arvata, kui et ma olen siin midagi tabanud. Võib-olla ei avalda see teile niisugust mõju nagu minule. See on lühike jutt — ainult paar tuhat sõna.»

«Kui kohutav!» hüüdis Ruth, kui Martin lugemise lõpetas. «See on õudne, kirjeldamatult õudne.»

Martin märkas sisemise rahuldusega, et neiu oli kahvatanud, ta pärani silmis oli pinge, käed kramplikult rusikasse pigistatud. Martin oli suutnud oma kujutlused ja tunded talle edasi anda. Hoop tabas märki. Ükskõik, kas see jutt Ruthile meeldis või mitte — see haaras teda, vallutas ta, sundis teda vaikselt istuma, kuulama ja unustama üksikasjad.

«See on elu,» ütles Martin, «ja elu ei ole alati ilus. Aga ometi — võib-olla sellepärast, et ma nii imelik olen —, ma leian ka siin midagi ilusat. Minu meelest on see ilu siin kümme korda väärtuslikum, sest et just siin...»

«Aga miks see vaene naine ei võinud...» katkestas Ruth teda seosetult. Ent ta jättis oma tormilise vastuväite väljendamata ja hüüatas: «Oh, kui inetu see on. See ei ole hea! See on räpane!»

Hetkeks tundus Martinile, nagu seisataks ta süda. *Räpane!* Sellele polnud ta lial tulnud. Seda ta ei tahtnud. Terve jutuke kerkis äkki tulikirjas ta silme ette ja asjata otsis ta selles valgusesäras räpasust. Siis hakkas ta süda jälle lööma. Ta oli süütu.

«Miks te ei valinud kenamat teemat?» küsis Ruth. «Me teame, et elus on palju räpasust, aga sellepärast pole veel põhjust...»

Ta rääkis edasi, nõrdinult ja tungivalt, aga Martin ei kuulanud teda. Ta naeratas endamisi, vaadates Ruthi neitsilikku näkku, mis oli nii süütu, nii sügavalt puhas, et see puhtus näis kiirguvat Martinisegi, kihutavat sealt välja kõik halva, laotavat ta ümber mingi eeterliku sära, mis oli jahe, pehme ja sametine nagu tähevalgus. *Me teame, et maailmas on palju räpasust!*

Martin sahtus hella leplikkusega Ruthi vähesesse elutundmisse. Ja ta naeris südames tema sõnade otsekui

armsa nalja üle. Järgmisel hetkel kerkis kõigis üksikasjades ta silme ette elu räpasuse ookean, mille ta risti ja põiki läbi oli sõitnud, ning ta andis Ruthile andeks, et see tema juttu ei mõistnud. Polnud tema süü, et ta seda mõista ei suutnud. Martin tänas jumalat, et Ruth oli sündinud ja kasvanud sellises süütuses. Aga Martin tundis elu, selle inetust ja ilu, selle suurust, mida ei suutnud rüvetada poripritsmed, ning ta tahtis sellest oma sõnadega maailmale jutustada — tulgu mis tuleb. Paradiisi pühakud ei saagi ju muud olla kui kaunid ja puhtad. Asjata on neid selle eest kiita. Aga pühakud poris — see on igavesti särav ime. See on, mis elu elamisväärsaks teeb. Näha vaimset suurust tõusmas kurjuse mülkast, tõusta ise ja esimest korda ilu näha, kaugelt ja ähmaselt, mudast tilkuvate silmadega, näha, kuidas jõuetusest ja nõrkusest ja rikutusest, kuidas põhjatu tooruse seest sünnivad jõud ja tõde ja kõrged vaimsed väärtused.

Ta tabas Ruthi jutust ühe juhusliku lause.

«See kõik on nii madal. Ja ometi on nii palju ülevat. Võtke näiteks «In Memoriam».

Martin pidi juba mainima «Locksley Hall'i» ja olekski seda peaaegu teinud, poleks teda haaranud uued nägemused. Äraoleval pilgul silmitses ta neiut, temaga ühte tõugu emast olendit, kes maailma algaegade käärivast mudast välja oli roninud ja miljonite sajandite kestel end elu mõõtnut redelit mööda ülespoole upitades kõige kõrgemale pulgale oli jõudnud ja saanud ainsaks puhtaks, kauniks ja jumalikuks Ruthiks, kes oli suutnud teda armastust tundma õpetada, kes oli sisendanud talle püüde puhtuse poole ja istutanud temasse iha saada osa jumalikkusest — temasse, Martin Edenisse, kes niisamuti otsekui mingi ime läbi oli sündinud kaosest ja igavese loomistöö arvutuist eksitustest ja nuri-sünnitustest. Selles oli romantikat ja muinasjutulist imet ja ülevust. Siin oli, millest kirjutada, kui vaid ta keel liikuma hakkaks. Paradiisi pühakud on üksnes pühakud ega oska iseennast muuta. Tema aga oli inimene.

«Teil on jõudu,» kuulis ta Ruthi ütlevat. «Aga see on koolitamata jõud.»

«Nagu elegant portselanikaupluses,» ütles Martin ja sai tasuks naeratuse.

«Ja teie peate õppima valima, peate arendama endas maitset, peenust ja stiili.»

«Ma olen vist liiga julge,» pomises ta.

Ruth naeratas nõustuvalt ja seadis end mugavamasse asendisse, et kuulata järgmist lugu.

«Ei tea, mis te sellest arvate,» ütles Martin vabandavalt. «See on naljakas lugu. Kardan, et olen ennast siin üle pingutanud, aga mul olid head kavatsused. Ärge pange tähele jutu üksikasju. Vaadake lihtsalt, kas suudate tabada seda suurt sisu, mis siin peitub. See on suur ja see on tõde. Kuigi väga võimalik on, et mul pole korda läinud seda arusaadavaks teha.»

Martin hakkas lugema, kuid pidas lugedes Ruthi silmas. Ja ta mõtles, et on viimaks ometi Ruthile lähedale jõudnud. Neiu istus liikumatult, vaatas teda ainiti, köidetuna ja ennast unustades, ning Martin arvas, et selle põhjuseks on tema loomingu võlujõud. Jutu pealkirjaks oli «Seiklus» ning see oli ülemlaul seiklusele. Mitte juturaamatuseiklusele, vaid tõelisele seiklusele, sellele metsikule peremehele, kes on hirmuäratav nii karistajana kui tasumaksjana, kes on reetlik ja tujukas, nõuab oma sulastelt lõpmatut kannatust ja päevi ning öid kehtvat orjatööd, andes tasuks päikesesäralise kuuluse või musta surma pärast nälja ja janu piinu või pärast lõputut visklemist koletutes palavikuviirastustes, kes sunnib valama verd ja higi, taluma mürgiste putukate hammustusi ja juhib tühistest vääritud lülidest koosnevaid pikki ahelaid pidi kuninglikele mäetippudele ja üleiniimlikele saavutustele.

Siin see oli! Kõik selle ja rohkemgi veel oli ta oma jutusse pannud ning Martini arvates see just soojendaski neiut, kes istus vaikselt ja kuulas. Ruthi silmad olid pärani, ta muidu nii kahvatud palged õhetasid ja lõpu eel näis Martinile, et ta peaaegu hingeldab. Tõsi, Ruth oli tõesti üles soojenenud, aga teda ei erutanud mitte lugu, vaid Martin. Juttu ei pidanud ta millekski. Teda köitis Martini mõjuvõim, too vana tuttav jõutulv, mis näis Martini kehast välja kiirguvat ja tema sisse tungivat. Paradoksaalne oli just see, et lugu ise oli sellest jõust laetud. See oli juhe, mida mööda Martini jõud sel hetkel Ruthisse voolas. Ruth oli teadlik üksnes sellest jõust, ent ei märganudki vahendajat, ning parajasti

siis, kui ta näis Martini loomingust kõige enam kaasa kistud olevat, oli ta tegelikult haaratud millestki hoopis muust — ühest hirmutavast ja ohtlikust mõttest, mis kutsumata ta ajus kuju võttis. Ta tabas end mõtlemast selle üle, milline abielu õieti olla võiks, ning sellest jonnakast kirglikust mõttest teadlikuks saades hakkas ta hirmu tundma. See polnud neiule kohane. See polnud tema moodi. Ta naiselikkus polnud teda iial varem piinanud ja ta oli elanud Tennysoni luule unelmate maal, mõistmata isegi selle peenetundelise meistri peenetundelisi vihjeid labastele asjadele, mida esineb kuningannade ja rüütlite suheteski. Ta oli maganud, kordagi ärkamata, nüüd aga müristas elu käskivalt kõigile ta ustele. Kabuhirmus tõttas ta sulgema ukse riivide ja tabadega, kuna riivatud instinktid ässitasid teda väravaid lahti tõukama ja seda võrgutavalt kummalist külalist sisse paluma.

Rahuldatult ootas Martin tema otsust. Ta arvas ette teadvat, milliseks see kujuneb, ning oli jahmunud, kui kuulis teda lausuvat:

«See on ilus.»

«See on tõesti ilus,» kordas ta rõhutatult pärast lühikest vaikust.

Muidugi oli see ilus, kuid selles oli midagi rohkemat kui üksnes ilu, midagi salvavalt ülevat, millele ilu oli vaid ümmardajaks. Vaikides sirutas Martin end rohul, silmitsedes suure kahtluse hirmutavat kuju, mis ta silme ette kerkis. Ta polnud saavutanud oma sihti. Ta ei suutnud ennast väljendada. Ta oli näinud selle maailma suurimaid asju, aga polnud osanud seda edasi anda.

«Mida te arvate...» ta kõhkles, kohutatuna esimesest katsest tarvitada võõrast sõna, «... motiivist?»

«See oli ähmane,» vastas Ruth. «Suurtes joontes on see kogu mu arvustus. Ma jälgisin loo arengut, aga seal näis olevat nii palju üleliigset. See on liiga sõnaohter. Tegevus takerdub, sest te kuhjate liiga palju tarbetut materjali.»

«See oli põhimotiiv,» seletas Martin rutates. «Suur varjatud põhimotiiv, kosmiline, ülemaailmne. Ma püüdsin seda sündmustikuga kooskõlas hoida — aga jutul endal on ainult kõrvaline tähtsus. Ma olin õigel teel,

aga ma ei osanud vist seda mööda lõpuni minna. Mul ei õnnestunud oma mõtet välja tuua. Kuid küllap ma pikapeale õpin.»

Ruth ei kuulanud teda. Ta oli bakalaureus, aga Martin läks kaugemale, kui tema küündis. Ruth ei mõistnud seda ja kirjutas oma mõistmatuse Martini seosetu väljenduslaadi arvele.

«Te olete liiga paljusõnaline,» ütles ta. «Kuid kohati oli see ilus.»

Martin kuulis ta häält otsekui kuskilt kaugelt, sest ta võitles parajasti iseendaga, suutmata otsustada, kas lugeda talle oma «Merelüürikat». Martin lamas tummas meeleheites, Ruth aga silmitses teda uurivalt, vaagides endamisi jälle jonnakaid ja kutsumata abielumõtteid.

«Kas tahate kuulsaks saada?» küsis Ruth ootamatult.

«Jah, pisut tahan,» möönis Martin. «See on osa seiklusest, aga tähtis pole mitte kuulus olla, oluline on kuulsaks saamine. Ja pealegi — kuulsus tähendab minule vahendit millegi muu saavutamiseks. Selles mõttes ja selle pärast tahan ma väga kuulsaks saada.»

«Teie pärast,» oleks ta tahtnud lisada ja olekski lisanud, oleks Ruth loetust vaimustatud olnud.

Aga Ruth oli mõttes liiga ametis, töötades Martinile välja karjääri, mis talle jõukohane oleks, ega taibanud seepärast küsida, milles see salapärase lõppeesmärk seisab, millele Martin oli vihjanud. Kirjanduses polnud tal karjääritegemise lootust, selles oli Ruth veendunud. Ta oli seda täna oma diletantlike ebaküpsede töödega tõestanud. Ta oskas küll hästi kõnelda, aga oli võimetu end kirjanduslikult väljendada. Ta võrdles Martinit Tennysoni, Browningi ja oma lemmikautoritega proosas ning see võrdlus kõneles lootusetult Martini kahjuks. Aga oma täit arvamust ta Martinile siiski ei ütelnud. Ruthi kummaline huvi Martini vastu sundis teda sellega viivitama. Martini iha kirjanikuks saada oli lõpuks vaid pisike nõrkus, millest ta aja jooksul üle kasvab. Siis pühendab ta end tõsisematele eluprobleemidele ja seal ta saavutab edu. Ruth teadis seda. Martin oli nii tugev, et tal lihtsalt pidi edu olema... kui ta ainult kirjutamise maha jätaks.

«Ma tahan, et te näitaksite mulle kõike, mida kirjutate, mr. Eden,» ütles Ruth.

Martin punastas rõõmust. Ruth oli temast huvitatud. Niipalju oli igatahes kindel, ning neiu polnud talle vähemalt tagasilükkamisteatist andnud. Ta oli nimetanud mõningaid kohti tema tööst ilusaks ning see oli esimene julgustus, mida ta iial kelleltki oli saanud.

«Ma näitan,» töötas ta õhinal. «Ja ma luban teile, miss Morse, et ma löön läbi. Mul on pikk tee seljataga ja mul on pikk tee ees, aga ma käin selle ära, kui ma ka peaksin neljakäpukil kõndima.»

Ta näitas neiule käsikirjapakki.

«See on «Merelüürika». Kui te koju jõuate, annan selle teie kätte, et võiksite seda ajaviiteks lugeda. Ja te peate mulle kindlasti ütlema, mis te sellest arvate. Ma vajan arvustust rohkem kui midagi muud. Ja ma palun, olge minuga avameelne.»

«Ma olen täiesti avameelne,» lubas Ruth, tajudes süüdlaslikult, et ta polnud Martiniga seni avameelne olnud, ja kahtles südames, kas ta tema vastu järgmiselgi korral päris avameelne on.

XV PEATÜKK

«Esimene lahing on lõõdud ja lõpetatud,» ütles Martin kümne päeva pärast oma peegelpildile. «Aga selle järel tuleb teine lahing ja siis kolmas lahing ja nii lõpuni välja, kui mitte...»

Ta jättis lause pooleli, vaatas viletsas väikeses ruumis ringi, laskis kurval pilgul puhata ikka veel oma pikkades ümbrikes peituvate tagasilükatud käsikirjade virnal, mis seisis toa nurgas põrandal. Tal polnud enam marke, et need oma ringirändamist jätkata oleksid võinud, juba terve nädala kogunesid need tal koju. Homne päev töötas neid veelgi juurde tuua, samuti ülehomme ja nii edasi, kuni nad kõik jälle koos on. Tal pole enam võimalust neid uuesti teele saata. Kirjutusmasina eest oli viimase kuu üür tasumata ja ta ei suutnudki seda maksta, sest tal jätkus vaevalt veel raha ühe nädala kostiarve ja tööborsi kulude katteks.

Martin istus ja silmitses mõtlikult oma lauda. See

oli täis tindiplekke ja Martin avastas ootamatult, et ta armastab oma lauda.

«Armas vana laud,» ütles ta, «ma olen veetnud sinuga mõnegi õnneliku tunni, ja kui nüüd kokkuvõtet teha, siis oled sa mulle truu sõber olnud. Sa ei jätnud mind kunagi maha, ühtegi minu tööd ei lükanud sa tagasi, kunagi ei kurtnud sa ületundide pärast.» Ta laskis käed lauale vajuda ja peitis näo nendesse. Ta kurk valutas ja tal oli tahtmine nutta. See meenutas talle ta esimest kaklust, kui ta oli kuus aastat vana ja pisaraid valades lõpuks plehku pääses endast kaks aastat vanema poisi käest, kes oli ta vaeseomaks kolkinud. Ta nägi poiste ringi, kes mõirgasid nagu metslased, kui ta viimaks oksekrampides pikali lendas ning ninast verd ja siniseks lõõdud silmist pisaraid voolas.

«Vaene väike põngerjas,» pomises ta. «Praegu oled sa just niisama põhjalikult läbi nüpeldatud. Oled pehmeks kolgitud, läbi ja otsas.»

Mälestus tollest esimesest kaklusest püsis ikka veel ta suletud silme ees. Siis aga hajus see nägemus, andes maad pikale pildiseeriale paljudest teistest kaklustest, mis järgnesid. Pool aastat hiljem oli ta Juustunäo käest — nii tema vaenlast hüüti — uue keretäie saanud. Ent seekord lõi ta Juustunäol silma siniseks. See oli juba midagi. Talle meenusid kõik need kaklused üksteise järel, kus tema alati kolkisaajaks ja Juustunägu alati võidumeheks oli. Aga ta ei pistnud kunagi põgenema. Seda meenutades sai ta uut jõudu. Ta oli alati paigale jäänud ja oma jao vastu võtnud. Juustunägu oli kakluses nagu väike kurat ega andnud temale iialgi armu. Aga tema jäi paigale. Jäi paigale ja kannatas välja.

Järgmiseks nägi ta kitsast umbtänavat lagunenu majalobudike vahel. Umbtänav lõpus asus ühekordne telliskivihoone, kus rotaator tüminal trükkis «Enquireri»¹ esimest väljaannet — Martin oli üheteistkümnene ja Juustunägu kolmeteistkümnene ning nad mõlemad müüsid tänaval «Enquirerit». Sellepärast nad seal olidki ja ootasid oma lehti ja muidugi hakkas Juustunägu jälle tema kallal norima ning toimus uus võitlus,

¹ Vaatleja, sõnumitooja, (Tõlkija märkus.)

mis aga jäi otsustamata, sest kell veerand neli lendas trükikoja uks prantsatades lahti ja poistekari valgus sisse, et oma lehti vastu võtta.

«Homme saad!» kuulis ta Juustunäo lubadust ning ta kuulis oma tagasihoitud pisaraist värisevat häält, mis töötas homme jälle platsis olla.

Ja järgmisel päeval ta tuligi kiiruga otse koolist, et esimesena kohal olla, ning jõudis kaks minutit enne Juustunägu kohale. Teised kinnitasid, et ta on kange poiss, andsid talle nõu, osutasid puudustele, mis ta võitlusviisis veel olid, ja töötasid talle võitu, kui ta nende juhtnööre täidab. Needsamad poisid andsid juhtnööre ka Juustunäole. Millist rõõmu nad kakluse pealtvaatamisest tundsid! Ta oli juba nii mälestustesse süvenenud, et kadestas oma kaaslast vaatamängu pärast, mida ta ise ja Juustunägu neile pakkusid. Siis läks võitlus lahti ja kestis ilma puhkepausideta kolmkümmend minutit, kuni trükikoja uks avanes.

Ta nägi ennast poisikesena, nägi, kuidas ta päev päeva järel koolist «Enquireri» umbtänavasse tõttas. Ta ei suutnud kuigi kiiresti kõndida. Ta oli kange ja lompakas lõputust kaklemisest. Käsivarred olid randmest küünarnukini sinise- ja mustaplekilised lugematuist hoopidest, mida ta oli pareerinud, ning siin-seal hakkas purukstaotud liha mädanema. Ta pea, käed, õlad ja turi valutasid. Kogu ta keha valutab, pea oli raske ja uimane. Koolis ei saanud asja ei mängust ega õppimisest. Isegi vagusi oma pingis istudes ei saanud ta piinast lahti. Näis, nagu oleksid need igapäevased võitlused kestnud juba sajandeid, ning luupainajalik tulevik töötas veel lõpmata pikka võitlusterida. Miks polnud ometi võimalik Juustunägu läbi kolkida, mõtles ta sageli. See päästaks tema, Martini, sellest viletsusest. Tal ei tulnud kordagi pähe ise võitlusest loobuda, lasta Juustunäol end läbi kolkida.

Ja nii vedas ta end raugematu kannatlikkusega ikka jälle «Enquireri» umbtänavasse, haige nii kehalt kui hingelt, et taas kohata oma igavest vaenlast Juustunägu, kes oli just niisama haige kui tema ja oleks juba peaaegu nõus olnud leppima, kui vaid poleks olnud ajalehepoiste kampa, kes pealt vaatasid ja sundisid teda oma au eest piinavat ent paratamatut hinda maksma.

Ühel pärastlõunal, kui nad kahekümne minuti vältel olid meeleheitlikke pingutusi teinud, et teineteisest jagu saada, pidades sealjuures kinni reeglitest, mis keelas laiahoobid, löögid allapoole vööd ega lubanud lüüa maastamaist, pakkus õhku ahmiv ja tuigerdav Juustunägu viiki. Konutades oma laua taga, pea käte vahel, kujutles Martin uue erutusega iseennast tol ammusel pärastlõunal, kus ta ka ise tuikudes ja hingeldades ning lõhkunud huultest suhu ja kurku valguva vere tõttu poollambudes Juustunäo poole komberdas, sülitades valja suutäie verd, enne kui midagi ütelda sai, ja karjus siis, et tema ei lepi ilalgi, aga et Juustunägu võib alla anda, kui tahab. Juustunägu aga ei andnud alla ning võitlus jätkus.

Pärastlõunased kaklused toimusid päevast päeva, lõputult. Iga kord kui ta tõstis käed, et alustada, läbis neid põletav valu ning esimesed antud ja saadud hoo-
bid löikasid südamesse. Hiljem ta tuimenes ja võitles edasi juba pimest, nähes otsekui unenäos tantsivat ja lainetavat Juustunäo rohmakaid näojooni ja põlevaid loomasilmi. Ta ei näinud muud kui seda nägu. Kõik muu ümberringi oli vaid lainetav ud. Maailmas polnud midagi muud peale selle näo, ning Martin teadis, et ta enne igatsetud rahu ei leia, kuni on selle näo oma veritsevate rusikatega sodiks tagunud või kuni veritsevad rusikad, mis kuidagi selle näoga seotud olid, tema näo sodiks peksavad. Alles siis — nii või teisiti — leiab ta rahu. Aga leppida viigiga, et tema, Martin, peaks leppima viigiga — see ei tulnud kõne alla.

Tuli päev, kus ta end jälle «Enquireri» põiktänavasse lohistas, aga Juustunägu ei olnud seal. Ja Juustunägu ei tulnudki. Poisid õnnitlesid teda ja kinnitasid, et ta on Juustunäo tõmaks teinud. Kuid Martin ei olnud rahul. Ta polnud Juustunäost jagu saanud ega olnud Juustunägu temast jagu saanud. Lahendus jäi tulemata. Alles hiljem sai ta teada, et Juustunäo isa oli samal päeval ootamatult surnud.

Martin jättis mitu aastat vahele ja jõudis oma mälestustega õhtuni, kus ta teatri viimasel rōdul istus. Ta oli seitsemakümneaastane ja äsja merelt tulnud. Puhkes kaklus. Keegi noris kellegagi tüli, Martin läks vahele ning märkas äkki enda ees Juustunäo põlevaid silmi.

«Pärast etendust saad!» sisistas ta vana vaenlane. Martin noogutas. Rõdu väljaviskaja tüüris tülikolde poole.

«Pärast viimast vaatust saame väljas kokku,» sosistas Martin, kusjuures ta näos peegeldus ehtne huvi lavale esitatava puukingatanitsu vastu.

Väljaviskaja põrnitses tigidalt ja läks minema.

«Kas sul on kamp kaasas?» küsis ta Juustunäolt vaatuse lõpul.

«Igatahes.»

«Ma pean siis endale ka vaatama,» arvas Martin.

Vaatuste vaheaegadel kogus ta oma pooldajad kokku — kolm tuttavat poissi naelavabrikust, ühe kütja raudteelt ning pool tosinat poissi Boo kambast ning teist niisama palju kurikuulsast Market Streeti jõugust.

Kui etendus lõppes, hakkasid mõlemad kambad tähelepanu äratamata teine teisel pool tänavat edasi liikuma. Ühele vagasele tänavanurgale jõudes kogunesid nad kokku ja pidasid sõjanõu.

«Kaheksanda tänava sild on paras paik,» ütles Juustunäo jõuku kuuluv punapea. «Võite lüüa keset silda laterna all, ja ükskõik kummast otsast võmmid peaksid tulema, meie võime teisest otsast jalga lasta.»

«Ma olen sellega nõus,» ütles Martin, kui oli oma jõugu ninameestega nõu pidanud.

Kaheksanda tänava sild, mis viis üle San Antonio jõeharu, oli umbes kolme kvartali pikkune. Keset silda ja kummaski otsas olid elektrilaternad. Ükski politseinik ei võinud otsmiste laternate alt märkamatuks läbi pääseda. Martini suletud silme ette kerkis too ohutu lahinguplats. Ta nägi mõlemat riiuhimulist ja sünget jõuku, kes piinlikult teineteisest lahku hoidusid ja kumbki oma tšempioni toetasid. Ta nägi, kuidas nad end mõlemad Juustunäoga võõni paljaks võtsid. Võitluspaigast pisut eemale seati välja vahipostid, kelle ülesandeks oli silla valgustatud otsi silmas pidada. Üks Boo kamba liige võttis Martini kuue, mütsi ja särgi oma hoole alla, et nendega ohutusse paika põgeneda, juhul kui politsei peaks vahele segama. Martin nägi ennast ringi keskele tulevat, Juustunäo ette seisma jäävat ning kuulis ennast ütlevat, kätt hoiatavalt üles tõstes:

«Mingit käesurumist siin ei ole, selge? Läheb ilma

pikemata löömaks. Mingisugust rätiku ringiviskamist ei ole. Ma teeme vihaga ja lööme kuni lõpuni, selge? Üks meist peab maha jääma.»

Juustunägu tahtis vastu vaielda — Martin nägi seda —, ent kahe kamba juuresolekul öeldud sõnad puudutasid Juustunäo vana kardetavat uhkust.

«Tule lagedale,» vastas ta. «Mis sa latrad! Mina lasen lõpuni välja.»

Nad tormasid teineteise kallale nagu noored härjad, kogu oma nooruse õitsavas jõus, paljaste rusikatega, vihaga, ihalet valu teha, vigastada, purustada. Inimese tuhande aasta pikkuse vaevarikka arengukäigu kõik võidud olid korraga unustatud. Ainult elektrilatern jäi alles, tunnistades läbikäidud pikast teest. Martin ja Juustunägu olid aga kaks kivi- ja metslast, kes elasid kuuskil koopas või puu otsas. Nad vajusid ikka sügavamale ja sügavamale kõntsasesse kuristikku, elu karmi kordiku põhjamulla. Nad liikusid pimesi nagu mingid aineosakesed, nagu kosmiline udu ja aatomid, kokku põrgates, teineteisest eemale tõukudes ning ikka ja jälle kokku põrgates.

«Jumal, me olime loomad, elajad!» sosistas Martin valjusti, jälgides valmus võitluse käiku. Ta ainulaadselt jõulise kujutlusvõime tõttu jooksis see ta silme ees nagu film. Ta oli pealtvaataja ja osavõtja ühtlasi. Ta pikkade kuude vältel haritud ja peenendunud vaim tundis tõlgastust sellest vaatepildist. Siis kahvatas olevik tema teadvuses, mineviku vaimud said temast võitu ja ta oli jälle Martin Eden, kes oli äsja merelt tulnud ja võitles Juustunäoga Kaheksanda tänava sillal. Ta kannatas, pingutas, higistas ja veritses ning tundis kirjeldamatut rõõmu, kui ta paljas rusikas märki tabas.

Nad olid kaks vihapöörast, mis keerlesid võikalt teineteise ümber. Aeg möödus ja kaks vaenulikku jõuku jäid väga vaikseks. Esimest korda nägid nad sellist raevukust, ja see äratas neis aukartust. Need kaks võitlejat olid neist loomalikumad. Kasvuaas nooruki ennastunustav tulusus oli nüüd kadunud ja nad võitlesid ettevaatlikumalt ja kaalutletumalt. Nad olid võrdvõimelised nagu polkkesepõlveski. «Niisugust löömat iga päev ei näe,» kuulis Martin kedagi ütlevat. Ta tegi vasaku ja paremaga kaks pettelööki, millele järgnes äge vastu-

rünnak ning ta tundis oma põske luuni lõhenevat. Paljas rusikas ei võinud seda teha. Martin kuulis jahmatusepominat, mida see vigastus põhjustas, ja tundis, kuidas veri ohtralt voolama hakkas. Aga ta ei teinud väljagi. Selle asemel muutus ta äärmiselt ettevaatlikuks, sest ta teadis väga hästi, kui juhmid ja madalalt alatud tema enda tõugu inimesed on. Ta varitses ja ootas, teeskles siis metsikut rünnakut, mille ta aga pooltel teel peatas, sest ta oli näinud metalli välgatust.

«Näita oma kätt!» karjus ta. «Sul on vasknukid! Sa löid mind nendega!»

Urisedes ja lõrisedes tunglesid mõlemad jõugud lähemale. Iga hetk ähvardas puhkeda üldine lööming, mis oleks Martinilt röövinud tema kättemaksu. Teda haaras meeletu viha.

«Poisid, hoidke eemale!» karjus ta kähedalt. «Saate aru! Kas saate aru või ei saal!»

Pealtvaatajad tõmbusid temast kaugemale. Nad olid küll jõhkardid, aga Martin oli veel jõhkram, hirmuäratav kuju, kes seisis neist kõrgemal ja valitses nende üle.

«See on minu lööming ja mingit vahelesegamist siin ei ole! Anna nukid siia!»

Kainestunud ja pisut kohkunud Juustunägu andis keelatud relva ära.

«Sina, punase peaga madu, selle talle andsid,» ütles Martin ja viskas nukid vette. «Ma nägin, kuidas sa talle juurde hiilisid, ja hakkasin kahtlustama. Kui sa veel midagi niisugust teha katsud, kolgin sul hinge välja! Said aru?»

Nad võitlesid nõrkemiseni ega lõpetanud ka siis, kui neid haaras mõõtmatu, kirjeldamatu roidumus ja jõhker jõuk, kelle verejanu oli rahuldatud, vaatamängust kohkus ning palus neid järele jätta. Ja Juustunägu, kes oli valmis maha kukkuma ja surema, suurema kas või püstijalu, õudustäratav koletis, kellest igasugune sarnasus kunagise Juustunäoga välja oli pekstud, lõi juba kõhklema. Kuid Martin ründas jälle ning jagas talle aina uusi hoope.

Veidi aja pärast, mis tundus sajandipikkusena, ja parajasti siis, kui Juustunägu jõud silmanähtavalt kahanema hakkas, kõlas löökidevahetuses äkki vali naksatus ja Martini parem käsivars vajus alla. Luu oli mur-

dunud. Kõik nägid ja mõistsid seda. Seda mõistis ka Juustunägu, kes vastase õnnetust kasutades ründas nagu tilger. Martinit tabas äge hoopiderahe. Martini jõuk tungis ettepoole, et vahele astuda. Löökidesajast pimestatuna tõrjus Martin nad toore käskiva vandumisega tagasi, nuuksudes ja ägades ülimas meeleheites ja ahastuses.

Ta võitles edasi ainult vasaku käega, ja põikpäiselt, poolteadvusetult hoope jagades kuulis ta nagu kuskilt väga kaugelt pealtvaatajate pominat ja üht värisevat häält, mis ütles:

«Poisid, see ei ole enam kaklus, see on tapmine, me peaksime vahele minema.»

Aga keegi ei tulnud vahele ja Martin rõõmustas selle üle, tagudes jõuetult ja lakkamatult ühe käega, materdades mingit verist nimetut asja enda ees, mis polnud enam nagu, vaid hirmutis, jõe, virvendav, lallutav miski, mis visalt ta uduste silmade ees püsis ega tahtnud kaduda. Martin peksis ikka edasi ja edasi, üha aeglasemalt ja aeglasemalt, kuni viimane elujõu tilgake temast välja nõrgus. Nii kestis see sajandeid, terve igaviku, kuni ta lõpuks mingil hägusel viisil mõistis, et see nimetu asi vajub aeglaselt alla krobelistele sillaplankudele. Järgmisel hetkel seisis ta selle kohal, vaarudes ja kõikudes värisevatel jalgadel, kobades olematu toetuspunkti järele, ja ütles võõral häälel:

«Kas tahad veel? Ütle, kas tahad veel?»

Ta kordas seda aina uuesti ja uuesti — käskivalt, anuvalt, ähvardavalt —, ta tahtis iga hinna eest teada saada, kas teine tahab veel. Siis astusid ta jõugukaaslastad tema juurde, patsutasid talle turjale ja püüdsid talle kumbe õlgadele panna. Ja siis tuli äkiline pimedus ja unustus.

Odav äratuskell tiksus laual edasi, aga Martin Eden konutas, pea käte vahel, ega kuulnud seda. Ta ei kuulnud midagi. Ta ei mõelnud midagi. Ta oli oma möödunud elu nii sügavalt uuesti läbi elanud, et oli minestanud just niisamuti, nagu ta kunagi aastate eest oli minestanud Kaheksanda tänava sillal. See pimedus ja mõttetühjus vältas terve minuti. Siis, nagu surnust tõustes, kärgas ta äkki püsti, silmad leegitsemas, nagu higist leemendamas, ja hüüdis:

«Ma peksin su läbi, Juustunägu! See võttis mul üksteist aastat, aga ma peksin su läbi!»

Ta põlved lõdisesid, nõrkushoog tuli peale, ta vankus voodi juurde ja vajus aseservale istuma. Minevik valitses ikka veel tema üle. Jahmunult ja ärevalt vaatas ta toas ringi, teadmata, kus ta õieti on, kuni ta pilk langes käsikirjade virnale, mis seisis nurgas. Siis keris aju masinavärk mälestuste linti neli aastat edasi ning ta sai äkki jälle teadlikuks olevikust, raamatutest, mida ta oli lugenud, ja maailmast, mille ta nende lehekülgedelt oli vallutanud, oma unelmatest ja auahnusest ja oma armastusest kahvatu, viirastusliku, tundelise, hapra ja eeterliku neiu vastu, kes sureks õudusest, kui ta vaid ainsa hetke vältel pealt näeks seda, mida Martin äsja läbi oli elanud, — kui ta hetkekski näeks kogu seda elu soppa, millest Martin läbi oli kahtlanud.

Ta tõusis püsti ja vaatas peeglisse.

«Ja nii sa tõused mudast, Martin Eden,» ütles Martin pühalikult. «Su silmad saavad puhtaks suures valguses, kord puudutavad su õlad taevavõlvi, sa käid ära tee, mille on ära käinud kõik elav, sa suretad endas ahvi ja tiigri ja pärid kõige kõrgema väe, mis on.»

Ta vaatas terasemalt oma peegelpilti ja hakkas näerma.

«Natuke hüsteeriat, natuke melodraamat, eks ole nii?» küsis ta. «Pole häda midagi. Sa said jagu Juustunäost ja sa saad jagu ka toimetajatest, kui sul selleks ka kaks korda üksteist aastat peaks kuluma. Sa ei saa siia seisma jääda. Sa pead edasi minema. Pead lõpuni välja minema. Võta see teadmiseks.»

XVI PEATÜKK

Äratuskell hakkas helisema, ehmatades Martini nii äkki unest üles, et iga teine vähegi nõrgema tervisega inimene sellest peavalu oleks saanud. Ehkki Martin magas sügavalt, virgus ta ainsa hetkega nagu kass. Ta ärkas hea meelega, rõõmustades, et viie tunni pikkune teadvusetus on möödas. Ta vihkas seda unustust, mida annab uni. Oli liiga palju teha, liiga palju elu oli elada.

Tal oli kahju igast elu hetkest, mille uni talt röövis, ja enne kui kellapläärin lakkas, oli ta juba peadpidi pesukaunis, tundes lõbu külma vee hammustusest.

Ent sel päeval kaldus ta oma tavalisest programmist kõrvale. Täna ei oodanud ükski poolelijäänud jutt lõpetamist, ükski uus jutt ei nõudnud väljendust. Eelmisel õhtul oli ta hilja ööni töötanud ning hommikusöögi aeg oli juba kätte jõudmas. Martin üritas lugeda üht peatükki Fiskest, kuid ta vaim oli rahutu ning ta pani raamatu kinni. Tänaest päevast töötas alata uus lahing, mis mõneks ajaks pidi kirjutamisele lõpu tegema. Ta südames oli umbes samasugune nukrus nagu inimesel, kes on lahkumas kodust ja oma perekonna juurest. See oli õieti seesama. Ta valmistus lahkuma oma vaeste häbistatud laste juurest, kellest keegi ei hoolinud. Ta läks toanurka ja hakkas sorima käsikirjades, lugedes siit-sealt oma lemmikkohti. «Kruusi» austas ta valju ettelugemisega, niisamuti ka «Seiklust». «Rõõm», ta viimatisündinu, mille ta alles üle-eelmisel päeval oli lõpetanud ja markide puudumise tõttu nurka seisma jätnud, leidis ta silmis täielikku heakskiitu.

«Ma ei suuda aru saada,» pomises ta, «aga võib-olla ei suuda toimetajad aru saada. Sellel pole vähematki viga. Kuust kuusse avaldavad nad hoopis kehvemaid. Kõik, mis nad avaldavad, on kehvem... või vähemalt peaaegu kõik.»

Pärast hommikusööki pani ta kirjutusmasina kohvrisse ja viis Oaklandi.

«Mul on ühe kuu üür võlgu,» seletas ta ametnikule laenuuspunktis. «Aga ütelge juhatajale, et ma lähen tööle. Astun hiljemalt kuu aja pärast sisse ja õiendan ära.»

Seejärel sõitis ta mootorparvega San Franciscosse ja läks tööbörsile.

«Ükskõik mis tööd, eriala ei ole,» teatas ta ametnikule. Teda katkestas keegi sisseastuja, kes kandis kanni keigarlikku ülikonda — umbes sellist, nagu kannavad tööliised, kellel on talenti peenemate asjade mõistmiseks. Ametnik raputas lootusetult pead.

«Ei midagi?» küsis tulija. «Aga ma pean juba täna kellegi saama.»

Ta pöördus ümber ja uuris Martinit. Omakorda uus-

tulnukat uurides mõistis Martin ta ilusast, kuid tursunud ja kahvatust näost, et mehel on mahaprassitud öö seljataga.

«Otsite kohta?» küsis mees. «Mis te teha oskate?»

«Võin teha igasugust kehalist tööd, tunnen mere-meheametit, oskan masinal kirjutada, kiirkirja ei tunne, ratsutamisega saan hakkama, olen nõus tegema ja õppima ükskõik mida,» kõlas vastus.

Mees noogutas.

«Paistab, et sobib. Minu nimi on Dawson. Joe Dawson. Ja ma otsin üht meest pesumajja.»

«Vaevalt et ma hakkama saan.» Lõbustatult kujutles Martin end naiste pitspesu triikimas. Kuid mees oli talle meeldima hakanud ning ta lisas: «Aga harilikku pesu võiksin ehk pesta. Seda olen merel õppinud.»

Oli näha, et Joe Dawson hetke pingsalt järele mõtles.

«Teate, lähme peame jutu maha. Tahate, ma räägin teile?»

Martin noogutas.

«See on väike pesumaja. Asub linnast väljas. Kuulub Shelly Hot Springsi hotellile. Kogu töö teevad ära kaks meest — boss ja abiline. Mina olen boss. Te ei tööta mulle, vaid minu juhatusel. Mis te arvate, kas tahaksite ära õppida?»

Martin mõtles järele. Väljavaade oli meelitatav. Paar kuud tööd, ja tal on jälle aega õppimiseks. Ta võib kõvasti tööd teha ja kõvasti õppida.

«Hea lobi ja omaette tuba,» ütles Joe.

See otsustas asja. Omaette tuba, kus ta võib öösel segamatult lampi põletada.

«Aga töö on nagu põrgus,» lisas teine.

Martin silus tähendusrikkalt oma vägevaid õlalihasid. «See on raskest tööst.»

«Teeme siis kaubad maha. Oh, kuidas lõhub! Silmad veel vaevalt seletavad. Lakkusin eile öhtul kõik maha — viimseni. Tingimused on järgmised: kahe mehe palk on sada dollarit ja prii kost. Mina sain viimati kuuskümmend, teine mees nelikümmend. Aga sellel mehel oli asi käes. Teie olete roheline. Kui ma teid välja õpetama hakkam, pean alguses hulga tööd teie eest ära tegema. Lepime kokku, et alustate kolmekümnest ja hiljem hakkate saama nelikümmend. Mina mängin ausat

mängu. Nilpea kui te oma töö ära teete, hakkate saama nelikümmend.»

«Oleme rääkinud,» ütles Martin ja nad surusid kätt.

«Kas avanssi saab? Rongipileti ja muude kulude katteks.»

«Lasin kõik kõrist alla,» kõlas Joe nukker vastus ja ta muljus jälle oma tuikavat pead. «Mul pole muud kui tagasisõidu pilet.»

«Ja mina olen täitsa kuival, kui ma oma kostiraha ära maksan.»

«Jäta siis maksmata,» andis Joe nõu.

«Ei saa. Olen võlgu omaenda õele.»

Joe laskis kuuldavale pika nõutu vile ja püüdis asjata väljapääsu leida.

«Paari napsi raha veel on,» ütles ta lootusetult.

«Lähme, võib-olla haudume midagi välja.»

Martin lükkas ettepaneku tagasi.

«Karsklane?»

Martin noogutas ja Joe hädaldas:

«Oleksin ka mina. Aga ei sellest tule midagi välja,» lisas ta vahandavalt. «Pärast seda kui ma nädal otsa nagu ori tööd olen lõhkunud, ma lihtsalt pean nina täis võtma. Kui ma seda ei teeks, siis lõikaksin endal kõri läbi või pistaksin kogu kupatusele tule otsa. Aga mul on hea meel, et teie olete karsklane. Jäägegi selles.»

Martin tajus tohutut kuristikku, mis teda sellest mehest lahutas. Kuristikku, mille olid tekitanud raamatud. Aga talle ei valmistanud mingisugust raskust üle kuristiku teisele poole tagasi minna. Kogu oma elu oli ta elanud töölisklassi maailmas ning tööliste vahel valitsev seltsimehelikkuse vaim oli ta teiseks loomuseks saanud. Ta lahendas keeruka kolimisprobleemi, mis ta kaaslase valutavale peale jõukohane polnud. Oma kohvri kavatses ta saata Shelly Hot Springsi Joe piletiga. Ja ise tuleb rattaga järele. Sinna oli seitsekümmend miili ja ta võis selle pühapäeval maha sõita ning esmaspäeva hommikul tööl olla. Vahepeal läheb ta koju ja pakib asjad kokku. Jumalaga jätta polnud kellegagi. Ruth ja ta perekond olid kogu pikaks suveks mägedesse Dahoe järve äärde sõitnud.

Pühapäeva öhtul jõudis Martin väsinult ja tolmusena

Shelly Hot Springsi. Joe tervitas teda ülevoolava südame-
likkusega. Ta oli kogu päeva tööd teinud, märg käte-
rätik ümber valutava pea seotud.

«Osa viimase nädala pesu kogunes ette, kuna mina
olin linnas sind palkamas,» seletas ta. «Sinu kast jõu-
dis õnnelikult kohale. See on sinu toas. Aga on see ikka
üks kohver! Ja mis seal sees on? Kullakangid?»

Joe istus voodiserval, sellal kui Martin asju lahti pak-
kis. Ta kohver oli harilik kaubakast ja mr. Higginbot-
ham oli temalt selle eest pool dollarit välja tinginud.
Kaks köiejupist käepidet, mis Martin ise külge oli nae-
lutanud, muutsid selle vormiliselt kohvriks, nii et seda
saí pagasisse anda.

Joe vahtis pärani silmil, kuidas Martin kohvrast välja
kraamis mõned särgid ja paar pesukomplekti, millele
järgnesid raamatud ja aina raamatud.

«Raamatud põhjani välja?»

Martin noogutas ja hakkas raamatuid laduma köögi-
kapile, mis toas ka pesulaua aset täitis.

«Kallis aeg!» pahvatas Joe ja oli siis veidi aega vait,
oodates, kuni järeldus ta ajus küpseb. Viimaks see tuli.
«Kuule, sa vist tüdrukutest suurt ei hooli?» küsis ta.

«Ei,» oli vastus. «Enne kui raamatute kallale asusin,
tõmbasin kõvasti ringi. Kuid nüüd ei jää enam aega.»

«Ja ega sul siingi aega jää. Siin ei jõua sa muud kui
tööd vihtuda ja magada.»

Martin mõtles oma viietunnilisele unele ja naeratas.
Tuba asus otse pesukoja peal, ühe katuse all jõujaa-
maga, mis pumpas vett, andis elektrit ja pani käima
pesukoja masinad. Masinist, kes elas kõrvaltoas, astus
sisse, et tervitada uut töolist, ja aitas Martinil üles
seada elektripirni, mis asus pika juhtme otsas ja mida
võis vajaduse korral laua kohalt voodi juurde ümber
tõsta.

Järgmisel hommikul äratati Martin veerand seitse
üles — hommikueine oli kell kolmveerand seitse.
Hotelliteenijate jaoks oli pesukoja juures omaette vannituba ja Martin rabas Joed sellega, et võttis külma
dušši.

«Kallis aeg! Oled sina aga veidrik,» ütles Joe, kui nad
hotelliköögi nurgas hommikulauda istusid.

Koos nendega istusid lauas aednik, aedniku abiline ja

paar-kolm tallipoissi. Nad sõid kiirustades ja tuseselt,
vahetades harva mõne sõna. Martin sõi ja kuulas, ning
mõistis, kui kaugele nende maailm temast oli jäänud.
Nende väike vaimne kaliiber masendas teda ja ta ei iha-
nud muud, kui neist võimalikult kiiresti vabaneda. Ta
kugistas läila ja vesise hommikueine niisama kiiresti
alla kui nemadki ning ohkas kergendatult, kui köögi-
uksest välja sai.

Martini töökohaks oli väike, aga hästi sisustatud
aurupesumaja, varustatud kõige moodsamate masina-
tega, mis tegid kõik, mida masinad üldse teha saavad.
Lühikese seletuse järel asus Martin kõrgeid musta pesu
virnu sorteerima, sellal kui Joe käivitas pesumasina ja
valmistas värsket pesulahu, segades mürgiseid kemi-
kaale, mis sundisid teda nina, suu ja silmad käteräti-
kutesse mässima, kuni ta nägi välja nagu muumia. Kui
Martin sorteerimisega lõpule jõudis, läks ta Joele appi
pesu väänama. Selleks suruti pesu pöörlevasse anu-
masse, mis tegi oma paar tuhat tiiru minutis, pressides
vee tsentrifugaaljõu abil välja. Seejärel töötas Martin
vaheldumisi väänajal ning kuivatil, venitades aeg-ajalt
veel sukki ja sokke. Pärast lõunat hakkasid nad neid
rullima — üks pani masinasse, teine ladus virna. Vahe-
peal kuumesid triikraud. Siis tuli pesutriikimine õhtu
kella kuueni. Joe aga raputas kahtlevalt pead.

«Oleme omadega maha jäänud,» ütles ta. «Pärast
õhtusööki peame veel töötama.»

Pärast õhtusööki töötasid nad heledalt kumavate
elektrilampide valgel kella kümneni, kuni viimane pesu-
töök oli triigitud ja lattu pandud. Oli kuum Kalifornia
öö, ja kuigi aknad olid pärani, oli ruumis tulipalava
triikrauakuuendaja tõttu põletav nagu ahjus. Martin
ja Joe töötasid särgiväel, käsivarred paljad, ent higista-
sid ja ahmisid õhku.

«Nagu laeva katlaruumis kuskil ekvaatori all,» ütles
Martin, kui nad üles oma tuppa läksid.

«Sinust saab asja,» vastas Joe. «Sul pea jagab. Kui
sa nii edasi lased, siis oled ainult üks kuu kolmekümne
dollari peal. Aga ära tule mulle rääkima, et sa pole
enne kunagi triikinud. Mina tean paremini.»

«Ausõna, ma ei ole kuni tänase päevani ühtki lappi
triikinud,» protesteeris Martin.

Kui ta oma tuppä jõudis, oli ta üllatatud, et on nii väsinud. Tal polnud meeleski, et oli neliteist tundi vahetpidamata püstijalu töötanud. Martin pani äratuskella kella kuueks kõlisema ja luges sealt viis tundi tagasi. Tähendab, ta võib kella üheni lugeda. Võtnud kingad ära, et oma tursunud jalgadele puhkust anda, istus ta raamatutega laua taha ja hakkas lugema. Ta avas Fiske sealtsamast, kus ta oli kahe päeva eest pooleli jäänud, ja tegi algust. Aga juba esimese alajaotuse mõistmisega tekkisid raskused ja ta pidi selle uuesti üle lugema. Siis ta ärkas, tundes valu kangestunud lihastes ja lõdisedes külmas mägituules, mis oli hakanud aknast sisse puhuma. Ta vaatas kella. See näitas kaks. Ta oli maganud neli tundi. Martin riietus lahti ja komberdas voodisse, uinudes kohe, kui pea patja puudutas.

Teisipäeval jätkus samasugune töö, ilma et oleks aega olnud hinge tõmmata. Kärmus, millega Joe töötas, äratas Martinis imetlust. Ta töötas nagu tuhat kuradit. Kõik ta kehalised ja vaimsed jõud olid viimseni pingul ning terve pika päeva jooksul ei lakanud ta korraiski sekundite pärast võitlemast. Ta töötas keskendatult, püüdes igati aega säästa, ning juhtis Martini tähelepanu töövõtetele, mille sooritamiseks kulus viis liigutust, mida aga võis teha kolmega, või millele Martin kulutas kolm, kuigi võis toime tulla kahega. «Tarbetute liigutuste ärajätmine,» sõnastas seda Martin, kui ta oma kaaslast jälgis ja matkis. Ta oli ka ise hea tööline, kiire ja osav, ning ta oli alati püüdnud töötada nii, et keegi ei peaks tema tööd üle tegema ega võiks temast ette jõuda. Seepärast keskendus ta siingi erilise hoolega, haaras vastuvõtlikult kõik näpunäited ja õpetused, mida ta kaaslane talle jagas. Ta hõõrus kraesid ja kätiseid, uhtudes kahekordse riide seest välja viimsegi tärkliseraasukese, et neile mullikesi ei tekiks, kui triikimiseks läheb, ja tegi seda nii väledasti, et Joe teda tahes-tahtmata kiitma pidi.

Neil polnud aega hingetõmbamiseks. Üks töö ajas teist taga. Joe ei jäänud kunagi midagi ootama, vaid sööstis alati kiiruga ühelt ülesandelt teisele. Nad targeldasid ära kakssada valget särki — üheainsa käeliigutusega haarasid nad särki nii pihku, et randme- ja kaelaosa, õlad ja rinnaesine peost välja ulatusid. Samal

hetkel tõstsid nad vasaku käega särgisaba üles, et see tärklise sisse ei puutuks, ja pistsid parema käe tärklisse — tärklis oli nii kuum, et kui nad tahtsid tärklisse kastetud osa välja väänata, pidid nad käe iga kord kiiresti külma vee pange torkama. Sel õhtul töötasid nad poole kümneni, targeldades daamide õhulisi kroogitud pesutükke.

«Mina eelistan küll troopikat, kus käiakse paljalt,» naeris Martin.

«Aga mina jääksin seal leivata,» vastas Joe tõsiselt. «Ma ei oska midagi peale pesumajatöö.»

«Aga seda sa oskad hästi.»

«Pole ka ime. Hakkasin peale Oaklandis Contra Costas, kui olin üheteistkümnepäevane — töötasin seal pesurulli peal. Sellest on nüüd kaheksateist aastat möödunud ja ma ei ole päevagi mingit muud tööd teinud. Aga niisugust pöörast rabamist kui siin, pole ma seni veel näinud. Vähemalt üks mees peaks veel olema. Homme teeme jälle õhtul tööd. Kesknädala õhtuti tuleb alati rullida — kraed ja mansetid.»

Martin pani äratuskella kõlisema, tõmbas laua lähemale ja avas Fiske. Ta ei jõudnud esimese paragrahvi lõpuni. Read löid uduseks, jooksid kokku ja ta pea nõkatas. Ta kõndis toas edasi-tagasi, tagus vihaselt rusikaga vastu pead, aga ei suutnud unisest tuimusest võitu saada. Ta hoidis raamatut silme ees, hoidis silmalaugusid sõrmedega lahti ning jäi pärani silmi magama. Siis ta alistus, võttis poolteadvusetult riidest lahti ja heitis voodisse. Ta magas seitse tundi rasket loomalikku und ning ärkas äratuskella helina peale, tundes, et pole välja maganud.

«Noh, kas loed kõvasti?» küsis Joe.

Martin raputas pead.

«Pole häda midagi. Täna õhtul peame küll rullima, aga neljapäeval teeme kell kuus lõpu. Siis jääb sul enda jaoks aega.»

Sel päeval pesi Martin suures palis kange seebilahuga villaseid esemeid, kasutades vedruga lakke riputatud vardast ja selle otsa kinnitatud rattarummust koosnevat seadeldist.

«Minu leiutis,» ütles Joe uhkelt. «Hoopis etem kui pesulaud ja sõrmenukid. Pealegi on selle abil võimalik

nädalas oma viisteist minutit kokku hoida, ja veerand tunni peale ei või siin urkas vilistada.»

Kraede ja kätiste rullimine oli niisamuti Joe idee. Õhtul, kui nad elektrilampide valgusel töötasid, andis ta selle kohta seletusi.

«Niisugust asja ei tehta üheski teises pesumajas. Aga mina pean seda tegema, kui ma tahan laupäeval kell kolm õhtule saada. Mina tean, kuidas seda teha, selles asi ongi. Sul peab olema õige kuumus, õige surve ja sa rullid nad kolm korda läbi. Vaata seda!» Ta hoidis üht kätist Martini silme ees. «Käsitsi või kuivatis ei tule kunagi nii hea välja.»

Neljapäeval sattus Joe vihahoogu. Ootamatult oli terve kuhi daamide triikpesu lattu tulnud.

«Mina lasen jalga,» teatas ta. «Kauem ma seda välja ei kannata. Panen ajama ja jutul lõpp. Mis kasu sellest on, kui ma nädal otsa töotan nagu ori, hoian kokku minuteid, nemad aga määrivad mulle väljaspool järjekorda triikpesu kaela. Ameerika on vaba maa ja mina ütlen sellele paksule hollandlasele näkku, mis ma tast mõtlen. Ja ma ei ütle seda talle prantsuse keeles. Minule on harilik Ühendriikide keel hea küll. Tema soolab mulle väljaspool järjekorda triikpesu kaela!»

Täna õhtul peame töötama,» ütles ta järgmisel hetkel oma otsust muutes ja saatusele alistudes.

Ka sel õhtul ei lugenud Martin midagi. Ta polnud nädal otsa ühtki ajalehte näinud ega tundnud imelikul kombel selle järele mingit igatsust. Päevauudised ei huvitanud teda. Ta oli liiga väsinud ja ära vaevatud, et millegi vastu huvi tunda, kuigi ta plaanitses laupäeval, kui nad peaksid kell kolm lõpetama, rattaga Oaklandi sõita. Seitsekümmend miili sinna ning pühapäeva pärastlõunal niisama palju tagasi tähendas seda, et ta pidi täiesti puhkamata järgmisele tööpäevale vastu astuma. Lihtsam oleks olnud sõita rongiga, aga edasi-tagasi pilet maksis kaks ja pool dollarit ning ta oli kindlalt otsustanud raha kokku hoida.

XVII PEATÜKK

Martin omandas palju uusi oskusi. Esimesel nädalal võtsid nad ühe pärastlõuna jooksul koos Joega läbi kakssada valget särki. Joe töötas pressil — selles seadeldises ühendati kuuma triikrauaga terasvedru, mis andis triikrauale vajaliku surve. Pressi all triikis ta õlaosa, käiseotsad ja kraealuse, pani kaeluse täisnurkselt kokku ning andis rinnaesisele viimase lihvi. Niipea kui ta lõpetas, viskas ta särgi raamile, mis asus tema ja Martini vahel, kelle ülesandeks oli triikida kõik särgi tärgeldamata osad.

See oli kurnav töö, mida nad tegid tund tunni järel, nii kiiresti kui suutsid. Ent hotelli avaratel rõdudel istusid mehed ja naised lahedas valges riietuses, maitsesid jääga jahutatud jooki ja püüdsid võimalikult vähe liikuda. Kuid pesumajas oli õhk kõrvetavalt kuum. Helepunaseks köetud ahi lõõskas ning üle märja riide liikuvad triikraudad kergitasid aurupilvi. Nende triikraudad olid kaugelt kuumemad kui need, mida tavaliselt kasutavad perenaised. Triikraud, mis märja sõrmega puutudes tavalist oodatud särtsu andis, oli Joe ja Martini jaoks leige ning selline järeleproovimine ei tulnud nende puhul kõne alla. Nemad kontrollisid teisiti — hoides triikrauda põse lähedal, mõõtsid soojust mingi salapärase trikiga, mida Martin küll imetles, ent ei suutnud seletada. Kui ahjult võetud triikraud osutus liiga kuumaks, võtsid nad selle raudkonksu otsa ja kastisid külma vette. Seegi nõudis täpsust ja peent otsustusvõimet. Kui triikraud sekundi mürdosa võrra vajalikust kauemaks vette jäi, läks õige kuumus kaotsi ning Martini jätkus aega imetleda seda täpsust, mis tema juures välja arenes — see oli automaatne täpsus, mis põhines masinlikel ja eksimatuil kriteeriumidel.

Aga selle imetlemiseks jätkus tal õige vähe aega. Kogu ta teadvus keskendus tööle. Nii ta pea kui käed töötasid lakkamatult — ta oli mõtlev masin. Kõik see, mis temas oli inimlikku, allutati sellele masinaarukusele. Ta ajus polnud ruumi universumile ja selle tohutute probleemidele. Ta mõistuse laiad avarad galeriid olid lukus ja hermeetiliselt suletud. Ta hinge kõlakoda oli muutunud kitsukeseks kambrikeseks, lahingulaeva

komandotorniks, kust juhiti ta käe- ja õlalihasid, ta kümmet väledat sõrme, ja suunati kiirelt liikuvat triik-rauda laiade hoogsate lüketega mööda auravat rada — täpselt nii mitu korda ja mitte rohkem, iga lüke täpselt nii kaugele ja mitte tolli mürdosagi kaugemale. Edasitagasi liikus see mööda lugematuid käiseid, hõlmu, selgi ja särgisabasid, lõpetatud sark torgati kähku, ent seda kortsutamata ootavale raamile. Ja hinge tagasi tõmbamata haaras Martin juba uue särgi järele. Nii kestis see tund tunni järel, kuna väljas suikus kogu maailm Kalifornia päikeses. Selles ülekõetud ruumis aga polnud mingit suikumist. Külalised rõdudel vajasisid värsket pesu.

Martin nõretas higist. Ta jõi tohutul hulgal vett, ent õhk oli nii kuum ja töö nii pingutav, et vesi voolas temast läbi nagu kurnast ja tilkus kõigist nahapooridest välja. Töö, mida ta merel tegi, andis talle alati, välja arvatud mõned harvad korrad, aega iseendaga kõnelda. Laevakapten oli seal Martini aja isand, aga siin oli hotellidirektor ka tema mõtete isand. Ta ei mõelnud millelegi muule peale närvelõhkuva, tapva töö. Sellest kaugemale oli võimatu mõtelda. Ta ei teadnud, et armastab Ruthi. Ruthi polnud tema jaoks üldse olemas, sest ta orjarakmeis hingel polnud aega neiu meelde tuletada. Ainult siis, kui ta õhtuti voodisse komberdas või hommikul söögilaua taha istus, meenutas ta teda põgusates mälestustes.

«Põrgu, eks ole?» ütles kord Joe.

Martin noogutas, ent kihvatas ärritusest. See, mis ta kaaslane ütles, oli isegi ilmne ja täiesti tarbetu. Töö ajal nad ei rääkinud. Vestlus viis nad tööritmist välja, nagu seegi kord, nii et Martin jättis ühe triikraualükke vahele ja pidi tegema kaks üleliigset liigutust, enne kui ta rütmi jälle kätte sai.

Reede hommikul pandi pesumasin tööle. Kaks korda nädalas tuli neil hotelli pesu pesta — voodilinu, padja-püüre, päevatekke, laudlinu ja salvrätte. Kui see valmis sai, asusid nad jälle daamide peenpesu juurde. See oli aeglane, tüütu ja keerukas töö. Ja seda Martin nii kiiresti ära ei õppinud. Pealegi ei võinud ta riskida. Veal olid katastroofilised tagajärjed.

«Vaata seda,» ütles Joe, tõstes üles ämblikuvõrkõhu-

kese korsetikatte. «Kõrveta see ära ja kakskümmend dollarit on su palgast läinud.»

Martin ei kõrvetanud seda ära ja ta lihastepinge lõd-venes, kuigi närvipinget tõusis kõrgemale kui kunagi varem, ning ta kuulas nõusolevalt oma kaaslaste need-misi, kui see rassis ja piinles nende ilusate esemete kallal, mida kannavad naised, kellel pole vaja ise oma pesu pesta. Daamide peenpesu oli Martinile luupaina-jaks. Ja niisamuti Joele. Seesama peenpesu rööviski neilt nende vaevaga võidetud minutid. Nad töötasid selle kallal kogu päeva. Kell seitse õhtul tegid nad vaheaja, et hotelli pesu rulli alt läbi lasta. Kella kümne ajal, kui hotelli külalised magasid, võtsid kaks pesu-majatöölisi jälle peenpesu käsile ning higistasid selle kallal keskööni, kella üheni, kella kaheni. Nad lõpetasid kella poole kolme ajal.

Laupäeva hommikupoolikul oli veel peenpesu ja muud nipet-näpet ning kella kolmeks oli nädalatöö tehtud.

«Kas sa tõega mõtled need seitsekümmend miili Oak-landi ratta seljas maha vända?» küsis Joe, kui nad treplastmel istusid ja võidusigaretti suitsetasid.

«Ei jää muud üle,» oli vastus.

«Aga misjaoks siis? Tüdrukü pärast?»

«Ei, selleks et raudteepileti pealt kaks ja pool dolla-rit kokku hoida. Ma tahan raamatukogus paari raama-tut vahetada.»

«Miks sa neid postiga ei saada? See maksab ainult kakskümmend viis senti ots.»

Martin mõtles järele.

«Ja homme puhka,» käis teine peale. «Sul on seda vaja. Minul igatahes küll on. Ma olen väsinud nagu kalts.»

Seda oli ka näha. Joe, kes oli töös võitmatu, kes iialgi ei puhanud ja võitles nädal otsa minutite ja sekundi-tega, vältis viivitusi ja sai jagu kõigist takistustest, Joe, kes oli ammendamatu energiaallikas, suure võim-ausega inimlik mootor, kuratlik töömurdja, oli nüüd, pärast nädalaülesannete täitmist kokkuvarisemise äärel. Ta oli kurnatud ja jõuetu, ta ilus nägu väsimusest lõt-vunud. Isuvalt pahvis ta oma sigaretti, ta hääl oli kui-dagi eriliselt tuim ja kõlatu. Kogu tarmukus ja tulisus oli kadunud. See näis olevat õige kurb võit.

«Ja järgmisel nädalal hakkab see kõik uuesti otsast peale,» ütles ta nukralt. «Ütle, mis sest kõigest kasu on? Mõnikord on mul tahtmine hakata hulkuriks. Tööd nad ei tee, aga ära elavad ikkagi. Tead, küll tahaks praegu klaasi õlut. Aga pole niipalju hakkamist, et läheks külasse ja ostaks. Jää siia ja saada oma raamatud postiga ära, muidu oled sa viimane narr.»

«Aga mis ma siin terve pühapäeva teen?» küsis Martin.

«Puhkad. Sa ise ei tea, kui väsinud sa oled. Mina, tead, olen pühapäeval nii väsinud, et ei viitsi lehtegi lugeda. Ükskord ma olin haige — tüüfuses. Kaks ja pool kuud olin haigemajas. Mitte lillegi ei liigutanud kogu selle aja. Oli ilus elu.»

«Oli ilus elu,» kordas ta unistavalt minut aega hiljem.

Martin võttis vanni ja avastas pärast seda, et pesumaja eestööline on kadunud. Martin arvas, et küllap ta on läinud õlut jooma. Aga et seda kindlaks teha, oleks tulnud kõndida poole miili kaugusel asuvasse külasse ning see tundus talle pika reisina. Ta lükkas kingad jalast, heitis voodisse pikali ja püüdis mõtteid koguda. Üleväsimuse tõttu polnud ta põrmugi unine, ning nii lebas ta, pea mõtetest tühi, mingis väsimuse nüriduses kuni õhtusöögini. Joe ei ilmunud ka õhtusöögiks välja, ning kui Martin kuulis aednikku laua ääres ütlevat, et küllap poiss lihvib kõrtsiletti, siis sai ta aru. Ta läks kohe pärast õhtusööki magama ja leidis hommikul, et on hästi välja puhanud. Kuna Joed ikka veel näha polnud, hankis Martin endale pühapäevalehe ja otsis pikutamiseks puude all varjulise nurga. Ta ei saanud arugi, kuidas hommikupoolik möödus. Ta ei maganud, keegi ei tulistanud teda, ajaleht jäi läbi lugemata. Pärast lõunasööki võttis ta lehe uuesti kätte ja jäi selle juurde magama.

Nii möödus pühapäev. Ja esmaspäeva hommikul oli ta taas tõhus töömees ning sorteeris pesu, kuna Joe, märg käterätik kõvasti ümber pea seotud, ägades ning vandudes pesumasina käivitas ja seebilahu segas.

«Ma lihtsalt ei saa sinna midagi parata,» seletas ta. «Kui laupäeva õhtu kätte tuleb, siis ma kohe pean ennast täis võtma.» Möödus järgmine nädal, raugematu

lahing, mis jätkus igal õhtul elektrilampide valgel ning lõppes järgmisel laupäeval kell kolm, mil Joe nautis oma närbunud võitu ning siis alla külasse tüüris, et unustust otsida. Martin veetis oma pühapäeva just nagu eelmisegi. Ta magas puu all, lappas ükskõikselt ajalehe läbi ning veetis pikki tunde, lebades selili, mitte midagi tehes, mitte midagi mõeldes. Ta oli liiga tuimunud, et mõelda, kuigi ta teadis, et ta iseendale ei meeldi. Ta oli iseenda silmis eemaletõukav, otsekui oleks ta toime pannud mingi alatuse või olnud loomu poolest vääritud. Oli hajunud kõik, mis temas jumalikku oli. Auahnuse kannus oli nürinenud. Tal polnud enam elujõudu, mille abil selle torget tajuda. Ta oli surnud. Ta hing näis surnud olevat. Ta oli loom, koormavedaja loom. Ta ei näinud ilu läbi puukroonide kurnitsevas päikesevalguses. Enam ei sosistanud sinine taevavõlv talle kõrva ega vihjanud laotuse lõpmatule avarusele ning lähendamist ootavatele saladustele. Elu oli väljakannatamatult igav ja totter ning ta tundis suus selle lääget maitset. Ta kujutlusekraani kattis must eesriie ning fantaasia põdes pimedas haigetoas, kuhu ei pääsenud ükski valguskiir. Ta kadestas Joed, kes praalis ja priiskas kõrtsis, pea jaburaid mõtteid täis, hõrdunud ja hahemeelne, piiritult ja hiilgavalt purjus, ning unustas sealjuures esmaspäeva hommiku ning eelseisva tapva tööädala.

Möödus kolmas nädal ning Martin hakkas põlgama iseennast ja elu. Teda rõhus läbikukkumise tunne. Küllap oli toimetajatel põhjust tema töid tagasi lükata. Nüüd nägi ta seda selgesti ja võis naerda iseenda ja oma kunagiste unistuste üle. Ruth saatis «Merelüürika» talle postiga tagasi. Apaatselt luges Martin neiu kirja. Ruth tegi mis võis, et talle tõendada, kui väga luuletused talle olid meeldinud ja kui ilusad need olid. Aga ta ei osanud valetada ning ei suutnud tõde iseenda eest varjata. Ta teadis, et need on ebaõnnestunud asjad ning Martin luges ta pettumuse välja igast ta kirja sunnitud ja leigest lausest. Ja Ruthil oli õigus. Martin veendus selles selgesti, kui ta oma luuletused üle luges. Seda imelist ilu ei olnud temas enam ning luuletusi üle lugedes hakkas ta tõsiselt juurdlema, millele ta õieti oli mõelnud, kui ta neid kirjutas. Ta hulljulged fraasid näi-

sid nüüd kentsakatena ning kunagised kõige õnnestunud väljendusvõtted olid nüüd lihtsalt monstrumid, kõik oli absurdne, ebatõeline ja võimatu. Ta oleks «Mereliürika» sealsamas ära põletanud, oleks tal selleks viitsimist jätkunud. Masinaruumi ahjus oleks võinud seda teha, aga hakata selle pärast sinna minema — see polnud tema meelest vaeva väärt. Kogu ta energia kulus teiste inimeste pesu pesemisele. Iseenda jaoks ei jäänud seda enam raasugi järele.

Ta otsustas, et kui tuleb pühapäev, võtab ta ennast kokku ja kirjutab Ruthile vastuse. Aga laupäeva pärastlõunal, kui töö lõppes ja ta oli vannis ära käinud, haaras teda vastupandamatu iha unustada.

«Kui õige läheks vaataks, mis see Joe seal teeb,» — nii sõnastas ta seda endamisi ning samal hetkel mõistis ta, et oli iseendale valetanud. Kuid tal ei jätkunud energiat selle vale üle juurdlema hakata. Ja oleks tal energiat jätkunudki, siis oleks ta teadlikult loobunud selle üle juurdlemast, sest eelkõige tahtis ta unustada. Aeglaselt ja nagu juhuslikult hakkas ta küla poole minema ja kiirendas tahtmatult sammu, kui baari lähedale jõudis.

«Mina ikka pidasin sind karsklaseks,» tervitas teda Joe.

Martin ei vaevunud vabandusi otsima, vaid tellis viskit ega pannud enne pudelit käest, kui oli klaasi ääreni täis kallanud.

«Ära seda terve õhtu otsa peos soenda,» ütles ta jämedalt.

Teine viivitas kallamisega, nii et Martin ei jõudnud teda ära oodata. Ta kallas klaasi korraka kurku ja valas uuesti täis.

«Nüüd ma võin sind järele oodata,» ütles ta mõrult, «aga kiirusta.»

Joe kiirustas ja nad löid kokku.

«Töö viis su niikaugele, eks ole?» küsis Joe.

Martinil polnud tahtmist seda asja arutada.

«See on täitsa põrgu,» jätkas teine. «Ma tean. Aga mul on omamoodi kurb näha, et sa veejoomise maha jääd, Mart. Kuid mis seal ikka teha.»

Martin jõi vaikides, andis hammustaval häälel uusi tellimusi ja kutsus kaasa jooma, äratades sellega baari-

mehe, vesisiniste silmade ja keskelt lauku kammitud juustega naiselikus maapoisil aukartust.

«See on sigadus, kuidas nad meid vaeseid põrgulisi töötama sunnivad,» ütles Joe. «Kui ma ei saaks vahel viina visata, siis kukuksin määratsema ja põletaksin selle urka maha. See, et ma joon, neid ainult päästabki, usu mind.»

Martin ei vastanud. Veel paar napsi, ning ta tundis, kuidas viin ta ajus surisema lõi. See oli ometi viimaks elul Esmene elupuhang, mida ta selle kolme nädala jooksul tundis. Ta unistused tulid tagasi. Fantaasia väljus pimedast kambrist ja meelitas teda oma leegitseva säraga endale järgnema. Ta kujutluspeegel muutus hõbeselgeks, pimestavalt sädelevaks, pildirikkaks palimpsestiks. Imed ja ilu said jälle ta saatjaks, kõndisid temaga käsikäes ning ta suutis kõike. Ta püüdis sellest Joele jutustada, ent Joel olid omaenda nägemused, surmkindlad tegevusplaanid, mille teostumisel ta pidi pääsema pesumajatöö orjusest ning saama ise suure aurupesumaja omanikuks.

«Tead, Mart, mina oma pesumajasse lapsi tööle ei võta. Mitte ilmaski. Ja ükski hingeline ei tööta seal pärast kella kuut õhtul. Kuula, mis ma räägin. Seal saab olema küllalt masinaid ja küllalt töökäsi, nii et kõik tehakse ära inimliku tööpäevaga. Ja sina, Mart, hakkad mind aitama. Mina teen sind oma punkris ülevaatajaks. Kõige esimeseks. Peaülevaatajaks. Kuula, misuke plaan mul on. Ma jätan joomise maha ja hoian kaks aastat raha kokku — hoian kokku ja siis...»

Aga Martin pööras pea kõrvale, jättes ta ainsaks kuulajaks baarimehe, kuni ametikohustused selle auväärt isiku mujale kutsusid ja ta pidi serveerima napse kahele talunikule, kes olid sisse astunud ja vastu võtnud Martini kutse nende lauda istuda. Martin ilmutas kuninglikku heldekäelisust ja tegi välja kellele aga juhtus — põllutööliste, hotelli tallimehele ja aednikupoisile, baarimehele ja arglikule hulkurile, kes nagu vart sisse hiilis ja märkamatu baarinurka tüüris.

XVIII PEATÜKK

Esmaspäeva hommikul asus Joe ägades esimese pesukärutäie kallale, mis pidi masinasse minema.

«No tead...» alustas ta.

«Ole vait,» nähvas Martin.

«Anna andeks, Joe,» ütles ta lõuna ajal, kui nad töökatkestasid, et süüa minna.

Teisele tulid pisarad silma.

«Pole midagi, vanapoiss,» ütles ta. «Me oleme põrgus ja parata pole seal midagi. Ja tead, sa meeldid mulle kuradi kombel. Sellepärast oligi valus kuulda. Kohe esimesest hetkest peale hakkasid sa mulle meeldima.»

Martin surus ta kätt.

«Paneme siit ajama,» tegi Joe ettepaneku. «Jätame kõik siia paika ja lähme hulkuma. Ma pole küll kunagi proovinud, aga see peaks olema kuradi kerge. Ja teha pole mitte kui midagi. Mõttele ise, mitte kui midagi pole teha! Ma olin ükskord tüüfusega haigemajas. Oli ilus aeg. Peaks ma uuesti haigeks jääma...»

Nädal venis edasi. Hotell oli täis ja aina uut peenpesu voolas neile kaela. Nad saatsid korda vapruse imesid. Hilja öösel võitlesid nad elektrilampide valgel, kugistasid toidu närimata alla ja tulid koguni hommikuti enne sööki pooleks tunniks tööle. Martin ei võtnud enam külma dušši. Iga hetk aina lakkamatu tormamine, tormamine, tormamine, ning Joe oli hetkede meisterlik karjane. Ta hoidis neid hoolega, ei lasknud iial ühtegi kaduma minna, loendas neid nagu ihnur oma tukateid, töötas nagu sõge, nagu tööhull, nagu palavikuline masin, keda aitas teine masin, kes veel mäletas, et oli kunagi olnud Martin Eden — inimene.

Kuid üksnes harvadel hetkedel oli Martin võimeline mõtlema. Mõtete maja oli lukus, aknad kinni löödud ja tema selle maja varjutaoline hooldaja. Ta oli vari. Joel oli õigus. Nad olid mõlemad varjud ja see pesumaja oli igavese tööorjuse varjuderii. Või oli see unenägu? Mõnikord, kui ta auravas sisisevas kuumuses rasket triikrauda üle valge riide edasi-tagasi lükkas, tuli tal mõte, et võib-olla on see unenägu. Õige varsti, aga võib-olla ka tuhande aasta pärast ärkab ta üles oma väikeses toas, kus seisab tindiplekiline laud, ning jätkab kirjuta-

mist sealt, kuhu eelmisel päeval pooleli oli jäänud. Või ehk on seegi unenägu? Ning ta ärkab vahtide vahetuse ajal, kukub koist ruhuvi õõtsuvale põrandale ja läheb tekile troopikatahtede alla, võtab rooli üle ning tunneb jahedat passaattuult üdini tungivat.

Jõudis laupäev oma armetu võiduga kella kolme ajal.

«Ma vist lähen joon klaasi õlut,» ütles Joe veidral lamedal häälel, mis tähistas ta täielikku kokkuvarisemist iga nädala lõpul.

Akki näis Martin ärkavat. Ta avas tööriistadekoti ja õlitas oma ratast, hõõrus ketile grafiiti ja reguleeris ketipingutajaid. Joe oli poolel teel külla, kui Martin temast möödus, küürutades madalal juhtraua kohal. Jalad tallasid rütmiliselt suure ülekandega pedaale, silme ees seitsekümmend miili maanteed, järske tõuse ja tolmu. Sel ööl magas ta Oaklandis ning pühapäeval kattis jälle seitsekümmend miili. Esmaspäeva hommikul alustas ta roidunult uut töönaädalat, kuid ta oli jäänud kaineks.

Möödus viies nädal ja kuues, mille kestel ta elas ja töötas nagu masin, kandes endas vaid ühtainust tillukest sädemekest, üsna väikest helendavat hingekübet, mis sundis teda igal nädalalõpul maha vāntama sada nelikümmend miili. Ent see polnud puhkus. See ebasõbralik teguviis aitas tal vaos hoida toda sädelevat hingekübet, mis temas veel ainsana meenutas möödunud elu. Seitsmenda nädala lõpul oli ta liiga nõrk, et vastu panna, ja jalad viisid ta tahtmatult koos Joega külla ning ta uputas elu ja leidis elu kuni esmaspäeva hommikuni.

Järgnevatel nädalalõppudel vāntas ta jällegi maha sada nelikümmend miili, tuimestades oma üliväsimuse piina veelgi suurema väsimuse tuimusega. Kolmanda kuu lõpul läks ta kolmandat korda Joega küllasse. Ta unustas ja elas taas ning elades nägi ta heledas valguses looma, mille ta endast oli teinud — mitte viina, vaid töö läbi. Viin oli tagajärg, mitte põhjus. See järgnes paratamatult tööle, nagu öö järgneb päevale. End tööloomaks alandades ei suuda ta iialgi kõrgustesse tõusta — selline oli sõnum, mida viski talle kõrva sosis- tas, ning ta noogutas heakskiitvalt. Viski oli tark. Ja ta avaldas Martinile oma saladused.

Martin tellis paberi ja pliiatsi ning napsi kõigile ümberolijaile, ja sellal kui nad kõigest südamest tema ter-
viseks jõid, kummardus ta baarileti kohale ja kirjutas.

«Telegramm, Joe,» ütles ta. «Loe läbi.»

Joe takseeris seda joobnud pilgul. Aga see, mis ta luges, nähtavasti kainestas teda. Ta vaatas oma kaasla-
sele etteheitvalt otsa, pisarad valgusid talle silma ja
nõrisesid mööda põski alla.

«Kas sa tõesti jätab mu maha, Mart?» küsis ta lootu-
setult.

Martin noogutas ja kutsus ühe kõrtsis logeleva poisi
enda juurde, et see sõnumi postkontorisse ära viiks.

«Pea kinni,» pomises Joe kangel keelel. «Las ma mõt-
len.»

Ta jalad nõtkusid ning ta hoidis kramplikult baari-
letist kinni, kuna Martin talle käe ümber piha pani ja
teda toetas, seni kui ta järele mõtles.

«Kirjuta siis juba «kaks pesukojatöölist,» ütles ta
äkki. «Las ma kirjutan parem ise.»

«Mispärast siis sina minema lähed?» küsis Martin.

«Sellesama pärast mis sinagi.»

«Aga mina lähen merele, sina seda teha ei saa.»

«Ei saa jah,» oli vastus, «aga hulkuriks võin ikkagi
hakata. Hulkuriks küll.»

Martin vaatas talle viivu uurivalt otsa ja hüüdis siis:
«Jumala eest, sul on vist tõesti õigus. Paremini juba olla
hulkur kui tööloom. Kuule, mees, sa hakkad veel elama!
Ja seda pole sa siamaani veel teinud!»

«Ma olin ükskord haigemajas,» parandas Joe. «Ilus
aeg oli. Tüüfus — kas ma ei rääkinud sulle?»

Sellal kui Martin asendas telegrammis «ühe pesu-
majatöölise» «kahe pesumajatöölisega», jätkas Joe:

«Kui ma haigemajas olin, ei olnud mul üldsegi viina-
himu. Naljakas, eks ole? Aga kui ma olen terve nädala
töötanud nagu ori, siis ma lihtsalt pean toru täis võtma.
Kas sa oled kunagi tähele pannud, et kokad joovad kui
pumbad ja pagarid niisamuti. Nendel on niisugune töö.
Nad lihtsalt peavad. Kuule, las ma maksan poole tele-
grammi eest.»

«Viskame täringuid selle peale,» tegi Martin ette-
paneku.

«Tulge, võtame kõik koos!» hüüdis Joe, kui nad tärin-

guid raputasid ja neid märjale baariletile veereda
lasksid.

Esmaspäeva hommikul oli Joe pöörases elevuses. Ta
ei hoolinud peavalust ega tundnud ka mingit huvi töö-
vastu. Terved hetkede karjad lippasid minema ja kadu-
sid jäädavalt, sellal kui hooletu karjus silmitses läbi
akna päikesepaistet ja puid.

«Vaata ainult seda!» hüüdis ta. «See kõik on minu
oma! Ilma tasuta! Ma võin puu alla pikali visata ja põo-
nutada tuhat aastat, kui tahan! Kuule, Martin, paneme
minema! Mis me siin veel ootame! Meid ootab maa, kus
pole vaja midagi teha, ja mul on pilet sinna! Aga
tagasisõidupiletit ei ole, kurat temaga!»

Paar minutit hiljem, kui nad musta pesu kärusse ladu-
sid, otsis Joe hotellidirektori särgi välja. Ta juba tun-
dis seda. Ja äkilises ülevas vabadusetuhinas virutas ta
selle põrandale ja trampis selle peal.

«Kahju, et sind siin sees ei ole, vana seapeaga hol-
landlane!» karjus ta. «Oh, kui sa siinsamas selle särgi
sees oleksid! Kas said! Võta veel! Ja veel! Olgu sa nee-
tud! Hoidke mind kinni! Hoidke mind kinni!»

Martin naeris ja tiris ta töö juurde tagasi.

Teisipäeva õhtul jõudsid uued pesijad pärale ning üle-
jäänud nädal kulus neile töövõtete selgestegemiseks.
Joe istus pesukojas ja seletas neile oma süsteemi, aga
tööd ta enam ei teinud.

«Mitte liilegi ma enam ei liiguta,» teatas ta. «Mitte
liilegi ei liiguta! Lasku mind lahti, kui tahavad! Lähen
niikui minema! Mina ennast enam ei liiguta, võtke
lahkesti teatavaks! Mina hakkan nüüd kaubavagunitel
«õitma ja puu all magama. Orjake nüüd teie! Nii on õige.
Orjake ja higistage! Orjake ja higistage! Ja kui te
vedru välja viskate, mädanete niisamuti nagu mina —
ja mis tähtsust sel on, et teie teistmoodi elasite? Ütle
nüüd ise, mis tähtsust sel lõppude lõpuks on?»

Laupäeval võtsid nad oma palga välja ja siis tuli lah-
kumine.

«Pole vist mõtet paluda, et sa ümber mõtleksid ja
koos minuga tuleksid?» küsis Joe lootusetult.

Martin raputas pead. Ta seisis oma ratta kõrval, val-
mis teele asuma.

Nad surusid kätt. Joe ei lasknud kohe lahti ja ütles:

«Me kohtume veel, Mart, enne kui mulla alla kobime. See on kindel. Ma tunnen seda. Huvasti, Mart, ela hästi! Tead, sa meeldid mulle kuradi kombel.»

Hüljatuna seisis ta keset maanteed ja vaatas Martinile järele, kuni see lõpuks teekäänaku taha kadus.

«Tubli poiss oli,» pomises ta. «Tubli poiss oli.»

Siis kõmpis ta ka ise mööda teed mäest alla veehoidla juurde, kus pool tosinat tühja kaubavagunit kõrvalteel laadungit ootasid.

XIX PEATÜKK

Ruth ja tema perekond olid jälle kodus ning pärast Oaklandi tagasipöördumist kohtus Martin neiuga sageli. Ruth oli ülikooli lõpetanud ega õppinud enam. Martin aga oli kogu oma vaimse ja kehalise energia töösse matnud ega kirjutanud midagi. See andis neile teineteise jaoks rohkem aega, kui neil kunagi varem oli olnud, ning nende sõprus muutus kiiresti aina lähedasemaks.

Algul ei teinud Martin muud, kui vaid puhkas. Ta magas palju, veetis tunde logeldes, mõeldes ja mitte midagi tehes. Ta oleks nagu vähehaaval toibunud mingist rängast hoobist. Esimesi ärkamise tunnuseid luges ta välja sellest, et tal tekkis elavam huvi ajalehtede vastu. Siis hakkas ta jälle lugema — kergeid romaane ja luulet, ning kui veel paar päeva möödus, oli ta taas ülepea kaela uppunud oma ammu unustatud Fiskesse. Tal oli raudne tervis. Ta suurepärase keha kogus uut elujõudu. Ta oli nooruslikult painduv ja elastne.

Kui Martin teatas, et kavatseb jälle merele minna, niipea kui on välja puhanud, ei varjanud Ruth oma kurvastust.

«Miks te tahate seda teha?» küsis ta.

«Raha pärast,» vastas Martin. «Pean natuke kõrvale panema, et üritada uut rünnakut toimetajate vastu. Ilma rahata ei saa seda sõda pidada — ilma raha ja kannatlikkusest.»

«Aga kui te ei taha muud kui raha, miks te siis pesumajja ei jäänud?»

«Sellepärast, et pesumaja tegi minust looma. Niisugune lakkamatu töö paneb inimese jooma.»

Ruth vaatas Martinile otsa, silmad õudust täis.

«Kas see tähendab, et...» küsis ta väriseval häälel.

Martinil oleks kerge olnud ennast puhtaks pesta. Ent silmus oli talle sisemiselt omane ning talle meenus ammu otsus olla otsekohene, tulgu mis tuleb.

«Jah,» vastas ta. «Just nimelt. Mitu korda.»

Ruth judises ja tõmbus temast kaugemale.

«Ükski mees, keda mina tunnen, pole seda iialgi teinud, mitte iialgi.»

«Siis ei ole nad ka kunagi Shelly Hot Springsi pesumajas töötanud. Töö on hea asi. See on kasulik inimese tervisele, nagu jutlustajad ütlevad, ja taevast olgu tunnistajaks: mina ei ole kunagi tööd kartnud. Aga vahel tuleb ette, et mõnda head asja on üleliia, ja tolles pesumajas see nimelt nii ongi. Sellepärast ma lähengi jälle merele. Usun, et see on minu viimane reis, ja kui ma tagasi tulen, murratan ajakirjadesse sisse. Olen selles veendunud.»

Ruth vaikis tõrksalt ja Martin silmitses teda nõrdinult, mõistes, et neil on täiesti võimatu mõista seda, mida tema oli pidanud läbi tegema.

«Kunagi ma kirjutan sellest. Pealkirjaks panen «Töö allakäik» või «Joomise psühholoogia tööliklassis» või midagi selletaolist.»

Esimesest kohtumisest saadik polnud nad nähtavasti teineteisest veel kunagi nii kaugel olnud. Martini täiesti silmas, ent varjatud mässuvaimust kantud pihtimus oli Ruthis tülgaastust äratanud. Kuid see tülgaastus ise ehmatas neid rohkem kui selle põhjus. See näitas, kui lähedaseks Martin talle oli saanud, ning sellest peale, kui ta seda iseendale tunnistas, avanes tee veel suuremale lähedusele. Pealegi ärkas temas kaastunne ja süütu, idealistlik reformaator. Ta otsustas päästa selle noormehe, kes oli juba nii pika tee ära käinud. Ta otsustas päästa Martini ta varasema elu needuse ja tema enda käest — kas või vastu ta enda tahtmist. Ta nägi selles kõiges erakordset südameõilsust. Ta ei aimanudki, et selle varjus peitus armukadedus ja armastuseiha.

Imeilusatel sügispäevadel tegid nad sageli koos jalgrattamatku, lugesid vaheldumisi mägede üksilduses valjusti luuletusi, ülevat õilistavat luulet, mis viis mõtted kõrgetele asjadele. Loobumine, ohver, kannatlikkus, töö-

kus, kõrged eesmärgid — need olid põhimõtted, mida Ruth sel kaudsel viisil jutlustas. Need abstraktsioonid oli ta üle võtnud oma isalt, mr. Butlerilt ja Andrew Carnegie'lt, kes vaese immigrandi pojast oli ometi tõusnud selle maailma vägevate sekka.

Martin hindas kõike seda ja tundis sellest rõõmu. Ta jälgis Ruthi mõttekäike nüüd hoopis selgemini ja neiu hing polnud temale enam suletud imederiik nagu vana nisti. Ta oli neiuga nüüd vaimselt võrdne. Aga lahk-armamised ei puudutanud tema armastust. Ta armastas kirglikumalt kui kunagi varem, sest ta armastas teda niisugusena nagu ta oli ning Ruthi kehaline haprus aina suurendas Martini silmis tema võlu. Martin oli lugenud põdurast Elizabeth Barrettist, kelle jalg aastate vältel ei olnud maad puudutanud — kuni selle pöörase päevani, kus ta Browningiga põgenes. Ta tõusis ja toetas jala kindlale maale, kõndis lahtise taeva all. Seda, mis Browning oli Barrettiga teinud, tahtis Martin Ruthiga teha. Kuid kõigepealt peab Ruth teda armastama hakama. Siis on kõik juba hoopis lihtne. Martin annab talle oma jõu ja tervise. Martin nägi nägemusi nende tulevase elust, nagu see aastate pärast pidi olema: töö, mugavuse ja jõukuse foonil nägi ta iseennast ja Ruthi luulet lugemas ja seda arutamas. Ruth oli end põrandale arvutute patjade keskele mugavasti sisse seadnud ja luges talle valjusti ette. See oli nende tulevase elu sümbol. Martini silme ette ilmus ikka ja jälle seesama pilt. Mõnikord luges ta ise ette, Ruth nõjatus tema vastu ja Martin hoidis tema õlgade ümbert kinni. Mõnikord nautisid nad kahekesi vaikides kõige kauni- maid lehekülgi. Ja Ruth armastas ju niisamuti loodust kui Martin, ning kujutlusvõime muutis lahkelt selle stseeni dekoratsioonid: mõnikord lugesid nad varjulises, järskude nõlvadega orus, teinekord jälle kõrgel mägi-aasal, vahel hallika liivaluute veerul, mida palistas pajude pärg, või kuskil kaugel vulkaanilisel troopika-saarel, kus kõrge juga lennul auruks muutub ning mere ni jõuab uduloorina, mis iga uitleva tuulepuhangu tõu- kel õõtsub ja väriseb. Aga alati olid esiplaanil ilu käs- kijad — tema ise ja Ruth, alalõpmata lugesid nad ja jagasid loetut teineteisega. Ning kuskil hoopis taga- plaanil, looduse fooni taga, kumendas ähmaselt töö, edu

ja raha, mis tegi nad maailmast sõltumatuks ja kinkis neile kõik ta aarded.

«Ma peaksin oma väikesele tüdrukule soovitama ette- vaatlikum olla,» hoiatas ema Ruthi ühel päeval.

«Ma tean, mida sa mõtled. Aga see on võimatu. Ta ei ole...»

Ruth punastas, aga ta punastas nagu neitsi, kes peab esimest korda arutama elu kõige pühamaid asju emaga, keda ta niisama pühaks peab.

«... Sinutaoline.» Ema lõpetas lause tema eest.

Ruth noogutas.

«Ma ei tahtnud seda ütelda, aga ta tõesti ei ole. Ta on karm, brutaalne, tugev — liiga tugev.»

Ruth kõhkles ega osanud jätkata. Esimest korda elus kõneles ta emaga niisugustest asjadest. Ja jälle täien- das ema tema mõtet.

«Ta ei ole elanud puhast elu — seda sa tahtsid ütelda.»

Ruth noogutas jällegi ning uuesti valgus puna ta näole.

«Nii see just on,» ütles ta. «See ei ole tema süü. Aga ta on sageli kokku puutunud...»

«Räpaste asjadega?»

«Jah, räpaste asjadega. Ja ta hirmutab mind. Mõni- kord ma otse kardan teda, kui ta oma vabal kergel vii- sil kõneleb asjadest, mida ta on teinud — otsekui poleks see üldse tähtis. Aga see ometi ju on tähtis, kas pole?»

Nad istusid teineteise piha ümbert kinni hoides, vai- ktsid, ning ema silitas tütre kätt, oodates, et see jät- kaks.

«Aga ma olen temast hirmsasti huvitatud,» ütles Ruth. «Teatud mõttes on ta minu kaitsealune. Pealegi on ta esimene noormees, kellega ma sõbraks olen saanud — oleti pole ta küll just sõber, pigem kaitsealune ja sõber üheskoos. Mõnikord, kui ta mind hirmutab, näib mulle, et ta on just nagu bulldog, keda ma oma lõbuks pean, nagu mõned meie üliõpilasseltsi tüdrukud. Ta sikutab kõvasti, näitab hambaid ja ähvardab pahandust teha.»

Ema ootas.

«Ma usun, et just niisuguse bulldogina ta mind huvi- tabki. Ja temas on ka palju head, kuid temas on ka palju sellist, mis mulle ei meeldiks mehes... kellega mul

oleksid teistsugused suhted. Sa näed, et ma olen ka ise järele mõelnud. Ta vannub, suitsetab, joob viina, ta on kakelnud (ta ise rääkis mulle, ja see meeldib talle, nii ta ütleb). Ta on igas mõttes just niisugune mees, keda ma ilmaski ei tahaks endale...» Ruthi hääl jäi väga vaikseks, «abikaasaks. Ja ta on liiga tugev. Minu prints peab olema pikk, sale ja mustaverd — peen, hurmav prints. Ei, pole mingit ohtu, et ma Martin Edenisse armuksin. See oleks kõige halvem, mis minuga juhtuda võiks.»

«Aga ega ma sellest ei räägigi,» luiskas ema. «Kas sa tema peale oled mõelnud? Ta on ju igas suhtes täiesti vastuvõtmatu, sa tead seda isegi. Aga mis siis, kui tema sind armastama hakkab?»

«Aga ta armastabki... jubal!» hüüdis Ruth.

«Seda oli oodata,» ütles mrs. Morse leebelt. «See juhtub paratamatult igaühega, kes sind tundma õpib.»

«Olney vihkab mind!» hüüatas Ruth kirglikult. «Ja mina vihkan Olney't. Tema seltsis on mul alati tunne, nagu oleksin kass. Ma tunnen, et pean tema vastu paha olema. Ja isegi kui mul niisugust tunnet ei ole, on tema minu vastu ikkagi halb. Kuid Martin Edeniga olen õnnelik. Seni pole mind veel keegi armastanud, see tähendab, ükski mees pole mind veel niimoodi armastanud. Ja on nii meeldiv, kui sind selliselt... armastatakse. Ema, kallid, sa ju saad aru, mis ma mõtlen? Nii magus on tunda, et sa oled tõeliselt ja läbini naine.» Nuuksudes peitis ta oma näo ema sülle. «Ma tean, sa mõtled, et ma olen vastik. Aga ma olen aus ja räägin sulle kõik, mis ma tunnen.»

Mrs. Morse oli imelikult kurb ja õnnelik ühtlasi. Tema väikest tütrekest, kes oli bakalaureus, polnud enam, ent selle asemel oli nüüd tütar-naine. Eksperiment oli õnnestunud. Kummaline lünk Ruthi loomuses oli nüüd täidetud, ning täidetud ohutult ja karistamatult. Too tahumatu meremees oli olnud tööriist ja ehkki Ruth teda ei armastanud, oli ta temas äratanud naiselikkuse.

«Ta käsi väriseb,» pihtis Ruth, oma nägu ikka veel häbi pärast ema rüppe peites. «See on äärmiselt lõbus ja naeruväärne, aga mul on temast ka kahju. Ja kui ta käed juba liiga värisema hakkavad ja silmad liiga sä-

rama hakkavad, siis ma noomin teda tema elu pärast ja sellepärast, et ta püüab seda vääral viisil parandada. Aga ta jumaldab mind, ma tean. Ta silmad ja ta käed ei valeta. Ja mõte sellest, juba paljas mõte sellest teeb mu nagu täiskasvanuks. Ma tunnen, et mulle kuulub miski, millele mul on seaduslik õigus, mis teeb mu samasuguseks nagu teised tüdrukud... ja... noored naised. Ning ma mõistsin ka, et varem olin ma neist erinev, ja ma mõistsin, et sina muretsesid selle pärast. Sa mõtlesid, et ma seda sinu kallist muret ei märganud. Aga ma märkasin. Ja ma tahtsin... selle asja joonde ajada, nagu Martin Eden ütleb.»

See tund oli nii emale kui tütrele täis püha hardust. Nad vestlesid hämaruses, silmad niisked — Ruth üksainus valge ja siiras süütus, ema — kaastundlik, osavõtlik, ent siiski rahulikult seletav teejuht.

«Ta on sinust kolm aastat noorem,» ütles mrs. Morse, «tal pole veel kohta maailmas, tal pole ei positsiooni ega sissetulekut, ta on ebapraktiline. Kui ta sind armastab, peaks tal jätkuma nii palju arukust, et ta hakkaks tegema midagi, mis annaks talle õiguse sinuga abieluda, ega tembutaks nende jutukestega ja oma lapsikute unistustega. Kuid ma kardan, et Martin Eden ei saa iial täiskasvanuks. Tal pole vastutustunnet. Ta ei oska täita oma kohust maailma ees nagu sinu isa, nagu kõik meie sõbrad — näiteks mr. Butler. Ma kardan, et Martin Eden ei õpi iial raha teenima. Aga maailm on juba nii korraldatud, et raha on inimese õnneks vajalik — oh ei! ma ei mõtle mitte päratuid varandusi, vaid üksnes piisavat sissetulekut, mis võimaldab tavalist mugavust ja korralikku elu. Kas... kas ta pole midagi rääkinud?»

«Ta pole öelnud sõnakestki. Ta pole proovinudki. Aga kui ta proovib, siis ma ei lase tal seda teha, sest sa tead, et ma ei armasta teda.»

«See rõõmustab mind. Ma ei tahaks, et minu tütar, minu ainus tütar, kes on nii puhas ja rikkumata, hakkaks armastama temasugust meest. Maailmas on õilsaid mehi, kes on puhtad ja truud ja mehised. Jää niisugust ootama. Uhel päeval leiad sa sellise. Ja sa hakkad teda armastama ja tema hakkab sind armastama ning te saate õnnelikuks, nagu meie sinu isaga oleme

õnnelikud olnud. Ja on üks asi, mida sa iial unustada ei tohi...»

«Jah, ema...»

Mrs. Morse'i hääle muutus üsna vaikseks ja mahedaks, kui ta ütles: «Ja need on lapsed.»

«Ma... ma olen nende peale mõelnud,» tunnistas Ruth, meenutades riivatuid mõtteid, mis olid teda minevikus kiusanud, ning jälle kerkis ta näkku neitsilik puna, et peab sellistest asjadest kõnelema.

«Ja just laste pärast ei tule mr. Eden kõne allagi,» jätkas mrs. Morse teravalt. «Nende isa peab olema puhas, ja ma kardan, et tema ei ole mitte puhas. Sinu isa on mulle rääkinud, millist elu elavad meremehed, ja... ja sa mõistad.»

Ruth surus nõustuvalt ema kätt, tundes, et saab tõepoolest aru, kuigi tema arusaamine oli midagi väga ähmast, kauget ja nii hirmsat, et see oli väljaspool kujutlusvõime piire.

«Sa tead, et ma ei tee midagi ilma sulle rääkimata,» alustas Ruth.

«Sa pead lihtsalt mõnikord minu käest nõu küsima, nagu tänagi. Ma tahtsin sinuga rääkida, aga ma ei teadnud, kuidas seda teha. Ma tean, see on väär tagasihoidlikkus, aga sa võid minu ülesande mulle kergemaks teha. Mõnikord pead sa nagu tänagi minu käest nõu küsima, pead minu ülesannet kergendama.»

«Ema, sinagi oled ju naine!» hüüdis Ruth eksalteeritult. Nad tõusid püsti, tütar haaras ema käed ja seisis hämaruses sirgelt tema ees, tajudes nende vahel valitsevat kummalist magusat võrdsust. «Ma poleks iial osanud sinust nii mõelda, kui meil seda jutuajamist poleks olnud. Pidin enne teada saama, et ma ise olen naine, ja alles siis mõistsin, et ka sina oled naine.»

«Me oleme mõlemad naised,» ütles ema, tõmbas tütre enda vastu ja suudles teda. «Me oleme mõlemad naised,» kordas ta, kui nad teineteise piha ümbert kinni hoides toast lahkusid, südamed tulvil uut seltsimehelikkuse tunnet.

«Meie väike tüdruk on saanud naiseks,» ütles mrs. Morse tund aega hiljem uhkelt oma abikaasale.

«See tähendab,» vastas mees, heites naisele terava pilgu, «see tähendab, et ta on armunud.»

«Ei, kuid teda ennast armastatakse,» väitis mrs. Morse naeratades vastu. «Eksperiment õnnestus. Ruth on lõpuks ärganud.»

«Siis me peame poisist lahti saama.» Mr. Morse rääkis tarmukal, asjalikul, ärimehelikul toonil.

Kuid ta naine raputas pead. «Selleks pole tarvidust. Ruth ütleb, et Martin läheb mõne päeva pärast jälle merele. Kui ta tagasi tuleb, pole Ruthi enam siin. Me saadame ta tädi Clara juurde. Ja pealegi üks aasta Idas, uute inimeste hulgas, uute mõtete keskel ja uues ümbruses — see on just see, mida ta vajab.»

XX PEATÜKK

Uuesti tärkas Martinis vajadus kirjutada. Iseenesest hakkasid tema ajus jälle idanema jutud ning luuletused ning ta tegi märkmeid tuleviku tarvis, kui tal avaneb võimalus neile kindlat vormi anda. Ent ta ei kirjutanud. See oli tema lühike suvevaheaeg. Ta otsustas selle pühendada puhkusele ja armastusele ning need mõlemad arenesid tal edukalt. Peagi oli ta taas tulvil ülevoolavat elujõudu ja nägi iga päev Ruthi, ning kohtamise hetkel tajus neiu iga kord jälle uuesti Martini jõu ja tervise jahmatamapanevat mõju.

«Ole ettevaatlik,» hoiatas ema teda veel kord. «Ma kardan, et sa kohtud Martin Edeniga liiga sageli.»

Kuid Ruth naeris enesekindlalt. Ta oli enda peale julge ja pealegi pidi Martin paari päeva pärast merele minema. Ja seks ajaks kui ta tagasi tuleb, on tema, Ruth, Idaosariikidesse sõitnud. Ent ometi oli Martini jõus ja tervises mingi lummus. Martinilegi oli jutustatud Ruthi eelaisvast reisis, ning ta tundis, et on vaja rutata. Kuid ta ei teadnud, kuidas tuleb armastada niisugust tütarlast nagu Ruth. Pealegi oli talle takistuseks suur kogemustepagas, mis oli kogutud vahekordadest tüdrukute ja naistega, kes olid Ruthist hoopis erinevad. Nemad tundsid juba armastust ja elu ja teadsid, mis on flirt. Ruth aga ei teadnud niisugustest asjadest midagi. Ruthi intelligentsväärne süütus hirmutas Martinit, riisus ta sõnadest kogu tule ja veenis teda paratamatult ta

enda vääritudes. Oli ka veel teine takistus. Ta ise polnud iial varem armunud olnud. Paljud naised olid talle ta tormilises minevikus meeldinud. Mõnedest oli ta võlutud olnud. Aga ta ei teadnud, mis tähendab armastada. Ta oli lihtsalt isandlikult, hooletult vilistanud ja naised tõttasid tema juurde. See oli olnud meelelahutus, juhus, osake sellest mängust, mida mängivad kõik mehed, kuid igatahes väga väike osa. Nüüd aga oli tema ise esimest korda anuja osas. Õrn, kartlik ja kõhklev. Ta ei tundnud armastuse teid ega armastuse sõnu ja kartis oma armastatu plekita süütust.

Oppides tundma ümbritsevat mitmekesist maailma ja selle alatasa muutuvat palet, oli ta omandanud käitumisreegli, mis ütles, et kui mängid võõrast mängu, tuleb lasta alustada partneril. Tuhandel korral oli tal sellest reeglist kasu olnud ning see oli talle õpetanud vaatlemisuskust. Ta teadis, kuidas vaadelda tundmatut nähtust, kuidas oodata, kuni vastane reedab oma nõrga koha. Nagu poksija ootas ta vastase esimest lööki. Ning niisugust avalööki oskas ta oma rikkalike kogemuste abil otsemaid ära kasutada ja valusasti vastu lüüa.

Nii ta siis ootas ja varitses Ruthi, ihates oma armastusest kõnelda, ent julgemata seda teha. Ta kartis neiu ehmatada ega olnud iseenese peale kindel. Kuid ometi oli ta täiesti õigel teel, ehkki ta seda ise ei teadnud. Armastus tuli maailma enne kui häälikuline kõne, ning juba oma õige varases nooruses oli ta omandanud teatud võtted ega unustanud neid enam iialgi. Just niisugusel igivanal primitiivsel viisil Martin Ruthi piiraski. Algul ta ei teadnudki, mida ta õieti teeb, hiljem aga hakkas aimama. Kergeimgi käepuudutus oli piirilt mõjuvõimsam kui ükski sõna, mida ta õelda oleks võinud. Ta kehaline jõud köitis neiu kujutlusvõimet hoopis meelitavamalt kui tuhande armastajate põlvkonna trükitud luuletused ja kirglikud kõned. Kõik, mida ta keel väljendada suutis, oli vähemalt osaliselt adresseeritud neiu mõistusele, aga käepuudutus, põgus kokkupuude riivas otseselt Ruthi vaiste. Neiu mõistus oli niisama noor kui ta ise, aga ta vaistud olid niisama vanad kui inimtõug ja veel vanemad. Nad olid olnud noored siis, kui armastus oli veel noor, aga nüüd olid nad targemad kui kõik inimeste tavad ja harjumused

ning muud hiljutised asjad. Ruthi mõistus jäi niisiis tegevusetu. Puudus ajend, mis selle tegevusse oleks pannud, ning neiu ei mõistnud õieti, kui tugevat mõju Martin hetkest hetkesse ta armastajaloomusele avaldas. See aga, et Martin teda armastas, oli päevselge ja ta naustis teadlikult Martini armastuse märke — ta põlevate silmade pehmet sära, ta värisevaid käsi ja seda möödapääsmatut tumedat õhetust, mis sageli kumas läbi ta päikesest põlenud naha. Ruth läks isegi kaugemale ja õhutas teda oma arglikul viisil, tegi seda aga nii delikaatselt, et Martin kunagi kahtlustama ei hakanud, ning õhtlasi pooleldi ebateadlikult, nii et ta vaevalt isegi ennast kahtlustada võis. Põnevusega täheldas ta neid oma võimu tõendeid, mis tunnistasid ta naiseks, ning eevaliku naudinguga piinas ta Martinit ja mängis temaga.

Kogenematus ja ülemäärane tulusus hoidis Martini keelt köidikuks. Ent kuigi ta austajana oli saamatu ja kohmakas, jätkas ta lähenemist puudutuste kaudu. Martini käepuudutus oli Ruthile meeldiv. See polnud mitte üksnes meeldiv, vaid ka kuidagi eriliselt magus. Martin ei teadnud seda, aga ta teadis, et ta pole Ruthile vastu meelne. Nad ei puudutanud teineteise kätt kuigi sageli — see sündis tavaliselt ainult tervitamisel ja jumalagajätkul, ent ka jalgrataste juures toimetades, mägedesse kaasavõetud värsikogusid kimpu sidudes, ühiselt raamatuid lehitsedes võisid nende käed kergesti kokku puutuda. Ja juhtus ka, et neiu juus silitas Martini põske või tema õlg puudutas Martini õlga, kui nad kahekesi koos raamatuisse kätkevad ilu kohale kummardusid. Ruth naeratas endamisi, taltsutades teadmata millest sündinud põgusat kihku sasida Martini juukseid; kui nad aga lugemisest väsisid, ihkas Martin kõigest südamest oma pea neiu rüppe panna ja unistada suletud silmil tulevikust, mis kuulus neile. Pühapäevastel piknikutel Shellmoundi ja Schuetzeni pargis oli ta pea paljudel naiste süles puhanud ning tavaliselt oli ta sügavalt ja isekalt maganud, sellal kui tüdrukud ta nägu päikese eest varjasid, teda silmitsesid ja armastasid ja imestasid printsliku hoolimatuse üle, millega ta nende armastusse suhtus. Panna oma pea mõne tütarlapse sülele oli vanasti tema meelest kõige lihtsam asi maailmas,

nuna. Ebamugav asend tugevasti kalduvajanud paadis häiris teda ning talle meenus peavalu, millest Martin ta välja oli ravinud, ning malbe rahu, mis temast hoovas. Martin istus tema kõrval, üsna tema kõrval, ning paat näis teda iseenesest noormehe poole kallutavat. Siis tärkas temas soov nõjatuda mehe vastu, leida puhkust tema jõust — ähmane väljakujunemata soov, mis just siis, kui ta seda endamisi vaagis, temast võitu sai ning teda tõepoolest Martini najale toetuma pani. Või oli selle põhjuseks paadi kallak? Ta ei teadnud. Ta ei saanudki iial teada. Ta teadis vaid, et nõjatus Martini vastu ning et kergendus ja magus rahu, mida ta sellest leidis, oli väga hea. Võib-olla oli see tõesti paadi süü, aga ta ei juurelnudki selle üle. Ta nõjatus õige kergelt Martini õla vastu, kuid ta siiski nõjatus ega tõmbunud ka siis tagasi, kui Martin end nihutas, et Ruthile mugavamast asendit võimaldada.

See oli meeletus, ent ta keeldus selle meeletuse üle järele mõtlemast. Ta polnud enam ta ise, vaid naine naiseliku vajadusega kelleltki tuge otsida. Kuigi ta nõjatus üsna kergelt, näis see vajadus rahuldust leidvat. Ta polnud enam väsinud. Martin ei lausunud sõnagi. Oleks ta rääkima hakanud, oleks võlu purunenud. Kuid ta armastuse tagasihoidlikkus pikendas seda. Martin oli pimestatud ja pooluimane. Ta ei suutnud mõista, mis õieti toimub. Kõik see oli nii imeline, et ei võinud olla midagi muud kui viirastus. Vaevaga surus ta maha pöörase iha lasta soot ja tüüripinn peost ning haarata Ruth käte vahele. Intuitsioon kinnitas talle, et see oleks eksisamm, ning ta oli rõõmus, et ta käed olid ametis tüüripinni ja soodiga, mis kiusatuse eemale peletas. Kuid ta ei luhvanud enam nii püüdlikult ja pillas tuule meelega purjest välja, et aga sõitu põhjakaldani võimalikult pikaks venitada. Kalda ääres oleks ta sunnitud paadi ümber pöörama ja kontakt Ruthiga katkeks. Ta purjetas osavalt, kahandades sõidukiirust, ilma et vaidlejad seda tähele oleksid pannud, ning andis mõttes merele andeks oma kõige raskemad reisirid, sest need olid selle imelise öö võimalikuks teinud ning kinkinud talle oskuse valitseda merd, paati ja tuult, nii et ta võis purjetada Ruthi kõrval ja tunda seda kallist survet oma õla vastas.

Kui tõusva kuu esimene kiir puudutas purje, heites paati pärlendava helenduse, nihkus Ruth temast eemale. Ning sel hetkel, kui Ruth eemale tõmbus, tundis ta, kuidas Martingi temast kaugeneks. Kartus, et neid märgataks, oli mõlemapoolne. Kogu episood jäi vaikival kokkuleppel nende omavaheliseks saladuseks. Ruth istus ohetades Martinist eemal, mõistes alles nüüd juhtunu tõelist tähendust. Ta oli süüdi milleski, mida ei tema vennad ega ka Olney ei tohtinud näha. Miks ta seda tegi? Ta ei olnud iial elus midagi selletaolist teinud. Ja ometi oli ta ennegi noormeestega kuupaistel purjetanud. Kunagi polnud tal tahtmist olnud midagi niisugust teha. Ruthi valdas häbi ja hämmeldus temas puhkeva naiselikkuse pärast. Ta heitis põgusa pilgu Martini poole, kes paati parajasti teisele halsile viis, ning ta oli peaaegu valmis Martinit vihkama, et see tema nii jultunud ja häbiväärsele teole meelitas. Pidi see kõigi meeste hulgast just tema olema! Võib-olla on emal õigus ja ta kohtub Martiniga tõepoolest liiga sageli. Seda ei juhtu enam iialgi, otsustas ta endamisi, ning tulevikus kohtub ta temaga harvemini. Ta kaalus koguni pentsikut mõtet seda asja Martinile kuidagi ära seletada, kui nad kahekesi on, valetada talle, meenutada otsekui muuseas nõrkushoogu, mis teda just enne kuu tõusu olevat haaranud. Siis aga tuli talle meelde, kuidas nad mõlemad teineteisest eemale tõmbusid, enne kui kuuvalgus neid reeta jõudis, ning ta teadis, et Martin näeb selle vale läbi.

Järgnevatel päevadel, mis kiiresti üksteisele järgnesid, polnud ta enam ta ise, vaid mingi kummaline mõistatuslik olevus, kes tõrksalt keeldus järele mõtlemast ja iseenest analüüsima, kes mingil tingimusel ei tahtnud vaadata tulevikku ja iseenesesse ega juurelda selle üle, kuhupoole ta läheb. Ta põles mingi erutava saladuse palavikus, oli kord hirmunud, kord võlutud, ja lahkamatus hämmelduses. Üks mõte istus tal siiski kindlalt peas, millele ta rajas oma julgeoleku. Ta ei lase Martinil oma armastusest kõnelda. Nii kaua kui ta sellest hoiduda suudab, on kõik korras. Paari päeva pärast läheb Martin merele. Ning isegi kui ta räägib, lõpeb kõik hästi. Teisiti ei saa see olla, sest ta ju ei armasta Martinit. Muidugi tuleb sellest noormehele kibe pool-

tund ning piinlik pooltund ka talle endale, sest on see ju esimene ettepanek, mis talle tehakse. Magusas erutuses heietas ta seda mõtet. Ta oli tõeline naine ning üks mees oli küps talle abieluettepanekut tegema. See meelitas kõike seda, mis temas oli sügavalt naiselikku. Kogu ta elulaad, kogu ta olemus lõi vankuma ja kõikus. See mõte tiirutas ta peas nagu lambi ümber lendlev õõliblikas. Ta läks nii kaugele, et hakkas ette kujutama, kuidas Martin oma ettepanekut teeb, ning pani talle ise sõnad suhu. Ta proovis ja kordas oma tagasilükkamist, mahendas seda lahkusega ning jutlustas Martinile tõelisest ning õilsast mehelikkusest. Ja eeskätt peab ta suitsetamise maha jätma. Seda otsustas ta tingimata rõhutada. Ent ei, ta ei tohi Martinit üldse rääkida lasta. Ta käsib Martinil vaikida, nagu ta emale oli lubanud. Uleni lõkendades ja õhetades otsustas ta kahetsusega selle kohutava sündmuse hoopis ära jätta. Tema esimene abieluettepanek tuli edasi lükata sobivamale ajale ning jätta väarikama austaja ülesandeks.

XXI PEATÜKK

Jõudiskätteilusjasoe, suigutav sügispäev, mille vaikus tundus aastaegade vahetust, Kalifornia vana-naiste suve päev häguse päikese ja juhuslike uitlevate tuulehoogudega, mis ei suutnud äratada tukkuvat õhku. Läbipaistev purpurne udu, mis polnud aur, vaid värvi-line kangas, varjas sakilisi mäeharju. San Francisco lebas oma küngastel suitsuses viinas. Linna südamesse tungiv laht oli nagu tuhmilt läikiv metallileht, kus purjekad püsisid liikumatult või triivisid aeglaselt laisa tõusu tõukel. Kauge Tamalpaisi mägi, mis vaevalt paistis läbi hõbedase hämu, kõrgus kogukana Kuldvärava kohal, mis loojuva päikese paistel näis kahvatukuldse teerajana. Ja taamal paisutas ähmane ja tohutu Vaikne ookean taevapiiril tumedaid pilverünkaid, mis ujusid maa poole, tuues esimese hoiatuse talve tormisest hingusest.

Suvi oli lõpule jõudmas. Ent ta viivitas veel närtsivana ja jõuetuna mägede vahel, lisas orgude purpurile tumedaid toone, kodus endale õhulist surilina oma hää-

buvast võimust ja küllastunud naudinguid, surres rahuliku teadmise, et elu on elatud ja hästi elatud. Ja mägedes, oma lemmikkünkal, istusid kõrvuti Martin ja Ruth, painutades pead samade lehekülgede kohal ning lugedes armastussonette, mis oli kirjutatud too naine, kes oli armastanud Browningit nii, nagu väheseid mehi on armastatud.

Kuid lugemine jäi soiku. Kaduva ilu hurm nende ümber oli liiga tugev. Kuldne aasta suri, nagu ta oli elanudki — ilusana ja oma iharaid naudinguid kahetsemata —, ning möödunud õndsuse ja rahulduse mälestus lasus raskelt õhus. Uniselt ja raugelt hiilis see neisse, nõrgendades nende tahet, mähkides kõlbelisuse ja mõistuse palge purpurpunase udu loori. Martin sulas õrnusest ning aeg-ajalt voogas temast läbi soe laine. Ta nagu oli üsna Ruthi näo kõrval, ja kui ümberhulkuvad tuulehaldjad hellitasid neiu juukseid, nii et need ta põske silitasid, löid trükiread ta silme ees tantsima.

«Ma ei usu, et mõistsite ühtegi sõna sellest, mis te lugesite,» ütles Ruth kord, kui Martin järje kaotas.

Martin silmitses teda põleval pilgul ja kergelt juba kohmetus, kui talle äkki tabav vastus keelele tuli.

«Ma ei usu, et teiegi mõistsite. Millest viimane sonett rääkis?»

«Ma ei tea,» naeris Ruth siiralt. «Olen juba unustanud. Ei maksa rohkem lugeda. Täna on liiga ilus päev.»

«See jääb meile tükiks ajaks viimaseks,» sõnas Martin tõsiselt. «Silmapilril hakkab juba kogunema tormipilvi.»

Raamat libises tal peost maha ning nad istusid vaikselt ja sõnatult, silmitsedes unistuslikku lahte silmadega, mis unistasid ega näinud midagi. Ruth piilus silmanurgast Martini kaela. Ta ei nõjatunud Martini poole omal tahtel. Teda tõukas selle poole mingi väline jõud, mis oli sügavam kui gravitatsioon, niisama tugev kui saatuse. Oli vaja läheneda vaid tolli võrra, ning see sündis, ilma et Ruthi tahtel sealjuures osa oleks olnud. Ta õlg puudutas Martini õlga niisama kergelt kui liblikas puudutab lille, ning Martin vastas puudutusega, mis oli niisama kerge. Ruth tundis, kuidas Martini õlg surus tema õla vastu, ning ta tajus värinat, mis Martinilt läbis. Veel oli aeg tagasi tõmbuda. Kuid Ruth oli

muutunud automaadiks. Tahe ei kontrollinud enam ta tegusid — õndsas pöörasuses, mis teda nüüd haaras, ei tulnud talle enesekontrolli ega tahet enam pähegi.

Martini käsivars hakkas vargsi ta selja taha ja ümber piha libisema. Kannatamatu õnnevärinaga jälgis ta selle aeglast edasinihkumist. Ta ootas, teadmata isegi, mida, hingeldades, kuivade kuumade huultega. Süda tagus ja veri kandis ootusepalaviku üle kogu ta keha laiali. Käsivars tema ümber kerkis kõrgemale ja tõmbas ta aeglaselt ja hellitavalt Martinile lähemale. Kauem ei suutnud Ruth enam oodata. Väsinud ohkega ja impulsiivse järelemõtlematu krampliku liigutusega langetas ta oma pea Martini rinna najale. Martin kummardus kiiresti tema kohale, ja kui ta huuled lähenesid, ulatas Ruth talle oma huuled vastu.

«See peab olema armastus,» mõtles ta ainsal selgelmal hetkel, mis talle osaks sai. «Kui see pole armastus, on see liiga häbiväärne.» See ei võinud olla midagi muud kui armastus. Ta armastas seda meest, kes teda oma käte vahel hoidis ja kelle huuled tema huuli puudutasid. Hella liigutusega surus ta end veel tugevamini Martini vastu. Hetke pärast rebis ta end pooleldi Martini sülelusest valla ning sirutas äkki võidukalt mõlemad käed Martini päikesest põlenud kaela ümber. Armastuse ja täitunud soovide kihvatus oli nii hurmav, et ta tasakesi ägas, laskis siis käed lahti ja vajus poolnõrkenult Martini sülelusse.

Kumbki polnud lausunud ühtki sõna ja veel tükk aega valitses vaikus. Kaks korda kummardus Martin ja suudles teda, ning mõlemal korral ulatas Ruth oma huuled arglikult vastu ning puges talle õnnelikult lähemale. Ta klammerdus Martini külge, suutmata lahti lasta, ning Martin istus, teda pooleldi oma süles hoides, ning vaatas silmadega, mis midagi ei näinud, teisel pool lahte laiuva suure linna vinetist. Ent seekord ei sündinud ta ajus ühtegi nägemust. Seal voogasid üksnes värvid, valgus ja hõõguv kuma, mis oli niisama soe kui päev ja tema armastus. Ta kummardus Ruthi kohale. Neiu hakkas rääkima.

«Millal sa mind armastama hakkasid?» sosistas ta.

«Algusest peale. Kohe algusest peale. Esimesest hetkest, kui ma sind nägin. Juba siis olin ma armastusest

hull ja kogu aeg pärast seda olen ma aina hullemaks läinud. Aga kõige pöörasem olen ma praegu, kallis. Ma olen peaaegu nõdrameelne. Mu pea on rõõmust segamini.»

«Ma olen rõõmus, et olen naine, Martin... kallis,» ütles Ruth sügavalt ohates.

Martin kallistas teda ikka uuesti ja uuesti ja küsis siis:

«Ja sina? Millal sa teada said?»

«Oh, ma teadsin kogu aeg, peaaegu algusest peale.»

«Ja mina olin pime nagu kanal!» hüüdis ta pisut solvatud toonil. «Ma ei tulnud sellele mõttele enne kui just praegu, kui ma... kui ma sind suudlesin.»

«Ma ei mõelnud seda.» Ruth tõmbus pisut eemale ja vaatas Martinile otsa. «Ma tahtsin öelda, et teadsin, et sa mind peaaegu algusest peale armastasid.»

«Ja sina?» küsis Martin.

«Minuga sündis see äkki.» Ruth rääkis väga aeglaselt. Ta silmis oli soe pehme sära ja malbe õhetus püsis ta põskedel. «Ma sain seda teada alles nüüd, kui... sa mul ümbert kinni võtsid. Kuni praeguse hetkeni ei osanud ma arvata, et abiellun sinuga, Martin. Kuidas sa panid mind armastama?»

«Ma ei tea,» naeris Martin, «aga küllap lihtsalt sellega, et armastasin sind. Sest ma armastasin nii tugevasti, et kivinegi süda sellest sulama oleks pidanud, rääkimata siis sinusuguse elava, hingava naise südamest.»

«Mina kujutasin armastust ette hoopis teistmoodi,» sõnas Ruth ebamääraselt.

«Millisena sina siis teda ette kujutasid?»

«Ma ei arvanud, et ta on niisugune.» Kui ta seda ütles, vaatas ta Martinile otse silma, aga langetas siis pea ja jätkas: «Ma ju ei teadnud, mismoodi see on.»

Arglikult püüdis Martin teda endale jälle lähemale tõmmata, kuid ta tegi seda nii tasakesi, et ta käsivars, mis neiu ümber piha oli, vaevalt tuksatas, sest ta kartis liiga ablas olla. Ent siis tundis ta, kuidas Ruthi piht järele andis, ning jälle hoidis ta teda kõvasti oma süleluses ja huuled puudutasid huuli.

«Mis kodused ütlevad?» küsis Ruth äkilise kohkumisega suudluste vahel.

«Ma ei tea, aga me võime seda igal ajal teada saada, kui ainult tahame.»

«Aga kui mamma on vastu? Ma igatahes kardan talle rääkida.»

«Las ma ise räägin talle,» pakkus Martin vapralt. «Ma vist küll ei meeldi su emale, aga ma suudan ta enda poole võita. Mees, kes suutis võita sinu, suudab võita kõik. Ja kui ma ei suudagi...»

«Mis siis?»

«Mis sellest, me oleme ikkagi teineteise päralt. Aga pole karta, et me ei saa sinu emalt abiellumiseks nõusolekut. Selleks armastab ta sind liiga palju.»

«Ma ei tahaks ta südant murda,» ütles Ruth mõtlikult. Martin pidi juba peaaegu teda lohutama kinnitusega, et emade südamed ei murdu nii kergesti. Kuid selle asemel ütles ta:

«Ja armastus on kõige ülevam asi maailmas.»

«Kas tead, Martin, mõnikord sa hirmutad mind. Ja praegugi on mul hirm, kui ma mõtlen sinule ja sellele, mis sa kunagi olid. Sa pead minu vastu väga, väga hea olema. Pea meeles, et ma olen ju ainult laps, ma pole iialgi armastanud.»

«Mina ka mitte. Me oleme kahekesi mõlemad lapsed. Ja me oleme teistest õnnelikumad, sest me leidsime oma esimese armastuse teineteises.»

«Kuid see on ju võimatu!» hüüdis Ruth, end kiire kirkliku liigutusega Martini käte vahelt välja rebides. «Sinu puhul on see võimatu! Sa olid meremees ja meremeestel, nagu ma olen kuulnud, on... on...» Ta hää katkes ja vaibus.

«... on teadupärast naine igas sadamas,» ütles Martin. «Kas sa mõtled seda?»

«Jah,» vastas Ruth tasakesi.

«Aga see ei ole armastus.» Martin rääkis veendumusega. «Ma olen käinud paljudes sadamates, aga ma ei olnud iial tundnud kergeimatki armastuse puudutust, seni kui ma sind tol õhtul esimest korda nägin. Kas sa tead ka, et kui ma jumalaga jätsin ja ära läksin, oleks mind peaaegu vahistatud.»

«Vahistatud?»

«Jah. Politseinik arvas, et ma olen purjus, ja ma olingi... armastusest sinu vastu.»

«Aga sa ütlesid, et me oleme lapsed. Ja mina ütlesin, et sinu puhul ei või see tõsi olla, ning me kaldusime sellest teemast kõrvale.»

«Ma ütlesin, et ma pole iial kedagi teist armastanud peale sinu. Sa oled esimene, kõige esimene.»

«Aga ometi olid sa meremees,» vaidles Ruth vastu.

«Kuid sellegipoolest oled sina minu esimene armastus.»

«Aga ikkagi on olnud naisi... teisi naisi — oh!»

Ja Martin Edeni suurimaks üllatuseks puhkes nüüd pisaratetorm, mille vaigistamiseks kulus palju suudlusi ja hellitusi. Ning kogu aeg kõlas Martini kõrvus Kiplingi värss: «Ja koloneli leedi ning Judy O'Grady on südamepõhjas õed.» Ta leidis, et see on õige, ehkki romaanid, mida ta lugenud oli, panid teda uskuma muud. Romaanide najal oli tal tekkinud kujutus, et kõrgemates klassides tunnistatakse ainult vormikohaseid abieluettepanekuid. Seal all, kust tema pärit oli, juhtus küll sageli, et nooruk ja tütarlaps teineteisele lihtsa puudutusega armastust avaldasid. Kuid tema meelest oli mõeldamatu, et ülevad isikud ühiskonna tippudel just niisamasugusel viisil armastasid. Aga nähtavasti romaanid valetasid. Nüüd oli tal selle kohta tõend. Needsamad kaisutused ja hellitused, mida ei saanud ainuski sõna, ning mis töölistüdrukute juures tulemusrikkad olid, olid niisama tulemusrikkad ka kõrgema klassi tütarlaste juures. Lõppude lõpuks olid kõik nad samasugune liha ja veri, oma sisimas olid nad õed. Ning sellele äratundmisele oleks ta võinud juba varemgi jõuda, oleks ta oma Spenserit meenutanud. Ja kui ta nüüd Ruthi oma käte vahel hoidis ja hellitas, oli talle suureks trööstiks mõte, et koloneli leedi ja Judy O'Grady on südamepõhjas üsna sarnased. See tõi Ruthi talle lähemale, tegi ta võimalikuks. See armastatud keha oli samasugune nagu iga teinegi keha, nagu ta endagi keha. Nende abielu ees polnud ületamatut tõket. Klassierinevus oli ainus erinevus. Ent see oli puhtväline. Sellest võis vabaneda. Ta oli lugenud, et üks ori oli Rooma senaatoriks tõusnud. Kui see nii oli, siis võis tema Ruthini tõusta. Oma puhtuse ja pühalikkuse ning kultuuri ja eeterliku hingeelu juures oli ta maistes asjades läbini inimlik, nagu seda oli Lizzie Connolly ja kõik

Lizzie Connollyd. Kõik see, mis oli võimalik nende juures, oli võimalik ka tema juures. Ta võis armastada ja vihata, võib-olla hüsteeriahoogu langeda; ja muidugi võis ta olla armukade, nagu ta seda praegu oligi, nuuk-sudes ta käte vahel.

«Pealegi olen ma vanem kui sina,» ütles ta äkki, vaadates Martinile otsa. «Kolm aastat vanem.»

«Tasa, tasa! Sa oled vaid laps, ja mina olen koge-muste poolest sinust nelikümmend aastat vanem.»

Tegelikult olid nad mõlemad lapsed — vähemalt sel-les, mis armastusse puutus —, nad olid oma armastuse väljendamisest niisama kohtlased ja ebaküpsed kui kaks last, ja seda hoolimata asjaolust, et Ruth oli täis tuubitud ülikooliharidust ja Martini pea oli tulvil tea-duslikku filosoofiat ja elu karme fakte.

Nad istusid kaua, jälgides päeva hääbuvat ilu, rääki-sid sellest, millest armastajad ikka räägivad, nautisid oma armastuse imet ja imestasid, kuidas küll saatus neid nii kummalisel viisil kokku on viinud, ning olid õigeusklikult veendunud, et sellist armastust nagu neil, pole veel ükski armastaja iial tundnud. Visalt sõelusi-d nad ikka ja jälle oma esimesi muljeid, katsusid abitult analüüsida, mida nad just täpselt teineteise vastu tund-sid, ja püüdsid oma tundeid mõõta.

Loojuv päike vajus läänekaarest kerkivaisse pilve-rüngastesse, silmapiir lõi roosatama ja seniit soojalt kumama. See roosa valgus mässis nad endasse, kui nad istusid ja laulsid: «Jumalaga, kaunis päev». Ruth laulis mahedal häälel, nõjatudes Martini käsivarreõndlasse, peod Martini peos, ning nende südamed olid teineteise südames.

XXII PEATUKK

Mrs. Morse'il polnud vajagi emavaistu, et lugeda toi-munut Ruthi näost, kui tütar koju tuli. Visalt püsiv õhetus neiu põskedel rääkis selget keelt ning veelgi väl-jendusrikkamalt kõnelesid ta suured säravad silmad, pee-geldades sisemist õnne, mida oli võimatu vääriti mõista.

«Mis on juhtunud?» küsis mrs. Morse, kes oli oma pärimistega oodanud, kuni Ruth voodisse heitis.

«Sa tead?» küsis Ruth värisevail huulil.

Vastuse asemel pani ema talle käe ümber piha ja allitas õrnalt tütre juukseid.

«Ta ei rääkinud midagi!» pahvatas Ruth välja. «Ma ei teinud seda meelega ja ma ei oleks tal iialgi rääkida lasknud... aga ta ei rääkinudki midagi.»

«Aga kui ta midagi ei rääkinud, siis ei võinud ju midagi juhtudagi.»

«Aga juhtus, ikkagi juhtus!»

«Taeva pärast, laps, millest sa õieti lobised?» hää-meldus mrs. Morse. «Ma ei mõista üldse, mis sul seal juhtus. Mis juhtus?»

Ruth vaatas emale üllatunult otsa.

«Ma mõtlesin, et sa mõistad. Martin ja mina oleme kihlatud.»

Mrs. Morse puhkes kahtlevalt ja pisut solvunult naerma.

«Ei, ta ei rääkinud midagi,» seletas Ruth. «Ta lihtsalt armastas mind ja muud midagi. Ma olin niisama ülla-tatud kui sina. Ta ei öelnud sõnakestki. Ta lihtsalt võttis mul ümbert kinni ja ma ei olnud enam ma ise. Ta suudles mind ja mina suudlesin teda. Ma ei saanud sinna midagi parata. Ma lihtsalt pidin nii tegema. Ja siis ma mõistsin, et armastan teda.»

Ta vaikis, oodates ärevalt ema õnnistust ja suudlust, aga mrs. Morse vaikis külmalt.

«Ma tean, see on hirmus õnnetus,» alustas Ruth kõhkleva häälel. «Ma ei tea, kas sa üldse saad mulle kunagi andeks anda, aga ma ei saanud midagi parata. Kuni selle hetkeni polnud mul aimugi, et armastan teda. Ja sina pead minu eest isaga rääkima.»

«Kas poleks parem, kui me sellest isale üldse ei räägi? Las ma räägin ise Martin Edeniga ja seletan talle kõik. Ta mõistab ja annab su vabaks.»

«Ei, ei!» hüüdis Ruth istukile tõustes. «Ma ei taha, et ta mu vabaks annaks. Ma armastan teda, ja nii hea on armastada. Ma abiellun temaga — muidugi kui te seda lubate.»

«Ruth, kallid, sinu isal ja minul on sinuga hoopis teised plaanid — oh ei, ei, ma ei kavatse sulle sugugi meest välja valida või midagi selletaolist. Me ei plaanitse rohkemat kui vaid seda, et sa abielluksid mehega

sinu enda ringkonnast, hea ausa härrasmehega, kelle sa ise endale valid, kui sa teda armastama hakkad.»

«Kuid ma juba armastan Martinit,» protesteeris Ruth kaeblikult.

«Me ei taha sinu valikut mingil viisil mõjutada, kuid sa oled meie tütar ja me ei või niisuguse abieluga leppida. Sinu peenuse ja õrnuse vastu pole tal pakkuda muud kui vaid krobelist tahumatust. Ta on sinu jaoks täiesti ebasobiv. Ta ei suuda sind ülal pidada. Meil sinu isaga pole jõukuse suhtes rumalaid pretensioone, aga mugavus on hoopis iseasi. Ja meie tütar peab ikkagi abielluma mehega, kes suudab talle seda võimaldada — ja mitte pennita seiklejaga, meremehega, lehmakarjusega, salakaubavedajaga ja jumal teab kellega veel, kellel tagatipuks on veel kana aru ja kes on vastutusvõimetu.»

Ruth vaikis. Südames tunnistas ta ema iga sõna tõeks.

«Ta pillab aja oma kirjatöödele, püüab korda saata seda, mida geeniused ja vähesed kõrgema haridusega inimesed mõnikord teostada suudavad. Mees, kes mõtleb abielluda, peaks ka abielu vastu valmistuma. Aga tema? Nagu ma juba ütlesin — ja ma tean, et sa nõustud minuga —, temal puudub kohusetunne. Ja teisiti see ei või ollagi. Kõik meremehed on niisugused. Ta pole iial õppinud säästlik ja mõõdukas olema. Need ärapillatud aastad on temale oma jälje jätnud. See pole muidugi tema süü, aga ega see ta iseloomu ei muuda. Ja kas sa oled ka mõelnud riivatule elule, mida ta aastate vältel on elanud? Oled sa selle peale mõelnud, tütar? Sa tead, mis abielu tähendab?»

Ruth väristas õlgu ja sürus end veel kramplikumalt ema vastu.

«Olen mõelnud.» Ruth ootas tükk aega, lastes mõttel endas kuju võtta. «Ja see on hirmus. Ma hakkam vääri-
sema, kui ma sellele mõtlen. Ma ütlesin ju sulle — see, et ma teda armastan, on hirmus õnnetus, aga ma ei saa sinna midagi parata. Kas sina saaksid isa mitte armastada? Minuga on nõndasamuti. Minus on midagi ja ka temas — kuni tänase päevani ei teadnud ma sellest midagi —, minus on midagi, mis paneb mind teda armastama. Ma ei arvanud iial, et ma teda armas-

tama hakkam, aga näed, nüüd ma armastan,» lõpetas Ruth ja ta hääles helises mingi jõuetu võidurõõm.

Nad rääkisid kaua, ilma et jutt kuhugi välja oleks viinud, ning otsustasid lõpuks määramata ajani äraootavale seisukohale jääda ja mitte midagi ette võtta.

Samasugusele otsusele jõudsid pisut hiljem ka mr. Morse ja tema abikaasa, kui viimane oli oma plaanide luhtaminekust pihtinud.

«Muud sellest vaevalt tulla võiski,» oli mr. Morse'i arvamus. «See madruspoiss oli ainus mees, kellega ta lähemalt kokku puutus. Tüdruk pidi varem või hiljem ärkama. Ta ärkaski ning õnnefuseks oli parajasti ainus kättesaadav mees toosama madrus ning loomulikult armus ta temasse otsekohe, või arvas, et armus, mis teeb lõpuks ühe välja.»

Mrs. Morse võttis enda peale Ruthi vähehaaval ja kaudselt mõjutada, seejuures otseselt tema plaanide vastu võitlemata. Ta uskus endal selleks rohkesti aega olevat, kuna Martinil polnud esialgu võimalik abielluda.

«Las tüdruk kohtub temaga, nii palju kui tahab,» andis mr. Morse nõu. «Annan pea, et mida rohkem ta teda tundma õpib, seda vähemaks see armastus jääb. Ja anna talle rohkesti võimalusi võrrelda. Tee endale südameasjaks, et meie majas palju noori liiguks. Noori naisi ja noori mehi, igasuguseid noormehi, tarku mehi, mehi, kes on midagi korda saatnud, või kes teevad midagi, mehi tema enda klassist, härrasmehi. Ta võib neid Martini kõrvale seada. Nendega võrreldes saab selgeks, mis see poiss õieti väärt on. Ning lõpuks on ta vaid kahekümne ühe aastane poisike. Ruth ise on ka alles päris laps. Nad on mõlemad vasikavaimustuses, aga küllap nad kasvavad sellest üle.»

Sinna asi jäigi. Perekondlikult lepidi mõttega, et Ruth ja Martin on kihlatud, ent välja seda ei kuulutatud. Ja perekond lootis, et see iial vajalikuks ei osutugi. Vaikival kokkuleppel loeti see väga pikaks kihlusajaks. Nad ei nõudnud Martinilt, et see tööle läheks või kirjutamisest loobuks. Nad ei kavatsenudki teda veenda, et ta ennast parandaks. Ja Martin ise aitas nendele vaenulikele plaanidele kaasa, sest töölemineku mõtet ei tulnud talle pähegi.

«Ei tea, kuidas see sulle meeldib, mis ma nüüd

tegin,» ütles ta Ruthile mõne päeva pärast. «Ma otsustasin, et kostiraha õe juures on liiga kallis, ja nüüd ma hakkan elama omal käel. Ma üürisin väikese toa Põhja-Oaklandis, vaikselt üksildases kohas, ning ma ostsin priimuse, et endale ise süüa keeta.»

Ruth rõõmustas südamest. Iseäranis meeldis talle priimus.

«Mr. Butler alustas just niisamuti,» ütles ta.

Selle väärrika džentelmeni meeldetuletamine pani Martini vaimus kulmu kortsutama ja ta jätkas: «Kleepisin kõigile oma käsikirjadele jälle margid peale ja saatsin nad uuesti toimetajatele. Täna ma kolisin sisse, homme aga hakkan tööle.»

«Hakkad tööle!» hüüdis Ruth, surudes ennast Martini vastu, pigistas ta kätt ning naeratas. Kogu ta keha reetis rõõmsat üllatust. «Sa pole mulle rääkinudki! Mis töö see on?»

Martin raputas pead.

«Ma tahtsin öelda, et hakkan uuesti kirjutamisega pihta.»

Ruthi naeratus kustus ja Martin jätkas kärmesti: «Ära minust valesti aru saa. Nüüd mul enam roosilisi lootusi ei ole. See on lihtsalt külmalt, proosaliselt, asjalikult tehtud otsus. See on ikkagi parem kui uuesti merele minna, ja ma teenin rohkem raha, kui ükski väljaõppimata tööline Oaklandis mis tahes ametis teenida võiks.

See väike suvepuhkus, mille ma endale võtsin, andis mulle perspektiivi. Sel ajal ma ei töötanud enam nagu ori ja ma ei kirjutanud ka. Vähemalt mitte avaldamiseks. Ma pole teinud muud kui sind armastanud ja mõelnud. Ma olen ka natuke lugenud, aga see käis rohkem järelemõtlemise juurde ja ma lugesin peamiselt ajakirju. Ma tegin järeldusi iseenda ja maailma kohta, püüdsin leida oma kohta selles ning selgusele jõuda, milliseid võimalusi mul on, et saavutada positsiooni, mis sulle vastuvõetav oleks. Ma lugesin ka Spenceri «Stiili filosoofiat», ning leidsin paljugi, mis käis minu kohta, või õigemini, minu kirjutiste kohta. Ja õieti ütelda ka enamiku kirjutiste kohta, mis kuust kuusse ajakirjades ära trükitakse.

Kuid lõpptulemus, millele järelemõtlemine, lugemine ja armastus mind viisid, on see, et kolin üle Grub Streeti.

üle. Lõõn meistriteoste loomisele käega ja hakkan kirjutama pudi-padi — anekdootide, joonealuseid, reportaaže, humoristlikke värsse ja juhuluulet —, kõike seda rämps, mille järele näib olevat nii suur nõudmine. Pealegi on olemas ajakirjanduskoondised, ettevõtted, mis kauplevad lühijuttudega ja pühapäevastesse lisadesse minevate materjalidega. Ma võin valmis vorpida asju, mida nad vajavad, ja sellega korraliku palga välja teenida. On vabakutselisi ajakirjanikke, kes teenivad neli- kuni viissada dollarit kuus. Mina nii palju ei ihaldagi. Aga ma võin korralikult ära elada ja mul jääb seejuures küllalt aega iseenda jaoks, mida ükski teine amet mulle ei võimalda.

Mul jääb aega õppimiseks ja tõeliseks tööks. Pudi-padi vahepeal harjutan kätt meistritöödeks, õpin ja valmistan end ette nende kirjutamiseks. Mind ennastki häämmastab see vahemaa, mille ma olen juba läbi käinud. Kui ma esimest korda kirjutama hakkasin, polnud mul õieti muust kirjutada kui mõnedest kesistest kogemustest, mida ma ei mõistnud ega osanud hinnatagi. Mul ei olnud enda mõtteid. Ei olnud. Mul polnud õieti sõnugi, mille abil mõelda. Minu kogemused olid vaid tähenduseta pildid. Aga kui mu teadmised ja mu sõnavara laienema hakkasid, nägin ma oma elukogemustes midagi rohkemat kui vaid pilte. Ma ei unustanud neid pilte, aga ma leidsin neile seletuse. Siis hakkasin ma hädalt asju kirjutama. Kirjutasin «Seikluse», «Rõõmu», «Kruusi», «Elu veini», «Tänavarüseluse», «Armastuse tsükli» ja «Merelüürika». Tahan kirjutada veel selletaolisi ja paremaid. Aga ma teen seda oma vabal ajal. Nüüd seisan ma kahe jalaga kindlalt maapinnal. Esimeses järjekorras nuputtreimine ja sissetulek, alles seejärel meistritööd. Lihtsalt selleks, et sulle näidata, kirjutasin eile õhtul pool tosinat anekdooti humoristlikele nädalalehtedele. Ja parajasti kui ma magama heitsin, tuli mul mõte proovida kätt humoristliku trioletiga. Tunni ajaga kirjutasin neli tükki valmis. Need peaksid andma dollar tügist. Neli dollarit mõne une-eelse mõlgutuse eest.

Muidugi on see kõik täiesti väärtusetu. Lihtsalt tuimalt valmisvorbitud rämps. Aga see pole tuimem ja vääritum töö kui kuuekümnedollarise kuupalga eest

raamatuid pidada, kuni elu viimse tunnini tähenduseta arvude lõputuid tulpi kokku võtta. Lisaks hoiab nuppude tegemine mind kirjandusliku tööga kontaktis ja annab mulle aega üritada suuremaid asju.»

«Aga mis kasu on neist suurematest asjadest, neist meistritöödest? Keegi ei osta neid sinult.»

«Oh, küllap hakatakse ostma,» alustas Martin, kuid Ruth katkestas teda.

«Kõigist neist töödest, mida sa üles lugesid ja mille kohta sa ise ütled, et need on head, — kõigist neist pole sa müünud mitte ainukestki. Me ei saa abielluda, lootes meistriteostele, mida keegi ei osta.»

«Siis me abiellume, lootes triolettidele, mida ostetakse,» heitis Martin uljalt, võttis Ruthil ümbert kinni ning tõmbas oma väga tõrksa armsama enda poole.

«Kuula seda,» jätkas ta teeseldud lõbususega. «See pole küll kunst, aga see on dollar.

Tema käis siis minu juures mäel,
kuid minul muud oli ees.
Laenu tahtis saada ta mu käest,
sellepärast käiski mäel,
aga ilma rahata siit lahkus mees;
nii ma olin ilusasti mäel,
tema aga omadega sees.»

Rõõmus trallitus, millega ta seda sõnakõlksu ette kandis, oli teravas vastuolus masendusega, mis ta näkku ilmus, kui ta lõpetanud oli. Ta ei suutnud Ruthi näole naeratust meelitada. Neiu vaatas talle tõsiselt ja murelikult otsa.

«See võib olla dollar,» ütles ta, «aga see on veiderdaja dollar, klouni jootraha. Kas sa ei näe, Martin, et see kõik on alandav? Ma tahan, et mees, keda ma armastan ja austan, oleks midagi paremat ja kõrgemat kui tembutaja ja vemmälvärsside vorpija.»

«Sa tahad, et ta oleks selline, nagu... ütleme näiteks mr. Butler,» torkas Martin.

«Ma tean, et mr. Butler sulle ei meeldi,» alustas Ruth.

«Mr. Butleril pole häda midagi,» katkestas teda Martin, «ainult et ta seedimine on korrast ära. Aga tõejutt, minu meelest pole mingit erinevust: üks kirjutab

anekdoote ja vemmälvärssse, teine piinab kirjutusmasinat, laseb endale dikteerida või peab raamatuid. See kõik pole eesmärk, vaid ainult vahend. Sinu teooria järgi ma peaksin alustama raamatupidamisest, et tõusta hiljem edukaks advokaadiks või ärimeheks. Kuid minu meetod on alustada nuppudest ning saada kunagi võimekaks kirjanikuks.»

«Kuid erinevus on olemas,» väitis Ruth.

«Ja nimelt?»

«Nimelt see, et sa ei saa müüa oma häid teoseid või neid, mida sa nimetad heaks. Sa oled proovinud — küllap sa ise tead paremini —, aga toimetajad ei taha neid osta.»

«Anna mulle aega, kallid,» anus Martin. «Nupud on ainult hädavahend ja ma ei võta neid tõsiselt. Anna mulle kaks aastat. Selle ajaga ma löön läbi ning toimetajad on rõõmsad, kui saavad minu teoseid osta. Ma tean, mis ma räägin, ma usun endasse. Ma tean, mis minus peitub. Ma tean nüüd, mis kirjandus on. Ma tean ka, milline on see keskmine rämps, mis voolab tillukeste mehikeste sulest. Ja ma tean, et kahe aasta pärast käin ma mööda edu laia teed. Äri alal aga ei saa minust ilalgi asja. See ei tõmba mind. See tundub mulle igav, rumal, alatu ja petturlik. Mina igatahes sellele tööle ei sobi. Minust ei saaks iial midagi rohkemat kui ametnik, ja kuidas võikime meie sinuga kesise ametnikupalga peal õnnelikud olla? Ma tahan sulle pakkuda ainult kõige paremat, mis maailmas on, ja ma loobun sellest ainult siis, kui leian midagi veel paremat. Ja ma saan selle kätte. Ma saan selle kõik kätte. Menuka kirjaniku alusetulek jätab mr. Butleri kaugele maha. Bestseller võib teenida viiskümmend kuni sada tuhat dollarit — mõnikord vähem, mõnikord rohkem, kuid reeglina enamasti nende arvude piirides.»

Ruth vaikis. Ta pettumus oli ilmne.

«Sa ei ütle midagi?» küsis Martin.

«Minu lootused ja plaanid olid teistsugused. Ma mõtlesin ja mõtlen praegugi, et parim, mida sa teha võiksid, oleks õppida kiirkirja — masinakirja sa juba oskad — ning asuda tööle isa kontoris. Sul on hea pea ja ma olen veendunud, et sinust võiks saada edukas advokaat.»

See, et Ruthil tema kirjanikuvõimetusse usku ei olnud, ei muutnud neiu Martini silmis ega seadnud teda halvemasse valgusse. Sel hingetõmbeajal, mida puhkus Martinile oli võimaldanud, oli ta kulutanud palju tunde enese analüüsimiseks ning seeläbi ennast hoopis paremini tundma õppinud. Ta oli järeldusele jõudnud, et armastab ilu rohkem kui kuulsust ning et ta januneb kuulsust peasjalikult vaid Ruthi pärast. Just sel põhjusel oli ta kuulsusiha siiski tugev. Ta tahtis suureks saada maailma silmis, läbi lüüa, nagu ta ise ütles, nii et naine, keda ta armastas, võiks tema peale uhke olla ning teda enese vääriliseks tunnistada.

Ise aga armastas ta kirglikult ilu, ning rõõm seda teenida oli talle küllaldaseks tasuks. Ruthi armastas ta rohkem kui ilu. Armastus oli tema meelest kõige ülevam asi maailmas. Tema sisemine revolutsioon oli toimunud tänu armastusele. Armastus oli muutnud rohmaka madruse õpihimuliseks kunstnikuks ning seepärast oli suurim neist kolmest armastus, suurem kui õppimine ja kunstnikutöö. Ta oli juba avastanud, et tema mõistus suudab tungida kaugemale kui Ruthi oma, kaugemale kui Ruthi vendade oma, kaugemale kui tema isa oma. Hoolimata kõigist ülikoolihariduse eelistest ja Ruthi bakalaureusekraadist, jättis Martin Ruthi vaimsete võimete poolest kaugele maha, ning see aasta, mille ta oli pühendanud iseseisvale õppimisele ja enesetäiendamisele, oli talle andnud sellise maailmatundmise, sellise kunsti- ja elutundmise, mida Ruthil polnud lootust iial saavutada.

Martin mõistis kõike seda, ent see ei puudutanud tema armastust Ruthi vastu ega Ruthi armastust tema vastu. Armastus oli liiga ülev ja õilis ning Martin ise liiga truu armastaja, et oma armastust kriitikaga rüvetada. Mis oli armastusel ühist Ruthi erinevate vaadete, kunsti, käitumisnormide, Prantsuse revolutsiooni, või üldise valimisõiguse kohta? See kõik kuulus mõistusemaailma, aga armastus seisis mõistusest kõrgemal. See oli superratsionaalne. Martin ei suutnud oma armastust halvustada, ta kummardas seda. Armastus asus mäeharjadel, kõrgel mõistuse madalmaal kohal. See oli

elu ülevaim and, kõige kõrgem tipp, ja ainult vähestele oli määratud seda leida. Tänu teaduslik-filosoofilisele koolkonnale, mida ta eelistas, tundis ta armastuse bioloogilist tähendust, kuid sellesama teadusliku arutluse kõrgema vormi kaudu jõudis ta järeldusele, et inimorganism täidab oma sügavaima elumõtte armastuses, et armastuse üle ei tohi juurelda, vaid et seda tuleb võtta kui elu ülevaimat kinki. Armastaja tunnistas ta endamisi kõige õnnelikumaks kõigi olendite seas, ning ta suurimaks rõõmuks oli pidada ennast «jumala enda pööraseks armastajaks», kes võib tõusta kõrgemale maistest asjadest, kõrgemale rikkusest ja arutlevast mõistusest, avalikust arvamusel ja üldsuse heakskiidust, kes võib tõusta kõrgemale elust enesest ja «surra ühe suudluse pärast».

Paljud sellest oli Martinile juba selgeks saanud ja mõndagi muud selgus talle hiljem. Vahepeal ta aga töötas, lubades endale puhkust ainult neil kordadel, kui ta Ruthiga kohtus, ja elades nagu spartalane. Oma väikese toa eest maksis ta kaks ja pool dollarit kuus. Maja-perenaine, lesk portugallanna Maria Silva, oli tige töömurdja ja tulehark, kes hädaga pooleks kasvas oma lastekarja ning uputas oma mure ja väsimuse ebaühtlaste vaheaegade järel gallonisse lahjasse ja mõrkjasse veinisse, mida ta nurga peal asuvast vürtsipoest ja kõrtlast viieteistkümnelt sendi eest ostis. Algul äratas ta oma kasimata sõnadega Martinis vastikust, mis aga hiljem kasvas ümber imetluseks, millega noormees ta vaprat eluvõitlust jälgis. Väikeses majas oli ainult neli ruumi — kolm, kui Martini oma mitte arvestada. Elutuba, kus silma rõõmustas šenillvaip, ent millele teiselt poolt andsid leinalise ilme matusemälestised ja pilt, mis kujutas üht Maria Silva paljudest varalahkunud lapsukestest, hoiti rangelt ainult külaliste jaoks. Aknakatted olid seal alati alla tõmmatud ja paljajalgset lasteperet lubati sellesse pühapaika astuda ainult pidulike sündmuste puhul. Perenaine valmistas toitu ja serveeris seda köögis, kus ta ka päevast päeva, välja arvatud pühapäeval, pesu pesi, triikis ja targeldas. Ta peamiseks sissetulekuallikaks oli pesupesemine jõukamatele naabritele. Jäi üle veel magamistuba, mis oli niisama pisike kui see, kus elas Martin. Seal elasid ja magasid

Maria Silva ja ta seitse last pead-jalad segamini. Martin ei suutnud iial mõista, kuidas nad selle imega toime tulid, ning õhukese vaheseina tagant kuulis ta igal õhtul kõiki magamamineku üksikasju, kisa ja nääklemist, tasast vadistamist ning unist kädinat, mis meenutas lindude siutsumist. Maria teiseks sissetulekuallikaks olid ta lehmad — neid oli tal kaks tükki, keda ta igal õhtul ja hommikul lüpsis ning kes endale tühjadelt kruntidelt ja teeservadelt vargsi toidupoolist otsisid, olles alati ühe või paari närudes poisipõngerja valve all. Karjaste valvas hoolitsus seisis peamiselt hoidumises politseiniku pilgu eest.

Oma väikeses toakeses Martin elas, magas, õppis, kirjutas ja tegi majapidamistöid. Väikese akna all, mis avanes tillukesele rõdule, seisis köögilaud, mis käis kirjutuslaua, raamaturiiuli ja kirjutusmasinaaluse eest. Voodi, mis seisis tagaseina ääres, võttis enda alla kolm neljandikku toa põrandapinnast. Laua kõrval paiknes eputava väljanägemisega kummut, mis oli valmistatud müügiks, mitte tarvitamiseks, ning iga päev pudenes selle küljest õhukesi vineerikillukesi. Kummut seisis toa nurgas. Laua kõrval, teises nurgas, asus köök — priimus ja pakk-kast, kus hoiti taldrikuid ja kööginõusid, seinariiul toiduainete jaoks ja veepang põrandal. Martin pidi vett tooma köögist, sest tema toas kraani ei olnud. Neil päevadel, kus ta toiduvalmistamisega rohkesti auru tekitas, puistas kummut ebatavaliselt palju vineeriprahti. Voodi kohale lakke oli ta tõmmanud oma jalgratta. Algul oli ta püüdnud seda keldris hoida, aga Silva lapsepõngerjad keerasid mutrid lahti ja torkasid kummidesse augud, nii et ta oli sunnitud ratta sisse tooma. Seejärel püüdis ta ratast hoida tillukesel rõdul, kuni öine edelaraju selle seal läbi leotas. Lõpuks oli ta rattaga tuppa taganenud ning selle lakke riputanud.

Oma riideid ja vähehaaval kogutud raamatuid, millele ei laual ega laua all ruumi ei jätkunud, hoidis ta väikeses seinakapis. Luges oli ta omandanud harjumuse märkmeid teha. Ja ta tegi neid nii ohtrasti, et tal oma kitsukeses korteris poleks enam iseenda jaoks ruumi jäänud, kui ta poleks üles tõmmanud pesunööre ja oma märkmetevihikuid nende peale riputanud. Ent ruumi oli ikkagi nii vähe, et toas liikumine muutus õige keeru-

liseks. Martin sai avada toaukse alles siis, kui sulges enne kapiukse ja vastupidi. Oli võimatu otsejoones läbi toa minna. Ukse juurest voodisse viis siksakiline tee, mida ta iial nii selgeks ei õppinud, et oleks võinud pimedas seda mööda liikuda, ilma kuhugi vastu põrkamata. Kui ta vastastikku avanevate uste vahelt hädaga läbi oli pugunud, pidi ta järsult paremale pöörama, et ümber kööginurga tüürida. Seejärel tuli hoiduda vasakule, et mitte vastu voodijalutsit komistada. Samal ajal aga ei tohtinud siiski liiga järsult vasakule pöörata, sest muidu võis vastu lauanurka joosta. Pööre vasakule tuli lõpetada äkilise nõksatusega, et jõuda omamoodi lühikesse kanalisse paremal, mille üheks kaldaks oli voodi, teiseks laud. Kui toa ainus tool oli oma tavalisel kohal laua ääres, siis polnud kanal laevatatav. Kui tool ei olnud parajasti tarvitusel, lebas see voodil, ehkki Martin tavatses mõnikord toitu valmistades toolil istuda ja lugeda, oodates, kuni vesi keema läheb. Ta muutus koguni nii osavaks, et suutis lugeda paar lõiku, sellal kui lihatükk praadis. Kööginurk oli muide nii kitsuke, et Martin sai püsti tõusmata kätte kõik, mis tal vaja oli. Tegelikult oligi kõige mugavam istudes toitu valmistada, sest püsti seistes oli ta sageli iseendale tülik.

Martinil oli suurepärane köht, mis suutis kõike seedita. Lisaks sellele oskas ta valmistada mitmesuguseid toitvaid ja odavaid sööke. Hernesupp oli tema menüüs õige sagedane, niisamuti ka kartulid ja oad — ta tarvitas suuri pruune ube, keetes neid mehhiko moodi. Riisi, mis vähemalt üks kord päevas tema lauale ilmus, keetis ta nii, nagu ameerika perenaised seda kunagi ei keeda ja kunagi keetma ei õpigi. Kuivatatud puuvili oli odavam kui värske ning tavaliselt keetis ta terve purgitäie kompotti valmis ning seadis käepärast — see täitis tal leiva kõrval või aset. Aeg-ajalt rikastas ta oma toidukaarti biifsteegi või supikondiga. Kaks korda päevas jõi ta musta kohvi, õhtuti teed. Aga nii kohvi kui teed oskas ta suurepäraselt keeta.

Tal oli tingimata tarvis kokkuhoidlik olla, sest puhkus oli neelanud peaaegu kogu ta pesumajateenistuse ning ta oli oma turgudest nii kaugel, et esimest sissetulekut rahateenimiseks kirjutatud pudi-padi eest võis oodata alles nädalate pärast. Välja arvatud need korrad, kui ta

kohtus Ruthiga või käis oma õde Gertrude'i vaatamas, elas ta täieliku erakuna, tehes iga päevaga vähemalt kolme tavalise inimese töö. Ta magas vaevalt viis tundi, ning ainult Martini raudne kehaehitus võis päev päeva järel vastu panna üheksateistkümmenele pingelisele töötunnile. Ta ei kaotanud iial ainustki hetke. Peegli külge olid riputatud sõnaseletused ja hääldamisjuhised. Habet ajades, riietudes või juukseid kammides kordas ta neid. Samasugused nimestikud rippusid seinal priimuse kohal — neid tuupis ta toiduvalmistamise või nõudepesemise ajal. Järjekindlalt asendas ta vananenud nimestikud uutega. Iga uus või mitte päris tuttav sõna, mille ta lugedes leidis, kirjutati jalamaid välja. Kui neid oli kogunenud juba paras hulk, lõi ta nad masinal ümber ja riputas seinale või peegli kõrvale. Ta koguni kandis neid taskus ja lehitses sobival hetkel tänaval või lihakarnis ja poes järjekorras seistes.

Ent sellega ta veel ei piirdunud. Lugedes edukate autorite töid, pani ta kõrva taha iga vähegi märkimisväärsse tulemust, mille nad olid saavutanud, ja uuris välja võtted, mille abil need olid saavutatud — jutustamislaadi, kompositsiooni ja stiili iseärasused, mõtteavaldused, kontrastid, epigrammid. Kõigist neist tegi ta nimestikud ning õppis nende najal. Ta ei ahvinud järele. Ta otsis põhiprintsiipe. Ta koostas loendeid mõjuvatest ja kõitvatest stiilivõtetest, noppides neid välja paljudelt erinevatelt kirjanikelt, kuni ta selle mahuka materjali põhjal võis ise tuletada stiiliõpetuse põhimõtted. Nii relvastatuna oskas ta juba ise leida uusi ja originaalseid ideid ning neid asjalikult kaaluda ja hinnata. Samal viisil kogus ta lopsakaid ütlemisi, elava keele fraase, mis hammustasid nagu hape ja põletasid nagu leek või punasid pehme mahlaka puuviljana labase kõnekeele viljatus kõrbes. Alati otsis ta põhimõtet, mis oli peidus pealispinna all. Ta tahtis teada, kuidas see või teine asi oli tehtud. Seejärel võis ta seda juba isegi teha. Ta ei leppinud enam ilu lahke näoga. Oma kitsas koduses köögilõhnalises laboratooriumis, kus ta kõrvus alatasa kõlas Silva suguharu nõdrameelne kisa, lahkas ta ilu, õppis tundma selle anatoomiat ja arendas endas vähehaaval võimet luua seda ise.

Ta oli kord juba selline, et suutis töötada ainult täie

arusaamisega. Ta ei osanud töötada kinnisilmi, pimedast peast, teadmata, mida ta õieti teeb, ja lootes vaid juhusle ning oma geeniusse õnnetähele, mis tagaksid õiged ja laitmatud töötulemused. Tal ei jätkunud kannatust loota juhuse peale. Ta tahtis teada, mispärast ja kuidas. Tal oli sihiteadlik loov vaim, ja enne kui ta alustas mõne jutu või luuletuse kirjutamist, elas teos juba ta mõttes, eesmärk seisis juba ta silma ees ning selle eesmärgi saavutamise vahendid olid talle selged. Vastasel korral oli ettevõtte määratud läbikukkumisele. Teisest küljest tunnistas ta juhuse osa sõnade ja lausete leidmisel, mis talle nii kergesti ja vabalt pähe tulid ning mis oma ilu ja jõuga kõik hilisemad proovid välja kannatasid ja tohutu pikad ja sõnulseletamatud mõtteseoste ahelad kaasa töid. Selliste juhuse andide ees kummardas ta imetledes, teades, et need seisavad inimese teadlikust loominguist kõrgemal. Aga ükskõik kui hoolikalt ta ilu lahkaski, otsides põhiprintsiipe, mida ilu eneses varjas ja mis ilu võimalikuks tegid, — ta oli alati teadlik ilu sügavast müsteeriumist, millesse ta tungida ei suutnud ning millesse ükski inimene iial ei ole tunginud. Oma Spencerist teadis ta väga hästi, et ükski inimene iialgi ühestki asjast kõike teada ei saa, ning et ilu müsteerium pole mitte väiksem kui elu müsteerium, et see on isegi suurem, et ilu ja elu on lahutamatult läbi põimunud ja et tema ise on vaid tükikene sellest arusaamatust koost, mis on põimitud päikesepaistest ja tähetolmust ja imest.

Nende mõtete sunnil kirjutaski ta essee «Tähetolm», kus ta ei rünnanud mitte kriitika põhialuseid, vaid katkus jõudu peamiste kriitikutega. See oli sädelev, sügav, filosoofiline, kergelt naljaga vürtsitatud kirjutis. Loomulikult lükatigi see jalamaid tagasi kõigi ajakirjade poolt, kuhu ta selle saatis. Kui ta aga need mõtted oli saanud südame pealt ära öelda, läks ta rahulikult oma teed edasi. Ta omandas harjumuse mingit mõtet seni haududa, kuni see küpseks sai, ning siis kähku kirjutusmasina juurde söösta. See, et ta mõtted hiljem trükmusta ei näinud, ei valmistanud talle erilist peavalu. Kirjutamine ise oli talle pikaajalise vaimse protsessi kulminatsiooniks, hajali mõttelõngade kokkusõlmimiseks, kõgu selle materjali lõplikuks üldistamiseks, mis ta ajus kääris. Sellelaolise artikli kirjutamine oli

teadlik pingutus, mille abil ta taas vabastas oma aju ning seadis selle valmis uue materjali ja uute probleemide vastuvõtmiseks. See oli teatud mõttes sarnane paljude inimeste harjumusega, keda piinab tõeline või väljamõeldud solvang ning kes vahetevahel sõnaohtralt katkestavad pika piinava vaikuse ning ütlevad lõpuks kõik kuni viimse sõnani südame pealt ära.

XXIV PEATÜKK

Möödus kolm nädalat. Martinil lõppes raha otsa, kuid kirjastajate tšেকে ei paistnud ikka veel. Kõik ta paremad käsikirjad olid tagasi jõudnud ja uuesti teele läkitatud ning ka nuppudel polnud paremat minekut. Ta tilluke köök ei võinud enam kiidelda toiduainete mitmekesisusega. Kui Martin rahaga kimpu jäi, oli tal veel vaid pool kotti riisi ja paar naela kuivatatud aprikoose ning viis päeva järjest oli tal hommikust õhtuni laual riis ja aprikoosid. Siis hakkas ta võlgu võtma. Portugallasest vürtsipoodnik, kellele ta seni oli maksnud sularahas, sulges krediidi, kui Martini arve tõusis kolme dollari kaheksakümne viie sendi suuruse tohutu summani.

«Saate ise aru,» ütles poodnik, «tööd teil ei ole ja mina jään oma rahast ilma.»

Martinil polnud selle peale midagi ütelda. Võimatu oli asja ära seletada. Ükski õige ärimees ei saanud anda krediiti tugevale tervele töölisnoormehele, kes ei viltsinud tööd teha.

«Nii kui tööle lähete, saate jälle kaupa,» kinnitas poodnik Martinile, «aga kui pole töötasa, ei saa ka kaupa. Äri on äri.» Ja seepeale, soovides näidata, et on tegemist ärimeheliku ettevaatlikkusega ja mitte isikliku eelarvamusega, lisas ta: «Teeme selle peale ühe napsi. Ega me seepärast veel viha kandma hakka.»

Ja Martin jõigi oma lahedal viisil, näidates, et temagi pahaks ei pane, ning läks tühja kõhuga magama.

Aedviljapoodi, kust Martin juurvilja ostis, pidas ameeriklane, kellel olid nii lõdavad ärilised põhimõtted, et ta laskis Martini arve kasvada viie dollarini, enne

kui võlgu andmise lõpetas. Pagar peatus kahel dollaril ja lihunik nelja dollari juures. Martin võttis oma võlad kokku ja leidis, et need ulatusid neljateistkümne dollari kaheksakümne viie sendini. Kirjutusmasina üür oli tal esialgu veel tasutud ja ta lootis, et võib järgmise kahe kuu üüri laenutuspunktile võlgu jääda. Sellega oleks ta aga kõik oma krediidi allikad ammendanud.

Viimane ost aedviljapoes oli kott kartuleid ja nädal otsa sõi ta kolm korda päevas üksnes kartuleid. Juhuslikud lõunasöögid Ruthi pool aitasid tal jõudu säilitada, kuigi ta sageli pani kiusatusele vastu ja lükkas tagasi korduva pakkumise, ehkki tal lauale laotatud toitude küllusest vesi suhu tuli. Aeg-ajalt astus ta sisetiselt häbistatuna lõunatunnil õe poole sisse ning sõi nii palju kui julges — igatahes rohkem kui Morseeide laua taga. Ta töötas päevast päeva ja päevast päeva tõi postiljon talle tagasi tagasilükatud käsikirju. Tal ei jätkunud raha markide jaoks ja nii kuhjusid käsikirjad laua alla hunnikusse. Jõudis kätte aeg, kus tal neljakümne tunni jooksul ei olnud midagi hamba alla panna. Ta ei saanud loota lõunasöögile Ruthi juures, sest neiu oli kaheks nädalaks San Raffaeli külla sõitnud, ja õe juurde häbenes ta minna. Kõigi õnnetuste krooniks tõi kirjakandja talle õhtuse postiga viis tagasilükatud käsikirja. Seepeale viis Martin oma palitu Oaklandi ja tuli tagasi ilma selleta, ent taskus viis kõlisevat dollarit. Kõik neli poodnikku, kellele ta võlgu oli, said ühe dollari ning jälle praadis ta köögis liha ja sibulat, keetis kohvi ja valmistas suure potitäie ploomikompotti. Pärast einet istus ta oma kombineeritud kirjutuslaua taha ja sai keskööks valmis essee, millele ta pani pealkirjaks «Liigkasuvõtmise väärikus». Kui ta oli selle valmis tipinud, läks käsikiri aga laua alla, sest viiest dollarist polnud midagi alles jäänud, ja tal polnud, mille eest marke osta. Mõne aja pärast pantis ta oma kella ja seejärel jalgratta. Kuna ta kleepis kõigile käsikirjadele margid peale ja saatis välja, kahanes toiduraha tunduvalt. Ajakirjanduslik käsitöö oli Martinile pettumuse valmistanud. Keegi ei tahtnud seda osta. Ta võrdles oma töid nendega, mida ta leidis päeva- ja nädalalehtedes ning odavates ajakirjades, ning leidis, et tema omad on paremad, kaugelt üle keskmise. Ja ometi ei leidunud ostjat.

Siis avastas ta, et enamik ajalehti avaldab suurel hulgal niinimetatud «sooje saiu» ja ta muretses endale selle ettevõtte aadressi, mis ajalehti niisuguse kaubaga varustas. Kuid tööd, mis ta sinna saatis, tulid talle tagasi koos trükitud kirjakesega, mis teatas, et olemasolev kaastööliste koosseis rahuldab täielikult kõik vajadused.

Ühes suures noorsooajakirjas leidis ta terve mahuka veidrate juhtumiste ja anekdootide rubriigi. Siin tasus õnne proovida. Ta kirjutas tulid aga tagasi ja kuigi ta üritas korduvalt, ei õnnestunud tal iialgi ainukestki sisse suruda. Hiljem, kui sel enam tähtsust polnud, sai ta teada, et toimetajate asetäitjad ning toimetuse töötajad täidavad need rubriigid ise, et pisut palgalisa teenida. Humoristlikud nädalalehed läkitasid tagasi ta naljad ja vemmälväsids ning kerge juhuluule, mida ta kirjutas suurtele ajakirjadele, ei leidnud kellegi silmis armu. Jäi veel ajalehejutuke. Ta teadis, et oskab kirjutada paremaid kui need, mida avaldati. Ta hankis kahe ajalehe korporatsiooni aadressid ja ujutas need jutukestega üle ning loobus alles siis, kui oli kirjutanud kakskümmend tükki, ilma et ühtki oleks avaldatud. Ja ometi luges ta päevast päeva ajalehtedest ja ajakirjadest kümneid ja kümneid jutukesi, milledest ainustki ei saanud tema omadega võrrelda. Meeleheitele viiduna järeldas ta, et tal puudub täielikult kirjanduslik otsustusvõime, et ta on lihtsalt omaenda kirjutiste hüpnosi all ja hellitab petlikke pretensioone.

Ebainimlik toimetuse masinavärk töötas niisama libedalt nagu alati. Martin pistis margid koos käsikirjaga ümbrikku, laskis selle kirjakasti ning kolme nädala või kuu aja pärast tuli postiljon trepist üles ja tõi käsikirjad tagasi. Ilmselt ei olnud ahela teises otsas tõelisi inimlikke toimetajaid üldse olemas. Seal olid vaid võllid, hammasrattad ja õlipaagid — targalt konstrueeritud mehhanism, mida juhtisid automaadid. Martin jõudis sellisesse meeleheite staadiumi, et hakkas kahtlema, kas toimetajaid üldse olemas on. Iial polnud ta üheltki elumärki saanud ning kõigi ta kirjutiste täiesti põhjendamatu tagasisaatmine näis tõendavat, et toimetajad on müüt, mille on välja mõtelnud ja mida käibel hoiavad jooksupoisid, ladujad ja trükkalid. Ainukesed õnnelikud

tunnid olid need, mis ta veetis Ruthiga, ja needki polnud kõik õnnelikud. Martinit näris alalõpmata mingi rahutus, mis oli veelgi piinavam kui minevikus, mil Ruth teda veel ei armastanud. Nüüd oli ta küll võitnud neiu armastuse, aga mitte teda ennast. Sellest oli ta niisama kaugel kui varem. Martin oli palunud anda endale kaks aastat. Aeg lendas, aga ta ei jõudnud kuhugi. Pealegi oli ta pidevalt teadlik, et Ruth ei kiida tema tegevust heaks. Neiu ei õelnud seda küll otsekoheselt välja, ent kaudselt andis ta seda Martinile mõista nii selgesti ja resoluutselt, et sõnad oleksid olnud täiesti üleliigsed. Ruth ei olnud pahane, vaid tauniv. Vähem leebe loomuga naised oleksid ehk küll vihastanud seal, kus tema üksnes pettumust ilmutas. Ta oli pettunud, sest mees, keda ta oma soovi järgi voolida tahtis, ei lasknud ennast voolida. Teatud piirini oli see savi küll õige plastiline, kuid muutus hiljem tõrksaks ja keeldus ennast mr. Morse'i või mr. Butleri näo järgi kujundada laskmast.

Seda, mis Martinis oli suurt ja jõulist, ta ei märganud, või mis veel halvem, tõlgendas seda valesti. See mees, kes oli tehtud nii plastilisest savist, et suutis ennast sobitada elu mis tahes lahtrisse, ei tahtnud kuidagi lasta ennast sobitada Ruthi elulahtrisse, ja see oli ainus lahter, mida Ruth tundis. Ruth ei suutnud tema vaimuvälgatusi jälgida, ja kui Martini mõistus tema omast kõrgemale lendas, kuulutas Ruth ta tuuletallajaks. Ruth polnud kunagi kellestki mõistuse poolest maha jäänud. Ta suutis alati jälgida oma isa ja ema, oma vendi ja Olney't, ja kui ta nüüd äkki Martinit jälgida ei suutnud, arvas ta, et viga on Martinis. See oli vana tragöödia — erak püüdis universaalset loomust õpetada.

«Sina palvetad alalhoidlikkuse altari!» ütles Martin kõrd Ruthile, kui nad vaidlesid Prapsi ja Vanderwateri üle. «Ma tunnistan, et tsiteeritavate autoritena on nad kõigiti laitmatud, Ühendriikide kaks esimest kirjanduskriitikut. Iga kooliõpetaja siin maal peab Vanderwaterit Ameerika kriitika patriarhiks. Aga mina lugesin tema asju ja minu arvates on see lihtsalt tühjuse laitmatu täiuslikkus. See pole muud kui tugeva toimega unerohi. Ja Praps pole ka parem. Tema «Kuusesammal» on ilusti kirjutatud. Iga koma on oma kohal. Ja üldine

toon — oh kui ülev see on, kui ülev! Ta on kõige paremini tasutud kriitik Uhendriikides. Kuigi taervas teab, et ta pole üldse mingi kriitik. Inglismaal on paremad kriitikud.

Aga peaasi on, et nad laulavad populaarsel viisil. Ja nad laulavad nii ilusasti, nii kombeliselt ja enesega rahulolevalt. Nende retsensioonid meenutavad mulle inglise pühapäevalehti. Nad on avalikkuse suuvoodriks. Nad seisavad sinu inglise filoloogia professorite selja taga ja professorid seisavad omakorda nende selja taga. Nende peakolus pole ainustki algupärast mõtet. Nad teavad ainult seda, mis on kindlalt välja kujunenud. Oieti nad ise ongi kõige kindlaskujunenu kandjad. Nad on selgrootud ja alalhoidlikkus hakkab neile külge niisama lihtsalt ja kergesti nagu vabrikusilt õllepudelile. Nende ülesandeks on saada oma käpa alla kõik ülikoolis õppivad noorukid, kustutada nende ajus vähimigi originaalsusesäde, mis seal juhtumisi vilgub, ning lüüa neile peale alalhoidlikkuse pitser.»

«Ma mõtlen, et olen tõele lähemal,» ütles Ruth, «kui seisan alalhoidlaste poolel ega torma pöörasena ringi nagu Lõunamere saarte ikoonipurustaja.»

«Pilte hävitasid misjonärid, mitte saarlased,» naeris Martin, «ja õnnetuseks on kõik misjonärid kaugel võõral maal paganate juures ja koju pole jäänud ainustki, kes võiks hävitada need aegunud pühakujud — mr. Vanderwateri ja mr. Prapsi.»

«Ja ülikooliprofessorid niisamuti,» lisas Ruth.

Martin raputas energiliselt pead. «Ei, loodusteaduste professorid jäägu ellu. Neis on tõelist suurust. Aga oleks suur heategu murda kael üheksal kümnendikul inglise filoloogia professoritel — väikesed, mikroskoopilise ajuga papagoid, nagu nad on.»

See mõtteavaldus oli professorite suhtes kahtlemata õige karm, ent Ruthi kõrvus kõlas see pühaduseteotusena. Tahtmatult võrdles ta keni õpetlasliku välimusega ja hästiistuvates ülikondades professoreid, kes rääkisid moduleeritud häälel ning levitasid enda ümber kultuuri ja hariduse hõngu, selle peaaegu kirjeldamatult veidra noorukiga, keda ta millegipärast armastas, kes endale iialgi sobivat ülikonda ei leia, kelle võimsad lihased rääkisid ränkraskest tööst, kes vesteldes erutus, kelle

puhul rahulik argumentatsioon asendus kirumisega ja jahe enesevalitsemine kirgliku sõnaohtrusega. Professorid vähemalt said head palka ning olid — jah, ta sundis ennast seda tunnistama — olid džentelmenid. Martin aga ei suutnud teenida pennigi ja ta ei sarnanenud nendega mitte milleski. Ta ei vaaginud Martini sõnu ega hinnanud ta argumente nende sisulise väärtuse järgi. Martini väidete ekslikkuses veendus ta — tõsi küll, ebateadlikult — üksnes väliseid asjaolusid arvestades. Professoritel oli kirjandusküsimustes õigus, sest nad olid edukad inimesed. Martini kirjanduslikud hinnangud aga olid väärad, sest ta ei suutnud oma loomingu müüa. Tema enda sõnadega öeldes — professorid olid läbi löönud, aga tema ei olnud läbi löönud, ja pealegi tundus mõte, et Martinil võiks õigus olla, mõistusevastasena. Oli ta ju alles üsna vähe aega tagasi seisnud selles elutoas, oli punastades ja kohmakana vastanud tervitustele, silmitsenud hirmunult teda ümbritsevaid nippasjakesi, kartes neid oma õotsuvate õlgadega purustada, küsinud, millal Swinburne suri, ning hooplevalt kuulutanud, et on lugenud «Excelsiori» ning «Elu psalmi».

Tahtmatult tõestas Ruth Martini väidet, kes kinnitas, et ta austab ainult seda, mis on juba kindlaks kujunenud. Martin taipas tema mõtteprotsessi, ent keeldus sügavamale vaatamast. Ta ei armastanud neitut mitte sellepärast, mis ta Prapsist, Vanderwaterist ja inglise filoloogia professoritest mõtles, ning temas aina süvenes veendumus, et tal on ajupiirkondi ja teadmisi, mida Ruth kunagi ei suuda omandada ning mille olemasolusse ta üldse uskudagi ei suuda. Muusikas pidas Ruth Martinit rumalaks ja ooperi osas mitte üksnes rumalaks, vaid ka jonnakaks veidrikuks.

«Kuidas sulle meeldis?» küsis ta Martinilt ühel õhtul, kui nad ooperietenduselt koju tulid.

Selleks et teda teatrisse viia, oli Martin kuu aja vältel toidu kõrvalt rangelt kokku hoidnud. Ruth, kes oli asjata oodanud, et Martin oma muljetest kõnelema hakkaks, ning olles veel sügavalt kuuldu ja nähtu mõju all, oli lõpuks ise selle küsimuse esitanud.

«Mulle meeldis avamäng,» vastas Martin, «see oli imellus.»

«Jah, aga ooper ise?»

«See oli ka imeilus — ma mõtlen orkestripartiit. Aga ma oleksin sellest suuremat rõõmu tundnud, kui need hüpnukud oleksid paigal püsinud või lavalt kadunud.»

Ruth oli jahmunud.

«Kas sa mõtled Tetralanit või Barillot?»

«Kõiki, kogu seda kampa.»

«Aga nad on ju suured kunstnikud,» protesteeris Ruth.

«Ometi rikkusid nad oma tembutamise ja ebaloomulikkusega muusika ära.»

«Kuid kas sulle siis ei meeldi Barillo hääl?» imestas Ruth. «Räägitakse, et ta on hääle poolest Caruso järgmine.»

«Muidugi meeldis, ja Tetralani meeldis isegi rohkem. Tal on haruldane hääl, vähemalt minu arvates.»

«Aga, aga...» kogeles Ruth. «Siis ma ei saa sinust üldse aru. Sa imetled nende hääli ja ütled ikkagi, et nad rikkusid muusika ära.»

«Just nimelt. Tahaksin neid iga hinna eest kuulata kontserdil. Ja veel rohkem tahaksin, et nad vait oleksid, kui mängib orkester. Kardan, et olen vist lootusetu realist. Suured lauljad ei ole suured näitlejad. Kuulda, kuidas Barillo laulab armastusaariat ingliahääl, ja kuulda, kuidas Tetralani talle vastab nagu teine ingel, ning kuulda seda hiilgava ja värvika, ületamatu muusikatori saatel, see on vaimustav, ülimalt vaimustav. See pole minu poolt järeleandmine. Ma mõtlen tõesti nii, aga kogu mulje on rikutud, kui ma neid näen — Tetralanit, kes on kontsadeta viis jalga kümme tolli pikk ja kaalub oma sada üheksakümmend naela, ja rasvunud näoga Barillot, kes oma tõntsaka alamõõdulise sepakerega annab välja vaevalt viis jalga neli tolli, ning olen sunnitud vaatama, kuidas nad kahekesi koos poseerivad, endal rinnust kinni kahmavad ja kätega õhus vehivad nagu hullumaja elanikud, ning pean seda veel tagatipuks võtma, kui tõetruud illusiooni saleda kauni printsessi ja nägusa noore printsi armastusstseenist — noh, siis käib see mulle lihtsalt üle jõu. See ei kõlba kuskile, see on absurdne, ebatõeline. Just selles asi ongi. See pole reaalne. Sa ei saa mind uskuma panna, et keegi kuskil iial sel kombel armastust on aval-

danud. Kui mina sinule niisugusel viisil armastust avaldaksin, annaksid mulle vastu kõrvu.»

«Sa tõlgitsed seda valesti,» protesteeris Ruth. «Igal kunstivormil on oma piirid. (Ta püüdis kõigest hingest meenutada loengut, mida ta ülikoolis kunsti tinglikkuse kohta oli kuulnud.) Maalikunstis on lõuendil ainult kaks dimensiooni ja ometi lepid sa kolme dimensiooni illusiooniga, mida kunstniku oskus võimaldab tal lõuendile panna. Kirjanduses jälle peab autor olema kõikvõimas. Sa pead täiesti lubatuks seda, et kirjanik avaldab sulle oma kangelanna kõige salajasemad mõtted, ehkki sa oled kogu aeg teadlik sellest, et kangelanna oli üksinda, kui ta neid mõtteid mõtles, ja et ei autor ega ka keegi teine ei võinud neid kuulda. Samasugune lugu on draamakunstiga, skulptuuriga, ooperiga, iga kunstivormiga. Teatud lepitamatutest vastuoludest tuleb lihtsalt mööda minna.»

«Jah, ma mõistan seda. Igal kunstil on oma konventsioonid.» (Ruth üllatus, et Martin seda sõna tarvitas. Näis, nagu oleks ta ise ülikoolis õppinud ja ei omaks mitte ainult raamatukogus juhuslikest teostest väljanõpitud lünklikku teadmistevaru.) «Aga isegi konventsioonid peavad olema realistlikud. Papile maalitud puud, mis on lava kummaski servas püsti seatud, võivad meie silmis vabalt metsa kujutada. See on küllalt realistlik konventsioon. Ent teisest küljest me ei saa leppida mere dekoratsiooniga metsa asemel. Me lihtsalt ei saa. See vägistab meie meeli. Ja ka sina ei saa või õigemini sa ei tohiks leppida nende kahe hullumeelse tänaõhtuse määratsemise ja visklemisega otsekui armastuse veenva kujutusega.»

«Aga ega sa ometi ei arva, et seisad kõrgemal kõrgist muusikakriitikuist?» protesteeris Ruth.

«Ei, ei, mitte hetkekski. Ma lihtsalt kaitsen enda kui indiviidi õigusi. Rääkisin sulle oma mõtetest selleks, et seletada, mispärast madam Tetralani elevantlik kepslemine minu jaoks orkestripartii ära rikkus. Kõigil maailma muusikakriitikuil võib õigus olla, aga mina olen mina ja ei taha allutada oma maitset, olgu või kogu inimkonna üksmeelsele arvamusele. Kui mulle miski ei meeldi, siis see ei meeldi mulle, ja asi tahe. Ja pole olemas ühtki põhjust maailmas, miks ma peaksin hin-

dama midagi, mida enamik minū kaasinimesi hindab või teeskleb hindavat. Asjade suhtes, mis mulle meeldivad või ei meeldi, ei saa ma jälgida moodi.»

«Aga muusika, nagu sa tead, on treeningu küsimus, ja ooper veel eriti. Vahest on asi selles...»

«Et minul pole ooperi jaoks vajalikku treeningut?» ütles Martin vahele.

Neiu noogutas.

«Just nii see on,» nõustus Martin. «Aga mina loen seda lihtsalt õnneks, et ma juba lapsepõlves nende küüsi ei sattunud. Muidu oleksin ma täna õhtulgi sentimentaalselt pisaraid valanud ja tolle hiilgava paari klounivigurid oleksid üksnes kaunistanud nende hääli ja ülendanud orkestrisaate ilu. Sul on õigus. See ongi peamiselt treeningu küsimus. Mina aga olen juba liiga vana. Minu jaoks olgu kõik ehtne või ärgu siis olgu üldse midagi. Illusioon, mis ei veena, on käegakatsutav vale. Ja seda ooper minu jaoks just ongi, kui tilluke Barillo haarab nõdrameelses tuhinas oma sülelusse hiiglasliku Tetralani (kes niisamuti näib arust ära olevat) ja kõneleb talle, kui kirklikult ta teda jumaldab.»

Jälle hindas Ruth Martini mõtteid väliste võrdluspunktide alusel ning kooskõlas oma usuga kindlakskujunenud tõekspidamistesse. Kes oli õieti Martin ning kas tal võis õigus olla ning kogu haritud maailm eksida? Martini maailm ja mõttelaad ei avaldanud talle mingit mõju. Ta oli liiga tugevasti juurdunud alalhoidlikku mõttelaadi, et tunda vähimatki sümpaatiat revolutsiooniliste ideede vastu. Ta oli maast-madalast harjunud muusikaga ning lapsest peast harjunud ooperist rõõmu tundma ja terve tema maailm oli seda nautinud koos temaga. Millise õigusega tuli siis Martin Eden, kes veel nii hiljuti kuulus džäss ja töölisklassi laulude maailma, ning hakkas otsuseid langetama maailma parima muusika kohta? Ruth oli solvunud ning Martini kõrval kõndides tundis ta ähmaselt, nagu oleks teda teotatud. Oma kõige leebemas meeleolus võis ta Martini mõtteavaldust parimal juhul kapriisseks, mõtlematuks ja kohatuks naljanumbriks lugeda. Aga kui Martin ta maja ukse ees käte vahele võttis ja head ööd soovides õrna armastajana suudles, pani armastusetulv, mis äkki südamesse voogas, ta kõik unustama. Ja kui ta hiljem unetult voo-

dis lebas, juurdles ta, nagu ta viimasel ajal sageli juurelnud oli, kuidas ta küll nii kummalist inimest armastab, ja armastab oma koduste laituse kiuste.

Järgmisel päeval heitis Martin kirjandusliku käsitöö kõrvale ja vihtus inspiratsiooniõhinas valmis essee, millele ta andis pealkirjaks «Illusiooni filosoofia». Kirjamaark saatis ta tee, ent ta saatuseks oli eelseisvatel kuudel veel paljusid marke kanda ja paljusid teekondi sooritada.

XXV PEATÜKK

Maria Silva oli vaene ning kõik vaesuse näojooned olid talle tuttavad. Ruthi jaoks oli vaesus sõna, mis tähendas ebameeldivaid elutingimusi. Sellega kogu tema asjatundmine piirduski. Ta teadis, et Martin on vaene, ning seostas tema eluviisi mõttes Abraham Lincoln, mr. Butleri ja teiste karjääri teinud meeste poisikesepõlvega. Ja ehkki ta teadis, et vaesus on kõike muud kui meeldiv, jagas ta keskklassi lohutavat arusaama, et vaesus on tervisele kasulik, et see on midagi terava kannuse taolist, mis edu jahil kihutab taga kõiki mehi, kes pole just nürimeelsed ja lootusetult tuimad tööorjad. Teadmise, et Martin oli vaesuse tõttu sunnitud kella ja mantli panti viima, ei häirinud teda seepärast põrmugi. Tema silmis oli see koguni asja lootusrikas külg ning ta uskus, et varem või hiljem toob see Martini mõistusele ning sunnib ta oma kirjatööd hulgama.

Ruth polnud iial osanud näha nälga Martini näos, mis oli kõhnunud ja endisest märksa sügavamate põselohkudega. Tõtt ütelda märkas ta seda muutust koguni aitemise rahuloluga. Tema meelest õilistas see Martinit ning vabastas ta suurel määral labasest lihalikkusest ja liiga loomalikust jõust, mis Ruthi kütkestas, ehkki ta seda põlgas. Martiniga koos olles märkas ta tema silmis mõnikord ebatavalist sära ning see meeldis talle väga, sest see muutis noormehe poeetilisemaks ja õpetlikumaks — Martin ise oleks väga tahtnud seda tõeliselt olla ning Ruth oleks teda hea meelega sellisena nälnud. Aga Maria Silva luges lohkuvajunud põskedelt

ja põlevaist silmist hoopis muud, ning ta jälgis päevast päeva neis toimuvaid muutusi ja ühtlasi Martini jõukuse tõusu ja mõõna. Maria nägi, kuidas ta lahkus kodust mantliga ja tuli tagasi ilma selleta, kuigi ilm oli jahe ja rõske. Ning kohe nägi ta ka põski kergelt ümarduvat ja näljatuld silmis kustuvat. Niisamasugusel viisil oli Maria näinud kaduvat ta ratast ja kella ning iga kord pärast selletaolist sündmust lõi Martini elujõud taas õitsele.

Niisamuti jälgis ta Martini töömurdmist ja teadis, kui palju kulus õõsiti lambis õli. Töö! Maria teadis, et Martin töötab rohkem kui tema, ehkki ta töö oli erinevat laadi. Ning ta pani imestusega tähele, et mida vähem süüa Martinil oli, seda kõvemini ta töötas. Vahel, otsekui juhuslikult, kui näljapigistus tema arvates kõige valusam oli, saatis ta talle värsket leivateost pätsi, maskeerides oma heategu kohmaka nöökega, nagu oleks tema Martinist leivaküpsetamises osavam. Teinekord läkitas ta mõne oma jõmpsikaga suure kausitäie kuuma suppi, vaieldes seejuures iseendaga, kas tal on õigust seda oma lihaste järeltulijate suu kõrvalt näpistada. Ja Martin polnud tänamatu, sest tema tundis vaeste inimeste elu ja teadis, et kui kuskil maailmas oli halastust, siis küll siin.

Ühel päeval, kui Maria oli täitnud oma lapsekarja kõhud sellega, mis veel majas leidus, investeeris ta oma viimased viisteist senti gallonisse odavasse veinisse, ja Martin, kes tuli kööki vett tooma, paluti istet võtta ja kaasa juua. Martin jõi Maria terviseks ja Maria omakorda tema terviseks. Siis jõi Maria Martini ettevõtete õnnestumise terviseks ja Martin jõi lootuse terviseks, et James Grant välja ilmuks ja tasuks oma võlad pesupesemise eest. James Grant oli ringirändav puusepp, kes mitte alati oma arveid ei tasunud ja võlgnes Mariale kolm dollarit.

Nii Maria kui Martin jõid mõru värsket veini tühja kõhu peale ja jook tõusis neile kiiresti pähe. Nad olid küll täiesti erinevad olevused, aga nad olid oma viletsuses üksinda, ja ehkki viletsusest vaikides mööda mindi, sai see sillaks, mis neid ühendas. Maria kuulis imestusega, et Martin on käinud Assooridel, kus ta oli elanud üheteistkümnenda eluaastani, ja veel enam hām-

mastus ta kuuldes, et Martin on käinud ka Havai saartel, kuhu Maria oli Assooridelt oma perekonnaga välja rännanud. Ent ta hämmastus kasvas piirituks üllatuseks, kui Martin talle jutustas, et on olnud ka Mauil, saarel, kus Maria oli naiseks sirgunud ja abiellunud. Kahuluil, kus Maria oli oma tulevase mehega tutvunud, oli Martin käinud koguni kaks korda! Jah, ta mäletas küll suhkruaurikuid. Nende peal Martin oligi siis sõitnud — oh, kui väike on maailm! Ja Wailukul! Ka seal oli ta käinud! Kas ta tundis istanduse peaülevaatajat? Jah, ta tundis ja oli temaga koos napsigi võtnud.

Nii nad heietasid ühiseid mälestusi ja uputasid oma nälja tooresse mõrusse veinisse. Martinile ei tundunud tulevik enam nii sünge. Edu virvendas juba ta käeulatuses. Ta oli sellest juba kinni haaramas. Siis vaatas ta tööst kurnatud naise sügavate kortsudega nägu enda ees, meenutas suppe ja uuest teost prooviks saadetud leivapätsi ning tundis äkki palavat tänutunnet ja soovi head teha.

«Maria!» hüüdis ta. «Mida sa tahaksid saada?»

Maria vaatas talle arusaamatuses otsa.

«Mida sa tahaksid praegu saada, nüüd kohe, kui see võimalik oleks?»

«Kingi kõigile lastele. Seitse paari kingi.»

«Sa saad need!» kuulutas Martin ja Maria noogutas tõsiselt pead. «Aga ma mõtlen midagi suuremat, mõnda suurt asja, mida sa tahaksid.»

Maria silmad löid heasüdamlikult sädelema. Martin tahtis temaga nalja teha. Temaga, kellega vähesed viimase ajal nalja tahtsid teha.

«Mõtle hoolega järele,» hoiatas Martin, kui Maria juba suu lahti tegi.

«Olgu peale,» vastas ta. «Ma mõtlen, ma mõtlen hoolega. Ma tahaks maja — sedasamust maja, et see oleks minu, et põleks tarvis üüri maksa, seitse dollarit iga kuu.»

«Sa saad selle,» töötas Martin, «ja üsna varsti. Ja nüüd ütle oma suur soov. Kujuta ette, et mina olen jumal ja ma ütlen sulle, et kõik, mis sa tahad, sa saad. Soovi oma soov ja oota.»

Maria mõtles tükk aega pühalikus vaikuses.

«Ega sa kartma löö?» küsis ta hoiatavalt.

«Ei, ei,» naeris Martin, «ei löö kartma. Lase aga tulla.»

«See on üks hiiglama soov,» hoiatas Maria veel kord.

«Mis sellest, tule lagedale.»

«Eks olgu siis.» Ta tõmbas sügavalt hinge otsekui laps, enne kui avaldas selle ülima hüve, mida ta elult nõuda oskas. «Ma tahaks endale ühe karjafarmi — ühe hüva karjafarmi. Et oleks palju lehma, palju maad, palju rohtu. Ma tahaks, et see oleks San Leandro lähedal, mu õde elab seal. Mina müüks siis Oaklandis piima ja ajaks raha kokku. Joel ja Nickil põleks vaja lehmade järel joosta. Ma paneks nad kooli. Vähehaaval saaks neist head masinistid, läheksid raudtee peale tööle. Jah, karjafarmi tahaks küll.»

Ta vaikis ja vaatas Martinile säravail silmil otsa.

«Sa pead selle saama,» vastas Martin jalamaid.

Maria noogutas, kergitas viisakalt veiniklaasi kinkija terviseks, ehkki ta teadis, et ta seda kinki iial ei näe. Martini süda oli õigel kohal ning oma südames hindas Maria tema kavatsust niisama kõrgelt kui kingitust ennast.

«Ei, Maria,» jätkas Martin. «Nickil ja Joel pole tarvis piima müütada. Ja kõik põngerjad võivad kooli minna ja aasta läbi kingi kanda. See saab olema esimese sordi karjafarm. Kõik viimseni tipp-topp. Seal on elumaja ja hobusetall ja muidugi lehmalaudad. Seal on kanad, sead, juurviljaaed, viljapuud ja kõik muu; ja lehma on nii palju, et ühele või kahele sulasele palka maksta. Seal pole sul muud teha kui ainult laste järele vaadata. Ja lõpuks, kui sa leiad tubli mehe, võid abielluda ja hõlpsamat põlve pidada, sellal kui tema talu peab.»

Pärast sellist heldekäelisust tuleviku arvel läks Martin ja viis oma ainukese hea ülikonna pandimajja. Seda tegi ta, ahastus südames, sest nüüdsest peale oli ta Ruthist ära lõigatud. Tal ei olnud teist vähegi viisakat ülikonda. Ja ehkki ta võis minna lihakarni ja pagariärisse ja mõnikord isegi õe juurde, ei võinud ta unistadagi nii vääritu välimusega Morse'ide majja astuda.

Ta töötas edasi viletsuses ja peaaegu lootusetas. Talle hakkas selguma, et teine lahing on kaotatud ja et ta peab tööle minema. See samuti oleks toonud rahuldust

kõigile — poodnikule, õele, Ruthile ja isegi Mariale, kellele ta võlgnes ühe kuu üüri. Kirjutusmasina eest oli kahe kuu rent tasumata ja agentuur nõudis ägedalt maksmist või masina tagastamist. Meeleheitel, ja juba peaaegu valmis alla andma ja saatusega vaherahu sõlmima, seni kuni ta uueks rünnakuks jõudu kogub, läks ta raudtee postiametnike eksamile. Oma suureks üllatuseks sai ta esimesena läbi. Töökoht oli nüüd kindlustatud, ehkki keegi ei võinud öelda, millal tuleb kutse ametisse asuda.

Ja just siis, kui ta häda kõige suurem oli, läks seni nii libedalt jooksnud toimetuse masinavärk äkki rikki. Kas murdus mõni hammasratta hammas või sai õlireservuaar tühjaks, aga ühel hommikul tõi postiljoni talle väikese õhukese ümbriku. Martin vaatas ümbriku ülemisse vasakusse nurka ja luges sealt «Transcontinental Monthly» aadressi. Hetkeks jäi tal süda seisma ja äkki tundis ta minestuseelset nõrkust ning põlved löid imelikult värisema. Ta komberdas oma tuppa ja istus voodile, avamata ümbrik käes, ja sel hetkel mõistis ta, miks inimesed mõnikord ülihäid uudiseid saades surnult maha kukuvad.

Uudised pidid muidugi head olema. Ümbrikus ei olnud käsikirja, tähendab, see oli vastu võetud. Ta teadis, milline jutt «Transcontinentali» oli saadetud — nimelt «Kellahelin», üks ta hirmu ja õuduse jutte, mis oli oma viis tuhat sõna pikk. Ja et esmajärgulised ajakirjad maksid kohe käsikirja vastuvõtmisel, siis pidi ümbrikus olema tšekk. Kaks senti sõna — tuhat sõna, kakskümmend dollarit. Seega pidi seal olema sajadollarine tšekk. Sada dollarit! Kui ta ümbriku lahti rebis, kerkis võlgade nimestik kõigis üksikasjus ta ajju. Vürtsipoodnikule 3 dollarit 85 senti, lihunikule täpselt 4 dollarit, pagarile 2 dollarit, aedviljamüüjale 5 dollarit; kokku 14 dollarit 85 senti. Siis veel toa üür 2 dollarit 50 senti, järgmise kuu eest ette 2,5 dollarit; kirjutusmasina kahe kuu üür 8 dollarit, ühe kuu eest ette 4 dollarit, kokku 31 dollarit 85 senti. Lõpuks tuli veel lisada pantide väljaost pluss pandimajapidaja intressid — kelli 5 dollarit 50 senti, palitu 5 dollarit 50 senti, jalgratas 7 dollarit 75 senti, ülikond 5 dollarit 50 senti (kuuskümmend protsenti intressi, aga mis see enam

tähendas?). Kõik kokku 56 dollarit 10 senti. Ta otse-
kui nägi tulikirjas enda ees kogusummat ja jääki, mis
pärast võlasumma lahutamist alles jäi ning tegi välja
43 dollarit 90 senti. Kui ta on tasunud kõik võlad ja
välja ostnud kõik panditud esemed, kõliseb tal taskus
ikka veel vürstlik rikkus — 43 dollarit 90 senti. Ja taga-
tipuks on ta veel maksnud ette ühe kuu üüri kirjutus-
masina ja toa eest.

Vahepeal oli ta jõudnud masinal kirjutatud lehe ümb-
rikust välja võtta ja lahti lüüa. Tšekki seal ei olnud. Ta
piilus ümbrikusse, hoidis seda vastu valget, aga ei
uskunud oma silmi ja rebis ümbriku paanilise kiiruga
lõhki. Tšekki ei olnud. Ta laskis silmad üle kirjaridade
käia, libises üle kiituste, mida toimetaja tema jutule
jagas, et jõuda kirja tuumani — seletuseni, miks tšekki
polnud välja saadetud. Niisugust seletust ei olnud. Ent
ta leidis selgituse, mida lugedes jõud temast äkitselt
kadus. Kiri pudenes tal peost. Ta pilk tuhmus ning ta
vajus padjale, tõmmates endale teki lõuani peale.

Viis dollarit «Kellahelina» eest — viis dollarit viie
tuhande sõna eest! Mitte kaks senti sõnalt, vaid kümme
sõna sendi eest. Ja toimetaja oli ta juttu veel kiitnud.
Liiati pidi tšekk tulema alles pärast jutu avaldamist.
Tähendab, miinimumtasu kaks senti sõnalt ja välja-
maks kohe pärast vastuvõetavaks tunnistamist oli kõik
vaid tühi loba. See vale oligi ta eksiteele viinud. Oleks
ta seda teadnud, ta poleks iial üritanud kirjanikuks ha-
kata. Ta oleks tööle läinud — Ruthi pärast tööle läi-
nud. Ta meenutas ammu möödunud päeva, millal ta esi-
mest korda oli püüdnud kirjutada, ning kohutav aja-
raisk ehmatas teda. Kõike seda oli ta teinud sendi eest
kümne sõna pealt. Küllap seegi, mis ta teiste kirjanike
kõrgetest honoraridest oli lugenud, osutus valeks. Ta
kodukasvanud arusaamised kirjanikutööst olid väärad,
sest siin oli tõend.

«Transcontinentali» üksiknumbri hind oli 25 senti
ning selle väärikas kunstipärane kaas kuulutas, et tege-
mist on esimese järgu ajakirjaga. See oli tasakaalukas,
auväärne ajakiri ning ta oli pidevalt ilmunud hoopis
kauem, kui Martinil oli aastaid. Ja ümbrispaaberil trükiti
ju kuust kuusse ära maailmakuulsa kirjaniku sõnad.
«Transcontinentali» ülevast missioonist kõneles seal

üks kirjanduse suurimaid tähti, kes esimest korda oli
vilkuma löönud nendesamade kaante vahel. Ja see kõrge
ja ülev, kõige üllamaist püüdlustest kantud «Trans-
continental» maksis viie tuhande sõna eest viis dolla-
rit. Martinile meenus, et suur kirjanik oli hiljaaegu sur-
nud välismaal põhjatus viletsuses, ning siin polnud ka
midagi imestada, arvestades kuninglikku honorari, mida
kirjanikud said.

Hüva, Martin oli õnge läinud, oli uskunud ajalehtede
valesid kirjanikest ja nende sissetulekuist ning oli rai-
sanud kirjutamisele kaks aastat. Aga nüüd sülitab ta
selle sööda välja. Mitte ainustki rida ei kirjuta ta enam.
Ta teeb seda, mida Ruth temalt ootab, mida kõik temalt
ootavad — läheb tööle. Töölemineku mõte meenutas talle
Joed, Joed, kes ringi rändas laiskade maal. Martini
rinnust tõusis sügav kadedusohe. Lugematute üheksa-
teistkümneturniliste tööpäevade reaktsioon sai temast
võitu. Kuid teisest küljest — Joe ei armastanud. Ta ei
kandnud armastuse vastutust ja võis seepärast laiskade
maal santlaagerdada. Temal, Martinil, aga oli, mille ni-
mel töötada, ja tööle ta ka hakkab. Ta teatab Ruthile,
et on otsustanud ennast parandada ja on nõus tema isa
kontorisse ametisse astuma.

Viis dollarit viie tuhande sõna eest, kümme sõna sendi
eest — see oli kunsti turuhind. See pettumus, see vale-
likkus, selle vale alatus varjutas kõik ta mõtted. Ta sule-
tud laugude all põles hõõguvate numbritega kirja pan-
duna 3 dollarit 85 senti, mis ta võlgnes vürtspoodnikule.
Teda läbis külmavärin ja ta taipas äkki, et ta liikmed
valutavad. Iseäranis valutab tui. Valutas pea, valutab
pealagi, valutab kukal, valutabid ajud pealuus ja näisid
otsekui paisuvat, ning valu kulmude kohal muutus talu-
matuks. Aga kulmude all laugude taga püsis halasta-
matult «3 dollarit 85 senti». Ta avas silmad, et sellest
pääseda, aga ruumis valitsev hele valgus näis neid
nagu rauaga kõrvetavat, ja kui ta taas silmad sulges,
ilmus «3 dollarit 85 senti» jälle ta ette.

Viis dollarit viie tuhande sõna eest, kümme sõna sendi
eest. Eeskätt just see mõte sööbis ta ajju ning sellest
oli niisama vähe pääsu kui «3 dollari 85 sendi» eest,
mis kumas ta laugude all. Viimase arvuga näis toimu-
vat mingi muutus. Martin jälgis seda uudishimuli-

kult, kuni selle asemele ilmus tulikirjas «2 dollarit». «Ahaa,» mõtles ta, «see on pagar.» Järgmiseks ilmus summa «2 dollarit 50 senti». See viis ta segadusse, ning ta juurdles selle kallal, otsekui oleks lahendusest sõltunud elu või surm. Ta võlgnes kellelegi kaks ja pool dollarit, see oli selge. Aga kellele? Ta pidi seda teada saama — see oli ülesanne, mille talle lahendada andis käskiv ja kurikaval universum, ning ta rändas läbi oma mälu lõputute koridoride, avades lugematuid uksi, mis viisid kolikambritesse, täis vrakistunud mälestusi ja teadmisi. Asjata otsis ta vastust. Mitme sajandi pärast leidis ta selle äkki kergesti, vähimagi pingutuseta: see oli Maria. Suure kergendusega pöördus ta vaim jällegi oma piinaekraani poole suletud laugude all. Ta oli probleemi lahendanud, nüüd võis ta puhata. Ent eil «2 dollarit 50 senti» kustus ja selle asemel lõi särama «8 dollarit». Kellele? Jälle pidi ta alustama sünget ringkäiku läbi oma aju, et leida vastust.

Ta ei teadnud, kui kaua need otsingud vältasid, aga tohutu pika aja pärast tõi koputus uksele ta taas teadvusele. Maria tuli küsima, kas ta haige pole. Martin vastas kõlatul häälel, mida ta isegi ära ei tundnud, et ta lihtsalt veidi aega tukastas. Ta üllatus, kui märkas, et toas on pime. Kiri oli saabunud päeval kella kahe ajal ja Martin mõistis, et ta on tõesti haige.

Siis lõi «8 dollarit» uuesti ta laugude all põlema ning ta alustas taas oma orjust. Kuid nüüd muutus ta kavalaks. Polnud ju sugugi vaja läbi mälu rännata. Ta oli lihtsalt narr olnud. Martin vajutas mingile kangile ja pani mälu enda ümber pöörlema. See pöörles nagu mingi päratu suur õnneratas, nagu mingi mälukarussell, tiiruvat teadmistesfäär. See pöörles aina kiiremini ja kiiremini, kuni see pööris Martini enesesse imes, nii et ta läbi pimedada kaose ringiratast lendas.

Üsna loomulikult leidis ta end pesurulli tagant, kuhu ta tärgeldatud mansette sisse söötis. Kuid sealjuures märkas ta mansettidele trükitud numbraid. Algul pidas ta seda uueks pesumärkimise viisiks, ent siis, lähemalt vaadates, märkas ta ühel mansetil summat «3 dollarit 85 senti». Ta taipas, et see on vürtspoodniku arve ja et ülejäänud mansetid, mis pesurulli trumilil pöörlesid, olid ta muud arved. Talle tuli kaval mõte. Ta viskab

arved pörandale ja pääseb nõnda nende tasumisest. Mõeldud, tehtud — ta käärdas mansetid kahjurõõmsalt kokku ja virutas ebatavaliselt räpasele pörandale. Kuhi aina kasvas ja ehkki iga arve dubleeriti tuhandekordselt, leidis ta ainult üheainsa kahe ja poole dollarilise. See oli tema võlg Mariale. Ta mõistis sellest, et Maria ei käi maksmisega peale, ja otsustas suuremeelselt, et see arve on ainus, mille ta ära tasub. Ta hakkas mine-mavisatud arvete hunnikus Maria oma otsima. Ta otsis meeletult terve igaviku ja otsis ikka veel, kui äkki hotelli direktor, paks hollandlane, sisse astus. Ta nägu lõkendas vihast, ja müriseval häälel, mis maailmaruumis vastu kajas, hüüdis ta: «Ma võtan nende mansettide hinna teie palgast maha!» Mansettide kuhi kasvas mäeks ja Martin teadis, et ta on mõistetud orjama tuhat aastat, enne kui suudab need välja maksta. Tähendab, ei jäänud muud üle kui tappa direktor ja pesumaja maha põletada. Kuid suur hollandlane käis temast jõu poolest üle, haaras tal turjast ja kõlgutas üles-alla. Ta tantsitas Martinit üle triikimislaudade, ahju, pesurullide, paiskas ta pesemisruumi ja raputas teda seal väänamisseadeldise ja pesumasina kohal. Nõnda hüpitati Martinit, kuni ta hambad plagisesid ja pea valutama hakkas, ja ta imestas endamisi, et hollandlane nii tugev on.

Siis leidis ta end ootamatult pesurulli ees, kus ta vastu võttis mansette, mida mingi ajakirja toimetaja teises otsas alla pani. Iga mansett oli tšekk ja Martin silmitses neid õhinal, ootuseärevuses, aga kõik nad olid tühjad. Seal ta seisis umbes miljon aastat ja võttis vastu täitmata tšekiblankette, mitte ühtegi vahele jätmata, sest ta kartis, et mõni võiks täidetud olla. Viimaks leidis ta ühe. Värisevate sõrmedega hoidis ta seda vastu valgust. Tšekk oli viiele dollarile. «Ha-ha-haa!» naeris toimetaja teisel pool rulli. «Olgu siis, nüüd ma tapan sinu,» ütles Martin. Ta läks pesuruumi kirvest tooma ning leidis Joe seal käsikirju tärgeldamas. Joe püüdis Martini meelt muuta, lõpuks aga viskas talle kirve. See aga jäi õhku rippuma ja Martin leidis end taas triikimisruumi keset lumetormi. Ent ei, see polnud lumesadu, vaid suurte tšekkide tulv, milledest kõige väiksem polnud vähem väärt kui tuhat dollarit. Ta hakkas neid

koguma ja sajalistesse pakkidesse sorteerima, tõmmates iga puntra sidumisnööriga kõvasti kinni. Siis tõstis ta pilgu töölt ja märkas Joed, kes seisis tema ees ja žongleeris triikraudadega, targeldatud särkidega ja käsikirjadega. Aeg-ajalt sirutas ta käe välja, kahmas mõne tšekipaki ja saatis selle koos kõige muuga lendu, nii et see pöörases keerises läbi katuse silmist kadus. Martin sööstis Joele kallale, ent Joe haaras kirve ja saatis sellegi lendu. Siis haaras ta Martini ja virutas ka tema õhku. Martin lendas läbi katuse, kahmates käsikirjade järele, nii et seks ajaks, kui ta taas alla kukkus, oli neid kogunenud juba suur sületäis. Aga vaevalt jõudis ta alla, kui lendas jällegi üles, ning veel teine ja kolmas kord ja lõputu arv kordi tiirles ta selles pöörises. Kuski väga kaugelt kuulis ta lapselikku tiiskanti laulvat: «Keeruta mind ringi, Willie, ringi, ringi, ringi.»

Keset tšekkidest, targeldatud särkidest ja käsikirjadest linnuteed sai ta kirve kätte ja kavatses alla tulla Joe maha lüüa. Kuid ta ei tulnud enam alla. Selle asemel tuli Maria, kes oli läbi õhukese vaheseina Martini ägamist kuulnud, öösel kella kahe ajal tema tuppa ning pani talle tulised triikraud jalgade alla ja märja rätiku ta valutavatele silmadele.

XXVI PEATÜKK

Martin ei läinud järgmisel hommikul töökohta otsima. Oli juba hiline pärastlõuna, kui ta oma sonimistest ärkas ja valutavate silmadega toas ringi vaatas. Üks Silva lastest, kaheksa-aastane Mary, kes parajasti valvekorda pidas, kiljatas valjusti, nähes, et Martin teadvusel on. Maria tõttas köögist tuppa. Ta pani oma tööst parkunud käe Martini kuumale laubale ja katsus ta pulssi.

«Kas tahad süüa?» küsis ta.

Martin raputas pead. Ta ei tahtnud söögile mõeldagi ja imestas, kuidas ta elus üldse on võinud näljane olla.

«Ma olen haige, Maria,» ütles ta jõuetult. «Mis see on, kas tead?»

«Gripp,» vastas Maria. «Kahe-kolme päeva pärast

oled jalul. Parem ära praegu söö. Eks pärast võid süüa kui palju tahad. Vahest juba homme.»

Martin polnud harjunud haige olema, ning kui Maria ja ta tütar toast lahkusid, püüdis ta üles tõusta ja riidesse panna. Tohtu tahtepingutusega ja peapööritust tundes, silmis selline valu, et ta ei suutnud neid lahti hoida, ajas ta ennast voodist üles, kuid vajus siis minestunult lauale kummuli. Poole tunni pärast ronis ta vaevaga voodisse tagasi ning jäi saatusega leppinult ja suletud silmadega lebama ja oma mitmesuguseid valusid ja hädasid analüüsima. Maria käis mitu korda toas, et vahetada külmi rätikuid ta laubal. Muul ajal aga jättis ta Martini rahule — ta oli liiga arukas, et haiget lobisemisega piinata. Sellega teenis ta ära Martini tänu ja haige pomises endamisi:

«Maria, sa saad oma karjafarmi, saad, saad.»

Siis meenus talle eilne igiammune minevik. Näis, nagu oleks terve inimiga möödunud sellest ajast, kui ta sai «Transcontinentalilt» kirja — terve inimiga, sest nüüd oli kõik möödas ja lõpetatud ning pööratud uus lehekülg. Ta oli teinud, mis vähegi võis, ja nüüd oli ta ikkagi õlgadele surutud. Poleks ta ennast näljutanud, ei oleks ta grippi jäänud. Ent jõud oli temast välja pumbatud ning tal ei olnud jaksu kehasse tunginud haigusliku minema peletada. Tagajärjed olid käes.

«Mis kasu inimene sellest saab, kui ta kirjutab kokku terve raamatukogu ja kaotab omaenda elu?» küsis ta valjusti. «Mina sellega ei lepi. Minu elus pole kirjandusel enam kohta. Mind ootab nüüd kontor ja arveraamat, kuupalk ja väike kodu koos Ruthiga.»

Kaks päeva hiljem, kui ta oli söönud ühe muna ja kaks praetud leivaviilu ning joonud tassi teed, küsis ta oma posti, ent leidis, et ta silmad on veel liiga valusad, et lugeda.

«Loe mulle ette, Maria,» ütles ta. «Suured pikad ümbrikud jäta vahele. Need viska laua alla. Loe mulle ette ainult väikesed kirjad.»

«Ei oska,» oli vastus. «Theresa käib koolis. Tema oskab.»

Üheksa-aastane Theresa Silva avas niisiis kirjad ja luges Martinile ette. Martin kuulas hajameelselt ära pika võlanõudekirja kirjutusmasinaagentuurilt ja kaa-

lus vaimus juba tööleidmise võimalusi. Äkki teritas ta jahmunult kõrvu.

«Pakume teile nelikümmend dollarit teie jutu eest, kui loovutate meile kõik õigused,» veeris Theresa aeglaselt. «Tingimusel, et lubate meil teha soovitud muudatusi.»

«Mis ajakiri see on?» hüüdis Martin. «Anna kiri siia.»

Nüüd sai ta lugemisega hakkama ega pannud tähele valu, mida see talle valmistas. Kiri oli «Valgelt Hiirelt», mis pakkus talle nelikümmend dollarit, ja jutt oli «Keeris» — niisamuti üks ta varasematest hirmu- ja õuduselugudest. Ta luges kirja mitu ja mitu korda läbi. Toimetaja teatas talle otsekoheselt, et Martin pole oma ideed õieti ära kasutanud, aga et nad on valmis ostma ideed, sest see on originaalne. Kui nad võivad juttu kolmandiku võrra lühendada, avaldavad nad selle ja saadavad talle tema vastuse peale nelikümmend dollarit.

Martin nõudis sulge ja tinti ning teatas toimetajale, et ta võib kärpida lugu kolme kolmandiku võrra, kui tahab, saatku aga nelikümmend dollarit kohe välja.

Kui Theresa oli kirja postkasti viinud, vajus Martin taas padjale ja hakkas järele mõtlema. Tähendab, see polnud siiski vale. «Valge Hiir» maksis kohe käsikirja vastuvõtmisel. «Keeris» oli kolm tuhat kõna pikk. Kolmandiku võrra kärbituna kaks tuhat. Neljakümnedollarine honorar tegi välja kaks senti sõna pealt. Tasumine käsikirja vastuvõtmisel ja kaks senti sõna — ajalehed kirjutasid õigust. Ja tema oli pidanud «Valget Hiirt» kolmandajärguliseks lehekeseks. Oli ilmne, et ta ei tundnud ajakirju. «Transcontinental» maksis sendi kümne sõna eest, ja tema oli pidanud ajakirja esmajärguliseks. «Valget Hiirt» oli ta pidanud tühiseks, aga see maksis kakskümmend korda rohkem kui «Transcontinental» ja maksis pealegi kohe käsikirja vastuvõtmisel.

Üks asi oli igatahes kindel: kui ta terveks saab, ei hakka ta töökohta otsima. Tal oli peas teisigi niisama häid lugusid kui «Keeris», ja müües neid nelikümmend dollarit tükk, võis ta teenida kaugelt rohkem kui ühelgi töökohal või ametis. Ta oli võitnud lahingu just siis, kui pidas seda kaotatuks. Valitud karjäär ei osutunud eksituseks. Tee oli vaba. Alustades «Valgest Hiirest», lisab

ta ajakirja ajakirja järel oma tööandjate kasvavasse nimestikku. Käsitöö heidab ta kõrvale. Selgus, et sellele kulutatud aeg oli raisatud, sest see polnud talle toonud ainustki dollarit. Ta pühendab ennast tõsisemale tööle, heale tööle ning paneb paberile parima, mis temas on. Ta soovis, et Ruth oleks seal ning võiks tema rõõmu jagada, ning kui ta vaatas teisi kirju, mis ta voodil lebasid, leidis ta nende hulgas kirja Ruthilt. Neiu tegi talle malbeid etteheiteid ja imestas, mis Martinit küll nii kohutavalt kaua temast eemal on hoidnud. Onnejoovastuses luges Martin kirja uuesti läbi, uuris käekirja, silmitses armastavalt iga suletõmmet ning suudles lõpuks allkirja.

Ja kui ta vastas, teatas ta Ruthile keerutamata, et pole saanud teda külastama tulla, sest ta paremad riided on pandimajas. Ta kirjutas, et oli haige, aga on nüüd juba jälle peaaegu terve, ja et kümne päeva või kahe nädala pärast (niipea kui kiri jõuab New York City vahet ära käia) lunastab ta oma riided välja ja on tema juures.

Kuid Ruthil polnud tahtmist kümme päeva või kaks nädalat oodata. Pealegi oli ta armsam haige. Järgmisel pärastlõunal saabus ta ise Arthuri saatel Morse'ide perekonnasõidukis, valmistades Silva suguharule ja kõigile tänava jõmpsikatele rõõmu ning paisates Maria masendatud hämmeldusse. Maria jagas kõrvakiile Silvadele, kes tunglesid väikesel verandal külaliste ümber, ning püüdis tavalisest veel väänatumas inglise keeles oma välimust vabandada. Uleskääritud käised, seebivahused käsivarred ja märg kotiriidest põll kõnelesid selgesti tööst, mida ta parajasti tegi. Nood kaks peent noort inimest, kes küsisid ta üürilise järele, vapustasid Mariat nii sügavalt, et ta unustas neid väiksesse võorastetuppa palumast. Et jõuda Martini tuppa, läksid nad läbi sooja ja auruse köögi, kus oli parajasti pesemisel suur pesu. Oma ärevuses jättis Maria seinakapi ukse köögiukse vahele ja viie minuti kestel valgus irdakil ukse vahelt haigekambrisse aurupilvi, mis lehkasid seebi ja musta pesu järele. Ruth loovis õnnelikult paremale ja vasakule ja jälle paremale ning ruttas voodi ja laua vahelist kitsukest käiku mööda Martini kõrvale. Kuid Arthur tegi liiga laia kaare ja takerdus kolina

ning mürinaga pottide ja pannide otsa Martini kööginurgas. Arthur ei jäänud kauaks. Kui Ruth oli istunud Martini ainsale toolile, luges Arthur oma kohuse täidekuks, läks välja ja jäi seisma värava juurde, seitsme imetleva Silva keskele, kes vahtisid teda nagu mõnda tsirkusekurioosumit. Tõlla ümber olid kogunenud ümberkaudsete kvartalite lapsed, lootusrikkalt ja ärevalt oodates mingeid arvatavaid traagilisi ja hirmsaid sündmusi. Tõldu nähti nende tänavas ainult pulmade ja matuste ajal. Siin polnud ei pulmi ega matuseid. Järelikult oli loota mingeid enneolematuid elamusi, mida tasus ära oodata.

Martin oli meeletult igatsenud Ruthi järele. Martin oli loomupärane armastaja ning ta vajas kaastunnet rohkem kui keskmine inimene. Ta janunes sümpaatia järele, mis tema puhul tähendas arukat vaimset kooskõla, kuid paratamatult sai talle selgeks, et Ruthi kaastunne on suurelt osalt tundelist, tagasihoidlikku laadi ning et selle ajendiks on pigem loomupärane headus kui kaasinimese mõistmine. Sellal kui Martin hoidis ta kätt ja rõõmsalt kõneles, sundis armastus Ruthi Martini kätt pigistama, ning ta silmad löid niiskelt särama, nähes oma armastatu abitust ja jälgi, mida kannatus ta näkku oli jätnud.

Martin jutustas talle oma kahe jutu vastuvõtmisest, meeleteistest, mida oli põhjustanud «Transcontinentali» kiri, ning seda suuremast rõõmust, mida temas äratas teade «Valgelt Hiirelt». Kuid Ruth ei elanud temaga kaasa. Ta kuulis Martini sõnu ja mõistis nende vormilist tähendust, ent ta ei jaganud Martiniga ta meeleheidet ega õnne. Ta ei suutnud iseenda raamidest väljuda. Juttude müümine ajakirjadele ei huvitanud teda. Temale oli tähtis vaid abielu. Aga ta ise oli selles niisama vähe teadlik kui selleski, et peamiseks põhjuseks, miks ta Martinile ametnikukarjääri ihkas, oli tulevase ema ettenägelik vaist. Ta oleks punastanud, oleks keegi seda talle lihtsate selgete sõnadega näkku ütelnud. Ta oleks koguni võinud pahaseks saada ja kinnitada, et ta ei mõtle millelegi muule kui vaid armastatud mehele ja soovib, et see oma eeldused kõige paremini ära kasutaks. Niisiis, sellal kui Martin talle südant puistas, hõljudes seitsmendas taevas esimese edu pärast, mida ta

oma valitud töös saavutanud oli, kuulas Ruth teda vaid poole kõrvaga, vaadates vahetevahel toas ringi, rabeluna sellest, mida nägi.

Esimest korda elus vaatas Ruth vaesuse kasimata näkku. Nälgivad armastajad olid tema meelest alati romantilised olnud, kuid tal polnud aimugi, millistes tingimustes nälgivad armastajad elavad. Ta polnud uneski näinud, et need võiksid niisugused olla. Ta silmitses vaheldumisi Martinit ja tema tuba. Musta pesu aurune lehk, mis köögist sisse imbus, pani südame pöörutama. Ruth leidis, et Martin peab olema sellest läbi imbinud, kui see kohutav naisterahvas sageli köögis pesu peseb. Viletsus on paratamatult nakkav. Martinit uurides näis talle, et ümbrus on tema armastatut rüvetanud. Ta polnud Martinit kunagi näinud raseerimata, ja kolmepäevane habe Martini näol tundus eemaletõukavana. See näis andvat talle samasuguse sünge ilme, mis oli omane kogu Silva majale nii seest kui väljast, aga ühtlasi näis see rõhutavat loomalikku jõudu, mida Ruth Martinis jälestas. Seal ta nüüd oli, veelgi tugevamini veendunud oma sõgedas ettevõttes kahe käsikirja vastuvõtmise pärast, millest ta temale nii suure uhkusega jutustas. Vähe puudus, ja ta oleks alla andnud ning tööle läinud. Nüüd aga jääb ta edasi sellesse õudsesse majja, kirjutab ja nälgib siin veel paar kuud.

«Mis lehk see on,» küsis ta äkki.

«See on vist Maria pesupesemise lehk,» arvas Martin.

«Mina olen sellega juba päris harjunud.»

«Ei, ei, mitte see. Midagi muud — mingi liisunud, lilla lehk.»

Martin nuusutas õhku, enne kui vastas:

«Mina ei tunne midagi muud kui ainult liisunud tubakasuitsu lõhna.»

«See'p see on. See on kole. Mispärast sa nii palju suitsetad, Martin?»

«Ma ei tea. Ainult et ma suitsetan tavaliselt rohkem, kui tunnen end üksildasena. Ja pealegi on see juba nii vana harjumus. Õppisin suitsetama juba poisikesena.»

«See ei ole ilus harjumus,» laitis Ruth. «See hais on taevanikisendav.»

«See on tubaka viga. Ma jõuan osta ainult kõige odavamat. Aga oota, kuni ma selle neljakümnedollarise

tšeki kätte saan. Siis hakkab tarvitama niisugust marki, millega isegi inglid rahule jäävad. Aga ega ei ole ju paha — kolme päevaga kaks käsikirja vastu võetud. Selle neljakümne viie dollariga tasun peaaegu kõik oma võlad.»

«Nelikümmend viis dollarit kahe aasta pikkuse töö eest?»

«Ei, vähem kui nädala töö eest. Palun ulata mulle laualt see raamat, see hallide kaantega arvepidamise vihik.» Martin avas selle ja hakkas kiiresti lehitsema. «Jah, õigus, neli päeva «Kellahelina» peale, kaks päeva «Keerise» peale. See teeb nelikümmend viis dollarit ühe nädala töö eest. Sada kaheksakümmend dollarit kuus. See on rohkem kui ükski palk, mida ma välja võin teenida. Ja see on ju alles algus. Tuhat dollarit kuus pole sugugi liiga palju, et osta sulle kõik, mida ma sulle pakkuda tahan. Viiesajadollarine kuupalk oleks liiga napp. Selle neljakümne viie dollariga tõstan alles auru. Oota, kuni ma liikuma hakkab, siis näed veel ainult mu suitsu.»

Ruth ei saanud Martini slängist aru ja tuli sigarettide juurde tagasi.

«Sa suitsetad praegugi juba rohkem kui tarvis ja tubaka mark ei muuda siin midagi. Suitsetamise komme ise on ebameeldiv. Ükskõik, millist marki sa kasutad. Sa oled korsten, elav tulemägi, kõndiv suitsutoru, sa oled tõeline hirmutis, Martin, kallid. Sa ise tead seda.»

Ta kummardus Martinile lähemale, silmis palve, ning kui Martin vaatas ta õrna näkku ja ta puhtasse selgeisse silmadesse, tundis Martin end taas väärituna nagu vanastigi.

«Ma tahan, et sa enam ei suitsetaks,» sosistas Ruth. «Palun... minu pärast.»

«Hea küll, jätan maha,» hüüdis Martin. «Ma teen kõik, mis sa tahad, armas, kallid — kõik, mis sa tahad — sa tead seda.»

Ruth tundis suurt kiusatust. Ta oli juba ammu samm-sammult tundma õppinud Martini iseloomu suuremeelset leplikku laadi, ning oli kindel, et kui ta paluks teda loobuda oma kirjanduslikest katsetustest, siis täidaks ta tema soovi. Hetkeks tõusid sõnad talle

juba huulile. Kuid ta ei lausunud neid. Ta polnud küllalt vapper. Tal ei jätkunud julgust. Selle asemel kummardus ta Martinile veel lähemale, surus end ta vastu ja sosistas Martini käte vahel:

«Sa tead, Martin, et tegelikult pole see mitte minu, vaid sinu enda pärast. Ma olen kindel, et suitsetamine on sulle kahjulik. Ja pealegi pole hea millegi ori olla. Kõige vähem veel mingi uimastusvahendi ori.»

«Ma jään alati sinu orjaks,» naeratas Martin.

«Kui nii, siis hakkab käsutama.»

Ta silmitses Martinit kelmikalt, kuigi ta südamepõhjas juba kahetses, et polnud esitanud oma kõige suuremat soovi.

«Ma elan vaid selleks, et teie sõna kuulda, majesteet.»

«Hüva, siis on minu esimene käsk: sina pead iga päev habet ajama. Vaata, kuidas sa oled mu põse ära kriimustanud.»

Ja nii lõppeski kõik hellituste ja armastajate naljatlustega. Ruth oli saavutanud ühe edupunkti ning ta ei tohtinud korraga rohkemat üritada. Ta tundis naiselikku uhkust, et oli sundinud ta suitsetamisest loobuma. Järgmine kord veenab ta teda ametikohta vastu võtma, sest oli ju Martin lubanud kõik Ruthi soovid täita.

Ruth tõusis voodi eest ja hakkas tuba uurima, silmitses pea kohal rippuvaid pesunööre märkmetega, avastas, mis otstarve oli lakke kinnitatud salapärasel plokil, mida Martin oli kasutanud jalgratta ülestõmbamiseks, ning tundis kurvastust laua alla virna laotud käsikirjadest, mis tema silmis tähendasid vaid raisatud aega. Priimuse võitis ta südame, aga toiduriieid uurides avastas ta, et need on tühjad.

«Vaene armas Martin, sul pole ju midagi süüa,» ütles ta õrna haletsusega. «Sa oled vist näljas.»

«Ma hoian oma toiduaineid Maria köögikapis ja sahvris,» luiskas Martin. «Seal nad säilivad paremini. Näljaohu mul ei ole. Vaata seda.»

Ruth oli jälle Martini voodi ette tulnud ning nägi, kuidas ta käsivart küünarnukist kõverdas ja kuidas käsivarrelihas veeres särgikäise all ning paisus raskeks ja kõvaks lihasesõlmeks. See vaatepilt oli talle eemale tõukav. See riivas tema õrnatundelisust. Kuid ometi köitis see ta südant ja verd, iga ta närviidu ning ära-

tas temas vana, tuttava, seletamatu igatsuse. Ta tõmbus Martinile lähemale, mitte temast eemale. Ja järgmisel hetkel, kui Martin ta oma käte vahele võttis, tõstis mässu üksnes ta mõistus, mis tegeles elu pealispinnaga, kuna aga ta süda, kõik see, mis temas oli naiselikku ja mis oli seotud elu enesega, tundis võidukat joovastust. Just niisugustel hetkedel tajus ta kõige sügavamalt, kuivõrd ta Martinit armastas, sest ta kaotas rõõmust peaaegu teadvuse, tundes enda ümber Martini tugevaid käsi, mis hoidsid teda kõvasti, tegid oma kirgliku haardega talle valu. Sellistel hetkedel leidis ta õigustust oma seniste elunormide hülgamisele, oma kõrgete ideaalide reetmisele ja eelkõige just oma vaikivale sõnakuulmatusele ema ja isa ees. Vanemad ei tahtnud, et ta selle mehega naituks. See, et ta Martinit armastas, šokeeris neid. See šokeeris mõnikord teda ennastki, kui ta Martinist eemal viibis ja taas jahedaks, arutlevaks olendiks muutus. Kui ta Martiniga koos oli, siis armastas ta teda, tõsi, mõnikord küll solvatud ja mureliku armastusega, aga ikkagi oli see armastus, ja armastus oli tugevam kui tema.

«See gripp on tühiasi,» ütles Martin. «Ta küll vaevab pisut ja tekitab vastikut peavalu, aga seda ei saa võrreldagi troopikapalavikuga.»

«Kas sul on see ka olnud,» küsis Ruth hajameelselt, kasutades taevast saadetud õigustust, mida ta tema käte vahel oma käitumisele leidis.

Ning aeg-ajalt selliseid hajameelseid küsimusi esitades laskis ta Martinil rääkida, kuni Martini sõnad ta äkitselt võpatama panid.

Martin oli põdenud troopikapalavikku ühel Havai saarestiku saarel kolmekümne pidalitõbise salajases koloonias.

«Aga miks sa sinna läksid?» küsis ta.

Selline kuninglik hoolimatus omaenda keha vastu näis otse kuritegelikuna.

«Sest ma ei teadnud,» vastas Martin. «Mulle ei tulnud pidalitõbised pähegi. Kui ma kuunarilt ära kargasin ja kaldale jõudsin, tõttasin sisemaale, et peidupaika leida. Mitu päeva elasin ainult guaavidest, ohia-õuntest ja banaanidest, mis kõik metsikult džunglis kasvasid. Neljandal päeval leidsin tee — see oli vaid jalgrada. Rada

viis sisemaale ja mina hakkasin seda mööda minema. Sinnapoole ma just tahtsingi minna, ning teest oli näha, et seda mööda on hiljuti käidud. Ühes kohas läks see mööda kaljuharja, mis oli kitsas nagu noatera. Teerada oli vaevalt kolm jalga lai ja mõlemal pool kaljuharja haigutas mitmesaja jala sügavune kuristik. Küllaldase laskemoonaga varustatud mees oleks võinud seda üksinda sadade tuhandete vastu kaitsta.

See oli ainuke tee, mis peidupaika viis. Kolm tundi pärast seda, kui olin teeraja leidnud, jõudsin sinna. See oli väike org ülal mägedes, nagu tasku laavavallide vahel. Kogu org oli jaotatud terrassideks, kus kasvas taro; oli ka viljapuid ja üheksa-kümme rohtonni. Aga niipea kui ma nägin elanikke, teadsin, kuhu olin sattunud. Ainsast pilgust jätkus.»

«Mis sa siis tegid?» küsis Ruth hingetult, kuulates teda nagu Desdemona, hirmunult ja võlutult.

«Teha polnud midagi. Nende pealik oli lahke vana-mehe, kelle haigus oli juba üsna kaugele arenenud, aga kes valitses seal nagu kuningas. Tema oligi väikese oru avastanud ja koloonia rajanud — mis oli kõik muidugi täiesti seadusevastane. Aga neil olid püssid ja rohkesti laskemoona ning need kanakid, kes olid harjunud laskma metsistunud kariloomi ja sigu, tulistasid eksimatult. Martin Edenil ei tulnud ärajooksmine kõne allagi. Ta jäi sinna — kolmeks kuuks.»

«Aga kuidas sa minema pääsesid?»

«Mind aitas üks sealne tüdruk — pool hiinlast, veerand valget, veerand havailast. Muidu oleksin veel praegugi seal olnud. Ta vaeseke oli väga ilus ja haritud. Tema emal, kes elas Honolulu, oli oma miljon dollarit varandust. See tüdruk aitaski mu lõpuks põgenema. Asi oli selles, et tema ema finantseeriski kolooniat. Nii polnud tüdrukul karta, et teda minu põgenema aitamise eest karistatakse. Aga enne laskis ta mul vanduda, et ma ilalgi nende peidupaika ei reeda. Ja ma ei olegi seda teinud. Sina oled esimene, kellele ma sellest niigi palju räägin. Tüdrukul oli pidalitõvest üksnes esimesi märke. Parema käe sõrmed olid pisut moondunud ja käsivarrel oli väike muhuke. See oli kõik. Nüüd on ta vist juba surnud.»

«Aga kas sa ei kartnud? Ja kas sul polnud hea meel,

kui minema said, ilma et oleksid nakatunud sellesse õudsesse haigusse?»

«Jah,» tunnistas Martin, «alguses oli natuke kõhe küll. Aga ma harjusin sellega ära. Kuid sellest vaesest tüdrukust oli mul südamest kahju. See sundis mind hirmu unustama. Ta oli väga ilus, nii hingelt kui välimuselt, ja haigusest ainult üsna kergelt puudutatud. Ja ometi oli ta mõistetud elama seal primitiivse metslase elu ja aeglaselt mädanema. Pidalitõbi on kaugelt hirmsam, kui sa kujutleda oskad.»

«Vaeseke,» sosistas Ruth pehmelt. «Ma imestan, et ta sind üldse minema laskis.»

«Mis sa sellega mõtled,» küsis Martin süütult.

«Sest ta kindlasti armastas sind,» ütles Ruth mahe-dalt. «Ütle ausalt, kas ei armastanud?»

Töö pesumajas ja tubane elu, mida Martin viimasel ajal elas, olid pleegitanud ta päevituse ning nälgi ja haigus olid kahvatust veelgi süvendanud. Üle ta kahkja näo valgus aeglaselt puna. Martin avas juba suu, et vastata, ent Ruth ei lasknud tal rääkida.

«Hea küll, ära vasta, pole tarvis,» naeris ta. Kuid Martin kuulis ta naerus metalset heli ning märkas, et sära ta silmis muutus külmaks. Tahtmatult meenus talle torm, mille ta kunagi Vaikse ookeani põhjaosas läbi oli teinud. Ta silme ette kerkis tormi puhkemise hetk — see oli õine torm, selge taevaga, kus paistis täiskuu, mis kallas piiritule merele külma sära. Siis nägi ta tüdruku pidalitõbiste peidupaigast ning talle meenus, et tüdruk oli teda tõesti armastuse pärast minna lasknud.

«Ta oli õilis,» ütles Martin lihtsalt. «Ta kinkis mulle elu.»

Sellega vahejuhtum lõppeski, kuid ta kuulis, kuidas Ruth summutas kurgus kuiva nuuksatuse, ja nägi, kuidas ta näo kõrvale pööras ja aknast välja vaatas. Kui Ruth taas Martini poole pöördus, oli ta jälle rahulik ja tormist polnud ta silmis enam jälgegi.

«Ma olen nii rumal,» ütles ta kaeblikult, «aga ma ei saa sinna midagi parata. Ma armastan sind nii väga, Martin, armastan, armastan. Ajaga muutun ma leplikumaks, aga praegu olen ma nende minevikuvaimude peale tahtmatult armukade, ja sa tead, et su minevik on täis vaime.»

«Jah on,» katkestas ta Martini vastuväited. «Teisiti ei või see olla. Aga väljast viipab mind Arthur, et ma tulema hakkaksin. Ta on tüdinud ootamast. Ela hästi, kallis.»

«Rohuteadlased on koostanud mingi mikstuuri, mis aitab meestel suitsetamist maha jätta,» ütles ta ukselt. «Ma saadan sulle seda.»

Uks sulgus, aga avanes jälle.

«Armastan, armastan,» sosistas ta Martinile. Ja siis lahkus ta lõplikult.

Maria, kelle aupaklik pilk oli küllalt terav, et märgata Ruthi riiete kudet ja nende lõiget (mingit tundmatut lõiget, mis mõjus salapäraselt kaunina), saatis ta tõllani. Pettunud tänavapoiste kari vahtis tõllale järele, kuni see silmist kadus. Siis kandus nende tähelepanu üle Mariale, kellest äkki oli saanud kõige tähtsam isik nende tänaval. Kuid üks Maria enda järeltulijaist hajutas selle aupaiste, kuulutades, et peened külalised olid käinud hoopis üürniku juures. Seejärel vajus Maria taas endisse tähtsusetusse ja Martin hakkas tähele panema aukartust, millega ümbruskonna jõnglased temasse suhtusid. Maria silmis tõusis Martin oma sada protsenti, ning oleks portugallasest vürtspoodnik sel pärastlõunal tõllas saanud külalisi näinud, oleks ta Martini krediiti suurendanud veel kolme dollari kaheksakümne viie sendi võrra.

XXVII PEATÜKK

Martini õnnepäike tõusis. Järgmisel päeval pärast Ruthi külaskäiku sai ta ühelt New Yorgi skandaalilehelt oma kolme trioleti eest kolmedollarise tšeki. Kaks päeva hiljem võttis üks Chicago ajaleht vastu tema «Aareteotsijad», lubades avaldamisel maksta kümme dollarit. Tasu oli väike, kuid see oli tema kõige esimene artikkel, ta kõige esimene katse väljendada oma mõtteid trüki-sõnas. Kõige krooniks võttis üks noorsoajakiri nimega «Noorus ja Kaasaeg» vastu tema mitmeosalise poiste selklusjutu. Tõsi küll, jutt oli kakskümmend üks tuhat sõna pikk ja toimetuse pakkus Martinile kuusteist dolla-

rit avaldamisel, mis tegi umbes seitsekümmend viis senti tuhande sõna eest, aga tõsi oli ka, et see oli tema teine kirjanduslik katsetus ning Martin oli ise täiesti teadlik selle kohmakast saamatusest.

Kuid isegi ta kõige varasemaid töid ei iseloomustanud kohmakas keskpärasus. Nende kohmakus tulenes jõu üliküllusest. See oli algaja kohmakus, kes kütib liblikaid müürilõhkujaga ja vorbib miniatuure sõjanuiaga. See pärast müüs Martin rõõmuga oma esimesed katsetused ka võileivahinna eest. Ta teadis, mis need väärt olid, ja tal oli kulunud hulk aega sellele arusaamisele jõudmiseks. Peamised lootused pani ta oma hilisematele töödele. Ta tahtis saada rohkemaks kui tavaline ajalehejuttude kirjutaja. Ta oli püüdnud ennast varustada kunsti tööriistadega, ent teiselt poolt ei olnud ta oma jõudu ohvriks toonud. Ta oli teadlikult püüdnud oma jõudu veelgi suurendada, hoidudes seda pillamast. Ja ta polnud ka hüljanud oma armastust tõsielu vastu. Ta kirjutised olid realistlikud, kuigi ta püüdis neisse sulatada fantaasiat ja ilu. Tema taotluseks oli kirklik realism, mida läbiksid inimlikud püüdlused ja usk. Ta tahtis kujutada elu nii, nagu see on, kajastada selles vaimu otsinguid ja hingelisi püüdlusi.

Lugedes oli ta avastanud, et ilukirjanduses on olemas kaks koolkonda. Üks neist käsitas inimest kui jumalat, jättes arvestamata tema maise päritolu. Teine käsitas inimest kui matsi, arvestamata tema taeva poolt saadetud unistusi ja jumalikke võimeid. Martini hinnangu järgi oli nii jumala- kui matsikoolkond eksiteel ning eksitajaks oli vaatenurga ja eesmärgi liigne äärmuslikkus. Tõde oli nende vahepeal ja ehkki ta jumalakoolkonnale õigust ei andnud, eitas ta ka matsikoolkonna loomalikku metslaslikkust. Martin uskus, et ta on saavutanud kirjandusliku tõe ideaali oma jutus «Seiklus», mis küll Ruthi silmis armu ei leidnud. Ning oma esees «Jumal ja põrm» oli ta oma vaated selles küsimuses üldistavalt kokku võtnud.

Kuid «Seiklus» ja kõik teisedki tööd, mida ta oma parimateks saavutusteks pidas, rändasid seni alandlikult ühe toimetaja käest teise kätte. Varasematel kirjutistel polnud Martini silmis enam muid teeneid kui vaid see, et nad raha sisse tõid, ning ka oma hirmu- ja

õudusejutte, millest tal oli õnnestunud kaks tükki ära müüa, ei lugenud ta oma sügavamate ja paremate tööde hulka. Ta pidas neid küll ausalt leidlikuks ja põnevaks, ehkki nad sealjuures ei kaotanud tõelisuse säravat helki. Selles nende väärtus oligi. Seda groteskse ja võimatu läbipõimumist tõelisusega pidas Martin lihtsalt trikkiks — parimal juhul osavaks trikkiks. Kuid suur kirjandus ei võinud võrsuda niisugusel pinnasel. Need olid meisterlikult kirjutatud, kuid Martin pidas meisterlikkust väärtusetuks, kui sellega ei kaasnenud inimlikkust. Trikk seisnes selles, et kunstlikkusele pandi ette inimlikkuse mask — nii oli Martin teinud oma poole tosina jutuga hirmu- ja õuduseseriast, mis ta kirjutas enne seda, kui ta «Seikluse», «Rõõmu», «Kruusi» ja «Elu veiniga» kunsti mäetippudele tõusis.

Kolm dollarit, mis ta triolettide eest sai, kasutas ta selleks, et «Valge Hiire» tšeki saabumiseni endal kuidagi hinge sees hoida. Esimese tšeki realiseeris ta ettevaatliku portugali vürtspoodniku juures, maksis ta võlast ühe dollari ära ning jaotas ülejäänud kaks dollarit pagari ja juurviljamüüja vahel. Martin polnud veel nii rikas, et oleks võinud endale lubada liha, ning kui «Valge Hiire» tšekk lõpuks saabus, olid tal näpud päris põhjas. Martin oli kahevahel, teadmata, kuidas tšekki realiseerida. Ta polnud kordagi elus pangas käinud. Ja asja pärast ammugi mitte. Ning tal oli naiivne lapsik tahtmine all Oaklandis mõnda suurde panka sisse astuda ning oma neljakümnedollarine tšekk lauale lüüa. Teisest küljest nõudis praktiline arukus, et ta realiseeriks tšeki oma vürtspoodniku juures ning avaldaks seal sellega muljet, mille tagajärjeks võiks hiljem olla krediidil suurendamine. Vastu tahtmist andis Martin poodniku pealekäimisele järele, tasudes oma võla täies ulatuses, ning sai vastu taskutäie kõlisevaid münte. Ta tasus ka teistele kaupmeestele kõik oma võlad, lunastas ülikonna ja jalgratta välja, tasus kirjutusmasina ühe kuu üüri ning maksis Mariale möödunud kuu eest ja järgmise kuu eest ette. See tehtud, jäi talle ettenägemata kulude katteks taskusse ligi kolm dollarit. Aga seegi väike summa näis talle terve varandusena. Kohe, kui ta oli oma ülikonna tagasi saanud, läks ta Ruthi külastama ja tee peal ei suutnud ta loobuda lõbust

kõlistada taskus nappi hõberahapeotäit. Martin oli nii kaua ilma rahata olnud, et ta oli nüüd nagu näljasurmast päästetu, kes ei suuda söömata jäänud toitu silmist lasta. Vahetpidamata pidi ta sõrmitsema oma hõbedat. Martin ei olnud väiklane ega ihnus, kuid see raha tähendas temale rohkemat kui vaid dollareid ja sente. See oli tema edu tunnistaja ja müntidele löödud kotkad olid tema võitude sümbolid.

Märkamatu muutus maailm tema silmis kõigiti meeldivaks. Või vähemalt ilusamaks. Nädalate kaupa oli maailm olnud väga igav ja sünge. Aga nüüd, kus pea-aegu kõik võlad olid makstud ja taskus kõlises kolm dollarit ning teda aina saatis teadmine oma edust, paistis päike jälle heledalt ja soojalt ja koguni vihmavaling, mis ettevaatamatud jalakäijad läbi leotas, tundus Martinile lõbusa sündmusena. Kui ta nälgis, oli ta sageli mõtelnud neile tuhandetele, keda ta kõikjal üle maailma teadis samuti nälgivat, aga nüüd, kus tal kõht täis oli, ei kandnud ta enam endas mõtet nälgivatest tuhandetest. Ta unustas nad ära, ja kuna ta oli armunud, meenutas ta hoopis kõiki maailma lugematuid armastajaid. Ilma igasuguse tahtliku kaalutluseta hakkasid armastuslühürika motiivid ta ajus liikuma. Loomingulises õhinas sõitis ta trammiga kaks peatusevahet kaugemale kui vaja ja väljus siis, ilma et oleks enda peale pahanud.

Morse'ide juures leidis ta hulga külalisi. San Rafaelist olid Ruthile tema kaks onutütart külla sõitnud ning nendele ajaviite pakkumise ettekäändel viis mrs. Morse ellu oma plaani Ruthi ümber palju noori inimesi koguda. Sõjakäik oli alanud juba Martini sunnitud eemaloleku ajal ning oli nüüd täies hoos. Mrs. Morse oli teinud endale südameasjaks, et nende majas sageli rohkesti edukaid noormehi viibiks. Lisaks Ruthi onutütardele Dorothyle ja Florence'ile kohtas Martin seal kaht ülikooli õppejõudu — üht ladina keele ja üht inglise filoloogia professorit. Külaliste hulgas oli veel äsja Filipiinidelt tagasijõudnud noor ohvitser, Ruthi kunagine koolivend; keegi noormees nimega Melville, ühe San Francisco suurema äriühingu juhi Joseph Perkinsi erasekretär; ning meestest viimasena pangaametnik Charles Hapgood — noorevõitu kolmekümne

viie aastane mees, Stanfordini ülikooli kasvandik, Niiluse Klubi ja Uhtsuse Klubi liige, kes valimiskampaaniate ajal Vabariikliku Partei parema tiiva nimel kõnesid pidas, lühidalt, igas suhtes tulevikuga noormees. Naiste hulgas oli üks portreemaalija, üks kutseline muusik ja üks sotsioloogia doktor, kohalik kuulsus, kes oli tuntud oma hoolekandetööga San Francisco aguleis. Kuid naised ei mänginud mrs. Morse'i plaanides kuigi olulist osa. Parimal juhul olid nad vaid vajalikeks lisandeiks. Pidi ju olema midagi, mis edukaid mehi majja tõmbaks. «Ära erutu, kui sa räägid,» manitses Ruth, enne kui algas tutvustamisteremoonia.

Alguses oli Martin pisut kange. Teda rõhus teadmine oma kohmakusest, eriti just hirm oma õlgade pärast, mis nagu vanastigi tähendasid ohtu mööblile ja ilu esemetele. Pealegi hirmutas teda pisut kokkukogunenud seltskond. Tal polnud kunagi olnud kokkupuutumist nii kõrgete isikutega, pealegi veel nii paljudega korraga. Pangaametnik Hapgood äratas temas põlevat huvi ning Martin otsustas teda esimesel võimalusel lähemalt tundma õppida, sest välise aukartlikkuse all varitses ta enda iseteadlik mina ning ta ootas kannatamatult võimalust võrrelda end nende meeste ja naistega ning välja uurida, mida nemad on õppinud Martinile tundmatuks jäänud raamatutest ja elust.

Ruthi pilk pöördus sageli Martini poole, et näha, kuidas ta toime tuleb. Üllatuse ja rõõmuga märkas ta, kui ladusalt Martin tema onutütardega tuttavaks sai. Igatahes ei erutunud ta põrmugi, ja kui ta juba kord istet oli võtnud, kadus tal mure oma õlgade pärast. Ruth teadis, et onutütred on targad, pealiskaudselt vaimukad neiud ning ta oli tõsiselt üllatunud, kui nad hiljem, pärast külaliste lahkumist, Martinit ohtralt kiitsid. Aga Martin, kes oma klassi inimeste hulgas oli olnud teravmeelne, lõbus lobiseja ja naljahammas tantsupidudel ning pühapäevapiknikel, oskas kohaneda naljade ja heasüdamliku ning üsnagi lihtsa aasimisega, mis siinses ringkonnas käibel oli. Pealegi seisis edu tol õhtul tema selja taga, patsutas talle õlale ja sosistas talle kõrva, et ta lööb läbi, nii et ta võis julgesti ja ilma kohmetuseta naerda ning teisigi naerma panna.

Hiljem aga leidsid Ruthi kartused õigustust. Martin

ja professor Caldwell olid teistest silmatorkavalt eraldudes ühte nurka tõmbunud, ning ehkki Martinil enam kätega vehkimise kommet ei olnud, märkas Ruthi kriitiline pilk, et Martini silmad liiga sageli välkuma ja sädelema hakkasid, et ta kõneles kiiresti ja õhinal, muutus liiga tungivaks, ning et ta põsed lõid erutusest kahtlaselt õhetama. Tal jäi puudu siivsusest ja enesevalitsemisest ja ta erines teravalt noorest inglise filoloogia professorist, kellega ta vestles.

Kuid Martin ei hoolinud näivusest. Ta oli kähku märganud oma kaasvestleja treenitud mõistust ja tunnustas selle teadmisterohkust. Pealegi ei vastanud professor Caldwell Martini käsitusele läbilõikelisest inglise filoloogia professorist. Martin tahtis teda panna kõnelema oma tööst, ja kuigi professor näis alguses tõrksana, läks Martinil korda teda sellele jutuainele viia, sest Martin ei mõistnud, miks ei võiks inimene oma tööst rääkida.

«On absurdne ja ebaaus,» oli ta ütelnud Ruthile juba mitu nädalat tagasi, et hoidutakse kõnelemast tõsistest asjadest, sest mispärast siis mehed ja naised üldse kokku tulevad kui mitte selleks, et jagada vastastikku seda, mis neis on parimat. Ning parim neis on nimelt see, mille vastu nad huvi tunnevad, see, millega nad endale elatist teenivad, see, millele nad on spetsialiseerunud, mille juures nad on päevi ja öid istunud, millest nad on isegi und näinud. Kujuta ette mr. Butlerit kohandumas seltskondliku etiketiga ning avaldamas arvamust Paul Verlaine'i, saksa draama või d'Annunzio romaanide kohta. Meil oleks surmani igav. Minul iga tahes küll. Kui ma pean kuulama mr. Butlerit, siis rääkigu ta parem juba õigusteadusest. See on parim, mis temas on, ja elu on nii lühike, et ma tahan kätte saada parima igast mehest ja naisest, keda ma kohtan.»

«Aga on kõneaineid, mis kõigile ühtviisi huvi pakuvad,» vaidles Ruth vastu.

«Siin sa eksid,» katkestas teda Martin. «Kõik seltskonnainimesed, iga seltskonnakiht või õigemini peaaegu kõik inimesed ja kihid ahvivad järele kõrgemalseisjaid. Aga kes seisavad kõige kõrgemal? Logelejad, rikkad logelejad. Üldreeglina ei tunne nad asju, mida tunnevad inimesed, kes maailmas midagi teevad. Seepärast on neil igav kuulata jutte sellistest asjadest ning seepärast

kuulutavadki logelejad niisugused asjad praktilisteks tööküsimusteks, millest ei kõlba kõnelda. Niisamuti määravad nad kindlaks asjad, mis ei kuulu praktiliste tööküsimuste ringi ja millest sobib vestelda. Siia kuuluvad viimased ooperietendused, viimati ilmunud romaanid, kaardimäng, piljard, kokteilid, autod, hobused, lõhepüük, tuunikala püük, küttimine, purjesport ja nii edasi — juhin su tähelepanu sellele, et need on asjad, mida logelejad tunnevad. Lõppude lõpuks moodustavadki need logelejate erialalise jutuaine. Kõige naljakam aga on see, et paljud targad inimesed ja kõik need, kes tahavad näida tarkadena, lasevad endale logelejate jutuaine peale suruda. Kuid mina tahan osa saada parimast, mis inimestes on, nimeta siis seda erialaliseks, labaseks või kuidas tahad.»

Ja Ruth ei saanud aru. See rünnak kindlaskujunenud mõttelaadi vastu tundus talle lihtsalt jonnakusena.

Nüüd aga nakatas Martin professor Caldwelli oma asjalikkusega, meelitas teda otsekoheselt rääkima. Ruth seisatas nende lähedal ja kuulis Martinit ütlevat:

«Ega te ometi Kalifornia ülikoolis niisugust ketserlust ei jutlusta?»

Professor Caldwell kehtas õlgu.

«Ma olen aus maksumaksja ja ühtlasi poliitik. Meid määrab ametisse osariigi valitsus Sacramentos ja seepärast kummardame me Sacramento ees, ülikoolivalitsuse ees, oma partei ajakirjanduse ees või ka mõlema partei ajakirjanduse ees.»

«Jah, see on selge. Aga teie ise?» käis Martin peale. «Te peaksite ennast tundma nagu kala kuival.»

«Ülikooli tiigis on vist vähe niisuguseid nagu mina. Mõnikord on mul tõesti tunne, nagu oleksin kuival ja et minu õige koht oleks Pariisis või Londonis Grub Streetil või üksiklase kongis või haledate ja pööraste boheemlaste hulgas, kes trimpavad punast veini, mida San Franciscos kutsutakse murjanite lakkeks, kes einetavad mõnes Ladina kvartali odavas restoranis ja väljendavad kätkestavalt radikaalseid arvamusi kõige olemasoleva kohta. Mul on sageli tõesti tunne, et tegelikult olen sündinud radikaaliks. Ent teisest küljest on nii palju küsimusi, mille suhtes mul pole selgust. Muutun arglikuks, kui näen näost näkku oma inimlikku nõrkust, mis kunagi

ei lase mul haarata korraga ühtegi probleemi, te mõistate, inimliku, elulise probleemi kõiki aspekte.»

Ja sellal kui ta edasi rääkis, taipas Martin äkki, et talle oli huulile kerkinud «Laul passaattuulest».

«Mul õhtu eel tugevus suur,
ent sellal, kui sädeleb kuu,
ma purjesid pungile puhun.»

Ta peaaegu ümises neid sõnu, ning ta kaaslane näis talle äkki meenutavat passaati, püsivat, jahedat ja tugevat kirdepassaati. Caldwell oli tasakaalukas, ta oli usaldusväärne ja sealjuures ümbritses teda mingi mõistatuslikkus. Martinil oli tunne, et ta iial ei ütle oma mõtet lõpuni välja, just nagu talle sageli oli tundunud, et passaattuul ei näita kunagi oma täit jõudu, vaid jätab alati muist tagavaraks, ilma seda kunagi kasutamata. Martini nägemuslik kujutus oli ergas nagu alati. Ta aju oli otsekui meeldejäetud faktide ja kujutluste äärmiselt käepärane ladu ning selle sisu näis alati heas korras ning inventuuriks laiali laotatud olevat. Ükskõik mis mingil elumomendil ka ei juhtunud, Martini aju seostas selle jalamaid antiteesi või analoogiaga. See võrdlusmaterjal võttis tavaliselt alati mingi nägemuse kuju. See toimus täiesti automaatselt ning ta nägemus oli alati tegelikkuse paratamatu saatja. Just nagu Ruthi nagu oli tookord oma hetkelises armukadeduses talle meenutanud ammu unustatud tormi kuuvalgel, ja just nagu professor Caldwell tõi talle nüüd silme ette kirdepassaadi, mis kihutab üle purpurpunase mere valgeid laineharju, nii kerkisid hetkest hetkesse tema ette sugugi mitte eksitavad, vaid pigem määratlevad ja liigitavad uued mälupildid. Need sündisid ta silmalaugude all või joonistused ta teadvuse ekraanile. Need nägemused sündisid mineviku tegudest ja tunnetest, asjadest ja sündmustest ja eile või nädal tagasi loetud raamatust — see oli lugematu ilmutuste hulk, mis kord ärgates, kord uinudes alalõpmata ta ajus tungles.

Nii juhtus, et professor Caldwelli ladusat sõnadevoolu kuulates — see oli targa, haritud inimese jutt — möödus ta pilgu eest kogu ta minevik. Ta nägi iseennast sellise paraja võllaroana, nagu ta kunagi oli olnud, kõva ran-

diga kübar peas, avara lõikega kaherealine kuub seljas ning kõnnak eriliselt õõtsuv, kusjuures ta pidas end parajasti just nii kangeks meheks, kui politsei lubas. Ta ei varjanud seda iseenda eest ega püüdnud seda ka kuidagi leevendada. Oma elu teatud perioodil oli ta olnud lihtsalt tavaline kaabakas ning juhtinud kampa, mis tegi peavalu politseile ja terroriseeris ausaid töölispereid. Aga ta ideaalid muutusid. Ta vaatas ringi hästiotdetud ja hästiriietatud meeste ja naiste hulgas ning hingas sisse hariduse õhku. Ning samal hetkel ilmus viirastus ta poisikesepõlvest laias kuuks ja kõva randiga kübaraga, õõtsuv ja ohtlik, ning loivas läbi ruumi. Ja ta nägi, kuidas see kuju, see uulitsakangelane sulas temasse endasse ning istus ja vestles tõelise ülikooli õppejõuga.

Sest lõppude lõpuks polnud Martin siiamani veel leidnud jäädavat alalist asupaika. Ta oli kohandunud kõikjal, kuhu oli sattunud, ning kõikjal ja alati oli ta olnud üldine lemmik, kuna ta vooruseks oli nii töös kui mängus võime alati iseenda juurde kindlaks jääda ning soov ja oskus oma õiguste eest võidelda ja nende vastu lugupidamist äratada. Ent kuskil polnud ta juuri alla ajanud. Ta oli kohandunud küllalt hästi, et rahuldada oma kaaslasi, ent mitte iseennast. Alati oli teda häirunud mingi rahutusetunne ning alati oli ta kuulnud mingit kauget kutset ja oli rännanud läbi elu, kuni ta leidis raamatud ja kunsti ja armastuse. Ja seal ta nüüd oli kõlge selle keskel, ainuke kõigist ta mineviku seltsimeestest, kes oli suutnud ennast Morse'ide majas vastu võetavaks teha. Kuid sellised mõtted ja nägemused ei takistanud teda professor Caldwelli tähelepanelikult kuulamast, ning tema juttu arusaamisega ning kriitiliselt jälgides märkas Martin oma kaasvestleja teaduste katkematut pidevust. Martinile näitas see vestlus lõng ja tühje kohti tema enda teadmistes, avastas alasid, mis talle tundmatud olid. Kuid tänu oma Spencerile nägi ta, et tunneb siiski inimteadmiste põhilisi kontuure, ning nende kontuuride täitmine sisuga oli üksnes ajaküsimus. «Niisiis, valvel olla!» mõtles ta. «Hoiduda madalikest!» Tal oli algul tunne, nagu istuks ta hardalt ja süvenenult professori jalge ees, ent kuulates hakkas ta vähehaaval märkama nõrku kohti teise arutlustes —

need olid küll nii juhuslikud ja peidetud, et ta poleks neid ehk tähelegi pannud, kui nad nii püsivad poleks olnud. Ja kui ta selle avastas, tundis ta end paugupealt professoriga võrdsena.

Ruth lähenes neile teist korda parajasti siis, kui Martin rääkima hakkas:

«Ma ütlen teile, kus te eksite, või õigemini, mis teie hinnanguid nõrgendab,» tõestas Martin. «Teil puudub bioloogia. Teie käsituses asjadest pole sellel üldse kohta. Ma mõtlen tõelist, teoreetilist bioloogiat. Päril algusest peale. Laboratooriumist ja katseklaasist ning elu piiril seisvast anorgaanilisest ainest kuni kõige laimate esteetiliste ja sotsioloogiliste üldistusteni.»

Ruth ehmatas. Ta oli kuulnud kahte professor Caldwelli loengutesarja ja vaatas tema peale kui kõigi teadmiste elavale varasalvele.

«Ma ei mõista teid hästi,» ütles Caldwell kahtlevalt.

Martin oli kindel, et teine temast väga hästi aru saab.

«Siis ma püüan selgitada,» ütles ta. «Mäletan, et lugesin Egiptuse ajaloo mõtteavaldust, et Egiptuse kunsti on võimatu mõista, uurimata eelnevalt maaküsimust.»

«Täiesti õige,» möönis professor.

«Ja mulle näib,» jätkas Martin, «et maaküsimuse mõistmine sõltub rohkem kui miski muu elu aluste ja struktuuri mõistmisest. Kuidas võime me aru saada seadustest ja institutsioonidest, religioonidest ja tavadest, kui me ei mõista mitte üksnes nende loojate põhi-olemust, vaid ka nende loojate ainese põhi-olemust. Kas kirjandus on siis vähem inimlik kui egiptuse arhitektuur ja skulptuur? Kas on meile tuntud universumis üldse midagi, mis ei allu arenemise seadustele? Ma tean küll, et erinevate kunstide arengukäik on üksikasjaliselt välja uuritud. Kuid käsitus sellest tundub mulle liiga mehaanilisena. Inimene ise on sellest nagu välja jäetud. Töövahendi, muusikariista, muusika ja tantsu ajalugu on täiuslikult välja töötatud, aga kuidas on lugu inimese enda evolutsiooniga? Kuidas on lugu nende põhiliste lahutamatu koostisosade arenguga, mis olid temas olemas enne, kui ta oma esimese tööriista valmis tegi, või enne, kui ta oma esimest leulutust lalis. See just ongi see, mida teie ei arvesta ja mida mina nimetan

bioloogiaks. See on bioloogia kõige laiemas mõttes. Ma tean, et ma väljendan ennast laialivalguvalt, aga ma püüdsin selgitada oma mõtte peamist sisu. Tulin sellele mõttele teid kuulates ja seepärast pole ma selle väljendamiseks ette valmistunud. Te ise rääkisite inimlikust küündimatusest, mis ei lase inimest korraga kõiki asjaolusid arvesse võtta. Teie näiteks — nii mulle vähemalt näib, jätate kõrvale bioloogilise teguri, selle põhilise ainese, millest on kootud kõigi kunstide kangas, kõigi inimlike tegude ja saavutuste lõim ja põhikude.»

Ruthi hämmastuseks ei langenud Martin sugugi viivitamatult purustava vasturünnaku ohvriks. Ja viisi, kuidas professor talle vastas, tõlgendas Ruth kui andestavat leebust, mille põhjuseks oli Martini noorus. Professor Caldwell istus terve minuti vaikides ning sõrmitses oma uuriketti.

«Teate,» ütles ta lõpuks, «ma olen sellist kriitikat enda aadressil kord juba kuulnud — ühe väga suure mehe suust. See oli loodusteadlane ja evolutsionist Joseph Le Conte. Aga tema on surnud ja ma mõtlesin, et jään paljastamata. Nüüd aga tulete teie ja paljastate mu. Kuid tõsiselt — ja see on pihtimus —, ma arvan, et teie väites on midagi. Tõtt ütelda on selles üsnagi palju. Ma olen liiga klassikaline. Ma ei suuda loodusteaduste arenguga sammu pidada ning ma võin üksnes kurtä oma hariduse puudujääkide ja vaimse loiduse üle, mis ei lase mul nende kõrvaldamiseks töötada. Te võib-olla ei usu mind, kui ma ütlen, et ma pole iial ühegi füüsiku ega keemiku laboratooriumis käinud. Ometi on see nii. Le Conte'il oli õigus ja niisamuti teil, mr. Eden, vähemalt teatud määral — millisel määral just, seda ma ei tea.»

Silinkohal kutsus Ruth Martini mingil ettekäändel kõrvale. Kui ta oli Martini eemale viinud, sosistas ta talle:

«Sa ei oleks tohtinud professor Caldwelli niiviisi oma monopoliks teha, võib-olla on teisigi, kes tahavad temaga vestelda.»

«Olen süüdi,» nõustus Martin heitunult. «Aga mul läks korda teda üles kütta ja ta oli nii huvitav, et ma ei mõelnud muule. Kas tead, ta on kõige särkevam, kõige arukam inimene, kellega ma iial vestelnud olen. Ja ma

ütlen sulle veel midagi. Kunagi mõtlesin ma, et kõik, kes on ülikoolis õppinud või seisavad seltskonnas kõrgel kohal, on niisama vaimukad ja arukad kui tema.»

«Tema on erand,» vastas Ruth.

«Mina arvan ka. Aga kellega sa tahad mind nüüd vestlema panna? Kuule, vii mind kokku selle panga-mehega.»

Martin vestles temaga veerand tundi ning Ruth ei osanud oma armsama käitumises mitte midagi laiduväärset leida. Mitte korra ei löönud ta silmad välkuma ega ta põsed õhetama ning ta rahulik ja tasakaalukas vestlus otse üllatas Ruthi. Aga Martini silmis langes pangaametnike tõug oma mitusada protsenti. Ning kogu ülejäänud õhtu vältel painas teda mõte, et pangaametnik ja lameduste rääkija on sünonüümid. Ohvitser oli tema meelest heasüdamlik ja lihtne — tugev ja loomulik noormees, kes oli rahul kohaga, mille sünnipära ja hea õnn talle olid kinkinud. Kuuldes, et noormees on kaks aastat ülikoolis käinud, imestas Martin, kuhu ta seal kogutud teadmised küll salvestanud võis olla. Siiski meeldis ta Martinile rohkem kui tühine pangaametnik.

«Minupärast võib ta lamedusi rääkida,» ütles ta hiljem Ruthile, «aga mind teeb närviliseks see suureline, upsakas, enesega rahulolev iseteadlik kindlus, millega neid esitatakse, ja aeg, mis sellele kulub. Mina oleksin jõudnud sellele mehele terve reformatsiooni ajaloo ära rääkida selle ajaga, mis ta kulutas, et jutustada mulle, kuidas Leiboristlik Partei demokraatidega ühines. Tead, ta sahkerdab oma sõnadega nagu elukutseline pokkerimängija sahkerdab talle väljajagatud kaartidega. Ükskord ma näitan sulle, mis ma sellega mõtlen.»

«Mül on kahju, et ta sulle ei meeldinud,» vastas Ruth. «Ta on mr. Butleri lemmik. Mr. Butler ütleb, et ta on kindel ja aus ja hüüab teda Kaljuks, Peetruseks, ja arvab, et temasuguse mehe peale võib rajada ükskõik millise panga.»

«Ma ei kahtlegi selles — otsustades selle vähese järgi, mida nägin, ja veel vähesema järgi, mida kuulsin. Kuid mul ei ole pankade suhtes enam sellist aukartust nagu varem. Ega sa pahane ei ole, kallid, et ma nii avameelselt räägin?»

«Ei, ei, see on äärmiselt huvitav.»

«Tõesti?» jätkas Martin rõõmsalt. «Ma olen ju vaid barbar, kes jagab oma esimesi muljeid tsivilisatsioonist. Sellised muljed on tsiviliseeritud inimesele kahtlemata põnevad ja uudsed.»

«Kuidas minu nõbud sulle meeldisid?»

«Nad meeldisid mulle rohkem kui teised naised. Neil on palju huumorimeelt ja vähe pretensioone.»

«Ja kas teised naised meeldisid sulle ka?»

Martin raputas pead.

«See ühiskondliku hoolekande naisterahvas on sotsiologiseeriv poliitiline papagoi. Annan pea, et kui ta sõelumisele võtta, ei leidu temas mitte ainustki algupärast mõtet. Portreemaalija aga oli tõeline tüütus. Sellest saaks pangamehele hea abikaasa. Ja naismuusik! Mind ei huvita, kui painduvad ta sõrmed on, kui täiuslik ta tehnika, kui haruldane ta esitusviis. Fakt on, et ta ei tea muusikast mitte kui midagi.»

«Ta mängib ilusasti,» protesteeris Ruth.

«Jah, kahtlemata on ta tehnikas virtuoos, kuid muusika sisim vaim on talle tundmatu. Ma küsisin temalt, mida muusika talle tähendab. Sa tead ju, et see on minu eriline huviala. Tema aga ei teadnud üldse, mida see temale tähendab, ega osanud öelda muud, kui et jumaldab seda, et see on suurim kõigist kunstidest, ja et see tähendab talle rohkem kui elu.»

«Sa panid inimesed oma tööst rääkima,» süüdistas Ruth teda jälle.

«Ma tunnistan seda. Ja kui nad juba oma erialaga läbi kukuvad, võid ise kujutleda, millist piina ma veel siis oleksin pidanud taluma, kui nad muudest asjadest oleksid vestelnud. Mina mõtlesin vanasti ikka, et siin, kõrgemas ühiskonnakihis, kus on kättesaadavad kõik kultuurihüved...» Martin vaikis hetkeks ja nägi jälle oma nooruse varju, kes, kõva äärega kübar peas ja lai kuub seljas, uksest sisse astus ja läbi toa loivas. «Nagu ma ütlesin, pidasin ma vanasti kõiki siia kuuluvaid mehi ja naisi sädelevaiks ja vaimukaiks. Kuid selle vähese põhjal, mis ma nüüd neist tean, näen ma neis, või vähemalt enamikus, tobedate karja, ja ülejäänustki on üheksalümmend protsenti tüütud. Aga näiteks professor Caldwell on hoopis erinev. Ta on mees, iga toll temast ja iga ta hallolluse rakk on mehelik.»

Ruthi nägu elavnes.

«Räägi mulle temast,» nõudis ta. «Mitte sellest, mis temas on avarat ja säravat — neid omadusi ma juba tunnen —, vaid sellest, mis sulle temas on vastumeelne. Ma tahaksin kangesti teada.»

«Nii sa ehk püüad mind lõksu,» puikles Martin naljatades. «Võib-olla räägiksid sina enne mulle. Või ei leia sina temas ehk midagi, mis pole kiiduväärne?»

«Ma kuulasin tema juures kahte loengutesarja ja tunnen teda kaks aastat. Seepärast ma tahangi tingimata sinu esimest muljet kuulda.»

«Sa mõtled esimest halba muljet? Hüva, olgu. Tal on vist kõik need silmapaistvad omadused, mis sa talle omistad, vähemalt on ta parim näide intellektuaalsest inimesest, keda ma kunagi kohanud olen. Aga ta kannab salajast häbikoormat.

Oh ei, ei!» kiirustas ta parandama. «Mitte midagi madalat või labast. Tahan öelda, et minu arvates on see mees tunginud asjade põhjani ning on nii hirmunud sellest, mis ta nägi, et sunnib ennast nüüd uskuma, et ta üldse midagi ei näinudki. Ma ei väljendanud ennast võib-olla päris selgesti. Proovin teisiti: see on mees, kes on leidnud peidetud raja templi juurde, kuid kes seda rada mööda edasi ei läinud. Võib-olla sai ta heita templile põgusa pilgu, hiljem aga püüdis ennast veenda, et see oli vaid läbi lehestiku paistev pettepilt. Või kolmandat moodi: see on mees, kes oleks suutnud midagi korda saata, kuid ei pidanud seda vaeva vääriliseks, ja kes oma südame põhjas ometi kogu aeg kahetseb, et ta seda ei teinud. Ta on salajas aina naernud selle tasu üle, mida tegu võib tuua, aga veelgi salajasemalt igatseb ta selle tasu järele ja teotsemise rõõmu järele.»

«Mina temas seda ei näe,» ütles Ruth. «Ja tõtt ütelda, ma ei mõistagi hästi, mida sa mõtled.»

«See on üksnes minu väga ähmane oletus,» möönis Martin. «Mul pole ühtki põhjendust. See on ainult aimus, ja üsna tõenäoliselt on see vale. Kahetlemata tunnend sina teda paremini kui mina.»

Sellelt õhtult Ruthi juures viis Martin endaga kaasa kummalise hämmelduse ja vastukäivad tunded. Ta oli pettunud oma eesmärgis, inimestes, kelle sekka ta oli tahtnud tõusta. Teisest küljest aga andis ta edu talle

Julgust. Mäkketõus oli olnud kergem, kui ta arvas. Tal jätkus jõudu rohkemaks ja (ta ei varjanud seda enda eest võltsi tagasihoidlikkusega) ta oli üle inimestest, kelle tasemele ta oli tõusnud — välja arvatud muidugi professor Caldwell. Elust ja raamatutest teadis ta rohkem kui nemad ning ta küsis endalt, millistesse ajusoppidesse ja nurkadesse nad oma hariduse olid talletanud. Ta ei teadnud, et tal endal oli ebatavaline mõistus, ja ta ei teadnud ka, et inimesi, kellele oli antud mõõta sügavusi ja mõtelda suurimaid mõtteid, polnud lootust kohata Morse'ide maailma võõrastetubades. Ja ta ei aimanudki, et sellised inimesed liuglevad nagu üksildased kotkad sinitaevas, kaugel maa peal kihavast ja seltsi otsivast karjast.

XXVIII PEATÜKK

Kuid edu oli kaotanud Martini aadressi ja tema saadikud ei koputanud enam Martini uksele. Kakskümmend viis päeva, kaasa arvatud pühapäevad ja pühad, töötas ta pika kolmekümne tuhande sõnalise essee kallal, millele ta andis pealkirjaks «Päikese häbi». See oli teadlik kallaletung Maeterlincki koolkonna müstitsismile. See kallaletung lähtus positiivse teaduse kantsist ja oli suunatud imedenägijate vastu, kuid see rünnak jättis siiski puutumata suurema osa sellest ilust ja imelisusest, mis pole võõras ka kindlaks tehtud faktile. Pisut hiljem jätkas ta seda rünnakut kahe lühikese esseega «Imedenägijad» ja «Ego mõõdupuu». Ja ta postikuludele lisandus nüüd nende pikkade ning lühikeste esseede reisiraha ühe ajakirja juurest teise juurde.

Kahekümne viie päeva jooksul, mis ta kulutas «Päikese häbi» peale, müüs ta oma nuppe kuue ja poole dollari eest. Üks nali tõi talle sisse viiskümmend senti, ja teine, mille ta müüs esinduslikule humoristlikule ajakirjale, terve dollari. Kaks humoristlikku luuletust andsid vastavalt kaks ja kolm dollarit. Seepärast, olles ammendanud oma krediidi kaupmeeste juures (kuigi tal läks korda seda vürtspoodniku juures viie dollarini suurendada), sattusid ta jalgratas ja ülikond uuesti

pandimajja. Kirjutusmasinate laenutuse agentuur hakkas jälle lärmakalt raha nõudma, rõhutades tungivalt, et lepingu kohaselt tuleb tingimata ette maksta.

Oma väikeste asjakeste müügist julgustatuna pöördus Martin uuesti nuppude juurde tagasi. Vahest ehk oli sellest siiski võimalik ära elada? Laua all seisis virnas kakskümmend jutukest, mis olid tagasi lükatud ajaleheagentuuride poolt. Ta luges need üle, et endale selgeks teha, kuidas ei tohi ajalehejutukest kirjutada, ja tuletas seejuures eksimatu valemi. Ta leidis, et ajalehejutuke ei tohi kunagi olla traagiline, ei tohi kunagi õnnetult lõppeda, et selles ei tohi olla stiililist ilu, mõttesügavust ega tõelist tundeõrnost. Tundeid peab seal küll olema, ja ohtrasti, kuid seda liiki puhtaid ja üllaid tundeid, mis teda ennast varajases nooruses panid kolmandalt rõdult aplodeerima sellistele hüüdlausele nagu «Jumal, keiser, isamaa!» ja «Ma olen küll vaene, aga aus!».

Need ettevalmistused tehtud, konsulteeris Martin kirjandust, et tabada õiget stiili, ja asus siis vastavalt retseptile segu valmistama. Retseptis oli ette nähtud kolm koostisosa: 1. Saatuse viib armastajapaari lahku. 2. Mingi tegu või sündmus ühendab nad jälle. 3. Pulmakellad. Kolmas koostisosa oli muutumatu suurus, aga esimest ja teist osa võis piiramatult varieerida. Nii näiteks võisid armastajatepaari lahku viia varesti mõistetud motiivid, saatuse vembud, armukadedad rivaalid, vihased vanemad, hooldajate riukad, kavaldavad sugulased ja nii edasi ja nii edasi. Neid võis taas ühendada peiu vapper tegu, neiu samasugune tegu, ühe või teise armastaja meelemuutus, riukleva hooldaja, kavaldava sugulase või armukadedade rivaali sunnitud pihtimus või ka nimetatud isikute vabatahtlik pihtimus, mingi saladuse ootamatu ilmsikstulek, peiu tormijooks neiu südamele, peiu pikk ja üllas eneseohverdus ja nii edasi lõpmatuseni. Väga kõditav oli panna neiu teineteise leidmise käigus abieluettepanekut tegema. Ning Martin avastas vähehaaval teisigi, kahtlemata pikantseid ja võluvaid trikke. Aga lõpus ootavate pulmakellade suhtes ei võinud ta endale mingeid vabadusi lubada. Taevast võis rulli keeruda nagu papüürus või tähed maha sadada, pulmakellade helinat ei tohtinud see aga takis-

tada. Miinimummahuks nägi retsept ette tuhat kaks-sada sõna ja ülemmääraks tuhat viissada sõna.

Martin polnud veel ajalehejutukeste kirjutamise kunstis kuigi kaugele jõudnud, kui ta juba välja töötas pool tosinat põhiskeemi, mida ta jutukeste kokkuseadmisel alati konsulteeris. Need skeemid meenutasid nupukaid tabeleid, mida kasutavad matemaatikud ja kust võib leida vajalikud andmed, ükskõik kuidas otsimist alustada: kas ülevalt alla või alt üles, paremalt vasakule või vasakult paremale. Kümneist ridadest ja tosinast tulbast koosnevas tabelis leiab ilma arutlemise ja järelemõtlemiseta tuhandeid erinevaid vastuseid, mis kõik on vastuvaidlematult täpsed ja õiged. Nii võis ka Martin poole tunni jooksul oma skeemide abil koostada tosinat jutukese kondikava, mis ta siis kõrvale pani ja võimalust mööda sisuga täitis. Ta leidis, et võis pärast tõsist tööpäeva enne voodisse heitmist ühe tunni jooksul ühe jutukese valmis vormida. Nagu ta hiljem Ruthile pihtis, võis ta seda teha peaaegu magadeski. Peamine töö seisnes kondikava konstrueerimises ja see oli suuremalt osalt mehhaaniline.

Tal polnud vähimatki kahtlust oma retseptide tõhususes ning toimetajalik mõttelaad oli talle nüüd nii selge, et võis kindlalt ütelda: esimesed kaks, mis ta välja saadab, toovad tšeki. Ja kaheteistkümne päeva pärast nad tõidki kaks tšekki — kumbki neli dollarit.

Vahepeal aga tegi ta uusi ehmatamapanevaid avastusi ajakirjade osas. Ehkki «Transcontinental» oli ära trükinud tema «Kellahelina», polnud tšekki saabunud. Martin vajas seda ja kirjutas toimetusele. Tulemuseks oli üksnes põiklev vastus ja palve saata veel oma töid. Vastust oodates oli ta juba kaks päeva nälginud, ning nii sündiski, et ta oma jalgratta uuesti pandimajja viis. Ta kirjutas «Transcontinentalile» reeglipäraselt kaks korda nädalas oma viie dollari pärast, aga ainult mõnikord sai ta vastuse. Martin ei teadnud, et «Transcontinental» oli juba aastaid vaevaliselt hingitsenud, et see oli ilma igasuguse prestiižita neljanda järgu või koguni kümnenda järgu ajakiri näruse tiraažiga, mis tugines osalt pisipettusele ja osalt lugejate patriootilistele tunnetele ja kuulutustele, mis olid vaevast rohkem kui armuannid. Ta ei teadnud ka, et «Transcontinental»

oli toimetaja ja ärijuhi ainuke sissetulekuallikas ning et nad suutsid ajakirjast oma elatise välja pigistada ainult üürimaksimisest põiklemisega ning kõigi nende arvete maksmatajätmisega, mida nad vähegi endale lubada võisid. Muidugi ei võinud Martin ka aimata, et temale kuuluvad viis dollarit oli ärijuht oma taskusse pistnud ja kulutanud need oma Alamedas asuva maja värvimiseks. Ta tegi selle töö ise ära äripäeva õhtupoolikutel, sest ametiühingupalgad käisid talle üle jõu ning esimesel organiseerimata töölisel, kelle ta palganud oli, libises redel alt ära ja ta viidi murdunud rangluuga haiglasse.

Tulemata jäi ka kümme dollarit «Aareteotsijate» eest, mille Martin oli müünud Chicago ajalehele. Artikkel ilmus, nagu ta Keskraamatukogu kataloogist kindlaks tegi. Aga toimetajalt ei saanud ta ridagi. Martini kirjad jäid vastamata. Ta saatis mitu kirja tähitult, et nende kohalejõudmises kindel olla. Martin leidis, et see polnud midagi muud kui röövimine, külmavereline vargus. Ta oli näljas ja talt näpati tema kaup, tema toodang, mille müümine oli talle ainsaks leivateenimise võimaluseks.

«Noorus ja Kaasaeg» oli nädalaleht. Ja kui ta oli avaldanud kaks kolmandikku Martini kahekümne ühe tuhande sõnalisest sarijutust, lõpetas ta ilmumise. Sellega haihtusid Martinil kõik lootused oma kuutteis dollarit kätte saada.

Kõige krooniks läks «Kruus», mida ta oma kõige paremate tööde hulka luges, täiesti vett vedama. Meeleheitel, huupi ajakirju valides, oli ta selle saatnud San Francisco elegantsele seltskondlikule nädalalehele «Voog». Peamiseks põhjuseks, mis sundis teda selle ajakirja juures õnne katsuma, oli asjaolu, et saadetisel oli vaja rännata üksnes üle Oaklandi lahe ja seega oli peagi oodata vastust. Kahe nädala pärast avastas ta õnnejoovastusega raamatukogu perioodikaosakonnas ajakirja viimase numbri, milles tema jutt oli kärpimata, pealegi illustreerituna ja väljapaistval kohal ära trükitud. Koduteel hüppas tal süda sees ning ta püüdis ära arvata, kui palju nad talle maksavad parima asja eest, mida ta seni oli kirjutanud. Meelitatav oli ka kiirus, millega töö vastu võeti ja avaldati. Ta üllatust suurendas veelgi see, et toimetaja polnud teda vastuvõtmisest

informeerinud. Ta ootas nädala, ootas teise ning poole kolmandastki, kuid siis sai meeleheide häbelikkusest võitu ning ta kirjutas toimetajale, avaldades arvamist, et toimetuse sekretäri tähelepanematuse tõttu on tema väike arve nähtavasti kahe silma vahele jäänud.

«Isegi kui see pole suurem kui viis dollarit,» arutles Martin, «on selle eest võimalik osta küllalt ube ja keeta hernesuppi, mis laseks mul kirjutada veel pool tosinat samasugust ja mitte halvemat lugu.»

Vastuseks tuli toimetajalt jahe kiri, mille üle Martin üksnes imestada oskas.

«Me täname teid,» öeldi selles, «teie suurepärase kaastöö eest. See vaimustas kogu meie toimetust, ja nagu näete, trükiti see väljapaistval kohal viivitamatult ära. Loodame südamest, et illustratsioonid teile meeldisid.»

Teie kirja uuesti üle lugedes tekkis meil mulje, et olete ekslikul arvamusel, nagu maksaksime tellimata käsikirjade eest. See pole meil kombeks. Ja teie kaastööd polnud me muidugi tellinud. Saades teie jutu, eeldasime loomulikult, et see asjaolu on teile teada. Me võime seda õnnetut arusaamatust üksnes sügavalt kahetseda ja väljendada teile oma täielikku lugupidamist. Teid teie lahke kaastöö eest veel kord tänades ning lootes teilt lähemas tulevikus lisa saada, jääme... jne.»

Kirjale oli lisatud postskriptum, kus teatati, et ehkki ajakirjal ei ole tasuta eksemplaride fondi, saadab toimetust talle tänuks tellimiskviitungi järgmisele aastale.

Selle kogemuse võrra targemaks saades tippis Martin kõigi käsikirjade esimese lehe ülaservale: «Nõus teie tavalise honorarimääraga».

«Tuleb päev,» lohutas ta ennast, «kus nemad on nõus minu tavalise honorarimääraga.»

Sel perioodil ärkas temas viimistlemise kirg, mille mõju all ta kirjutas ümber ja lihvis «Tänavarüselust», «Elu veini», «Röömu» ja oma teisi varasemaid töid. Nagu muistegi, jäi üheksateistkümmetunnine tööpäev talle napiks. Ta kirjutas ohtrasti ja luges ohtrasti, unustades töötuhinas suitsunälja piinad, mille all ta tubakast loobumise tõttu kannatas. Kriiskava reklaamsildiga ravimi, mille Ruth talle oli saatnud nagu lubatud, peitis Martin oma kummuti kõige kaugemasse nurka.

Eriti piinav oli tubaka puudumine näljaperioodidel. Asjata püüdis ta suitsuhimu unustada — see püsis, põrmugi nõrgenemata. Ometi pidas Martin suitsetamise mahajätmist oma kõige suuremaks võiduks. Ruthi silmis oli see aga lihtsalt mõistlik teguviis. Neiu tõi talle nikotiinivastase patentravimi, mille ta oma taskurahast ostis, ja unustas paari päeva pärast kõik.

Ehkki Martin oma masinameetodil valmisvorbitud jutuke si põlgas, oli neil edu. Nende arvel lunastas ta kõik oma panti viidud asjad välja, maksis enamiku arveid kinni ja ostis jalgrattale uued kummid. Ajalehejutukesed vähemalt töid midagi keedupotti ja andsid Martinile aega nõudlikumaks tööks. Peamiseks toeks oli talle aga mälestus «Valge Hiire» neljakümnest dollarist. See oli ta lootuste nurgakiviks ja ta uskus kindlalt, et tõeliselt esmajärgulised ajakirjad maksavad tundmatule autorile samasugust honorari kui mitte paremat. Küsimus oli aga selles, kuidas esmajärgulistes ajakirjades kanda kinnitada. Tema parimad jutud, esseed ja luuletused rändasid alandlikult ühest toimetusest teise ja ometi luges ta virnade viisi igavat kulunud ebakunstipärast kirjandust, mis paljude erinevate ajakirjade kaante vahel leidis. «Kui kas või üksainus toimetaja oma kõrgelt auliselt troonilt alla astuks,» mõtles ta mõnikord, «ja mulle ühegi julgustava rea kirjutaks! Olgugi minu looming ebatavaline, olgu ta üliettevaatliku toimetaja silmis nende ajakirjale sobimatu — selles peab ikkagi kuskil olema mõni sädemeke, mis võiks tagasihoidlikku heakskiitu väärida.»

Seepeale võttis ta tavaliselt mõne käsikirja ette — näiteks sellise nagu «Seiklus» — ja luges seda aina uuesti ja uuesti, toimetuste vaikimisele asjata õigust otsides.

Kalifornia maheda kevade tulekuga lõppesid Martini küllusepäevad. Mitu nädalat muretses ta ajalehejutukeste agentuuri imeliku vaikimise pärast, siis tulid talle ühel heal päeval postiga tagasi kümme laimatut masinjutukest. Saateks oli juures lühike kiri, kus teatati, et agentuuri portfelli on üle koormatud ja et enne paari kuud nad käsikirju vastu ei võta. Martin aga oli nende kümne jutukese peale lootes koguni pillavaks muutunud. Viimasel ajal oli agentuur talle maksnud viis

dollari tüki ja võtnud vastu eranditult kõik, mis ta neile saatis. Sellepärast olid need kümme tema arvates juba niisama hästi kui müüdud, ja ta oli elanud, nagu oleks tal viiskümmend dollarit pangas. Nii tabaski teda ootamatult ikaldusaeg, kus ta nagu ennegi müüs oma varasemaid katsetusi väljaannetele, mis nende eest ei maksnud, ja saatis hilisemaid töid ajakirjadele, mis neid ei otnud. Jälle alustas ta oma käike Oaklandi pandimajja. Mõned naljad ja visandid, mida õnnestus müüa New Yorgi ajalehtedele, aitasid tal vaevaliselt hinge sees hoida. Siis saatis ta järelepärimised mitmele suurele ajakirjale ja perioodilisele väljaandele ning sai teada, et need kasutavad üksnes harvadel juhtumitel isevoolu teel laekunud käsikirju ning et enamiku artikleist kirjutavad tellimise peale erinevate erialade tunnustatud spetsialistid.

XXIX PEATÜKK

See oli Martinile raske suvi. Toimetuste töötajad ja toimetajad olid suvepuhkusel ja ajakirjad, mis tavaliselt saatsid vastuse kolme nädala jooksul, hoidsid nüüd käsikirju kinni kolm kuud ja kauemgi. Martin lohutas ennast mõttega, et see surnud aasta aeg aitab tal vähemalt postikulude pealt kokku hoida. Äritegevust jätkasid nähtavasti ainult bandiitlikud väljaanded ja neile Martin saatiski oma varasemad katsetused — sellised nagu «Pärilipüük», «Meremehe elukutse», «Kilpkonnajahi» ja «Kirdepassaat». Nende käsikirjade eest ei saanud ta iial penni. Tõsi, poole aasta pikkuse kirjavahetuse tulemusena tegi ta toimetajatega kompromissi, mis tõi talle «Kilpkonnajahi» eest ohutu habemeajamisaparaadi, ning «Akropolis», mis nõustus talle «Kirdepassaadi» eest maksma viis dollarit sularahas ja andma tasuta viis aastatellimust, täitis lubaduse teise poole.

Sonett Stevensonist tõi talle pika vaevanägemise peale kaks dollarit ühelt Bostoni toimetajalt, kes andis välja Matthew Arnoldi laadis nurgatagust kerjuslikku kuukirja. «Haldjas ja pärl», vaimukas satiiriline kahe-sajarealine poem, läks kohe pärast valmimist loominguühinast veel tulipalavana ühele San Francisco toimetajale, kes juhtis suure raudteekorporatsiooni toetu-

sel ilmuvat ajakirja, ja võitis selle südame. Toimetaja kirjutas pakuti honorariks tasuta raudteepiletit ja Martin saatis järelepärimise, kas see on teisele isikule edasi antav. Kuid pilet oli nimeline ja kuna seda poleks saanud rahaks teha, nõudis Martin oma poeemi tagasi. See tuligi tagasi koos toimetaja kahetseva kaaskirjaga ning Martin läkitas ta seekord «Herilasele», ülespuhutud ajakirjale, mis võlgnes oma kuulsuse silmapaistvale ajakirjanikule, kes oli ta asutanud ja esmajärguliste väljaannete ritta viinud. Aga «Herilase» täht oli juba ammu enne Martini sündimist tuhmuma lõõnud. Toimetaja lubas poeemi eest viisteist dollarit, aga pärast töö ilmumist unustas oma lubaduse. Mitu Martini kirja jäid vastuseta ja lõpuks saatis ta õige vihase järelepärimise, millele ka vastati. Kiri oli uuelt toimetajalt, kes külmavereliselt teatas, et tema eelmise toimetaja eksimuste eest ei vastuta ja et ta pealegi «Haldjast ja pärlist» üldse kuigi heal arvamisel ei ole.

Ent kõige julmemalt kohtles Martinit Chicago ajakiri «Gloobus». Martin polnud seniajani oma «Merelüürikat» avaldamiseks pakkunud, aga nüüd sundis nälg teda seda tegema. Pärast seda kui käsikiri oli tosina ajakirja poolt tagasi lükatud, jäi see lõpuks pidama «Gloobuse» kontoris. Kogu sisaldas kolmkümmend luuletust ja Martin pidi saama dollar tükist. Esimesel kuul avaldati neli luuletust ja Martin sai peagi tšeki neljale dollarile. Kui ta aga pilgu ajakirja heitis, ehmatas ta kangeks, nähes, kuidas tema teoseid oli veristatud. Mõnel juhtumil oli muudetud pealkiri: «Finis'e» asemel näiteks oli «Lõpp» ning «Kari laul» oli muutunud «Korallikari lauluks». Ühel juhtumil oli luuletusele antud hoopis uus, täiesti sobimatu pealkiri. «Medusa tule torn» oli asendatud tiitliga «Teekond tagasi». Hirmsam aga oli vägivald, mida toimetaja luuletuste endi kallal oli toime pannud. Martin ägas, higistas ja katkus juukseid. Lauseid, ridu ja stantse oli välja jäetud; osa neist oli ümber paigutatud või kõige arusaamatumal viisil läbisegamini paisatud. Mõnikord oli tema stantside asemele pandud võõraid. Martin ei suutnud uskuda, et täie mõistusega toimetaja võiks niisugustes moonutustes süüdi olla, ja kaldus uskuma, et tema luuletusi on korrigeerinud toimetuse jooksupoiss või

stenografiist. Ta kirjutas otsekohe, paludes toimetajat lõpetada tema luuletuste avaldamine ja saata käsikiri tagasi. Ta kirjutas ikka uuesti ja uuesti, palus, anus, ähvardas, aga vastust ei tulnud. Veretöö jätkus kuust kuusse, kuni kõik kolmkümmend luuletust olid avaldatud, ning iga kuu sai ta tšeki nende eest, mis viimases numbris olid ilmunud.

Neist mitmesugustest äpardustest hoolimata hoidis «Valge Hiire» neljakümnedollarise tšeki mälestus Martini julgust alal. Kuid ikka sagedamini oli ta sunnitud abi otsima nuppudest. Ta avastas leivateenimise võimaluse põllumajanduslikes ja kaubanduslikes nädalalehtedes, seevastu usuliste ajakirjade poolest oleks ta võinud nälga jääda. Kui häda kõige suurem oli ja ta tume ülikond jälle pandimajas rippus, tegi ta enda arvates meisterliku löögi, võttes osa Vabariikliku Partei ringkonnakomitee poolt korraldatud kirjandusvõistlusest. Võistlus toimus kolmel alal ja Martin võttis kõigist osa, naerdes kibedasti iseenda üle, et oli sunnitud selliste jõunumbritega elatist teenima. Luulevõistlusel võitis ta esimese auhinna — kümme dollarit, valimisvõistluse laul tõi teise auhinna — viis dollarit, ning tema essee Vabariikliku Partei põhimõtetest samuti esimese auhinna — kakskümmend viis dollarit. See võit oli talle suureks lohutuseks, kuni ta hakkas oma preemiaid sisse kasseerima. Ringkonnakomitees oli nähtavasti midagi sassi läinud, kuigi komitee liikmete hulgas oli üks osariigi senaator ja üks rikas pankur. Seni kui see asi õhus rippus, tõendas Martin oma täit arusaamist Demokraatliku Partei põhimõtetest, võites samasugusel võistlusel oma esseega esimese auhinna. Veel enam, ta sai kätte preemiagi — kakskümmend viis dollarit. Kuid esimesel võistlusel võidetud neljakümmend dollarit ei näinud ta iialgi.

Selleks et kohtuda Ruthiga, oli ta sunnitud kasutama hädaabinõusid, ja kuna ta leidis, et pikk jalutuskäik Põhja-Oaklandist Ruthi koduni võtab liiga palju aega, jättis ta ülikonna jalgratta asemel pandimajja. Jalgratas võimaldas talle füüsilist treeningut, hoidis kokku töötunde ja laskis kõigest hoolimata Ruthiga kokku saada. Linased põlvpuksid ja vana kampsun moodustasid veel kaunis pasliku jalgrattasõidukostüümi, nii et ta võis pärastlõunati Ruthiga matkama minna. Tal pol-

nud nüüd enam võimalustki Ruthi kodus külastada. Seal viis mrs. Morse suure põhjalikkusega läbi oma lõbustus-kampaaniat. Ülevad olevused, keda Martin seal kohtas ja kelle poole ta alles hiljaaegu oli austusega üles vandanud, tüütasid teda nüüd. Nad polnud enam ülevad. Martin oli närviline ja kergesti ärrituv, mis ta rahanappust, pettumusi ja töökoormust arvestades oli arusaadav, ning selliste inimeste jutt viis ta endast välja. See iskus polnud sugugi liialdatud. Ta mõõtis nende vaimset piiratust, võrreldes neid mõtlejatega, kelle raamatuid ta luges. Ruthi kodus ei kohanud ta peale professor Caldwelli ühtki avara vaimuga inimest ja Caldwelli oli ta seal näinud ainult üks kord. Ülejäänud olid puupead, tobud, pealiskaudsed, dogmaatilised ja ilma teadmisteta. Martinit hämmastas eeskätt nende teadmistepuudus. Mis nendega lahti oli? Kuhu nad olid oma hariduse pannud? Neile oli ju avatud juurdepääs samadele raamatutele, mida Martin oli lugenud. Kuidas oli võimalik, et nad polnud sealt midagi saanud?

Martin teadis, et suurvaimud, sügavad ratsionalistlikud mõtlejad on olemas. Tõenduseks olid talle raamatud, raamatud, mis olid ta Morse'ide standardist kõrgemale tõstnud. Ja ta teadis ka, et Morse'ide klassist kõrgemal seisvaid vaime on leida kõikjal üle maailma. Ta oli lugenud inglise seltskonnaromaane, kus oli vilksamisi leidnud mees- ja naiskangelasi, kes kõnelesid poliitikast ja filosoofiast. Ning ta oli lugenud suurlinnade salongidest (milletaolisi pidi olema Ühendriikideski), kus kunst ja mõistus teineteisele käe ulatasid. Minevikus oli ta rumalast peast kujutlenud, et kõik töölisklassist kõrgemal seisvad peene välimusega inimesed omavad arenenud mõistust ja ilumeelt. Tema silmis olid kultuur ja krae lahutamatud olnud ja ta oli kergemeelselt uskunud, et kolledžiharidus ja tarkus on üks ja sama.

Hüva, ta murrab endale teed edasi, kõrgemale. Ja ta võtab Ruthi enesega kaasa. Martin armastas teda kogu südamest ja oli veendunud, et tema armsam särab kõikjal. Niisamuti nagu ta mõistis, et ta enda kunagine keskkond talle kammitsaks oli olnud, nii taipas ta nüüd, et Ruth oli samasuguseis kammitsais. Neiu polnud läbi teinud muutust, mis oleks lasknud tal sisemiselt avarduda. Raamatud ta isa riiulitel, maalid seintel, klaveri-

mäng — see kõik oli õieti vaid kassikuld. Tõelisele kirjandusele, tõelisele maalikunstile, tõelisele muusikale olid Morse'id ning nendetaolised pimedad ja kurdid. Ent suurem selliseistki asjust oli elu ise, mille tundmises nad olid kivinenud, lootusetud võhikud. Vaatamata oma unitaarlikule kallakule ja konservatiivse demokraatlikkuse maskile olid nad loodusteaduse arengust kahe põlvkonna võrra maha jäänud. Nende mõttekäigud olid keskaegsed ning nende ettekujutus elu põhiolemusest ja universumist oli Martini meelest loodud samal metafüüsikalisel meetodil, mis on niisama noor kui kõige noorem inimtõug, niisama vana kui koopainimene — ja vanemgi veel, samasugune kui see, mis pani pleistotseeni esimese ahvinimese pimedust kartma; samasugune kui see, mis sundis esimest rahutu vaimuga heebrea metslast looma Eevat Aadama küljeluust; samasugune kui see, mis pani Descartes'i ehitama ideaalset maailmasüsteemi omaenese pisikese mina peegeldusena. Seesama, mille sunnil hästituntud inglise vaimulik ründas evolutsiooniideed nii salvava satiiriga, et see teenis ära kohese heakskiidu ja andis ta nimele ajaloo lehekülgedel kurikuulsa kõla.

Nii mõtles Martin, ja ta arutles edasigi, kuni lõpuks mõistma hakkas, et need advokaadid, ohvitserid, ärimehed ja pangaametnikud, keda ta tundma oli õppinud, erinesid töölisklassi esindajatest, keda ta tundis, samal määral, kui erines toit, mida nad sõid, riided, mida nad kandsid, ümbrus, kus nad elasid. Igatahes aga puudus nels kõigis see miski, mida ta leidis iseendas ja raamatuis. Morse'id olid ette näidanud parima, mida nende ühiskondlik seisund luua võis, ja Martinis see aukartust ei äratanud. Ehkki ta oli pauper, liigkasuvõtja ori, hõlgas ta ennast paremaks kui neid, keda kohtas Morse'ide majas. Ja kui ta ainus viisakas ülikond parajasti pandimajas ei olnud, liikus ta nende hulgas nagu elu valitseja, värisedes sisemiselt solvumistundest, mis ei erinenud palju printsi kannatustest, kes on pandud elama kitsekarjuste sekka.

«Te vihkate ja kardate sotsialiste,» ütles ta ühel õhtul sõõgilauas mr. Morse'ile, «aga mispärast? Te ei tunne neid ega nende õpetust.»

Niisuguse suuna oli vestlusele andnud mrs. Morse,

kes vihaleajavalt mr. Hapgoodile kiitust laulis. Pangaametnik oli Martini must lammas. Ja niipea kui see lamedusterääkija kõne alla tuli, kippus Martini kannatus katkema.

«Jah,» ütles ta, «Charlie Hapgood on niinimetatud tulevikuga noormees — nii mulle räägiti. Ja see on õige. Enne surma istub ta veel kuberneritoolile, ja kes teab, võib-olla jõuab veel Ühendriikide Senatisse.»

«Mis paneb teid seda arvama?» küsis mr. Morse.

«Ma kuulsin ühte tema valimiskampaania kõnet. See oli nii targalt loll ja algupäratu ning samal ajal nii veenev, et parteiliidrid peavad temas tingimata nägema kindlat, usaldusväärset meest. Ta lamedad mõtted aga sarnanevad nii väga läbilõikelise valija lamedustega, et — oh, te teate ju isegi, et võite meelitada iga inimest, kui riietate tema enda mõtted sobivasse rüüsesse ja esitate need siis temale.»

«Ma hakkan tõesti mõtlema, et sa oled mr. Hapgoodi peale kade,» tegi Ruth järelduse.

«Jumal hoidku selle eest!»

Õuduseilme Martini näol äratas mrs. Morse'is võitlus-himu.

«Ega te ometi taha öelda, et mr. Hapgood on rumal?» küsis ta jäiselt.

«Mitte rumalam kui keskmine vabariiklane,» kõlas Martini vastus, «või ka keskmine demokraat. Nad on kõik rumalad, kui nad just kavalad pole. Ja kavalaid on nende hulgas üpris vähe. Ainukesed targad vabariiklased on miljonärid ja nende teadlikud kannupoisid. Nemad teavad, millisele leivakäärle poolele on või määratud, ja teavad ka, mispärast.»

«Mina olen vabariiklane,» ütles mr. Morse kergemeelselt vahele. «Kuhu te siis mind liigitate?»

«Oh, teie olete ebateadlik kannupoiss.»

«Kannupoiss?»

«Aga muidugi. Teie teenite truste. Teie klientide hulgas ei ole töölisklassi esindajaid ega kriminaalkurjategijaid. Teie sissetulek ei olene naisepeksjatest ega taskuvarastest. Teie saate oma elatise ühiskonna käskijatelt. Ja kelle leiba sa sööd, selle teener sa oled. Teie huvides on kaasa aidata selle kapitali akumulatsioonile, mida te teenite.»

Mr. Morse'i nägu lõi kergelt õhetama.

«Pean tunnistama, sir,» ütles ta, «et teie räägite nagu mõni sotsialistist kaabakas.»

Siinkohal tegigi Martin oma tähenduse:

«Te vihkate ja kardate sotsialiste, aga mispärast? Te ei tunne neid ega nende õpetust.»

«Teie õpetus igatahes kõlab väga sotsialismi moodi,» vastas mr. Morse, kuna Ruth vaatas ärevalt kord ühe, kord teise otsa, mrs. Morse aga säras õnnest, tänades saatust, mis andis talle võimaluse oma isanda ja käskija meelepaha välja kutsuda.

«See, et ma vabariiklasi rumalaks pean ning kinnitan, et vabadus, võrdsus ja vendlus on tühjad seebimullid, ei tee minust veel sotsialisti,» ütles Martin naeratades. «See, et ma kahtlen Jeffersonis ning tolles prantause ebateadlases, kes tema tõekspidamised kujundas, ei tähenda veel, et ma sotsialist olen. Uskuge mind, mr. Morse, teie seisate sotsialismile hoopis lähemal kui mina, kes ma selle avalik vaenlane olen.»

«Nüüd te teete küll lihtsalt nalja,» oli kõik, mis teine vastata oskas.

«Mitte põrmugi, ma räägin täiesti tõsiselt. Teie usute ikka veel võrdsusesse, ja ometi teenite oma tööga truste ning trustid on päevast päeva hoolega ametis võrdsuse mahamatmisega. Ning te nimetate mind sotsialistiks, sellepärast et ma eitan võrdsust ja tunnistan tõeks selle, mille nimel teie elate. Vabariiklased on võrdsuse vaenlased, ehkki enamik neist võitleb võrdsuse vastu just võrdsuse loosungi all. Nad hävitavad võrdsuse võrdsuse nimel. Sellepärast ma nimetasin neid rumalateks. Mina aga olen individualist. Mina usun, et võidujooksus saavutab esikoha kiireim, et lahingus võidab tugevaim. Sellise õppetunni on mulle andnud bioloogia, vähemalt arvan ma, et olen sellest midagi õppinud. Nagu ma ütlesin — mina olen individualist, ja individualism on sotsialismi igivana verivaenlane.»

«Aga te käite sotsialistide kõnekoosolekutel,» sõnas mr. Morse väljakutsuvalt.

«Jah, just niisamuti nagu spioon, kes sageli hiilib vaenlase leeri. Kuidas saab teisiti vaenlast tundma õppida? Pealegi meeldivad mulle nende miitingud. Nad on head võitlejad ja olgu neil õigus või mitte, aga nad

on üht-teist lugenud. Iga sotsialist teab sotsioloogiast ja kõigist teistest loogiatest kaugelt rohkem kui keskmine tööstusetuus. Jah, ma olen oma pool tosinat korda nende miitingutel käinud, aga see ei tee minust veel sotsialisti, nii nagu Charlie Hapgoodi ilukõne kuulamine ei tee minust veel vabariiklast.»

«Ma ei saa sinna midagi parata,» ütles mr. Morse kõhklevalt, «aga minu meelest te ikkagi kaldute sinna-poole.»

«Jumala eest,» mõtles Martin, «ta ei saanud üldse aru, millest ma rääkisin. Ta ei mõistnud sellest sõna-kestki. Kuhu ta küll oma hariduse on pannud?»

Niisiis oli Martin oma arengus jõudnud punktini, kus tal tuli näkku vaadata majanduslikule moraalile, klassi-moraalile. Varsti muutus see tema silmis võikaks hirmu-tiseks. Martin oli ise intellektuaalne moralist, ning veel vastumeelsem kui upsakas lamedus oli talle teda ümb-ritsevate inimeste moraal, majanduse, metafüüsika, sentimentaalsuse ja järeleahvimise pentsik segapuder.

Selle veidra sogaše segu näiteid leidis ta ka oma lähe-mast ümbrusest. Tema õde Marian oli hakanud sõbrus-tama noore tööka saksa päritoluga mehaanikuga, kes oli oma ameti hästi selgeks õppinud ja siis ise jalgrattaparanduse töökoja avanud. Ta oli ka ühe odava jalgrattamargi äriesindajaks saanud ning elas jõukalt. Veidi aega tagasi oli Marian venda kodus külastanud ja teatanud kihlustest. Külaskäigu ajal oli ta põhjalikult uurinud Martini peopesa ja talle tulevikku ennustanud. Järgmisel korral tõi ta ka Hermann von Schmidti kaasa. Martin võttis nad lahkesti vastu ning õnnitles neid mõlemaid nii ladusas ja peenes keeles, et äratas oma õe talumehemõttelaadiga armsama pahameele. Seda halba muljet süvendas ta veelgi, lugedes ette pool tosi-nat stantsi, milles ta meenutas õe eelmist külaskäiku. See oli kerge, vaba ja õrn luuletus, millele ta oli pan-nud pealkirjaks «Käetark». Martin oli üllatatud, kui ta lugemist lõpetades õe näol vähematki heameele märki ei näinud. Marian vaatas ärevalt oma kihlatu poole, ning tema pilku jälgides luges ta oma lugupeetud külalise ebakorrapärasest näost täielikku tigatedat laitust. Piinlik hetk möödus, kihlatud lahkusid peagi ja Martin unustas selle vahejuhtumi, kuigi ta tookord oli õige hämmastu-

nud, et üks naine, olgugi töölisklassist, ei ole meelitatud ja rõõmus, kui poeet temast luuletusi kirjutab.

Mõni päev hiljem külastas Marian teda uuesti, see-kord üksinda. Ta tuli aega raiskamata kohe asja juurde ja hakkas Martinit sõitlema selle pärast, mis see tei-nud oli.

«Kuule Marian,» pahvatas Martin, «sinu jutust jääb mulje, nagu häbeneksid sa oma sugulasi, vähemalt oma venda.»

«Ja häbenengi,» turtsus õde.

Jahmatusega märkas Martin alandusepisaraid Ma-riani silmis. Ükskõik, mis ta nõrdimuse taga ka pei-tus, igatahes oli see ehtne.

«Ütle õige, Marian, kas sinu Hermannil on siis põh-just armukade olla, kui mina omaenese õest luuletusi kirjutan?»

«Ega ta ei olegi armukade,» nuuksus Marian. «Ta ütleb, et see on ebasünnis ... rõ ... rõve.»

Rabatult laskis Martin kuuldavale pika vile, elustus siis taas ja otsis välja «Käetarga» koopia.

«Mina seda küll ei näe,» ütles ta lõpuks, ülatades käsi-kirja õele. Loe ise ja näita mulle, mis selles sinu meelest rõvedat on — nii sa seda ju nimetasid.»

«Hermann ütleb seda, ja küll tema juba teab,» vastas Marian, lükates paberi jälkusega kõrvale. «Ja ta ütleb, et sina pead selle puruks käristama. Ta ütleb, et tema ei taha endale naist, kellest siisuguseid asju kirjuta-takse, mida igaüks lugeda võib. Tema ütleb, et see on teotav, ja et tema seda ei kannata.»

«No kuule, Marian, see on ju täitsa mõttetud,» alustas Martin. Aga siis otsustas ta äkki ümber.

Ta nägi õnnetut tüdrukut ja mõistis, et lootusetu on teda või tema abikaasat veenda. Ehkki kogu asi oli absurdne ja rumal, pidas ta paremaks järele anda.

«Hea küll,» sõnas ta, rebis käsikirja tükkideks ja vis-kas paberikorvi.

Ta rahustas ennast mõttega, et masinal kirjutatud originaal puhkab ühes New Yorgi toimetuses. Marian ja ta mees ei saa sellest iial teada ja ei tema ise, nemad ega maailm ei kaota midagi, kui see kunagi avaldatakse.

Marian tahtis juba paberikorvi juurde rutata, kuid lõi kõhkleva,

«Kas ma tohin?» anus ta.

Martin noogutas, jälgides mõtlikult, kuidas õde käsi kirjatükid kokku kogus ja jakitaskusse pistis — oma missiooni õnnestumise käegakatsutavaks asitõendiks. Marian meenutas Martinile Lizzie Connollyt, kuigi temas oli vähem tuld ja säravat elujõudu kui tolles teises töölistüdrus, keda Martin oli kaks korda kohanud. Aga nad olid siiski võrdne paar, nii riietuselt kui hoiakult. Martin naeratas, nautides endamisi kapriisset kujutlust, mis paigutas mõlemad tüdrukud mrs. Morse'i elutuppa. Kuid seda lõbusust ei jätkunud kauaks ja Martin tundis äkki suurt üksildust. Õde ja mrs. Morse'i salong olid verstepostid Martini teel. Ta oli need seljataha jättnud. Ta vaatas armastava pilguga oma toakest ja oma väheseid raamatuid. Need olid ainukesed seltsimehed, kes talle veel alles olid jäänud.

«Ah, mis sa ütlesid?» ärkas ta äkki oma mõtetest.

Marian kordas küsimust:

«Miks sa tööle ei lähe?» Martin puhkes pooleldi sunnitult naerma. «Näha on, et see sinu Hermann on sinuga tõsiselt rääkinud.»

Marian raputas pead.

«Ära valeta,» tõreles ta ja õe peanoogutus tõendas, et tal oli õigus.

«Tead, ütle Hermannile, et ta hoolitseks omaenda asjade eest. Kui mina kirjutan luulet tüdrukust, kellega ta käib, siis võib ta sellesse oma nina toppida, aga muus asjas pole tal ütlemist. Said aru?»

Nii et sina siis ei usu, et mina kirjanikuna edu saavutan?» jätkas ta. «Arvad, et ma ei löö läbi? Et ma olen alla käinud, perekonnale häbiks?»

«Ma arvan, et palju parem oleks, kui sa endale töökohta otsiksid,» vastas Marian kindlameelselt, ja Martin nägi, et õde oli siiras, «Hermann ütleb...»

«Kuu peale see Hermann!» katkestas Martin teda heasüdamlikult. «Mina tahan teada, millal te abiellute. Ja küsi oma Hermannilt järele, kas ta suvatseb sul lubada minult pulmakinki vastu võtta.»

Pärast õe lahkumist mõtles ta vahejuhtumi üle järele ja puhkes paaril korral kibedalt naerma, nähes, kuidas ta õde ja selle kihlatu, kõik ta enese klassi ja ka Ruthi klassi liikmed kujundavad oma pisikesi piiratud elusid

pisikeste piiratud reeglite järgi — paatunud olendite kari, kes seavad oma elu teiste arvamuse järgi, kes ei suuda saada isiksusteks ega oska tõeliselt elada, kuna neid kammitsevad lapsikud reeglid, mille orjad nad on. Ta laskis neil vaimusilma eest mööda marssida: Bernard Higginbotham mr. Butleri käevangus, Hermann Schmidt õlg õla kõrval Charlie Hapgoodiga. Ta vaagis neid ükshaaval ja paarikaupa ning leidis nad kõik kerged olevat. Ta otsustas nende üle intellektuaalse moraali mõõdupuu järgi, mida ta raamatuist oli õppinud. Asjata küsis ta endalt: «Kus on suured hinged, suured mehed ja naised?» Nende hoolimatute, labaste ja rumalate inimeste hulgas, keda ta kujutlusjõud tillukesse tuppä ilmuma sundis, ta neid ei leidnud. Ta tundis nende vastu jälestust, nagu vast Kirke oma sigade vastu tunda võis. Kui ta oli viimasegi neist taas minema peletanud, sisenes ootamatult ja kutsumata veel üks hiline külaline. Martin vaatas teda ja nägi kõva randiga kübarat, laia kahe nõobireaga kuube ja õõtsuvaid õlgu ning tundis ära poisikeseohtu uulitsakangelase, kes oli kord olnud tema ise.

«Sina, poiss, olid samasugune kui kõik teised,» irvitas Martin. «Sinu moraal ja sinu teadmised olid just samasugused kui neil. Sa ei mõelnud ega tegutsenud iseseisvalt. Sinu vaated nagu sinu riidedki olid vabrikukaup. Sinu tegusid kujundas massi heakskiit. Sa olid oma jõugu pealik, kuna teised sinu selleks kuulutasid. Sa kaklesid ja juhtisid jõuku mitte seepärast, et see sulle meeldis — sa tead hästi, et see oli sulle vastik —, vaid seetõttu, et poisid sulle õlale patsutasid. Sa peksid Juustunäo läbi, sest sa ei tahtnud alla anda. Ja sa ei tahtnud alla anda osalt seepärast, et olid jõhker elajas, ja osalt seepärast, et sa uskusid nii nagu kõik su kaaslasedki, et mehelikkuse mõõdupuuks on verejanuline metsikus, millega sa oma kaasinimese ihu vigastasid ja veristasid. Sina, kutsikas, sa löid koguni üle teiste poiste tüdrukuid, aga mitte seepärast, et sa neid tüdrukuid ihaldasid, vaid seepärast, et neil, kelle keskel sa elasid ja kes sinu moraalinormid kindlaks määrasid, oli luus ja lihas sugutäku ja isahülge instinkt. Nüüd aga on aastad mööda läinud — mida sa endast nüüd mõtled?»

Nagu vastuseks toimus nägemusega äkiline metamorfoos. Kõva äärega kübar ning laia lõikega kuub kadusid ning asendusid tagasihoidlikumate kehakatetega. Näost kadus jonnakus, silmist kalkus, ning sellest puhastunud ning peenenenud näost kiirgas ilust ja tarkusest osasaanud inimese sisemine elu. Nägemus oli väga praeguse Martini sarnane ning seda vaadates pani ta tähele laualampi, mis seda nagu valgustas, ning raamatut, mille ees ta mõtiskles. Ta vaatas raamatu pealkirja ja luges: «Esteetika». Järgmisel hetkel kehastus ta ise nägemusse, reguleeris lampi ja jätkas juba iseendana «Esteetika» lugemist.

XXX PEATÜKK

Uhel ilusal sügispäeval, samasugusel kui too vana-naiste suve päev, mis aasta tagasi oli näinud nende armastuse tunnistust, luges Martin Ruthile ette oma «Armastuse tsükli». Oli samasugune pärastlõuna kui tookord ja nad olid sõitnud oma lemmikkünka juurde mägedes. Aeg-ajalt katkestas Ruth lugemist heakskiitvate hüüatustega, ja kui Martin oli käsikirja viimase lehe kõrvale pannud, jäi ta Ruthi hinnangut ootama.

Ruth viivitas ja hakkas siis lõpuks kobades ja kõhklevalt oma julma mõtet sõnadesse vormima.

«Minu arvates on nad ilusad, väga ilusad, aga sa ei saa neid müüa, ega saa ju? Sa tead, mida ma mõtlen,» lisas ta peaaegu anuvalt, «sinu kirjanikutöö ei ole praktiline. Mingi põhjus peab olema — võib-olla sõltub see täielikult turust —, mis ei lase sul sellega elatist teenida. Palun sind, kallid, ära saa minust varest aru. Ma olen meelitatud ja uhke ja kõik — ma ei oleks õige naine, kui see teisiti oleks. See, et sa need luuletused minule kirjutasid, teeb mind õnnelikuks, aga nad ei lase meil abielluda. Kas sa ei mõista, Martin? Ära pea mind väiklaselt kasuahneks. Mul on südame peal meie armastus, mure meie tuleviku pärast. Terve aasta on mööda läinud sellest ajast, kui me teada saime, et armastame teineteist, aga meie pulmapäev pole sugugi lähemale tulnud. Ära mind jultunuks pea, et ma niimoodi meie

abiellumisest räägin, sest siin on tõesti kaalul minu süda, kõik see, mis ma olen. Miks sa ei püüa siis mõne ajalehe juures tööd leida, kui sa oled nii kiindunud kirjutamisse? Miks sa ei võiks näiteks reporteriks hakata... Vähemalt ajutiseltki?»

«See rikuks minu stiili,» vastas Martin tasasel monotonsel häälel. «Sa ei kujutle, millist vaeva ma stiili kallal olen näinud.»

«Aga need ajalehejutukesed?» vaidles Ruth vastu. «Sa nimetasid neid nuppudeks. Sa kirjutasid neid palju. Kas need ei rikkunud sinu stiili?»

«Ei, see on teine asi. Need jutukesed ma jahvatasin valmis pika tööpäeva lõpul, mille kestel ma hoolega oma stiili olin lihvinud. Ent reporteritöö on hommikust õhtuni üksainus nuputrimine. Selles ajakirjaniku elu seisnebki. See on üksainus tuulispask — elu käesolevas hetkes, ilma minevikuta ja tulevikuta, kus ei kanta hoolt mingisuguse stiili eest peale reportaažistiili, ja see kahtlemata ei ole kirjandus. Hakata reporteriks nüüd, kus minu stiil parajasti hakkab kuju võtma, kristalliseeruma, tähendaks kirjanduslikku enesetappu. Tõtt ütelda tähendas mulle iga ajalehejutuke, iga jutukese iga sõna vägivalda iseenese kallal. See riivas minu eneseväarikust ja austust ilu vastu. Usu mind, see oli mulle jälg. Ma tegin pattu. Ja südamepõhjas olin ma rõõmus, kui ma enam turgu ei leidnud, vaatamata sellele, et minu riided pandimajja läksid. Aga milline rõõm oli kirjutada «Armastuse tsükli»! Loominguline rõõm oma kõige ülevamas vormis. See tegi kõik tasa.»

Martin ei teadnud, et loominguline rõõm oli Ruthile tundmata. Ruth tarvitas seda fraasi — tema suust Martin seda esimest korda kuuliski. Ta oli sellest lugenud, seda uurinud ülikoolis oma bakalaureusekraadi taotledes, kuid ta ise polnud algupärane loov vaim ning kõik kultuuri väljendused olid tema puhul võõraste mõtteheietuste heietused.

«Aga võib-olla oli toimetajal õigus, kui ta sinu «Mere-lüürikat» parandas?» oletas Ruth. «Pea meeles, et toimetajal peab olema läbiproovitud kvalifikatsioon, muidu ta toimetajaks ei saaks.»

«Sinu kõneleb austus kivinenud tavade vastu,» sõnas Martin, sest tuline viha toimetajate tõu vastu sai

temast võitu. «See, mis on, pole mitte üksnes õige, vaid on ka parim kõigist võimalikest võimalustest. See, et miski on olemas, on küllaldane põhjus, et talle eluõigust anda. Ning sellesse eluõigusse, pane tähele, on keskmine inimene alati tahtmatult uskunud, mitte ainult praegu, vaid alati ja kõikjal. Muidugi sunnib neid niisugust jaburust uskuma nende teadmatus, teadmatus, mis ei ole ei vähem ega rohkem kui seesama retsidivisti mõttelaad, mida kirjeldab Weininger. Nad mõtlevad, et nad mõtlevad, ja niisugused ajudeta olevused on väheste tõeliselt mõtleivate inimeste saatuse otsustajaks.»

Martin vaikis, taibates äkki, et Ruth ei suuda tema mõttekäiku enam jälgida.

«Mina igatahes küll ei tea, kes see Weininger on,» vastas Ruth, «ja sina teed nii kohutavalt suuri üldistusi, et ma ei suuda sind jälgida. Mina rääkisin toimetajate kvalifikatsioonist.»

«Tead, mis ma sulle ütlen,» võttis Martin tal sõna suust. «Üheksakümne üheksal protsendil toimetajatest pole muud kvalifikatsiooni kui läbikukkumine. Nad on läbikukkunud kirjanikud. Kas sa arvad, et nad eelistavad toolinühhkimist ja läbimüügi ning ärijuhi orjamist kirjutamiserõõmule? Nad on püüdnud kirjutada ja läbi kukkunud, ning siin just peitubki asja neetud paradoks. Kõigi väravate ees, mis viivad kirjanduslikule edule, peab vahti mõni niisugune ketikoer, kirjanduse hädavares. Toimetajad, toimetajate asetäitjad ja abid ning ajakirjade ja kirjastuste referendid on enamasti või peaaegu eranditult inimesed, kes tahtsid kirjutama hakata, aga kukkusid läbi. Ja ometi on just neil, kes selleks kõigist kõige vähem sobivad, õigust otsustada, mis peab trükki pääsema ja mis mitte. Õigus otsustada on just neil, kes on tõendanud oma algupäratust, kes on tõendanud, et neis puudub jumalik tuli. Just nemad istuvad kohtunikutoolil ja langetavad otsuseid originaalsete ja geniaalsete vaimude üle. Nende järel tulevad retsensendid, kes on just niisamasugused hädavaresed. Ära püüa mulle selgeks teha, et need inimesed pole kunagi rohkemast unistanud ning üritanud ise proosat või luulet kirjutada. Nad on seda üritanud, kuid nad on läbi kukkunud. Keskmine retsensioon on läilam kui kalamaksaõli.

Aga sa ju tead, mis ma arvan retsensentidest ja niinimetatud kriitikutest. On olemas suuri kriitikuid, aga need on haruldased nagu komeedid. Kui ma kirjanikuna läbi kukun, tõendan sellega oma kõlblikkust toimetajatööks. See annab vähemalt leiba ja leivakõrvast ka.»

Ruth oli kiire taibuga ning ta leidis oma armsama vaadete hukkamõistule õigustust vastuoludest, mis Martini väidetes näisid peituvat.

«Aga Martin, kui see on nii ja kui kõik ukSED on suletud, nagu sa nii veenvalt tõestasid, kuidas on siis võimalik, et mõni suur kirjanik ikkagi edu saavutab?»

«Nad saavutasid edu, kuna said hakkama võimatuga,» vastas Martin. «Nende töö oli nii leegitsevalt hiilgav, et see põletas tuhaks kõik, kes neile vastu seisid. Nad saavutasid edu ime läbi, võites kihlveo üks tuhande vastu. Nad saavutasid edu, sest nad olid nagu Carlyle'i sõjaarmilised hiiglased, keda ei saa köidikuks pidada. Ja sedasama pean minagi tegema. Ma pean saavutama võimatut.»

«Aga kui see sul nurja läheb? Sa pead ka minu peale mõtlema, Martin.»

«Kui see mul nurja läheb?» Viivuks silmitses Martin Ruthi, nagu oleks tema poolt väljendatud mõte täiesti absurdne. Siis lõi vaimukus ta silmades särama. «Kui see mul nurja läheb, saab minust toimetaja ja sinust toimetaja naine.»

Martini nali pani Ruthi kulmu kortsutama — see oli kaunis, imetlusväärne kortsuke, mis sundis Martinit oma mõrsjal ümber piha kinni võtma ja ta lauba jälle siledaks suudlema.

«Jäta nüüd,» tõreles ta, rebides end tahtepingutusega Martini jõu lummusest lahti. «Ma rääkisin isa ja emaga. Ma pole kunagi nende vastu nii tõrges olnud. Ma nõudsin, et nad mind kuulda võtaksid. Ma olin väga sõnakuulmatu. Sa tead, nad ei poolda sind. Aga ma kinnitasin neile ikka uuesti ja uuesti, et minu armastus sinu vastu on kõigutamatu, ja viimaks leppis isa sellega, et kui sa tahad, võid otsekohe tema kontoris tööle asuda. Ja ilma palumata lubas ta sulle kohe alguses niisugust palka maksta, et me võiksime abielluda ja endale kuskil väikeses majakeses muretseda. Mina leian, et see on temast väga kena. Mis sina arvad?»

Tuim meeleheitevalu südames, otsis Martin masinlikult taskust tubakat ja suitsupaberit (mida ta enam kaasa ei kandnud), et endale sigaretti keerata, ning pomises midagi arusaamatut. Ruth jätkas:

«Kuid avameelselt öelda — ära solvu, ma räägin vaid selleks, et täpselt näidata, kuidas isa sinusse suhtub —, talle ei meeldi sinu radikaalsed vaated ja ta arvab, et sa oled laisk. Mina muidugi tean, et see nii ei ole, ma tean, et sa teed kõvasti tööd.»

«Aga kui kõvasti õieti, seda ei tea isegi tema,» käis Martini peast mõte läbi.

«Hea küll,» ütles ta, «aga kuidas siis minu vaadetega õieti lugu on? Kas sa arvad, et need on tõesti nii radikaalsed?»

Martin vaatas talle otse silma ja ootas vastust.

«Minu arvates on nad igatahes väga häirivad,» vastas Ruth.

Martinil oli kõik selge, ning elu hallus masendas teda nii, et ta unustas Ruthi ettevaatlikult tehtud ettepaneku tööle minna. Ja Ruth, kes oli juba läinud nii kaugele, kui julgus lubas, lükkas vastuse nõudmise hea meelega edasi järgmise korrani, kui see küsimus jälle üles kerkib.

Tal ei tulnud kaua oodata. Martinil oli endal üks küsimus, mida ta tahtis Ruthile esitada. Ta tahtis teada saada, kui palju Ruthil temasse usku on. Nädala pärast said mõlemad oma küsimusele vastuse. Martin aitas sellele kaasa, lugedes Ruthile ette oma «Päikese häbi».

«Miks sa ajalehereporteriks ei hakka?» küsis Ruth, kui ta lõpetanud oli. «Sa tahad nii kangesti kirjutada ja ma olen kindel, et sa saavutad edu. Sa võid ajakirjanduses edasi jõuda ja endale nime teha. On terve hulk kuulsaid erikorrespondente. Neil on suured palgad ja nende tegevusväljaks terve maailm. Neid saadetakse kõikjale — Aafrika sisemaale nagu Stanley või paavsti intervjuerina või tundmatut Tiibetit uurima.»

«Tähendab, minu essee siis sinule ei meeldinud?» küsis Martin vastu. «Sa arvad, et minust võiks asja saada ajakirjanduses, aga kirjanduses mitte?»

«Ei, ei, see meeldib mulle. See kõlab hästi, aga ma kardan, et see on sinu lugejatele üle jõu. Minule vähemalt küll. See on ilus, aga ma ei saa sellest aru. Sinu

teaduslik žargoon pole mulle mõistetav. Sa ise tead, kallis, et sa kaldud äärmustesse, ja see, mis sinule ehk arusaadav on, ei pruugi seepärast veel teistele inimestele arusaadav olla.»

«Sind häirib vist filosoofiline žargoon,» oli kõik, mis Martin ütelda oskas.

Ta hõõgus veel, olles äsja lõpetanud oma kõige küpsema kirjutise ettelugemise, ja Ruthi hinnang lõi ta tummaks.

«Olgu see pealegi saamatult kirjutatud, kas sa selles tõesti midagi ei näe? Selle sisus, ma mõtlen.»

Ruth raputas pead.

«Ei, see on nii erinev kõigest, mis ma lugenud olen. Ma loen Maeterlincki ja ma saan temast aru.»

«Sa saad tema müstikast aru?» pahvatas Martin.

«Jah, kuid sinu omast, mis on mõeldud rünnakuna tema vastu, ma aru ei saa. Muidugi, kui hinnata originaalsust...»

Martin katkestas teda kannatamatu käeliigutusega, aga ei öelnud midagi. Äkki taipas ta, et Ruth kõneleb temaga ja on vist juba tükk aega kõnelnud.

«Kirjutamine on sulle lõppude lõpuks mänguasjaks olnud,» ütles ta. «Ja igatahes oled sa sellega juba küllalt kaua mänginud. Nüüd on aeg hakata tõsist elu elama. Meie elu, Martin. Seniajani oled sa elanud üksnes omaenda elu.»

«Sa tahad, et ma tööle läheksin?» küsis Martin.

«Jah. Isa pakkus...»

«Ma saan kõigest aru,» katkestas teda Martin, «aga ma tahan teada, kas sinul on veel minusse usku või ei ole?»

Ruth surus tummalt ta kätt, silmad pisaraist udused.

«Sinu kirjanikutöösse mitte, kallis,» tunnistas ta poolsosinal.

«Sa oled paljusid minu asju lugenud,» jätkas Martin otsekoheselt. «Mis sa neist arvad, kas need on täiesti lootusetud? Kuidas nad on, võrreldes teiste meeste töödega?»

«Kuid nemad müüvad oma töid, sina aga... mitte.»

«See pole vastus minu küsimusele. Kas sa arvad, et kirjanduses pole üldse minu kutsumus?»

«Hea küll, ma vastan siis.» Ruth tegi oma südame

kõvaks. «Ma ei leia, et sul oleks eeldusi kirjanikuks saada. Anna mulle andeks, kallis. Sa sunnid mind seda ütleva. Ja sa tead, et mina tean kirjandusest rohkem kui sina.»

«Jah, sina oled bakalaureus,» vastas Martin mõtlikult, «ja küllap sa tead.»

«Aga see pole veel kõik,» lisas Martin pärast lühikest vaikust, mis oli mõlemale piinlik. «Mina tean, mis minus on. Keegi ei tea seda paremini kui mina. Ma tean, et ma saavutan edu. Mind ei saa maha matta. See, mis mul värsis ja proosas ütelda on, põleb minus. Aga ma ei palu sinult, et sa sellesse usuksid. Ma ei palu sinult, et sa usuksid minusse või minu töödessa. Ma ei palu sinult muud, kui et sa mind armastaksid ja usaldaksid armastust.»

Aasta eest ma palusin anda endale kaks aastat aega. Üks neist on veel ees. Ja oma au ning oma hinge juures ma usun, et ma löön läbi, enne kui see aasta lõpule jõuab. Mäletad, kuidas sa mulle aasta tagasi rääkisid, et ma pean kirjanduses oma õppeaja läbi tegema. Ma olen selle nüüd läbi teinud. Ma olen ennast kirjandust täis tuupinud, täis ahminud. Ma pole kunagi logelnud, sest selle tee lõpul ootasid sina. Kas sa tead, et ma olen unustanud, mis tähendab rahulikult uinuda. Mitu miljonit aastat tagasi ma teadsin, mis tähendab isu täis magada ning loomulikult ja väljapuhanult ärgata. Nüüd äratab mind alati äratuskell. Ükskõik, millal ma magama lähen, olgu vara või hilja, alati reguleerin ma ärataja vastavalt magamamineku ajale. See ja lambiküstutamine on õhtuti minu viimased teadlikud teod.

Kui ma uniseks jään, vahetan ma raske raamatu lihtsama vastu. Ja kui ma ka selle kohal tukastama kipun, taon ma endale rusikatega vastu pead, et und minema kihutada. Ma lugesin kuskilt ühest mehest, kes kartis magama jääda. See on Kiplingi lugu. Too mees seadis üles kannuse, nii et iga kord, kui ta tukastas, vajus ta paljas keha vastu terashambaid. Mina olen teinud seda sama. Ma vaatan kella ja otsustan, et kannust ei tohi ära võtta enne keskööd või enne kella ühte või kahte või kolme. Ja nii ta kannustabki mind ärkvele, kuni saabub määratud aeg. See kannus on kuude kaupa minu kõige lähem kaaslane olnud. Meeleheites olen ma nii kaugele

lâinud, et viis ja pool tundi und tundub mulle pillamisena. Mul on unenâlg. Mõnikord, kui mu pea unetusest tühi on, muutub surm oma une ja puhkusega mulle tõeliseks kiusatuseks ning mu ajus hakkavad kummitama Longfellow värsid.

On meri sügav, vait;
kõik tema rüpes uinub vaid;
üks samm — ning möödas ongi sõit,
veel mullid veel ja ongi kõik.

See on muidugi puhas mõttetus. See tuleb närvidest, vaimsest ületöötamisest. Aga milleks ma seda räägin? Mispärast ma seda tegin? Sinu pärast, selleks, et oma õppeaega lühendada. Selleks, et Edu tagant kihutada. Ja nüüd on minu õppeaeg täis. Ma tunnen oma võimeid. Ma vannun, et õpin iga kuuga rohkem, kui keskmine üliõpilane õpib terve aastaga. Ma tean seda, usu mind. Aga kui ma nii pööraselt ei ihaldaks, et sina mind mõistaksid, ma ei räägiks sulle. See ei ole hooplemine. Ma möödan saavutatud tulemusi raamatute najal. Sinu vennad on praegu juhmid metslased võrreldes minuga ja teadmistega, mis ma olen ammutanud raamatuid neil tundidel, mil nemad magasid. Kunagi ammu ihkasin ma kuulsaks saada. Praegu hoolin ma kuulsusest üpris vähe. Ma ihkan ainult sind. Ma vajan sind hädalise-malt kui toitu või riideid või tunnustust. Minu unistuseks on panna pea sinu rinnale ja magada tuhat aastat. Ja see unistus läheb täide veel enne, kui aasta möödub.»

Martini jõud uhkas Ruthist üle laine laine järel. Ja sel hetkel, kui Martini tahe kõige kindlamalt tema enda tahtele vastu astus, tajus Ruth tema külgetõmbejõudu kõige tugevamini. Martinist hoovav jõud, mis teda alati oli mõjutanud, kehastus nüüd tema kirglikus hääles, välkuvais silmis ja ta säravas mõistuses. Sel hetkel nägi Ruth üsna põgusalt mõra oma veendumuses, mõra, millest ta võis heita pilgu tõelisele uhkele ja võitmatule Martin Edenile. Ning nagu loomatahtsutajatel on oma nõrgad hetked, nii näis ka tema viivuks kahtlema, lõovvat, kas tal jätkub jõudu seda pidurdamatut vaimu taltsaks teha.

«Ja veel üks asi,» kiirustas Martin edasi, «sa armas-

tad mind. Aga mispärast sa mind armastad? See, mis mind kirjutama sunnib, ongi just seesama, mis toidab sinu armastust. Sa armastad mind, sest ma olen kuidagi erinev teistest meestest, keda sa oled kohanud ja oleksid võinud armastada. Mina ei ole loodud ametnikuks, ma ei ole loodud kantseleirotiks, tühisteks ärinägelusteks ja kohtulikuks pusimiseks. Kui sa mind selleks sunnid, muudad sa minu nende sarnaseks, kes niisugust tööd teevad. Ma pean hakkama töötama nagu nemad, hingama nendega sama õhku, kujundama endas nendega ühiseid vaateid. Sellega sa hävitad erinevuse, hävitad minu, hävitad selle, mida sa minus armastad. Iha kirjutada on kõige elujõulisem tunne, mis minus on. Kui ma oleksin olnud pehme savi, siis poleks minus seda soovi tekkinud ega oleks ka sina mind endale abikaasaks tahtnud.»

«Aga sa unustad,» katkestas teda Ruth, kelle nobe pealiskaudne mõistus märkas paralleeli, «sa unustad, et on olnud ekstsentrilisi leiutajaid, kes jätsid oma perekonna nälga, ajades taga selliseid viirastusi nagu *perpetuum mobile*. Nende naised kindlasti armastasid neid ja kannatasid koos nendega ja nende pärast. Aga mitte selle sõgeda *perpetuum mobile* nimel, vaid sellest hoolimata.»

«Õige,» vastas Martin, «kuid on olnud ka leiutajaid, kes ei olnud ekstsentrilised ja kes nälgisid, püüdes leiutada praktilisi asju, ja on teada, et mõnikord läks see neil korda. Ja mina ei taotle ju ometi midagi võimatut.»

«Aga sa ju ise ütlesid, et pead «tegema võimatut»,» sõnas Ruth vahele.

«Ma rääkisin piltlikult. Ma püüan teha seda, mida teised on enne mind teinud — kirjutada ja elada oma loomingu.»

Ruthi vaikimine kannustas teda jätkama.

«Sinu silmis on siis minu eesmärk niisamasugune viirastus nagu *perpetuum mobile*?»

Martin luges Ruthi vastust ta käesurve. See oli haletseva ema käsi, mis lohutab haiget saanud last. Ja Ruthi jaoks ta sel hetkel oligi haiget saanud laps, pimestatud mees, kes ihkab korda saata võimatut.

Selle jutuajamise lõpul hoiatas Ruth Martinit uuesti oma isa ja ema vastuseisu eest.

«Aga sa armastad ju mind?» küsis ta.

«Armastan, armastan!» hüüdis Ruth.

«Ja mina armastan sind, mitte neid, ning ükskõik mis nad ka ei teeks, mind see ei riiva.» Ta hääles kõlas võidurõõm. «Sest mina usun sinu armastusse ja ei karda nende vaenu. Siin maailmas võib kõik tühja joosta, ainult mitte armastus. Armastusele ei saa midagi halba juhtuda, kui ta pole jõuetu tossike, kes nõrkeb ja komislab teel.»

XXXI PEATÜKK

Martin kohtas oma õde Gertrude'i juhuslikult Broadwayl — nagu selgus, oli see kõigiti heaendeline, aga ometi piinlik juhus. Gertrude seisis tänavanurgal ja ootas trammi ning ta märkas Martinit esimesena. Ta pani tähele venna ärevat, nälginud näoilmet ja murelikku, vaevatud pilku. Ja tõtt öelda oligi Martin ahastuses ja mures. Ta oli just äsja lõpetanud viljatu kauplemise pandimajapidajaga, kellelt ta oli püüdnud jalgratta arvel täiendavat laenu välja pigistada. Olid saanud porised sügisilmad ning mõni aeg tagasi oli Martin pantinud jalgratta ja jätnud tumeda ülikonna enda kätte.

«Teil on ju see tume ülikond,» oli vastanud pandimajapidaja, kes Martini panditavat vallasvara põhjalikult tundis. «Ärge te mulle ütlege, et pantisite selle tolle juudi Lipka juures, sest kui te seda tõesti olete teinud...»

Pandimajapidaja näoilme muutus ähvardavaks ja Martin kiirustas õiendama:

«Ei, ei, see on mul kodus. Aga mul on vaja seda ametiasjus kanda.»

«Hea küll,» vastas leebunud liigkasuvõtja, «aga minul on vaja see ametiasjus enda kätte võtta, enne kui saan teile raha anda. Kas te arvate, et ma töotan oma tervise karastamiseks?»

«Aga see on neljakümnedollarine jalgratas ja heas seisukorras,» protesteeris Martin. «Teie andsite mulle selle eest ainult seitse dollarit. Ei, isegi vähem. Kuus ja veerand dollarit. Protsendid võtsite ette.»

«Kui tahate raha, tooge ülikond,» kõlas vastus, mis Martini pisikesest umbsest poeurkast välja peletas, südames selline meeleheide, et see ta näol peegeldus ja ões kaastunnet äratas.

Vaevalt olid nad tervitanud, kui saabus Telegraafi avenüü tramm ja peatus, et pärastlõunastelt ostudelt koju sõitvat rahvasumma peale võtta. Kui Martin mrs. Higginbothami trammile aitas, mõistis viimane tema sõrmede pigistusest oma käsivarrel, et vend ei kavatse vagunisse tulla. Ta pöördus trepiastmel ringi ja vaatas alla Martini poole. Venna kurnatud nägu torkas talle uuesti südamesse.

«Kas sina ei tule?» küsis ta. Järgmisel hetkel astus ta uuesti maha venna kõrvale.

«Ma jalutan — liikumise mõttes,» seletas Martin.

«Siis jalutan ma sinuga paar tänavavahet kaasa,» teatas Gertrude. «Vahest on see mullegi kasulik. Viimastel päevadel tunnen ennast kaunis räbalasti.»

Martin vaatas teda — õe räpakas välimus, haiglane tüsedus, kühmus selg, väsinud, lõtvunud joontega nägu ja raske tatsuv samm, mis oli täielik vastand vaba ja õnneliku inimese kõnnakule, — kõik see oli tõendiks, et õe sõnadel on tõsi taga.

«Jää parem siia seisma,» ütles Martin, kuigi nad olid jõudnud alles järgmisse peatusse, «ja mine järgmisele trammile.»

«Jumal hoidku! Kui ma ainult nii väsinud ei oleks!» hingeldas õde. «Aga niisugustes süssides nagu sinul võiksin ma ka niimoodi kõndida. Need on ju nii õhukesed, et kuluvad küll enne läbi, kui sa Põhja-Oaklandi jõuad.»

«Mul on kodus parem paar,» oli vastus.

«Tule homme meile lõunale,» kutsus Gertrude äkki. «Mr. Higginbothamit pole kodus. Ta läheb äriasjus San Leandrosse.»

Martin raputas pead, kuid tal ei õnnestunud varjata näljast hundilikku pilku, mis lõunasöögi mainimisel ta silmadesse tekkis.

«Sul ei ole pennigi, Martin, sellepärast sa kõnnidki jala. Liikumise mõttes!» Gertrude püüdis põlastavalt turtsatada, aga suutis kuuldavale tuua ainult nutuse nuutsatuse. «Oot, las ma vaatan.»

Ta kobas oma käekotis ja surus siis viiedollarise mündi Martinile pihku. «Ma vist unustasin sinu viimase sünnipäeva ära, Mart,» pomises ta saamatult.

Vaistlikult pigistas Martin kuldraha pihku. Samal hetkel mõistis ta, et poleks tohtinud seda vastu võtta, ning ta võitles iseendaga, suutmata kõhklusepiinadest jagu saada. See kuldtükk tähendas toitu, elu, kehalist ja vaimset erksust, võimalust jätkata kirjutamist — ja kes teab, vahest ehk võimalust kirjutada midagi niisugust, mis tooks sisse palju kuldtükke. Vaimusilma ees nägi ta põletava selgusega kahte esseed, mis ta äsja oli lõpetanud. Ta nägi neid laua all, tagasilükatud käsikirjade vinnal, mille jaoks tal enam marke polnud, ja ta nägi nende pealkirju just niisugustena nagu ta nad trükkunud oli. «Müstika ülempreestrid» ja «Ilu häll». Neid polnud ta veel kuhugi saatnud. Need polnud halvemad kui kõik muu, mis ta selles laadis kirjutanud oli. Oleks tal vaid nende jaoks marke! Siis kihvatas temas jälle kindel veendumus, et edu ei jää tulemata, ning kuna seda veendumust toetas veel nälg, pistis ta raha kiiresti taskusse.

«Ma maksan sulle tagasi, Gertrude, sajakordselt,» kogeles ta ja tundis, kuidas kõris valusalt pigistas ja silmad äkki niiskeks läksid. «Pane mu sõnu tähele!» hüüdis ta äkilise enesekindlusega. «Enne kui see aasta lõpeb, pistan ma sulle täpselt sada niisugust pisikest kollast poissi pihku. Ma ei nõua, et sa mind usuksid. Ainult oota ja pane tähele.»

Gertrude ei uskunudki. Tal oli piinlik oma uskumatuse pärast, ja leidmata muud väljapääsu sõnas ta:

«Ma tean, et sa oled näljas, Mart. See on sulle näkku kirjutatud. Tule aga meile lõunale, millal tahad. Ma saadan mõne lapse sulle ütlema, kui mr. Higginbothamit kodus ei ole. Ja Mart...»

Martin ootas, ehkki ta südamepõhjas teadis, mida õde ütelda tahab. Ta mõttekäik oli Martinile silmaga näha. «Kas sa ei leia, et oleks aeg tööle hakata?»

«Sa ei usu siis, Gertrude, et ma läbi löön?»

Ode raputas pead.

«Kellelgi ei ole minu sisse usku, Gertrude, mitte kellegi peale minu enda.» Martini hää oli kirglikult mäsuline. «Ma olen kirjutanud juba häid asju. Ja varem või hiljem hakkab ma neid müüma.»

«Kuidas sa tead, et need on head?»

«Sellepärast, et...» Ta takerdus, kuna kogu tohutu kirjanduse ning kirjandusajaloo põld ta ajus kangastus ning veenis teda, et oleks asjatu hakata öele põhjendusi tooma.

«Seepärast, et nad on paremad kui üheksakümmend üheksa protsenti sellest, mis ajakirjades avaldatakse.»

«Ma tahan, et sa mõistuse häält kuulda võtaksid,» vastas Gertrude jõuetult, ent kõikumatult uskudes, et diagnoos, mis ta Martini nõrkusele andis, on õige. «Ma tahan, et sa mõistuse häält kuulda võtaksid. Ja tule homme meile lõunale.»

Kui Martin oli öe trammi aidanud, tõttas ta postkontorisse ja investeeris kolm oma viiest dollarist markidesse. Kui ta hiljem Morse'ide poole minnes uuesti postkontorist läbi astus ja seal suure hulga pikki kõhukaid ümbrikuid ära kaaluda laskis, kulutas ta nende peale ära kõik oma margid, välja arvatud kolm kahesendist.

See kujunes Martinile pöördeliseks õhtuks, sest pärast lõunasööki kohtas ta Russ Brissendenit. Kuidas too sinna sattus, kelle sõber ta oli või missugune tuttav ta kaasa tõi, seda Martin ei teadnud. Ja ta ei vaevunud ka Ruthilt lähemaid andmeid pärima. Lühidalt, Brissenden jättis Martinile verevaese kõlupea mulje ning Martin viskas ta kähku oma mõtteist välja. Tund aega hiljem otsustas Martin, et Brissenden on peale selle ka veel tüütu. Ta hiilis ühest ruumist teise, vahtis pilte ja toppis nina raamatutesse ning ajakirjadesse, mida ta laualt või riiulitelt võttis. Kuigi ta oli majas võõras, tõmbus ta lõpuks seltskonnale tähelepanu pööramata hoopis kõrvale, kägardus suurde tugitooli ja hakkas lugema taskust võetud õhukest raamatut. Luges silus ta endal hajameelselt ja hellitavalt juukseid. Rohkem Martin teda tol õhtul tähele ei pannud, välja arvatud üks kord, kui märkas teda nähtavasti õige edukalt mõnede noorte naiskülalistega naljatavat.

Juhtus, et Martin lahkudes poolel trepil Brissendenile järele jõudis.

«Halloo! Teie või?» ütles Martin.

Teine vastas turtsaka urinaga, kuid sammus tema kõrval edasi. Martin ei üritanud enam vestlust alustada ja nad sammusid mitu tänavavahet sõnagi vahetamata.

«Vana upsakas eesell!»

Selle hüüatuse ootamatus ja mürgisus pani Martini jahmatama. See lõbustas teda, aga samal ajal tundis ta oma teekaaslase vastu järjest kasvavat ebasümpaatiat.

Kui nad veel ühe tänavavahe vaikides olid kõndinud, heitis Brissenden talle äkki küsimuse:

«Mida te sealt majast otsite?»

«Ja teie?» küsis Martin vastu.

«Jumala eest, ei tea,» tuli vastus. «Igatahes oli see minu esimene sissekukkumine. Päevas on kakskümmend neli tundi ja ma pean need kuskil mingil viisil mööda saatma. Lähme võtame natuke.»

«Olgu,» vastas Martin.

Järgmisel hetkel imestas ta, et oli kutse nii varmalt vastu võtnud. Kodus ootas teda enne magamaminekut mitu tundi rahateenimistööd ja voodis tahtis ta veel lugeda üht Weismanni köidet, rääkimata Herbert Spenceri autobiograafiast, mis oli tema silmis niisama kõitev kui kõige põnevam romaan. «Miks pean ma aega raiskama tolle inimesega, kes mulle üldse ei meeldi?» mõtles Martin. Tegelikult ei köitnud teda see inimene ega meelitanud naps, teda tõmbas ligi see, mis napsivõtmisega kaasas käib — säravad lambid, peeglid, sillerdavad klaasideread, soojad õhetavad näod ja meeste häälte kõlav sumin. See'p see just oli — meeste hääled, elurõõmsate meeste hääled, keda ümbritseb edu õhkkond ja kes mehemoodi napsi peale raha kulutavad. Martin tundis üksindust, see ta peamine õnnetus oligi. Ja sellepärast oli ta kutsest kinni haaranud nagu tuunikala ahmib õnge, mille otsas pole muud kui valge riidenarts. Sellest ajast saadik, kui ta töötas koos Joega Hot Springsis, polnud Martin avalikus joogikohas ühtki napsi teinud, välja arvatud klaas veini portugallasest vürtsipoodnikuga. Vaimne üleväsimus ei tekitanud viinahimu nagu füüsiline üleväsimus, ja Martin ei tundnud mingit vajadust napsi järele. Nüüd äkki aga ihkas ta seda, või õigemini, ta ihkas sellise paiga õhkkonda, kus alkohol on saadaval ja tarvitusel. Selline paik oligi «Koobas», kus nad end Brissendeniga rasketes nahktoolides mõnusalt sisse seadsid ja tellisid viskit soodaga.

Nad vestlesid. Nad vestlesid paljudest asjadest ning tellisid vaheldumisi viskit ja soodat juurde. Martin, kes

oli äärmiselt tugeva kandmisega, imetles Brissendeni joomisevõimet ja kuulas raugematu imetlusega ta juttu. Martin mõistis üsna varsti, et ta kaaslane teab kõike, ja otsustas, et see on teine intellektuaalne inimene, keda ta iial kohanud on. Aga ta nägi, et Brissendenis oli seda, mis professor Caldwellis puudus — nimelt tuld, inspiratsioonisähvatusi, intuitsiooni, geeniuse taltsutamatu leeki. Ta huultelt voolas elav keel. Ta kitsad huuled lõikasid otsekui stantsimismasin teravaid ja torkavaid lauseid või siis vormisid hellitavalt pehmeid sametisi sõnu, mahedalt hõõguvaid ja säravaid fraase, kus peegeldus elu müsteerium ja seletamatu saladus. Vahel jälle olid need õhukesed huuled justkui sõjasarv, kust kõmises kosmiliste heitluste lajav kaja, kostsid laused, mis helisesid hõbeselgelt, helendasid nagu tähine taevaalaotus. Neisse oli kokku võetud teaduse viimane sõna ja ometi ütlesid nad midagi rohke- mat, lisasid luuletaja sõna, ütlesid välja kõige sügavama transtsendentse tõe, tabamatu ja sõnul väljendamatu tõe, mis aga tavaliste sõnade imepeente ja seletamatute varjundite kaudu ometi väljendust leidis. Mingi imelise kujutlusjõuga suutis Brissenden vaadata empiirilise teaduse kaugeimate eelpostide taha, kuhu ükski kirjeldav keel ei küüni, aga kuldsuu imelise võluväega oskas ta panna tuntud sõnadesse tundmatu tähenduse ja viia Martini teadvusse sõnumi, mis polnud vahendatav lihtsurelikele.

Martin unustas oma esialgse halva mulje. Tema silma all läks tõeks parim, mida raamatuil pakkuda oli. Siin oli mõistus, oli elav inimene, kelle poole võis üles vaadata. «Mina olen põrm sinu jalge all,» kordas ta endamisi ikka ja jälle.

«Te olete õppinud bioloogiat,» ütles ta valjusti ja tähendusrikkalt.

Ta suureks üllatuseks raputas Brissenden pead.

«Aga te kuulutate tõesid, mis on kinnitust leidnud ainult bioloogias,» jätkas Martin ja sai vastuseks imestunud ja arusaamatu pilgu. «Teie järeldused on kooskõlas raamatutega, mida te kindlasti olete lugenud.»

«Mul on hea meel seda kuulda,» vastas Brissenden. «See, et minu pinnapealsed teadmised lubavad mul leida lühema tee tõe juurde, on äärmiselt lohutav. Tõtt ütelda,

ei murra ma kunagi pead selle üle, kas mul on õigus või mitte. See kõik on lõpuks ikkagi väärtuseta. Kõige viimaseid tõesid ei saa inimene iial teada.»

«Te olete Spenceri õpilane!» hüüdis Martin võidukalt.

«Ma lugesin teda viimati poisikesepõlves, ja tollalgi ainult «Haridust».»

«Soovin, et võiksin ka nii kerge vaevaga teadmisi koguda,» pahvatas Martin pool tundi hiljem. Ta oli hoolega analüüsinud Brissendeni vaimset arsenali. «Te olete puhtakujuline dogmaatik, ja see just imelik ongi. Te kuulutate teaduse poolt alles kõige viimasel ajal kindlaks tehtud fakte lihtsalt *a posteriori* arutluse põhjal. Oiged järeldused tulevad teil iseenesest. Olete oma teed igatahes hämmastaval kombel lühendanud. Te leiate tee tõe juurde valguse kiirusega, mingi hüperratsionaalse menetluse abil.»

«Jah, see just oligi, mis isa Josephile ja vend Duttonile nii suurt peavalu tegi,» vastas Brissenden. «Oh ei, ma ei ole midagi,» lisas ta. «See oli vaid õnnelik saatus, mis viis mu ühte katoliiklikku kolledžisse, kus ma hariduse sain. Kust teie oma teadmised korjasite?»

Martin jutustas talle, uurides samal ajal hoolega Brissendeni, ta pikka kõhna aristokraatlikku nägu, ta sisselangenud rinda ja isegi mantlit, mis oli visatud kõrvaltoolile ja mille taskud olid raamatuist pungil. Brissendeni nägu ja pikad peened käed olid päevitunud, Martini meelest üleliia pruunid. See päevitus häiris Martinit. Selge oli, et Brissenden polnud mees, kes elab vabas õhus. Kuidas siis päike teda nii parkinud oli? «Selles päevituses on midagi kurjakuulutavat ja tähendusrikast,» mõtles Martin, kui ta oma pilgu uuesti pööras kaaslase kõrgete sarnade ja sügavate põselohkudega näole, mida kaunistas õrn ja peen kotkanina, mille taolist Martin veel polnud näinud. Silmad olid päris tavalised, ei suured ega väikesed, ebamäära pruuni värvi. Aga neis hõõgus tuli, seal luuras mingi kahestunud, kummaliselt vastuoluline ilme. Need olid trotslikud, taltsutamatud, isegi äärmiselt karmid, aga samal ajal ometi kaastunnet äratavad silmad. Martin avastas äkki, et tal on Brissendenist kahju, kuigi ta ei teadnud, mispärast. Aga ta sai peagi teada.

«Mul on tiisikus,» ütles Brissenden veidi aja pärast

üsna muretult, olles enne seletanud, et tuli hiljuti Arizonast. «Elasin seal paar aastat kliima pärast.»

«Kas teil ei ole siis nüüd hirm siinsesse kliimasse tulla?»

«Hirm?»

Ta kordas Martini sõna ilma erilise rõhuta. Kuid Martin luges ta askeedinäost, et pole olemas midagi, mis võiks seda inimest hirmutada. Silmad tõmbusid aina kitsamaks, kuni muutusid kullisilmade sarnaseks, ja Martin vaatas peaaegu hinge kinni pidades ta kotkainina, mis oma laienenud sõõrmetega oli jultunud, käskiv, agressiivne. «Võimas!» kommenteeris ta endamisi, jälgides erutusega oma kaaslast. Ta deklameeris valjusti:

«Juhuse hoopide all
pea on mul verel, kuid püsti.»

«Te armastate Henley't!» ütles Brissenden ning ta näoilmesse tekkis äkki suur hellus ja õrnus. «Muidugi — mida muud võisin ma teist oodata. Oh, Henley! Sangarihing! Ta paistab kaasaja värsiseppade keskel silma nagu gladiaator keset eunuhhide karja.»

«Te ei armasta vist kirjanduslikke ajakirju,» ässitas Martin ettevaatlikult.

«Ja teie?» urises teine nii tõredalt vastuseks, et Martin üllatus.

«Mina... Ma kirjutan, õigemini püüan kirjutada ajakirjadele,» seletas Martin kõhklevalt.

«See on juba parem,» leebus Brissenden. «Te püüate kirjutada, aga teil ei ole edu. Ma tean, mida te kirjutate. Ma näen seda vaimusilmaga. Teie töödes on midagi niisugust, mis ei lase teil ajakirjadesse sisse pääseda. Neis on sisu, ja ajakirjad pole niisuguse iseärasusega harjunud. Nad tahavad vesist pisarlikku laket, ja jumal teab, et nad saavad seda, aga mitte teilt.»

«Ega minagi ei seisa mustast tööst kõrgemal,» tunnistas Martin.

«Vastupidi...» Brissenden vaikis viivuks ja takseeris häbematult Martini silmahakkavat vaesust, alates kulu- nud lipsust ja sakilisest kraeservast kuni läikima löönud kuuevarrukateni ja kergelt pruuniks tõmbunud manse-

lini. Viimaks jäi ta pilk pikemalt peatuma Martini sisse- langenud põskedel. «Vastupidi, must töö seisab hoopis teist kõrgemal, see on teile täiesti üle jõu ja teil pole lootustki sellega kunagi toime tulla. Kuulge, kallid mees, ma võiksin teid vist solvata, kui teeksin ettepaneku midagi süüa.»

Martin tundis, kuidas kuum verelaine talle tahtmatult näkku tõusis, ja Brissenden naeris võidukalt: «Üks tõsine mees niisugusest kutsest ei solvu,» seletas ta.

«Te olete kurat!» karjus Martin ärritatult.

«Ega ma ei kutsunudki teid.»

«Te ei julgenud.»

«Oh, ei tea, kas just sellepärast. Nüüd ma kutsun.»

Seda üteldes tõusis Brissenden pooleldi juba toolilt, nagu kavatses sedamaid restorani minema hakata.

Martini käed tõmbusid rusikasse, oimukohtades vaardas.

«Issand! Ta sööb neid elusalt! Ta sööb neid elusalt!» hüüdis Brissenden, matkides kuulsa kohaliku madude- neelaja konferansjeed.

«Mul poleks igatahes raske teid elusalt kinni pista,» heitis Martin vastu, mõõtes jultunud pilgul Brissendeni haigusest laastatud keha.

«Ainult et ma pole seda väärt.»

«Vastupidi,» leidis Martin, «asi pole seda väärt.» Ta puhkes südamest ja vabalt naerma. «Tunnistan, et tegite mu narriks, Brissenden. See, et mina olen näljane ning et teie seda teate, on kõige igapäevasem nähtus ja midagi solvavat selles ei ole. Teate, tavaliselt ma naeran väiklase konventsionaalse karjamoraali üle. Seal aga tulete teie, ütlete ühe terava, aga õige sõna, ja olsemaid muutun ma ise nendesamade tühiste moraali- teeglite orjaks.»

«Te solvusite,» kinnitas Brissenden.

«Mõni hetk tagasi olin ma tõesti solvunud. Lapse- põlve eelarvamused, mõistate. Siis ma õppisin selliseid asju. Ja see, mis ma hiljem õppisin, pole mind neist täie- likult vabastanud. See on luukere minu isiklikus kapis.»

«Kas panite nüüd kapiukse kinni?»

«Pann.»

«Kindlasti?»

«Kindlasti.»

«Siis lähme ja vaatame midagi söödavat.»

«Lähme,» vastas Martin ja tegi katset maksta viimase viski ja sooda eest sentidega, mis tal kahest dollarist veel järel olid, aga Brissenden sundis kelteri selle lauale tagasi panema.

Martin pistis raha nagu krimpsutades taskusse ja tundis hetkeks Brissendeni sõbralikku käesurvet oma õlal.

XXXII PEATÜKK

Järgmisel pärastlõunal pakkus Martini teine külaline Mariale jälle erutava elamuse. Kuid seekord ta ei kaotanud pead ja pani Brissendeni istuma oma uhkesse ja aukartustäratavasse võõrastetuppa.

«Loodetavasti te ei pahanda, et ma tulín,» alustas Brissenden.

«Ei, ei, mitte sugugi,» vastas Martin ta kätt surudes, pakkus talle oma ainukese tooli ja istus ise voodile. «Aga kuidas te teada saite, kus ma elan?»

«Helistasin Morse'idele. Miss Morse vastas. Ja siin ma nüüd olen.» Ta tuhnis oma mantlitaskus ja heitis lauale õhukese kõite. «Selle raamatu on kirjutanud tõeline luuletaja. Lugege läbi ja jätke endale.» Ning vastuseks Martini protestile lisas ta: «Mis mina raamatutega teen? Täna hommikul oli mul jälle verejooks. Kas teil viskit on? Nojaa, muidugi ei ole. Oodake üks minut.»

Ta tõusis ja läks. Martin vaatas, kuidas ta pikk kogu välistrepist alla laskus, ja kui ta ümber pöördus, et väravat sulgeda, märkas Martin jahmatusega ta õlgu, mis kunagi olid olnud laiad, nüüd aga sisselangenud rinna kohale kokku olid vajunud. Martin otsis välja kaks teeklaasi ja süvenes siis raamatusse. See oli Henry Vaughan Marlow' viimane luuletuskogu.

«Soti viskit ei olnud,» teatas Brissenden tagasi jõudes. «See santlaager müüb ainult ameerika oma. Ma tõin ühe veerandi ära.»

«Ma saadan mõne jõmpsika sidrunit tooma, teeme punši,» pani Martin ette. «Ei tea, mis selline raamat Marlow'le sisse võib tuua?» jätkas ta, tõstes kõne all oleva teose üles.

«Tõenäoliselt viiskümmend dollarit,» vastas Brissen-

den, «ehkki ta võib õnne tänada, kui ta sellega ots otsaga välja tuleb või kui ta suudab mõne kirjastaja nii kaugele viia, et see riskib teost välja anda.»

«Tähendab, luulest pole siis võimalik ära elada?» Martini hääletoon ja näoilme reetsid masendavat pettumust.

«Kindlasti mitte. Milline narr seda loodabki? Riimimisest aga küll. Näiteks Bruce, Virginia Spring ja Sedgwick. Nemad elavad väga lähedalt. Aga luule? Kas teate, millega see Vaughan Marlow leiba teenib? Ta on koolmeistriks ühes Pennsylvania järeleaitamiskoolis ja kõigist neist väikestest põrguurgastest on see kõige viimane. Ma ei vahetaks temaga ka siis, kui tal oleks veel kas või viiskümmend aastat elada. Ja ometi paisab tema looming tänapäeva salmitegijate karjas silma nagu roos porgandipeenral. Ja milliseid retsensioone temast kirjutatakse! Olgu neetud kogu see juhmide karil!»

«Liiga sageli kirjutavad inimesed, kes ise kirjutada ei oska, neist, kes oskavad,» aitas Martin kaasa. «Mind lausa ehmatas, milline hulk totrusi on kirjutatud Stevensonist ja tema loomingust.»

«Raisakullid ja harpüiad!» kiristas Brissenden hambaid. «Jah, ma seda konnakudu tunnen — tänitavad teda mõnuga «Isa Damieni kirja» pärast, analüüsivad teda, vaagivad teda...»

«Möödavad teda omaenda armetu *ego* mõõdupuuga,» sõnas Martin vahele.

«Jah, nii see on, hästi öeldud. Nad ilastavad ja roojastavad Tõe, Ilu ja Hüve ja patsutavad talle lõpuks turjale ja ütlevad «Tubli koer, Pontu.» Ptüil «Pisikesed kädistavad inimhaki» — nii nimetas Richard Realf neid tol õhtul, kui ta suri.»

«Nokivad tähetolmu,» võttis Martin selle mõtte õhinal üles. «Tänitavad geeniuste tähelendu. Kunagi kirjutasin ma nende kohta paskvilli — kriitikute või õigemini retsensientide kohta.»

«Näidake välja,» palus Brissenden huvitatult.

Martin otsiski välja «Tähetolmu» koopia ning seda lugedes hakkas Brissenden itsitama, hõõrus käsi ja unustas punši.

«Mulle paistab, et olete ise kübemeke tähetolmu, mis lendab läbi silmaklappidega varustatud kääbuste maa-

ilma,» tegi ta kokkuvõtte, kui oli lugemise lõpetanud. «Muidugi näpsas esimene ajakiri selle ära?»

Martin lehitses oma arvepidamisraamatut.

«Juba kakskümmend seitse ajakirja on selle tagasi lükanud.»

Brissenden puhkes laginal ja südamest naerma, kuid naer sumbus kõhahoogu.

«Teil pole vaja mulle üteldagi, et olete ka luules jõudu proovinud,» hingeldas ta. «Näidake mulle midagi.»

«Ärge praegu lugege,» palus Martin. «Ma tahan praegu rääkida. Seon nad kimpu ja annan teile koju kaasa.»

Brissenden lahkus, viies kaasa «Armastuse tsükli» ning «Haldja ja pärli».

Järgmisel päeval tagasi tulles tervitas ta Martinit sõnadega:

«Ma tahan veel.»

Ta mitte üksnes ei veennud Martinit, et see on luuletaja, — Martin sai teada, et ka Brissenden on poeet. Brissendeni tööd rabasid teda ning ta oli hämmastunud, et autor polnud katsetki teinud neid avaldada.

«Katk tabagu neid kõikil!» oli Brissendeni vastus, kui Martin pakkus oma abi neile kirjastamisvõimaluste otsimiseks. «Armastage ilu tema enda pärast,» andis Brissenden nõu, «ja lööge ajakirjadele käega. Tagasi laevale ja merele! See on minu nõuanne teile, Martin Eden. Mida te neis haigetes ja roiskunud linnades otsite? Iga päev, mida te siin raiskate, püüdes ilu ajakirjanduse vajaduste kohaselt prostituudiks muuta, löikate endal kõri läbi. Mis te mulle hiljuti deklameerisite? Ah jaa — «Inimene, viimane efemeer». Milleks on teil, viimasel efemeeril, tarvis kuulsust? Kui te selle saavutate, mürgitab see teid. Ausõna, te olete liiga lihtne, liiga ürgjõuline ja liiga ratsionaalne, et niisugusest toidust söönuks saada. Ma loodan, et teil ei lähe iial korda ühtainukestki rida mõnele ajakirjale müüa. Ilu on ainus isand, keda tasub teenida. Teenige teda ja olgu kari neetud! Edu! Mis kurat see edu siis on, kui see pole teie sonett Stevensonist, mis ületab Henley «Ilmutuse»? Kas teie «Armastuse tsükkel» ja need mereluuletused siis pole edu?

Rõõmu allikaks ei ole teile tehtud tegu, vaid just tegemine ise. Ärge tulge mulle rääkima, ma tean seda. Ka teie teate seda. Ilu piinab teid. Kannate seda endas kui raugematut valu, kui haava, mis kinni ei kasva, kui hõõguvat noatera. Mis te nende ajakirjadega jändate? Olgu ilu teie eesmärgiks. Miks peate te ilu kullaks vahetama? Onneks ei lähe see teil niikuinii korda. Niisiis pole mul põhjust sellepärast ärritada — te võite tuhat aastat ajakirju lugeda ja teie ei leia sealt väärtusi, mis üheainsa Keatsi rea üles kaaluksid. Jätke kuulsus ja raha sinnapaika, munsterdage ennast homme laevale, ja tagasi merele!»

«Mitte kuulsuse, vaid armastuse pärast,» naeris Martin. «Armastusel ei näi teie kosmoses kohta olevat. Minu omas aga on ilu armastuse ümmardaja.»

Brissenden silmitses teda haletsevalt ja imetlevalt. «Te olete nii noor, mu poeg Martin, nii noor. Te lendate kõrgele, aga teie liblikatiivad on õhulised nagu kõige peenem loor ja kaetud kõige õrnema tolmuaga. Ärge neid kõrvetage. Aga muidugi oletegi neid juba kõrvetanud. «Armastuse tsükkel» võis sündida vaid mõne jumaldatud seeliku tõttu, ja sellest on häbi.»

«See ülistab armastust niisamuti kui seelikut,» naeris Martin.

«Meeletuse mõttetarkus,» kõlas vastus. «Nii nimetasin ma seda, kui hašiši unelmates rändasin. Aga vaa-dake ette. Need kodanlaste linnad hukutavad teid. Võtke näiteks see kaubitsejate koobas, kus ma teid koh-tasin. Majaseen, see on veel vähe öeldud. Sellises õhus-tikus ei saa oma mõistust puutumatuna hoida. See kõik on madal. Nende hulgas pole ainustki, kes teid alla ei kisuks. Need mehed ja naised on kõik ainult mõtlevad kõhud, keda juhib ülimalt intellektuaalne ja kunstiline karjainstinkt...»

Ta vaikis äkki ja vaatas Martinile otsa. Siis taipas ta äkki ühe mõtteväljatusega kogu olukorda. Ta näol peegeldus imetlev õudus.

«Ja te kirjutasite selle vägeva «Armastuse tsükli» temale, sellele kahvatule kuivanud naisolevusele!»

Järgmisel hetkel haaras Martini käsi tal kõrist ja raputas teda nii, et ta hambad lõgisesid. Aga kui Martin oma ohvrile silma vaatas, ei näinud ta seal hirmu —

ta nägi vaid uudishimulikku ja pilkavat saatanat. Ta tuli jälle teadvusele ning tõukas Brissendeni voodisse pikali, lastes tal samal hetkel kõrist lahti.

Viivu aega hingeldas ja ähkis Brissenden piinatult, siis hakkas itsitama.

«Te oleksite mu enda igaveseks tänuvõlglasteks teinud, oleksite te mu elukese välja raputanud,» ütles ta.

«Mu närvid on viimasel ajal katkemiseni pingul,» vabandas Martin. «Loodan, et ma teile viga ei teinud. Laske ma teen teile värsket punši.»

«Oh, teie noor kreeklane!» jätkas Brissenden. «Te olete vist küll õigusega oma keha peale uhke? Olete kuratlikult tugev. Olete noor panter, lõvikutsikas. See jõud läheb teile veel kalliks maksma.»

«Mis te sellega mõtlete?» küsis Martin huvitatult, ulatades talle kaasi. «Võtke, visake see alla, ja unustame ära.»

«Ma mõtlen...» Brissenden rüüpas oma punši ja naeratas heakskiitvalt. «Ma mõtlen naisi. Nad kiusavad teid kuni surmani, nagu nad teid siiamaani on kiusanud — kui ma eksin, siis olen küll vastsündinud imik. Teil pole mõtet mind kägistada, ma ütlen ikkagi, mis mul öelda on. See on kahtlemata teie esimene vasikavaimustus. Aga ilu nimel ilmutage järgmine kord paremat maitset. Taeva päralt, mis imet te kodanluse tütardest loodate? Jätke nad rahule. Valige endale tuline, paheline naine, kes naerab elule näkku, irvitab surma üle ja armastab teid, kuni suudab. Selliseid naisi leidub. Ja nad on niisamuti valmis teid armastama kui kodanliku kindlustatud elu araverelised sünnitised.»

«Araverelised?» protesteeris Martin.

«Just nimelt araverelised. Nad vadistavad oma tillukestest moraaliireeglitest, mis on neile pähe tuubitud, ja kardavad elada tõelist elu. Nad armastavad teid, Martin, aga rohkem kui teid armastavad nad oma pisitillukest moraali. Teie vajate ülevat andumist elule, suuri, vabasid hingi, sädelevaid liblikaid, aga mitte väikesi halle sääski. Oh, küllap te kunagi tüdinate ka neist, tüdinate kõigist naistest, kui teile saab osaks õnnetus elada. Aga teie ei ela. Te ei lähe tagasi laevale ega sõida enam merd, te tolgendate nendes linnade katkupesades, kuni te luud mädanevad, ja siis te surete.»

«Te võite mulle loenguid pidada, aga te ei räägi mulle auku pähe,» vastas Martin. «Teie tarkus on lõpuks ikkagi vaid teie loomuse tarkus ja minu loomuse tarkus on just niisama ümberlökkamatu kui teie oma.»

Nad olid erineval arvamisel armastusest, ajakirjadest ja paljudest muudest asjadest, kuid nad meeldisid teineteisele ja Martini poolt oli see sügav sümpaatia. Päevast päeva olid nad koos — kui mitte rohkem, siis vähemalt selle tunni, mis Brissenden veetis Martini umbses toakeses. Brissenden ei tulnud iialgi viskipudelita, ja kui nad kahekesi linnas lõunatasid, jõi ta kogu söögiaja šoti viskit soodaga. Arved maksis alati tema ning tema kaudu õppis Martin tundma hõrgutavaid toite, jõi esimest korda šampanjat ning tegi tutvust reinveinidega.

Kuid Brissenden jäi talle alati mõistatuseks. Hoolimata askeedinäost elas selles kõdunevas kehas avameelne elunautija. Ta ei kartnud surma, naeris kibedalt ja küüniliselt kõigi elu külgede üle, ja ometi, olles ise surmasuus, armastas ta elu, armastas seda viimse aatomini. Teda piinas pöörane iha elada, erutust tunda, «vingerdada natuke aega kosmilises tolmus, millest ma olen tehtud», nagu ta seda ise kord sõnastas. Ta oli kasutanud narkootikume ning teinud palju imelikke asju, otsides uusi elamusi, uusi erutusi. Nagu ta Martini rääkis, oli ta kord kolm päeva olnud joomata — ta oli seda teinud vabatahtlikult, et kogeda kirjeldamatut naudingut, mida sellise janu kustutamine pakub. Kes või mis ta oli, seda ei saanud Martin iialgi teada. Ta oli inimene ilma minevikuta, kelle tulevikuks oli peagi haud ning kelle olevikuks oli kibe elamise palavik.

XXXIII PEATÜKK

Martini lahing kaldus järjekindlalt lüüasaamise poole. Kuidas ta ka kokku ei hoidnud, sissetulek ajalehenupukestest ei katnud ta kulusid. Tänapühade eel oli ta tume ülikond jällegi pandimajas ning tal polnud võimalik Morse'ide küllakutset vastu võtta. Küllakutsest loobumise põhjus tegi Ruthi õnnetuks ja Martini viis see lausa meeleheitele. Ta teatas Ruthile, et tuleb kõi-

gest hoolimata, et ta sõidab San Franciscosse, toob «Transcontinentali» toimetusest ise ära viis dollarit, mis sealt saada on, ja lunastab sellega oma ülikonna välja.

Hommikul laenas ta Maria käest kümme senti. Meel-samini oleks ta laenanud Brissendenilt, kuid see püsi-matu isik oli silmapiirilt kadunud. Martin polnud teda juba kaks nädalat näinud ning ta murdis asjata pead, püüdes meelde tuletada, kas ta teda kuidagi solvanud ei ole. Kümne sendiga sõitis Martin mootorparvel üle lahe San Franciscosse ning mööda Market Streeti sammu-des arutles ta endamisi, kuidas hädast välja rabelda, juhul kui tal ei õnnestu raha kätte saada. Ilma rahata poleks tal võimalik Oaklandi tagasi sõita ning ta ei tundnud San Franciscos kedagi, kellelt oleks võinud veel kümme senti laenata.

«Transcontinentali» toimetuse uks seisis paakil ja Martin, kes oli seda juba lahti tõukamas, peatus äkki, kuuldes ukse tagant valju häält, mis hüüdis:

«Asi pole hoopiski mitte selles, mr. Ford.» (Oma kirjavahetusest teadis Martin, et Ford on toimetaja nimi.) «Küsimus on selles, kas te kavatsete üldse maksta. Täielikult ja sularahas? Mind ei huvita «Trans-continentali» tulevikuväljavaated ja see, mis te temast tuleval aastal teha loodate. Mina tahan oma töö eest tasu saada. Ja ma ütlen teile otsekoheselt, et «Trans-continentali» jõulunumber ei lähe trükki, kuni mul raha käes ei ole. Head päeva. Kui teil ükskord raha on, siis räägime edasi.»

Uks prantsatas lahti ja vihase näoga mees sööstis Martinist mööda ning sammus mööda koridori edasi, vandudes ja käsi rusikasse pigistades. Martin leidis, et parem on mitte otsekohe sisse minna, ning ootas kori-doris umbes veerand tundi. Siis lükkas ta ukse lahti ja astus sisse. See oli talle uus kogemus, sest ta oli esimest korda elus ajakirja toimetuses. Siinses kontoris polnud nähtavasti tarvis nimekaarte esitada, sest jooksupoiss viis kuhugi tagumisse ruumi sõna, et väljas ootab keegi mees, kes soovib mr. Fordiga kokku saada. Poiss tuli tagasi, viipas Martinile ja juhtis ta toimetuse püha-paika — toimetaja kabinetti. Martini esimeseks muljeks oli toas valitsev rāpakas korralagedus. Järgmiseks märkas ta põskhabemega noorevõitu meest, kes istus

rulookattega kirjutuslaua taga ja silmitses tulijat uudis-himulikult. Martinit imestas mehe häirimatult rahulik näoilme. Ilmne oli, et tüli trükkaliga polnud tema meele-
rahu rikkunud.

«Mina... mina olen Martin Eden,» alustas Martin. («Ja ma tahan oma viis dollarit kätte saada,» oleks ta hea meelega lisanud.)

Kuid Ford oli tema esimene toimetaja ja olukorda arvestades ei tahtnud Martin teda kohe alguses ära kohutada. Martini üllatuseks hüppas mr. Ford püsti, hüüdes: «Mis te räägitel!» ja raputas järgmisel hetkel ülevoolava sõbralikkuse tuhinas kahe käega Martini kätt.

«Ma ei oska ütelda, kui hea meel mul on teid näha, mr. Eden! Ma olen sageli mõelnud, kuidas te küll välja näete.»

Siinkohal astus ta sammu tagasi ja uuris lahkusest säravail silmil Martini argipäeva ülikonda, mis oli üht-lasi ka ta kõige viletsam ülikond ning lootusetult ja parandamatult narmendama lõõnud, ehkki Martin oli püksid Maria triikrauaga hoolega viiki pressinud.

«Ma tunnistan, et pidasin teid hoopis vanemaks, kui te olete. Teie jutustus ilmutas nii laia haaret, selles oli jõudu, küpsust ja mõttesügavust. See jutustus on meistriteos, ma mõistsin seda kohe, kui olin esimesed pool tosinat rida läbi lugenud. Ma räägin teile, mis ma tundsin, kui ma seda esimest korda lugesin. Kuid ei, enne lubage, et ma teid toimetuse töötajatele tutvus-tan.»

Ikka veel rääkides juhtis mr. Ford Martini toimetuse-ruumi, kus ta talle tutvustas toimetaja asetäitjat mr. White'i, saledat habrast mehikest, kelle käsi oli ime-likult jahe, just nagu oleks ta kergelt külmetanud, ning kes kandis hõredaid pehmeid vurre.

«Ja see on mr. Ends, mr. Eden. Mr. Ends on meie ärijuht.»

Martin surus kilavate silmadega kiilaspea kätt, kelle nägu tundus võrdlemisi nooruslikuna, otsustades vähese järgi, mis sellest näha oli, sest suuremat osa kattis lumi-valge, hoolikalt pügatud habe. (Seda pügas pühapäe-viti tema naine, kes siis ühtlasi ka ta kukalt puhastas.)

Kõik kolm meest kogunesid Martini ümber, lakkama-

tult ja imetlevalt läbisegi vadistades, nagu püüaksid nad kihlveo peale üksteist surnuks rääkida.

«Me arutasime sageli, miks te küll isiklikult sisse ei astu,» ütles mr. White.

«Mul polnud trammiraha ja ma elan teisel pool lahte,» vastas Martin rohmakalt, lootes sellega neile näidata, kui hädasti ta raha vajab.

«Aga kindlasti on mu uhked räbalad juba isegi viletsuse kõnekad tunnustajad,» mõtles ta. Aeg-ajalt, kui vähegi võimalust oli, tegi ta vihjeid oma külaskäigu põhjuse kohta. Kuid ta imetlejate kõrvad jäid sellele kurdiks. Nad laulsid talle kiitust, jutustasid talle, mida nad tema jutustusest esimesel pilgul olid arvanud, mida nad sellest hiljem olid arvanud, mida nende naised ja perekonnaliikmed sellest arvasid. Kuid poole sõnagagi ei ilmutanud nad kavatsust talle selle eest maksta.

«Kas ma rääkisin teile, kuidas ma teie jutustust esimest korda lugesin? Muidugi ei rääkinud. Ma sõitsin parajasti New Yorgist Läände. Ja kui rong Ogdenis peatus, tõi uue vahetuse vagunisaatja rongi «Transcontinentali» viimase numbri.»

«Jumala eest,» mõtles Martin, «sina võid reisida pulmanvagunis, mina aga nälgin näruse viie dollari pärast, mis sa mulle võlgned. Viha hakkas temas tõusma. Ülekohus, mida ta «Transcontinentali» poolt kannatada oli saanud, võttis kolossaalsed mõõtmed. Temas käärisid kõik need sünged kuud täis asjata lootusi, nälga ja viletsust. Tal oli praegugi nälg ja see näpistas teda, tuledades meelde, et ta sõi viimati eelmisel päeval ja ka siis kesiselt. Hetkeks läks tal silme ees mustaks. Need tüübid polnud isegi röövliid. Nad olid alatud pisivargad. Valede ja reetlike lubadustega olid nad temalt ta jutustuse välja petnud. Oodaku, ta veel näitab neile! Ja ta tegi kindla otsuse, et ei lahku toimetusest enne, kui on oma raha kätte saanud. Tal oli kogu aeg meeles, et kui tal raha saada ei õnnestu, pole tal kuidagi võimalik Oaklandi tagasi pääseda. Ta taltsutas ennast suure pingutusega, kuid korraks vilksatas ta näol siiski huntlik ilme, mis kohutas toimetuserahvast ja viis nad segadusse. Nende kõnevool muutus veelgi ohtramaks. Mr. Ford asus uuesti jutustama sellest, kuidas ta esi-

mest korda oli «Kellahelinat» lugenud, ning mr. Ends püüdis samal ajal edasi anda oma õetütre vaimustust «Kellahelina» puhul — nimetatud õetütar oli kooliõpetaja Alamedas.

«Ma ütlen teile, milleks ma tulin,» sõnas Martin lõpuks. «Selleks, et te mulle maksaksite jutustuse eest, mis teile kõigile nii kangesti meeldis. Kui ma ei eksi, siis lubasite mulle viis dollarit kohe pärast ilmutist.»

Mr. Fordi liikuvale näole ilmus otsekohe õnneliku valmisoleku ilme ning ta hakkas juba kätt taskusse ajama, siis aga pöördus äkki mr. Ends poole ja teatas, et ta on oma rahakoti koju unustanud. Mr. Ends kahetses seda ilmselt kõigest südamest ja Martin nägi, kuidas ta käsi vars tuksatas, otsekui oleks ta tahtnud kaitsta oma püksitaskut. Martin taipas, et raha on seal.

«Mul on kahju,» ütles mr. Ends, «kuid vaevalt tund aega tagasi maksin ma trükkalile ja see võttis kogu aularaha, mis mul kaasas oli. Oli väga ettevaatamatu, et ma nii vähe raha kaasa võtsin, kuid arve tähtaeg polnud veel käes ja mulle tuli täiesti ootamatult trükkali palve, kes erilise vastutulekuna minult kiiret avanssi palus.»

Mõlemad mehed vaatasid äraootavalt mr. White'i poole. Kuid too džentelmen puhkes naerma ja kehtas õlgu. Tema südametunnistus oli vähemalt puhas. Ta oli tulnud «Transcontinentali» ajakirjandust õppima, kuid oli selle asemel õppinud peamiselt rahandust. «Transcontinental» võlgnes talle nelja kuu palga ning ta teadis, et trükkali nõudmised tulevad rahuldada enne kui toimetaja asetäitja omad.

«On väga piinlik, mr. Eden, et te meid niisuguses olukorras tabasite,» alustas mr. Ford eputavalt. «Puha lohakus, uskuge mind. Aga teate, mis me teeme. Homme hommikul on meil esimene asi teile tšekk välja saata. Tell on ju mr. Edeni aadress, eks ole, mr. Ends?»

Jah, mr. Endsil oli aadress olemas, ja tšekk töötati järgmisel hommikul esimeses järjekorras posti panna. Martini ettekujutus pankadest ja tšekkidest oli üsna udune, kuid ta ei näinud mingit põhjust, miks pidi tšekk välja saadetama järgmisel päeval, selle asemel et see talle otsekohe kätte anda.

«Oleme siis kokku leppinud, mr. Eden, et me saadame teile tšeki homme välja?» ütles mr. Ford.

«Mul on täna raha vaja,» vastas Martin kangekaelselt.

«Asjaolude õnnetu kokkulangemine... Kui te oleksite sisse astunud ükskõik millisel teisel päeval...» alustas mr. Ford mesiselt, ent teda katkestas mr. Ends, kelle kilavad silmad nähtavasti täiesti õigesti ennustasid kergesti ärrituvat iseloomu.

«Mr. Ford seletas juba asja ära,» ütles ta rangelt, «mina niisamuti. Tšekk pannakse posti...»

«Ka mina olen oma asja ära seletanud,» sähvas Martin, «ning ma ütlesin juba, et mul on täna raha vaja.»

Martin tundis, kuidas ärijuhi järsk toon ta pulssi pisut kiirendas, ning ta pidas meest teraselt silmas, aimates, et «Transcontinentali» sularaha peitub selle mehe püksitaskus.

«On äärmiselt kahetsusväärne...» alustas mr. Ford.

Samal hetkel pöördus mr. Ends kannatamatult ümber, otsekui kavatseks ta ruumist lahkuda. Aga hetkegi kaotamata hüppas Martin tema juurde ning haaras tal kõrist kinni, nii et mr. Endsi lumivalge habe, mis ikka veel laitmatult kammitud oli, neljakümne viie kraadise nurga all taeva poole pöördus. Mr. White'i ja mr. Fordi suureks kohkumuseks raputas Martin mr. Endsi nagu astrahani vaipa.

«Lao lagedale, noorte talentide auväärt nülgi,» käratas Martin. «Lao lagedale, või ma raputan selle sinust välja, olgu või senthaaval.» Ja hoiatuseks kahele hirmunud pealtvaatajale lisas ta: «Hoidke eemale! Kui te vahele segate, saab mõni kindlasti haiget.»

Mr. Ends oli lämbumas. Ja alles siis, kui Martin ta kõri peost lahti laskis, suutis ta märku anda, et on nõus raha lauale laduma. Kui ta oli ennast mitu korda läbi tuhninud, ilmus püksitaskust nähtavale neli dollarit viisteist senti.

«Taskud pahupidi!» kamandas Martin.

Veel kümme senti kukkus välja.

Martin luges oma saagi kaks korda üle, et eksitust poleks.

«Järgmiseks teiel» käratas ta mr. Fordile. «Ma tahan saada veel seitsekümmend, viis senti.»

Mr. Ford ei hakanud ootama, vaid tühjendas jalamaid oma taskud, mis andis tulemuseks kuuskümmend senti.

«Kas on kindel, et see on kõik?» küsis Martin ähvardavalt, võttes raha oma valdusse. Mis teil vestitaskus on?»

Oma hea tahte kinnitamiseks pööras mr. Ford vestitaskud pahupidi. Põrandale pudenes papitükike. Ford võttis selle üles ja tahtis juba taskusse tagasi pista, aga Martin hüüdis:

«Mis see on. Mootorparve pilet? Andke aga siia. See maksab kümme senti. Võtan selle võla katteks. Mul on nüüd koos piletiga neli dollarit üheksakümmend viis senti. Viis senti on veel saada.» Ta heitis hirmuäratava pilgu mr. White'ile, kellel aga oli juba viiesendine varuks, mille ta valmisolevalt Martinile ulatas.

«Tänan,» ütles Martin, pöördudes kõigi kolme poole. «Head päeva.»

«Röövell!» kraaksatas mr. Ends talle järele.

«Taskuvaras!» nähvas Martin vastu ja lõi ukse oma selja taga mürtsatades kinni.

Martini meeoleolu tõusis — tõusis sellisel määral, et kui talle meenus viisteist dollarit, mis «Herilasest» «Haldja ja pärli» eest saada oli, otsustas ta jalamaid neilegi järele minna. Aga «Herilase» toimetuse koosnes hästiraseeritud sitketest noormeestest, varjamatuist mereröövlitest, kes riisusid kõike ja kõiki, säästmata üksteistki. Pärast seda kui toimetuse mööbel oli pisut kannatada saanud, läks toimetajal (endisel kolledži maadlustšempionil) ärijuhi, reklaamiagendi ja uksehoidja tõhusal kaasabil korda Martin toimetusest välja pukseerida ning talle esimesel trepijärgul tubli algkiirendus anda.

«Astuge teinekordki sisse, mr. Eden, olete alati teretulnud külaline,» naersid nad talle ülemiselt trepiplatvormilt järele.

«Ptüil!» pomises Martin. ««Transcontinentali» omad olid lastepreilid, aga teie, poisid, olete elukutseliste poksiijate jõuk.»

Sellele vastas veelgi mürisevam naer.

«Peab ütlema, mr. Eden,» hõikas «Herilase» toimetaja vastu, «et luuletaja kohta olete teiegi üsna kõva

poiss. Kus te selle paremsirge õppisite — kui küsida tohib?»

«Kus teie õppisite selle poolnelsoni?» küsis Martin vastu. «Aga sinise silma saate igatahes küll.»

«Loodan, et teie kael kangeks ei jää,» sõnas toimetaja hoolitsevalt. «Mis te arvate, kui õige läheksime kõik ja siisutaksime seda — ma ei mõtle muidugi mitte kaela, aga seda pisikest saginat.»

«Viskame kulli ja kirja — kui kaotan, siis maksan mina,» nõustus Martin. Ning rõõvliid ja nende ohver tegid väikesed napsid, tunnistades üksmeelselt, et tugevama on õigus ning et «Haldjas ja pärl» on «Herilase» toimetuserahva seaduslik omand.

XXXIV PEATÜKK

Arthur jäi väravale ootama, sellal kui Ruth Maria välistrepi üles ronis. Neiu kuulis kirjutusmasina kiiret klõbinat, ja kui Martin ta sisse laskis, leidis ta oma armasama uue käsikirja viimase lehekülje juures. Ruth oli tulnud vaatama, kas Martin ikka kindlasti nende tänu-pühalõunasöögist osa võtab, aga enne kui ta jõudis sellest juttu teha, süvenes Martin juba õhinal teemasse, millest ta oli tulvil.

«Kuula, las ma loen sulle ette,» hüüdis ta, eraldades koopiad ja seades leheküljed järjekorda. See on mu viimane töö ja erinev kõigest, mis ma viimasel ajal kirjutanud olen. See on nii omamoodi, et mul hakkab selle pärast peaaegu hirm, aga südamepõhjas leian siiski, et see on hea. Otsusta sina. See on üks Havai lugu. Panin pealkirjaks «Viki-Viki.»

Ta näos hõõgus loomingupalavik, ehkki Ruth külmas toas lõdises ja oli tervitades tähele pannud, kui külmad olid Martini käed. Ta kuulas tähelepanelikult, ja kuigi Martin polnud lugemise ajal näinud Ruthi näos midagi peale laituse, küsis ta lõpetades:

«Ütle avameelselt, mis sa sellest arvad?»

«Ma... ma ei tea,» vastas Ruth. «Kas see... kas sa arvad, et see leiab ostjaid?»

«Kardan, et mitte,» tunnistas Martin. «Ajakirjade jaoks on see liiga vänge. Aga see on tõsi, ausõna, see on tõsi.»

«Aga mispärast sa siis kangekaelselt kirjutad nii-auguseid asju, kui sa tead, et neid ei osteta?» jätkas Ruth armutult. «Kirjanikud kirjutavad raamatuid ju selleks, et ülalpidamist teenida, eks ole nii?»

«Jah, see on õige. Aga see õnnetu lugu võttis minu üle võimust. Ma ei suutnud teda kirjutamata jätta. Ta nõudis väljendust.»

«Aga miks paned sa oma tegelase, selle Viki-Viki, nii toorelt kõnelema? Tingimata solvab see sinu lugejaid ja just sellepärast lükkavadki toimetajad õigustatult sinu teosed tagasi.»

«Aga tõeline Viki-Viki oleks täpselt niimoodi rääkinudki.»

«Kuid see ei ole hea maitse.»

«See on elu,» vastas Martin järsult. «See on õige ja see on tõde. Ma pean kirjeldama elu nii, nagu ma seda näen.»

Ruth ei vastanud ja pisut aega istusid nad piinlikus vaikuses. Armastus ei lubanud Martinil Ruthi täielikult mõista. Ja Ruth ei mõistnud teda seepärast, et Martin oli nii suur ja osa temast jäi Ruthi silmapiirist välja.

«Muide, ma sain «Transcontinentalist» raha kätte,» sõnas Martin, soovides vestlust rahulikumale teemale viia. Ta silme ette kerkis põskhabemete trio just sellisena, nagu ta neid viimati nägi pärast seda, kui oli neilt röövinud neli dollarit üheksakümmend senti ja mootorparve pileti, ning ta hakkas naerma.

«Sa siis tuled!» hüüdis Ruth õnnelikult. «Selleks ma tulingi, et seda teada saada.»

«Tulen?» pomises Martin hajameelselt. «Kuhu?»

«Muidugi homme meile lõunale. Mäletad, sa ütlesid ju, et lunastad oma ülikonna välja, kui raha kätte saad.»

«See läks mul päris meelest ära,» sõnas Martin alandlikult. «Vaata, täna hommikul tabas politseinik Maria kaks lehma koos vasikaga ja... Noh, juhtus nii, et Marial polnud parajasti raha ja mina pidin tema lehmad välja lunastama. Sinna see «Transcontinentali» viieline kulus — «Kellahelin» läks politseiniku taskusse.»

«Täheleandab, sa siis ei tule?»

Martin silmitses oma riidetust.

«Ma ei saa.»

Ruthi sinistes silmades läikisid pettumuse- ja etteheitepisarad, kuid ta ei öelnud midagi.

«Järgmisel tänapühäl lõunatad minuga «Delmonico» restoranis,» ütles Martin lõbusalt. «Või Londonis või Pariisis, kus aga tahad. Ma tean seda.»

«Paar päeva tagasi lugesin ajalehest,» teatas Ruth järsult, «et kohalik raudteepost on hulga uusi ametnikke tööle võtnud. Ja sina tulid ju konkursil esimeseks.»

Martin oli sunnitud omaks võtma, et ta oli tõesti saanud kutse tööle ilmuda, kuid oli selle tagasi lükanud. «Ma olin — ja ma olen enda peale nii kindel,» vastas ta. «Aasta pärast teenin ma rohkem kui tosin raudteeposti ametnikku kokku. Küll sa veel näed.»

«Oh!» See oli kõik, mis Ruthil Martini jutu peale öelda oli. Ta tõusis ja tõmbas kindad kätte. «Ma pean minema, Martin. Arthur ootab mind.»

Martin süles ja suudles teda, kuid Ruth oli seekord õige loid armsam. Ta kehas polnud pinget, ta käed ei põimunud ümber Martini piha ning ta huultes ei leidnud Martin oodatud survet.

«Ruth on minu peale vihane,» otsustas Martin, kui ta väravalt tagasi tuli. «Aga mispärast? Oli õnnetu juhus, et Maria lehmad politseiniku saagiks langesid. Aga see oli ainult saatuse tuju. Selles ei saa kedagi süüdistada.» Ja tal ei tulnud pähegi, et ta oleks võinud ka kuidagi teisiti toimida. «Jah, siiski, natuke mul ikkagi süüd on,» mõtles ta seepeale. Oli ta ju raudteeposti kohapakkumise tagasi lükanud. Ja «Viki-Viki» ei olnud Ruthile meeldinud.

Ta pöördus trepilt tagasi, sest saabus postiljon, kes oli oma pärastlõunasel ringkäigul. Pikkade ümbrikkude kimpu vastu võttes haaras Martinit tuttavootusärevus. Üks ümbrikest ei olnud pikk. See oli lühike ja õhuke ning sellele oli trükitud «New Yorgi Ringvaate» aadress. Ta pidi juba ümbriku lahti rebima, ent peatus äkki. Ümbrikus ei võinud olla vastuvõtusõnum. Sellele ajakirjale ei olnud ta midagi saatnud. Võib-olla — ta süda peaaegu seisatus selle pöörase mõtte juures — võib-olla tahtsid nad temalt artiklit tellida. Kuid järgmisel hetkel heitis ta selle oletuse kui täiesti võimatu kõrvale.

See oli lühike ametlik kiri, mis kandis tegevtoimetaja allkirja ning kus teda lihtsalt informeeriti, et toimetus

on saanud juuresoleva anonüümkirja, ning kinnitati, et «Ringvaate» personal mitte kunagi ja mitte mingitel asjaoludel anonüümsetele kirjadele tähelepanu ei pööra.

Juurdelisatud anonüümkiri oli naiivselt käsitsi tähthaaval kirjutatud. See sisaldas harimatuid mõnitusi Martini aadressil ja väitis, et «niinimetatud Martin Eden», kes müüb ajakirjadele jutte, pole üldse kirjanik, ja et ta tegelikult varastab oma jutud vanadest ajakirjadest, kirjutab need masinal ümber ja saadab oma nime all välja. Umbrik kandis San Leandro postitemplit. Martinil polnud tarvis pikemalt juurelda, et autorit kindlaks teha, Higginbothami grammatika, Higginbothami kollokvialismid, Higginbothami mõttekäik ja teravmeelsused olid algusest lõpuni selgesti tuttavad. Martin nägi igas reas mitte nägusat kursiivkirja, vaid oma vürtspoodnikust õemehe toorest rusikat.

«Aga mispärast?» Asjata otsis ta vastust. Millega oli ta Bernard Higginbothamit solvanud? Kogu see asi oli nii jabur, nii alatu. Seda oli võimatu seletada. Järgmise nädala jooksul sai Martin erinevatelt idaosariikide ajakirjadelt tosina samasuguseid kirju. Martin leidis, et toimetajad käituvad aumehelikult. Ta oli neile täiesti tundmatu ja ometi tundsid mõned neist talle koguni kaasa. Ilmselt põlastasid nad salakaebusi. Martin nägi, et see reetlik püüe talle kahju teha on läbi kukkunud. Veel enam, kui sellel üldse mingeid tulemusi oli, siis olid need Martinile ainult soodsad, sest vähemalt tõmbas see temale hulga toimetajate tähelepanu. Kunagi, kui nad juhtuvad mõnda tema käsikirja lugema, meenub neile võib-olla, et autor on toosama, kelle kohta nad olid saanud anonüümse kirja, ja kes teab, võib-olla kallutab see mälestus nende otsuse kaalukeelt pisut Martini kasukski.

Parajasti sel perioodil juhtus midagi, mis Maria lugupeetud Martini vastu suuresti kahandas. Ühel hommikul leidis Martin ta köögis valu pärast ägamas ja jõuetusepisaraid valamas suure pesuvirna juures, mida ta asjata püüdis ära triikida. Kähku diagnoosis Martin ta haiguse griipiks, tohterdas teda kuumas viskiga (Brisendenist järele jäänud pudelipõhjade arvel) ja käskis tal voodisse heita. Kuid Maria tõrkus vastu. Pesu tuli ära triikida ja veel samal õhtul kohale viia, muidu

ähvardas seitset väikest ja näljast Silvat järgmisel päeval leivata jäämine.

Maria hämmastuseks (ja seda lugu jutustas ta aina uuesti kuni oma elupäevade lõpuni) haaras Martin Eden pliidilt triikraua ja laotas triikimislauale peene pitspluusi. See oli Kate Flanagani parim pühapäevapluus ning Kate oli kõige nõudlikum ja kõige uhkemi rietatud naine Maria maailmas. Miss Flanagan oli talle saatnud erilised juhtnöörid, mille kohaselt pluus pidi talle veel samal õhtul kätte toodama. Nagu igaüks teadis, käis ta sepp John Collinsiga, ning Marial oli eraviisil saadud andmeid, et miss Flanagan ja mr. Collins kavatsevad järgmisel päeval Kuldvärava parki minna. Asjata püüdis Maria kallist kehakatet päästa. Martini toetusel komberdas ta vaevaliselt toolile istuma, kust ta pungis silmil oma üürilise tegevust jälgis. Neli korda lühema ajaga, kui see temalt nõudnud oleks, sai pluus õnnelikult triigitud ja mitte halvemini kui tema enda käe all, nagu Martin teda tunnistama sundis.

«Ma võiksin kiiremini teha, kui ainult sinu triikraud oleksid kuumemad.»

Maria meelest kasutas Martin niigi juba hoopis kuumemaid triikraudu, kui tema kasutada oleks julgenud.

«Sa niisutad pesu täitsa valesti,» nurises Martin seejärel. «Vaata, las ma õpetan sulle, kuidas tuleb pesu niisutada. On vaja survet. Pane niisutatud pesu surve alla, kui sa tahad kiiresti triikida.»

Keldrist puuvirnast hankis ta pakk-kasti, sobitas sellele kaane peale ja rüüstas siis vanaraualas, mida Silva järeltulijad kolikaupmehe jaoks olid kogunud. Asja niisutatud pesu pandi kasti, kaas peale ja rauakolu raskuseks otsa — sellega oli seadeldis valmis ja kasutusel.

«Pane nüüd tähele, Maria,» ütles Martin, võttis ennast alussärgi väele ja haaras triikraua, mis tema hinnangu järgi oli «tõesti kuum».

«Ja kui tema triigitud sai, siis tema hakkas villaseid asju pesema,» kirjeldas Maria seda hiljem. «Tema ütles: Maria, sina oled ju puhta loll. Ma näitan sinule nüüd, kuidas peab villaseid asju pesema. Ja näitas ka. Kümne minutiga tema tegi selle masina valmis — üks tünn, üks rattarumm, kaks ritva ja muud ei midagi.»

Selle võtte oli Martin õppinud Joelt Shelly Hot Springsis. Püstloodis varda otsa kinnitatud vanast rattarummust sai uhtur. Püstvarras oli kinnitatud hoova külge, mis omakorda oli kinnitatud köögi lakke, nii et hooba liigutades võis rattarummu tünnis villaseid esemeid uhtuma panna ja need niiviisi ühe käega põhjalikult läbi loksutada.

«Põld Marial enam vaja villaseid asju pesta,» lõpetas ta alati oma loo. «Panin põngerjad ridva, rattarummu ja tünni juures tööle. Küll tema oli üks kaval mees, see mister Eden.»

Aga oma asjatundliku tegutsemise ja köögipesukojas tehtud täienduste tõttu langes Martini väärtus Maria silmis tohutult. Romantiline ausära, mis Martinit tema kujutluses oli ümbritsenud, kustus labase tõsiasja külmas valguses: Martin oli endine pesumajatööline. Kõik ta raamatud ja ta uhked tuttavad, kes talle tõllas külla sõitsid või lugematuid viskipudeleid kaasa tõid, polnud ta silmis enam tuhkagi väärt. Ta osutus lõppeks vaid tavaliseks tööinimeseks, Maria enda klassi ja kasti liikmeks. Ta oli nüüd küll hoopis inimlikum ja ligipääsetavam, kuid teda ei ümbritsenud enam salapärasus.

Martini võõrdumine oma perekonnast aina süvenes. Pärast mr. Higginbothami põhjusetut kallaletungi näitas oma küüsi mr. Hermann von Schmidt. Martin, kellel oli õnnestunud müüa mitu jutukest, mõned humoristlikud värsid ja paar nalja, elas parajasti läbi ajutist jõukuseperioodi. Ta mitte üksnes ei tasunud osa oma võlgadest, vaid ta bilanss lubas ka tumeda ülikonna ja jalgratta pandimajast välja lunastada. Jalgratas, mille pedaal oli ära väändunud, vajab parandamist. Ning soovides oma tulevase õemehe vastu sõprust üles näidata, saatis Martin ratta von Schmidti töökotta parandusele.

Sama päeva pärastlõunal tõi väike poisike jalgratta Martini heameeleks tagasi. Sellest ootamatust lahkusest järeldas Martin, et ka von Schmidt on otsustanud armastusväärne olla. Tavaliselt pidi tellija parandatud jalgrattale ise järele minema. Kuid ratast üle vaadates avastas ta, et remont on tegemata. Veel samal päeval helistas ta oma õe kihlatule ning sai kuulda, et too isik ei soovi temaga mingil «viisil, moel ega kujul» tegemist teha.

«Hermann von Schmidt,» vastas Martin lõbusalt,

«mul on praegu kõva tahtmine tulla ja teie kõver nina õigeks lüüa.»

«Kui te minu töökotta tulete,» kõlas vastus, «kutsun politsei ja lasen teid pokri pista. Ma juba tunnen teid, ärge minuga tüli norige. Ma ei taha teiesugustega mingit tegemist teha. Te olete logard, seda te just olete. Aga mina ei ole pime. Ärge arvake, et teil õnnestub minu käest midagi välja pigistada ainult sellepärast, et mina teie õega abiellun. Mispärast te tööle ei lähe ja endale ausat leiba ei teeni, ah? Vastake mulle!»

Filosoofia aitas Martinil vihast jagu saada ja pika, lõbusat hämmastust väljendava vilega riputas ta toru hargile. Kuid sellele lõbususele järgnes reaktsioon ning ta üksindus masendas teda. Keegi ei mõistnud teda, kellelgi ei paistnud teda vaja minevat, välja arvatud Brissendenil, ja Brissenden oli silmapiirilt kadunud. Jumal teab, kus ta võis olla.

Hämarus juba, kui Martin väljus aedviljapoest ja sammus kodu poole, ostud kaenla all. Tänavanurgal peatus elektritramm ja Martinil hüppas süda rõõmust, nähes sellest maha tulevat kõhna tuttavat kuju. See oli Brissenden, ja enne kui tramm uuesti liikuma hakkas, jõudis Martin veel märgata, et üks mantlitasku oli tal pungil raamatuid täis, teist aga paisutas veerandine viskipudel.

XXXV PEATÜKK

Brissenden ei andnud oma pika äraoleku kohta selatust ja Martin ei hakanud ka pärima. Tal oli hea meel sellestki, et nägi aurava punsiklaasi taga sõbra laastatud nägu.

«Minagi ei istunud, käed rüpes,» teatas ta, kui oli ära kuulanud Martini aruande vahepeal tehtud tööst.

Ta tõmbas põuetaskust käsikirja ja ulatas Martinile, kes luges pealkirja ja vaatas külalisele uudishimulikult otsa.

«Nii ta on, jah,» naeris Brissenden, «eks ole hea pealkiri. «Efemeer». — Ainuõige sõna. Ja teie «Inimene — viimane efemeer» mängis siin ka oma osa — inimene, kes on täiusele jõudnud, elustunud anorgaaniline aine,

viimane efemeer, teatud temperatuuri produkt, kes üürikest aega uhkeldab termomeetri piiratud näidul. See jäi mu ajus kumisema ja ma pidin kirjutama, et sellest mõttest lahti saada. Ütelge, mida te sellest arvate.»

Näost õhetades hakkas Martin lugema, kuid kahvatas seda enam, mida kaugemale ta jõudis. See oli täiuslik kunst. Vorm võidutses aine üle, kui seda võiduks võis nimetada — iga vähegi tajutav mõttekübe leidis siin nii täiusliku väljendusvormi, et Martini pea hakkas õnnest pööritama, kirglikud pisarad valgusid talle silma ja selga mööda jooksid üles-alla külmajudinad. See oli pikk poeem — oma kuus- või seitsesada rida, fantastiline, hämmastav, ebamaine asi. See oli hirmuäratav, võimatu, ja ometi oli see olemas, musta tindiga paberilehtedele kritseldatud. See jutustas inimesest ja tema kõige viimastest hingesusavustest, loodis ruumi põhjatuks kuristikke, küsitles kõige kaugemaid päikesi ja värvispektrit. See oli kujutlusvõime hullumeelne orgia, mis pidas pöörast pidu surma lävel seisva inimese peas, ja see inimene summutas oma nuuksed ning ta mõttele kinkis tiivad vaibuva südametukse rabelev ahastus. Poeem sammus majesteetlikus rütmis läbi tähelahingute jäise kära, laulis taevaste väehulkade rünnakuist, jahatunud päikeste kokkupõrgetest ja pilkases laotuses süttivaist udukogudest. Ja kõige selle keskel kilksus lakka-matult ja nõrgalt nagu tilluke hõbedane süstik inimese habras piiksuv hää, tema trotslik sirtsumine keset röögatavaid planeete ja tähesüsteemide raksatusi.

«Midagi sellesarnast ei ole kirjanduses olemas,» ütles Martin, kui ta viimaks kõnelda suutis. «See on imeline, imeline! Mu pea pööritab sellest. Ma olen sellest purjus! Seda tohutut imetillukest küsimust ei saa ma enam oma ajast välja ajada. See otsiv, igavene, aina korduv, tasane, jõuetu, halav inimhää! kajab mul praegugi kõrvus. See on nagu sääse leinamarss keset elegantide pasundamist ja lõvide mõirgamist. Selles on täitmatu, mikroskoopiline ihaldus. Ma tean, et teen ennast narkriks, aga see teos on mind täiesti ära nõidunud. Te olete... ma ei tea, mis te olete, te olete imetlusväärne. Rohkem ma ei oska ütelda. Aga kuidas te seda teete?»

Martin katkestas oma kiidulaulu ainult selleks, et uue hooga jätkata.

«Ma ei kirjuta enam iialgi. Ma olen vilets soperdaja. Teie näitasite mulle tõelise meistri tööd. Geniaalne! See on midagi rohkemat kui geniaalne. Te küünite sügavamale kui geenius. See on hullunud tõde. Siin on tõeline inimene. Iga rida selles on inimlik. Ma ei tea, kas teie kui dogmaatik üldse sellest ise aru saate. Teadus ei saa teie mõtteid ümber lükata. See on prohvetlik tõde, mis on välja taotud kosmose mustast rauast ja võimsa heliseva rütmiga säravalt kauniks tervikuks põimitud. Ja nüüd ma ei ütle enam midagi. Uhte ütlen ma siiski veel — lubage, ma otsin teile kirjastaja.»

Brissenden irvitas. «Terves ristikoguduses ei ole ainustki ajakirja, mis julgeks seda avaldada. Te teate seda isegi.»

«Mina seda küll ei arva. Ma tean, et terves ristikoguduses pole ainustki ajakirja, mis seda endale ei kahmaksi. Niisugused teosed ei kuku neile sülle iga päev. See pole mitte aasta parim poeem, see on sajandi poeem.»

«Tahaksin teil hea meelega sõnasabast kinni võtta.»

«Ärge muutuge küüniliseks,» manitses Martin. «Ajakirjade toimetajad ei ole siiski täielikud puupead. Olen valmis teiega ükskõik mille peale kihla vedama, et juba esimene või äärmisel juhul teine ajakiri võtab «Efemeeri» vastu.»

«On ainult üks põhjus, mis takistab mul teie väljakutset vastu võtmast. See on vägev asi. Parim, mis ma iial kirjutanud olen. Ma tean seda. See on minu luigelaul. Ma olen selle peale pagana uhke. Ma jumaldan seda. See on parem kui viski. See on suur ja täiuslik teos, millest ma unistasin siis, kui olin lihtne noormees magusate illusioonide ja puhaste ideaalidega. Ja ma saavutasin selle nüüd, oma viimase hingetõmbe juures, ning ma ei anna seda sigade karjale sonkida ja rüvetada. Ei, ma ei võta seda kihlvedu vastu. Teos on minu oma. Mina lõin ta ja ma jagasin teda teiega.»

«Aga mõelge ülejäänud maailmale,» vaidles Martin vastu. «Ilu ülesandeks on rõõmustada.»

«See ilu on minu.»

«Ärge olge isekas!»

«Ma ei ole isekas.» Brissenden irvitas tagasihoidlikult nagu tavaliselt ikka, kui ta õhukesed huuled valmistusid

vormima mingit mõtet, mis talle rahuldust pakkus. «Ma olen niisama ebaisekas kui nälginud siga.»

Asjata püüdis Martin ta otsust kõigutada. Ta kinnitas Brissendenile, et selle viha ajakirjade vastu on pime, lanaatiline ning et tema teguviis on tuhat korda põlastusväärsem kui tolle noormehe oma, kes põletas maha Artemise templi Efesoses. Brissenden kannatas selle süüdistustetormi välja, rüüpas enesega rahulolevalt punši ning tunnistas, et kõik Martini seisukohad on täiesti õiged, välja arvatud see, mis puutub ajakirjade toimetajatesse. Tema vihal nende vastu polnud piire ning nende manamises ületas ta kaugelt Martini.

«Ma tahan, et te selle mul masinal ümber kirjutaksite,» ütles ta. «Te oskate seda tuhat korda paremini teha kui ükski sekretär. Nüüd aga tahan ma teile natuke nõu anda.» Ta tõmbas mantli välimisest taskust mahuka käsikirja. Siin on teie «Päikese häbi». Ma ei lugenud teda mitte ühe korra, vaid kaks ja kolm korda. See on suurim kompliment, mida ma teile teha võin. Pärast seda, mis te ütlesite «Efemeeri» kohta, pean ma vaikima. Aga ühte ma ütlen: kui «Päikese häbi» avaldatakse, tõuseb kära. See tekitab poleemika, mis on teile lihtsalt reklaamina tuhandeid väärt.»

«Ma usun, et järgmiseks te vist annate mulle nõu seda ajakirjadele pakkuda.»

«Mitte mingil tingimusel. See tähendab, kui te üldse soovite seda trükis näha. Pakkuge seda kõige parematele kirjastustele. Mõne kirjastaja referent võib juhtumisi olla küllalt pöörane või küllalt purjus, et sellele soodne hinnang anda. Te olete lugenud raamatuid. Nende tuum on Martin Edeni aju kolvis ümber kujundatud ja «Päikese häbisse» valatud. Uhel päeval saab Martin Eden kuulsaks ning tolles kuulsuses pole sellel tööil mitte väike osa. Niisiis tuleb teil sellele kirjastaja leida. Mida varem, seda parem.»

Tol õhtul lahkus Brissenden õige hilja. Ja parajasti siis, kui ta jala trammitrepi esimesele astmele tõstis, pöördus ta äkitselt uuesti Martini poole ja surus sellele pihku väikese, kõvasti kokkukeeratud paberinutsaku.

«Võtke see,» ütles ta. «Ma mängisin täna totalisaatoril ja ma teadsin, millisele numbrile mängida.»

Kell kõlises ja tramm hakkas liikuma, jättes Martini

kortsunud ja määrdunud paberinutsaku üle pead murdma.

Taas oma tuppa jõudnud, rullis ta selle lahti ja leidis sajadollarilise.

Ta kulutas selle ilma südametunnistuse piinadeta ära. Ta teadis, et ta sõbral on alati rohkesti raha ja ta oli ka täiesti veendunud, et varstine edu lubab tal selle tagasi maksta. Hommikul maksis ta kinni kõik oma arved, tasus Mariale ette kolme kuu üüri ning lunastas pandimajast välja kõik pandid. Seejärel ostis ta Marianile pulmakingi ning lihtsamaid esemeid, mida sobis jõuludeks Ruthile ja Gertrude'ile kinkida. Allesjäänud rahaga kupatas ta lõpuks kogu Silva suguharu Oaklandi. Ta oli oma lubaduse väljalunastamisega aasta võrra hiljaks jäänud, aga nüüd lunastas ta selle, sest viimane kui üks Silva sai paari kingi, nende hulgas ka Maria ise. Ning kõigil Silvadel oli süle kuhjaga täis pasunaid, nukke, igasuguseid mänguasju ning kompeki- ja päklikotikesi.

Kui ta koos Mariaga selle ebatavalise rongkäigu eesotsas kondiitriärris sisse astus, otsides maailma kõige suuremat pulgakompvekki, kohtas ta Ruthi ja tema ema. Mrs. Morse oli šokeeritud. Isegi Ruth oli solvatud, sest tema pidas välisest muljest ikkagi mingil määral lugu, ning ta armsam, käsikäes Mariaga, portugali kaltskaabakate kari sabas, ei pakkunud kuigi meeldivat vaatepilti. Kuid see naeruväärne pilt ei solvanud teda nii sügavalt kui just uhkuse ja eneseväärikuse puudumine, mida ta selles nägi. Kõige valusam selle vahejuhtumi juures oli Martini oletatav võimetus end oma proletaristsest päritolust lahti kiskuda. Häbistav oli see juba nagunii, kuid seda häbi jultunult kogu maailmale, Ruthi maailmale näkku paisata — see oli liig. Ehkki ta kihlusi Martiniga hoiti saladuses, polnud nende ammune tutvus keelepeksjatele märkamatuks jäänud. Äris viibisid mitu Ruthi tuttavat, kes salamahti piilusid tema armsamat ja selle saatjaskonda. Ruthil puudus Martini kergemeelne suurejoonelisus ning ta ei suutnud oma ümbruskonnast kõrgemale tõusta. Solvang tabas teda kõige hellemast kohast ning ta tundlik loomus värises häbi pärast. Nii juhtuski, et kui Martin teda samal päeval külastas, jättis ta oma kingituse põuetaskusse ning lükkas selle üle-

andmise soodsamale hetkele. Kirglikke vihaseid pisaraid valav Ruth oli Martinile uudiseks. Ruthi hingevalu nähes tundis Martin, et ta on käitunud elajalikult, kuid südamepõhjas ei suutnud ta mõista, mille poolest nimelt. Talle endale ei tulnud iial pähe häbeneda oma tuttavaid ning see, et ta Silvad jõuluostudele kaasa võttis, ei võinud tema arvates mitte kuidagi tähendada hoolimatust Ruthi suhtes. Teisest küljest sai ta aga Ruthi vaatepunktist aru, kui neiu selle talle ära oli seletanud. Ta käsitas seda kui naiselikku nõrkust, millest pole vaba mitte ükski, isegi mitte kõige parem naine.

XXXVI PEATÜKK

«Tulge kaasa, ma näitan teile maa soola,» ütles Brissenden talle ühel jaanuarikuu õhtul. Nad olid San Franciscos üheskoos lõunat söönud ja seisid juba parvevaksalis, kavatsedes Oaklandi tagasi sõita, kui Brissendenil tuli äkki tuju näidata Martinile «maa soola».

Ta pöördus ümber ja hakkas kiiresti piki kaid edasi minema, nii et Martin ta kõhnale, laperdavasse mantlisse mähitud kogule vaevaga järele jõudis. Brissenden ostis veiniärist kaks gallonilist korvpudelit vana portveini. Brissenden ees, kummaski käes pudel, ja Martin mitme viskipudeligal tema järel — nii astusid nad Mission Street trammi.

«Kui Ruth mind nüüd näeks,» mõtles ta, mõistatades samal ajal, mis see maa sool küll olla võiks.

«Väga võimalik, et kedagi pole kodus,» sõnas Brissenden, kui nad trammist maha tulid ja pöördusid paremale, Market Streetist lõuna pool asuva töölisgeto südamesse. «Sel juhul jääte ilma elamusest, mida te nii kaua olete oodanud.»

«Ja mis imet see siis endast kujutab?» küsis Martin.

«Inimesi, tarku inimesi, ja mitte laterdavaid inimeste, kelle seltsis ma teid tolle kaubitseja urkas leidsin. Teie loete raamatuid ja tunnete ennast täiesti üksinda. Täna õhtul tahan ma teile näidata mõningaid inimesi, kes ka on raamatuid lugenud.»

«Mina nende lõpmatute vaidluste pärast oma pead

ei murra,» lisas ta järgmisel tänavanurgal. «Mind raamatufilosoofia ei huvita. Aga te saate näha, et need on targad poisid ja mitte väikekodanlikud sead. Aga vaadake ette, nad on võimelised teid ükskõik millisel teemal laua alla rääkima.

Loodan, et Norton on platsis,» hingeldas ta veidi aja pärast, keeldudes Martini abist, kes tahtis pudelid enda kanda võtta. «Norton on idealist — Harvardi kasvandik. Imetusväärne mälu. Idealismi kaudu jõudis ta filosoofilise anarhia juurde ning ta perekond salgas ta maha. Isa on raudteeühingu president ja mitmekordne miljonär, aga poeg nälgib Friscos, toimetades kahekümne viie dollari eest kuus anarhistide lehekest.»

Martin tundis halvasti San Franciscot ja Market Streetist lõuna pool asuv linnaosa oli talle täiesti võõras. Tal polnud aimugi, kuhu teda viiakse.

«Rääkige aga,» ütles ta. «Jutustage mulle neist enne veel midagi. Millest nad elavad? Mis neid sinna kokku tõi?»

«Loodetavasti on Hamilton kohal.» Brissenden peatus ja puhkas käsi. «Ta nimi on Strawn-Hamilton — sidekriipsuga, teate küll. Vanast Lõuna perekonnast. Hamilton on hulgas. Kõige laisem inimene, keda maailmal näinud olen, ehkki ta on või katsub olla müüjaks ühes sotsialistide tarbijateühisuse kaupluses — saab kuus dollarit nädalas. Kuid ta on põhimõtteline hulkur. Jalad tõid ta siia linna. Nägin kord, kuidas ta terve päeva pingil istus, ilma et oleks suutäitki söönud, aga õhtul, kui ma teda sööma kutsusin — restoran oli ülejärgmisel tänavanurgal —, ütles ta: «Ei viitsi, vana-poiss. Osta mulle selle asemel pakk sigarette.» Ta oli Spenceri jünger nagu teiegi, kuni Kreis ta materialistlikuks monistiksi pööras. Kui saan, katsun teda ässitada monismist kõnelema. Norton on ka monist, ainult et tema ei tunnista muud kui vaimu. Muide, ta ei anna Kreisile ja Hamiltonile milleski alla.»

«Kes on Kreis?» küsis Martin.

«Tema korterisse me lähemegi. Kunagi oli ta ülikooli õppejõud, aga lasti lahti — tavaline lugu. Aju nagu teraslõks. Elab, millest aga ette juhtub. Ma tean, et kord, kui ta päris põhjas oli, teenis ta leiba tänavafakiirina. Ilma südametunnistusega. Kõigeeks valmis. Kui vaja,

röövib laibalt surilina. Erinevus tema ja kodanlase vahel on, et tema röövib ilma pettekujutlusteta. Ta võib rääkida Nietzschest või Schopenhauerist või Kantist, kuid ta monism on ainus asi, millest ta tõeliselt hoolib. Kõik muu siin päikese all, kaasa arvatud Mary, on talle ükskõik. Haeckel on tema puuslik. Ainus võimalus teda solvata on Haeckelile vastu vahtimist anda.

Siin nende pesapaik ongi.» Enne ülesronimist asetask Brissenden veinipudelid viivuks trepiastmele. See oli harilik kahekordne nurgamaja. Alkorrusel asusid kõrts ja vürtspood. «Terve jõuk elab siin. Ülemine korrus on nende päralt. Aga Kreis on ainuke, kellel on kaks tuba. Lähme.»

Ülemisel trepiplatvormil ei põlenud ainustki tuld, kuid Brissenden kui harjunud külaline leidis ka kottpimedas õige tee. Siis peatus ta ja rääkis edasi:

«Siis on seal veel üks — Stevens. Teosoof. Keedab päris ilusat putru, kui hoogu satub. Praegu on ta muide restoranis nõudepesija. Armastab head sigarit. Ma olen teda näinud söömas kümnesendis söögimajas ja maksmas viiskümmend senti sigari eest, mida ta suitsetas pärast einet. Pistsin tema jaoks paar sigarit taskusse, juhuks kui ta peaks nagu näitama. Siis on seal veel Parry, austraallane, statistik ja spordientsüklopeedia. Küsi temalt Paraguai 1903. aasta teraviljatoodangut või inglise linariide eksporti Hiinasse 1890. aastal või mis kaalus Jimmy Britt enne oma matši Battling Nelsoniga, või kes oli Ühendriikide kergekeskkaalu tšempion 68. aastal — õige vastus tuleb täpselt ja kiiresti nagu automaadist. Siis on veel müürsepp Andy, kellel on iga asja kohta oma arvamus ja kes mängib hästi malet. Siis on Harry, ametilt pagar, tulipunane sotsialist ja kõva ametiühingutegelane. Muuseas, te kindlasti mäletate kokkade ja kelnerite streiki. Hamilton oli see poiss, kes tolle ametiühingu organiseeris ja provotseeris streigi. Ta plaanitses kõik ette siinsamas Kreisi korteris. Tegi seda puhtalt nalja pärast, aga oli liiga laisk, et ametiühingus edasi tegutseda. Kui ta aga oleks tahtnud, oleks ta võinud kõrgele tõusta. Selles mehes peituvad piiritud võimalused — kui ta ainult ei oleks nii ülimalt laisk.»

Brissenden sammus läbi pimeduse, kuni hakkas paistma valgustriip, mis märkis ukseläve. Koputus ja

hõige avasid selle ja Martin leidis end Kreisi kätt surumas. Viimane oli nägus tõmmu mees pimestavvalgete hammaste, mustade rippuvate vurrude ja suurte välkuvate tumedate silmadega. Mary, noor emalik blondiin, pesi parajasti nõusid tillukeses tagatoas, mida kasutati köögina ja söögitoana. Elutuba oli magamistuba ja elutuba ühtlasi. Laes kuivas mitmelt realt nädala pesu — nii madalal, et Martin algul ei märganudki kahte meest, kes nurgas juttu ajasid. Nad võtsid Brissendeni ja tema veinipudelid lärmaka kiidukisaga vastu, ja kui neid tutvustati, sai Martin teada, et need on Andy ja Parry. Martin istus nende juurde ja jäi tähelepanelikult kuulama jutustust elukutseliste poksimatšist, mida Parry oli eelmisel õhtul vaatamas käinud. Brissenden süvenes punši valmistamisse ning hakkas serveerima veini ja viskit soodaga. «Too jõuk siia,» käsutas ta, ja Andy lahkus, et kõigi üüriliste toad läbi käia.

«Meil on õnne, enamik on kodus,» sosistas Brissenden Martinile. «Need ongi Norton ja Hamilton. Tulge, ma tutvustan teid. Stevensit pole kuuldavasti kodus. Kui saan, katsun nad monismi peale üles ässitada. Oodake, kuni nad paar matsu saavad, küll nad siis üles soojenevad.»

Alguses oli vestlus katkendlik. Ometi pidi Martin endamisi tunnustama nende mõistuse vilkust. Nad olid inimesed, kellel oli oma arvamus, ehkki nende seisukohad sageli kokku põrkasid. Ja kuigi nad olid vaimukad ja targad, polnud nad pealiskaudsed. Martin nägi peagi, et ükskõik millest nad ka vestlesid, nende teadmised moodustasid seotud süsteemi ning igaühel oli ühtne ja väljakujunenud arusaamine ühiskonnast ja universumist. Nad ei võtnud oma ideesid kelleltki valmitena üle, nad kõik olid üht või teist viisi mässulised, ja lamedusi ei kuulnud nende suust kunagi. Morse'ide majas polnud Martin iial kuulnud kõneldavat nii hämmastavalt paljudest erinevatest asjadest. Nende huvideringi näis piiravat üksnes aeg. Vestlus hüppas mrs. Humphrey Wardi uult raamatult Shaw' viimasele näidendile. Puudutati möödaminnes dramaturgia tulevikku ja Mansfieldi memuaare. Kiideti või pilati hommikusi juhtkirju, põigati töötingimustelt Uus-Meremaal Henry Jamesi ja Brander Matthews juurde, puudutati Saksamaa plaane Kaug-

Idas ning kollase hädaohu majanduslikku aspekti. Vaeldi Saksa valimiste ja Bebeli viimase kõne üle ning jõuti viimaks kohaliku poliitika juurde, vaagiti Uhinunud Tööpartei viimaseid plaane, arutati skandaale partei juhtkonnas, toodi päevavalgele traaditõmbajad, kes püüdsid välja kutsuda lääneranniku meremeeste streiki. Martinit hämmastasid nende vahetud teadmised. Nad teadsid asju, millest ajalehes iialgi ei kirjutatud, tundsid traate, niite ja nägematuid käsi, mis nukud tantsima panid. Martini üllatuseks ühines ka Mary-nimeline tütarlaps vestlusega, ilmutades intelligenti, mida Martin iial kohanud polnud nende väheste naiste juures, keda ta tundis. Nad vestlesid kahekesi Swinburne'ist ja Rossettist, kelle juurest nad Mary juhtimisel jõudsid Martinile üle pea oleva prantsuse kirjanduse kõrvalradadele. Ta sai revanši, kui Mary hakkas kaitsma Maeterlincki ja Martin pani mängu oma «Päikese häbi» hoolega järelekaalutud teesid.

Vahepeal oli rahvast veelgi juurde tulnud ja õhk oli tubakasuitsust paks. Siis lehvitas Brissenden punast rätti.

«Siin on värsket liha sinu kirve alla, Kreis,» ütles ta — «valkjasroosa nooruk, kes armunu kirega austab Herbert Spencerit. Tee temast Haeckeli jünger... kui suudad.»

Kreis näis virguvat ja välgatas otsekui mingi metalne magnetiseeritud ese ning Norton julgustas Martinit sõbraliku ja maheda tütarlapseliku naeratusega, nagu kinnitades, et ta võib loota igakülgset toetust.

Alguses suunas Kreis oma rünnaku otse Martini pihta, kuid Norton segas end vähehaaval vahele, kuni nad lõpuks kahekesi ülepeakaela omavahelisse lahingusse sööstsid. Martin kuulas ja tal oli tahtmine silmi hõõruda. See ei võinud tõsi olla, veel vähem Market Streeti taga, töölisgeto südames. Neis meestes said raamatud elavaks. Nad kõnelesid tule ja vaimustusega. Intellektuaalne huvi piitsutas nad üles nagu teisi viin või viha. See, mis ta kuulis, polnud enam kuiva trükitud sõna filosoofia, mille olid loonud ebareaaalsed pooljumalad nagu Kant ja Spencer. See oli elav filosoofia, mille oli sooja punast verd ja mis kehastus neis kahes mehes, ning vaidlejate erutus andis sellele peaaegu

inimlikud näojooned. Aeg-ajalt löid ka teised sekka ning elasid vaidlusele kaasa, vehkides sigarettidega, nägudel ergas pinge.

Idealism polnud Martinit iialgi köitnud, aga Nortoni esituses oli see talle ilmutuseks. Selle laitmatu loogilisus, mis köitis Martini mõistust, ei leidnud aga hindajaid Kreisis ja Hamiltonis. Nad kuulutasid Nortoni irvitades metafüüsikuks ja Norton omakorda irvitas nende metafüüsika üle. *Phenomenon* ja *noumenon* lendasid edasi-tagasi. Kreis ja Hamilton süüdistasid Nortoni katses seletada teadvust tema enese abil. Norton aga süüdistas neid sõnadega žongleerimises, selles, et nad teooria rajavad sõnadele, mitte faktidele. See väide ajas ta vastased endast välja. Oli ju ometi nende arutlusmeetodi nurgakiviks alustada faktidest ning anda faktidele nimed. Kui Norton süvenes Kanti filosoofia labürinti, tuletas Kreis talle meelde, et pärast surma rändavad kõik tublid pisikesed saksa filosoofid Oxfordi. Veidi aega pärast seda tuletas Norton neile meelde William Hamiltoni säästlikkuse seadust, mispeale ta vastased jalamaid nõudsid selle täielikku rakendamist kõigi oma arutluskäikude suhtes. Martin istus kätega ümber põlvede kinni hoides ja nautis kõike seda. Kuid Norton ei olnud Spenceri jünger ja temagi püüdis Martini filosoofilist hinge ning ta argumendid olid määratud Martinile niisamuti nagu ta kahele vastaselegi.

«Te teate, et Berkeley küsimusele pole keegi iialgi vastanud,» ütles ta, vaadates Martinile otse silma. «Herbert Spencer jõudis sellele kõige lähemale, aga see ei tähenda, et ta kuigi lähedale oleks jõudnud. Ka kõige kindlamad Spenceri õpilased ei jõua kaugemale. Lugesin hiljuti üht Saleeby esseed ning Saleeby ei oska midagi targemat ütelda, kui et Herbert Spenceril läks peaaegu korda Berkeley'le vastata.»

«Kas teate, mida Hume ütles?» küsis Hamilton.

Norton noogutas, aga ülejäänud kuulajaid silmas pidades lisas Hamilton: «Ta ütles, et Berkeley argumentidele polegi võimalik vastust anda ja et need ei veena kedagi.»

«Tema, Hume'i arvates,» kõlas vastu. «Ja Hume'i mõttelaad oli samasugune kui teie oma, ainult ühe eri-

nevusega: tal jätkus tarkust tunnistada, et Berkeley'le pole võimalik vastata.»

Norton oli tundlik ja kergesti erutuv, kuigi ta ei kaotanud kunagi pead. Kreis ja Hamilton aga olid otsekui külmaverelised metslased, kes otsisid vastase nõrka kohta, et teda sealt haavata. Oli juba üsna hilja, kui Norton, kelle vastased olid vihale ajanud, teda aina metafüüsikas süüdistades, alustas võimsat rünnakut nende positsioonide vastu. Et mitte püsti karata, hoidis ta kõvasti toolist kinni. Ta hallide silmade pilk oli tor-kav ja tütarlapselik nagu oli muutunud karmiks ja enesekindlaks. «Hea küll, Haeckeli jüngrid, võib-olla ma arutlen tõesti nagu arst, aga lubage küsida, kuidas arutlete teie ise? Teil, ebateaduslikel dogmaatikutel ning teie positiivsel teadusel, mida te alati sokutate ebaõigesse lahtrisse, puudub igasugune jalgealune ja teil ei saagi alusmüüri olla, sest sellel lõigati pind alt juba ammu enne, kui materialistlik monism sündis. Oli kord niisugune mees nagu John Locke. Kakssada aatat tagasi — või rohkemgi — juba oma «Essees inimlikust arust» tõestas ta, et kaasasündinud ideid pole olemas. Parimal juhul võib teie väidete kohta öelda, et need kinnitavad täpselt sedasama. Täna õhtul olete te ikka ja uuesti väitnud, et kaasasündinud ideid pole olemas.

Ja mida see tähendab? See tähendab, et kõige viimast tõde ei saa te iial teada. Kui te sünnite, on teie aju tühi. Teie mõistuse kujundavad ainuüksi välised ilmutused, *phenomena*, mida te oma viie meelega vastu võtate. *Noumena*, mida teie ajus ei ole, kui te sünnite, ei saa ka mingil viisil sinna pääseda...»

«Ma eitan...» püüdis Kreis teda katkestada.

«Oodake, kuni ma lõpetan,» käratas Norton. «Energia ja materia suhetest võite te ainult nii palju teada saada, kui võrd see ühel või teisel viisil teie meeli puudutab. Nagu näete, olen ma vaidluse huvides valmis tunnistama, et materia eksisteerib. Ja nüüd kavatsen ma teid hävitada teie enda argumendiga. Ma ei saa seda kuidagi teisiti teha, sest te olete juba loomu poolest võimetud mõistma filosoofilist abstraktsiooni.

Õelge nüüd, mida te oma positivistliku teaduse andmetel materiaast teate? Te tunnete teda ainuüksi ta *phenomenon*'ide, ta väliste ilmingute kaudu. Te olete

teadlikud üksnes temaga toimuvaist muudatustest või õigemini tema sellistest muudatustest, mis kutsuvad esile muudatusi teie teadvuses. Positivistlik teadus tegeleb ainult *phenomenon*'idega ja ometi püüate te rumalast peast ontoloogia tasapinnale tõusta ja tegelda *noumenon*'idega, ja ometi tegeleb positivistlik teadus juba definitsiooni poolest ainult ilmingutega. Nagu keegi on öelnud, ei ulatu *phenomenon*'ide tundmine *phenomenon*'idest sügavamale.

Te ei saa vastust anda Berkeley küsimusele isegi siis, kui te hävitate Kanti, aga kitsikusse aetuna olete te ikkagi sunnitud eeldama, et Berkeley eksib. Vastasel korral ei saaks te kinnitada, et teadus tõestab jumala olematust või materia olemasolu, mis teeb ühe välja... Nagu mäletate, leppisin ma materia eksisteerimisega ainult selleks, et ennast teile arusaadavaks teha. Olge pealegi positivistlikud teadlased, kui teile meeldib, aga ontoloogial pole positivistlikus teaduses kohta, seepärast jätke ta rahule. Spenceril on oma agnostitsismis õigus, kuid kui Spencer...»

Aga kuna Brissenden ja Martin tahtsid veel viimase mootorparvega Oaklandi sõita, oli neil aeg lahkuda, ning nad lipsasid vaikselt minema, jättes Nortoni ikka veel kõnelema ning Kreisi ja Hamiltoni varitsema, et talle kohe, kui ta lõpetab, jahikoertena kallale karata.

«Te lasksite mul heita pilgu muinasjutumaale,» ütles Martin parvel. «Kohtumine selliste inimestega annab elule väärtuse. Minu peas on torm. Seniajani ma idealismi ei hinnanud ja ma ei saa sellega praegugi leppida. Ma tean, et ma jään alati realistiks. See on vist juba mu loomuses. Aga ma tahaksin Kreisile ja Hamiltonile vastata ja ma arvan, et mul on ka Nortoni paar sõna öelda. Minu arvates jäi Spencer täiesti kahjustamata. Ma olen erutatud nagu laps, kes esimest korda tsirkuses käis. Ma näen, et mul on vaja veel lugeda. Ma hangin endale selle Saleeby. Ma arvan praegugi, et Spencer on haavamatu, ja järgmisel korral kasvatsen ka ise sekka lüüa.»

Kuid Brissenden oli magama jäänud. Ta hingas vaevast, salli mähitud lõug toetus õõnsale rinnale ning ta pikka mantlisse mässitud kogu võbises laevapropellerite tuikest.

XXXVII PEATÜKK

Järgmisel hommikul oli Martini esimeseks tööks toimida risti vastupidiselt Brissendeni soovitusel ja nõudmisele. Ta pani «Päikese häbi» ümbrikusse ja adresseeris selle «Akropolisele». Ta uskus, et seda õnnestub siiski ajakirjas avaldada, ja leidis, et tunnustus ajakirjanduse poolt oleks talle soovitusel kirjastustes. Ta pani ka «Efemeeri» ümbrikku ja saatis ühele teisele ajakirjale. Hoolimata Brissendeni eelarvamustest ajakirjade suhtes, mis oli talle päris maaniaks kujunenud, otsustas Martin siiski, et see suurepärane poeem peab trükki pääsema. Ometi polnud tal plaanis seda ilma sõbra loata trükkida lasta. Ta ei taotlenud rohkemat, kui vaid seda, et mõni soliidne ajakiri teose vastu võtaks, mida siis edaspidi võiks kasutada argumendina Brissendeni veenmisel.

Tol hommikul alustas Martin üht jutustust, mille ta oli kavandanud juba mitu nädalat tagasi ja mis teda sellest ajast peale vaevas, nõudes häälekalt väljendust. Näiliselt pidi sellest saama põnev merejutt, lugu kahekümnest sajandi seiklustest ja romantikast realistlike tegelaskujudega realistlikus maailmas, tõepärastes olukordades. Aga sündmuskäigu taha tahtis ta peita midagi muud, midagi niisugust, mis pealiskaudsele lugejale märkamatuks jääb ja mis teisest küljest ometi mitte mingil viisil sellise lugeja huvi ja lugemisrõõmu ei kahanda. Just selles teises plaanis peitus ajend, mis sundis Martinit seda juttu kirjutama. Intriiig kasvas Martinil muide alati välja suurest universaalsest motiivist. Alles siis, kui ta oli sellise motiivi leidnud, hakkas ta ringi vaatama, tegelasi otsima ning konkretiseerima aega ja kohta, kus ja milles oma suurt sügavat mõtet avaldada. Seekordsele jutule oli ta otsustanud pealkirjaks panna «Üle tähtaja» ning selle eeldatav maht pidi olema mitte rohkem kui kuuskümmend tuhat sõna — Martini ainulaadset loomisjõudu arvestades oli see talle tühine asi. Kohe esimesel päeval haaras ta sellest tööst kinni, nautides teadlikult oma töövahendite täiuslikkust. Ta ei kartnud enam, et teravad ihumata servad ta teost kahjustaksid või rikuksid. Pikad kuud täis hoolsat tööd ja õppimist kandsid vilja. Ta võis end

nüüd enesekindlalt pühendada kujundatava teose laiematele joontele. Töötades tund tunni järel, tundis ta selgemini kui iial varem, millise kindla ja kosmiliselt laia haardega ta nüüd elust ja elunähtustest kinni võis hakata. «Üle tähtaja» pidi jutustama kõigis oma üksik- tegelastes ja üksiksündmustes täiesti realistliku loo, kuid Martin oli veendunud, et ta suudab jutustada ka suurtest jõulistest asjadest, mis on õiged alati ja kõigil meredel ja igasuguses elus. Ja seda tänu Herbert Spencerile, mõtles ta, tõmbudes viivuks lauast eemale. Jah, tänu Herbert Spencerile ning elu nõiavõtmele, evolutsioonile, mille Spencer oli talle kätte andnud.

Martin oli teadlik, et aine, millest ta kirjutas, oli võimas. «See lööb läbi! See lööb läbi!» oli refrään, mis tal vahetpidamata kõrvus kajas. Muidugi lööb see läbi. Viimaks ometi sai ta valmis teosega, millele ajakirjad tormi jooksevad. Nagu välguvalgusel kerkis kogu jutustus ta silme ette. Ta rebis end sellest tükiks ajaks lahti ja kirjutas ühe lõigu oma märkmeteraamatusse. Sellest pidi saama jutustuse viimane peatükk, ent terve raamat oli ta ajus juba nii kindla kuju võtnud, et ta võis mitu nädalat enne lõpulejõudmist lõpu enese valmis kirjutada. Ta võrdles oma veel kirjutamata lugu teiste merekirjanike juttudega ja tundis end neist mäekõrguselt üle olevat. «On ainult üks mees, kellele see jõukohane oleks,» pomises ta valjusti, «ja see on Conrad. Aga temagi võtaks selle ees mütsi maha, suruks mu kätt ja ütleks: «Hästi tehtud, Martin, mu poiss.»»

Ta töötas kogu päeva ja alles viimasel hetkel meenus talle, et oli vaja Morse'ide juurde lõunasöögile minna. Tänu Brissendenile oli ta tume ülikond jälle pandimast välja lunastatud ning Martin oli taas küllalt viisaka väljanägemisega, et küllakutset vastu võtta. Linnas tegi ta vahepeatuse ja jooksis raamatukokku Saleeby teoseid otsima. Ta võttis välja «Eluringi» ja hakkas trammis uurima esseed Spencerist, mida Norton oli maininud. Seda lugedes tõusis temas viha. Ta põsed lõid õhetama, lõug nihkus ette ja ebateadlikult pigistas ja lõdvendas ta rusikat, nagu tahaks ta mingil vihkamisväärsel olendil hinge seest kägistada. Kui ta trammist maha astus ja mööda kõnniteed edasi sammus, paistis ta kõnnakust tuline viha, ning Morse'ide uksekella helis-

tas ta sellise raevukusega, et ta lõpuks oma meeleolust teadlikuks sai ning heatujuliselt iseenda üle naeratades sisse astus. Vaevalt oli aga uks tema selja taga sulgunud, kui ta äkki oma hinges suurt masendust tundis. Ta langes alla kõrgustest, kus ta inspiratsioonitiibadel terve päeva oli hõljunud. «Väikekodanlased», «kaubitseja urgas» — Brissendeni epiteedid elustusid temas. «Aga mis sellest?» küsis ta endalt vihaga. Ta abiellub Ruthiga, mitte tema perekonnaga.

Martini meelest polnud Ruth iial olnud kaunim, vaimsem ja eeterlikum, aga ühtlasi ka elujõulisem. Ta põskedel oli puna ning ta silmad kõitsid Martinit ikka ja uuesti — silmad, millest ta esimest korda oli lugenud surematuse sõnumit. Viimasel ajal oli ta surematuse unustanud ning ta teadusliku lektööri põhilaad oli selline, mis teda surematuse mõttest eemale viis. Aga Ruthi silmis luges ta nüüd sõnatut argumenti, mis oli veenvam kui kõik sõnastatud argumendid. Ta nägi seda Ruthi silmis ning selle ees kahvatas igasugune arutlus, sest ta nägi seal armastust. Ja ka tema enda silmis oli armastus; armastusega ei saa vaielda. Selline oli ta kirglik doktriin.

See pool tundi, mis Martin enne lõunalauda istumist Ruthiga veetis, tegi ta ülimalt õnnelikuks, nii et ta eluga ülimalt rahule jäi. Lõunalaual aga haaras teda vältimatu reaktsioon ja väsimus, mille põhjuseks oli seljataha jäänud raske tööpäev. Ta tundis, et ta pilk on väsinud ja et ta on närviline. Talle meenus, et sellesama laua ääres, mille üle ta nüüd irvitas ja millest ta nii sageli tüdinud oli, einetas ta kunagi esimest korda koos tsiviliseeritud inimestega tema meelest nii kõrge kultuuri ja vaimsuse õhkkonnas. Ta nägi ennast sellisena, nagu ta tol ammu möödunud päeval oli olnud, iseteadliku metslasena, kelle igast nahapoorist voolas hirmuhigi, sest teda viis hämmeldusse söögiriistade masendav virvarr ja piinas õudustäratav teenija. Ta oli ihaldanud söösta selle ühiskonna tipu peadpööritavasse kõrgusse, aga lõpuks otsustanud jääda ausaks iseenda vastu ning mitte teeselda teadmisi ja lihvi, mis tal puudusid.

Julgustust otsides vaatas ta Ruthi poole just niisamuti nagu reisija, keda äkki haarab paaniline hirm võimaliku

laevahuku ees ja kes püüab kindlaks teha, kus asuvad päästevahendid. Jah, kõigest sellest oli püsima jäänud ainult armastus ja Ruth. Miski muu ei suutnud raamatute tuleproovile vastu panna. Kuid Ruth ja armastus olid sõelale jäänud. Neile leidis Martin bioloogias õigust. Armastus oli elu kõige kõrgem eneseväljendus. Loodus oli teda nagu kõiki teisi normaalseid mehi hooliga kavandanud armastuse jaoks. Ta oli sellele ülesandele kulutanud kümme tuhat sajandit — ei, sada tuhat ja miljon sajandit, ning Martin oli parim, mida ta teha oli suutnud. Loodus oli armastusest teinud tema kõige tugevama tunde, ning kinkides talle kujutlusvõime, oli ta kasvatanud selle mõjuvõimu miljard protsenti, oli loonud temast ühepäevaliblika, kelle osaks oli tunda erutusevärinaid, õnne ja ühinemisiha. Laua varjus otsis ta käsi Ruthi kätt oma kõrval ja nad vahetasid sooja pigistuse. Viivuks vaatas Ruth Martinile otsa, ta silmad olid säravad ja pehmed. Ja õndsusevärin, mis Martinit haaras, muutis tema silmad samasuguseks. Ta ei mõistnud, et see sära ja õnn, mida ta Ruthi silmades nägi, puhkes tema enda pilgu vastukajana.

Diagonaalis tema vastas, mr. Morse'i paremal käel istus kohtunik Blount, kohaliku ülemkohtu liige. Martin oli temaga sageli kohtunud ega võinud teda silmaotsaski sallida. Kohtunik ja Ruthi isa vestlesid ametiühingupoliitikast, kohalikust olukorrast ja sotsialismist ning mr. Morse püüdis kõigest väest Martinit viimasega nõokida. Lõpuks vaatas kohtunik Blount heatahtliku ja isaliku kaastundega üle laua tema poole. Martin naeratas endamisi.

«Te kasvate sellest välja, noormees,» ütles kohtunik leebelt. «Aeg on parim ravim selliste lastehaiguste vastu.» Ta pöördus mr. Morse'i poole. «Ma ei usu, et vastuvaidlus niisugusel puhul aitab. See teeb patsiendi lihtsalt kangekaelseks.»

«See on õige,» nõustus mr. Morse tõsiselt, «aga ikkagi on kasulik patsienti vahetevahel tema seisukorra suhtes hoiatada.»

Martin naeris lõbusalt, aga see oli sunnitud naer. Tööpäev oli olnud liiga pikk, pingutus liiga väsitav ning nüüd oli ta täiesti reaktsiooni küüsis.

«Kahtlemata olete te mõlemad suurepäraseks arstid,»

ütles ta, «aga kui te raasukenegi hoolite patsiendi arvamusest, siis lubage mul öelda, et te olete viletsad diagnoosijad. Tõtt öelda vaevlete te ise selle tõve käes, mida te arvate minus leidvat. Mina aga olen immuunne. Sotsialistlik filosoofia, mis pooltoorena teie veres kihiseb, on minu puutumata jätnud.»

«Väga tark,» pomises kohtunik. «Positsioonide ümbervahetamine on vaidluses suurepärase trikk.»

«Ma võtan kinni teie enda sõnadest.» Martini silmad välkusid, aga ta valitses ennast. «Ma nimelt kuulsin kõnesid, mida te valimiskampaania ajal pidasite, kohtunik. Mingi heniidilise võttega — heniidiline on muide üks minu lemmiksõna, mille tähendust keegi ei tea —, mingi heniidilise võttega te veenate iseennast, et usute vaba võistluse süsteemi ja võitja õigusse. Samal ajal aga toetate ihu ja hingega kõikvõimalikke abinõusid võitja õiguse kärpimiseks.»

«Kulla noormees...»

«Pidage meeles, et ma olen kuulnud teie valimiskõnesid,» hoiatas Martin. «Teie positsioon osariigi kaubanduse regulatsioonide suhtes, raudteetrusti ja «Standard Oili» vastu suunatud regulatsioonide suhtes, metsade säilitamise ning veel tuhande ja ühe piirava abinõu suhtes on avalikult teada ja need seisukohad pole midagi muud kui sotsialistlikud.»

«Kas te tahate sellega öelda, et teil pole usku nende mitmesuguste karjuvate võimuliialduste piiramise vajadusse?»

«Küsimus pole selles. Ma tahan vaid öelda, et te olete kehv diagnoosija. Ma tahan öelda, et mind pole sotsialismipisik nakatanud. Ma tahan öelda, et just nimelt teie kannatate rängalt sellesama pisiku poolt tekitatud kahjustuste all. Mina aga olen sotsialismi põline vaenlane, just niisamuti, nagu ma olen teie endi vördjaliku demokraatia verivaenlane, sest see demokraatia pole midagi muud kui pseudosotsialism, mis varjab oma õiget nägu petlike sõnadega, mille valelikkuse tõestamiseks piisab sõnaraamatust.»

Mina olen reaktsionäär — nii veendunud reaktsionäär, et minu vaatekoht on teile arusaamatu, teile, kes te elate sotsiaalse organisatsiooni looritatud vales ega oma küllalt teravat pilku, et sellest loorist läbi näha. Te

teete näo, nagu usuksite võitja õigusse ja tugevate valitsusse. Mina aga usun sellesse, selles ongi erinevus. Kui ma pisut noorem olin — paar kuud noorem —, uskusin sedasama mida teiegi. Teie ja teietaoliste inimeste mõttelaad äratas minus aukartust, kuid kaupmehed ja äritsejad on parimal juhul vaid väga argpükslikud valitsejad. Nad rõhivad ja tuustivad hommikust õhtuni rahateenimise künas, ja mina pöördusin uuesti tagasi aristokraatia juurde, kui nii öelda tohib. Mina olen ainuke individualist siin ruumis. Mina ei looda riigist midagi head. Mina loodan ainult tugevale inimesele, usun, et riigi võib ta mandunud väiklusest päästa üksnes mees, kes istub hobuse seljas.

Nietzschel oli õigus. Ma ei hakka aega raiskama ja teile seletama, kes Nietzsche oli, aga tal oli õigus. Maailm kuulub tugevatele. Tugevatele, kes on ühtlasi ka üllad ega püherda kaubanduse ja börsi seaküna ees. Maailm kuulub tõelistele ülikutele, suurtele blondidele metslastele, kes ei tee kompromissi, jaatajatele. Ja nemad õgivad teid ära, teid, sotsialiste, kes te kardate sotsialismi ja peate ennast individualistideks. Teie, alandlike ja tasaste orjamoraal ei päästa teid. Oh, ma tean, see kõik on kreeka keel ja ma ei vaeva teid sellega kauem. Kuid pidage meeles ühte: Oaklandis ei ole poolt tosinatki individualisti, aga Martin Eden on üks nendest.»

Martin andis märku, et ta on vaidluse lõpetanud ja pöördus Ruthi poole.

«Ma olen täna päris üles kruvitud,» ütles Martin tasakesi. «Ma ei taha rääkida, tahan ainult armastada.»

Ta ei reageerinud mr. Morse'i sõnadele:

«Mind see ei veena. Kõik sotsialistid on jesuiidid. Sellest neid võibki ära tunda.»

«Me teeme teist veel tubli vabariiklase,» lisas kohtunik Blount.

«Mees hobuse seljas jõuab enne seda kohale,» heitis Martin heatujuliselt vastu ja pöördus taas Ruthi poole.

Ent mr. Morse ei jäänud sellega rahule. Talle ei meeldinud laiskus ja põlgus mõistliku ausa töö vastu, mida ta nägi oma tulevases väimeespojas, kelle vaadetest ta lugu ei pidanud ja kelle loomus talle arusaamatuks jäi. Seepärast viis ta jutu Herbert Spencerile. Koh-

tunik Blount aitas jõudsalt kaasa ning Martin, kellele filosoofi nime esmakordne mainimine teravasti kõrva torkas, pidi kuulma, kuidas kohtunik Spenceri vastu range ja üleoleva diatriibi maha leierdas. Aeg-ajalt vaatas mr. Morse Martini poole, nagu öelda tahtes:

«Näed nüüd, poiss.»

«Kädistavad harakad,» pomises Martin endamisi ning jätkas oma jutuajamist Ruthi ning Arthuriga.

Kuid pikk tööpäev ja eelmisel õhtul sõlmitud tutvus «maa soolaga» avaldasid talle oma mõju. Pealegi hõõgus temas veel viha, mida oli äratanud trammis loetud raamat.

«Mis lahti on?» küsis äkki Ruth, nähes hirmuga, millise pingutusega Martin ennast vaos hoidis.

«Pole muud jumalat peale Tunnetamatu, ja Herbert Spencer on tema prohvet,» lausus kohtunik Blount samal hetkel.

Martin võttis tuld.

«Labane hinnang,» ütles ta rahulikult. «Kuulsin seda esimest korda Raekoja pargis ühe töömehe suust, kes oleks ometi pidanud paremini teadma. Hiljem olen seda sageli kuulnud, ja iga kord ajab see odav sõnakõlks mu südame pahaks. Teil peaks häbi olema. Selle suure ülla inimese nimi teie suus on nagu kastepiisk lampkastis. Te olete tülgastav.»

See mõjus nagu pikselöök. Kohtunik Blount jõllitas Martinit rabandust ennustaval ilmel, valitses vaikus. Mr. Morse'il oli südamepõhjas hea meel. Ta nägi, et tütar on šokeeritud. Sedap ta just tahtiski — tuua päevavalgele tolle ebameeldiva inimese sisemine matslikkus.

Ruth otsis laua varjus anuvalt oma armsama kätt, aga Martini veri oli juba keema löönud. Teda ajas marru kõrgetel kohtadel istujate intellektuaalne upsakus ja kelmurlikkus. Ülemkohtu liige! Alles mõne aasta eest oli ta põrmust selliste uhkeldavate nullide poole üles vaadanud ja neid jumalateks pidanud.

Kohtunik Blount kogus ennast ja püüdis mitte välja teha. Ta pöördus Martini poole tehtud viisakusega, aga Martin mõistis, et selle põhjuseks on vaid daamide juuresolek. See õhutas veelgi ta viha. Kas maailmas siis tõesti raasugi ausust ei ole?

«Teil pole õigust minuga Spenceri üle vaieldal!» karjus ta. «Te teate Spencerist niisama vähe kui tema enda kaasmaalased. Aga ma möönan, et see ei ole teie süü. See on lihtsalt meie aja põlastusväärse ignorantsuse märk. Alles täna õhtul, teel siia, leidsin selle kohta musternäite. Lugesin Saleeby esseed Spencerist. Teilgi oleks kasulik seda lugeda. See on igaühele kättesaadav. Võite seda osta igast raamatukauplusest või laenutada avalikust raamatukogust. Teil hakkab häbi, kui võrdlete oma enda kesiseid teotusi ja nõmedust tolle õilsa inimese suhtes sellega, mida Saleeby on samalt alalt kogunud. See on selline häbirekord, et teil oma pisikese häbi pärast häbi hakkab.

Üks akadeemiline filosoof, kes polnud väärt Spenceriga ühte õhku hingama, nimetas teda poolharitlaste filosoofiks. Ma ei usu, et te olete Spencerist kümmetki lehekülge lugenud, aga on kriitikuid, kes pole temast lugenud põrmugi rohkem kui teie ja kes on teist usutavasti arukamad, kes aga heitsid Spenceri õpilastele avaliku väljakutse, et need otsiksid tema töödest kas või üheainsa idee — Herbert Spenceri töödest, selle mehe teostest, kes vajutas oma geeniuse pitseri kogu teaduslikule uurimistööle ja kaasaegsele mõtlemisele. Spencer on psühholoogia isa, mees, kes revolutsioneeris pedagogika, nii et tänapäeval antakse prantsuse talupoja lastele algõpetust vastavalt põhimõtetele, millele tema on aluse pannud. Ja tillukesed inimsääsed nõelavad tema mälestust, ehkki nad võlgnevad oma leiva ja leivakõrvase just tema ideede tehnilisele rakendusele. See vähene, mis nende ajus väärtuslikku on, pärineb suures osas temalt. Kindel, et kui Spencerit poleks olnud, puuduksid neil enamasti needki vähesed õiged papagoiteadmised, mis neil nüüd on.

Ja siiski leidis mees nagu Oxfordi printsiipiaal Fairbanks — veelgi kõrgema positsiooniga inimene kui teie, kohtunik Blount —, kes ütles, et tulevased põlvkonnad ei näegi Spenceris mõtlejat, vaid üksnes ebahuvitavat poeeti ja unistajat! Kõik nad on vaid klähviv penikari. «Algprintsiipidel» ei puudu täiesti teatud kirjanduslik väärtus,» ütles üks neist. Ja teised jälle väitsid, et ta on pigem töökas tuupija kui algupärane mõtleja. Klähviv penikari! Klähviv penikari!»

Martin katkestas järsult oma süüdistuskõne. Valitses surmavaikus, kogu Ruthi perekond austas kohtunik Blounti ja nägi temas tähtsat, elus edu saavutanud meest. Martini taktitus äratas neis õudust. Lõunasöök lõppes matusevaikuses. Kohtunik ja mr. Morse kõnelesid omavahel, ülejäänud tegid vaevalt suu lahti. Hiljem, kui Ruth ja Martin kahekesi jäid, puhkes stseen.

«Sa oled väljakannatamatu,» nuuksus Ruth.

Aga Martini viha hõõgus veel ja ta pomises endamisi: «Elajad! Elajad!»

Kui Ruth seletas, et Martin on kohtunikku solvanud, sähvas viimane vastu:

«Kas sellega, et ma temast tõtt rääkisin?»

«Mul on ükskõik, kas see oli tõsi või mitte,» vaidles Ruth vastu. «Lõpuks on ikkagi olemas teatud süüdsusepiirid ja sul ei ole õigust kedagi solvata.»

«Kust võttis siis kohtunik Blount õiguse rünnata tõe?» küsis Martin. «Tõe moonutamine on kahtlemata tõsisem süütegu kui kohtunikutaolise kääbusliku isiksuse solvamine. Aga tema tegi veelgi halvemat. Ta mustas suurt üllast inimest, kes on surnud. Elajad! Elajad!»

Martini haiglane viha lõi uuesti leegitsema ja Ruthil hakkas tema ees hirm. Ta polnud Martinit veel kunagi nii vihasena näinud ja tema meelest oli see lausa müstiline ja pöörane. Kuid kõigest hoolimata segunes hirmuga kõditav võlu, mis teda alati oli Martini poole tõmmanud ja veelgi tõmbas — seesama võlu, mis oli teda tol meeletul unustusehetkel sundinud Martini poole kummarduma ja käed ta kaela ümber põimima. Ruth oli juhtunust solvatud ja teotatud, aga siiski vajus ta Martini käte vahele ja värises seal, sellal kui Martin ikka veel pomises: «Elajad! Elajad!» Ruth ei liigutanud ennast ja Martin lisas: «Ma ei topi ennast enam teie lauda, kallid. Nemad ei salli mind ja on rumal neile oma vastumeelset seltskonda peale suruda. Pealegi on nemad minule täpselt niisama vastumeelsed. Ptüü! Nad ajavad mul südame pahaks. Ja mõelda, et ma kujutlesin oma ilmsüütus meeles, et inimesed, kes seisavad nii kõrgel, kes elavad ilusates majades, kellel on haridus ja pangaarve, on midagi väärt!»

XXXVIII PEATÜKK

«Tulge kaasa! Lähme parteikoosolekule.»

Seda ütles Brissenden, veel jõuetu poole tunni eest toimunud verejooksust — juba teine verejooks kolme päeva kestel. Ta hoidis käes lahutamatu viskiklaasi ja tõstis selle värisevate sõrmedega suu juurde.

«Mis on minul sotsialismiga pistmist?» küsis Martin.

«Külalistele on lubatud viieminutilised sõnavõtted,» käis haige peale. «Tõuske püsti ja laske tulla, mis teil öelda on. Rääkige neile, miks te sotsialismiga ei lepi. Ütelge neile, mis te neist ja nende getoeetikast arvate. Virutage neile Nietzsche'ga pähe ja võtke tasuks oma vaeva eest neiltki obadus vastu. Virutage kõigest jõust. Seda on neile vaja. Neile on tarvis vastuvaidlust ja teile niisamuti. Tahaksin, et teist saaks sotsialist, enne kui ma kaon. See annaks teie elule õigustuse. See on ainus, mis võib teid päästa, kui jõuab kätte pettumusepäev, mis teid paratamatult ootab.»

«Mulle jääb igavesti mõistatuseks, mispärast just nimelt teie sotsialist olete,» imestas Martin. «Teie, kes te massi nii sügavalt põlgate. Tean, et rahvarämps mitte millegi poolest teie esteedihingele lähedane pole.» Ta osutas süüdistavalt viskiklaasile, mida Brissenden parajasti täitis. «Sotsialism ei näi teid päästvat.»

«Mina olen raskesti haige,» vastas Brissenden. «Teiega on hoopis teine asi. Teil on tervis, teile võib elu nii palju pakkuda, ja seepärast tuleb teid kuidagi elu külge neetida. Te imestate, miks mina olen sotsialist. Ma ütlen teile. Sellepärast, et sotsialism on vältimatu; sellepärast, et praegune kõdunenud ja mõistusevastane süsteem ei või püsima jääda. Seepärast, et teie vägeva ratsuri aeg on möödas. Orjad ei lepi sellega. Neid on liiga palju ja tahes-tahtmata kisuvad nad iga ratsaniku veel enne maha, kui see sadulasse jõuab istuda. Nende käest pole pääsu ja teil tuleb kogu nende orjamoraal alla neelata. Ma tunnistan, et see ei ole just isuäratav leem, aga seda on juba kaua keedetud ja ta tuleb alla neelata. Teie oma nitšeaanlusega olete igatahes ajast ja arust. Minevik on minevik ja see, kes ütleb, et ajalugu kordub, on valelik. Muidugi, ma ei armasta massi, aga mis mul vaesel teha jääb? Vägev ratsur ei tule iialgi ja halvemat

kui praegune sigade valitsus ei või ka olla. Aga lähme nüüd. Ma olen juba kaelani täis, ja kui ma siin veel kaua istun, jään purju. Ja te teate, mis arst ütleb — olgu ta neetud! Aga ma vean teda veel kord alt.»

Oli pühapäeva õhtu, ja väike saal oli tungil täis Oaklandi sotsialiste, enamasti töölisi. Martinis tekkis lugupidamine kõneleja, targa juudi vastu, aga ühtlasi ärkas temas ka vasturääkimise vaim. Kõneleja kitsad lüngus olad ja sisselangenud rind kuulutasid ta tüüpiliseks ülerahvastatud geto pojaks ja Martini silmis kehastas ta selgesti nõrkade ja õnnetute orjade igivana võitlust käputäie isandate vastu, kes nende üle valitsesid ja aegade otsani valitsevad. Martin nägi selles närtsinud inimesenatukeses sümbolit. See kuju esindas kõiki neid lugematuid nõrgakesi ja hädavareseid, kes bioloogia seaduste sunnil hukuvad elu viletsatel ääremadel. Hoolimata nende teravmeelsest filosoofiast ja sipelgallikust kalduvusest ühistegevusele, hülgab Loodus nad erandinimese kasuks. Ehkki Loodus nii heldel käel elu seemet külvab, valib ta idudest ainult parimad välja. Loodust matkides aretavad inimesed just niisamasugusel meetodil võidusõiduhobuseid ja kurke. Kahtlemata oleks kosmose looja võinud valida parema meetodi. Ent olevused sellessinases juba olelevas kosmoses peavad valitud meetodiga kohanema. Muidugi võivad nad enne oma hukkumist sipelda, nii nagu siplevad sotsialistid, nii nagu kõneleja kõnepuldis ja higistav publik praegugi siples, omavahel sõjanõu pidades ja otsides mingit uut trikki, millega mahendada elu julmust ning kosmost ninapidi vedada.

Nii mõtles Martin ja nii ta ka rääkis, kui Brissenden teda neile kallale ässitas. Martin võttis teda kuulda, ronis kõnetooli, nagu kombeks oli, ja pöördus kõigepealt koosoleku juhataja poole. Ta alustas vaikselt häälel, kõhklevalt, püüdes korraldada mõtteid, mis olid juudi kõnet kuulates ta peas tärganud. Sellistel koosolekutel lubati igale kõnelejale ainult viis minutit. Aga kui Martini viis minutit täis sai, oli ta parajasti täie hoo sisse saanud ja rünnak sotsialistliku õpetuse pihta alles pooleli. Ta oli köitnud publiku huvi ja kuulajad nõudsid valjude hüüetega, et koosoleku juhataja Martini aega pikendaks. Nad hindasid Martinit kui aru poolest vää-

rilist vastast ja jälgisid pingsa tähelepanuga iga ta sõna. Ta rääkis tuliselt ja veendunult, ei peenutsenud sõnadega, rünnates orje, nende moraali ja taktikat, ning andis avameelselt mõista, et kõnesolevate orjade all mõtleb ta koosolijaid. Ta tsiteeris Spencerit ja Malthust ning kuulutas arengu bioloogilist seadust.

«Ja seepärast,» tegi ta lühikese kokkuvõtte, «ei saa püsida ükski riik, mille alamad on orjad. Vana arenguseadus maksab praegugi. Võitluses olemasolu eest, nagu ma näitasin, kaldub võit tugevatele ja nende soole, nõrgad ja nende sugu aga hävitatakse ja neid botab hukkumine. Tulemuseks on, et tugevad ja nende järeltulijad säilivad, ja nii kaua kui võitlus kestab, on iga põlvkond eelmisest tugevam. See on areng. Kuid teie, orjad — ma mõnan, on tõesti õnnetus olla ori —, kuid teie, orjad, unistate ühiskonnast, kus arenguseadus tühistatakse, kus nõrgad ja saamatud ei hukku, kus iga hädavares saab nii palju süüa, kui tahab, nii mitu korda päevas, kui tahab, kus kõik leiavad endale paarilise ja saavad lapsi — nii nõrgad kui tugevad. Mis selle tagajärg on? Järgnevate põlvkondade elujõud ei kasva enam. Veel enam, see hakkab kahanema. Ja see ongi teie orjafilosoofia Nemesis. Teie orjaühiskond — orjadest, orjade poolt ja orjade jaoks — peab paratamatult kärbuma ja tükkideks purunema, kuna elu ise, millele ta rajaneb, kärbub ja puruneb.

Pidage meeles, ma räägin bioloogiast ja mitte tundeetikast. Ükski orjade riik ei saa püsima jääda...»

«Aga kuidas on lugu Ühendriikidega?» hõikas keegi mees kuulajate hulgast.

«Jah, kuidas on sellega lugu?» vastas Martin. «Kolmteist kolooniat kihutasid oma valitsejad minema ja löid niinimetatud vabariigi. Orjad said iseenda peremeesteks. Neid ei valitsenud enam isanda mõök. Aga nad ei saanud kuigi kaua ilma mingisuguste isandateta läbi, ja nii tekkisid uued isandid, need aga polnud mitte suured ja üllad mehised mehed, vaid kavalad kaubitsevad ämblikud ja liigkasuvõtjad. Ning nemad orjastasid teid uuesti — aga mitte ausalt, nagu tõeline ülik oma käsi-varre jõuga, vaid teid salamahti oma ämblikuvõrkudesse püüdes, teid lipitsevate meelitustega pettes. Nad on ära ostnud teie orjakohtunikud, ära väänanud teie orjasea-

dused ja viinud teie orjapojad ja -tütred õudsemasse viletsusse kui võlaorjus. Tänapäeval töötab Ühendriikide kaubitsejate oligarhia heaks kaks miljonit teie last. Kümnel miljonil teiesugusel orjal pole õiget peavarju ja nad on pooleldi näljas.

Kuid tulgem tagasi asja juurde. Ma näitasin, et ükski orjade ühiskond ei või püsida, vastasel korral peaks ta juba oma loomu poolest arenguseaduse tühistama. Vaevalt on orjade ühiskond loodud, kui allakäik algab. Teil on kerge rääkida arenguseaduse tühistamisest. Aga kus on uus arenguseadus, mis teie jõudu alal hoiaks? Formuleerige see. Või on see juba formuleeritud? Siis tehke see avalikuks.»

Martin istus keset protestikära. Paarkümmend meest olid püsti karanud ja nõudsid koosoleku juhatajalt sõnaõigust. Ning ükshaaval, pöörasest aplausist julgustatuna andsid nad vastulöögi Martini rünnakule. Nad kõnelesid tule ja vaimustusega, erutatult žestikuleerides. See oli pöörane õhtu, aga see pöörasus oli intellektuaalne, see lahing oli ideede lahing.

Mõned kõnelejad kaldusid teemast kõrvale, aga enamik neist vastas otseselt Martinile. Nad hämmastasid teda mõttekäikudega, mis olid talle uued. Nad ei avanud Martinile uusi bioloogiaseadusi, küll aga vanade seaduste uusi rakendusi. Nad olid liiga innukad, et lõpuni viisakaks jääda, ja rohkem kui üks kord pidi koosoleku juhataja korra loomiseks koputama ja pörutama.

Juhuslikult viibis kuulajate hulgas roheline ajakirjanikuhakatis, kes oli siia sattunud uudistevaese päeva tõttu, tagasihutatuna ajalehtede kustumatust sensatsioonijanust. Ta ei olnud talendikas algaja. Tal oli lihtsalt ladus ja libe keel. Reporter oli liiga nürimeelne, et vaidluse sisu mõista. Tegelikult oli tal vaid meelitav tunne, et seisab neist sõnaohtraist töölismaniakkidest tohutult kõrgemal. Lisaks oli tal suur aukartus nende ees, kes istuvad kõrgetel kohtadel ja dikteerivad rahvas-tele ning ajalehtedele poliitikat. Ja tagatipuks oli tal ka oma ideaal, nimelt saada hiilgavaks, täiuslikuks reporteriks, kes on võimeline mitte millestki midagi — ja isegi väga palju — välja pigistama.

Ta ei teadnud, mille ümber kogu see jutt siin õieti

keerleb. Aga see polnudki vajalik. Sõnad nagu revolutsioon andsid talle niidiotsa kätte. Nagu paleontoloog, kes oskab ühest fossiilsest luust rekonstrueerida terve skeleti, nii oskas temagi rekonstrueerida terve kõne ainukesest sõnast revolutsioon. Ta tegi seda samal õhtul ja tegi hästi. Ning kuna Martin kujunes õhtu naelaks, pani ta kõik tema suhu, ning tegi temast kogu etenduse arhianarhisti, kujundades ta reaktioonilise individualismi ümber kõige tontlikumaks punasärgiliseks sotsialistlikuks kihutuskõneks. Nooruke reporter oli kunstnik ja kohaliku koloriidi andis ta laiade pintslitõmmetega — põlevate silmadega pikajuukselised mehed, neurasteenilised ja degenereerunud tüübid, kirest värisevad hääled, püstiaetud rusikad ja kõigele sellele fooniks vanded, mõirged ning vihaste meeste kähisev räuskamine.

XXXIX PEATÜKK

Järgmisel hommikul oma toakeses kohvi juues luges Martin ajalehte. Talle oli uueks elamuseks leida oma nime pealkirjades ja pealegi veel esimesel leheküljel. Üllatusega sai ta teada, et on Oaklandi sotsialistide kõige kurikuulsam liider. Kiiruga luges ta läbi raevuka kõne, mille nooruke reporter talle suhu oli pannud, ja kuigi see võltsing teda algul vihastas, viskas ta ajalehe lõpuks naerdes kõrvale.

Üks kahest — mees oli purjus või salakaval kurjategija, ütles Martin õhtupoolikul voodiserval istudes, kui saabus Brissenden ja jõuetult ainsale toolile vajus.

«Aga mis see teile korda läheb? Te ometi ei otsi heakskiitu kodanlikelt sigadelt, kes ajalehti loevad?»

Martin mõtles veidi järele ja sõnas siis:

«Ei, tõtt ütelda ma ei hooli nende heakskiidust küünevõrragi. Aga teisest küljest teeb see minu suhted Ruthi perekonnaga veidi keerukaks. Tema isa väitis aina, et mina olen sotsialist, ja see vilets sõperdis annab ta veendumusele kinnitust. Tema arvamusel pole mul küll sooja ega külma... Aga mis sellest ikka arutada. Tahan teile ette lugeda, mis ma täna tegin. See on muidugi «Üle tähtaja», ma olen parajasti poole peal.»

Martin luges veel, kui Maria ukse lahti lükkas ja sisse laskis korralikult rietatud noormehe, kes tragilt ringi vaatas, jättes meelde priimuse ja kööginurga, enne kui pilgu Martinile pööras.

«Istuge,» ütles Brissenden.

Martin tegi noormehele voodiserval ruumi ja jäi ootama, mis külalisel öelda on.

«Kuulsin eile õhtul teie kõnet, mr. Eden, ja ma tulin teid intervjuerima.»

Brissenden puhkes laginal naerma.

«Kas seltsimees on ka sotsialist?» küsis reporter, mõõtes kiire pilguga laibanäolise surija ajakirjanduslikku väärtust.

«Tema siis kirjutaski tolle reportaazil!» imestas Martin. «Aga ta on ju alles päris poisikel!»

«Miks te teda läbi ei peksa?» küsis Brissenden. «Mina annaksin tuhat dollarit, kui oma kopsud viieks minutiks tagasi saaksin.»

See jutt, mis käis küll temast mööda, aga puudutas teda ja käis tema pihta, viis reporterihakatise pisut segadusse. Ent ta oli sotsialistide miitingu hiilgava kirjelduse eest kiita saanud ning tal oli käsk saavutada intervjuu isiklikult Martin Edenilt, ühiskonna organiseeritud vaenlaste juhilt.

«Ega teil midagi selle vastu ei ole, kui teeme teist ülesvõtte, mr. Eden?» küsis ta. «Väljas ootab toimetuse fotograaf ja tema ütleb, et parem on see asi kohe ära korraldada, enne kui päike madalale vajub. Intervjuu juurde võime asuda pärast seda.»

«Või fotograafi!» kordas Brissenden mõtlikult. «Pekske ta läbi, Martin, pekske läbi!»

«Ma hakkan vist vanaks jääma,» vastas Martin. «Tean küll, et peaksin. Aga ei ole nagu õiget tahtmist. Paistab, et sellel ei ole suurt mõtet.»

«Tema ema pärast!» käis Brissenden peale.

«Seda võiks kaaluda. Aga ikkagi ei paista sellel külalt mõtet olevat, et minus vajalikku energiat sütitada. Te ju teate, et teise mehe läbikõlkimine nõuab energiat. Ja pealegi — mis kasu sellest on?»

«See on õige jah, see on õige suhtumine,» kuulutas reporterihakatis tähtsalt, ehkki ta hakkas juba ärevalt ukse poole sihtima.

«Aga see ei olnud ju tõsi, kõiges, mis ta kirjutas, ei olnud ühtki õiget sõna,» jätkas Martin, rääkides ainult Brissendeniga.

«See oli nii-ütelda üldises laadis,» seletas reporter, «ja pealegi on see hea reklaam. See just loeb. Tegin teile sellega teene.»

«See oli hea reklaam, Martin, vanapoiss,» kordas Brissenden pühalikult.

«Ja ta tegi mulle sellega teene — mõtle ainult!» kiitis Martin tagant.

«Niisiis, kus te sündisite, mr. Eden?» küsis reporter, võttes äraootava ja tähelepaneliku ilme.

«Ta ei tee märkmeid,» tähendas Brissenden. «Ta peab kõik meeles.»

«Sellest piisab mulle,» püüdis lehemees oma hämmeldust varjata. «Ühelgi õigel reporteril pole tarvis endale märkmetega tüli teha.»

«Sellest piisas... eile õhtul.» Aga Brissenden ei pooldanud kviitismi ja ta muutis järsku oma hoiakut. «Martin, kui teie teda läbi ei kolgi, teen seda ise, kui ma ka seepeale siinsamas hinge heidaksin.»

«Kui teeks talle lihtsalt ühed triibulised?» pani Martin ette.

Brissenden kaalutles mõtlikult ja noogutas siis pead.

Järgmisel hetkel istus Martin voodiserval, reporterihakatis põiki põlvedel, nägu allapoole.

«Vaata, et sa ei hammusta!» hoiatas Martin, «muidu ma pean sulle vastu vahtimist andma. Ja sellest oleks südamest kahju, sest sul on nii kena näolapp.»

Martini ülestõstetud käsi langes alla, tõusis ja langes jälle kiires kindlas rütmis. Reporter rabeles, vändus ja vingerdas, aga hammustada ta ei julgenud. Brissenden vaatas tõsiselt pealt, aga korra ta siiski erutus, haaras viskipudeli ja palus: «Kuulge, laske ma annan ka üheainukesegi matsu.»

«Kahju, et mu käsi ära väsis,» ütles Martin, kui ta lõpuks järele jättis. «Pihk on päris tuim.»

Ta kergitas reporteri üles ja pani voodile istuma.

«Ma lasen teid selle eest areteerida,» lõrises ta, õhetavail põskedel poisikeselikud vihapisarad. «Ma panen teid veel selle eest higistama. Ma teile näitan.»

«Vaene väikel!» nentis Martin. «Ta ei mõista, et on

astunud teele, mis viib allamäge. Ei ole aus, ei ole õiglane, ei ole mehine rääkida valet oma kaasinimestest, nagu tema seda on teinud. Aga ta ei tea seda.»

«Ta tuli siia, et kuulda saada,» sõnas Brissenden vahele.

«Jah, ta tuli minu juurde, keda ta on laimanud ja solvanud. Minu poodnik keeldub mulle nüüd kindlasti krediiti andmast. Kõige hullem on sealjuures aga see, et vaene poiss läheb seda teed edasi, kuni ta mandub esmaklassiliseks ajakirjanikuks ja ühtlasi esmaklassiliseks kaabakaks.»

«Veel on aega,» lausus Brissenden. «Kes teab, võib-olla olete teie määratud saama looja käes alandlikuks tööriistaks, mis ta päästab. Miks te ometi ei lasknud mul talle korra virutada? Ma oleksin tahtnud ka päästetöös osaline olla.»

«Ma lasen teid mõlemaid areteerida, elajad,» nuuksus eksinud hing.

«Ei, ta suu on liiga ilus ja liiga nõrk,» vangutas Martin süngelt pead. «Kardan, et tagusin oma käe asjata valusaks. See noormees on parandamatu. Temast saab kunagi suur ja edukas ajalehemees. Tal ei ole südame-tunnistust. Juba see üksi teeb ta suureks.»

Seepeale putkas reporter ülima kiiruga uksest välja, kartes, et Brissenden virutab pudeliga, mida ta ikka veel käes hoidis.

Järgmisel päeval sai Martin hommikulehest enda kohta veel palju uut teada. Veerupikkuses intervjuus leidis ta ennast ütlemas: «Meie oleme ühiskonna veendunud vaenlased. Ei, meie ei ole anarhistid, vaid sotsialistid.» Reporter tähenduse peale, et tema arvates pole neil kahel koolkonnal suurt vahet, olevat Martin vaikiva nõustumise märgiks õlgu kehitanud. Ta nägu oli kirjelduse järgi igat kanti lapergune, ning sellele oli lisatud veel mitmesuguseid teisi mandumise märke. Eriti tähelepanuväärsed olid ta mõrtsukakäed ja metsik läige verd täis valgunud silmades.

Ta kuulis ka, et tavatseb igal õhtul Raekoja pargis tööliste kõnelda, ning et anarhistide ja agitaatorite hulgas, kes seal rahva meeli üles ässitavad, on temal kõige suurem kuulajaskond ja kõige revolutsioonilised kõned. Reporter oli maalinud värvika pildi ta vae-

sest väikesest toakesest, priimusest ja ühestainsast too-
list ning koolja lõustaga hulgusest, kes Martiniga sõp-
rust peab ja näeb välja parajasti nii, nagu oleks ta
nüüdsama vabanenud kahekümne aasta pikkusest kind-
lusevangistusest.

Reporter oli olnud usin. Ta oli valuga ringi lasknud
ja välja nuuskinud Martini perekonnaloo, hankinud
ülesvõtte Bernard Higginbothami koloniaalkauplusest,
mille ees seisis Bernard Higginbotham ise. Seda džen-
telmeni kirjeldati kui taibukat ja väarikat ärim meest, kel-
lel pole midagi ühist oma naisevenna sotsialistlike vaa-
detega ega vähematki poolehoidu naisevenna enese
vastu, keda ta iseloomustas kui laiska hädavarest, kes
ei võtnud vastu töökohta, kui seda talle pakuti, ja kes
lõpetab tingimata trellide taga. Intervjueeritud oli ka
Mariani abikaasat Hermann von Schmidti. See oli nime-
tanud Martinit perekonna kärnaseks lambaks ja väljen-
danud tema vastu sügavat põlastust. «Ta katsus minult
raha välja pumbata,» oli von Schmidt reporterile öel-
nud, «aga ma tegin sellele lühikese ja selge lõpu. Ta
teab, et pole mõtet siin ümber tolgendada. Mees, kes ei
tööta, pole tuhkagi väärt, võite mind uskuda.»

Seekord sai Martin tõsiselt vihaseks. Brissenden nägi
kogu loos ainult head nalja, aga ta ei suutnud Martinit
lohutada, sest viimane teadis, et pole kerge kõike seda
Ruthile ära seletada. Martin teadis ka, et juhtunu pakub
Ruthi isale suurimat rõõmu ning et ta teeb mis oskab,
et seda kihluse tühistamiseks ära kasutada. Ja Martin
pidi varsti nägema, kui hästi ta oli osanud seda ära
kasutada. Öhtuse postiga sai ta Ruthilt kirja. Katast-
roofi aimates avas Martin selle juba uksele, kus kirja-
kandja talle selle oli ulatanud, ja luges sealsamas läbi.
Lugemise juures libises ta käsi masinlikult taskusse
tubakat ja sigaretipaberit otsima nagu vanul päevil, kui
ta veel suitsetas. Ta ei andnud endale aru sellest, et ta
tasku on tühi, ega sellest liigutusestki, millega ta siga-
retikeeramise vahendite järele kobas.

See ei olnud kirglik kiri. Selles ei olnud vihast jäl-
gegi. Aga läbi kogu kirja, esimesest lausest viimaseni
kõlas solvumise ja pettumuse toon. Ruth oli lootnud
temast paremat. Ta oli mõelnud, et Martin saab oma
nooruserumalustest üle, et tema, Ruthi armastus annab

Martini elule mõtte ja õhutab Martinit elama tõsist ja
sündsat elu. Nüüd aga olid isa ja ema kindlalt nõudnud
kihluse tühistamist. Ja Ruthil ei jäävat muud üle kui
tunnistada, et see on õigustatud nõudmine. Nad poleks
Martiniga kunagi õnnelikuks saanud. Nende vahekord
oli algusest peale saatuslik viga. Aga oli veel üks asi,
mida ta läbi terve kirja kahetses, ja see oli Martinile
kõige kibedam. «Kui sa ainult oleksid endale ametikoha
otsinud ja püüdnud kellekski saada,» kirjutas Ruth.
«Aga see ei olnud nii määratud. Sinu möödunud elu oli
liiga kirev ja heitlik. Ma mõistan, et sind ei saa selle
eest süüdistada. Sa võisid talitada üksnes vastavalt
oma loomusele ja varasemale kasvatusale. Seepärast ma
ei mõista sind hukka, Martin. Palun pea seda mees.
Kõik oli üksainus suur eksitus. Nagu isa ja ema ütle-
vad — meie ei olnud teineteise jaoks määratud ja me
peaksime mõlemad õnnelikud olema, et me selle veel
õigel ajal avastasime... Pole mõtet katsuda minuga
kokku saada,» lõpetas Ruth. «See oleks kurb kohtumine
meile mõlemale, niisamuti ka minu emale. Juba niigi
tunnen, et olen talle suurt valu ja muret teinud. Mul
kulub palju vaeva, et seda leevendada.»

Martin luges kirja veel teist korda algusest lõpuni
läbi, istus siis maha ja kirjutas vastuse. Ta tegi lühi-
kese kokkuvõtte mõtetest, mida ta oli sotsialistide mii-
tingul avaldanud ja kinnitas, et need olid just igas
suhtes vastupidised sellele, mida ajaleht talle suhu oli
 pannud. Kirja lõpul muutus ta taas «jumala enda pöö-
raseks armastajaks», kes anus kirglikult armastust.
«Palun vasta,» kirjutas ta, «ja oma vastuses pole sul
mulle vaja vastata muud kui ainult ühte: kas sa armas-
tad mind? Muud midagi — ainult vasta sellele ühele
küsimusele.»

Kuid vastust ei tulnud ei järgmisel ega ka ülejärgmi-
sel päeval. «Üle tähtaja» lebas puutumatu laual ning
iga päevaga kerkis tagasilükatud käsikirjade virn laua
all kõrgemaks. Esimest korda tõrjus unetus kõrvale
Martini suurepärase une ning vaevaga sai ta jagu pik-
kade rahututest öödest. Kolm korda käis ta Morse'ide
juures, aga iga kord saatis teenija, kes tuli ust avama,
ta tagasi. Brissenden lebas haigena oma hotellis. Ta oli
liiga nõrk, et jalga välja tõsta, ja ehkki Martin sageli

tema juures viibis, ei tahtnud ta haiget oma muredega tüüdata.

Aga Martinil oli muresid palju. Reporterihakatise tembu järelkaja oli veelgi laialdasem, kui Martin karta oskas. Portugallasest vürtspoodnik keeldus talle edaspidi krediiti andmast, aedviljamüüja aga, kes oli ameeriklane ja selle peale uhke, nimetas teda oma kodumaa reeturiks ning keeldus temaga edaspidi üldse asju ajamast — tema patriotism läks koguni niikaugele, et ta tühistas Martini võla ja nõudis, et see iljal katset ei teeks seda tasuda. Keelepeks ümbruskonnas peegeldas neidsamu tundeid ning üldine meelepaha lõi Martini vastu lõkkele. Keegi ei tahtnud sotsialistliku reeturiga tegemist teha. Vaene Maria oli kõhkvel ja hirmunud, aga jäi siiski Martinile ustavaks. Ümbruskonna lapsed said üle aukartlikust hirmust, mida olid põhjustanud kunagised uhke tõllaga saabunud külalised, ning ohutust kaugusest sõimasid nad Martinit santlaagriks ja pätiks. Kuid Silva suguharu kaitses teda kindlameelselt, pidades tema au eest maha rohkem kui ühe kibeda lahingu. Sinisekslöödud silmad ja verised ninad muutusid lausa igapäevaseks nähtuseks ja suurendasid veelgi Maria segadust ja muret.

Kord kohtas Martin Oaklandi tänaval Gertrude'i ja sai kuulda — ehkki ta selles juba niigi veendunud oli —, et Bernard Higginbotham kannab tema vastu tulist viha, kuna Martin on perekonda avalikkuse ees häbistanud, ning et ta on keelanud Martinit edaspidi majja lasta.

«Miks sa ära ei sõida, Martin?» anus Gertrude. «Sõida ära, otsi endale kuskil koht ja sea ennast sisse. Hiljem, kui kõik see jaht on möödas, võid tagasi tulla.»

Martin raputas pead, kuid ei andnud mingeid seletusi. Mida ta siin seletada oskas? Teda kohutas hirmuäratav vaimne lõhe, mis haigutas tema ja ta omaste vahel. Iial ei suuda ta seda ületada ja neile oma seisukohti seletada — oma nitšeaanlikku seisukohta sotsialismi suhtes. Ei inglise keeles ega üheski teises keeles polnud küllaldaselt sõnu, et neile ta hoiakut ja käitumist selgitada. Nende kõrgeim ideaal sündsast eluviisist oli Martini juhtumil tööleminek. See oli nende kõige esimene ja viimane sõna. See moodustabki kogu nende maailmavaatelise leksikoni. Otsi endale koht! Mine

tööle! Vaesed rumalad orjad! mõtles ta, kuulates õe juttu. Mõni ime, et maailm kuulub tugevatele. Orje hoidis kütkes nende oma orjalikkus. Töökoht oli nende jaoks kuldne puuslik, mille ees nad põlvitasid ja mida nad kummardasid.

Martin raputas seegi kord pead, kui Gertrude talle raha pakkus, ehkki ta teadis, et tal tuleb veel samal päeval pandimajatee jalge alla võtta.

«Ära praegu Bernardi silma alla tule,» manitses Gertrude. «Paari kuu pärast, kui ta viha on vaibunud ja kui sa tahad, võid tulla meile kaubaveovankri kutsariks. Iga kord, kui sa mind vajad, saada lihtsalt keegi mulle sõna tooma ja ma tulen. Ära unusta.»

Valjusti nuttes eemaldus ta ja Martin tundis haledusetorget, vaadates õe rasvunud keha ja ta veidrat kõnnakut. Ta vaatas õele järele ja talle näis, nagu lööks Nietzsche püstitatud hoone äkki vankuma. Teoorias oli õpetus orjade klassist igati õige, aga polnud päris piisav, kui seda tuli rakendada omaenda perekonnas. Tugevate ohvrit, muserdatud orja polnud tarvis kaugelt otsida — üks selline oli ta enda õde Gertrude. Martin irvitas raevukalt sellele paradoksile mõeldes. Mis Nietzsche jünger see on, kes laseb oma mõistuslikke põhimõtteid kõigutada esimesel ettejuhtuval tundeelamisel — laseb seda kõigutada orjamoraalil —, sest mida muud see kaastunne õe vastu siis õieti oli? Tõelised ülikud seisavad kaastundest ja haledusest kõrgemal. Haledus ja kaastunne idanevad orjade maa-alustes urgastes ega ole muud kui õnnetute ja nõrgakeste karja piin ja vaevahigi.

XL PEATÜKK

«Üle tähtaja» lebas ikka veel unustatult laual. Kõik käsikirjad, millele ta avaldamisvõimalusi oli otsinud, aga seisid virnas laua all. Ainult ühtainust käsikirja hoidis ta veel käigus ja see oli Brissendeni «Efemeer». Jalgratas ja tume ülikond asusid jälle pandimajas ning kirjutusmasinate laenutamise agentuuri rahvas muretses jällegi üüri pärast. Martinit aga sellised asjad

enam ei häirinud. Ta otsis nüüd uut teed, ja kuni see oli leidmata, pidi elu paigal seisma.

Paari nädala pärast juhtus see, mis paratamatult pidi juhtuma. Ta kohtas Ruthi tänaval. Tõsi, Ruth oli koos oma vehna Normaniga ning tõsi oli ka, et nad püüdsid Martinist mitte välja teha ja Norman üritas Martinit kõrvale tõugata.

«Kui te tülitate minu õde, kutsun kordniku,» ähvardas Norman. «Ruth ei taha teiega rääkida ja teie pealetük-kivus on solvav.»

«Kui te oma sõnade juurde jääte, tuleb teil kordnik kutsuda, ja siis satub teie nimi ajalehtedesse,» vastas Martin õelalt. «Nüüd aga minge mul teelt eest ja kutsuge kordnik, kui soovite. Mina tahan Ruthiga kõnelda.

Tahan kuulda seda sinu enda suust,» ütles ta neiule.

Ruth oli kahvatu ja värises, aga ta võttis ennast kokku ja vaatas Martinile küsivalt otsa.

«Vasta küsimusele, mille ma oma kirjas esitasin,» nõudis Martin lühidalt.

Norman tegi kärsitu liigutuse, kuid Martini kiire kõrvalpilk ohjeldas teda.

Ruth raputas pead.

«On see kõik sinu enda vaba tahtmine?» küsis Martin.

«Jah on.» Ruth rääkis tasakesi, kindlalt ja kaalutletult. «See on minu enda vaba tahtmine. Sa oled mind nii teotanud, et mul on häbi tänaval oma sõpru kohata. Ma tean, nad kõik räägivad minust. See on kõik, mis ma sulle öelda võin. Sa oled mind väga õnnetuks teinud ja ma ei taha sind enam iialgi näha.»

«Sõbrad! Keelepeks! Ajalehevaled! Niisugused asjad ei või armastusest tähtsamad olla. Ma ei oska muud arvata, kui et sa pole mind iialgi armastanud.»

Ruthi kahvatu nägu lõi õhetama.

«Pärast seda, mis oli?» sõnas ta tasakesi. «Martin, sa ei tea, mis sa räägid. Ma ei ole labane.»

«Te näete, ta ei taha teiega mingit tegemist teha,» pahvatas Norman ja läks Ruthiga edasi.

Martin astus kõrvale ja laskis nad mööda, otsides alateadlikult kuuetaskust tubakat ja suitsupaberit, mida seal polnud.

Põhja-Oaklandi oli pikk tee, aga alles siis, kui Mar-

tin trepist üles läks ja oma tuppa astus, taipas ta, et on selle ära käinud. Ta leidis end voodiserval istumas ja ringi vaatamas nagu ärganud kuutõbine. Laual lebav «Ole tähtaja» köitis ta tähelepanu. Ta tõmbas tooli laua juurde ja võttis sulepea. Poolikus oli tema loomusele vastuvõtmatu. Siin oli midagi lõpule viimata. See oli pidanud ootama, kuni mingi teine asi lõpule viidi. Nüüd oli see teine asi lõpetatud ja Martin võis asuda järgmise ülesande kallale ja sellegi lõpule viia. Mida seejärel ette võtta, seda Martin ei teadnud. Ta ei teadnud muud, kui et oli jõudnud pöördepunktini oma elus. Üks etapp oli läbitud ja tõsise töömehena tahtis ta sellele viimast lihvi anda. Tulevik ei äratanud temas uudishimu. Usnagi varsti saab ta teada, mis tulevikul tema jaoks varuks on. Ükskõik, mis see ka on — sel polnud enam tähtsust. Mitte millelgi ei näinud tähtsust olevat.

Viis päeva töötas ta jutustuse kallal. Ta ei käinud kuskil, ei kohtunud kellegagi, sõi kehvalt. Kuuenda päeva hommikul tõi kirjakandja talle «Parthenoni» toimetajalt õhukese ümbriku. Ainsa pilguga nägi ta, et «Efemeer» on vastu võetud.

«Me andsime poemi retsenseerimiseks mr. Cartwright Bruce'ile,» kirjutas toimetaja, «ning tema arvamus selle kohta oli nii kiitev, et me ei saanud seda kõrvale jätta. Selleks et te veenduksite, millise rõõmuga me selle poemi avaldame, lubatagu mul öelda, et me planeerisime ta oma augustinumbrisse, kuna meie juulinumber on juba valmis. Palume teid mr. Brissendeni meie heameelest ja tänust lahkesti informeerida. Ühtlasi palume saata tema foto ja eluloolised andmed. Kui meie honorar pole küllaldane, palume viivitamatult telegrafeerida ja teatada, millist summat te õiglaseks peate.»

Kuna pakutud honorar oli kolmsada viiskümmend dollarit, pidas Martin telegrammi saatmist tarbetuks. Pealegi oli veel vaja saavutada Brissendeni nõusolek. Martinil oli lõppude lõpuks siiski õigus olnud. Leidus üks toimetaja, kes esimesest pilgust tõelise luule ära tundis, ja honorar oli kuninglik, olgu või sajandi parima poemi eest. Cartwright Bruce aga oli, nagu Martin teadis, ainuke kriitik, kelle hinnangutest Brissenden teatud määral lugu pidas.

Martin sõitis elektritrammiga linna, ning silmitsedes möödalibisevaid maju ning tänavanurki, sai ta äkitselt teadlikuks kahetsusest, et ta oma sõbra edu ja omaenda märkimisväärse võidu üle nii vähe vaimustust tunneb. Ühendriikide ainus kriitik oli andnud poeemile kiitva hinnangu ja Martini enda väide, et tõeliselt hea kirjan-dus leiab tee ajakirjadesse, oli õigeks osutunud. Ent vaimustuse läte oli Martinis kuivanud ja ta avastas, et ta ei ihka mitte niivõrd häid uudiseid viia, kuivõrd liht-salt Brissendeni näha. «Parthenoni» vastuvõtukiri oli talle meenutanud, et nende viie päeva kestel, mil «Üle tähtaja» teda jäagitult köitnud oli, polnud ta Brissende-nist midagi kuulnud ega koguni tema peale mõtelnudki. Esimest korda sai Martin aru, millises uimas ta oli vii-binud, ning ta tundis häbi, et oli oma sõbra unustanud. Kuid isegi see häbi polnud eriti põletav. Martin oli tuim igasuguste elamuste vastu, välja arvatud kunstniku-tunded, mis olid seotud jutustuse kirjutamisega. Kõige muu suhtes oli ta olnud otsekui transis. Tõtt ütelda oli ta veel praegugi transis. Kogu see elu, millest tramm läbi vurises, näis talle kauge ja ebatõeline, ja oleks kõrge kirikutorn, millest tramm parajasti möödus, äkki lubjatolmu pilves talle kaela varisenud, siis oleks see teda üpris vähe huvitanud ja veelgi vähem ehmatanud.

Hotellis tõttas ta kiiresti üles Brissendeni tuppa, siis jälle alla tagasi. Tuba oli tühi. Kogu pagas oli läinud.

«Kas mr. Brissenden ei jätnud aadressi?» küsis ta dispetšerilt, kes teda viivuks uudishimulikult silmitsema jäi.

«Kas te pole siis kuulnud?»

Martin raputas pead.

«Ajalehed olid ju seda täis. Ta leiti surnult voodis. Enesetapmine. Laskis kuuli pähe.»

«On ta juba maetud?» Oma küsimust kuuldes näis Martinile, nagu oleks ta hääli hoopis kellegi teise oma ja kostaks väga kaugelt.

«Ei. Laip saadeti pärast juurdlust Itta. Seda korral-dasid perekonna poolt palgatud advokaadid.»

«Oli neil sellega aga kiire,» arvas Martin.

«Mis kiiret siin ikka oli. See juhtus juba viie päeva eest.»

«Viie päeva eest?»

«Jah, viie päeva eest.»

«Ahaa!» ütles Martin ja läks minema.

Tänavanurgal astus ta postkontorisse ja saatis «Part-henonile» telegrammi, teatades, et nad võivad poeemi avaldada. Tal oli kojusõiduks taskus ainult viis senti, seepärast saatis ta telegrammi toimetuse arvel.

Koju jõudnud, hakkas ta jälle kirjutama. Päevad ja ööd tulid ja läksid, Martin aga istus laua taga ja kir-jutas. Ta ei käinud kuskil, välja arvatud ainult pandi-majas, ei andnud oma kehale mingit liikumisvõimalust, sõi korrapäraselt, kui tal nälg oli ja leidus, mida tulele panna, ning nälgis niisama metoodiliselt, kui varud lõppesid. Ehkki jutustuse kompositsioon oli juba algu-sest peale peatükkide kaupa valmis, sündis ja valmis nagu iseenesest veel sissejuhatus, mis kunstilist mõju suurendas. See nõudis küll veel kakskümmend tuhat sõna lisaks. Martinil polnud mingit olulist põhjust oma jutustust eriti hästi kirjutada, aga ta kunstilised tõeks-pidamised lihtsalt sundisid teda tegema head tööd. Ta töötas nagu unes, kummaliselt eraldatuna välismaa-ilmast, tundes end kodukäijana mingist eelmisest elust pärinevate mälestiste keskel. Talle meenus kellegi ütlus, et kodukäija on surnud inimene, kes ei tea, et ta on surnud, ja ta jäi viivuks mõtisklema, kas ta ehk äkki tõesti surnud pole, ilma et seda ise teaks.

Jõudis kätte päev, kus «Üle tähtaja» valmis sai. Lae-nutusagentuuri agent tuli masinale järele ja istus voo-diserval, kuni Martin viimase peatüki viimaseid lehe-külgi ümber tippis. *Finis* kirjutas ta suurte tähtedega alla, ja tema jaoks oli see tõesti lõpp. Kergendustun-dega vaatas ta agendile järele, kes masinaga väljus, ja heitis siis voodile pikali. Ta oli näljast nõrk. Ta polnud kolmkümmend kuus tundi iva suhu saanud, kuid ta ei mõelnud sellele. Ta lamas selili, silmad kinni, ega mõel-nud üldse millelegi. Teda haaras uimane tuimus, mis imbus ta teadvusse. Pooleldi sonides hakkas ta dekla-meerima anonüümset luuletust, mida Brissenden oli armastanud tsiteerida. Maria, kes ukse taga kuulas, lõi seda monotoonset deklamatsiooni kuulates tõsiselt kartma. Sõnad iseenesest ei öelnud talle midagi, tähen-dusriikas oli aga see, et Martin neid luges. Luuletuses kordus aina värss:

Lõpu teen —
 mu pill on tumm.
 Laul ja mäng pea möödas vistist,
 varju kombel lendu kisti
 mindki seal, kus lõhnab ristik.
 Lõpu teen —
 mu pill on tumm.
 Laulsin kord kui rästas ärgas
 keset põõsast kastemärga,
 nüüd olen tumm.
 Olen väsind lõõritaja,
 kurgus laule mul ei kaja,
 möödas on mu lauluajad.
 Lõpu teen —
 mu pill on tumm.

Maria ei suutnud seda kauem taluda. Ta tõttas pliidi juurde, kallas liitriise anuma leent täis, korjas lõviosa supilihast ja juurviljast kulbiga pajapõhjast välja ja pani anumasse. Martin ajas ennast istukile ja hakkas sööma, kinnitades Mariale suutäite vahel, et ta ei rääkinud unes ja et tal pole põrmugi palavikku.

Kui Maria minema läks, jäi Martin, turi kühmus, süngelt voodiservale konutama ja vaatas enese ümber tuhmunud silmadega, mis ei näinud midagi. Viimaks köitis ta tähelepanu rebenenud pakendis ajakiri, mis oli saabunud hommikuse postiga ja mille ta oli avamata jätnud. Martini ajus valitsevasse pimedusse lõi kus valguskiir. «See on «Parthenon», mõtles ta — ««Parthenoni» augustinumber ja «Efemeer» peab seal sees olema. Kui Brissenden seda veel näha saaks!»

Ta lehitses ajakirja ja peatus siis äkki. «Efemeer» oli varustatud uhkeldava päisliistuga ja Beardsley laadis ääreillustratsioonidega. Ühel pool päisliistu oli Brissendeni foto, teisel pool Inglise saadiku sir John Value pilt. Toimetuse eelmärkuses tsiteeriti sir John Value'd, kes olevat öelnud, et Ameerikas ei ole üldse luuletajaid. «Efemeeri» avaldamine «Parthenoni» poolt tähendas: «Saite nüüd, sir John Value!» Cartwright Bruce'i iseloomustati kui ameerika suurimat kriitikut ning toodi ära tema arvamus, mille kohaselt «Efemeer» oli parim poeem, mis Ameerikas iial kirjutatud. Toimetaja lõpetas

oma sissejuhatuse sõnadega: «Me ei ole «Efemeeri» kirjanduslike väärtuste suhtes veel lõplikule otsusele jõudnud. Võib-olla ei jõua me sellele iialgi. Aga me lugesime seda korduvalt, imetledes sõnu ja nende paigutust ning küsisime eneselt hämmastusega, kust mr. Brissenden need leidnud on ja kuidas kokku sulatanud.» Seejärel tuli poeem ise.

«Päris hea, et sa surid, vana Briss,» sosistas Martin, lastes ajakirja põlvede vahelt põrandale kukkuda. Ta oleks tahtnud vihastada, aga tal ei jätkunud selleks energiat. Ta oli liiga tuim. Ta veri oli liiga tardunud, et raevu kiiret tõusulainet kanda. Mis tähtsust sellel lõppeks oli? Lugu oli ühel pulgal kõige muuga, mida Brissenden kodanlikus ühiskonnas hukka oli mõistnud.

«Vaene Briss!» sõnas Martin. «Ta poleks mulle iialgi andeks andnud.»

Ta ajas end pingutusega püsti ja võttis kätte karbi, milles kunagi oli olnud masinakirjapaber. Martin vaatas karbi sisu läbi ja võttis välja üksteist luuletust, mis ta sõber oli kirjutanud. Ta rebis need pikuti ja põigiti pooleks ning viskas tükid paberikorvi. Ta liigutused olid aeglased ja roidunud, ning kui ta valmis sai, istus ta jällegi voodiservale ja jäi liikumatult tühjusse vahtima.

Martin ei teadnud, kui kaua ta nõnda seal istus, kuni ta kustunud kujutlusse äkki joonistus valge rõhtjoon. See oli imelik. Ta vaatas hoolega, joon võttis selgema kuju ja Martin mõistis, et see on aurav korallriff Vaikse ookeani valendavas murdlainetuses. Seejärel märkas ta lainemurru viirus väikest külgoega kanuud. Ahtris nägi ta pronkspruuni noort jumalat, sarlakpunane niudelapp ümber keha, käes märjalt välkuv mõla. Martin tundis ta ära. See oli Moti, pealik Tati noorim poeg; see kallas oli Tahiti, aurava rifi taga asus leebe Papara rand ja jõesuus pealiku rohton. Oli loojanguaeg ning Moti tuli kalapüügilt koju. Ta ootas suurt lainet, mille turjal üle rifi hüpata. Siis nägi Martin iseennast paadivööris istumas, nagu ta minevikus sageli istunud oli, peos mõla, mis ootas Moti käsklust, et meeletuna vett kündma hakata, kui suure murdlaine türkiissinine vall nende selja taha kerkib. Järgmisel hetkel ei olnud ta enam pealtvaataja, vaid istus tõesti kanuus. Moti hüüatas, nad mõlemad sõudsid kõigest jõust, sööstes türkiissinise

laine järsust rinnast üles. Vesi lendas täävi alt sisinal nagu aur, õhk oli täis veepihu, kõlas kohin, mürin ja kajav möire, ja juba kiikus kanuu laguuni vaikselt veel. Moti naeris, ja raputas silmist soolast vett ning nad sõudsid kahekesi koralliliivaga kaetud kaldale, kus Tati rohtonni seinad kullendasid loojuvas päikeses kookospalmitüvede vahelt.

Pilt hajus ja ta silme ees oli taas koristamata räpane tuba. Asjata pingutas ta ennast, et veel kord Tahitiit näha. Ta teadis, et puude all helises laul ja et tüdrukud tantsisid kuuvalgelt, aga ta ei näinud neid. Ta nägi üksnes oma pilli-palla kirjutuslauda, tühja kohta, kus oli seisnud kirjutusmasin, ja pesemata aknaruutu. Ägades sulges ta silmad ja kirus.

XLI PEATÜKK

Ta magas raskelt terve öö ja alles hommikusel ringkäigul olev kirjakandja ajas ta voodist välja. Martin oli väsinud, roidunud ja loid. Ükskõikselt vaatas ta posti läbi. Ühelt röövelajakirjalt oli tulnud õhuke ümbrik, milles leidis tšekk kahekümne kahele dollarile. Martin oli seda nõudnud poolteist aastat. Apaatselt vaatas ta summat. Kunagine erutus, mida kirjastaja tšekk tekitas, oli nüüd kadunud. Erinevalt varasematest tšekkidest ei olnud see tulvil tulevaste suurte asjade töotusi. Martinile oli see lihtsalt kahekümne kahe dollarine tšekk, mille eest võis üht-teist söödavat osta!

Sama postiga tuli ühelt New Yorgi nädalalehelt veel teinegi tšekk humoristlike värsside eest, mis olid vastu võetud eelmisel kuul. Kümme dollarit. Martinile tuli idee, mida ta rahulikult kaalus. Ta ei teadnud, mida edaspidi ette võtta, ja tal ei olnud enam millegagi kiiret. Esialgu tuli kuidagi elada. Ja tal oli rohkesti võlgu. Kas ei oleks tulus investeerida osa rahast markidesse ja saata uuesti rändama kogu käsikirjade virn, mis ootas laua all? Võib-olla võetakse mõni neist vastu? See aitaks tal ära elada. Nii ta otsustaski talitada, ja kui ta oli tšekid ühes Oaklandi pangas realiseerinud, ostis ta kümne dollari eest postmarke. Mõte, et on vaja oma vaiksesse umbsesse toakesse tagasi minna ja hakata

seal hommikueinet valmistama, oli talle vastik. Esimest korda lõi ta võlgadele käega. Ta teadis, et kodus võiks ta viieteist-kahekümne sendi eest toitva eine valmistada. Selle asemel läks ta aga «Forumi» kohvikusse ja tellis kahedollarise hommikusöögi. Kelner sai kakskümmend viis senti jootrahaks ja Martin pillas veel viiskümmend senti paki egiptuse sigarettide peale. Ta suitsetas esimest korda pärast seda, kui Ruth oli teda palunud suitsetamist maha jätta. Aga ta ei näinud mingit põhjust, miks ta ei võiks suitsetada, ja pealegi ihkas ta seda. Viie sendi eest oleks ta saanud paki Durhami tubakat ja suitsupaberit, millest oleks võinud keerata nelikümmend sigaretti — aga milleks? Raha tähendas temale nüüd ainult seda, mida otsekohe osta sai. Ta oli kaardita ja tüürita, ükski sadam ei oodanud ees. Sihitu triivimine aga nõudis kõige vähem elujõudu, ja just elu oli talle praegu kõige piinavam.

Päevad lendasid mööda ja Martin magas igal ööl kaheksa tundi. Ja ehkki ta einetas nüüd jaapani restoranides, kus lõuna maksis kümme senti, hakkas ta kurnatud keha taas kosuma ja aukuvajunud põsed ümar- dused. Ta ei tapnud ennast enam uneaja kärpimisega, ületöötamise ja üleõppimisega. Ta ei kirjutanud midagi, ei avanud raamatuid. Ta jalutas sageli mägedes, logeles tundide kaupa vaiksetes parkides. Tal ei olnud sõpru ega tuttavaid ja ta ei leidnud ka ühtegi. Ta ei ihaldanudki neid. Ta ootas mingit tõuget, teadmata isegi, kustpoolt, et oma seiskunud elu jälle liikvele panna. Vahepeal elas ta aga mahajooksunud, plaanitud, tühja ja tegevusetut elu.

Kord sõitis ta San Franciscosse, et üles otsida «maa soola». Aga viimasel hetkel, kui ta juba välisuksest sisse astus, hakkas ta pelgama, pööras ümber ja põgenes läbi elust kihava geto. Mõte, et tuleb kuulata filosoofilisi vaidlusi, hirmutas teda, ja ta põgenes vargsi, kohutatu võimalusest, et mõni sealsest seltskonnast satub vastu tulema ja tunneb ta ära.

Vahetevahel sirvis ta ajakirju ja ajalehti, et näha, kuidas vintsutatakse «Efemeeri». See oli laineid löönud. Ja milliseid laineid! Igaüks oli seda lugenud ja igaüks arutas, kas see ikka on õige luule või ei ole. Kohalikud lehed olid asja üles võtnud ja päevast päeva ilmus

veergude kaupa õpetatud kriitikat, lõõpivaid juhtkirju ja tõsisid lugejatekirju. Helen Della Delmar (kes faarihelidel ja trummi pöörinaga Ühendriikide suurimaks poetessiks tõsteti) keeldus Brissendenile enda kõrval Pegasuse turjal ruumi tegemast ja kirjutas pikki avalikke kirju, tõestades, et Brissenden pole üldse mingi luuletaja.

«Parthenoni» järgmine number patsutas iseendale tunnustavalt õlale, et oli osanud sellist kahinat tekitada, pilas sir John Value'd ning kasutas Brissendeni surma halastamatu ärimehelikkusega ära. Üks poolemiljonilise tiraažiga ajaleht avaldas Helen Della Delmari omapärase spontaanse poemi, kus Brissendeni mõnitati ja pilgati. Sama poetess kirjutas veel teisegi luuletuse, kus ta püüdis «Efemeeri» parodeerida.

Mitmelt korral oli Martinil põhjust rõõmustada, et Brissenden on surnud. Oli ta ju karjavaimu nii südamest vihanud, nüüd aga oli kõige parem ja püham, mis temas peitus, karjale ette visatud. Ilu vivisektsioon käis päevast päeva edasi. Iga puupea üle terve riigi ruttas trükivabadust kasutama ja upitas oma tillukese hingeribu Brissendeni hiiglaseturjal avalikkuse silme ette. Üks ajaleht kirjutas: «Saime kirja džentelmenilt, kes kirjutas mõni aeg tagasi just niisamasuguse poemi, ainult parema.» Teine ajaleht aga hurjutas Helen Della Delmarit täie tõsidusega tema paroodia pärast ja lisas: «Kahtlemata kirjutas miss Delmar selle naljatujus, ilmutamata lugupidamist, mida üks suur poeet teisele, ja võib-olla suuremale võlgneb. Ükskõik, kas miss Delmar on «Efemeeri» autori peale kade või mitte — kindel on, et teda võlub see teos niisamuti nagu kümneid tuhandeid teisi, ja tuleb võib-olla päev, kus ta teeb katset kirjutada samasuguseid ridu.»

Vaimulikud hakkasid «Efemeeri» vastu jutlustama ja üks, kes liiga südikalt selle eest välja astus, lasti ketserluse pärast ametist lahti. Maailm sai selle suurteose kulul rohkesti nalja. Kupletistid ja karikaturistid kasutasid selle suure naerumürinaga ära ja perekonnalehtede klatšiveergudele ilmusid anekdoodid, nagu oleks Charley Frensham Archie Jenningsile omavahel ütelnud, et viis «Efemeeri» rida kihutab inimese santi peksma. Kümme rida aga ajavad ta juba jõkke.

Martin ei naernud, ta ei kiristanud ka vihast hambaid. Kõik see äratas temas üksnes sügavat kurbust. Kogu ta maailm, mida kroonis armastus, oli kokku varisenud ja illusioonide purunemine ajakirjanduse ning armsa publiku suhtes oli selles suures varingus küll üsna tilluke õnnetus. Brissendeni hinnang ajakirjadele oli täiesti õige olnud ja tema, Martin, oli kasutult kulutanud mitu tööränka aastat, et selles ise veenduda. Ta oli sihtinud kõrgele ja maandunud lõpuks katkulehalises rabas. Nägemused Tahitist, puhtast õrnast Tahitist, madalatest Paumotu saartest ja mägistest Markiisi saartest külastasid teda aina sagedamini. Sageli nägi ta ennast nüüd kaubakuunari või hapra tillukese kutri pardal, hommikul koidu ajal lipsas ta Papeete rifist läbi ja alustas pikki retki mööda pärliatolle Nukihavasse ja Taioha Baysse, kus Tamari tema tuleku auks kindlasti sea tapab ja Tamari lillepärjatud tütre tal käest kinni võtavad ning laulu ja naljaga tedagi lillepärgadega ehivad. Lõunameri kutsus, ja Martin teadis, et varem või hiljem vastab ta sellele kutsele.

Esialgu triivis ta allatuult, puhkas ja kogus jõudu pärast pikka reisi läbi teadmiste riigi. Kui «Parthenoni» tšekk kolmesaja viiekümnele dollarile talle kätte tuli, andis ta selle edasi kohalikule advokaadile, kes perekonna ülesandel oli Brissendeni asju ajanud. Ta sai tšeki eest kviitungi ja andis ühtlasi kohustuse tasuda sada dollarit, mis ta Brissendenilt oli saanud.

Martinil ei tulnud kuigi kaua jaapani restoranide klient olla. Just sel hetkel, kui ta võitlusest loobus, pöördus õnneratas. Aga ta pöördus liiga hilja. Erutuseta avas Martin õhukese ümbriku «Millenniumilt», silmitses kolmesajadollarist tšekki ja nägi, et see on vastuvõtmisel väljamakstud honorar «Seikluse» eest. Kõik ta võlad, kaasa arvatud pandimaja röövellikud intressid ei ületanud sadat dollarit. Kui ta need kõik ära tasus ja Brissendeni advokaadilt oma sajadollarise maksekohustuse välja lunastas, jäi talle taskusse ikkagi veel üle saja dollari. Ta tellis rätsepalt uue ülikonna ja einetas linna parimas kohvikus. Ööd veetis ta seni veel oma väikeses toas Maria juures, aga ta uus ülikond sulges naabrilaste suud, nii et need teda kuurikatustelt ja plankude tagant enam hulguseks ja pätiks ei sõimanud.

Havai jutustuse «Viki-Viki» ostis «Warren's Monthly» kaheksa viiekümne dollari eest. «Northern Review» omandas ta essee «Ilu häll» ja «Mackintosh's Magazine» «Käetarga» — luuletuse, mille ta oli kirjutanud Marianile. Toimetajad ja lugejad olid suvepuhkuselt tagasi jõudnud ja käsikirjad liikusid ruttu. Kuid Martin ei osanud seletada, milline imelik tuju neid küll kihutas nii üksmeelselt vastu võtma asju, mida nad kahe aasta jooksul kangekaelselt tagasi olid lükanud. Tema teostest polnud ju midagi kirjastatud. Väljaspool Oaklandi ei tundnud teda keegi, ning Oaklandiski, nende väheste silmis, kes arvasid teda tundvat, oli ta kurikuulus punane ja sotsialist. Niisiis oli tema kauba ootamatu minek täiesti seletamatu. See oli lihtsalt saatuse mäng.

Pärast seda kui «Päikese häbi» oli rea ajakirjade poolt tagasi lükatud, võttis Martin viimaks kuulda Brisendeni hüljatud nõuannet ja pani essee liikuma raamatukirjastajate vahet. Pärast mitut eitavat vastust leidis see lõpuks «Singletree, Darnley ja Ko.» juures vastuvõtmist. Teos lubati samal sügisel avaldada. Kui Martin küsis honorari arvel avanssi, teatati talle, et nende kirjastuses sellist kommet ei ole, et sellist laadi raamatud katavad üldse harva tootmiskulud ja et kahtlane on, kas õnnestub müüa üle tuhande eksemplari. Martin arvutas, mida raamat talle sellisel juhul sisse tuua võiks. Kaanehinna üsks dollar annab raamat talle viieteistkümneprotsendise honorari juures sada viiskümmend dollarit. Ta leidis, et kui ta peaks veel kord otsast peale hakkama, siis piirduks ta ilukirjandusega. «Seiklus», mille pikkus oli ainult veerand essee omast, oli talle «Millenniumilt» kaks korda rohkem sisse toonud. Ajalehesõnum, mida ta kunagi ammu oli lugenud, osutus kõigele vaatamata ometi õigeks. Esmajärgulised ajakirjad maksid tõesti kohe käsikirja vastuvõtmisel ja nad maksid hästi. «Millennium» maksis talle mitte kaks, vaid neli senti sõna. Ja pealegi ostsid nad tõsist kirjandust, sest eks ostnud nad ju temagi töid? Selle viimase mõtte juures naeratas ta hapult.

Ta kirjutas «Singletree, Darnley ja Ko-le», pakkudes müüa oma õigusi «Päikese häbile» saja dollari eest, kuid kirjastajad ei tahtnud riskida.

Ent rahapuudust Martinil õieti polnudki, sest mitu ta hilisemat jutustust oli vastu võetud ja honorar välja makstud. Martin avas koguni isikliku pangavaru, kuhu ta kõigist võlgadest vabanenuna paigutas mitusada dollarit. Pärast seda kui «Üle tähtaja» oli rea ajakirjade poolt tagasi lükatud, võttis Meredith-Lowelli kompanii selle viimaks vastu. Martinil oli mees viis dollarit, mis Gertrude talle oli andnud, ning ta otsustas tagastada selle sajakordselt. Ta palus kirja teel honorari arvel viissada dollarit avanssi. Martini üllatuseks sai ta viivitamatult tšeki nimetatud summale, millele oli lisatud leping. Ta vahetas tšeki ümber viiedollarilisteks kuld müntideks ja telefoneeris Gertrude'ile, öeldes, et soovib teda näha.

Kiirest käigust hingetuna jõudis Gertrude kohale. Kartes õnnetust oli ta pistnud käekotti paar dollarit, mis tal käepärast oli. Ta oli nii kindel venda tabanud katastroofis, et sööstis komistades ja nuuksudes Martini käte vahele ning surus oma rahakoti sõnatult Martinile pihku.

«Ma oleksin tulnud ise,» ütles Martin, «aga ma ei tahtnud mr. Higginbothamiga tülili minna, ja oleksin ma tulnud, siis oleks see tingimata juhtunud.»

«Küll ta edaspidi ära lepib,» kinnitas Gertrude, arutades endamisi, mis laadi Martini mured küll võiksid olla. «Aga kõige parem oleks sul esialgu töökoht otsida ja jalad alla saada. Bernardile meeldib, kui inimene ausat tööd teeb. See lugu, mis ajalehes oli, viis ta endast välja. Ma pole teda ilmaski nii vihasena näinud.»

«Ma ei kavatse endale töökohta otsida,» ütles Martin naeratades, «ja sina võid seda talle minu poolt edasi ütelda. Mul pole töökohta vaja. Ja siin on tõend selle kohta.»

Ta puistas kuldrahad sädeleva kõliseva joana õe sülle.

«Kas mäletad seda viielist, mille sa mulle andsid tookord, kui mul ei olnud trammiraha. Siin ta nüüd on koos üheksakümne üheksa vennaga — vanus on neil erinev, aga kasv on kõigil üks.»

Tulles oli Gertrude olnud hirmu täis, nüüd aga haaras teda lausa paanika. Kabuhirm andis talle täiesti kindla teadmise, ta ei kahtlustanud, ta oli veendunud. Ta vaatas Martinile õudusega otsa ja ta rasvunud liik-

med nõrkesid kullajoa all, otsekui oleks see teda kõrve-
tanud.

«See on sinu,» naeris Martin.

Õde puhkes nutma ja ägas järelejätmatult: «Mu
vaene poiss, mu vaene poiss!»

Martin ei taibanud kõhe. Siis aga mõistis ta õe äre-
vuse põhjust ning ulatas talle Meredith-Lowell'i kirja,
mis oli saabunud koos tšekiga. Gertrude veeris selle vae-
valiselt läbi, peatudes aeg-ajalt, et silmi pühkida, ja
küsis, kui oli lõpule jõudnud:

«Ja kas see tähendab, et sa said selle raha ausal
teel?»

«Ausamalt kui loteriil. Ma teenisin selle.»

Pikkamööda ärkas Gertrude'is taas usaldus ning ta
luges kirja veel kord hoolega läbi. Martinil kulus hulk
aega, et õele selgitada nende toimingute iseloomu, mille
kaudu ta selle raha omanikuks oli saanud, ning veelgi
kauem kulus Gertrude'ile seletamiseks, et raha on nüüd
tõepoolest tema, Gertrude'i oma ja et Martin seda ei
vaja.

«Ma panen selle panka sinu nimele,» ütles õde lõ-
puks.

«Seda sa ei tee, see on sinu ja sa võid sellega teha,
mis sulle meeldib. Ja kui sa seda vastu ei võta, annan
kõik Mariale. Tema juba teab, mis sellega peale hakata.
Mina soovitaksin sulle siiski palgata teenija ja võtta
endale pikk tubli puhkus.»

«Ma räägin kõik Bernardile ära,» teatas Gertrude,
kui ta minema hakkas.

Martin võpatas ja puhkes siis naerma.

«Räägi pealegi,» ütles ta. «Vahest kutsub ta mind
siis jälle lõunale.»

«Kutsub, ma olen kindel, et kutsub!» hüüdis Gertrude
õhinal, surus venna enda vastu, suudles ja silitas teda.

XLII PEATÜKK

Uhel päeval avastas Martin, et ta on üksinda. Ta oli
terve ja tugev ja tal polnud midagi teha. Loobumine
tööst ja õpingutest, Brissendeni surm ning Ruthist võor-
dumine olid ta ellu suure lünga jätnud. Ja Martini elu
ei lasknud ennast piirata mõnusaks oleskluseks kohvi-
kutes ja egiptuse sigarettide suitsetamiseks. Tõsi,
Lõunameri kutsus teda, kuid tal oli tunne, et mäng pole
Uhendriikides veel lõpuni mängitud. Kaks raamatut olid
peatselt ilmumas ning tal oli veel teisigi, millele võis
leida kirjastaja. Neist võis raha teha. Ning Martin
otsustas oodata ja kotitäie dollareid Lõunamerele kaasa
võtta. Ta teadis üht orgu ja lahte Markiisi saarestikus,
mille võis osta tuhande Tšiili dollari eest. Org kulges
hobuserauakujulise varjulise lahe kaldalt peadpöörita-
vate pilvemütsiliste mäetippude poole ning oli võib-olla
oma kümme tuhat aakrit suur. See kubises troopika-
puuviljadest, metskanadest ja -sigadest, sageli sattus
sinna metsistunud kariloomi ja kõrgetel mäetippudel
ajasid metskoerad taga metskitsi. Kogu see paik oli
täiesti metsik. Seal ei elanud ainust inimest. Ja Mar-
tin võis oru ja lahe tuhande Tšiili dollari eest ära osta.

Ta mäletas, et laht oli suurepärane — küllalt sügav,
et suurimatelegi laevadele ankruplatsi anda, ja nii
ohutu, et Vaikse ookeani lõunaosa merejuhistes soovi-
tati seda kui parimat kohta kiilhaalamiseks mitmesaja
miili raadiuses. Martin ostab kuunari — sellise jaht-
laevataolise, vaskplekiga ülelöödud aluse, mis purje-
tab nagu saatan, ning hakkab saarte vahel kaubitsema
kopra ja pärlitega. Oru ja lahe teeb ta oma peakorte-
riks. Ta ehitab samasuguse patriarhaalse rohtmaja
nagu Tatil ning asustab oru, varustab maja ja mehitab
kuunari tumedanahaliste teenritega. Ta võõrustab oma
kodus Taioha valitsusagenti, ringiuitavate kaubakuuna-
rite kapteneid ja parimat Lõunamere põhjakihti. Ta maja
on kõigile avatud ja külalisi kostitab ta vürstlikult.
Ning ta unustab raamatud, mida on lugenud, ja maa-
ilma, mis osutus pettekujutluseks.

Et aga kõike seda kätte saada, peab ta esialgu veel
Kaliforniasse jääma, et oma kukrut täita. Algas oli juba
tehtud. Kui üks ta raamatuist laineid lööb, võib ta terve

oma käsikirjade virna maha müüa. Ja ta võib jutud ning luuletused kogudesse koondada ning sellega lahe ja kuunari lõplikult kindlustada. Iial enam ei hakka ta kirjutama. See oli ta vankumatu otsus. Ent vahepeal, oodates oma raamatute ilmumist, vajas ta midagi rohkemat kui uimast juhmi oleskelu ükskõikses transis, millesse ta oli langenud.

Ühel pühapäevahommikul avastas ta, et samal päeval toimub Shell Moundi pargis müürseppade piknik, ja seadis sammud sinna. Minevikus oli ta sageli töölist-piknikel käinud ja teadis seepärast täpselt, mida need endast kujutavad. Parki astudes ärkasid temas kõik vanad muljed. Need tööinimesed olid ju lõppeks tema enda tõug. Ta oli nende hulgas sündinud, nende hulgas elanud, ja ehkki ta neist mõneks ajaks võõrdus, oli hea jälle nende hulka tagasi tulla.

«Kas sa näed, see on ju Mart!» kuulis ta tuttavat häält ja järgmisel hetkel matsatas kellegi käsi talle südamlilikult õlale: «Kus sa kõik see aeg olid? Merel? Tule, teeme ühed õlled.»

Ta leidis ennast jälle vanas tuttavas seltskonnas — siin-seal oli küll mõni lünk, teisel uus nägu, aga põhiliselt oli see vana tuttav seltskond. Poisid ei olnud hoopiski müürsepad, aga nagu vanasti, nii võtsid nad nüüdki osa kõigist piknikest, kus sai tantsida, kakelda ja nalja teha. Martin jäi koos nendega ja tundis end üle hulga aja taas inimesena. Ta oli narr, et neist üldse lahkus. Martin oli veendunud, et lõppkokkuvõttes oleks ta õnnelikum olnud, oleks ta nende hulka jäänud ja raamatud ning selle maailma suured rahule jätnud. Ometi ei olnud õlu enam nii hea nagu muiste. Sel polnud endist maitset. Martin tuli järeldusele, et Brissenden on teda harjutanud pudeliõllega ja lõi kahtlema, kas pole raamatud teda kõigele vaatamata siiski niivõrd rikkunud, et temast enam oma noorpõlvesõpradele seltsimeest ei saa. Ta ei tahtnud nii rikutud olla ja läks tantsusaali. Seal leidis ta torulukksepp Jimmy pika valgepäise tüdrukuga, kes oma kavaleri otsemaid Martini kasuks hülgas.

«Oi kuramus, ikka nagu vanasti!» seletas Jimmy poistejõugule, kes teda nõokasid, kui Martin linalakaga valsimuusika saatel eemale keerutas. «Aga ma ei hooli

sellest tühjagi. Nii kuradi hea meel on, et Mart jälle välja ilmus. Vaadake, kuidas nad keerutavad! Tõmbavad justkui siidi. Kas saab selle eest ühtki plikat laita?»

Aga Martin tõi linalaka ausalt Jimmy juurde tagasi ja nad jäid kolmekesi koos poole tosina tuttavaga seisma ja tiirlevaid paare vaatama, naersid ja heitsid vastamisi nalja. Kõigil oli Martini tagasitulekust hea meel. Martin ei olnud avaldanud ühtki raamatut, tal ei olnud nende silmis mingit iseäralikku aupaistet. Nad armastasid teda tema enese pärast. Martin tundis ennast nagu maapaost naasnud prints ja ta süda puhkes teda ümbritsevas soojuses taas õitsele. Sellest sai pöörane päev ja Martin oli parimas vormis. Ja tal oli raha ning ta laskis sel lennata nagu vanul päevil, kui ta, palk taskus, merelt tuli.

Korraks märkas ta tantsupõrandal Lizzie Connollyt, kes noore tööliste käte vahel mööda keerutas. Hiljem, kui ta tantsusaalis ringi jalutas, kohtas ta neiu puhvetilaua ääres. Kui esimene üllatus möödus ja tervitused vahetatud, viis Martin ta parki jalutama, kus nad võisid rääkida, ilma et oleks vaja olnud muusikast üle karjuda. Niipea kui ta Lizzie't kõnetas, teadis Martin, et neiu kuulub talle. Seda reetis uhke alandlikkus tüdruku silmis, iga ta iseka keha hellitav liigutus, viis, kuidas ta püüdis iga Martini sõna. See polnud enam nooruke tütarlaps, keda Martin kunagi oli tundnud. Ta oli nüüd naine, ja Martin märkas, et ta metsik, väljakutsuv ilu oli täienenud, ilma et see midagi kunagisest metsikusest oleks kaotanud; jultumus ja tuli näisid nüüd üksnes karmimalt ohjes hoitud olevat. «Kaunitar, tõeline kaunitar!» sosistas Martin imetlevalt endamisi. Ja Martin teadis, et Lizzie kuulub talle, et tal tarvitseb vaid öelda — «Tule!», ja neiu tuleb temaga maailma otsa.

Just siis, kui see mõte ta ajus välgatas, sai ta kõrvalt ränga hoobi vastu pead, mis ta peaaegu pikali lõi. See oli ühe mehe rusikas ja mehel endal oli nii tuline viha ja rutt, et lõuga sihitud hoop ei tabanud täpselt märki. Martin pöördus vankudes ümber ja sama rusikas lendas uuesti raevukalt tema poole. Martin sukeldus vaistlikult, rusikas vihises kahju tekitamata mööda ja ründaja ise tegi löögihoost tiiru. Enne kui ta ümber pöörduda jõudis, virutas Martin vasakhaagi, mida toetas

kogu keharaskus. Mees kukkus külili, kargas aga jalule ja sööstis metsikuna uuele rünnakule. Martin nägi ta raevust moondunud nägu ja imestas endamisi, mis selle viha põhjuseks võib olla. See mõte aga ei takistanud tal andmast kogu keharaskusega uut paremsirget. Ründaja kukkus selili ja jäi kägaras lebama. Jimmy ja teised jõuguliikmed jooksid nende poole.

Martini veri kees. Need olid jälle vanad päevad oma kättemaksu, tantsu, võitluse ja naljaga. Ta heitis Lizzie'le kiire pilgu, pidades seejuures ettevaatuse mõttes ka vastast silmas. Tüdrukud tavaliselt kiljusid, kui poisid kaklema läksid, aga Lizzie oli vait. Ta vaatas hinge kinni hoides pealt, põnevuseõhinas veidi ettepoole kummardudes, käsi vastu rinda surutud, nagu õhetamas ja silmis piiritu hämmastus ja imetus.

Mees oli ennast püsti ajanud ja püüdis lahti rabelda kätest, mis teda tagasi hoidsid.

«Plika ootas minu tagasitulekut!» seletas ta juuresolijaile. «Ta ootas minu tagasitulekut, siis toppis see võõras nägu ennast vahele. Laske mind lahti, ma ütlen teile. Ma teen ta süldiks.»

«Mis kärbes sind hammustas?» küsis Jimmy, kes aitas noormeest kinni hoida. «See poiss on Martin Eden. Tal on kõva rusikas, usu mind, ja sinust jääb märg plekk järele, kui sa temaga norima hakkad.»

«Tal ei ole õigust teise mehe tüdrukut varastada,» väitis teine vastu.

«Ta kolkis läbi Lendava Hollandlase ja seda sa ju tunned,» manitses Jimmy. «Viieendas raundis. Sina ei pea talle minutitki vastu, küll näed.»

Neil selgitustel näis rahustav mõju olevat ja raevukas nooruk austas Martinit uuriva pilguga.

«Ei näe selle järgi välja,» irvitas ta, aga ilma suurema õhinata.

«Seda arvas ka Lendav Hollandlane,» kinnitas Jimmy. «Tule nüüd, löö selle peale käega. Kas tüdrukutest puudu on! Lähme.»

Noormees laskis ennast tantsusaali tagasi viia ja jõuk järgnes talle.

«Kes ta on?» küsis Martin Lizzie'lt. «Ja millest see kõik õieti tuli?»

Võitlusärevus, mis vanasti nii tuline ja püsiv oli

olnud, vaibus juba ning Martin avastas, et verre läinud kalduvus enese analüüsimiseks ei lase tal enam ausalt ja otsekoheselt nii algelist elu elada.

Lizzie heitis pea selga.

«Oh, ta pole mitte keegi. Ta lihtsalt sõbrustas minuga. Mul ei jäänud muud üle,» seletas ta pärast lühikest vaikust. «Jäin päris üksildaseks. Aga ma ei unustanud iialgi.» Ta hää l vajus madalaks ning ta vaatas otse enda ette. «Aga teie pärast kupataks ma ta iga kell minema.»

Martin vaatas neiu kõrvalepöörduvat nägu, teades, et tal on vaja vaid käsi sirutada ja tüdruk ära noppida. Ta lõi äkki kahtlema, kas peenel grammatilisel inglise keelel üldse tõelist väärtust on, ja unustas sealjuures neiu vastata.

«Te tegite temaga puhta töö,» üritas Lizzie naerdes vestlust jätkata.

«Ta on siiski sitke poiss,» möönis Martin suuremeelselt. «Kui nad poleks teda minema tirinud, oleks mul temaga veel kõvasti tegemist olnud.»

«Kes see tütarlaps oli, kellega ma teid tol õhtul nägin?» küsis Lizzie järsku.

«Oh, lihtsalt üks tuttav.»

«See oli ammu,» sosistas tüdruk mõtlikult. «Paistab, nagu tuhande aasta eest.»

Aga Martin ei tahtnud rohkem sellesse jutuainesse süveneda. Nad einetasid restoranis, kus Martin tellis veini ja kalleid maiustusi, ning tantsis hiljem temaga, ainult temaga, kuni Lizzie ära väsis. Martin oli hea tantsija ja Lizzie keerutas temaga aina ringi, tundes ennast seitsmendas taevas, pea Martini õlal, ja soovides, et see kestaks nii igavesti. Hiljem, pärastlõunal, jalutasid nad kaugemal puude all, kus Lizzie vana hea kombe kohaselt maha istus ja Martin pea ta sülle pani. Ta pikutas ja tukastas, Lizzie aga silitas ta juukseid, vaatas ta suletud silmi ja armastas teda piiritult. Kui Martin äkki silmad avas, luges ta neiu pilgus õrna sõnumit.

Lizzie sulges viivuks silmad, avas taas ja vaatas Martinile leebe trotsiga otsa.

«Ma olen kõik need aastad korralik olnud,» ütles ta tasa, peaaegu sosinal.

Südamepõhjas tundis Martin, et see on imepärane tõde. Ja ta südames tärkas suur kiusatus. Tema võimuses oli seda neiu õnnelikuks teha. Kui õnn temale endale kättesaamatu oli, miks pidi ta seda siis ka Lizzie'le keelama? Ta võiks temaga abielluda ja ta endaga Markiisi saartele oma rohtseintega lossi kaasa viia. Martinil oli palav soov seda teha, aga tugevam sellest oli siiski ta loomuse käskiv sund, mis seda keelas. Tahtmatult oli ta ikka veel armastusele ustav. Mineviku rii-vatud ja kerglased ajad olid möödas. Ta ei saanud neid enam tagasi tuua ega ise nende juurde tagasi pöörduda. Ta oli muutunud — nii põhjalikult muutunud, et ta seda alles nüüd mõistis.

«Minust ei ole abielumeest, Lizzie,» ütles ta kergelt.

Martin tundis, kuidas käsi, mis ta juukseid silitas, viivuks peatus, siis aga jällegi sama hellitava liigutusega edasi libises. Ta nägi, kuidas neiu nagu kalgistus, aga see oli kindla otsuse kalkus, sest ta palged õhetasid endist viisi mahedalt, ta hõõgus ja sulas.

«Ma ei mõelnud seda...» alustas Lizzie, aga kohmetas siis. «Või ükskõik, ma ei küsi sellest! Ma ei küsi sellest!» kordas ta. «Ma olen uhke, et võin sinu sõber olla. Ma teeksin sinu pärast kõike. Ma vist olen kord juba niisugune.»

Martin kergitas ennast üles ja võttis Lizzie käe oma pihku. Ta tegi seda kaalutletult, soojusega, aga kiretult. Sellisest soojusest hakkas Lizzie'l külm.

«Ei maksa sellest rääkida,» ütles neiu.

«Sa oled ülev ja õilis naine,» sõnas Martin. «Ja just mina peaksin uhke olema, et ma sind tunnen. Ma olengi, olen tõesti. Sa oled mulle valguskiir minu väga pimedas maailmas ja ma pean sinu vastu otsekohene olema, just nagu sina minu vastu.»

«Ma ei hooli sellest, kas sa oled otsekohene või ei ole. Sa võid minuga teha, mis tahad. Sa võid mu mutta visata ja minu peal tallata. Aga sina oled ainuke mees maailmas, kes seda tohib,» lisas ta trotslikult välkuval pilgul. «Ega ma muidu ei oleks lapsest saadik enda eest seista jõudnud.»

«Just nimelt sellepärast ma seda ei teegi,» lausus Martin õrnalt. «Sa oled nii üllas ja suuremeelne, et õhutada ka mind samasugusele suuremeelsusele. Ma ei abi-

ellu ja ma... ma ei armasta abiellumata, kuigi ma minevikus seda küllalt tegin. Mul on kahju, et ma täna siia tulin ja sind kohtasin. Aga nüüd ei ole midagi parata. Ma ei oleks iial arvanud, et see kõik niimoodi välja kukub. Tead, Lizzie, ma ei oska öelda, kuidas sa mulle meeldid. Aga ma tunnen sinu vastu midagi rohkemat. Ma imetlen ja austan sind. Sa oled imetlusväärne ja sa oled imeliselt hea. Kuid mis kasu on sõnast. Ma tahaksin midagi teha. Sinu elu on raske olnud, luba, et ma selle sulle kergeks teen.» (Lizzie silmis süttis rõõmusära, aga kustus siis jälle.) «Ma olen päris kindel, et saan varsti raha — palju raha.»

Sel hetkel loobus Martin oma orust ja lahest, rohtseintega lossist ja kenast valgest kuunarist. Milleks oli tal seda vaja? Ta võib jälle madrusena merele minna ja purjetada ükskõik millisel laeval ükskõik kuhu.

«Ma tahaksin selle sinule anda. Kindlasti ihaldad midagi — minna kooli või kaubanduskolledžisse. Võib-olla tahaksid stenografistiksi õppida. Mina saan seda sulle võimaldada. Võib-olla on su isa-ema elus. Võiksin neile muretseda toiduainetepoe või midagi muud. Ütle ainult, mis aga tahad, ja ma korraldan selle asja.»

Lizzie ei vastanud, vaid istus ja vaatas liikumatult tühjusse, silmad kuivad ja kurgus valu, mida Martin nii selgesti aimas, et ta enda kurk valutama hakkas. Ta kahetses, et oli seda rääkinud. See, mis tema Lizzie'le pakkus — paljas raha —, näis nii tühine, võrreldes sellega, mida Lizzie temale oli pakkunud. Martin oli talle pakkunud midagi puhtvälist, asja, millest ta võis loobuda vähimagi kahetsuseta, Lizzie aga oli talle pakkunud iseennast, küsimata alandusest ja häbist ja patust, muretsmata oma hingeõnnistuse pärast.

«Ei maksa sellest rääkida,» ütles ta katkeval häälel, mida ta püüdis köhatusega maskeerida. Ta tõusis. «Tule, lähme koju. Ma olen surmani väsinud.»

Päev oli õhtul ja peaaegu kõik lõbutsejad juba lahkunud. Aga kui Martin ja Lizzie puude varjust välja ilmusid, leidsid nad oma jõugu ootamas. Martin taipas otsekohe, mida see tähendab. Tüli oli käärimas. Jõuk oli tema ihukaitse. Kui nad pargivärvavast väljusid, valgus neile järele teine jõuk — Lizzie kavaleri sõbrad, keda see oli kogunud, et oma daami kaotamise eest kätte

maksta. Mitu konstaablit ja kordnikku, kes haistsid tüli, liikusid koos nendega, et kaklust ära hoida, ja toimetasid mõlemad jõugud eraldi San Francisco rongile. Martin teatas Jimmyle, et ta kavatseb Kuueteistkümnenda tänava peatuses maha minna ja sealt trammiga Oaklandi sõita. Lizzie oli väga vaikne ega tundnud ähvardavate sündmuste vastu vähematki huvi. Rong sõitis Kuueteistkümnenda tänava jaama, kus juba ootas tramm. Konduktor helistas kannatamatult kella.

«Tramm on ees,» andis Jimmy nõu, «jookse, jõuad veel peale, meie hoiame neid niikaua kinni.»

See manööver viis vaenuliku jõugu viivuks segadusse. Siis sööstis see rongist välja Martinile järele. Tasakaalukad ja korralikud Oaklandi kodanikud, kes juba trammis istusid, ei pannud õieti tähelegi noormees ja tütarlast, kes joostes peale jõudsid ja lahtise vaguni eesotsas istekoha leidsid. Nad ei seostanudki seda paari Jimmyga, kes hüppas astmelauale ja hõikas trammijuhile:

«Pane täis vaart peale, vana, ja katsu, et siit minema saad!»

Järgmisel hetkel pöördus Jimmy ümber ja reisijad nägid, kuidas ta virutas rusikaga näkku mehele, kes püüdis trammi hüpata. Aga juba tümitasid rusikad nägusid terve vaguni pikkuses. Jimmy ja tema jõuk rippus vaguni pikal alumisel astmelaua ja võttis vaenuliku jõugu rünnaku vastu. Tramm hakkas ägeda kellakolinaga liikuma ja kui Jimmy jõugukaaslased olid viimasedki ründajad minema peletanud, hüppasid nemadki maha, et asja lõpule viia. Tramm kihutas minema, jättes kaklusemõllu kaugele maha, ning imestusest keeletud reisijad ei osanud aimatagi, et rahulik noormees ja nägus töölisneiu eesmisel istmel olid kogu tüli põhjuseks.

Martin tundis löömingust lõbu, temas oli taas ärganud vana võitlusärevus. Aga see vaibus peagi ning andis maad masendusele — sügavale kurbusele. Ta tundis end väga vanana — sajandeid vanemana kui ta nooruspäevade hoolimatud ja jõhkrad seltsilised. Ta oli rännanud liiga kaugele, liiga kaugele, et tagasi pöörduda. Nende elulaad, mida ta kunagi oli jaganud, äratas temas nüüd vastikust. Ta oli kõigest sellest pettunud. Ta oli neile võõraks jäänud. Nii nagu vaadiolu ta

keelele toore maitse jättis, nii näis nende sõpruski talle nüüd mõru olevat. Ta oli neist liiga kaugel. Paljud tuhanded avatud raamatud haigutasid kuristikuna tema ja nende vahel. Ta oli ennast ise pagendanud. Ta oli rännanud mõistuse piiritus riigis, kuni ta ei osanud enam koduteed leida. Aga teisest küljest oli ta ikkagi inimene ning sünnipärane karjavaist, mis otsis seltsilisi, jäi temas rahuldumata. Ta ei olnud leidnud uut kodu. Too jõuk ei mõistnud teda, ta oma perekond ei mõistnud teda, kodanlus ei mõistnud teda ja ka see tütarlaps tema kõrval, keda ta sügavalt austas, ei suutnud teda mõista, ega suutnud mõista ka seda, kuivõrd Martin teda austas. Kui Martin sellele mõtles, nõrgus ta kurbusse kibedusetilk.

«Lepi temaga ära,» soovitas ta Lizzie'le lahkumishetkel, kui nad seisis Kuuenda tänava ja Market Streeti nurgal töölislobudiku ees, kus neiu elas. Martin vihjas noormehale, kelle koha ta selleks päevaks oli anastanud.

«Ma ei saa enam... nüüd,» vastas Lizzie.

«Oh, mis sa räägid,» sõnas Martin joviaalselt. «Sul on vaja vaid vilistada, ja ta tuleb joostes.»

«Ma ei mõelnud seda,» vastas neiu lihtsalt.

Ja Martin sai aru, mida ta mõtles.

Hetkel, kui Martin tahtis head ööd soovida, kallutas Lizzie end tema poole. See liigutus polnud käskiv ega võrgutav, vaid nukker ja alandlik. Martinit puudutas see otse südamesse. Ta helde sallivus varjutas kõik muu. Martin süleles ja suudles teda ning teadis, et kui iial on üks mees oma huulil tundnud lihtsat suudlust, siis küll tema sel hetkel.

«Issand jumal!» nuuksus Lizzie. «Ma võiksin sinu eest surra. Ma võiksin sinu eest surra!»

Äkki rebis ta ennast lahti ja jooksis trepist üles. Martini silmad läksid järsku niiskeks.

«Martin Eden,» arutas ta endamisi. «Sa ei ole lojus ja sa oled armetu vilets Nietzsche jünger. Kui võiksid, siis abielluksid temaga ja teeksid ta väriseva südame ülevoolavalt õnnelikuks. Aga sa ei või, ei või. Ja see on kuradi häbistav.»

«Vaene vana hulgas lahkab oma vaeseid vanu pahe-
sid,» pomises ta, meenutades oma Henley't. «Mõtlen, et elu on eksitus ja teotus. Ja ongi — eksitus ja teotus.»

XLIII PEATÜKK

«Päikese häbi» ilmus oktoobris. Kui Martin postipaki nõõri katki lõikas ja kuus autorieksemplari lauale kukkusid, valdas teda rõhuv nukrus. Ta mõtles pöörasele rõõmule, mida ta selle üle veel paar kuud tagasi oleks tundnud, ja võrdles seda olematut rõõmu oma praeguse hoolimatu külmusega. Tema raamat, tema esimene raamat! — Aga ta pulss ei kiirenenud raasugi, ta oli üksnes kurb. See tähendas talle nüüd nii vähe. Päril juhul ainult pisut raha, ja rahastki hoolis ta üsna vähe.

Ta viis ühe eksemplari kööki ja kinkis Mariale.

«See on minu töö,» seletas ta, et Maria kohmetust hajutada. «Kirjutasin selle seal toas ja ma arvan, et selles on nii mõnigi kausitais sinu aedviljasuppi. Võta ta endale. See on sinu oma. Lihtsalt selleks, et sa mind vahel meelde tuletaksid.»

See polnud kiitlemine, see polnud edvistamine. Martini ainus soov oli talle rõõmu valmistada, lasta Marial tema, Martini üle uhkust tunda, õigustada Maria vankumatut usku temasse. Maria paigutas raamatu võõraste tuppa perekonnapiibli peale. Raamat, mille ta üüriline oli kirjutanud, sai talle pühaduseks, sõpruse fetišiks. See leevendas hoopi, mille andis teadmine, et Martin on endine pesumajatööline, ja ehkki Maria teosest sõnakestki ei taibanud, teadis ta, et iga rida selles on suur. Ta oli lihtne, praktiline, raske tööga koormatud naine, aga tal oli usku millessegi suuremasse.

Just niisama tundetult, kui ta «Päikese häbi» vastu võttis, luges ta oma raamatu retsensioone, mida ta iga nädal oma pressibüroost sai. Raamat lõi laineid, see oli ilmne. See tähendas, et kullahunnik kukrus kasvas. Ta võib toetada Lizzie't, lunastada kõik oma lubadused ja ikkagi jääb veel rohtseintega lossi tarvis küllalt järele.

«Singletree, Darnley ja Ko.» oli ettevaatlikult trükinud ainult tuhat viissada eksemplari, aga esimesed retsensioonid andsid põhjust teiseks, kaks korda suuremaks trükiks. Ja veel enne kui see tellimus täidetud, anti uus kolmandaks, viie tuhande eksemplari suuruseks trükiks. Üks Londoni firma sõlmis telegraafi teel lepingu teose väljaandmiseks Inglismaal ja kohe seepeale saabusid

teated teoksil olevaist tõlgetest prantsuse, saksa ja skandinaavia keeltesse. Ei oleks võinud valida sobivamat hetke Maeterlincki koolkonna ründamiseks. Puhkes äge diskussioon. Saleeby ja Haeckel toetasid ja kaitsetsid «Päikese häbi», leides end viimaks ometi ühes leiris. Crookes ja Wallace astusid nende vastu välja, kuna aga sir Oliver Lodge püüdis sõnastada kompromissi, mis sobis tema enda kosmiliste teooriatega. Maeterlincki jüngrid ühinesid müstitsismi lipu alla. Chesterton ajas kogu maailma naerma öeldavasti erapooletute asjakohaste esseede sarjaga ning kogu selle küsimuse, vaidluse ja vaidlejad peaaegu pühkis maapinnalt George Bernard Shaw' mürisev kogupauk. Tarbetu on lisada, et võitlusareenile valgus terve väiksemate suuruste armee, ning et lahingu tolm, higi ja lärm oli lausa hirmuäratav.

«On ennenägematu ime,» kirjutasid «Singletree, Darnley ja Ko.», «et kriitiline filosoofilist laadi essee läheb nagu romaan. Te poleks võinud valida tänuväärsemat ainet ning kõik kõrvaltegurid on osutunud aimamatult soodsaks. Vaevalt on meil tarvis teile kinnitada, et me taome rauda, kuni see on kuum. Ühendriikides ja Kanadas on juba müüdud üle neljakümne tuhande eksemplari ja uus kahekümnetuhandene tiraaž on trükkis. Suure vaevaga püüame nõudmist rahuldada. Siiski oleme ka meie selle nõudmise tekitamiseks kaasa aidanud. Me oleme reklaamile kulutanud juba viis tuhat dollarit. Raamat töötab purustada kõik rekordid.

Lisame kahes eksemplaris juurde lepingu teie järgmisele teosele, mida me sõandame teile pakkuda. Palume teid lahkesti arvestada, et oleme tõstnud teie honorari kahekümnele protsendile läbimüügist, millest kõrgemat ükski soliidne kirjastus ei julge pakkuda. Kui meie ettepanek on teile vastuvõetav, siis palun märkida tühjaks jäetud lahtrisse oma raamatu pealkiri. Meie ei esita mingeid soovitusi teose sisu suhtes. Ükskõik milline raamat ükskõik millisel teemal. Kui teil on mõni juba valmis, siis seda parem. Nüüd on aeg tegutseda. Raud ei või enam tulistem olla kui praegu.

Allakirjutatud lepingu kättesaamisel oleksime meeldi valmis avansseerima teile honorari arvel viis tuhat dollarit. Nagu näete, on meil teisse usku ja me kavat-

seme tegutseda suurejooneliselt. Samuti sooviksime teiega läbirääkimistesse astuda teatud tähtaja peale, näiteks kümneks aastaks sõlmitud lepingu suhtes, nii et meile jääks selle aja vältel ainuõigus teie teoste avaldamiseks raamatu kujul. Kuid sellest lähemalt edaspidi.»

Martin pani kirja käest ja lahendas peast aritmeetikaülesande — kuuskümmend tuhat korda viisteist senti andis tulemuseks üheksa tuhat dollarit. Ta kirjutas uuele lepingule alla, märkis tühja lahtrisse «Rõõmu suits» ning saatis selle tagasi kirjastajatele koos kahekümne lühijutuga, mis ta oli kirjutanud enne, kui avastas ajalehejutukese konstrueerimise valemi. Ja nii kiiresti, kui Ühendriikide post suutis selle kohale viia ja vastuse tuua, tuli «Singletree, Darnley ja Ko-lt» tšekk viiele tuhandele dollarile.

«Ma tahan, et sa täna lõuna ajal kella kahe paiku minuga koos linna tuleksid,» ütles Martin tol hommikul, kui tšekk päralt jõudis. «Või veel parem, saame kell kaks Neljateistkümnenda tänava ja Broadway nurgal kokku. Ma ootan sind seal.»

Määratud ajal oli Maria kohal. Kuid kingad olid ainus vöti, mille ta ajas selle saladuse mõistatamiseks suutis välja mõelda. Maria tundis teravat pettumustorjet, kui Martin ta jalanõudekaupluse ukse eest mööda viis ja kinnisvaraagentuuri astus. See, mis nüüd juhtus, jäi talle igaveseks meelde nagu unenägu. Pöördunud džentelmenid naeratasid talle heatahtlikult, vesteldes Martiniga ja omavahel. Kirjutusmasin plagises, mingile aukartustäratavale dokumendile pandi allkirjad alla. Ka tema enda majaperemees oli kohal ja andis allkirja. Ning kui kõik oli möödas ja Maria jälle väljas kõnniteel seisis, ütles majaperemees talle:

«Noh, Maria, sel kuul pole sul tarvis mulle enam oma seitset ja poolt dollarit maksta.»

Maria oli jahmatusest keeletu.

«Ega ka järgmisel ega ülejärgmisel,» ütles peremees.

Maria tänas teda segaselt nagu mingi heateo eest. Ja alles siis, kui ta koju Põhja-Oaklandi jõudis, omasugustega nõu pidas ja laskis portugallasest vürtsipoodnikul asja uurida, sai ta viimaks teada, et väike majake, kus ta elas ja mille eest ta nii kaua üüri oli maksnud, kuulub nüüd temale.

«Mispärast te enam minu poes ei käi?» küsis vürtsipoodnik samal õhtul ja tuli välja poeuksele Martinit tervitama, kui nägi teda trammist maha tulemas. Martin seletas, et ta nüüd enam kodus süüa ei valmista, astus siis poodi sisse ja jõi klaasi veini majaostu terviseks. Ta pani tähele, et see oli parim vein, mis poodnikul laos oli.

«Maria,» seletas Martin samal õhtul, «ma kolin sinu juurest minema. Ja varsti kolid sinagi siit ära. Siis võid sa maja välja üürida ja ise peremees olla. Sul on San Leandros või Haywardsis vend, kes kaubitseb piimaga. Ma tahan, et sa saadaksid kõik oma pesu tagasi — pesemata, mõistad, pesemata — ja läheksid homme San Leandrosse või Haywardsi või mis ta õieti on ning otsiksid oma venna üles. Ütle talle, et ta tuleks minu juurde. Mina peatun Metropoli hotellis Oaklandis. Küllap ta oskab hea piimafarmi ära tunda, kui ta seda näeb.»

Ja nii sai Mariast majaperenaine ning karjafarmi ainuomanik. Ta palkas kaks sulast, kes töö ära tegid, ning ta pangaarve näitas pidevat tõusu, ehkki kogu ta lapsekari nüüd kingi kandis ja koolis käis. Vähesed inimesed on kohanud muinasjutuprintsi, kellest nad unistavad, aga Maria, kes oli kõvasti tööd teinud, kellel oli kõva pea ja kes iial muinasjutuprintsist unistanud ei olnud, leidis oma printsi endises pesumajatöölises.

Vahepeal aga hakkas maailm küsima: kes see Martin Eden on? Martin keeldus oma kirjastajatele eluloolisi andmeid andmast, kuid ajalehtede eest polnud pääsu. Oakland oli ta kodulinn ja reporterid nuhkisid välja kümneid inimesi, kes võisid informatsiooni anda. Kõik, mis ta oli ja ei olnud, kõik, mida ta oli teinud ja suurem jagu sellest, mis ta tegemata oli jätnud, laotati publiku lõbustamiseks avalikkuse ette koos vargsi tehtud fotode ja Martini näopildiga — viimane hangiti kohaliku päevapiltniku käest, kes oli kord Martinist ülesvõtte teinud ja sellele nüüd viivitamatult autoriõiguse võttis ning turule laskis. Martin tundis ajakirjanduse ja kogu kodanliku ühiskonna vastu sellist vastikust, et ta katsus algul sensatsioonikära vastu võidelda, kuid lõpuks andis ta alla, sest nii oli lihtsam. Ta leidis, et ei saa minema saata erikorrespondente, kes olid kaugelt kohale sõit-

nud, et temaga kohtuda. Ja päevas oli nii palju tunde, ning kuna ta enam ei kirjutanud ega õppinud, tuli need tunnid kuidagi täita. Niisiis andis ta järele, ehkki see järeleandmine oli talle vaid kapriis. Ta jagas intervjuusid, avaldas arvamust kirjanduslikes ja filosoofilistes küsimustes ja koguni võttis vastu kodanlaste küllakutseid. Ta vaim oli leidnud tasakaalu mingis kummalises mugavas seisundis. Ta ei hoolinud enam millestki. Ta andestas kõigile, isegi reporterihakatisele, kes oli ta punaseks võõbanud ja kellele ta nüüd võimaldas terve lehekülje ekstra seks puhuks tehtud fotodega. Aeg-ajalt sai ta kokku Lizzie'ga ning oli ilmne, et Martini värske kuulsus neiu kurvastas. See laiendas kuristikku nende vahel. Võib-olla lootuses seda kuristikku ahendada andis ta järele Martini tungivale soovitusel õhtukooli ja kaubanduskolledžisse astuda ning laskis ennast rieta meisterlikul õmblejal, kes võttis hingehinda. Lizzie edenes silmanähtavalt päevast päeva, kuni Martin lõpuks kahtlema lõi, kas ta toimib õieti, sest ta teadis, et kogu Lizzie leplikkus ja püüdlikkus oli vaid tema pärast. Lizzie püüdis Martini silmis tema vääriliseks saada, püüdis ilmutada niisuguseid väärtusi, mida Martin näis hindavat. Ometi ei andnud Martin talle mingeid lootusi, kohtles teda vennalikult ning kohtus temaga harva.

«Meredith-Lowell ja Ko.» paiskas «Ule tähtaja» turule parajasti Martini populaarsuse haripunkti, ning kuna see oli ilukirjanduslik teos, oli edu veelgi suurem kui «Päikese häbi» puhul. Nädal nädala järel kuulus temale ennenägematu rekord — korraka kaks teost bestsellerite nimestiku esireas. Jutustus ei kõitnud mitte ainult romaanide lugejaid, vaid ka need, kes ahnelt neelasid «Päikese häbi», olid niisamuti võlutud meisterlikust kosmilisest haardest, millega Martin mereteemat oli käsitleanud. Alguses oli Martin Eden rünnanud kirjanduslikku müstitsismi ning teinud seda hiilgavalt. Seejärel aga oli ta ise pakkunud just niisugust kirjandust, mille ta kilbile oli tõstnud, näidates ennast seega harvaesineva geeniusena, kelles on liitunud kriitik ja looja.

Raha ja kuulsus veeres ta jalge ette. Ta sööstis nagu lendtäht läbi kirjandusmaailma, kuid jahmatus, mida ta tekitas, pakkus talle pigem lõbu kui huvi. Üks asi jäi

talle mõistatuseks, üksainus väike asi, mis oleks hämmastanud ka maailma, oleks see vaid teadnud. Ent maailm oleks selgi juhul hämmastunud pigem Martini hämmastuse kui selle tühise asja pärast, mis Martini silmis omandas kolossaalsed mõõtmed. Kohtunik Blount kutsus ta lõunale. See'p see väike asi oligi, või õigemini selle väikese asja hakatus, millest varsti pidi välja kasvama suur. Ta oli solvanud kohtunik Blounti, oli teda kõige häbiväärsemal kombel kohelnud, aga kui kohtunik Blount teda tänaval kohtas, kutsus ta tema lõunale. Martin meenutas neid arvukaid kordi, mil ta oli kohtunik Blounti Morse'ide juures kohanud — siis polnud kohtunik Blount teda mitte lõunale kutsunud. «Mispärast ta mind siis lõunale ei kutsunud?» küsis Martin eneselt. Ta polnud ju muutunud. Ta oli seesama Martin Eden. Millest tuli see erinevus? Kas asjaolust, et see, mida ta oli kirjutanud, leidis nüüd tee raamatukaante vahele? Aga see töö oli juba siis tehtud, mitte vahepeal. See oli valmis ja lõpetatud juba siis, kui kohtunik Blount üldlevinud vaateid jagas ning Martini Spenceri ja tema vaimulaadi üle irvitas. Niisiis ei kutsunud kohtunik Blount teda lõunale mitte mingite tõeliste saavutuste, vaid puhtfiktiivsete väärtuste pärast.

Martin muigas ja võttis kutse vastu, imestades ise samal ajal oma leplikkuse üle. Ja lõunasöögil, kus koos oma naispooltega viibis pool tosinat kõrgel kohal istujat ning kus Martin end üldise tähelepanu keskpunktis leidis olevat, tegi kohtunik Blount kohtunik Hanwelli soovjal toetusel eraviisilise ettepaneku, et Martin annaks nõusoleku oma nime kandmiseks «Styxi» — ülivalitud klubi nimekirja, kuhu ei kuulunud mitte üksnes jõukad, vaid ka silmapaistvad inimesed. Martin ütles ära ning ta hämmastus oli suurem kui iial enne.

Käsikirjade virna realiseerimine pakkus Martinile rohkesti tegevust. Kirjastajad ründasid teda pealekäivalt. Avastati, et Martin on stilist, kelle stiili all peitub tuumakas mõte. Kui «Northern Review» oli avaldanud «Ilu hälli», sai Martin toimetusest kirjaliku tellimuse poole tosina samasuguse essee peale. Ta oleks selle nõudmise oma rikkalikust tagavarast rahuldanudki, kui mitte «Burton's Magazine» poleks talle kavalalt pakkunud viie essee eest viissada dollarit tükist. Martin vastas, et

ta võiks tellimuse täita, kuid nõuab tuhat dollarit essee pealt. Tal oli meeles, et just needsamad ajakirjad, mis ta esseesid praegu õhinal nõudsid, olid need kõik varem tagasi lükanud. Ning see tagasilükkamine oli olnud jäine, automaatne, stereotüüpne. Nad olid teda pigistanud ja nüüd kavatses tema neid pigistada. «Burton's Magazine» maksis Martinile viie essee eest nõutud hinda ja ülejäänud neli napsas samasuguse honorariga «Mackintosh's Monthly», kuna «Northern Review» oli liiga vaene, et nendega sammu pidada. Sel kombel astusid maailma ette «Müstika ülempreestrid», «Imedenägijad», «Ego mõõdupuu», «Illusiooni filosoofia», «Jumal ja põrm», «Kunst ja bioloogia», «Kriitikud ja katsekolvid», «Tähetolm» ja «Liigkasuvõtmise väärikus» ning tekitasid tormi, kära ja urinat, mis hulgal ajal vaibuda ei tahtnud.

Toimetajad kirjutasid talle, paludes tal endal nime-tada oma tingimused, mida ta ka tegi — kuid alati ikkagi juba tehtud töö suhtes. Ta keeldus resoluutselt sidumast end ühegi uue asjaga. Mõte, et tuleb uuesti laua taha istuda ja sulepea kätte võtta, tegi ta sõgedaks. Ta oli näinud, kuidas rahvarämps Brissendeni lõhki kiskus, ja ehkki mass talle nüüd kiitust jagas, ei suutnud ta seda vapustust unustada ega massi vastu vähimatki lugupidamist leida. Ta enda populaarsus tundus Martinile teotusena ja reetmisena Brissendeni suhtes. See pani ta võpatama, aga ta tegi südame kõvaks ja otsustas kukrutäitmist jätkata.

Ta sai toimetajailt näiteks järgmisesisulisi kirju: «Umbes aasta eest lükkasime õnnetul kombel tagasi teie armastusluuletuste sarja. Nad jätsid meile tollal sügava mulje, kuid mõningad juba sõlmitud kokkulepped ei lasknud meil neid vastu võtta. Kui need teil veel alles on ja kui te olete lahkelt nõus need meile esitama, avaldaksime rõõmuga terve sarja teie enda tingimustel. Me oleme samuti valmis pakkuma teile äärmiselt soodsaid tingimusi luuletuste avaldamiseks raamatuna.»

Martin kogus kokku oma kunagise blankvärsis tragöödia ja saatis selle tellijale luuletuste asemel. Ta luges selle enne postipanemist üle ja oli vapustatud teose koolipoisilikust diletantlikkusest ja täielikust väärtusetusest. Kuid ta saatis selle siiski ära. Ja teos

avaldati, ehkki toimetaja seda igavesti kahetsema pidi. Publik oli pahane ja hakkas kahtlema. See tõeline vusserd oli liiga kaugel Martin Edeni kõrgeastemest. Väideti, et ta pole seda iial kirjutanud ja et ajakiri on hakkama saanud kohmaka võltsinguga, või et Martin Eden matkib Dumas-isa ta edu tipul ja laseb oma teosed teistel kirjutada. Kui ta aga seletas, et tragöödia on ta kirjandusliku lapsepõlve varajane katsetus ja et ajakiri enne rahule ei jäänud, kui ta selle kätte sai, puhkes ajakirja kulul üldine naer, mille tagajärjeks oli toimetajate vahetumine. Tragöödia ei ilmunud iial eriraamatuna, kuid Martin pistis taskusse avansi, mis talle honorari arvel välja maksti.

«Coleman's Weekly» saatis Martinile pika telegrammi, mis maksis ligi kolmsada dollarit, ja pakkus talle kahekümnest artiklist koosneva sarja eest tuhat dollarit artiklist. Martin oleks pidanud rändama läbi Ühendriikide, kusjuures ajakiri nõustus kandma kõik kulud ja valima ise teemad, mis teda huvitavad. Telegramm koosneski peamiselt võimalikest teemadest, mis pidid Martinile näitama, kui suur valikuvabadus talle antakse. Ainsa kitsendava tingimusena nõuti, et ta piirduks üksnes Ühendriikidega. Martin avaldas kahetsust ja saatis äraütleva telegrammi adressaadi arvel.

«Warren's Monthly» trükkis ära «Viki-Viki», mis saavutas otsekohe suurt edu. Hiljem anti see välja laiaservasvalise, kauniti illustreeritud eriteosena, mis langes kokku suvepuhkuse konjunktuuriga ja purustas kõik läbimüügirekordid. Kriitikud väljendasid üksmeelselt oma veendumust, et «Viki-Viki» on väärikas koht kahe suure kirjaniku teoste kõrval — «Kurat pudelis» ja «Sagräännahk».

«Rõõmu suitsusse» aga suhtus publik seevastu kaunis kahtlevalt ja jahedalt. Jutukeste julgus ja tavatus rabas kodanlikku moraali ja eelarvamusi. Ent kui Pariis viivitamatust tõlkest pöörasesse vaimustusse sattus, laskis ka ameerika ja inglise lugejaskond end kaasa kiskuda ja ostis nii palju eksemplare, et Martin sundis «Single-tree, Darnley ja Ko.» soliidset kirjastust maksma kolmanda raamatu eest kakskümmend viis protsenti ja neljanda eest kolmkümmend protsenti honorari. Neisse kahesse köitesse paigutas ta kõik lühijutud, mis ta

kunagi oli kirjutanud ja mis olid ajakirjades avaldatud või avaldamisel. Ühte köitesse kuulusid «Kellahelin» ning ta hirmu- ja õudusejutud, teise aga «Seiklus», «Kruus», «Elu vein», «Keeris», «Tänavarüselus» ja veel neli jutustust. «Meredith-Lowell ja Ko.» kindlustas endale kõigi ta esseede tervikliku kogu väljaandmise ning Maxmilliani kompanii omandas «Merelüürika» ja «Armastuse tsükli» — viimane avaldati eelnevalt ajakirjas «Ladies' Home Companion»*, mille eest Martin kuulmatu honorari välja pigistas.

Martin hingas kergendatult, kui oli viimase käsikirja käest andnud. Rohtseintega loss ja valge, vasega üllöödud kuunar olid juba käega katsuda. Olgu kuidas tahes, Martin oli vähemalt ümber lükanud Brissendeni väite, et midagi väärtuslikku ajakirjadesse sisse ei pääse. Tema enda edu tõendas, et Brissenden oli eksinud. Kuid millegipärast tundus talle siiski, et Brissendenil oli kõigest hoolimata ikkagi õigus. Ta edu põhjuseks oli kõigepealt «Päikese häbi» ja mitte niivõrd kogu ta muu looming. Kõik muu oli üksnes juhuslik. See oli ajakirjades leidnud ainult tagasilükkamist. «Päikese häbi» ilmumine oli valla päästnud diskussiooni ja edulaviini liikuma pannud. Kui poleks olnud «Päikese häbi», ei oleks olnud ka mingit laviini. Ja kui «Päikese häbil» poleks sellist imepärast edu olnud, poleks laviin üldse liikuma hakanud. «Singletree, Darnley ja Ko.» ei salanud, et see on ime. Nad olid avaldanud esimese tuhande viiesaja eksemplari suuruse trüki ning selle läbimüügis tõsiselt kahelnud. Nad olid kogemustega kirjastajad ning järgnev edu ei hämmastanud kedagi rohkem kui neid endid. Nende jaoks oli see olnud tõeline ime. Nad ei saanud sellest ilal üle ja iga kiri, mis nad Martinile kirjutasid, peegeldas nende aukartlikku hämmeldust selle müstilise algpõhjuse ees. Nad ei proovinud seda seletada. Seletust ei olnud. See lihtsalt juhtus. Hoolimata kõigist kogemustest, mis ennustasid vastupidist, oli see juhtunud.

Sel kombel arutledes hakkaski Martin oma populaarsuse väärtuses kahtlema. Just nimelt kodanlus ostis tema raamatuid ja puistas oma kulda tema kukrusse,

* «Daamide kodune seltsiline». (Tõlkija märkus.)

ning selle vähese põhjal, mida ta kodanlusest teadis, ei osanud ta seletada, kuidas võis see klass hinnata või mõista tema loomingut. Tema tööde sisemine ilu ja jõud ei tähendanud midagi neile sadadele tuhandetele, kes teda ülistasid ja tema raamatuid ostsid. Martin oli lihtsalt saatuse kapriis, seikleja, kes oli Parnassile tormi jooksnud, kui jumalad tukastasid. Sajad tuhanded lugesid teda ning laulsid talle kiitust samasuguse tuima mõistmatusega, millega nad Brissendeni «Efemeeri» kallale olid karanud ja selle tükkideks kiskunud — hundikari, kes lipitses tema ees, selle asemel et kihvad ta ihusse lüüa. Kas sabaliputus või kihv, see oli juhuse teha. Ühte aga teadis ta absoluutse kindlusega: «Efemeer» oli piiritult suurem kõigest sellest, mida tema teinud oli. See oli piiritult suurem kõigest sellest, mis temas peitus. See oli sajandite parim poeem ning järelikult oli kiitus, mida kari talle jagas, õieti küll väga hale kiitus, sest seesama kari oli «Efemeeri» porri tallanud. Martin ohkas sügavalt ja kergendatult. Ta oli rõõmus, et viimane käsikiri oli müüdud ning et ta kõige sellega varsti valmis on.

XLIV PEATÜKK

Mr. Morse kohtas Martinit hotelli «Metropol» fuažees. Martin ei jõudnudki selgusele, kas ta viibis seal juhuslikult mingi muu asja pärast või oli tulnud otseselt selleks, et Martinit lõunale kutsuda — siiski kaldus ta eelistama viimast hüpoteesi. Igatahes kutsuti ta lõunale ja kutsujaks oli mr. Morse, Ruthi isa, kes oli Martinile keelanud jalga oma majja tõsta ja katkestanud kihluse.

Martin polnud vihane. Ta ei tundnud ennast solvatunagi. Ta suhtus mr. Morse'isse leplikult, arutades endamisi, millise enesetundega mr. Morse ennast sel kombel alandas. Ta ei öelnud kutsest ära, vaid lükkas selle tähtajatult ebamäärasesse tulevikku ja küsis, kuidas elab Morse'ide perekond, eriti mrs. Morse ja Ruth. Ta nimetas Ruthi nime kõhklematult, loomulikult, ehkki ta südamepõhjas üllatatud oli, et see nimi temas mingit sisemist värinat ei tekitanud ega ta pulssi vanal tuttal viisil kiiremini tuksuma ei pannud.

Ta sai hulgaliselt küllakutseid, milledest ta mõned vastu võttis. Leidus inimesi, kes end temale just selleks tutvustada lasksid, et võiksid teda lõunale paluda. Ja nagu ennegi, juurdles Martin pisikese probleemikese üle, mis kasvas vähehaaval suureks. Bernard Higginbotham kutsus ta lõunale. Martini hämmeldus kasvas. Talle meenus aeg, kus ta karjuvas viletsuses nälgis ja kus keegi teda lõunale ei kutsunud. Tol ajal vajas ta hädasti lõunaid. Ta jäi nõrgaks ja jõuetuks nende puudumise tõttu, võttis kaalus alla puhtalt nälja pärast. Siin peituski paradoks. Kui ta vajas lõunaid, ei pakkunud neid talle keegi. Nüüd aga, kus ta võis endale ise sada tuhat lõunasööki osta ning oli kaotanud isu, sadas talle lõunalekutseid vasakult ja paremalt. Aga mispärast? See polnud põrmugi õiglane. Martinil endal polnud siin mingeid teeneid. Ta polnud muutunud. Kõik, mis ta teinud oli, oli juba sel ajal tehtud. Mr. ja mrs. Morse olid ta hukka mõistnud kui logeleja ja tööpõlguri, ning Ruthi suu läbi nõudnud, et ta mõnes kontoris ametnikuks hakkaks. Pealegi oli töö, mida Martin tegi, neile tuttav. Käsikiri käsikirja järel oli Ruth neile seda näidanud. Nad olid seda lugenud. See oli täpselt seesama töö, mis ta nime nüüd kõigisse ajalehtedesse viis, ja asjaolu, et ta nimi kõigis lehtedes sees oli, sundiski neid teda külla kutsuma.

Üks asi oli kindel. Morse'id polnud iial hoolinud ei temast ega ta tööst. Seepärast ei hinnanud nad nüüdki mitte teda ennast ega tema tööd, vaid tema kuulsust, seda, et ta teiste inimeste hulgast esile tõusis ja — miks ka mitte? — seda, et tal oli oma sada tuhat dollarit. Selle järgi kodanlik ühiskond inimest hindabki. Ja mis andis Martinile õiguse nõuda, et see teisiti oleks? Ent Martin oli uhke. Ta põlgas sellist hinnangut. Ta tahtis, et teda hinnataks tema enda või tema töö pärast, mis oli ju ta eneseväljendus. Ja nii Lizzie teda hindaski. Martini töö polnud Lizzie silmis õieti mingit tähtsust. Lizzie pidas temast lugu tema enda pärast. Ja niisamuti hindas teda torulukksepp Jimmy ja kogu ta vana jõuk. Seda olid nad küllalt sageli tõendanud möödunud päevil, kui Martin veel nendega läbi käis. See sai kinnitust ka tol pühapäeval Shell Moundi pargis. Tema töö peale nad vilistasid. See, mis neile meeldis ja mille eest nad

olid valmis rusikad käiku laskma, oli lihtsalt Martin Eden, üks nende kambast, täitsamees. Ja Ruth? Ruth oli temas hinnanud teda ennast, see oli vaieldamatu. Aga ükskõik kui palju Martin talle meeldiski, kodanlik väärtuste mõõdupuu meeldis talle rohkem. Ruth oli Martini kirjanikutööle vastu seisnud, ja nagu Martinile nüüd näis, eeskätt sellepärast, et see raha sisse ei toonud. Sellest vaatevinklist oli Ruth Martini armastusetsükli kritiseerinud. Ka Ruth oli peale käinud, et Martin tööle läheks. Tõsi, tema nimetas seda peenemalt «positsiooniks», kuid tähenduses polnud mingit vahet ning mõttes eelistas Martin vana nimetust. Ta oli lugenud Ruthile ette kõik, mis ta kirjutas — luuletused, jutustused, esseed — «Viki-Viki», «Päikese häbi», kõik. Ruth aga oli alati kangekaelselt peale käinud, et ta endale ametikoha otsiks, et ta tööle läheks. Suur jumal! Just nagu Martin poleks töötanud, varastanud uneajast, kurnanud ennast, et aga Ruthi vääriliseks saada.

Nii see pisike probleemike kasvas aina suuremaks. Martin oli terve ja normaalne, sõi korrapäraselt, magas kaua ja ometi muutus see järjest kasvav väike probleemike talle lõpuks maaniaks. Tehtud töö! — see fraas ei andnud talle rahu. Ta istus Bernard Higginbothami vastas, Bernard Higginbothami koloniaalkaupluse kohal rammusa pühapäevalõuna juures ja vaevaga jõudis ta ennast ohjeldada, et mitte välja pahvatada:

«Töö oli ju tehtud! Nüüd sa toidad mind, aga siis lasksid sa mul nälgida, keelasid mul oma majja jalga tõsta, needsid mu ära, sest et ma endale kohta ei otsinud. Töö aga oli juba tehtud, tehtud! Praegu aga neelad sa oma mõtted vaikselt alla, kui mina räägin, ripud mu huulte küljes ning kuulad aukartliku tähelepanuga kõike, mis mul pähe tuleb öelda. Ma ütlen sulle, et sinu partei on mada, täis altkäemaksuvõtjaid, aga sa ei kuku märatsema, sa kokutad ja mökutad ja tunnistad, et minu sõnades on palju õiget. Ja mispärast? Seepärast, et ma olen kuulus. Seepärast, et mul on hulk raha. Mitte seepärast, et ma olen Martin Eden, tubli poiss ja mitte eriti loll. Ma võiksin sulle öelda, et kuu on tehtud rohelisest juustust ja sa oleksid sellega päri, või vähemalt sa ei lükkaks seda ümber, sest mul on hunnikute kaupa dollareid. Aga ma ütlen sulle, et minu töö oli ammugi teh-

tud, see oli tehtud juba siis, kui sa minu peale sülitasid ja mind põlgasid nagu pori oma jalge all.»

Aga Martin ei pahvatanud seda välja. See mõte piinas teda lakkamatult. See näris ta ajus, aga ta suutis naerata ja leplik olla. Kuna Martin vaikseks jäi, haaras Higginbotham jutuotsa enese kätte ja rääkis ise. Temagi oli edukas mees ja selle peale uhke. Ta oli *selfmade-man*. Keegi polnud teda aidanud. Ta ei võlgnenud kellelegi midagi. Ta täitis oma kodanikukohust ja kasvas üles hulga lapsi. Ent vaadatagu vaid Higginbothami koloniaalkauplust, seda tema töökuse ja võimekuse monumenti. Ta armastas Higginbothami koloniaalkauplust, nagu teine mees armastab oma naist. Ta avas Martinile oma südame ja näitas, millise nutikuse ja tohutu kombineerimisega ta oli oma äri üles ehitanud. Ja tuleviku jaoks oli tal veelgi plaane, auahneid plaane. Linnaosa kasvas kiiresti. Pood oli ammugi liiga väikeseks jäänud. Oleks tal rohkem ruumi, võiks ta teha kümneid töid ja raha säästvaid täiendusi. Kuid ta kavatseb neid siiski veel teha. Ta teeb, mis suudab, oodates päeva, mil jõuab osta kõrvalkrundi ja ehitada sinna kahekorruselise tiibhoone. Ülemise korruse võib ta siis välja üürida, mõlema hoone alumise korruse võtab aga enda alla Higginbothami koloniaalkauplus. Õemehe silmad löid särama, kui ta rääkis uuest poesildist, mis ulatub üle mõlema hoone.

Martin ei kuulanud teda. Refraän «tehtud töö», mis ta ajus undas, summutas õemehe jutuvada. See refrään oli hullutav ja ta püüdis selle eest põgeneda.

«Mis sa ütlesid? Kui palju see maksma tuleks?» küsis ta äkki.

Õemehe heietus kohalikest ärilistest võimalustest kes äkki. Ta polnud hinda üldse nimetanudki. A teadis, ta oli selle kümneid kordi välja arvutanud.

«Praeguste puiduhindade juures tuleks nelja tunandega välja,» sõnas ta.

«Kaasa arvatud silt?»

«Seda ma ei arvestanud. Küll sellega juba hakkama saab, kui hoone valmis on.»

«Ja krunt?»

«Veel kolm tuhat.»

Higginbotham kummardus ettepoole, lakkus huuli ja

jälgis sõrmi närviliselt harali ajades ja taas rusikasse surudes, kuidas Martin tšekki kirjutas. Martin ulatas tšeki talle kätte ja ta vaatas summat — seitse tuhat dollarit.

«Ma... ma ei saa maksta rohkem kui kuus protsenti,» ütles ta kähisevalt.

Martinil oli tahtmine naerda, kuid selle asemel küsis ta:

«Kui palju see teeb?»

«Oota, las ma mõtlen. Kuus protsenti, kuus korda seitse, nelisada kakskümmend.»

«Tähendab kolmkümmend viis dollarit kuus, eks ole?» Higginbotham noogutas.

«Kui sul midagi selle vastu ei ole, siis sõlmime järgmise kokkuleppe.» Martin vaatas Gertrude'i poole. «Kapital jääb sulle, tingimusel, et sa kulutad kolmkümmend viis dollarit kuus toiduvalmistamise, pesupesemise ja koristamise peale. Seitse tuhat dollarit on sinu oma, kui sa garanteerid, et Gertrude'il pole vaja enam orjata. Nõus?»

Mr. Higginbotham luksatas. See koonerdajahing ei suutnud leppida mõttega, et ta naine ei tee nüüdsest peale enam ise majapidamistöid. Helde kingitus oli väga kibeda pilli magus kattekiht. Ta naine ei pidavat enam töötama! See mõte mattis tal hinge.

«Hea küll,» ütles Martin, «ma maksan ise kolmkümmend viis dollarit kuus ja...»

Ta sirutas käe üle laua, et tšekki tagasi võtta, kuid Bernard Higginbothami käsi oli karmem ja ta hüüdis: «Olen nõus! Olen nõus!»

Kui Martin trammile läks, tundis ta end haiglasena väsinuna. Ta silmitses pealetükkivat silti.

«Sigal!» ägas ta, «sigal, sigal!»

Kui «Mackintosh's Magazine» avaldas «Käetarga» Berthier' kujunduses ja kahe Wenni illustratsiooniga, unustas Hermann von Schmidt, et ta oli neid värse kord rõvedaiks nimetanud. Ta tegi teatavaks, et tema naine ongi luuletuse inspireerija, hoolitses selle eest, et uudis ulataks ühe reporteri kõrvu ja laskis ennast intervjuuerida toimetuse kirjanduslikul kaastöölisel, kellega oli kaasas toimetuse fotograaf ja toimetuse kunstnik. Tulemuseks oli terve lehekülj ajalehe pühapäevanumb-

Nii see läks. Ükskõik, kus ta ka juhtus viibima — Pressiklubis, Sequeia Klubis, peenel teeõhtul või kirjan-
dusrahva koosviibimistel — kõikjal meenutati «Kella-
helina» ning «Haldja ja pärli» esmakordset ilmumist
Ja alati ajas Martini marru tumm küsimus: «Miks te ei
söötnud mind siis? Töö oli ju tehtud. «Kellahelinas»
ning «Haldjas ja pärli» pole muudetud ainustki koma.
Need olid tollal just niisama kunstipärased ja väärtus-
likud kui praegu. Aga te ei kostita mind mitte nende
pärast ega ka mitte millegi muu pärast, mis ma kirju-
tanud olen, te kostitate mind, kuna praegu on moes
mind kostitada, sellepärast, et kogu rahvarämps põleb
ihast kostitada Martin Edenit.»

Ja niisugustel kordadel nägi Martin mõnikord, kuidas
koosviibimise ruumi äkki loivas noor tänavakangelane,
lai kuub seljas ja kõva randiga Stetsoni kübar peas. Nii
juhtus ka Gallina Seltsis Oaklandis ühel pärastlõunal.
Kui Martin oma toolilt tõusis ja poodiumile astus, nägi
ta, kuidas laiast uksest saali teises otsas sisse jalutas
laia kuue ja kõva randiga kübaraga noor sul. Martin
vahtis seda ilmutust üksisilmi, nii et ka viissada peenes
tualetis daami pöörasid pead, et näha, mida Martin
vaatab. Aga nemad nägid ainult tühja vahekäiku. Ent
Martin nägi, kuidas noor huligaan taarutades mööda
vahekäiku lähenes, ja ootas huviga, kas ta võtab peast
kõva randiga kübara, milleta Martin teda veel kordagi
ei olnud näinud. Ilmutus sammus julgesti mööda vahe-
käiku lähemale ja astus poodiumile. Martinile tõusis
nutt kurku, kui ta mõtles kõigele, mis ta nooruse varju
ees ootas. Nooruk astus õõtsudes üle poodiumi üsna
Martini juurde ja hajus alles siis, kui oli vahetult tema
teadvust puudutanud. Viissada naist plaksutasid sum-
mutatult oma kinnastatud käsi, püüdes julgustada häbe-
likku suurmeest, kes oli neile külla tulnud. Martin hei-
tis nägemuse kõrvale, naeratas ja hakkas kõnelema.

Kooliinspektor — see tubli vanamees! — tundis Mar-
tini ära ja peatas ta tänaval, meenutades ammust
stseeni tema kabinetis, mille tagajärjel Martin kakle-
mise pärast koolist välja heideti.

«Ma lugesin hulk aega tagasi ühes ajakirjas teie
«Kellahelinat», ütles ta. «See oli niisama hea kui Poe.
«Haruldane asil» ütlesin ma kohe, «haruldane asil!»»

«Jah, ja järgnevatel kuudel tulid sa mulle kaks korda
tänaval vastu ega tundnud mind ära,» ütles Martin pea-
aegu kuuldavalt. «Mõlemal korral ma olin näljas ja
läksin parajasti pandimajja. Ometi oli töö siis juba teh-
tud. Siis sa mind ära ei tundnud. Mispärast sa mu nüüd
ära tundsid?»

«Alles paari päeva eest ütlesin oma naisele, et kas
poleks hea mõte teid mõnikord meile lõunale paluda? Ja
tema oli minuga kõigiti päri. Jah, tema oli minuga kõi-
giti päri.»

«Lõunale?» küsis Martin teravalt, peaaegu urinal.

«Nojah, just, jah. Väike kodune lõunasöök oma vana
inspektoriga, sa igavene vembumees!» vadistas ta när-
viliselt, Martinit arglikult ja otsekui naljatleva sõbra-
mehelikkusega müksates.

Nagu unes sammus Martin mööda tänavat edasi.
Nurgal jäi ta seisma ja vaatas hajameelselt ümber.

«See ei tähenda head,» sosistas ta viimaks. «Vana-
mehel oli minu ees hirm!»

XLV PEATÜKK

Ühel päeval külastas Martinit Kreis, Kreis, maa sool.
Martin pöördus tema poole kergendustundega, et ära
kuulata hiilgava tegevusplaani üksikasju, mis olid nii
pöörased, et huvitasid Martinit pigem kui kirjanikku,
mitte aga kui investeerijat. Kreis tegi keset oma ette-
kannet muide paraja pausi, mille vältel ta Martinile
kuulutas, et «Päikese häbis» on see ennast enamasti
näidanud puupeana.

«Aga ma ei tulnud siia, et heietada filosoofiast,» jät-
kas Kreis. «Ma tahan teada, kas te olete nõus paigu-
tama sellesse ettevõttesse tuhat dollarit või mitte.»

«Ei, nii suur puupea ma igatahes ka ei ole,» vastas
Martin. «Aga teate, mis ma teen. Teie kinkisite mulle
mu elu parima õhtu, teie andsite mulle, mida raha eest
osta ei saa. Nüüd on mul raha ja sel pole minu jaoks
mingit väärtust. Ma annan teile hea meelega tuhat dol-
larit, millel minu silmis väärtust ei ole, selle eest, mis
teie mulle tol õhtul andsite ja mis oli hindamatu. Teil
on raha tarvis. Minul on rohkem, kui ma vajan. Teie

tahate seda. Sellepärast te tulite. Pole mõtet seda minult välja meelitada. Võtke siisama.»

Kreis ei väljendanud mingit üllatust. Ta peitis tšeki taskusse.

«Mina igatahes sõlmiksin hea meelega lepingu, mis garanteeriks teile palju niisuguseid õhtuid,» ütles ta.

«Liiga hilja.» Martin raputas pead. «See õhtu peab jääma mulle ainukeseks. Ma nägin paradiisi. Ma tean, teile on see üsna tavaline, aga minule polnud see tavaline. Nii kõrgele ei tõuse ma enam ialgi. Ma olen filosoofiaga lõpetanud. Ma ei taha sellest kunagi enam ühtegi sõna kuulda.»

«See on mu elus esimene dollar, mis ma filosoofiaga teenisin,» sõnas Kreis, seisatades lävel. «Siis läks turg lõhki.»

Ühel päeval sõitis mrs. Morse tänaval Martinist mööda, naeratas ja noogutas talle. Martin naeratas vastu ja kergitas kübarat. See vahejuhtum ei puudutanud Martinit põrmugi. Kuu aega tagasi oleks see temas äratanud vastikust või uudishimu ja pannud ta juurdlema, mida mrs. Morse sel hetkel tunda võis. Nüüd aga ei äratanud see Martinis ainustki mõtet. Ta unustas selle järgmisel hetkel. Ta unustas selle, nagu ta oleks unustanud Tsentraalpanga hoone või Raekoja, olles neist mööda kõndinud. Ometi oli ta vaim ebalooslikult aktiivne. Ta mõtted aina tiirlesid ja tiirlesid nagu karussellil. Selle ringi keskel püsis mõte: «Töö oli tehtud.» See näris ta ajus nagu hävimatu parasiit. Hommikul ärkas ta selle mõttega, öösel viirastus see ta unenägudes. Iga elunähtus ta ümber, mis puudutas ta meeli, seostus otsemaid «tehtud tööga». Loogika halastamatut ahelat mööda edasi liikudes jõudis ta järeldusele, et ta pole mitte keegi, mitte midagi. Mart Eden tänavakangelane ja Mart Eden meremees olid olnud tõelised, olid olnud tema ise. Aga Martin Edenit, kuulsat kirjanikku, polnud üldse olemas. Kuulus kirjanik Martin Eden oli massi ajus tekkinud udu ja massi aju oli kätkenud selle udu tänavakangelase ja meremehe Mart Edeni lihast ja verest ihusse. Aga teda ennast ei saanud petta. Ta ei olnud päikesemüüt, keda mass kummardas ja kellele ta lõunasööke ohvriks tõi. Tema teadis paremini.

Ta luges, mis ajakirjad temast kirjutasid, ja silmitses sealsamas oma pilte, kuni ta lõpuks ei suutnud enam iseennast nende portreedega samastada. Tema oli poiss, kes oli elanud täisverelist elu ja armastanud. Ta oli olnud leebe ja leplik elu kiusatuste vastu. Ta oli madrusena merd sõitnud, käinud võorastel maadel ja juhtinud oma jõuku möödunud võitluspäevadel. Ta oli seesama poiss, kelle tuhanded raamatud avalikus raamatukogus alguses uimaseks olid löönud, kes hiljem oli nende keskel aga omaenda tee leidnud ja need endale allutanud. Ta oli seesama poiss, kes oli keskööl lampi põletanud, kannusega und peletanud ja ise raamatuid kirjutanud. Ent tollel mõõtmatu isuga õgardil, keda mass iga hinna eest sööta ihaldas, polnud temaga igatahes midagi ühist.

Ometi leidis ta ajakirjadest asju, mis teda lõbustasid. Kõik ajakirjad pidasid teda enda omandiks. «Warren's Monthly» reklaamis ennast tellijatele kui ajakirja, kes alati avastab uusi kirjanikke ja kes on muuseas ka Martin Edeni publikule tuttavaks teinud. «Valge Hiir» nõudis teda endale, niisamuti ka «Northern Review» ja «Mackintosh's Magazine», kuni «Gloobus» nad tummaks lõi, osutades võidukalt oma arhiivile, kus lebas pesurulli alt läbi lastud «Merelüürika». «Noorus ja Kaas-aeg», kes oli arvete maksmisest pääsenud ja taas ellu ärganud, esines oma prioriteedinõudmisega, mida ei lugenud keegi peale farmerite laste. «Transcontinental» tuli välja väärika ja veenva avaldusega, näidates, kuidas tema esimesena avastas Martin Edeni. Sellele vaidles tuliselt vastu «Herilane», tuues asitõendiks «Haldja ja pärli». «Singletree, Darnley ja Ko.» tagasihoidlik hääli kustas üldisesse lärmi. Sellel kirjastusel puudus pealegi omaenda ajakiri, kus ta oleks saanud oma nõudmisi häälekamalt esitada.

Ajalehed arvutasid kokku Martini honorare. Mingil viisil pääsesid kuninglikud pakkumised, mida teatud ajakirjad talle olid teinud, avalikkuse ette ning Oaklandi kirikuõpetajad hakkasid talle sõbralikke külas-käike tegema, post tõi talle aga kuhjaga kirju elukutselistelt mangujatelt. Aga veel hullemad olid naised. Martini pilte trükiti suurtes tiraažides ja erikorrespondendid kasutasid ära ta jõulise päevitunud näo, ta haava-

armid, ta võimsad õlad, ta selged rahulikud silmad ja kergelt aukuvajunud askeetlikud põsed. Viimane epiteet meenutas talle ta ohjeldamatut noorust ja pani ta naeratama. Naiste hulgas, keda ta kohtas, märkas ta sageli ühte või teist, kes teda hindavalt, väljavalivalt vahtis. Ta naeris endamisi. Ta meenutas Brissendeni hoiatust ja naeris jälle. Naised ei suuda teda iial hukutada, niipalju oli selge. Ta oli sellest east välja kasvanud.

Kord, kui ta Lizzie't õhtukooli saatis, tabas ta ühe hästiriietatud nägusa kodanliku daami pilgu. See pilk oli pisut liiga pikk, pisut liiga tungiv. Lizzie mõistis, mida see tähendab, ja ta keha tõmbus vihaselt pingule. Martin pani seda tähele, mõistis selle põhjust ja selektas Lizzie'le, kui harjunud ta sellega juba on, ja et ta sellest niikuinii ei hooli.

«Aga peaksid hoolima,» vastas Lizzie välkuvail silmil. «Sa oled haige, vaat milles on asi.»

«Ma ei ole iial elus tervem olnud. Kaalun viis naela rohkem kui iial varem.»

«Mitte sinu keha, vaid sinu pea. Sinu mõtlemise masinas on midagi korrast ära. Isegi mina näen seda. Ja kes olen mina?»

Martin kõndis mõtlikult ta kõrval.

«Ma annaksin kõik, mis mul on, et sa sellest paraneksid,» pahvatas neiu impulsiivselt. «Sa ei tohiks ükskõikseks jääda, kui naised sind niimoodi vaatavad. Sinusugune mees ei tohi. See ei ole loomulik. See kõlab memmepojale, aga sina ei ole siisugune. Mõttele, mis tahad, aga mina oleksin õnnelik, kui sulle satuks ette õige naine, kellest sa hooliksid.»

Õhtukooli ukse ees jättis ta Lizzie'ga jumalaga ja läks hotelli tagasi.

Oma tuppä jõudnud, vajus ta tugitooli ja jäi liikumatult enese ette põrnitsema. Ta ei tukastanud ega mõtelnud. Ta aju oli tühi ja ainult vahetevahel võtsid seal kuju ja värvi kutsumata pildid, mis ta laugude all särama löid. Ta nägi neid pilte, ent oli neist vaevalt teadlik, igatahes mitte teadlikum kui unenäost. Kuid ta ei maganud. Korraks ta sirutas ennast ja vaatas kella. Oli täpselt kaheksa. Tal polnud midagi teha. Ja oli liiga vara voodisse heita. Siis tekkis ta ajus jälle

tühjus ning pildid võtsid ta laugude all kuju ja hajusid taas. Neis piltides polnud midagi konkreetset. Üksnes lopsakas roheline ja pöösataolised oksad, millest tungis läbi kuum päikesepaiste.

Teda äratas koputus uksele. Ta ei maganud ja ta aju seostas koputuse otsekohe telegrammi või kirjaga, võib-olla ka hotelliteenijaga, kes toob pesumajast tagasi puhta pesu. Kui ta hõikas: «Sisse», mõtles ta parajasti Joe'st ja sellest, kus ta sõber praegu olla võiks.

Ta mõtles ikka veel Joe peale ega pöördunud ukse poole. Ta kuulis, kuidas see tasakesi sulgus. Tükk aega püsis vaikus. Martin unustas koputuse ja põrnitses jälle tühjusse, kui kuulis äkki naise nuuksatust. Martin pani tähele, et see oli tahtmatu, kramplik, tagasihoitud ja lämmitatud nuuksatus, ja pöördus ümber. Järgmisel hetkel oli ta jalul.

«Ruth!» ütles ta hämmastunult ja kohmetuses.

Ruthi nägu oli kahvatu ja piinatud. Ta seisis otse ukse ees, toetudes ühe käega selle vastu, teine käsi rinnale surutud. Siis sirutas ta mõlemad käed haledalt Martini poole ja tõttas tema juurde. Kui Martin ta kätest kinni haaras ja ta tugitooli juurde viis, pani ta tähele, kui külmad neiu käed olid. Martin tõmbas teise tooli lähemale ja istus ise selle laiale käetoolele. Ta oli liiga suures segaduses, et midagi öelda. Ta enda arvates oli kogu lugu Ruthiga igaveseks lõpetatud ja kinni pitseeritud. Praegu oli tal just siisugune tunne, nagu oleks Shelly Hot Springsi pesumaja Metropoli hotelli sisse tunginud, kaasas terve nädala pesu, millega oli vaja otsekohe pihta hakata. Mitu korda tahtis ta rääkima hakata, ent lõi iga kord kõhklema.

«Keegi ei tea, et ma siin olen,» ütles Ruth jõuetul häälel abiotsiva naeratusega.

«Mis sa ütlesid?» küsis Martin.

Ta enda häälekõla üllatas teda.

Ruth kordas oma sõnu.

«Ahah,» ütles ta ja mõtles, mida muud võiks ta veel öelda.

«Nägin sind, kui sa koju tulid, ja ootasid paar minutit.»

«Ahah,» ütles Martin jälle.

Ta ei olnud iial elus nii kidakeelne olnud. Tal ei olnud

peas tõepoolest mitte ainustki mõtet. Ta tundis end rumalana ja saamatuna, aga ka kõige parema tahtmise juures ei osanud ta midagi ütelda. Lihtsam oleks olnud, kui oleks sisse tunginud Shelly Hot Springsi pesumaja. Siis oleks ta võinud käised üles keerata ja tööle asuda.

«Ja siis sa tulid üles,» ütles ta lõpuks.

Ruth noogutas pisut edvistavalt ja lõdvendas oma salli. «Nägin sind alguses üle tänava, kui sa läksid selle tüdrukuga.»

«Ah jaa,» ütles Martin lihtsalt. «Ma saatsin teda õhtukooli.»

«Kas sa ei rõõmusta, et ma tulin?» küsis Ruth pärast järgmist vaikusehetke.

«Jah, muidugi,» sõnas Martin tõtates. «Aga kas see ei olnud järelemõtlematu, et sa siia tulid?»

«Ma lipsasin vaikselt sisse. Keegi ei tea, et ma siin olen. Ma tahtsin sind näha. Ma tahtsin sulle öelda, et ma olin väga rumal. Ma tulin, sest ma ei suutnud sinust enam kauem eemal olla. Mu süda sundis mind tulema, sest... sest ma tahtsin tulla.»

Ta kummardus lähemale, tõusis ja tuli Martini juurde. Kiiresti hingates pani ta viivuks kae Martini õlale ja libises siis Martini käte vahele. Teades, et niisuguse enesepakkumise tagasilükkamine on raskeim solvang, mis naisele osaks võib saada, ja tahtmata neiule valu teha, võttis Martin Ruthil suuremeelselt ja südamlikult ümbert kinni ja surus ta enese vastu. Aga selles süleluses ei olnud soojust, selles puudutuses polnud hellust. Ruth tuli ta käte vahele ja Martin hoidis teda — see oli kõik. Neiu pugestalle lähemale, nihutas ennast pisut ja haaras Martinil äkki kaelast kinni. Aga Martini ihu ei hõõgunud enam ta käte all, tal oli piinlik ja ebamugav tunne.

«Mispärast sa niimoodi värised?» küsis Martin. «Oled külmetanud? Tahad, ma lülitan kütte sisse?»

Martin tahtis ennast vabastada, aga Ruth klammerdus ägedasti värisedes tema külge.

«See on lihtsalt närvidest,» ütles ta hambaid lõgistades. «Kohe läheb mööda. Näe, mul ongi juba parem.»

Värin vaibus vähehaaval. Martin hoidis teda ikka veel oma süleluses, aga nüüd oli tal kõik selge. Ta teadis, milleks Ruth oli tulnud.

«Ema tahtis, et ma naituksin Charley Hapgoodiga,» sõnas ta.

«Charley Hapgoodiga! Sellega, kes aina lamedusi räägib!» ägas Martin. Ja lisas siis: «Ja nüüd su ema tahab vist, et abielluksid minuga.» See ei olnud küsimus. Martin ütles seda kindla teadmisega ja ta silme ees hakkasid tantsima honorarisummad.

«Ta ei ole vastu, niipalju ma tean,» sõnas Ruth.

«Ta peab mind siis kõigiti sobivaks?»

Ruth noogutas.

«Ja ometi olen ma just niisama sobimatu kui siis, kui ta meie kihluse katkestas,» arutas Martin. «Ma ei ole sugugi muutunud. Ma olen seesama Martin Eden ja tõtt öelda isegi natuke halvem — ma suitsetan jälle. Kas sa ei tunne minu juures tubakalõhna?»

Vastuseks surus Ruth peopesa meelitavalt ja mänglevalt Martini suule, oodates suudlust, millega niisugune tegu vanasti alati oli lõppenud. Aga Martini huultes polnud hellitust. Ta ootas, kuni Ruth oma peo ära võttis, ja jätkas siis:

«Ma ei ole muutunud, ma ei ole endale töökohta leidnud. Ma ei otsigi töökohta. Veel enam, ma ei hakkagi töökohta otsima. Ja ma arvan ikka veel, et Herbert Spencer on suur ja üllas inimene ja et kohtunik Blount on püstiloll. Ma käisin hiljaaegu tema juures lõunal, nii et ma peaksin teadma.»

«Aga isa küllakutset sa vastu ei võtnud?» tõreles Ruth.

«Sa siis tead sellest? Kes ta minu juurde saatis? Sinu ema?»

Neiu vaikis.

«Tähendab tema. Seda ma arvasin. Ja nüüd ta vist saatis sinu?»

«Mitte keegi ei tea, et ma olen siin,» protesteeris Ruth. «Kas sa arvad, et ema oleks seda lubanud?»

«Ta lubaks sul minuga abielluda, see on selge.»

Ruth kiljatas. «Oh, Martin, ära ole nii julm. Sa ei ole mind kordagi suudelnud. Sa oled tundetu nagu nott. Mõtle, millise hulljulge teoga ma hakkama sain!»

Ta vaatas judisedes toas ringi, aga suur osa sellest pilgust reetis uudishimu. «Mõtle ainult, kus ma olen!»

«Ma võiksin sinu eest surra! Ma võiksin sinu eest surra!» helisesid Lizzie sõnad Martini kõrvus.

«Miks sa enne ei julgenud?» küsis Martin karedalt. «Siis, kui mul töökohta ei olnud? Siis, kui ma nälgisin? Ma olin siis just samasugune kui praegu, nii inimesena kui kunstnikuna — seesama Martin Eden. See küsimus painab mind juba ammu. Ma ei räägi mitte üksi sinust, vaid üldse kõigist. Sa näed, et ma ei ole üldse muutunud, ehkki minu ootamatu näiline hindaminek sunnib mind seda endale ikka ja uuesti kinnitama. Mu luudel on seesama liha, mul on needsamad sõrmed ja varbad. Ma olen endine. Ma pole omandanud mingit uut jõudu või voorust. Mu aju on seesama endine aju. Ma ei ole kirjanduses ja filosoofias mitte ainustki uut üldistust teinud. Ma ei ole millegi poolest rohkem väärt kui sel ajal, mil keegi minu vastu huvi ei tundnud. Ja ma ei suuda taibata, mispärast nüüd kõik minust huvitatud on. Kindlasti mitte minu enese pärast, sest mina olen seesama vana Martin Eden, kellest nad küünevõrra ei hoolinud. Seepärast peab põhjus olema milleski muus, milleski, mis asub minust väljaspool, milleski, mis ei ole mina. See peitub teiste inimeste ajus. Ja rahas, mis ma olen teeninud ja praegugi teenin. Aga see raha ei ole ju mina. See seisab pangas ja Tomi, Dicki ja Harry taskus. Ja sinagi tahad mind nüüd selle pärast, tunnustuse ja raha pärast.»

«Sa murrad mu südame,» nuuksus Ruth. «Sa tead, et ma armastan sind, sa tead, et ma tulin, kuna ma sind armastan.»

«Ma kardan, et sa ei saanud minu mõttest õigesti aru,» ütles Martin lahkelt. «Ma tahan teada, millest see tuleb, et sa armastad mind nüüd hoopis rohkem kui tollal, mil su armastus oli nii nõrk, et sa mu maha salgasid.»

«Unusta ja andesta!» hüüdis Ruth kirglikult. «Ma olen sind kogu aeg armastanud, pea seda meeles. Ja ma olen nüüd siin, sinu käte vahel.»

«Kardan, et olen nagu kaval kaupmees, kes ühe silmaga sihib kaalunäitu, püüab su armastust kaaluda ja välja uurida, mida see õieti väärt on.»

Ruth vabastas end Martini sülelusest, ajas end sirgu

ja vaatas Martinile kaua ja uurivalt otsa. Ta avas juba suu, aga lõi siis kõhklema ning otsustas ümber.

«Mina näen seda nii,» jätkas Martin. «Varem, kui ma olin seesama mis praegu, ei hoolinud minust nähtavasti ükski inimene ka minu oma klassist. Ma olin kõik oma raamatud juba valmis kirjutanud, aga mitte keegi, kes käsikirju luges, ei paistnud neist hoolivat. Ja arvestades seda, mis ma kirjutanud olin, näisid nad minust tõtt ütelda veelgi vähem hoolivat. Näis, nagu oleksin ma kirjutamisega toime pannud teo, mis oli pehmelt ütelda alandav. «Otsi endale töökoht!» nõudsid kõik.»

Ruth tegi liigutuse, nagu tahaks ta Martinile vastu vaielda.

«Jah, jah,» ütles Martin, «välja arvatud sina. Sina nõudsid, et ma saavutaksin mingi positsiooni. Kodune sõna «töökoht» riivab su kõrva, nagu paljugi sellest, mis ma olen kirjutanud. See on brutaalne. Aga usu mind, minule polnud see sugugi vähem brutaalne, kui kõik mu tuttavad seda mulle soovitasid, nii nagu mõnele kõlblusetule tüübile soovitatakse ennast parandada. Aga ma tulen uuesti asja juurde. Minu tööde avaldamine ja lugejaskonna tähelepanu, mis mulle osaks langes, muutis sinu armastuse ümber. Sa ei tahtnud abielluda Martin Edeniga, ehkki ta oli oma töö juba teinud. Sinu armastus tema vastu polnud küllalt tugev, et sa temaga abielluda oleksid võinud. Aga praegu on sinu armastus tugev küllalt ning ma pean paratamatult tegema järelduse, et selle tugevuse põhjuseks on minu teoste avaldamine ja avalikkuse tähelepanu. Sinu puhul ma ei räägi honoraridest, ehkki ma olen kindel, et neil on sinu ema ja isa meelemuutuses oma osa. Muidugi pole see mulle kaugeltki meelitatav. Aga kõige halvem on, et see sunnib mind kahtlema Armastuses, pühas Armastuses. On siis armastus nii labane asi, et peab endale toitu otsima kirjastamisest ja avalikkuse tähelepanust? Näib nii. Ma olen istunud ja selle üle järele mõtelnud, kuni mu pea hakkas ringi käima.»

«Vaene, vaene pea.» Ruth sirutas käe ja silus sõrmedega hellitavalt läbi Martini juuste. «Teeme nii, et ta enam ringi ei käiks. Alustame uuesti. Ma armastasin sind kogu aeg. Ma tean, ma olin nõrk, et ma ema tahtmisele järele andsin. Ma poleks pidanud seda tegema.

Aga sa ju ise rääkisid nii sageli suuremeelse leplikkusega inimese ekslikkusest ja nõrkusest. Ole nüüd leplik ka minuga. Ma tegin valesti. Anna mulle andeks.»

«Oh, ma annan andeks,» ütles Martin kannatamatult. «Kerge on andeks anda seal, kus õieti ei olegi midagi andestada. Sul pole vaja mitte millegi eest andeks paluda. Inimene talitab oma parema äratundmise järgi ja rohkem ta ei suudagi. Niisama hästi võiksin ma sinult andeks paluda, et ma tööle ei läinud.»

«Mul olid head kavatsused,» vaidles Ruth vastu, «sa tead seda. Ma poleks sind armastanud, kui mul poleks olnud häid kavatsusi.»

«Tõsi, aga oma heade kavatsustega oleksid sa minu hävitanud. Jah, just,» tõrjus ta tagasi katse vastu vaielda. «Sa oleksid hävitanud minu kirjanikutöö ja karjääri. Realism on mulle loomu poolest omane. Kodanlik mõttelaad aga vihkab realismi. Kodanlus on pelgurlik. Ta kardab elu. Ja sa püüdsid kõigest väest panna ka mind elu kartma. Sa oleksid mu muutnud hingetuks olendiks. Sa oleksid mu surunud tillukesse elulahtrisse, kus kõik väärtused on ebatõelised, võltsid ja labased.» Martin tundis, kuidas Ruth protestivalt nõksatas. «Kodanliku hariduse ja kultuuri alusmüüriks on labasus, tõsi küll, siiras labasus. Sa tahtsid minust teha hingetu olendi, kujundada mind omaenda klassi näo järgi, istutada minusse oma klassiideale, klassihinnanguid ja klassieelarvamusi.» Martin raputas kurvalt pead. «Ja sa ei saa isegi praegu aru, mis ma räägin. Sa ei näe minu sõnades seda mõtet, mida ma püüan neisse panna. Kõik, mis ma ütlen, on sinu jaoks paljas fantaasia. Minu jaoks aga on see elutõde. Parimal juhul oled sa vaid pisut imestunud ja sulle teeb nalja, et see tahumata poiss, kes on alles äsja kuristiku põhjamudast välja roninud, mõistab kohut sinu klassi üle ja nimetab seda labaseks.»

Jõuetult langetas Ruth pea Martini õla najale ning ta keha hakkas uuesti närviliselt värisema. Martin ootas veidi aega, andes Ruthile võimaluse vastata, ja jätkas siis ise:

«Nüüd tahad sa aga meie armastust uuesti otsast alustada. Sa tahad, et me abielluksime. Sa tahad mind. Aga kuula, mis ma sulle ütlen. Kui minu raamatud

poleks tähelepanu äratanud, oleksin ma ikkagi seesama, kes ma praegu olen. Ja sa ei oleks minu juurde tagasi tulnud. Kõik need neetud raamatud...»

«Ära vannu,» katkestas Ruth teda.

See etteheide pani Martini jahmatama. Ta puhkes karedalt naerma.

«Seal see nüüd on,» ütles ta. «Otsustaval hetkel, kus sinu eluõnn nähtavasti kaalul on, kardad sa jällegi elu nagu vanasti. Kardad elu ja südamest tulnud vandesõna.»

Need sõnad tegid Ruthile selgeks ta teguviisi lapsikuse. Aga ometi leidis ta, et Martin seda ülekohtuselt suureks puhub, ja tundis end seepärast solvatuna. Tükk aega istusid nad vaikides. Ruth mõtles meeleheitlikult, Martin aga vaagis oma armastust, mis nüüd haihtunud oli. Ta teadis nüüd, et tegelikult polnud ta iial Ruthi armastanud. Ta oli armastanud idealiseeritud Ruthi, omaenda loodud eeterlikku olendit, oma armastusluuletuste säravat valget vaimu. Tõelist kodanlikku Ruthi kõigi ta kodanlike puudustega ja kodanliku psühholoogia poolt lootusetult piiratud mõttelaadiga polnud ta iialgi armastanud.

Ruth hakkas äkki rääkima.

«Ma tean, et sul on paljuski õigus. Ma kartsin elu. Ma ei armastanud sind, nagu oleksin pidanud. Ma olen nüüd õppinud paremini armastama. Ma armastan sind sellepärast, mis sa oled, sellepärast, mis sa olid. Ma armastan sind sellisenagi, nagu sa praegu oled. Ma armastan sinus seda, mille poolest sa erined inimestest, keda sa nimetad minu klassiks, sinu tõekspidamiste pärast, mida ma ei mõista, ehkki ma tean, et ma suudan neid mõistma õppida. Ma pühendan ennast sellele, et neid mõistma õppida. Ja isegi see, et sa suitsetad ja vannud, on osa sinust ja ma tahan sind armastada ka selle pärast. Ma suudan veel õppida. Viimase kümne minuti jooksul olen ma palju õppinud ja see, et ma julgusin siia tulla, on tunnistuseks, et ma olen juba midagi õppinud. Oh, Martin!...»

Ta nuuksus ja puges Martinile lähemale.

Esimest korda võttis Martin tal nüüd hellalt ja kaastundlikult ümbert kinni ja Ruth pani seda tähele õnneliku tuksatusega ja selgival näol.

«On liiga hilja,» ütles Martin. Talle meenusid Lizzie sõnad. «Ma olen haige — oh ei, mitte mu kehá — mu hing, mu aju. Ma ei usu vist enam millessegi. Ma ei hooli millestki. Oleksid sa olnud niisugune paar kuud tagasi, siis oleks kõik teisiti olnud. Nüüd aga on liiga hilja.»

«Ei ole hilja!» hüüdis Ruth. «Ma näitan sulle. Ma tõestan sulle, et mu armastus on kasvanud, et see on mulle tähtsam kui mu klass ja kõik muu, mis mulle kallis on. Ma hakkan põlgama kõike seda, mida kodanlus üle kõige hindab. Ma ei karda enam elu. Ma jätan oma isa ja ema ja lasen oma nimel oma sõprade suus sõimusõnaks saada. Ma tulen praegu siia sinu juurde vabas armastuses, kui sa tahad. Ja ma olen uhke ja rõõmus, et ma võin sinu juures olla. Kui ma ka olen armastuse reetnud, siis tahan ma nüüd armastuse nimel reeta kõik selle, mis eelmise reetmise põhjuseks oli.»

Ta seisis Martini ees ja ta silmad särasid. «Ma ootan, Martin,» sosistas ta, «ootan, et sa mu vastu võtaksid. Vaata mind.»

Martin vaatas teda ja ta oli tema meelest ülev. Ta oli tasa teinud kõik, mis temas seni puudus, oli end viimaks ometi tõelise naisena kodanlike konventsioonide raudseist ahelaist lahti kiskunud. See oli ülev, suurepärase, hulljulge. Kuid ometi — mis oli Martiniga sündinud? Teda ei erutanud ega liigutanud Ruthi tegu. See ülevus ja suurepärasus oli ainult intellektuaalne. Sel hetkel, kus Martinis kõik lõõmama oleks pidanud, avaldas ta Ruthile vaid külmalt kiitust. Martini süda polnud puudutatud. Ruth ei äratanud temas mingit ihaldust ja jälle meenusid talle Lizzie sõnad.

«Ma olen haige, väga haige,» ütles ta lootusetu liigutusega. «Kuni praeguse hetkeni ei teadnud ma, kui haige ma olen. Minus on midagi kaduma läinud. Ma ei ole kunagi elu kartnud, aga ma ei osanud kunagi aimata, et võin olla elust küllastunud. Ma olen nii tulvil elu, et minusse ei mahu nüüd ainustki soovi. Kui minus veel ruumi oleks, siis ihkaksin sind nüüd. Sa näed, kui haige ma olen.»

Martin laskis pea tagasi ja sulges silmad, ja otsekui nuttev laps, kes unustab oma mure, silmitsedes päikesevalgust, mis nõrgub läbi silmi katva pisaratekile, nii

unustas Martin oma haiguse, Ruthi juuresoleku ja kõik muu, silmitsedes lopsakat rohelist, millest tungis läbi kuum päikeseapaiste ja mis ta suletud laugude all kuju võttis ja särama lõi. Päikesevalgus oli liiga kalk ja pimestav, seda oli valus vaadata, aga ta vaatas siiski, teadmata, mispärast.

Teda äratas ukselingi lõhin. Ruth seisis ukse juures.

«Kuidas ma välja saan?» küsis ta nutuselt. «Ma kardan.»

«Oh, anna andeks!» hüüdis Martin ja hüppas jalule. «Sa näed, ma pole enam ma ise. Ma unustasin, et sa oled siin.» Ta puudutas käega laupa. «Sa näed, ma pole päris terve. Ma saadan su koju. Võime teenijate trepist alla minna. Keegi ei näe meid. Tõmba oma loor alla ja kõik läheb hästi.»

Kramplikult Martini käsivarrest kinni hoides sammus Ruth läbi hämaralt valgustatud koridoride ja laskus kitsast trepist alla.

«Nüüd pole enam midagi karta,» ütles ta, kui nad kõnniteele jõudsid, ja tahtis samal ajal oma kätt Martini käevangust välja tõmmata.

«Ei, ei, ma saadan su koju,» vastas Martin.

«Ei, palun ära saada,» vaidles Ruth vastu. «Pole vaja.»

Uuesti tahtis Ruth oma kätt ära tõmmata. Viivuks ärkas Martinis uudishimu. Nüüd, kus Ruth väljaspool hädahoitu oli, hakkas ta jälle kartma. Peaaegu kahirmus tahtis ta Martinist vabaneda. Martin ei suutnud sellele mingit seletust leida ja pani selle närvilisuse arvele. Ta hoidis Ruthi tõrksat kätt kinni ja hakkas koos temaga edasi minema. Kui nad olid pool tänava vahet ära käinud, märkas Martin pikas mantlis meest, kes ehmatades ühte ukseavasse põikas. Kui nad sealt möödusid, vaatas Martin kõrvale, ning kõrgele üles tõmmatud kraest hoolimata arvas ta eksimatult Ruthi venna Normani ära tundvat.

Teel rääkisid Ruth ja Martin üsna vähe. Ruth oli uimane, Martin oli apaatne. Korraks mainis ta, et kavatseb tagasi Lõunamerele minna, ja kord palus Ruth talle andestada, et oli tulnud. See oli kõik. Lahkumine Ruthi kodu uksele oli kombekohane. Nad surusid kätt, soovisid head ööd ja Martin kergitas kübarat. Uks

vajus kinni, Martin süütas sigareti ja hakkas hotelli tagasi minema. Möödudes ukseavast, kuhu Norman end peitnud oli, jäi Martin seisma ja vaatas mõtlikult sinna sisse.

«Ta valetas,» ütles Martin valjusti. «Ta pani mu uskuma, et on hakkama saanud hulljulge teoga, aga kogu aeg teadis ta, et vend, kes ta siia tõi, ootab all, et teda koju tagasi saata.» Martin puhkes naerma. «Oh neid kodanlasi! Kui ma omadega läbi olin, ei tohtinud mind keegi koos tema õega näha. Kui mul, aga on pangaarve, toob ta tema ise minu juurde.»

Sel hetkel, kui ta ümber pöördus, et edasi minna, lähenes talle selja tagant kerjav hulgas, kes läks samas suunas.

«Palun, mister, kas saaksite mulle anda veerand dollarit öökorteri jaoks?» kuulis ta tema sõnu. Kuid hääl, mis neid sõnu lausus, sundis Martinit ümber pöörama. Järgmisel hetkel raputas ta Joe kätt.

«Kas mäletad, kuidas me Hot Springsis lahkusime,» sõnas Joe. «Ma ütlesin, et me kohtume veel. Mul oli kohe niisugune tunne. Ja näe, saimegi kokku.»

«Sa näed hea välja,» ütles Martin imetlevalt. «Ja sa oled juurde võtnud.»

«Selge, et olen.» Joe nägu säras. «Enne kui ma hulkuma läksin, ei teadnud ma üldse, mis on elu. Nüüd ma olen kolmkümmend naela juurde võtnud ja enesetunne on kogu aeg priima. Vanasti olin ma ainult luu ja nahk. Kindel, et hulkumine istub mulle.»

«Aga ikkagi pole sul kohta, kus magada,» nõokas Martin, «ja on külm õhtu.»

«Ah et pole, kus magada?» Joe pistis käe püksitaskusse ja võttis välja kamalutäie peenraha. «Mul on seda puru küll,» ütles ta vaimustatult, «aga sa paistsid sobiv mees olevat, sellepärast ma kukkusingi nuiama.»

Martin hakkas naerma ega teinud rohkem etteheiteid.

«Sul on seal mitme kõva napsi raha,» ässitas ta.

Joe puistas raha taskusse tagasi. «Niisugust asja ei ole,» kuulutas ta. «Mina ei ole lakard. Ega mind küll miski ei keela, aga ma lihtsalt ei taha. Sellest ajast peale, kui ma sind viimati nägin, olen ainult üks kord purjus olnud, ja siis ka kogemata, tühja kõhu peale.

Kui ma töotan nagu loom, siis joon ka looma moodi. Aga kui ma elan nagu inimene, siis ka joon nagu inimene. Mõni klahv vahetevahel, kui tahtmine tuleb, aga see on ka kõik.»

Martin määras temaga järgmiseks päevaks kohtamise ja läks hotelli. Fuajees peatus ta ja uuris reisiaurikute sõiduplaani. Viie päeva pärast sõitis «Mariposa» Tahii-tile.

«Helistage homme ja reserveerige mulle üks kajut,» ütles ta dispetšerile. «Mitte tekikajut, vaid sügaval all. Paapardal — pakpoordis. Pidage meeles, pakpoordis. Parem kirjutage üles.»

Oma tuppä jõudnud, heitis ta voodisse ja uinus rahu-likult nagu laps. Päevasündmused polnud talle mingit mõju avaldanud. Ta vaim oli uutele muljetele surnud. Südamlikkusepuhang, mida ta Joe'd kohates tundis, oli õige põgus olnud. Juba järgmisel minutil oli endine pesukojatööline teda tüüdanud ja rääkimise kohustus koormavana tundunud. Ja seegi, et ta viie päeva pärast oma armastatud Lõunamerele pidi sõitma, jättis ta täiesti külmaks. Nii ta sulges silmad ja magas korralikult kaheksa tundi ühtejärke. Ta uni polnud rahutu. Ta ei pööranud ennast voodis ega näinud und. Uni oli talle saanud unustuseks ja igal hommikul ärkas ta kahetsusega. Elu häiris ja tüütas teda ning aeg oli talle nuhtluseks.

XLVI PEATÜKK

«Tead, Joe,» ütles ta järgmisel hommikul, niipea kui oma vana töökaaslast nägi, «Kahekümnendal tänaval on üks prantslane. Ta on kõva raha kokku ajanud ja sõidab tagasi Prantsusmaale. Tal on kena väike hästi sisustatud aurupesumaja. See on sulle alguseks sobiv, kui tahad ennast sisse seada. Säh, võta see. Osta endale uued riided ja ole kell kümme selle mehe kontoris. See on agent, kes pesumaja mulle välja vaatas. Ta viib su sinna ja näitab kõik kätte. Kui see sulle meeldib ja sa arvad, et asi on oma hinda väärt — kaksteist tuhat —, siis teata mulle ja pesumaja on sinu. Nüüd lase jalga. Mul on tegemist. Hiljem näeme.»

«Kuule, Mart,» ütles Joe aeglaselt ja tõusva vihaga. «Ma tulin täna hommikul siia, et sinuga kokku saada. Mõistad! Ma ei tulnud mingi pesumaja pärast. Ma tulin, et vana sõpruse poolest juttu vesta, sina aga sorkad mulle mingi pesumaja nina alla. Kas tead mis! Võta oma pesumaja ja keri põrgusse.»

Joe tahtis juba toast välja tuisata, aga Martin sai tal õlast kinni ja pööras ta ümber.

«Tead, mis ma sulle ütlen, Joe. Kui sa nii teed, annan sulle vastu vahtimist. Ja vana sõpruse poolest — ma virutan kõvasti. Said aru? Noh, kas võtad vastu? Võtad?»

Joe haaras Martinil ümbert kinni ja püüdis maha paisata, ning Martin rabeles ja rähkles, et teise haardest vabaneda. Teineteisest kõvasti kinni hoides vaarusid nad mööda tuba ringi ja kukkusid lõpuks mõlemad korvtooli otsa, mis lendas pilbasteks. Joe jäi alla, käed laiali. Martin hoidis tal käsivartest kinni ja pani põlve Joe rinnale. Lõpuks laskis Martin hingeldava ja õhku ahmiva Joe lahti.

«Nüüd arutame natuke seda asja,» ütles Martin. «Ära mõtle, et sa minuga nii lihtsalt toime tuled. Kõigepealt tahan ma selle pesumaja asja klaariks teha. Siis tuled ja me ajame vana sõpruse poolest juttu. Ma ütlesin, et mul on praegu tegemist. Vaata seda.»

Hotelliteenija oli parajasti toonud hommikuse posti — suure hunniku kirju ja ajalehti.

«Kuidas ma jõuan selle kõik läbi lapata, kui pean sinuga juttu ajama? Mine nüüd õienda pesumaja asi ära, eks siis saame kokku.»

«Olgu,» nõustus Joe vastumeelselt. «Ma mõtlesin, et tahad must lihtsalt lahti saada, kuid ma vist eksisin. Aga kui me teeme rusikatega, Mart, siis sa mind juba läbi ei peksta: mul on pikem käsi.»

«Kunagi paneme kindad kätte ja vaatame,» sõnas Martin naeratades.

«Igatahes! Niipea kui ma pesumaja käima saan.» Joe sirutas käe välja: «Näed, kus on mehel käsivars. Ma teen sulle, nii et sa tead.»

Martin ohkas kergendatult, kui uks Joe järel sulgus. Ta oli muutumas inimpõlguriks. Päevast päeva pidi ta ennast ikka rohkem ja rohkem pingutama, et inimeste

vastu viisakas olla. Nende juuresolek häiris teda ja sunnitud vestlus ajas ta vihale. Nad tegid ta rahutuks, ja niipea kui ta nendega kokku puutus, hakkas ta vabandusi otsima, et neist lahti saada.

Ta jättis posti puutumata ja konutas pool tundi tegevusetult tugitoolis. Ta peas sündisid vaid juhuslikult ähmased, väljakujunemata mõtted, pikkade vaheaegade tagant panid need ta mõistuse pealispinna üksnes kergelt virvendama.

Siis tõusis ta ja hakkas posti läbi vaatama. Selle hulgas oli tosin autogrammipalvet — need tundis ta esimesest pilgust ära. Oli elukutseliste rahamangujate kirju. Talle kirjutasid hullumeelsed — alates mehest, kes töötas *perpetuum mobile* mudeli kallal, ja mehest, kes tõestas, et maa on tegelikult õõnsa kera sisepind, ning lõpetades mehega, kes palus rahalist toetust Kalifornia poolsaare ostmiseks, et sinna kommunistlikku kolooniat rajada. Kirjutasid naised, kes tahtsid temaga tutvavaks saada — üks selline kiri pani Martini naeratama, sest kirjutaja oli juurde lisanud kirikumaksu kviitungi, mis pidi andma tunnistust ta ausatest kavatsustest ja korralikest elukommetest.

Suur osa päevasesst kirjade kuhjast läks toimetajate ja kirjastajate arvele — ühed palusid Martinilt põlvili käsikirju, teised palusid Martinilt põlvili raamatuid. Neidsamu vaeseid põlatud käsikirju, mille postikulude katteks Martini kogu vallasvara nii paljude süngete kuude vältel pandimajas seisis. Oli ka tšেকে inglise kordustrükkide eest ja avansse välismaiste tõlgete eest. Martini agent Inglismaal kirjutas kolme raamatu tõlkeõiguse müügist Saksamaale ja teatas, et tõlked rootsi keelde on juba müügil, ehkki nende eest tasu loota ei ole, sest Rootsi polnud Berni konventsiooni osaline. Taotleti ka Martini vormilist nõusolekut tõlkeks vene keelde, kuigi ka see maa ei olnud Berni konventsiooni liige.

Martin võttis ette tohutu ajaleheväljalõigete puntra, mille talle saatis pressibüroo, ning luges endast ja oma furoori tekitanud hiilgavast edust. Kogu ta looming oli üheainsa vägeva heitega avalikkuse ette paisatud. Ta oli publiku sellega jalust rabanud just niisamuti nagu Kipling omal ajal, kui ta ise juba surmasuus oli ja

kogu inimkari, keda ajendas karja mõtteviis, teda äkki lugema hakkas. Martinile meenus, kuidas see karjamaailm, pärast seda kui oli Kiplingit lugenud ja ülistanud, ilma teda põrmugi mõistmata, kirjanikule mõni kuu hiljem äkki kallale sööstis ja ta lõhki kiskus. See mõte pani Martini muigama. Mille poolest tema parem oli ja kas ei oodanud teda ennast mõne kuu pärast samasugune saatus? Aga tema veab karja ninapidi. Ta on siis juba kaugel Lõunamerel, ehitab oma rohtmaja, kaubitseb pärlite ja kopraga, lendab kerges kanuus üle karide, püüab haisid ja tuunikalu, kütib metskitsi Taioha oru naabruses, oma oru kaljustel nõlvadel.

Parajasti kui ta seda mõtles, taipas ta äkki masendusega oma olukorra täielikku lootusetust. Ta nägi nüüd selgesti, et on Surmavarju orus. Elu, mis temas veel oli, närtsis, vaibus, liikus surma poole. Ta mõistis, et ta pigem magab kui elab, ja ei ihkagi muud kui und. Minevikus oli ta und vihanud. See röövis temalt hindamatult kalleid eluhetki. Neli tundi und kahekümne nelja tunni vältel tähendas, et temalt oli röövitud neli elutundi. Kuidas ta oli und põlanud. Nüüd põlgas ta elu. Elu ei olnud hea. See oli ta suus maitsetu ja kibe. Selles oligi teda ähvardav oht. Elu, mis siiralt elu poole ei püüa, on määratud hääbumisele. Martinis liigutas end mingi kaduv enesesäilitamise instinkt ja ta mõistis, et peab ära minema. Ta vaatas toas ringi ja mõte, et tuleb asju pakkima hakata, ärritas teda. Kõige parem on ehk jätta see viimaseks minutiks. Vahepeal võib ta varustuse muretsemisega oma aega täita.

Martin pani kübara pähe ja läks välja. Ta astus sisse relvakauplusesse, kus ta veetis kogu hommikupooliku, valides automaatpüsse, laskemoona ja õngenööre. Kaubanduse alal aga vaheldub mood ruttu ja ta teadis, et peab müügiks määratud kaupade tellimise edasi lükama, kuni ta Tahitiile jõuab. Ja kaupu võib ta niikuinii tellida Austraaliast. See lahendus valmistas talle rõõmu. Ta oli jällegi ühe ülesande kaelast ära saanud, ja igasugune tegevus oli talle vastumeelne. Kerge südamega läks ta hotelli tagasi, tundes rahuldust teadmisesest, et seal ootab teda tugitool. Ja ta ägas sisemiselt, kui nägi tuppast astudes Joe'd tema leentoolis istuvat.

Joe oli pesumajast vaimustuses.

Kõik asjad olid joonde aetud ja ta pidi järgmisel päeval omanikuõigusesse astuma. Martin pikutas voodis, silmad kinni, Joe aga aina lobises. Martini mõtted viibisid kaugel — nii kaugel, et ta neist harva üldse teadlikuks sai. Üksnes suure pingutusega sundis ta end aegajalt vastama. Ja ometi oli see Joe, kes talle alati oli meeldinud. Aga Joe rippus südamega elu küljes. Martini kurnatud vaimule oli ta lärmakas juuresolek piinav. See oli ta väsinud närvidele nagu valuproov. Kui Joe meenutas, et nad kord veel kahekesi poksikindad kätte tõmbavad, oleks Martin peaaegu karjatanud.

«Ära unusta, Joe, sa pead juhtima oma pesumaja nende reeglite järgi, mis sa ise Shelly Hot Springsis hoolega välja töötasid,» ütles ta. «Ei mingeid ületunde ega öötööd. Lapsi ei tohi rulli taha lasta. Lapsi ei tohi üldse tööle panna. Ja olgu õiglased palgad.»

Joe noogutas ja võttis taskuraamatu välja.

«Vaata siia. Panin täna hommikupoolikul kõik reeglid kirja. Mis sa neist arvad?»

Ta luges need valjusti ette ja Martin kiitis heaks, oodates samal ajal piinatult, millal Joe minema hakkab.

Kui ta ärkas, oli hiline pärastlõuna. Aegamööda sai ta elu tõsiasjadest taas teadlikuks. Ta vaatas toas ringi. Nähes, et Martin magab, oli Joe nähtavasti vaikselt minema lipsanud. Martin leidis, et see oli temast kena. Siis sulges ta silmad ja jäi jälle magama.

Järgnevatel päevadel oli Joe'l liiga palju tegemist pesumaja ülevõtmisega ja töö ümberkorraldamisega, nii et ta Martinit harva tülitas. Ja alles ärasõidu eelpäeval teatasid ajalehed, et Martin on «Mariposale» pileti võtnud. Kord, kui enesesäilitamise instinkt Martinis koraks pead tõstis, läks ta arsti juurde ja laskis ennast põhjalikult läbi vaadata. Arst ei leidnud tal vähimatki viga olevat. Ta süda ja kopsud kuulutati oivalisteks. Iga organ — niipalju kui arst suutis kindlaks teha — oli normaalne ja töötas laitmatult.

«Teil pole mitte midagi viga, mr. Eden,» ütles arst, «absoluutselt mitte midagi. Te olete terve nagu purikas. Ausõna, ma kadestan teid teie tervise pärast. See on oiuline. Milline rind! Just siin ja teie kõhus peitubki teie haruldase kehaehituse saladus. Füüsiliselt

olete mees, kelle sarnast pole tuhande, kümne tuhande hulgas. Kui teid ei taba õnnetusjuhtum, peaksite elama saja-aastaseks.»

Ja Martin mõistis, et Lizzie diagnoos oli õige. «Mõtlemise masinavärk» oli rikki läinud ja selle parandamiseks polnud muud rohtu kui kaduda Lõunamerele. Halb oli vaid see, et just nüüd, otse ärasõidu eel, kadus tal igasugune reisilust. Lõunameri ei kõitnud teda põrmugi rohkem kui kodanlik tsivilisatsioon. Lahkumise mõttes polnud midagi meelitavat, ärasõitu enmast aga kartis ta nagu rasket füüsilist pingutust. Juba laevapardal ja merel lootis ta kergendust leida.

Viimane päev oli tõeline piin. Bernard Higginbotham ja Gertrude, kes olid hommikulehtedest ärasõidu-uudist lugenud, tulid jumalaga jätma, niisamuti ka Hermann von Schmidt ja Marian. Lisaks sellele oli vaja äriasjade ajamine üle anda, tasuda arved ja tagatipuks taluda veel vältimatuid reportereid. Lizzie'ga jättis ta õhtukooli uksele järsult jumalaga ja ruttas minema. Hotellis ootas teda ees Joe, kellel oli päev otsa pesumaja asjodega kibedasti tegemist olnud, nii et ta ei saanud varem tulla. See oli viimane tilk karikasse, aga Martin pigistas kramplikult tooli käetugesid ja rääkis ning kuulas pool tundi.

«Võta teadmiseks, Joe,» ütles ta, «et sa ei ole selle pesumaja külge aheldatud. Miski ei seo sind. Võid selle igal ajal maha müüja ja raha läbi lüüa. Niipea kui see sulle tülgestavaks läheb ja sa tahad jälle maanteele minna, tee sääred. Tee seda, mis sulle kõige rohkem rõõmu pakub.»

Joe raputas pead.

«Maanteest aitab mulle, tänan väga. Hulkumine on muidu mõnus asi, aga tal on üks viga — tüdrukutest oled ilma. Ei saa parata, mina armastan naisi. Ma ei oska ilma nendeta elada, aga kui sa oled hulkur, siis pühi suu puhtaks. Kui palju kordi ma olen mööda kõmpinud majadest, kus tantsiti või pidu peeti. Kuulsin naiste naeru, nägin läbi akna nende valgeid kleite ja naerul nägusid — oi, kas tead, need olid kuradima koledad momendid. Ma armastan liialt tantsu ja pidusid, ja kuuvalgel jalutada ja nii edasi. Minul olgu pesumaja, peenike ülikond ja kõlisevad dollarid püksitaskus. Alles

eile sain ühe tüdrukuga tuttavaks, ja kas tead, mul on juba niisuke tunne, et vaata kui võtan ta viimaks veel ära. Mõtlen selle peale päev otsa ja ajan muudkui vile. Ta on ilus — lahked silmad ja nii mahe hää, et elu ilmas pole sa niisugust kuulnud. Ma valin tema, kindla peale. Ütle, miks sina õige naist ei võta — ise ujud raha sees? Saaksid parima tüdruku terves riigis.»

Martin raputas naeratades pead, aga südamepõhjas imestas ta, kuidas võib üldse leiduda mehi, kes tahavad abielluda. See oli tema meelest hämmastav ja seletamatu.

Ärasõidu eel märkas ta «Mariposa» tekilt sadamakaile kogunenud rahva hulgas Lizzie Connollyt, kes püüdis ennast inimeste selja taha peita. «Võta ta kaasa,» käis Martinil mõte peast läbi. «On nii kerge head teha. Ta oleks üliõnnelik.» Viivuks haaras teda juba kiusatus, järgmisel hetkel aga kohkumus. See mõte tekitas temas kabuhirmu. Ta roidunud hing protesteeris meeleheitlikult. Oiates lahkus ta reelingu äärest ja pomises: «Mees, sa oled lootusetult haige, lootusetult haige.»

Ta põgenes oma kajutisse ja varjas end seal seni, kui aurik sadamast välja jõudis. Eine ajal söögisaalis leidis ta end aukohal, kapteni paremal käel. Üsna peagi tuli Martin arusaamisele, et ta on tähtsaim isik laeval. Õhtupooliku veetis ta lamamistoolis, silmad kinni, enamasti tukastades, ja läks õhtul varakult magama.

Järgmisel päeval, kui esimene merehaiguse hoog möödus, ilmus reisiseltskond täies koosseisus nähtavale. Mida rohkem Martin neid nägi, seda vastumeelsemad nad talle tundusid. Ometi teadis ta, et on nende vastu ülekohtune. Martin sundis end tunnistama, et nad on head lahked inimesed, aga seda mööndes tegi ta jalamaid reservatsiooni — head ja lahked inimesed nagu kogu kodanlus talle omase psühholoogilise krambi ja vaimse tühisusega. Nende jutt tüütas teda, nende tiluke pealiskaudne mõistus oli tühja täis. Noorte kätatsev heatujulisus ja ülevoolav energia aga šokeeris teda. Nad ei olnud iial vagusi, mängisid vahetpidamata rõngamängu, jalutasid või tormasid kisaga reelingu äärde hüppavaid seakalu ja esimesi lendkalade parvi vaatama.

Martin magas palju. Pärast hommikusööki vajus ta

kohe oma lamamistooli laevatekil, peos ajakiri, mida ta kunagi läbi ei saanud. Trükitud leheküljed tüütasid teda. Teda pani hämmastama, et inimestel jätkub nii paljust kirjutada, ja selle küsimuse kallal juureldes jäi ta oma toolis jälle tukastama. Kui gong teda eineajal äratas, oli ta vihane, et pidi tõusma. Ärkvelolek ei pakunud talle mingit rõõmu.

Kord püüdis ta seda letargiat maha raputada ja läks ruhvi madruste juurde. Aga madrustõug oli nähtavasti hoopis muutunud sellest saadik, kui tema veel ruhvis elas. Ta ei suutnud leida mingit kontakti nende tuimanäoliste, härjaaruliste, loomaliike olevustega. Martinit haaras meeleheide. Seal ülal ei tundnud keegi Martini vastu huvi tema enese pärast, aga nüüd ei leidnud ta enam tagasiteed omaenda klassist inimeste juurde, kes teda minevikus olid armastanud. Ja Martin ise ei tahtnud neid. Ta talus neid niisama vähe kui juhme esimese klassi reisijaid ja lärmakat noorsugu.

Elu oli tema meelest nagu tugev hele valgus, mis väsinud silmad valutama paneb. Iga teadlik eluhetk pimestas teda oma kalgi helgiga, mis säras tema ümber ja tema sees. See tegi valu, talumatut valu. Esimest korda elus reisis Martin esimeses klassis. Seni oli ta merel alati elanud ruhvis või vahetakil, või sõepunkri pimedas sügavikus sütt kühveldanud. Tollal, kui ta raudredelit mööda lämmatavalt kuumast punkrist üles ronis, oli ta sageli piilunud reisijaid, kes kandsid lähedat valget riietust ega teinud muud kui ainult lõbutseid lahtitõmmatud päikesepurje all, mis kaitses neid päikese ja tuule eest, orjalikud stjuuardid olid valmis täitma iga nende tahtmist ja tuju, ning Martinile näis, et maailm, kus nad liiguvad ja elavad, on lihtsalt paradiis. Nüüd aga, kus ta oli tähtsaim isik laevas, üldise tähelepanu keskpunkt, ning istus lauas kapteni paremal käel, püüdis ta asjata leida uuesti teed ruhvi ja sõepunkrisse, otsides taga kaotatud paradiisi. Ta polnud leidnud uut paradiisi, nüüd aga ei suutnud ta enam leida ka vana.

Ta pingutas ennast kõigest jõust, otsides midagi, mis teda huvitaks. Prooviks läks ta noorema juhtkonna ühiskajutisse ja oli õnnelik, kui sealt tulema pääses. Ta vestles vaba vahetuse roolimehega, aruka inimesega, kes teda sedamaid ründas sotsialistliku propagandaga

ja talle vägisi terve kimbu lendlehti ja brošüüre pihku pistis. Martin kuulas ta jutlust orjamoraalist ja mõtiskles kuulates ise oma Nietzschest. Mis väärtust sellelgi lõppude lõpuks oli? Talle meenus üks Nietzsche enda vaimupimeduse hetkel väljendatud mõte, kus see nõdra-meelne lõi kahtlema tões. Ja kes teab? Vahest oli Nietzschel õigus. Võib-olla pole üldse kuskil tõde, tõesti pole tõde, ei ole olemas sellist asja nagu tõde. Aga ta vaimroidus sellest ruttu ja tal oli hea meel, kui sai jälle tagasi oma lamamistooli ja võis tukastada.

Ehkki see merereis talle niigi vaevaks oli, lisandus veel uus piin. Mis siis, kui aurik Tahitile jõuab? Ta peab maale minema. Ta peab oma kaubad välja tellima, otsima kuunari, millega Markiisi saartele sõita, ja tegema tuhat ja üks muud asja, mille peale oli õudne isegi mõelda. Iga kord, kui ta ennast vägisi mõtlema sundis, nägi ta selgesti kohutavat ohtu, mis teda ähvardas. Oli tõesti tõsi — ta kõndis Surmavarju orus ja hädaoht seisnes just selles, et ta ei kartnud. Kui tal oleks hirm olnud, oleks see ta elu juurde tagasi toonud. Aga kartmatu, nagu ta oli, eksis ta aina sügavamasse hämarusse. Vanad tuttavad elunähtused ei rõõmustanud teda enam. «Mariposa» oli jõudnud kirdepassaati, aga see tuulte vein, mis talle näkku puhus, ärritas teda. Ta las kis oma lamamistooli teise kohta viia, et pääseda sellest möödunud päevade tarmukast seltsimehest.

Päeval, kui «Mariposa» tuulevaikuse vöötmesse jõudis, haaras Martinit suurem ängistus kui iial enne. Tal polnud enam und. Ta oli unest läbi imbunud ja pääsmatult pidi ta nüüd ärkvel olema ja taluma elu valget lõikavat helendust. Rahutult lonkis ta ringi. Ohk oli kleepuv ja niiske ning vihmavalingud ei toonud väskendust. Elu valutas temas. Ta jalutas tekil ringi, kuni see liiga piinavaks muutus, ja istus siis lamamistoolis, kuni oli jälle sunnitud tõusma ja jalutama. Ta sundis end viimaks oma ajakirja läbi lugema ja võttis auriku raamatukogust mitu köidet luuletusi. Aga need ei köitnud teda ja ta hakkas jälle kõndima.

Ta jäi öhtul pärast sööki kauaks tekile, aga see ei aidanud midagi, sest kui ta alla läks, ei tulnud ikkagi und. Ta kaotas selle viimasegi võimaluse elust puhata. See oli liig. Ta süütas elektri ja katsus lugeda. Üks

raamatuist oli Swinburne. Martin lebas voodis ja vahtis raamatusse, midagi nägemata, kuni ta äkki taipas, et loeb huviga. Ta luges stantsi lõpuni, üritas edasi lugeda, aga pöördus siis uuesti tagasi. Siis laskis ta lahtise raamatu, kaaned ülespoole, rinnale vajuda ja jäi mõttesse. Käes! Ta oli selle leidnud! Imelik, et tal seda seni iialgi pähe ei olnud tulnud. Seda see kõik tähendas. Kogu aeg oli ta sinnapoole triivitud ja nüüd näitas Swinburne talle, et selles ongi õnnelik pääsetee. Ta ihkas puhkust ja seal ootas teda puhkus. Ta vaatas avatud kajutiakent. Jah, see oli küllalt lai. Esimest korda mitme nädala jooksul tundis ta ennast õnnelikuna. Viimaks oli ta leidnud rohu oma piinadele.

Ta võttis uuesti raamatu ja luges stantsi valjusti üle:

Liiglembest elu vastu
ning hirmust olla priid
me täname täis askust
mis tahes vaimusid,
et elu pole jäädav,
et surnud surnuks jäävad;
et kehvgi oja käänab
end kuskil mereni.

Jälle silmitses ta avatud akent. Swinburne oli talle võtme andnud. Elu oli piin, või õigemini, see oli muutunud piinaks, talumatuks piinaks. «Et surnud surnuks jäävad!» See värsirida äratas temas sügavat tänutunnet. See oli ainus tõeliselt hea asi maailmas. Kui elu oli muutunud valusaks roidumuseks, siis ootas surm, et seda leevendada igaveses unes. Aga mida ta veel ootab? On aeg minna.

Ta tõusis, pistis pea aknast välja ja vaatas alla piimjassee vahtu. «Mariposal» oli täislaadung, ja kui ta ennast kätega rippu laseb, ulatuvad ta jalad vette. Ta võib käratult merre libiseda. Keegi ei kuule. Veepihu pritsis üles ja niisutas ta nägu. Sellest jäi huulile soolane maik ja see maitsest hästi. Viivuks mõtles ta, kas kirjutada luigelaulu, aga naerdes loobus ta sellest. Ei olnud enam aega. Kannatamatult tahtis ta kaduda.

Ta kustutas valguse, et see teda ei reedaks, ja puges, jalad ees, aknast välja. Olad jäid kinni ja ta tõmbus

tagasi, et proovida uuesti, üks käsivars vastu külge surutud. Aurik aitas oma õõtsumisega kaasa ja ta oligi väljas, hoides kätega aknaservast kinni. Niipea kui jalad vett puudutasid, laskis ta lahti ja vajus piimjassee vahtu. «Mariposa» parras vajus temast mööda nagu tume sein, milles siin-seal helendasid valgustatud kajutiaknad. Aurik sõitis ilmsesti suure kiirusega. Enne kui ta õieti aru sai, oli ta juba ahtri taga, ujudes tasakesi vahust kihisevas vees.

Tuunikala napsas ta valget keha ja Martin naeris valjusti. Kala oli lihatükikese välja hammustanud ja valutorge meenutas Martinile ta eesmärki. Tegutsemisõhinas oli ta unustanud, kuhu ta püüdis. «Mariposa» tuled ähmastusid kauguses ja Martin oli üksinda, ujudes enesekindlalt, otsekui kavatseks ta jõuda lähemale rannikule umbes tuhande miili kaugusel.

See oli vaistlik elutahe. Ta lõpetas ujumise, aga hetkel, kui vesi talle suuni kerkis, kergitasid käed ta hoogsa liigutusega taas veepinnale. «Elutahel!» mõtles ta ja see mõte ajas ta naerma. Olgu, tal jätkub ka tahet, mis on küllalt tugev, et viimase pingutusega iseennast hävitada ja lakata olemast.

Martin võttis vees püstiasendi. Ta vaatas üles vaikesete tähtede poole ja hingas samal ajal sügavalt välja. Käte ja jalgade kiire tugeva tõukega kergitas ta ülakeha rinnust saadik veest välja. Sellega võttis ta allalaskumiseks hoogu. Siis laskis ta minna ja vajus ühegi liigutusega nagu valge kuhu merre. Tahtlikult ja sügavalt tõmbas ta vett kopsudesse nagu uimastusvahendit. Aga kui tuli lämbumine, hakkasid käed ja jalad üsna tahtmatult vett kündma ja tõid ta jälle tagasi pinnale, selgete tähtede alla.

«Elutahel!» mõtles ta, püüdes asjata hinge kinni hoida, et oma lõhkevatele kopsudele mitte õhku anda. Hüva, tuleb katsuda teisiti. Ta tõmbas kopsud sügavalt õhku täis, nii täis kui suutis. See varu viib ta sügavale. Ta pöördus ümber ja sukeldus, pea ees, ujudes kõigest jõust, pingutades kogu tahet. Aina sügavamale ja sügavamale ujus ta. Ta silmad olid lahti ning ta nägi süstlevate tuunikalade kummituslikke fosforesceeruvaid jälgi. Allapoole ujudes soovis ta, et nad teda ei ründaks, sest ta pingul tahe võis sellest murduda. Nad ei

rünnanud ja Martinil jätkus veel aega elu viimse lahkuse eest tänulik olla.

Alla, alla ujus ta, kuni ta käed ja jalad nõrkesid ja veel vaevalt liikusid. Surve kõrvus muutus valuks ja peas lõi kumisema. Ta jõud rauges, aga ta sundis oma liikmeid ennast veel sügavamale viima, kuni ta tahe üles ütles ja õhk järsku pidurdamatult kopsudest välja pahvatas. Mullid veerlesid ja hüplesid ülespoole tungides nagu tillukesed õhupallid ta silmadel ja põskedel. Siis tuli valu ja lämbumine. See valu ei ole surm, vilkus mõte ta kustavas teadvuses. Surm ei tee valu. See õudne lämbumistunne oli elukihvatus. See oli viimne hoop, mille elu talle anda võis.

Ta tõrksad käed hakkasid kramplikult ja nõrgalt pekslema. Aga ta oli nad ära petnud, oli petnud elutahet, mis neid rabelema ja pekslema sundis. Ta oli liiga sügaval. Iialgi ei suuda nad teda üles veepinnale viia. Tal oli tunne, nagu hõljuks ta aeglaselt unenäoviirastuste meres. Värvid ja valgus ümbritsesid teda, ta ujus neis ning need tungisid temasse. Mis see oli? See näis nagu tuletorn, aga see oli tema aju sees — helevalge pimestav sära. See vilkus ikka kiiremini ja kiiremini. Siis kõlas pikk varisev mürin ja Martinil oli tunne, nagu kukuks ta lõputult pikast trepist alla. Ja all trepijalal langes ta pimedusse. Niipalju ta veel teadis. Ta oli langenud pimedusse. Ja hetkel, kui ta seda teada sai, kustus teadvus.

Джек ЛОНДОН, MARTIN ИДЕН. На эстонском языке. Оформление:
T. Aру. Издательство «Ээсти Раамат», Таллин, Пярнуское шоссе, 10.
Toimetaja E. Siimson. Kunstiline toimetaja P. Mudist. Tehniline
toimetaja T. Vent. Korrektorid E. Toots ja A. Kiho. Laduda
antud 18. V 1971. Trükkida antud 3. II 1972. Paber 54×84/16. Trükipaber
nr. 2. Trükipoognaid 24. Tingtrükipoognaid 20,16. Arvestuspoognaid
20,96. Trüklarv 50 000. Tellimise nr. 944. Trükikoda «Punane Täht».
Tallinn, Pikk t. 54/58. Hind rbl. 1.15.